

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DAGSPRESSEN

I

DANMARK,

DENS VILKAAR OG PERSONER INDTIL MIDTEN

AF DET. ATTENDE AARHUNDREDE.

AF

P. M. STOLPE.

~~~~~  
TREDIE BIND.  
~~~~~

KJØBENHAVN.

FØRLAET AF SAMFUNDET TIL DEN DANSKE LITERATURS FREMME.

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.

1881.

INDHOLD.

	Side
I. Joachim Wielandt. Hans Kamp for Avisernes Portofrihed.....	1—38.
II. Wielandts franske politisk-literære Maanedavis med Andreas Hojer som Redaktør. Danske og tyske Ugeaviser. Handelsnyheder. Feuilletonroman. Maanedsavisen som underholdende og belørende Avis. Det underholdende Stof. Lettroenhed i Stedet for Overtro. Maaned-Postrytteren af 1790 som orienterende politisk Revue	89—71.
III. Presseforsøelser i Wielandts Tid; Forbud mod at omtale Rusland i Aviserne. Strid i den hollandske og danske Presse om det dansk-ostindiske Handelskontor i Altona. — Wielandts Avisers Priser, Udbredelse m. m. De udenlandske Aviser i Danmark og deres Konkurrence med de danske....	72—108. 109—122.
IV. Johan Jørgen Høpfner. Ernst Heinrich Berling	
V. De Wielandtske Aviser. Deres Udbredelse og Portofrihed. En Postmesters Vilkaarlighed. De Høpfnerske Aviser. Den maanedlige Postrytters ræsonnerende og humoristiske Retning. Smigeren for Kongehuset, Festdigtet, Fejde om Norgesrejsen. De Berlingske Aviser. Deres Lighed med Nutidens. Provindsnyheder. Det unge Hof. Smaa-fejder og Polemik. Høpfners Redaktør Christopher Lysholm.....	123—175.

VI. Statsmagten overfor Dagspressen. Udlandets Besværinger. Rusland faar Aviserne sat under Generalpostamtets Censur. Censorfataliteter. Censuren suspenderes. Den danske Regerings Besværinger over Hamburgeraviserne og Magistratens Modvillie	176—199.
VII. Provindspressen. Wielandts Aviser eftertrykkes i Bergen. Plan til Udgivelse af en lærd og politisk Avis i Aalborg. Brandternes Aviser i Odense. — Pressen i Glückstadt, Wandsbeck og Altona. Reichs Post-Reuters Storhed. Omrids af dens Historie. Den ældre og yngre Johann Heuss. Klager fra Udlandet. Straffens Strængthed, Censurens Slaphed. Den ældre Bernstorffs Holdning. Avisskrivernes Nød	200—227.
—————	
Aktstykker	229—278.
Tilføjelser, Rettelser og Trykfejl.....	275.
.	
—————	

I.

Joachim Wielandt. Hans Kamp for Avisernes Portofrihed.

Det Opsving, som i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede i flere Retninger viser sig i den europæiske periodiske Literatur, kom til os med Joachim Wielandt. Der er ingen ny Fremtoning af periodisk Udgivelse paa noget Omraade i Tiaaret 1720—30, uden at den er knyttet til hans Navn. Ikke alene bragte han nyt Liv i den hensygnende politiske Avisliteratur, men han skabte ogsaa de lærde Tidender, forsøgte paa Udgivelse af en Adresseavis, paa Omplantning af de moralsk-satiriske Ugeblade paa dansk Grund, paa Udgivelse af et æsthetisk-historisk Tidsskrift. Overalt var han paa Færde med Projekter til disse Foretagenders Forbedring og Fremme. Som Videnskabsmand og Digter kan han indtage en lav Plads, men som Journalist vil han altid have stor Betydning, thi Spirer til Udvikling i mange Retninger ligge i hans Bestræbelser.

Joachim Wielandt, Søn af islandsk Kjøbmand Peder Wielandt og Margrethe Thomasdatter Daabel-

sten, er født i Kjøbenhavn i Marts 1690. Han roser sig af at have „den Lykke at være født af saadant et Folkefærd, som alle Tider haver vist Troskab for deres naadigste Herskab“. Mellem sine Forfædre nævner han den for sin Troskab imod den danske Sag henrettede Borgemester i Malmø, Bartholomæus Haagen¹⁾. Faderen døde sidst i Aaret 1702, 49 Aar gammel. Han maa have været velhavende, thi Begravelsen foregik med en vis Pomp. Sangklokkerne skulde ringe en Time længere end ellers tilladt, flere Par indbydes, Liget staa 14 Dage længere over Jorden, Kisten betrækkes med Læder og prydes med hvidt Beslag. Han blev begravet i Holmens Kirke²⁾. Enken blev siddende i uskiftet Bo med de tre umyndige Børn: Joachim, Catharina Maria og Margrethe Elisabeth, og fortsatte sin Mands Handel. Sønnen kom 1705 i Sorø Skole, hvorfra han blev Student 19 Juli 1707³⁾. Alumnus paa Borchs Kollegium har han været samtidig med Holberg. Allerede den Gang var han beskæftiget med historiske og antikvariske Undersøgelser og synes at have haft historiske Samlinger. Paa Kollegiet disputerede han 28 Decbr. 1709 og 26 Novbr. 1710. Disputatsen er udgiven som: „De Thoro, principe veterum septentrionalium idolo Dissertatio“. Det har vel været paa de fælleds Studiers

¹⁾ Wielandts Supplik af 14 Aug. 1727 i Møinichens Papirer, Skab 8 Pakke 209 i Geh. Ark.; hans Bedstefader var maaske Skomager Jochum Wielandt, som 12 Aug. 1650 tilligemed 8 Standsfæller fik Eneret til i 16 Aar at lade brænde Korduan (Sjæl. Reg. 22 Fol. 462), og som døde 1681 (Sjæl. Reg. 32 Fol. 259).

²⁾ Sjæl. Reg. 43 Fol. 1; Hofmans Fundationer IX S. 311.

³⁾ Sjæl. Reg. 43 Fol. 380; 47 Fol. 380, 414; Sjæl. Tegn. 55 Fol. 172; Supplik-Prot. 1714 II Nr. 504.

Vegne, at Gram besøgte ham, da han omtrent 1710 logerede i sin Moders Gaard paa Frue Kirkegaard¹⁾. Disse videnskabelige Tilbøjeligheder fulgte ham hele Livet, skjønt det senere fik en afgjort praktisk Retning. 1712 udgav han „Tabula Cisterciensium Sorana“ med en Fortale af Otto Sperling, hvori det hedder: „Gid Danmark maatte fostre flere saadanne Ynglinge; hvor lykkelige vilde vi da ikke være.“ I Slutningen af sit Liv udgav han en Fordanskning af Erik af Pommerns Krønike. Størst Betydning have maaske hans genealogiske og heraldiske Arbejder, i al Fald som første Forsøg. De fleste af disse fik Plads i hans lærde Tidender for Aarene 1724—30. Hvor mange Vanskeligheder dette Studium havde at kæmpe med, ser man af en Supplik fra ham af 1722, hvori han udtaler sin Hensigt „til Nationens Lustre“ at lade komme for Lyset et heraldisk Værk over den danske Adel, hvortil han havde ladet stikke og udskære Vaabnene. For at Værket kunde blive nøjagtigere, bad han om fri Adgang til det kongelige Bibliothek og andre Steder, hvor Oplysning kunde erholdes, samt om at faa til Eftersyn fra Kancellierne Bøgerne over Grevernes og Friherrernes Diplomer. Denne Begjæring blev afslaaet af Konseillet²⁾.

Vi maa ikke glemme, at Wielandt ogsaa var Poet. Foruden mange Lejlighedsdigte til Kongehusets Ære har han skrevet den første originale danske Tragedie

¹⁾ Ny Danske Mag. III S. 29.

²⁾ Supplik-Prot. 1722 II Nr. 248; Breve til Oversekr. Chr. à Meisnichen for 1725 Litr. A i Geh. Ark. har et Brev af 22 Marts om det Samme.

„Achilles og Polixene“, udarbejdet efter et fransk Operasujet til det danske Theaters Brug. Den udkom 1725. Skriftlig tilegnede han Rostgaards Hustru den. Stykket blev aldrig opført og har kun Fortjenesten af at være et første Forsøg, men Wielandt var netop de første Forsøgs Mand¹⁾).

Det var maaske hans Moders Død i Sommeren 1711, der bestemte ham til at forlade den videnskabelige Bane. Hendes Fortsættelse af Handelen havde ikke været heldig; hendes Folk havde besveget hende, Bøgerne vare i Uorden. Den 6te Maj 1715 beskikkedes der Kommissarier mellem Arvingerne og Handelsbestyrerne²⁾. En Gjæld til den kongelige Kasse, nemlig den ubetalte Forpagtningsafgift for Stykkesholms Havn for Aarene 1710 og 1714, hvoraf der endnu 1728 resterede over 1500 Rdl., og hvorfor Wielandt havde maattet give Pant i sit Bogtrykkeri, hidrørte efter hans Udsagn tildels fra hans Moders ulykkelige Handel og Kjøbmandskab, da et Skib med en Ladning for 12000 Rdl.s Værdi, „hvori“, som han siger, „den Fattigdom jeg havde at vente efter min Fader“, forgik under Hetland, tildels fra en Svogers — vist Peter Vindekildes — Insolvents³⁾. Der synes virkelig ikke at være efterladt ham synderlig Formue, thi hele sit Liv se vi ham

1) Werlauff, Antegn. til Holbergs Lystspil S. 333; Chr. Bruun, Fr. Rostgaard S. 505; Adskillige Lejlighedsdigte af Wielandt i Rostgaardske Saml. 150 in Fol. paa Univ. Bibl.

2) Sjæl. Reg. 46 Fol. 281; Supplik-Prot. 1718 II Nr. 504; 1714 I Nr. 400; Sjæl. Tegn. 60 Fol. 228.

3) Suppl. af 16 Novbr. 1728 i Sjæl. Indl. 1728 Litr. F; Suppl. af 14 Aug. 1727 i Møinichens Papirer, hvilken p. fl. St. er benyttet nedenfor.

kæmpe med pekuniære Vanskeligheder. 1721 aflagde han for Skatteansættelsens Skyld Ed paa, at han 1720 ikke ejede mere end 3000 Rdl. Stort Hus førte han dog, holdt Præceptor til Børnene, to Tjenere, to Tjenestepiger, en Kudsk, to Karosser, en Chaise og to Heste. Det har maaske netop været det, som slugte Pengene¹⁾. Onde Tunger fortalte, at han skulde have tilsat sin Faders Midler i Hamburg, medens han indbildte ham at have rejst Tydskland igjennem; men afset fra, at Kilden til denne Efterretning øjensynlig er Bysladder, kan dens Urigtighed i det Væsenlige paavises, idet han ved Faderens Død var en Dreng paa tolv Aar. I Oktober 1712 vendte han virkelig tilbage fra en Tydsklandsrejse, men da var allerede Omslaget i hans Liv foregaaet²⁾. Vistnok for at afvikle Moderens Sager havde han i Efteraaret 1711 erholdt Myndighedsbevilling, og 28 August 1712 blev han Sekretær i det danske Kancelli. I denne Anledning overrakte han senere Kongen sit haandskrevne Værk om de tre Løver i det danske Vaaben³⁾. Han havde saaledes rigtignok Foden inde paa Embedsbanen, men Stillingen var ikke lønnet. To Aar senere blev han tillige Protokolfører i Højesteret,

1) Strand Kvarters Mandtal paa Kop- og Krigsstyrskatten i Kbhvn. 1721 i Minst. Ark.

2) Øst, Arkiv f. Psychologi XI S. 219; Supplik-Prot. 1712 II Nr. 198.

3) Skriftet: Det kongl. danske Vaaben, Pars I, indbundet i Fløjl med Guldsnit og dediceret til Kongen paa hans Fødselsdag 11 Oktbr. 1714, med mange fint udførte Tegninger — tydeligt nok det til Kongen overrakte Exemplar — findes i Gl. Kongl. Saml. 2872 in 4to. Et Expl. findes i Thotts Saml. 799—800 in Fol. Skriftet, siger han selv, havde kostet ham anseligt i Ridsen og Skriveløn.

ligeledes uden Løn. Protokolførernes Funktion skulde udføres af to Kancellisekretærer¹⁾.

Kort efter at han var bleven Sekretær, forlovede han sig med Præstedatteren Inger Vindekilde, som først havde været gift med islandsk Kjøbmand Jacob Sørensen Graahe og nu sad Enke efter Kommerceraad Thomas Hjørning. Det har vel neppe været af Kjærlighed, at den unge Sekretær ægtede en Enke, der var atten Aar ældre end han, og som bragte ham syv Stedbørn; men hun har vel ogsaa bragt ham Formue. I Foraaret 1713 søgte han om Bevilling til at ægte hende, uagtet Skiftet efter hendes sidste Mand ikke var bragt til Ende, da Børnenes Formynder gjorde sig en „Plaisir“ af at opholde det. Brylluppet fandt vist Sted næste Foraar, thi det har vel været i denne glædelige Anledning, at Inger Vindekilde i Sommeren 1714 gav til Stenløse Kirke en Lysekroner og 10 Rdl. til Lys „til Erindring om sine kjære Forældre“. Wielandts Søster Maria Catharina, hvem Assessor Laverentzen havde været Formynder for, havde samme Aar Bryllup med Brudens Broder islandsk Kjøbmand Peter Vindekilde. Endnu 1717 var den anden Søster Margrethe Elisabeth i Huset hos Laverentzen²⁾.

1) Suppl. fra Wielandt af 2 Novbr. 1718 i Adsk. Dok. og Memorialer, Jetsminst. Afl. Skab 9, Nr. 235 i Geh. Ark.; Sjøel. Reg. 46 Fol. 617; Ny Danske Samlinger IV, 3 & 4, S. 123 & ff.

2) Giessing, Jubellærere III 1, S. 368, 373; Suppl.-Prot. 1713 I Nr. 91; Kall Rasmussens Saml. i Geh. Ark.; Taxation over Krigsstyr, Kop-, Caros- og Hesteskat 1717 i Minst. Arkiv. Efter Holtmans Fundationer I S. 162 var Auktionsdirektør i Christiania, Rasmus Bartholin gift med en Margrethe Elisabeth Wielandt. Jeg ved ikke, om hun var den anden Søster.

Skiftet efter Hjørning synes at være sluttet i Aaret 1718 og at have givet Wielandt Midler i Hænde til at iværksætte sine Planer. I Sommeren 1718 var han i Færd med Byggearbejder paa sin Gaard i St. Kongensgade; desuden ejede han et Hus i Gothersgade¹⁾. I Marts 1719 indgav han Ansøgning om Privilegium for sig og Arvinger paa at indrette et Bogtrykkeri og „derudi efter foregaaende Approbation efter Loven at lade oplægge hvis Skrifter og Bøger, som kan være tjenlige til Nationens Gloire og det almindelige Bedste, for saa vidt ej Andre til slig Oplag ere privilegerede,“ samt derved anlægge en Boglade for dels at falholde sine Forlagsskrifter og de Skrifter, som han tiltuskede sig for dem paa fremmede Steder, dels — i Lighed med, hvad der skete i Udlandet, — at bortleje dem til Fordel og Nytte for Studerende og andre Liebhabere, som ikke maatte have Ævne eller Lyst til at købe dem. Dette er altsaa det første Forsøg paa at indrette et Lejebibliothek med videnskabelig Karakter. Endelig søgtes om Tilladelse til at holde en Person til Indhæftning af Bøgerne „efter den Maade og Brug, som i de franske, engelske og hollandske Boglader daglig observeres.“ Da et Forskud var nødvendigt for at sætte Sagen, „som fornemlig sigter til det gemene Bedste,“ i Gang, bad han om Exspektance paa det kongelige og Universitetsbogtrykkeriet ved Laverentzens Død og lovede til Gjengjæld at betale 500 Rdl. til Sorø Kirke. Konseillet anbefalede Andragendet „saasom Supplikanten

¹⁾ Sjøl. Tegn. 61 Fol. 665; Suppl. Prot. 1718 I Nr. 478; Konseils-Referat-Prot., Febr.—Juli 1718 Fol. 185.

har paa Studia vel anlagt sin Tid og har god Kundskab om Bøger og saaledes er dygtig og bekvem til at oprette en god Boglade, hvilken her i Staden, hvor den dog — som i en kongelig Residents og ved et Universitet — billigen burde være, hidindtil har været savnet, den fattige højnødtrængende Sorø Kirke og herved kunde nogenledes hjælpes.“ Ansøgningen bevilgedes med Undtagelse af Exspektancen, hvorom Kongen resolverede: des angaaende „ville Vi først se, om han sig vel fra det, som Vi hannem herudi allernaadigst akkorderer, akkviterer.“ Privilegiet er af 22 Maj 1719¹⁾. Strax eiter var Bogtrykkeriet i Gang, saa det maa have været en længe forberedt Ting; Tilladelsen maa han omtrent have været sikker paa, thi han havde iforvejen anskaffet sig en Mængde Typer. Til Indrettelsen af Bogtrykkeriet havde han benyttet baade egne og Andres Midler. Sin Stedsøn Andreas Graah, da 17 Aar gammel, overtalte han til at indgive Andragende om at være sin egen Værge under Wielandts Kuratel, da denne vilde associere sig ham i Bogtrykkeriet, og den unge Mand vilde forsøge sig paa fremmede Stæder for at erhverve Bogkundskab. Ansøgningen bevilgedes, og Stedsønnen indskød sin Formue, 5000 Rdl. Kroner, i Foretagendet²⁾. Om Steddatteren, den syvaarige Edele Cathrine Hørnings Formue er gaaet samme Vej, vides ikke; 31 Oktbr. 1718 havde han erholdt Bevilling til at være hendes

¹⁾ Kons. Ref.-Prot., Nov 1718—Maj 1719, Fol. 98; Suppl.-Prot. 1719 I Nr. 187; C. Nyrop, Dansk Boghandels Hist. II S. 258; Sjæl. Tegn. 62 Fol. 171.

²⁾ Kancelli-Prot. Nov. 1718—Okt. 1719 S. 347; Sjæl. Reg. 80 Fol. 242; Suppl.-Prot. 1747 I Nr. 1005.

Værge imod at stille Kaution for hendes hos ham staaende Arvemidler. Hun skulde opdrages hos Moderen, og Wielandt have en Godtgjørelse for hendes Underholdning¹⁾.

Hans Foretagende maa i Begyndelsen ikke have svaret Regning, thi vi træffe ham snart i stor Penge-nød. Idet han først i Aaret 1720 paany søger Exspektancen paa Laverentzens Embede, udtaler han Muligheden af, at det begyndte Værk maatte ophøre, da de, som havde forskudt ham med Penge, forlangte dem tilbage, og Ingen vilde laane ham. Det er maaske ogsaa denne Nød, som bragte hans opfindsomme Aand paa en ret sindrig Udvej. Den 7de Septbr. 1720 indbød han i sine lærde Tidender til Aarsabonnement paa Alt, hvad der udgik fra hans Bogtrykkeri, undtagen Aviserne. Abonnenterne skulde betale 20 Sk. for hvert Alfabet, der var udkommet i det forløbne Kvartal, og han forpligtede sig til hvert Kvartal at trykke fire Alfabeter. Det bemærkes til Forstaaelse, at Bogstavsignatur den Gang brugtes paa Arkene. Fra Septbr. 1721 synes Gjælden til den kongelige Kasse at skrive sig. Samme Aars Sommer havde han søgt at trække sig ud af det Hele ved at søge Præsidentposten i Fredericia. Den 19de Juni havde han i den Anledning skrevet en Supplik paa Vers til Rostgaard²⁾. Professor Edvard Londeman vandt 1723 Dom over ham for 5983 Rdl., og til Be-

¹⁾ Suppl.-Prot. 1718 I Nr. 227; Kons. Ref.-Prot., Febr.—Juli 1718 Fol. 202; Sjæl. Reg. 49 Fol. 449.

²⁾ Suppl.-Prot. 1720 I Nr. 114; Kans. Prot. 1720 Fol. 54; Nye Tidender om lærde Sager 1720 under 7 Septbr.; Sjæl. Tegn. 66 Fol. 506; Gratia-Prot. 1721 Juli; Rahbek og Nyerup, Dansk Digtkunsts Hist. IV S. 277.

taling af Fordringen berammedes der Auktion paa Gaarden i St. Kongensgade med 2 hosliggende Lejevaaninger og Huset i Gothersgade. Hvorledes dette endtes, vides ikke. Londeman var endnu hans Kreditor efter Ildebranden 1728. Men Wielandt har forstaaet at ride Stormen af; med en Dygtighed, Ihærdighed og Iver, som er over enhver Ros, og som maa gjøre hans Navn uforglemmeligt i den danske periodiske Literaturs Annaler, kæmpede han sig gjennem alle Vanskeligheder¹⁾.

Neppe havde han erholdt sit første Privilegium, førend han i en Ansøgning af 23. Juni 1719 udtalte, at hans allerunderdanigste Pligt tilsagde ham med stedsevarende Velsignelse og Taksigelse at erindre den forundte Naade, og derhos, for at kunne reussere i det Foretagende, han havde begyndt „til Nationens Gioire og Tjeneste“, udbad sig Privilegium paa Alterbogen, Dispensatorium Hafniense (en Farmakopee), Psalmebogen, og dernæst paa Krigs- og Fredstraktater, Relationer og adskillige saa vel i bunden som ubunden Stil til de nordiske Historiers Illustration tjenende Sager og Skrifter. Endelig forespurgte han „i dybeste Adoration“, om det maatte tillades ham hver Uge at trykke og oplægge nogle franske Aviser, da han skulde befytte sig paa fornøjelig og sikker Korrespondance. Han kunde ikke lade være ogsaa at minde om Exspektancen, men hverken denne eller Psalmebogen, som Laverentzen endnu havde Privilegium paa, tilstodes ham. Derimod erholdt han 2 Oktober 1719 20 Aars Eneret til Udgivelsen af Alterbogen og Dispensatoriet

¹⁾ Sjøel. Tegn. 64 Fol. 162. Londeman var gift med en Marie Elisabeth Wielandt: se Hofmans Fund. IX S. 69.

samt Ret til hver Uge at trykke franske Aviser. Om de øvrige Skrifter, som han under Eet havde anført, hed det, at han burde specificere og nævne dem, hver Gang han behøvede noget Privilegium paa dem¹⁾.

Kort efter at Wielandt havde begyndt sin Virksomhed som Bogtrykker og Avisudgiver, havde han sit Sammenstød med sin berømte Samtidige Ludvig Holberg. I Slutningen af Aaret 1719 begyndte Peder Paars at udkomme, og Udgivelsen fortsattes i næste Aar. Hvilken Storm den vakte hos en Samtid, som kun kjendte Satiren som Smædedigt, er bekjendt nok. Den oprørte ikke alene de store Have, men ogsaa de smaa Søer. I den 3die Bog optræder en Person „Tydske Jochum“, som tyder Aviserne for Kvindfolket, er Forfatter til den ofte citerede „Historia sui temporis“ og kaldes Projektist. Naar der i nær Forbindelse med ham anbringes Ytringen:

Man siger jo især

Om den der lyver brav; Han Avis-Trykker er.

kan man let faa en Mistanke om, at her kan være sigtet til Wielandt. Samtiden troede det senere, men da Holberg selv værges sig imod Beskyldningen for at have sigtet paa Personer før i Paars's 4de Bog, maa man lade Sagen staa hen²⁾. Den 3die Bog er maaske ogsaa er skrevet før Wielandt blev Avistrykker. Selv har Wielandt vel ikke strax anet Uraad. Ellers havde han neppe indladt sig paa at trykke Peder Paars.

¹⁾ C. Nyrup p. a. St. II S. 254.

²⁾ L. Holberg, Peder Paars, Kværtudg. af 1772 S. 198—95 jfr. Fortalen til 8die Edit. smstds S. 364.

Det er nemlig godtgjort, at den saakaldte 2den Edition er foranstaltet af Wielandt¹⁾. Holberg selv betragtede den som og kaldte den et Eftertryk; men det maa dog bemærkes, at Eftertryksudgaven paa et Sted har en Rettelse af Originalen, som man mindst skulde vente at finde hos den uberettigede Eftertrykker²⁾. Det er derfor vel muligt, at der kan have været Omstændigheder tilstede, som, hvis vi kjendte dem, om ikke vilde borttage, saa dog formindske Vægten af den Beskyldning for at have gjort Indgreb i den literære Ejendomsret, der nu hviler paa Wielandt og sætter ham i et meget komisk Lys. Uden Tvivl ægget ved de Hentydninger, som han selv eller Andre troede at finde i Paars, lod han i Sommeren 1720 trykke et lille Smædevers imod Bogen, hvori han omtalte den kallundborgske Autors Vers — som han selv trykte — som tjenlige til et Brug, som her ikke nærmere skal antydes. Verset var naturligvis anonymt, men Holberg vidste godt, at det kom fra Bog- og Avistrykkeren. I den endnu 1720 udkomne 3die Udgave af Paars lod han Verset optrykke med Noter, i hvilke han „holder samme Indfald for et af de underligste, som han har set i sin Livstid; nemlig, at En lover at anvende Arbejd og Bekostning paa at forsyne Folk med Skrifter til et vist Brug; ligesom det Papir, som kom fra hans Presse, var tjenligere dertil end andet.“³⁾ Wielandt havde her bragt sig i

¹⁾ Chr. Bruun, Ludv. Holbergs Peder Paars, Kbhvn 1862 S. 10—11, 105; Holbergs mindre poet. Skrifter ved F. Liebenberg S. 115, 356 jfr. Peder Paars S. 365, 398.

²⁾ Chr. Bruun p. a. St. S. 5—6.

³⁾ Peder Paars S. 388 & ff.

den kostelige Situation selv at trykke den Bog, hvori han mente at blive satiriseret, og som han derfor skrev Smædevers imod; men Straffen udeblev ikke. Han var ikke forgjæves traadt Danmarks vittigste Hoved for nær, den Mand, som sagde om sig selv, at han var for meget skarp og vedholdende i at attackere dem, som han en Gang var bleven udfordret af¹⁾. Holberg tilstaar jo, at han i Paars's 4de Bog, som første Gang saa Lyset i den ovennævnte 3die Edition, har skjæmtet med nogle Personer, men først efter at man havde eftertrykt hans Skrifter og uddelt smaa trykte Paskviller imod ham²⁾. Hele denne 4de Bogs personlige Karakter som Apologi for Forfatteren og Polemik imod hans Angribere er umiskjendelig, og Wielandt er ikke gaaet fri. I en noget senere Tid vidste man at paavise ikke faa Steder, hvor der skulde være sigtet til ham, men det maa dog hertil bemærkes, at flere Steder hos Holberg, som fortræffeligt vilde passe paa Wielandt fra Aaret 1729, ingenlunde passe paa Wielandt fra 1720. Man har senere overalt i det berømte Digt villet finde Hentydninger til en Person, som man vidste, Holberg havde skjæmtet med, men har ikke taget sig i Agt for at tyde Digtets Ord paa Forhold, som det ikke kunde omtale, da de tilhørte en senere Tid³⁾. Det er muligt, at der med Poeten Hans Hansen i Paars er ment Wielandt. Dommen over hans flydende, men tanketomme

¹⁾ L. Holbergs trende Epistler, Levins Udg. 1857 S. 158; jfr. Heltindehist., Rodes Udg. 1861 S. XII—XIII.

²⁾ Fortale til Skjæmtedigtene i Peder Paars S. 396 og i Mindre poet. Skr. S. 112, 354.

³⁾ Øst, Arkiv f. Psychologie XI S. 219—21.

Vers er den samme som Holbergs over Smædeverset; Beskrivelsen over hans Person — Fedmen, de oppustede Kinder — skal have lignet Wielandt. Naar der siges, at han sætter sine Vers „som en Tyrkisk Hær, i skønne halve Maaner,“ skal det sigte til, at Wielandt udgav saadanne typografiske Kunststykker. Det er sandsynligt nok, thi der findes endnu i det Mindste eet lignende af ham, nemlig en Lykønskning til Dronning Anna Sophias Fødselsdag den 16de Juli 1721, hvor de rødt trykte Bogstaver paa et helt Ark fremstiller det kronede Navnetræk AS, og det har vel ikke været det første af den Slags¹⁾. Sikkert nok raillerer Holberg over ham, hvor han taler om de „gode danske Skrifter, som af bosiddende Bogtrykkere var gjort“, saasom Finke-ridderen, Uglspil o. s. v., og i en Anmærkning tilføjer, at der for Tiden udgives en Mængde slige urimelige Romaner, hvis Autorer foregive, „at det skrives „pour servir le Publique“. Wielandt havde netop kort før søgt om Eneret til Udgivelsen af adskillige saadanne Folkebøger og, hvad der er det afgjørende, hans franske Ugeavis bar Devisen „Pour servir le publique“, for ikke at tale om, at han i sine Ansøgninger altid udbredte sig over sin Virksomhed for Nationens Gloire, Lustre, det gemene Bedste. Endnu et Par Aar efter har Holberg ikke glemt sin Modstander, naar han i „Barselstuen“, som første Gang opførtes 1 Oktober 1723, lader Arianke Bogtrykkers fortælle, at hendes Mand ved at udgive Viser og Historier maa bøde paa det Tab, han

¹⁾ C. W. Smith, Om Holbergs Levnet S. 91; Øst p. a. St.; Peder Paars S. 271—74, 391—92; det omtalte Vers findes i Rostgaardske Saml. 150 in Fol.

lider ved Udgivelsen af gode Skrifter, og siger: „Min Mand er noget curiøsk, han gjør mange Ting mere for at tiene Publikum end for Profit.“¹⁾ Wielandt har neppe forsøgt at fortsætte Striden, i hvilken han jo ogsaa befandt sig i en lidet misundelsesværdig Stilling. Sagen havde nogle Aar efter, da Phoenixberg eftertrykte Holbergs Komedier, sit Efterspil. Her optraadte Wielandt med uforlignelig Værdighed og moralsk Indignation overfor Eftertrykkeren, idet han i sine lærde Tidenders Nr. 13 af 29 Marts 1725 anmeldte Komediernes 3die Tome med følgende Tirade: „Af de øvrige tvende Tomer er ligeledes nyligen seet en nye forfalsket Edition in Duodecimo. Ved hvilken Eftertryk en visz Person, af en utilbørlig Begierlighed efter Fordeel og Baade, er animeret i utide at fornærme Author, som foruden sin store Møye ey har haft faae Udgifter ved samme tvende Tomers Forlag, hvorhos Eftertrykkeren ey har kundet undgaae foruden sin aabenbare Skarnvurrenhed ved sin slette vitieuse og confuse Tryk at røbe sin Vanvittighed.“

Wielandt havde i sin Personlighed Noget af de tvende Slags Mennesker, hvorpaa Tiden var saa rig, og som Holberg forfulgte med et oprigtigt Had, nemlig: de egennyttige Projektmagere og de ublu Sollicitanter. Uden at Holberg behøver at have tilsigtet nogen Satire, er der tidt en slaaende Lighed mellem den Personlighed, som træder os i Møde i Wielandts Suppliker, og Holbergs Skildringer af Projektmagere og Sollicitanter. Det er vanskeligt at træffe en saa ivrig Supplikant;

¹⁾ Werlauff, Antegnelser S. 145; Extraord. Relat. Nr. 78. af 27 Septbr. 1723.

altid havde han en Supplik inde. Blev den bevilget, takkede han for den beviste Naade og bad om en ny; blev den afslaaet, søgte han igjen om det Samme. Det er ganske i Stil med den af Holberg i Epistel 336 anførte Supplik: „Jeg haver aldrig takket Eders Majestæt for en Velgierning, jeg jo tilligemed haver bedet om en anden.“ Han tager Munden fuld og ansøger om saa Meget, at han kan være tilfreds med at opnaa det Halve. Altid har han ny Projekter for, der ingenlunde sigte til hans egen Fordel, men ganske som det hedder om Niels Klims Paryk-Projekt hos Martinianerne: Opfindelsen sigter kun til Nationens Sir og Ære, og Opfinderen bevidner helligt ikke at have tænkt paa egen Fordel. Wielandt hørte til dem, om hvem Holberg i sin Epistel 138 siger: „han haver ved idelige Ansøgninger erhvervet sig Ret udi Rangen, og tilbedet sig Indkomster og Beneficia, som kunde være tilstrækkelige til flere andre brave Mænds Underholdning.“ Men var han end „uden Meriter“ bleven beneficeret, saa er han ikke vedbleven at være Statens Debitor¹⁾. Her hører Ligheden med Holbergs Supplikant op, og heri ligger Forskjellen mellem Laverentzen og Wielandt. Begge ere lige ivrige Supplikanter, men medens den første repræsenterer disse Samfundets Vandbier, som Holberg saa stærkt ivrer imod, hvilke alene ville have Privilegierne for selv at udrette saa lidt som muligt, idet de samtidig forhindre Andre i at udrette Noget og lade Publikum i dyre Domme betale det Lidet, som de yde: saa repræsenterer Wielandt de levende, bevægelige Kræfter, som

¹⁾ L. Holbergs Epistler, Brauns Udg. IV S. 96, 101.

kunne og ville bruge deres Privilegier saaledes, at de komme dem selv og Andre til Gode, og som, frugtbare paa Ideer, bringe disse frem paa saadan Maade, at de knytte Andres Interesse til deres egen til Formaalets Fremme. Egennyttige ere de; de foregive, at de ikke handle af Interesse, men kun for at tjene Samfundet, og i Virkeligheden tjene de det ogsaa, idet deres Virksomhed tilsidst, maaske uden at det er dem selv klart bevidst, staar i en Idees Tjeneste. Dette maa forsones os med en Mand, som Samtiden, det være med Rette eller Urette, synes at have haft en Del at udsætte paa.

I en Supplik af 14 August 1727 udtaler han sig saaledes, at man faar Indtrykket af, at der hentydes til en bestemt Sag, et mørkt Punkt i hans Færd, som han ønskede at faa Lejlighed til at belyse paa sin Maade. Hvis Nogen, siger han, i Henseende til hans Opførsel i Kongens Tjeneste skulde have Noget at sige mod hans Dygtighed, Flittighed, Troskab, Ærlighed, Redelighed, Taushed eller Noget, som var en tro Tjener unanstændigt, beder han Kongen tillade ham at forsvare sin Ære. Og om hans Fjender, som ville hindre hans Avancement, hedder det: „Jeg sætter min Fod ved deres Fod og binder min Ære til deres Ære, da Æren er det eneste, mig i dette ulyksalige Liv er tilbage.“ Ganske paalidelig har han neppe været. Han „kunde overmaade lyve“, siges der, og ogsaa dertil vilde man finde Hentydninger i Peder Paars¹⁾. En Historie, hvori han spiller en Rolle, bekræfter hans Upaalidelighed. Paa den ovenfor omtalte Rejse, som hans Stedsøn

¹⁾ Øst, p. a. St. S. 220—21; Peder Paars S. 272, 281—82.

Andreas Graah foretog sig, studerede denne en Tid i Halle og paadrog sig der en Gjæld paa 300 Rdl. Efter en Supplik fra Wielandt overdroges det i December 1721 Legationssekretær Schøller i Berlin at afgjøre Gjælden, naar Wielandt havde sendt ham Pengene, for at Graah saa kunde fortsætte sin Rejse over Holland hjem. Gjælden er ikke bleven betalt, thi ved sin Afrejse aflagde Graah til Universitetets Syndikus Ed paa at berigtige den ved sin Ankomst til Kjøbenhavn. Derfra skrev han saa til Syndikus, at han havde den danske Minister i Berlin, Generalmajor Poul Løvenørns Haand for, at denne skulde betale Pengene paa hans Vegne, thi hans Stedfader havde vist ham et Brev med Forsikring om, at det var af dette Indhold. Fra Halle klagede man til den danske Regering, og Konsistoriet stævnedede efter Storkantslerens Ordre gjentagne Gange i September 1722 Graah til at afgive sin Erklæring. Wielandt modtog Stævningerne, men skjulte Sagen for Graah, og denne var paa Nippet til at blive relegeret, da han tilfældigvis i Byen fik at vide, hvorledes Sagerne stod, og nu skyndte sig med at rense sig for Konsistorium. Sagen ser jeg mig ikke i Stand til nøjere at opklare, men den redelige Løvenørn beklagede sig i stærke Udtryk over det Puds, som Graah havde spillet ham i Halle, men kastede den største Skyld paa Stedfaderen; han erklærede dog at ville være fornøjet med at faa en skriftlig Tilstaaelse af Graahs Fejl at sende til Halle, da han ikke vilde bringe nogen af dem i Ulykke¹⁾.

¹⁾ Kopib. f. udenland. Sager 1721 Fol. 197 i Geh. Ark.; Patenten 1720—21 Fol. 627 og Relationes aus Preussen. 21 Dec. 1721;

Hele sit Liv var Wielandt i Bevægelse for at omgjerde sin Virksomhed med Privilegier. Som vi alt have set, var det ham om at gjøre at faa Eneret paa Udgivelsen af kurante Varer. Saadanne vare de da gængse Folkeromaner og anden Folkelæsning. Han gik ud fra, at „saadant Kram er det, der skal soutenere en stor Hasard og de store Omkostninger, der falder ved reelle og gode Bøgers Oplag,“ hvilket Ræsonnement gjenfindes hos Arianke Bogtrykkers i „Barselstuen“. Han tog Munden fuld i saa Henseende. I en Supplik af 22 Juli 1721 søgte han saaledes om Privilegium paa 97 slige Bøger, og 25 August 1727 fik han Privilegium paa 30 „smaa Historier og Traktater“. Han tog det ikke saa nøje med i sine Suppliker at gaa Andres Ejendomsret for nær. Da han 3 August 1728 søgte om Privilegium paa Udgivelsen af 42 danske Traktater og Bøger samt 40 Forfatteres Vers til Optagelse i hans Samling af danske Vers og Miscellanea, fandt Arne Magnussen, som affattede Konsistoriets Betænkning, Anledning til at ytre: „Nogle af de i Suppliken mentionerede Autores Carminum leve endnu, item nogles næste Arvinger, og skulde det synes billigt, at de maatte raade for, hvor deres eller deres Fædres Poemata skulle trykkes. — — Ses saa ikke, hvad Føje Kancelliraad Wielandt kan have til at søge kongeligt Privilegium paa disse Ting Andre til Skade og Fordærvelse. — — Det er og ellers almindeligen vedtaget, at ingen Bogfører, stor eller liden, indfalder gjærne i den andens Forlag udi det Land, hvor de ere begge

14 Okt. 1722 smstds.; Konst. Fhdlpr. 1722, 5 og 12 Septbr.;
Konst. Kopib. 1712—26 S. 541.

bosatte.“¹⁾ Han var neppe synderlig samvittighedsfuld i slige Sager. Laverentzen beskyldte ham i det Mindste i en af sine uendelige Suppliker om sine Privilegiers Svækkelse — det var i Aaret 1722 — for at tiltage sig Trykningen af Forordninger, Plakater og Patenter, og at have trykt 6000 Exemplarer Taksigelser og Bededagsbønner „ikke alene under et bedrageligt Skin, at de vare trykte i det kongelige og Universitets Bogtrykkeri, men endog ladet stikke og skære hans Stokke og Stempler efter og det saa subtilt, at han ej i Begyndelsen turde sigte ham for, at de vare falske.“²⁾

Wielandts Ansøgninger gik ogsaa i Retning af andre let afsættelige Artikler, saasom Psalmebogen, Katekismusforklaringer, Lovbogen, Laugsartikler m. m.³⁾ Af denne Mængde er det forklarligt, at Meget ikke kom ud; han havde Privilegierne paa Oplag. Det var dog ikke altid Wielandts Skyld. Angaaende Alterbogen, som han havde faaet Privilegium paa 1719, skulde Præsteskabet afgive Betænkning om, hvilken Bibeloversættelse der skulde lægges til Grund. Efter flere Mindelser indkom Betænkningerne 1725, men blev da sendte til Biskoppens, det theologiske Fakultets og Kjøbenhavns Præsters Gjennemsyn, og Alterbogen kom ikke. Han har dog ikke tabt Sagen af Syne, thi faa Maaneder før sin Død indbød han til Prænumeration

¹⁾ Werlauff, Antegnelser S. 144—49, hvor denne Side af Wielandts Virksomhed udførligt omtales; Nyerup, Læs. Aarboeg f. 1800 S. 62, 106—9; Gl. Kgl. Saml. 1071 in Fol.; Supplik-Prot. 1728 II Nr. 180 jfr. 1727 I Nr. 426, II Nr. 123.

²⁾ Suppl.-Prot. 1722 I Nr. 352.

³⁾ Suppl.-Prot. 1720 I Nr. 67, II Nr. 74; 1721 II Nr. 445; 1722 II Nr. 248.

paa Alterbogen¹⁾. En Gang vovede han sig til at søge om Generalprivilegium paa alle de Skrifter, som han maatte forlægge, og hvorpaa ingen Anden havde Privilegium, „da det falder ved et Bogtrykkeri altfor kostbart ved hvert et Skrifs Oplag at søge Privilegium.“ Gjennemført for Alle er det jo kun den sunde Tanke, som Loven om Eftertryk af 7 Januar 1741 satte i Værk²⁾).

Det fordelagtigste af hans Privilegier har maaske det af 12 Decbr. 1727 været, som gav ham, Hustru og Arvinger Eneret til i 20 Aar at lade trykke alle i Danmark over Auktioner udgaaende Kataloger, Fortegnelser, Specifikationer og Auktionsplakater efter en approberet Taxt, thi derved blev et talrigt Publikum tvunget til at søge til ham³⁾. Dette Privilegium var et haardt Indgreb i de andre Bogtrykkeres Næring og fik deres Misfornøjelse over de Begunstigelser, der tilfød deres driftige Kollega, til at bryde løs. „Samtlige Kjøbenhavns Bogtrykkere“ — Laverentzen er i Øvrigt ikke imellem dem — bad Kongen om, at der maatte forundes dem Kommissarier til at forhøre deres Præntioners Billighed imod Wielandt, der havde saa mange Privilegier, „at hver af disse Poster ere tilstrækkelige til at føde en Mand“, og samtidig bønfuldt de Dronningen om at lægge et godt Ord ind for dem hos Kongen, at de ikke „ved een Mands Overflødighed

1) Suppl.-Prot. 1722 I Nr. 577; 1725 I Nr. 129; Extraord. Relat. Nr. 28 af 10 Juli 1731.

2) Suppl.-Prot. 1722 I Nr. 671.

3) Sjøel. Reg. 52 Fol. 908; Uddrag af Privilegiet i Extraord. Relat. f. 1727 Nr. 99 og 100.

Allesammen skulde krepere og lide stor Nød“; hvad Wielandt, som ikke havde lært Bogtrykkerkunsten, havde erholdt, havde netop været deres daglige Arbejde, „hvilket vi nu saa ynkelig med det gamle Aars Udgang skal se mistet og vor Lykkes Sol saaledes se dalet, det Gud forbarme sig over os.“ De opnaaede kun at blive opkaldte for Magistraten og der blive alvorlig foreholdt deres utilbørlige Forhold med at indgive en saadan Memorial, og advaredes derimod for Fremtiden, hvis de ikke vilde straffes¹⁾. Det er heller ikke godt at indse, hvorledes Sagen skulde faa et andet Resultat, thi Klagen gik i Grunden ikke ud paa Andet, end at medens de kun havde lært deres Profession at føde Kone og Børn med, saa var Wielandt Kancelliraad, Kancellisecretær, privilegeret Bogtrykker, havde Privilegium paa at trykke Alterbogen, 6 Aviser og Spillekort.

Wielandt havde to Aar forud ved en kongelig Resolution af 11 Juli 1725 for sig, Arvinger og Interesenter erholdt 16 Aars Privilegium paa Forfærdigelsen af Spillekort og kulørte Papirer med Undtagelse af de sorte, røde, grønne og gule Papirer, som fabrikeredes af Bogbinderne. Hans Fabrikata begunstigedes med Frihed for ind- og udgaaende Told og Forbud imod fremmede Fabrikata. I sin Supplik havde han fremhævet, at der gik mange Penge ud af Landet ved de fremmede Varer, men kun kom Lidet i Toldkassen deraf²⁾. Wielandts Spillekort kostede 3 Mk. Dusinet.

¹⁾ Supplikkerne af 24 Decbr. 1727 i Sjæl. Indlæg 1728 Litr. A; Supplikanterne ere: Schmidtgen, Lynow, Høpfner, Brandt, Phoenixberg; Sjæl. Tegn. 66 Fol. 48.

²⁾ Pol. & Kom. Koll. Missive-Prot. 1718—80 S. 218, 215 i Raad-

Den 12te April 1729 afstod han Privilegiet til Franskmanden Jacob Amette, som associerede sig med sin Landsmand Landé¹⁾.

Hvad der danner Midtpunktet i Wielandts spredte og mangeartede Virksomhed, og hvad han aabenbart har omfattet med Forkjærlighed, om han end selv hist og her kan omtale det som en Byrde, han alene havde paataget sig for at friste Livet, var hans Avisudgivning og overhovedet hans Bestræbelser for at skaffe Alt, hvad der henhører til periodiske Udgivelser, Indgang mellem sine Landsmænd. Her skulle vi kun dvæle ved hans politiske Aviser. Efter at han fra Begyndelsen af Aaret 1720 til de franske Aviser havde føjet de lærde Tidender, søgte han i September om Tilladelse til at lade de franske udgaa paa Dansk. Da Konseillet 14 Oktober lod ham meddele, at Laverentzen havde Eneret paa Udgivelsen af danske og tyske Aviser, indgav han samme Dag Ansøgning om at maatte meddeles samme Privilegium som Daniel Paulli i sin Tid, og dette lykkedes. Privilegiet af 22 November 1720 for ham og Arvinger i nedstigende Linie til saa vel hver Postdag som uge- og maanedlig at trykke og afhænde „danske og tyske extraordinære Relationer med Vexelkursen og Priskuranten“ skærmede ham for Eftertryk og paalagde ham, saa vidt Tidernes Beskaffenhed tillod det, at følge den af Paulli brugte Maade, ikke at optage noget usømmeligt, men

stuearkivet; Suppl.-Prot. 1725 I Nr. 715; Rentekmrts. Resolutionsprot. 1725 Juli—Decbr. i Ministeriernes Arkiv.

¹⁾ Extraord. Rel. Nr. 14 af 17 Febr. 1727; Sjæl. Reg. 53 Fol. 277.

indrette dem saaledes, som han agtede at forsvare det¹⁾. De derefter af ham udgivne Aviser ere Begyndelsen til den endnu bestaaende Berlingske Tidende, som saaledes staar i en vis Forbindelse med Daniel Paullis Aviser af 1672.

Det er et Spørgsmaal, om hans Aviser, uagtet de stod over Laverentzens, havde haft nogen blivende Betydning, hvis de ikke havde været i Hænderne paa en Mand med Wielandts Udholdenhed, thi de danske Avisers Udbredelse var dels trykket ved Portoen dels ved Konkurrencen med de udenlandske Aviser. Portoen betales af en Avis som af et almindeligt Brev, nemlig for et Ark mellem Kjøbenhavn og Hamborg 12 Sk. Portoen var dyrere end Avisen. Derimod vare de udenlandske Aviser Gjenstand for en stor Begunstigelse. De danske Aviser havde altid haft Vanskelighed ved at konkurrere med dem. Laverentzen klagede gjentagne Gange — 1700, 1703, 1705 — over, at de solgtes fra Posthuset; han vilde, at dette Salg skulde hæmmes ved Politimesteren, og at ingen anden end han skulde have Ret til at forskrive eller forhandle dem, men der toges intet Hensyn til hans Klager²⁾. Det omtales som gammel Sædvane, at Postmestrene som et Akcidents fik de udenlandske Aviser portofrit, omtrent fra 1703 dog med den Indskrænkning, at de skulde forskrive dem hos en vis Person i Hamburg. Denne Ind-

¹⁾ Suppl.-Pro. 1720 II Nr. 344, 497; Sjøel. Reg. 50 Fol. 475; Aktstykker: Nr. 1.

²⁾ Suppl. Prot. 1700 Decbr. Nr. 22, 1703 Novbr. Nr. 392, 1706 Januar—Marts Nr. 159.

skrækning var begrundet i, at Postvæsenet vilde sikre sig imod, at der i Avispakken sendtes ufrankerede Breve. Koncessionen af 31 Maj 1713 for Postkontrollør Chr. Erlund til at indrette et Posthus i Kjøbenhavn gav ham tillige Ret til „at lade komme alle af ham forskrevne hamburgske Gazetter uden at betale nogen Postpenge deraf“, hvorhos det alvorlig forbødes Postmestrene i Danmark og Hertugdømmerne at forskrive hamburgske Gazetter hos andre end Erlunds Korrespondenter i Hamburg. I Anledning af en Tvist mellem Erlund og Inspektøren ved det norske Posthus i Kjøbenhavn, Søren Borthuus, erhvervede den sidste ved en kongelig Resolution af 30 August 1721 Ret for sig og Postmestrene i Norge til samtlige hver Postdag portofrit at erholde en Pakke paa 50 Lod af de fra Hamburg kommende Aviser; men Borthuus beholdt hele Pakken for sig selv, de norske Postmestre fik ingen Fordel deraf¹⁾. I December 1718 klagede Laverentzen over Erlunds Indforskrivning af Aviser og bad, at saadan Handel fra Posthuset og andetsteds maatte forbydes, og han beskærmes i sine Privilegier. Lignende Klager kom han med 1720 og 1721. Han udrettede naturligvis Intet, men det gjorde Wielandt, thi medens Laverentzen mente, at al Verden skulde rette sig efter hans Privilegier, lod Wielandt sine Suppliker rette sig

¹⁾ Patenten 1713 Fol. 87 jfr. Ny Kgl. Saml. S. 55 og 58; Sjæl. Reg. 54 Fol. 545; Generalpostamtets Resolutionsprotokol 1721—25, Fol. 72 i Postvæsenets Arkiv; smstds. Fol. 299 en Erklæring fra Erlund af 1 Marts 1724, jfr. G. P. A. Forestillingsprot. 24 Novbr. 1723; G. P. A. Resol.-Prot. 1750—52 Fol. 224 & ff.

efter „det almindelige Bedste“¹⁾. Allerede i April 1720 havde Wielandt „Undersaatterne til Fornøjelse og sig selv til Lettelse“ søgt om Portofrihed for sine Aviser, og da det blev afslaaet, fremkom han i Oktober med et nyt Forslag om en fast Betaling, men henvistes til at akkordere derom med Posthusene eller Abonnenterne. I Januar 1722 tilbød han at betale Postkassen 1 Rdl. aarlig for hver af hans Aviser og at lønne den Postembedsmand, som skulde afsende Aviserne, hvorved Postindtægterne vilde blive forhøjede²⁾. Uagtet Generalpostdirektionen anbefalede hans Andragende, havde han ikke bedre Lykke end før; men med den Sejhed, der var ham ejendommelig, opgav han ingenlunde sit Forehavende, men kastede sig paany bedre rustet end før ind i Kampen uden at frygte for at angribe en højtstaaende og af Kongen yndet Embedsmand, idet han rørte op i de uforsvarlige Misbrug, som fandt Sted ved Postforsendelsen og gjorde Tilstanden uudholdelig for Avisudgiverne. Erlund og Borthuus havde nemlig ikke ladet sig nøje med den portofri Tilsendelse af de fremmede Aviser, men forsendte dem ogsaa portofrit omkring i Landet og havde tiltaget sig den samme Frihed for de danske Avisers Vedkommende. De havde tiltaget sig Rollen som Mellemmænd mellem Avisudgiver og Abonnent. Vilde en Mand bestille en Avis hos Ud-

1) Suppl.-Prot. 1718 II Nr. 485; Kanc.-Prot. 1718—Novbr. 1719 S. 98; Suppl.-Prot 1720 I Nr. 87, 1721 I Nr. 29.

2) Suppl.-Prot. 1720 I Nr. 406, 1722 I Nr. 83; Gnrpostamtets Resolutionsprot. 1721—25 Fol. 151 (Forestilling af 3 Aug. 1722) i Postvæsenets Arkiv.

giveren, nægtede de at forsende den. Postbetjentene bestilte og betalte Avisen hos Udgiveren og afhændede den til en af dem vilkaarlig sat Pris til de Lysthavende i Provindserne, uden at Udgiveren vidste, hvem der fik dem, eller hvad der betaltes for dem. Efter Wielandts Beregning profiterede de 475 Rdl. 5 Mk. for hans Aviser, som de lod sig betale med 4 Rdl. for en fransk, 3 Rdl. for en dansk, 2 Rdl. 3 Mk. for en tydsk og 1 Rdl. 5 Mk. for en lærd, medens han maatte sælge dem til dem langt under Prisen, nemlig en lærd for 3 Mk. og hver af de øvrige for 1 Rdl. Han var nødt til det, da de erklærede at kunne have de hamburgske for 4 Mk. 4 Sk. eller 5 Mk. og at kunne sælge flere af dem end af de danske. Ikke nok hermed lagde Erlund undertiden et Exemplar af den af ham udgivne skrevne Avis i Konvoluten til Abonnenterne imod deres Villie og lod dem betale den i dyre Domme. Og af al denne Avisfor-sending havde Postkassen ikke en Skillings Indtægt. Alt dette oplyste og beviste Wielandt dels i en Supplik til Kongen af 6 Oktober 1722 dels i en Række Breve fra Aaret 1723 til Oversekretær Rostgaard, i hvilke han søgte at paavirke denne til sin Fordel. Suppliken stiller efter Wielandts Maade Fordelen, som Staten kunde opnaa ved hans Forslag, i Forgrunden. „Den Pligt, der efter min aflagte Troskabsed incumberer mig at vigilere for Eders Kongelige Majestæts Interesse, behjertiger mig til allerunderdanigst at igjentaage mit forrige Petikum og at demonstrere, hvor profitable mit Tilbud er for Intraderne.“ Med den ordinære Porto vilde der rimeligvis, udvikler han, ikke blive forsendt en eneste Avis, thi efter den ringeste Porto 4 Sk.

vilde en Avis komme til at koste aarlig 7 Rdl. 2 Mk., og frankeret til Throndhjem 33 Rdl., medens en Hamburgeravis i Danmark solgtes for 2 Rdl., i Norge for 4 Rdl. Ved hans Forslag, som gik ud paa at betale aarlig enten 1 Rdl. for hver Avis eller 300 Rdl. under Eet til Postkassen, vilde Pengene, Folk gav ud til Aviser, blive i Landet, Postintraderne formeres og det forøgede Forbrug af Papir bringe Noget i Toldkassen. Han slutter: „I Haab og Tillid, at som mit Dessein er at sigte udi al Ting til Nationens Ære og Nytte herudinden, jeg da hos Publikum, naar mine Nouvelles kommer udi sin rette Cirkulation skal finde den Yndest, at Postintraderne efter den tilbudne Akkord jo mere og mere kan vorde forbedrede, saa vidt det til mig staar.“ Generalpostdirektionen undersøgte nu Sagen og forespurgte hos Erlund, hvorledes det gik til, at hans Postskriver Caspar Grill uden Postpenges Betaling sendte Aviser afsted, og „hvor vidt slig Handel kunde være gangen.“ Erlund kom da med den tomme Udflugt, at han havde ment, at „Postmestrene en général efter den til Dato hafte Douceur og Frihed Aviser uden Betaling kunde bekomme enten de forskrev dem herfra eller fra Hamburg.“ I sin Forestilling til Kongen af 3 Marts 1723 havde Generalpostamtet Intet at indvende imod Wielandts Fremstilling, men maatte udtrykkelig indrømme, at Erlund og Borthuus uden Berettigelse havde forsendt de danske Aviser portofrit „og den Fordel, som samme haver indbragt, for sig beholdet, saa at Postkassen deraf Intet har

¹⁾ Gnrpostamtets Korrespd.-Prot. 1723 Nr. 105, 187, 1096, 1118.

haft.“ Nu tilbød de begge at betale, og Generalpostamtet udbad sig Tilladelse til at kontrahere med den af Parterne, som bød mest. Der har vist fra begge Sider været gjort store Anstrængelser for at vinde Sejr; thi Sagen trak ud til 22 Oktober 1723, da en kongelig Resolution befalede Postvæsenet at kontrahere med Wielandt og frakjendte Postbetjentene Ret til at forsende andre Aviser end hamburgske portofrit. Kontrakten sluttedes ved Nytaarstid 1724 paa 6 Aar, saaledes at Wielandt forpligtede sig til en kvartalsvis Betaling af 1 Rdl. om Aaret for hver Avis, der forsendtes¹⁾. Den gav ham Ret til portofri Forsendelse med Rideposterne paa Hovedrouterne, og Generalpostamtet til sagde ham sin Bistand til at komme til en Overenskomst med Postmestrene paa Birouterne, som underholdtes af disse selv. Forandringen blev naturligvis modtagen med Uvillie af Postmestrene, som paastod Eneret til at debitere Aviser i deres Distrikter. Et Kirkulære fra Generalpostamtet maatte belære dem om, at de intet saadant Privilegium havde. Postmestrene i Viborg og Randers — den sidste, Leve Elias Levesen, var en Stedbroder til Erlund — lod ganske roligt Bestillingerne paa Wielandts Aviser ligge uexpederede, hvorfor Generalpostamtet skarpt underrettede dem om, at Wielandts Aviser og Brevene om dem havde de „med lige saa stor Exactitude som andre Breve at expedere og befordre, og det sub poena

¹⁾ Aktstykkerne i Sjæl. Indlæg 1723 Litr. D, hvorimellem Aktstykke Nr. 3; Sjæl. Tegn. 64 Fol. 201; Suppl.-Prot. 1724 I Nr. 46; Oversekretærens Brevbog 1723—26 Nr. 39; Generalpostamtets Korresp.-Prot. f. 1723 Nr. 1126, 1231, 1239.

suspensionis“, og fandt siden Anledning til at bede Wielandt berette, hvilke Postkontorers Chikaner det var, som gjorde Folk kjede af hans Aviser, „da det er en Sag, som noksom kan afhjælpes“¹⁾. Efter fire Aars ufortrødne Kamp var denne Livssag for de danske Aviser sat igjennem. Den opnaaede Begunstigelse gav de Wielandtske Aviser et misundt Fortrin for deres danske Medbejlere og gjorde det muligt med Held at konkurrere med de udenlandske Aviser.

Under sin Bane som Bogtrykker og Avisudgiver havde Wielandt tillige stadig søgt om Forfremmelse paa Embedsbanen. 1716 søgte han at blive Viceborgermester i Kjøbenhavn, 1721 have vi set ham som Ansøger til Præsidentpladsen i Fredericia. Den 13de Marts 1722 fik han Titel som Kancelliraad, hvad han allerede havde søgt om 1718, men dette indbragte ham lige saa lidt som Sekretærtitlen. En virkelig Forbedring i hans Stilling var det, da han ved Justitssekretær Sechmanns Udnævnelse til Assessor i Højesteret 25 Marts 1726 kom til at udføre dennes Forretninger som Justitssekretær, imod at Sechmann aarlig betalte ham 200 Rdl. Tillige kom han til at udføre Sekretær Lemvigs Forretninger som Protokolfører; men de 100 Rdl., han derved tjente i Sportler, gik til Afbetaling af Gjælden til den kongelige Kasse²⁾. Da der 1727 blev en Plads ledig som Sekretær i dansk Kancelli, søgte han denne

¹⁾ Gnr/postamtets Korresp.-Prot. f. 1724 Nr. 44, 148, 144, 202, 203, 807, 1061.

²⁾ Sjæl. Tegn. 68 Fol. 313; 65 Fol. 270, 505. Chr. Bruun, Fr. Rostgaards Liv og Levnet S. 814. 1721 kaldes han dog allerede Justitssekretær (Strand Kvarters Mandtal over Kop- og Krigsstyrskatten 1721).

som den ældste titulære Sekretær. Skal man dømme om Sagens Vigtighed efter Ansøgningens Størrelse og Tone, har det været en Livssag for ham. Denne overmaade karakteristiske Ansøgning er paa 20 Foliosider og begynder saaledes: „At opofre Liv, Helbred og Gods for sin Konges og Fødelands Tjeneste er vel enhver retskaffen Undersaats Pligt, men derhos incumberer det ham dog efter Christendommens Regler at sørge for sig og sine; det første har jeg alle Tider udi de 15 Aar, jeg har haft den Ære at tjene Eders Kongelige Majestæt som Kancellisekretær, haft saaledes for Øjne, at jeg ikke har kunnet gjøre det sidste, men gjort dem tillige med mig ulykkelig, haabende stedse, at min Møje, min Troskab, mine udi Eders Majestæts Tjeneste tilsatte Midler, min over idelig Arbejde fordærvede Helbred, som tilsiger mig et stakket Liv, skulde, naar min Tur og Tid efter Kancelli-Instruktionen faldt, være saa fast i allernaadigste Erindring, at Adgangen til den for mig nu paa det 16de Aar saa højt ophængte Brødkurv ej skulde blive mig beskaaren.“ I Kongens Tjeneste, siger han, har han tilsat Helbred og Formue, „ja sacrificeret mine Kræfter og Midler, saa at Intet rester mig uden et svagt Løgame og et uselt Liv, der kummerlig føres, med Fattigdom opholdes og af idelig Arbejde fortæres, saa at min udmattede, udtrælede og bekymrede Sjæl oftest spiller mig paa Læberne for at forlade saa kjedsommelig en Bolig.“ Han undskylder, hvis han ikke udtrykker sig i „saa ømme terminis“, som han ønskede, „men Brødet er kjært; hvo der vil fratage en udsveltet Mand Brødet, maa lige saa gjærne skille ham ved Livet, — forsvarede jeg ikke

dette mig forlænget forjættede Stykke Brød, var jeg en uværdig Tjener af Eders Majestæt og en Hedning mod mig og mine.“ Han skildrer detaillert sit uhyre Arbejde ved Højesteret, hvor han forretter Justitssekretærens og tvende Protokolføreres Tjeneste, „saa at min Helbred mærkelig er svækket, fra den Dag af mig slig kongelig Naade vederfores“, Slæbet ved Bogtrykkeriet, som han har maattet paatage sig for at finde Livsopholdet, og han tilføjer med Selvfølelse, „at udi Eders Kongelige Majestæts Riger ej skal findes mange, som skulde kunne gjøre mig det efter“¹⁾. Han fik ikke Pladsen, og hans Trængsler skulde snart forøges.

Da han i Efteraaret 1719 begyndte sin Virksomhed som Avisudgiver, boede han paa Amagertorv lige over for Helligestets Kirke i nuværende Gade-Nr. 23 (Matr.Nr. 39 i Strandkvarter). I Efteraaret 1721 er han flyttet til Skindergade. Stedet udgjør en Del af nuværende Matr.-Nr. 44 i Frimandskvarter (Skindergade Nr. 9). Der boede han til Leje hos Margrethe, sal. Dr. Hammerichs, da den forfærdelige Ildebrand i Oktober 1728 lagde en stor Del af Byen i Aske. Hans Bogtrykkeri, Tryksager, Bøger og videnskabelige Samlinger, hans Indbo, Alt brændte. Han var bleven en „husvild fattig og arm Mand“, der neppe havde „en Dyne at hælde sit Hoved til“. „Min Nød og Elændighed er saa stor, at om det var muligt, maatte jeg derover græde Blod,“ skrev han til Kongen, da han 25 Oktober søgte den paany ledige Sekretærplads. „Jeg har ej det Brød,

¹⁾ Suppl. af 29 Juli og 14 August 1727 i Møinichens Papirer Skab 8 Pakke 209 i Geh. Ark. Slutningen af den sidste er optaget i Aktstykke Nr. 4.

som jeg kan stoppe i min Mund, langt mindre i de 10 Munde, af hvilke min Familie bestaar og som jeg maa sørge for¹⁾). Foreløbigt tog han Ophold hos sin Svigersøn Gregorius Nielsen i Boldhusgade, og Avistrykningen lod han besørge af de to tiloversblevne Bogtrykkerier: Schmidtgens og Lynovs²⁾). Nu var der god Grund til at supplicere, og denne Udvej blev godt benyttet. I November indgav han tre Ansøgninger om at blive Vicedirektør over det kongelige og Universitetsbogtrykkeriet, da han ikke formodede, at den alderstegne Laverentzen paany vilde anskaffe et Bogtrykkeri. Skjønt Konseillet viste sig ugunstigt, fik han 3 December 1728 Bestalling paa som Direktør at maatte tiltræde Pladsen efter Laverentzens Død eller, naar den paa anden Maade blev ledig, og samtidig blev han aldeles befriet for at betale Rente af Gjælden til den kongelige Kasse og fik Opsættelse med Afbetalingen, indtil han tiltraadte Direktørposten. Den 22de Januar 1729 tilsagde ogsaa Konsistorium ham Bestillingen som

¹⁾ Møinichens Papirer Skab 8 Pakke 209 i Geh. Ark; Mandtal paa Kop- og Krigsstyrskatten 1720 og 1721 i Strand-Kvarter i Minst. Ark.; Taxation paa den 1727 paabudne Viborg Brandstyrskat i Kjøbenhavn i Minst. Ark.

²⁾ Extraord. Rel. Nr. 85 af 29 Oktbr. 1728; Sjæl. Indlæg 1729 Litr. D. Efter den almindelige Antagelse brændte der sex Bogtrykkerier: Missionskollegiets, Laverentzens, Wielandts, Bockenhoffers, Høpffners og Phoenixbergs. Efter Falsters Udsagn brændte der syv, hvad der ogsaa afgjørende bevises af Aktstykker Nr. 2 d. Det 7de er Johan Christopher Brandts, for hvem der endogsaa siges at være brændt to (N. M. Petersens Literaturhist. IV S. 283; C. Nyrop, Den danske Boghandels Hist. I S. 282; Suppl.-Prot. 1728 II Nr. 854 og Fyenske Indlæg 1746 under Peter Wilh. Brandt.)

Universitetsbogtrykker¹⁾. Dermed var et længe næret og i mange Suppliker udtalt Ønske opfyldt. Han havde kunnet henvise til, at hans Aviser havde bragt over 3000 Rdl. i Postkassen, og dette i Forbindelse med hans øjeblikkelige store Nød har vel hjulpet ham til Bønnhørelse. Men at trykke i andre Bogtrykkerier kunde ikke betale sig; han maatte selv have sig et, men manglede baade Penge og Kredit. Nouvellernes Expedition maatte ophøre, erklærede han i en Supplik af 18 Decbr., hvis han ikke fik Understøttelse til dette „med Eders Kongelige Majestæts sande Interesse sammenbundne Værk“, Folk vilde faa Vane at søge de hamburgske Gazetter, og saa kunde man se, hvor man fik Penge i Postkassen. Han „contesterer sancte“, at hver en Daler, der maatte blive ham laant, eftergivet eller skjænket, skulde blive anvendt til Bogtrykkeriet. Han fik da Eftergivelse af Postpengene for et Aar, men kunde ikke opnaa noget Laan, da Generalpostamtet mente, at de 3000 Rdl., som Aviserne havde indbragt Postkassen, bedst viste, hvor stor hans Gevinst maatte være²⁾. Kontrakten med Postvæsenet synes Wielandt aldrig at have været ret fornøjet med. Han havde villet, at Postmestrene skulde indkassere Avisportoer, men derpaa havde Postvæsenet af Frygt for Underslæb ikke villet gaa ind. Postamtet havde imidlertid gjort Regning uden Wielandts umaadelige Sejghed. Det var

¹⁾ Sjøel. Indlæg 1728 Litr. F.; Suppl. Prot. 1728 II N. 546, 662; Sjøel. Reg. 53 Fol. 179; Sjøel. Tegn. 66 Fol. 313; R. Nyerup, Skildr. af Tilst. i Danmark og Norge, III, 2. S. 266—67.

²⁾ Sjøel. Indlæg 1729 Litr. D; Sjøel. Tegn. 66 Fol. 459; Suppl. Prot. 1729 I Nr. 837.

ikke muligt at faa ham til at betale Portopengene. Han gjorde store Ophævelser over Vanskeligheden ved at faa dem fra Abonnenterne og kom stadig med Projekter til, at de skulde indkasseres fra Postvæsenets Side. Forgjæves truedes han mange Gange med Exekution, næsten altfor ofte, thi der blev aldrig Noget deraf¹⁾. Han har foreslaaet Postskriver Grill til at indkassere Pengene, og et Avertissement i Nr. 1 af de lærde Tidender for 1724 opfordrede Abonnenterne i Provindserne til at sende Betalingen for samtlige hans Aviser til Monsr. Grill eller Ordre. I December 1725 havde han en Supplik inde hos Kongen med Forslag om Indkassationen, og det endte med, at Generalpostamtet i Sommeren 1726 „til et Forsøg“ gik ind paa Forslaget. De lollandske agende Postmestre overdroges det at indkassere paa Lolland og Grill rimeligvis i det øvrige Danmark²⁾. Ikke heller det har tilfredsstillet ham. Da Kontrakten med Postvæsenet udløb med Aaret 1729, søgte han — hvad han alt havde prøvet 1724 og 1728 — at faa hele Korrespondancen angaaende Avisudgivningen fritaget for Porto og at faa Postmestrene til forud at inddrive Postpengene hos Abonnenterne m. m., men det mislykkedes, og han maatte forny den gamle Kontrakt³⁾.

¹⁾ Gnrilpostamtets Korresp.-Prot. f. 1724 Nr. 350, 542, 828, 988, 1061, 1087; f. 1725 Nr. 640, 679, 721, 766, 864, 897; f. 1726, Nr. 73.

²⁾ Gnrilpostamtets Korresp.-Prot. f. 1724 Nr. 697, 737; f. 1726 Nr. 292, 293, 448, 456.

³⁾ Suppl.-Prot. 1724 II Nr. 249; 1728 II Nr. 165; 1729 II Nr. 776; Sjæl. Tegn. 66 Fol. 744.

Stadig var han trykket af Pengenød. Imod to af sine Kreditorer — Londemann var den ene — erhvervede han Beneficium paupertatis. Kredit kunde han ikke faa, fordi den kongelige Kasses Fordring var prioriteret i Bogtrykkeriet og Løssret¹⁾. Ufortrødent arbejdede han sig op imod Ulykken og erhvervede sig 13 Maj 1729 tolvvaarig Forlængelse af Privilegierne af 2 Oktbr. 1719, 25 August og 12 Decbr. 1727 samt tyveaarig Eneret for sig, Hustru og Arvinger paa Trykning og Falholdelse af en Mængde gudelige og historiske Bøger og af Konnossementer, Fragt- og Bodmeribreve for ved Oplag af indbringende Sager at skaffe sine Kreditorer Sikkerhed. I sine Beklagelser mærker man næsten, hvorledes han røres ved sin egen Nød: „Jeg er bleven til et Exempel og mine Fjenders Vidunder, uagtet jeg saa flittig og trolig mig som nogen Anden haver opført og haver haft min fulde Del af Arbejdet. — — Mine Vilkaar ere tungere og slettere og mit Arbejde langt større end nogen Andens, der har den Ære at staa i Hans Majestæts Tjeneste“²⁾.

Endnu sendte Lykken ham et Solglimt. Da den gamle Laverentzen døde i September 1729, tiltraadte han Direktørposten. Det indbringende Embede, som nok skulde have bragt en Mand med hans beundringsværdige Virksomhedsaand ud over alle Vanskeligheder, var altsaa i hans Hænder, et Jordegods saa godt, som nogen Professor havde det, som aarlig indbragte den

¹⁾ Suppl.-Prot. 1728 II Nr. 547; 1729 II Nr. 777.

²⁾ Nyrop, Danske Boghdls. Hist. II S. 258—60. Breve til Oversekretær Chr. à Møinichen 1728—80, Littr. D, Br. af 7 Marts 1729.

den Gang ikke ubetydelige Sum 500 Rdl.¹⁾ Hele den danske Avisudgivning var han Herre over. Han var nu ivrigt beskæftiget med Oplag af sine Forlagsartikler; i Løbet af $\frac{1}{2}$ Aar havde han trykket Forordningerne fra 1714—30 og var begyndt paa de første Aar efter Lovens Publikation²⁾. Da ramte Døden ham pludseligt i hans 45de Aar den 18de December 1730, uden at han havde faaet Tid til at oprette det Tab, som han havde lidt. Hvor megen Overdrivelse man end kunde være tilbøjelig til at finde i hans hjørstede Klager over hans Helbreds Svækkelse ved Overanstængelse og hans daarlige Formuesvilkaar, — Døden har givet ham Ret. Han efterlod sin Hustru som en fattig, gjældbunden Enke. Stedsønnen Andreas Graah kunde af sin Fædrenerav, som han havde sat i Bogtrykkeriet, ved Udlæg i Boet lige med andre Kreditorer kun erholde 14 %³⁾. End ikke i hans bedste Dage har hans Bogtrykkeri hørt til de store. Det taxeredes 1725 til 2368 Rdl.⁴⁾. Ved sin Død efterlod han tvende uforsørgede Børn. Det ene var maaske den ovenfor omtalte Steddatter. Hans Hustru maa i det Mindste have født ham en Søn, det „Barn“, for hvem han 1727 søgte om Privilegiet paa Auktionskataloger. Han maa vist være død ung. I Aaret 1743 nævnes en Msr. Wielandt, som havde med Avisudgivningen at bestille, som vel maa være denne Søn, hvis her ikke har fundet en Forvexling Sted med Stedsønnen Andreas Graah, som hjalp Moderen med

¹⁾ Suppl.-Prot. 1747 I Nr. 1004.

²⁾ Sjæl. Reg. 54 Fol. 245; C. Nyrop p. a. St. II S. 260—61.

³⁾ Sjæl. Reg. 60 Fol. 242; Suppl.-Prot. 1747 I Nr. 1005.

⁴⁾ Sjæl. Tegn. 65 Fol. 505

Bestyrelsen af Trykkeriet og med Avisudgivningen og optraadte i Forbindelse med hende, da hun 1748 afstod Avistrykningen til Berling¹⁾.

Uagtet alt det Pedantiske og Smaalige, som knytter sig til Wielandt, alt det Latterlige, ja maaske mindre Hæderlige, som klæber ved ham, er der dog Egenskaber hos ham, som vække vor Sympathi og aftvinge os Agtelse: det er hans mageløse Sejghed og Ihærdighed i at forfølge sine Formaal og den ubestridelige Dygtighed, han medbragte dertil. Der er noget Tragisk i denne Mands Skjæbne. Efter et Liv fuldt af anstrængende, opslidende Virksomhed, staar han endelig ved det saa længe attraaede Maal, som skulde læge alle Saar, fuldkomme alle hans Ønsker: da bortriver den ubarmhjertige Død ham midt i Arbejdet, uden at han kom til at nyde dets Frugter. Men den Ros bør han nyde i sin Grav, at ingen enkelt Mand før vore Dage har virket saa meget som han for den danske Presses Udvikling. Hans Virksomhed har haft en uberegnelig Indflydelse paa den, har rakt langt ud over hans Tid og er ikke uden Vidnesbyrd den Dag i Dag. Hvad han skrev i sin Fane som sit Maal, har han naaet: han har i Sandhed tjent det almindelige Bedste.

¹⁾ 1719 og 1720 var der tre Børn i Huset hos ham; om de alle vare hans egne, vides ikke (Strand-Kvarters Mandtal paa Kop- og Krigsstyrskatten 1720 og 1721). R. Nyerup, Langebekiana S. 32. En biografisk Skizze af Wielandt findes hos C. Nyrop p. a. St. I S. 266—72 med Kildeangivelse.

II.

Wielandts franske politisk-literære Maanedavis med Andreas Hojer som Redaktør. Danske og tyske Ugeaviser. Handelsnyheder. Feuilletonroman. Maanedsavisen som underholdende og belærende Avis. Det underholdende Stof. Lettroenhed i Stedet for Overtro. Maaneds-Postrytteren af 1790 som orienterende politisk Revue.

I Daniel Paullis Tid var det Krigstilstanden i Europa og Krigen med Sverige, som kaldte Aviserne til Live og fordoblede deres Indhold. At Wielandt strax efter Afslutningen af de store Krige i Aarhundredets Begyndelse, kunde tage fat paa Udgivelsen af sine Aviser, at de kunde vedblive at bestaa og kunde betale sig uagtet Konkurrencen med de udenlandske Aviser, er et Vidnesbyrd om Pressens stedse tiltagende Betydning og det voxende Tal af Avislæsere. Hos vor nærmeste Nabo, Hertugen af Holsten, have vi et Sidestykke dertil, thi fra 29 April 1721 udgav den hertugelig privilegerede Bogtrykker Hermann Heinrich Holle i Schiffbeck „Der Hollsteinische unpartheyische Correspondente durch Europa und andere Teile der Welt“. Det var egentlig en Fortsættelse af et Blad af samme Navn, som Holle havde udgivet 1712—14, i hvilket Blad den

holstenske Regering havde villet skabe et Organ for sine Interesser, men som var blevet standset, da de danske Tropper besatte Holsten. I Juni 1721 tog Holles Blad Titel af „Staats, Gelehrte und ordentliche Zeitung des Hollsteinischen unpartheyischen Correspondenten“ og udgik fire Gange om Ugen med to Kwartblade. Det stillede snart ved sin paalidelige og udbredte Korrespondance de andre Hamburgerblade i Skygge og blev et af de mest udbredte Presseorganer i Nordeuropa¹⁾.

Frankrigs Overvægt i politisk og literær Henseende i Ludvig XIV's berømmelige Tidsalder havde ikke alene gjort det franske Sprog til Diplomatiets Sprog, men ogsaa skaffet det Udbredelse i den dannede Verden som Tale- og Skriftsprog; det stærkt med Fransk isprængte Sprog paa Holbergs Tid vidner noksom herom. Det rivaliserede med det tyske i Hofkredsene og med det latinske i den lærde Verden. Den franske Smag herskede i den skønne Literatur. Denne det franske Sprogs almindelige Udbredelse havde tidligt skaffet sig Vidnesbyrd i den europæiske Presse. Ludvig XIV's Intolerance bidrog, som alt berørt, til at skabe den mægtige, frisindede franske Pressevirksomhed i Holland, som havde et europæisk Navn. I England oversattes det officielle Blad „The London Gazette“ fra 1678 paa Fransk, et andet Blad udgik i begge Sprog. Ogsaa i Tydskland

¹⁾ Allerede 1710 siges Holle at have udgivet et „Schiffbecker Posthorn“. G. P. Petersen, Schlesw. Holst. Lauenburg. Provinzialberichte 1725 S. 394—95; N. Falck, Staatsbürgerliches Magazin VIII S. 761—62; Schwarzkopf i Smidts Hanseatischer Magazin VI S. 318 & ff.; Lappenberg p. a. St. S. LXIII—IV, LXXX; Marperger, Anleitung zum rechten Verstand allerhand Zeitungen oder Avisen S. 11.

skaffede franske Aviser og Tidsskrifter sig Indgang i det 18de Aarhundrede. I Hamburg udkom 1722 en fransk Avis¹⁾. Hvad Under da, at en Mand som Wielandt kom Tidens Trang i Møde og i Slutningen af 1719 begyndte Udgivelsen af franske Aviser. Det første bevarede Nummer er:

III.

Copenhague

Avec Privilege De *Le Roi de* *(Vig-)* Sa Majesté
et de (net.) Danemarc
 Norvegue &c.
 Du Lundi 9 Octobre 1719.

Nederst paa sidste Side staar: „Copenhague chez J. Wielandt. S. D. R. au Marché d'Amac ou à l'Amager Torf.“ Da Bladet udkom Mandag og Fredag, maa det første Nummer være udkommet paa Privilegiets Dateringsdag, den 2den Oktober 1719. Vignetten var et Posthorn, omgivet af det for Wielandt karakteristiske Motto: „Pour servir le public“. Med hvert Nummer fulgte eller skulde følge samme Dag eller Dagen efter et Tillægsblad:

Suite des Nouvelles
de
Copenhague
 du — — 17..,

men det kom ikke ganske regelmæssigt (se Suite til Nr. 46 af 1720). Hvert Særblad bestod af to Kvartblade med Textkolonne paa 6¹/₂“ Højde og 5“ Brede.

¹⁾ E. Hatin, *Les gazettes de Hollande* S. 56, 138 & ff.; Andrews, *Hist. of Brit. Journalism* I S. 66—67, 96; Lappenberg p. a. St. S. LXXVIII—XXXI; Holstein. Correspondent Nr. 22 ¹/₂, 35 ¹/₂, 1722.

Saa vel Titlen som Anordningen med „Suite“ var en nøjagtig Efterligning af du Breuils før omtalte franske Avis „Amsterdam“; men den maa vist have forekommet det danske Publikum for fremmedartet, thi i Aaret 1720 forandredes den til

Nouvelles de divers Endroits

No. (*Vig-*) 3
 Anno (*net.*) 1720.
 du Lundi le 8 Janvier.

som maaske er en Efterligning af Titlen paa den af De la Font i Leiden udgivne bekjendte Avis „Nouvelles extraordinaires de divers endroits“. I Aaret 1722 har Bladet rimeligvis ligesom Wielandts øvrige Ugeaviser antaget Oktavformatet, thi i denne Skikkelse optræder det 1723 med fire Blade i hvert Nummer og uden Tillægsblad. Ved Branden 1728 ophørte det at udkomme, men da Wielandt paany havde faaet sit Trykkeri i Stand, averterede han, at det skulde udkomme fra Begyndelsen af 1729, men om det er sket, vides ikke¹⁾. Spredte Numre af Aargangene 1719—21, 1723—28 findes paa det kongelige Bibliothek. Bladets Indhold er ordnet efter Lande; i Slutningen findes undertiden en meget kort Artikel fra Danmark: i Reglen kun Udnævnelser. Skjøndt det i det Hele er af refererende Indhold, udmærker det sig fremfor Wielandts danske og tyske Ugeaviser ved en bedre Grupperen af Stoffet, en behændigere Griben af, hvad der i Øjeblikket interesserede Publikum, endelig en Fremstilling, hvori en mere personlig Anskuelse af Begivenhederne gjorde sig gjældende.

¹⁾ Aktstykker: Nr. 2 d & e.

Efter Udgiverens vel ikke ganske tilforladelige Vidnesbyrd betalte disse Aviser sig ikke. Der var for faa Abonnenter til at dække Udgifterne til den fornødne Korrespondance og til at faa dem fremførte i rent og godt Fransk. Han har ikke des mindre omfattet dem med en vis Forkjærlighed, thi da han i Oktober 1722 søgte om Portofrihed, lagde han særlig Vægt paa: „om jeg i disse nordiske Lande kunde desto bedre bringe de franske Nouvelles til nogen Fuldkommenhed, hvorpaa jeg mærkeligen har tabt; og virkeligen maatte de afskaffes, om ved Portobetaling deres fri Gang, hvorudi de først i dette Aar ere bragte, skulde hæmmes“ ¹⁾.

Wielandt lod det ikke blive herved; han udgav ogsaa en fransk Maanedsavis med Titel:

Extrait

des Nouvelles

Du Mois de Janvier

(Vignet.)

A Copenhague MDCCXX.

Den er udkommen 1720 i Duodezformat, 1721 og 1722 i Oktavformat med et Ark otte Dage ind i hver Maaned (se Januar 1721). Vignetten var 1720 en flyvende Fama med en Laurbærkrands, hvori Frederik IVs Navnechiffer, i højre, en Trompet i venstre Haand; 1721 og 1722 et Kornsold, som udstrør Korn paa Jorden, og Mottoet: „Pour recueillir le bon“. Baade Universitetsbibliothekets og det kongelige Bibliotheks Exemplar slutter med Juni Maaned 1722; i Oktober omtalte Wielandt dog denne „maanedlige Extrait“ saaledes, at

¹⁾ Suppl.-Prot. 1720 I Nr. 406. Sjæl. Indl. 1728 Litr. D.

man skulde tro, at den bestod endnu, men sidst i Aaret 1723 existerede den ikke mere¹⁾. At Bladet er udgivet af Wielandt er sikkert, skjønt hans Navn ikke findes derpaa. Der averteres kun tre danske Bøger deri (Marts 1720), og alle disse ere udgaaede fra Wielandts Trykkeri; men afgjørende er det, at den bekjendte Historie om Bjergmanden i Falun, hvis Lig fandtes ufortæret i Gruben mange Aar, efterat han var forulykket, i Septbr. 1720 fortælles med Angivelse af, at den allerede havde været optaget „dans nostre Relation Danoise du mois precedent“. Fortællingen havde nemlig været optagen i de lærde Tidenders Nr. 29 af 10 Juli 1720²⁾.

Med denne „Extrait“ havde Wielandt stillet sig det høje Maal at give en politisk-literær Maanedssrevue, en Forening af Stof, som hidtil havde været ukjendt her. I Paris havde allerede fra 1672 „Le Mercure galant“ maanedlig ved Siden af indenlandsk politisk Nyt meddelt literære Nyheder, Anekdoter, Noveller, Digte og mange andre underholdende Sager. I de fransk-hollandske ræsonnerende Maanedssblade fra Slutningen af det 17de Aarhundrede havde det literære og underholdende Element efterhaanden skaffet sig en, om end underordnet, Plads, men først ved det af Claude Jourdan med udmærket Dygtighed redigerede Maanedssblad „La Clef du Cabinet des Princes de l'Europe“, som fra Aaret 1704 udkom i Luxemburg, senere i Verdun, ind-

¹⁾ Sjæl. Indlæg 1723 Litr. D; Aktstykker: Nr. 2 b.

²⁾ Historien er meddelt efter Acta Literaria Sueciæ 1722 S. 250 & ff. Det er en vandrende Historie; i Hebel's Fortællinger (Kbhvn. 1852, S. 46—48) henføres den til Aaret 1809.

førtes den historisk-literære Journal i den europæiske Literatur¹⁾. Af denne Journal er „Extrait des Nouvelles“ i hele sin Plan og Anordning en nøjagtig Efterligning. Stoffet meddeles som: *Matières politiques, Remarques curieuses, Naissances, Mariages, Avancements, Morts, Litterature*, og heri behandles baade indenlandske og udenlandske Tildragelser. Literaturartiklen, som i faa Ord omtalte Udgivelsen af ny Bøger og alle Slags Nyheder i den lærde Verden, hørte dog op med Maj 1720, og en Liste over Bøger, udkomne i Udlandet, med Udgangen af samme Aar. „*Remarques curieuses*“ beskæftigede sig især med ny Opfindelser og Opdagelser, mærkelige Naturbegivenheder, men gav ogsaa morsomme Anekdoter og endogsaa smaa Afhandlinger om Tidens brændende Spørgsmaal, f. Ex. om Aktiehandelen og Mississippikompagniet (Januar 1720). Bladets politiske Indhold var det væsenligste, og det stod i saa Henseende over, hvad der tidligere var ydet her. I et let Sprog og paa livlig underholdende Maade lader det Maanedens Begivenheder passere Revue, afvejer de politiske Kombinationer, fremsætter Politikernes Meninger om dem og Formodninger om Hoffernes Hensigter og Planer. De danske Artikler ere selvfølgelig farveløse. Selv holder Journalisten sin Mening tilbage, og kun sjældent fordyber han sig i en detailleret Gjengivelse af Begivenhederne, men indskrænker sig til et orienterende Overblik over Hovedbegivenhederne. Stoffets Behandling, de ofte ret pikante, for ikke at sige aandrige Indledninger til Artiklerne kunde lade formode, at man

¹⁾ E. Hatin, *Hist. de la presse en France* III S. 286 & ff.

havde med en fransk Pen at gjøre. Man har imidlertid en saa bestemt Angivelse af, at Skriftet er forfattet af den berømte Jurist og Historiker Andreas Hojer, at man ikke tør forkaste den, saa meget mindre, som det vides, at Hojer har forfattet et andet af Wielandt udgivet periodisk Skrift¹⁾. Om Hojer end har haft Ledelsen, er det dog altid muligt, at en Franskmand kan have været behjælpelig ved Udarbejdelsen. Hvorledes dette nu end forholder sig, træder os her en journalistisk Personlighed i Møde, som vækker Deltagelse ved sin humane Bedømmelse af Personer og Forhold. Hojers Udnævnelse til kongelig Historiograf i Aaret 1722 kan have været den umiddelbare Aarsag til Bladets Ophør. Der er for Øvrigt indbyrdes Ligheder mellem Wielandts to franske Aviser, som tyde hen paa, at en og samme Person har haft Noget at gjøre med dem begge.

Som Exempler paa de Midler, som disse franske Aviser havde at raade over i Fremstillingsmaade af forskjellig Art, meddeles et Par ræsonnerende Artikler, en Nekrolog og en Anekdote.

(Extrait des Nouvelles Aout 1720.)

Nord. Le depart de la flotte Combinée, les apprêts des Suedois pour un débarquement en Finlande, & les dispositions des Russes pour s'y opposer, nous ont fait

¹⁾ Suhms samlede Skrifter VII S. 321. Bibliothekar ved det st. kgl. Bibliothek J. Vahl har gjort mig opmærksom herpaa. Jeg griber Lejligheden til at takke ham for den store Redebonhed, hvormed han er gaaet mig til Haande ved de mangfoldige Lejligheder, hvor jeg har maattet paakalde hans kyndige Bistand.

croire pendant tout le cours de ce mois, que nous etions tous les jours à la veille de quelque grand evenement, les spectateurs, qui comme on le dit, sont ordinairement cruels, voyant les flottes en mer, & les armées presque à portée l'une de l'autre, ne s'attendoient pas à moins qu'à quelque bataille generale qui devoit decider du sort d'une province, & peutestre de celuy de toute une flotte, toute autre expedition moins rapide eut mal repondu à leur attente, mais les generaux des deux parts, n'ont pas jugé à propos de la remplir, à la veue des obstacles insurmontables qui les empechoient d'aller à l'ennemi, ils se sont crus dispensez de tenter l'impossible, & à la reserve de quelques actions particulières par mer qui ne decident rien passées, de Fregate à Fregate, ou de Fregates avec quelques Galères, dont le succes équivoque fait que chaque parti s'en attribuë l'avantage, il n'y a pas d'apparence que de part n'y d'autre on forme de grande entreprise de toute cette Campagne. Cette espece d'inaction a fait croire que l'Aide de Camp que le Roy de Suede avoit envoyé au Czar pour luy donner part de son avenement à la Courone avoit à son retour raporté des propositions favorables à la paix, cette conjecture est soutenuë par ce qu'on mande d'Hollande & d'Hannover sur ce sujet, & fortifiée de plus par un autre Aide de Camp qu'on attend incessamment de la part de Sa M. Cz. Pour feliciter Sa M. Suedoise sur son élévation au trosne. L'espoir d'un si grand bien est trop à desirer pour ne pas a saissir avec empressement la moindre lueur de la plus foible apparence.

(Smstds. Janvier 1722.)

Du Nord. L'Entrée de Sa Majesté Czarienne à Moscau a été triomphante, & formée sur le modele de celle des Empereurs Romains lors qu'après avoir vaincu leurs ennemis, ils rentroient triomphants dans Rome. Le detail des Magnificences, qui ont accompagné cette superbe entrée, aussi bien que celui de toutes les festes qui l'ont précédée ou suivie nous meneroit trop loin, il est aisé de s'imaginer la joye & l'acclamation des peuples en revoyant leur souverain Couronné d'une nouvelle gloire & sorti victorieux d'une si longue guerre. Il n'est pas si facile de juger avec certitude des desseins de Sa Majesté Czarienne à l'avenir, quelques avis ont publié, que ce Prince, content de ses conquestes, ne songeoit plus qu'à jouir en repos le reste de ses jours des fruits de sa gloire, on ajoutoit, qu'il faisoit des reductions dans ses troupes & mesmes dans sa Marine, d'autres luy faisoient tourner ses armes du Costé de la Perse. Mais les mouvemens, qu'on a sceu depuis que faisoient ses armées, soit en Livonie soit en Curlande, les ordres donnez à ses Amiraux d'equiper sa flotte & ses galeres, les Magazins formés à Dantzic & ailleurs, l'arrivée du Duc de Mecklenbourg dans cette derniere ville, la situation presente des affaires de Pologne, celle de l'Allemagne, ont fait juger, que les desseins de Sa Majesté Czarienne regardoient plustot l'Europe que l'Asie, mais pour en parler avec certitude, il faut attendre que ce Prince soit de retour d'Olonitz, ou il est allé prendre les eaux, alors peutestre verra-t-on quelque jour à se determiner, le lecteur nous pardonnera cependant cette petite reflexion, il y a quelques

années que les Russes connus seulement alors sous le nom des Moscovites n'étoient presque d'aucune consideration dans les affaires publiques, aujourd'hui il semble, que le Czar seul attire sur luy toute l'attention des autres Puissances, & donne le bransle à tous les mouvemens de l'Europe.

(Smstds. Octobre 1720.)

Nous croirions faire un crime de ne pas donner au public dans ce mois la nouvelle de la mort de Milord Gallouay, que nous aurions déjà deu donner le mois passé, puis que ce fut celui ou il perdit la vie, ce seigneur qui se refugia de France en Angleterre dans le tems de la revocation de l'Edit de Nantes, a pendant le reste de sa vie donné toutes les preuves d'un heros Chrestien, le Portugal, le Piemont, l'Irlande ont été le theatre de ses vertus guerrieres, & l'Angleterre celui de ses charitez & de ses vertus Chretiennes, il laisse par son testament des fonds considerables pour continuer après sa mort diverses pensions qu'il faisoit pendant sa vie à quantité de refugiez.

(Nouvelles de divers Endroits Nr. 27 af 2 April 1723.)

De la Haye le 23 Mars.

Voici une petite Histoire toute recente arrivée ici environ 15 jours passez. Une sage femme ayant delivrée une femme en couche. Le Pere fort empressé pour savoir ce, que sa femme venoit de mettre au monde, reçut de la vieille l'agréable nouvelle, que c'etoit un fils. Comme la garde n'etoit pas encore venuë, la sage femme emmaillotta l'Enfant, & comme il y avoit ce jour-là une Eglise ouverte, il reçut le

Baptême & fut appellé Abraham. Cette cérémonie achevée on met le petit Abraham dans son berceau, d'abord grandes felicitations, puis force projets pour l'élever & pour savoir ce, que l'on en feroit. Le Pere vouloit en faire un Ministre, & peu s'en falut, qu'il ne l'envoyât à Leyde dans son Berceau. Ma femme, dit-il, quand on a des Ministres dans sa famille vous ne sauriez croire combien cela releve la condition Bourgeoise. Mon cher dit la petite femme, je ne suis pas de cet avis-là, je souhaite, qu'il devienne Avocat ou Libraire, du moins on saura tout ce qui se passe dans la Ville ou dans la Republique des Lettres; d'ailleurs ces gens-là gagnent de l'argent comme de la paille aux dépens des sots. Enfin comme l'on étoit prêt à regler la destinée temporelle de Monsr. Abraham, voici le drôle, qui se met à braire de toute sa force, d'abord une des voisines dit, qu'il en falloit faire un Lecteur, puis qu'il le prenoit là sur un ton assez haut. On rit un peu de la saillie, mais Monsr. Abraham continuant à braire, on crut, qu'une épingle le piquoit. Aussi-tôt on le développe, on regarde, on l'examine par tout, on ne trouve rien: Cependant il ne cesse pas de crier, on cherche de nouveau, quand on s'aperçut tout à coup, ô prodige Quoi? on trouve, que le petit Abraham étoit une fille.

Privilegiet af 22 Novbr. 1720 til Udgivelse af danske og tydske Aviser blev strax benyttet. Først i Decbr. udkom den danske Maanedsavis, som i Januar 1721 efterfulgtes af den danske og den tydske Ugeavis. De udkom to Gange om Ugen — 1721 med to Kvartblade, $6\frac{1}{2}$ " høje, $4\frac{3}{4}$ " brede, — 1722 og følgende Aar

med fire Oktavblade 5 $\frac{1}{2}$ " høje, 3" brede. De vare daterede Mandag og Fredag, de Dage, da Hamburgerposten var ankommen om Morgenen tidlig; men Postens Ankomst var ikke altid ganske regelmæssig, og skjønt Aviserne fra Hamburg snarest muligt efter Postens Ankomst „uden Chicane“ skulde udleveres Wielandt, blev Aviserne ikke uddelte før 16 Timer, efter at Brevene ved Postens Ankomst vare begyndt at uddeles. Distributionen kan derfor ofte ikke have fundet Sted før Tirsdag og Lørdag¹⁾. Aviserne have Form af et Brev, altid med Begyndelsesordene: „Min Herre!“ og Underskrift N. N. Artiklerne ere ordnede under Korrespondancestederne f. Ex. „Fra Haag skrives“, „Wiener-Breve føre med sig“, „fra Bryssel forlyder“. Titlen er den samme som for Paullis Aviser og ens for den tyske og den danske; for den tyske Avis f. Ex.

No. 3

Extraordinaire

(*Vignet.*)

Relation

**Copenhagen, den 8 Januar
1723.**

1721 bærer den Famavignetten fra „Extrait des Nouvelles“, senere to Mercuriusstave krydslagte bag et Vaabenskjold med Bogstaverne R. R., som vel betyde „relata refero“. Paa det kongelige Bibliothek findes Aargangen 1721, af 1722 Nr. 89, indbunden i den danske Relation, af 1723 enkelte Numre, af 1728 om-

¹⁾ Aktstykker: Nr. 2 a. Gnrpostamtets Korresp.-Prot. 1728 Nr 1281, 1289.

trent Halvdelen. Paa Universitetsbibliotheket haves Aargangene 1725 og 1727. Det sidste bevarede Nummer er Nr. 84 af 18 Oktober 1728, men det er sikkert, at Branden ikke har foraarsaget nogen Afbrydelse i Avisens Udgivelse ¹⁾. Den indeholder ingen indenlandske Nyheder og kun faa Blandinger; den er saa godt som udelukkende bestemt for den udenlandske Politik og er dennes Hovedorgan; thi den danske Relation havde meget Andet at varetage. Bladet er af et fra den danske Avis „different Indhold“, saaledes at i det Mindste fra 1722 de Nyheder, som findes i den ene, mangle i den anden eller have en forskjellig Form ²⁾. Den danske Avises Titel lød f. Ex.

Num. 1.

Extraordinaire

(*Vignet.*)

Relation

Kjøbenhavn, den 2 Januari

1722.

Vignetten er Mercuriusstaven, staaende lodret paa en vinget Klode, fra 1722 med Bogstaverne O. E., som vel skulle betyde „orbem exploro“ eller noget Lignende. Aargangene 1721 og 1730 haves paa Universitetsbibliotheket; Aargangene 1721—23, 1725—28, dog ikke alle ganske komplette, og af 1729 Nr^o 24, 62, 68, 71 og 83 paa det kongelige Bibliothek.

¹⁾ Aktstykker: Nr. 2 d. Numre af den tyske Rel. f. 1727 paa Univ. Bibl. ere indbundne i den danske Rel. f. 1727 paa kgl. Bibl., og omvendt.

Aktstykker: Nr. 2 b.

Da Wielandt blev Direktør for det kongelige Bogtrykkeri, fik han hele den danske Avisudgivning i Hænde. Der foregik da den Forandring med de danske Ugeaviser, at den ugenlige „Kjøbenhavns Postrytter“ sammensmæltedes med de ugenlige „Extraordinaire Relationer“ til eet skiftevis udgaaende Blad i Oktav, hvoraf Relationen udkom om Mandagen, Postrytteren om Fredagen, men hver med særegen Nummerfølge. Den danske Postrytter hed nu „Kjøbenhavns Postrytter, Som medfører Post-Tidenderne af . . .“ og havde ganske den samme Anordning af Titlen som den tyske Postrytter. En fortsat Udgivelse af Relationerne to Gange om Ugen synes at være strandet paa Vanskeligheden ved at erholde Portofrihed for den forøgede Avisforsendelse¹⁾. Aargangen 1730 af Postrytteren saa vel som af Relationen findes komplet paa Universitetsbibliotheket. At de maa betragtes som eet Blad bestyrkes ved, at de i deres Meddelelser supplere hinanden. At den samme Sammensmæltning har fundet Sted med Hensyn til de tyske Aviser, er sandsynligt, thi det eneste bevarede Exemplar af „Kopenhagischer Postreuter“ for 1730 Nr. 22 er af 31 Maj, hvad der viser, at Avisen kun er udgaaet een Gang om Ugen. Efter Wielandts Død har det samme Forhold fundet Sted indtil Slutningen af Marts 1731. De første 13 Numre af Postrytteren indtil 26 Marts 1731 ere udkomne hos Wielandts Enke. Det kan sluttelig bemærkes, at Ugeaviserne efter Branden ingensinde ere udkomne

¹⁾ Supplik-Prot. 1729 II Nr. 776; C. Nyrop, Dsk. Boghdls. Hist. I S. 272.

med den Regelmæssighed som tidligere; undertiden gik der en Postdag over.

Skjønt den danske Ugeavis indeholdt flere indenlandske Nyheder end den franske, vare de dog tarvelige nok. Mest Plads indtog Udnævnelserne, som synes fuldstændige, og Beretningerne om Udfaldet af Trækningen af de mange Lotterier. Indenlandske Nyheder er der ingen af, uden at de jo findes fyldigere og rigeligere i Maanedsavisen. Betydning fik derimod den danske Avis ved den Opmærksomhed, som den ofrede Handelsforholdene. I Wielandts ligesom i Paullis Privilegium var Avisernes Betydning for Handelen fremhævet. Mellem dets Motiver var, at enhver om „Handelen paa fremmede Steder kan have en almindelig Kundskab“. I saa Henseende ydede Bladet en hel Del, thi spredte mellem de udenlandske Nyheder findes en Mængde Meddelelser om Handelsforhold i Udlandet: om Toldforordninger, Sø- og Handelsreglementer, Oprettelse af Handels- og Søassurancekompagnier, Handelsprivilegier, Varepriser, Høstberetninger, om Ankomst af Ostindie- og Kinafarere og deres Ladning, store Falliter. Opmærksomheden synes fortrinsvis henvendt paa Østersølandene. Jævnlige Meddelelser gaves derhos om Sikkerheden paa Søen for algierske og andre Sørøvere. De danske Handelsforhold havde deres faste Rubrik i en Artikel om, hvilke danske, norske og svenske Skippere der vare ankomne til eller afrejste fra fremmede Havne, samt Bemærkninger om deres Fart og Skjæbne i Søen. En Beretning om en norsk Skippers Kamp med en Algerier fortjener at meddeles.

(Nr. 78 af 26 Septbr. 1721.)

„Fra Christiania i Norge haves Breve af 21 Sept., som berette at Farten baade paa Frankerige og Portugal var formedelst de udi Søen krydsende Algierer meget usikker, de samme Breve indeholde og hvorledes der i de samme Dage var ankommen fra Lissabon Skibet Pagtens Engel commanderet af Capitain Hechmand, som hafver aflagt en Rejse udi 11 Uger, samme Capitain fører og et andet Fartøyg med sig, hiemhørende udi omrørte Christiania kaldet Hav-Fruen, og ført af Johanis Hess, hvilket hand 14 Dage forhen havde frelst fra en Algierer paa 24 Canoner 10 Miil Norden for Heisand oppe i Canalen, thi Søerøverer laa allerede paa siden af bemelte Hav-Fruen udi fuldt Forset til at entre dend, men da Capitain Hechmand, som var bleven dette var med sit grove Skyt begyndte at helse Tyrken, begav han sin forehavende Entring, stak sit Blod Flag ud, og gav tilkiende, at hand vilde slaae, Capitain Hechmand, da han hafde faaet Hav-Fruen frelst og Skibet op til sig, gjorde sig ligeledes klar til at slaae, og derpaa avancerede ind paa Algierren, hvorved Hav-Fruen fik fuldkommen Lejlighed til at escapere, men da Tyrken fornam af Capitain Hechmands grove Skud, at der paa samme Norske Skib hverken fattedes for Hierte eller Ammunition, saa at intet for ham uden blodige Pander der var at vinde, retirerede hand sig til et andet algierisk Fartøyg, som de tilforn havde seet ligge under Heisand tillige med et andet Fartøyg, som hand havde opbragt. Et Svensk Skib kaldet Charitas eragtes dog at være bleven denne Algierer til Bytte, saasom det var i Farvandet for ham,

da hand escaperede fra de Norske. Denne Action om dend ikke skulde synes saa stoer udi de fleestes Øjene, er dog berømmelig i sig selv for denne Capitain, i det hand ey alleene, have frelst saa mange af sine Landsmænd fra et haardt og forsmædeligt Fængsel, men endog lært disse Algierer at bære Respect for det Danske Flag, da de ellers ere saa Hofferdige at de lidet eller intet skjøtter om det Tyrkiske Hofs Befalninger, og veed ikke med hvilke Puissancer de vil holde Fred eller ey.“

Fra Oktober 1726 fik Handelsefterretningerne en Udvidelse, idet der — første Gang Nr. 79 af 4 Oktober — gaves en Liste over de til Kjøbenhavn ankomne Skippere med Angivelse af Ladning og Hjemsted. Da Avertissementerne paa samme Tid tog stærkt til, klagede mange udenbys Abonnenter over, at de besværedes med disse Ting, „hvis Kundskab dem aldeles ingen Nytte skal kunne tilføje“ (Nr. 99 af 13 Decbr. 1726). Fra Nytaar 1727 fjærnedes derfor Skipperlisten fra Avisen og udkom hver Uge særskilt (Nr. 20 af 10 Marts 1727), hvorimod der i hver Fredagsavis optoges Vexelkursen og Priskuranten paa Varer, som man efter Privilegiets Ord næsten skulde formode tidligere havde været udgivet særskilt; men derom vides Intet. Efter Branden forsvandt alle Handelsmeddelelserne.

Endnu maa omtales en periodisk Offenliggjørelse, som maaske har staaet i Forbindelse med Avisen. I Nr. 90 af 11 Novbr. 1726 averteredes, at der var udkommet en Extrakt af, hvad der var læst paa Sjællands Landsting sidste Retsdag, og at man agtede at fortsætte Trykningen af disse Extrakter. En saadan fra

Wielandts Trykkeri findes bevaret i det kongelige Bibliotheks Exemplar af den danske Ugeavis for 1727: „Extract af de læste Breve til Siellandsfahrs Lands-Ting den 16 Julii 1727“, 2 Blade in 8vo. Udgivelsen averteredes maanedlig, og indtil ind i Aaret 1728 anmeldtes det stadig, naar Landstinget skulde holdes.

De udenlandske Nyheder frembyde en Ejendommelighed, som alt fandtes hos Paulli, nemlig de oplysende Notitser. Fra 1722 forsøgte en Udvidelse af dem, som gav Bladet en særegen Karakter. De manglede sjældent i noget Nummer; fra Bemærkninger paa et Par Linier udvide de sig til smaa historiske Forklaringer eller Udviklinger, historisk-topografiske Beskrivelser, korte Levnetsbeskrivelser. Mindre bekendte Ord, Udtryk eller Gjenstande forklares, f. Ex. Kamisarder, Kosakker, Kalmukker, Strelitzer, Doge, Mufti, Whigs og Torys, Habeas corpus, Kings bench, Karavane; en Tyrefægtning beskrives. Ved en Stjerne knyttes de til vedkommende Ord og anbringes i Slutningen af Artiklen. Lignende og paa samme Maade anbragte, oplysende smaa Afhandlinger ledsagede den samtidige, i Halle ndkommende Ugeavis „Wöchentliche Relation der merckwürdigsten und zur Conservation der neuen Historie hauptsächlich dienenden Sachen.“¹⁾ I Aaret 1723 ere disse Notitser anbragte nederst paa Siden, skilte fra Texten ved en Streg, de ophøre næsten helt i Februar Maaned, men fra Nr. 73 af 10 Septbr. findes

¹⁾ Aargangen 1722 af denne Avis saa vel som af Leipziger-Avisen „Extract Derer Nouvelen über das Jahr —“, er indbunden sammen med Holstein. Correspond. i kongl. Bibl.

paa samme Maade anbragt en romantisk — ikke historisk — Fortælling om den da i alle Aviser vidt og bredt omtalte, berømte Afghanerhøvding Mir Veis's Ungdomsliv. Der er Kjærlighedsæventyr og hele Romanens Tilbehør. Hvor hans Navn findes ovenfor i Texten, henvises stedse med en Stjerne til Fortællingen under Stregen. Den var ikke sluttet med Aarets Udgang, og Aargangen 1724 mangler nu. Fortællingen afbrydes ofte paa meget spændende Steder. Det synes virkelig, at vi her have et Forsøg paa at indføre Feuilletonromanen — rigtignok i det Smaa, undertiden kun et Dusin Linier i et Nummer —, men Avisen er jo ogsaa kun lille. En Gjentakelse af Forsøget fandt ikke Sted.

Maanedsavisen, søm lige fra Paullis Tid havde udgjort en væsenlig Del af enhver dansk Avisudgivning, dels som officiel Tidende for indenlandske Nyheder, dels som underholdende Blad og Oversigtsblad for udenlandsk Politik, bibeholdt Wielandt, men lod den udgaa i fornyet Skikkelse efter Tidens Fordringer: han udvidede den officielle Del, reformerede den underholdende og kastede den udenlandske Politik over Bord. Fra November 1720 udgik den som

Extraordinaire

(*Vignet*)

Relationer

For

November Maaned 1720.

i Kvartformat med uspaltede Sider i Reglen den første Lørdag i hver Maaned, undertiden med Appendix den næste Lørdag. Vignetten var Kjøbenhavns Vaaben. I

Oktbr. 1728 indsattes et Vers i den brændte Vignets Sted. I Aarene 1720 og 1721 vare Hæfterne tvangfri, men indskrænkedes 1722 til fire Blade hver Maaned. 1721—23 havde fortløbende Sidetal, der vise hvor betydeligt det indskrænkedes, nemlig: 1721 S. 1—164, 1722 S. 165—286, 1723 S. 287—382.

Af indenlandsk Nyt meddeltes der det samme som i de tidligere Aviser af den Art, men det er tildels fyldigere behandlet. Bladet optræder som virkelig Lovtidende, idet Forordningerne enten meddeles fuldstændigt eller i nøjagtige og udførlige Udtog. Derfor klagede Laverentzen ogsaa over, at Wielandt eftertrykte dem Ord for Ord i sine extraordinære Relationer, uden at dette dog hjalp ham Noget.¹⁾ De akademiske Efterretninger meddeltes temmelig nøjagtigt. Anmeldelserne om bekjendte Mænds Død udvidede sig undertiden til smaa Levnetsbeskrivelser og ledsagedes et Par Gange af Sørgevers. En hidtil ukjendt Artikel, som indtog temmelig megen Plads baade i Uge- og i Maanedsavisen, var Offenliggjørelser om de mange, for en stor Del af Regeringen beskyttede Lotterier. Foruden mange flere var der det til Papirspengenes Indløsning oprettede, autoriserede Seddelotteri af 1720, det perpetuerede kongelige danske Kjøbenhavns Lotteri af 1721 til de slesvigske Digers Reparation, det grønlandske Kompagnis i Bergen af 1723. Deres Planer meddeltes, Udfaldet af deres Trækninger, de Vindendes Navne eller Deviser. For det sidstnævnte Lotteri gjordes i Kjøbenhavn Reklame ved pompøse Optog, i hvilke et Par

¹⁾ Suppl. Prot. 1722 I Nr. 352.

Grønlændere spillede Hovedrollen.¹⁾ Beskrivelserne i Aviserne for Novbr. 1724, som skulle være forfattede af Oversekretær Rostgaard, ledsagedes af Ønsket om, „at alle redelige Patrioter vilde med saa stor en Em-pressement og Begierlighed, som denne Byes Indvaanere have ladet yttre til at see disse tvende deres Med-Undersaatte og deres Exercitier, gribe Compagniet under Armene, som ved denne Handel og Landets Optagelse have udstaaet considerable Udgifter, hvortil og alle retsindede Kongelige Undersaatte i begge Rigerne, som have nogen Nidkiærhed for Nationens Ære og dette Folks Omvendelse til den rette Christelige Troe, er given dend beste Leylighed ved det oprettede Grønlandske Lotterie, som for meere end et Aar siden er bleven indrettet, og hvorudi hver Lod ikkuns kommer 1 Rixdaler at staae.“ Den samme Passus findes noget forkortet i Laverentzens Maanedssavis. Nr. 49 af 20 Juni 1721 af Wielandts Ugeavis anbefalede i meget varme Udtryk et Lotteri til Fordel for et Fattighus i Altona. Efter et Udtog af Planen fortsættes: „Og som da dette Lotterie er saa sikker og saa fordeelhaftig — —, saa kand mand ey andet vente, end at jo enhver efter sin Christendoms Pligt søger til saa priseligt et Brug at haste for efter sin Evne at hjælpe til at dette Lotterie kand vorde forderligste complet“. Man ser af disse Exempler, at Regeringen overmaade godt forstod at benytte Avisen til Reklame. Naar Bladet yder adskil-lige Foretagender af almen Interesse sin Opmærksomhed,

¹⁾ Werlauff, Antegnelser S. 328—30; Chr. Bruun, Holbergs Epistler II S. 412—18; Chr. Bruun, Fr. Rostgaard S. 250.

f Ex. Oprettelse af en Enkekasse i Kjøge (Januar 1724), Anlæg af et Saltfabrik (Decbr. 1725), Gjenoprettelsen af Adressekontoret og Gjenindførelsen af Portechaiserne (Januar, Septbr. 1726), Aabningen af Søassurancekompagniet (April 1726), er det muligt, at vi ogsaa her have Reklamen, saa vel som naar det meddeler Beskrivelse af adskillige lykkelige Stenoperationer, udførte af kjøbenhavnske Læger (Febr., April, Juni, Juli 1724, Septbr. 1725).

Skjønt Beretningerne ere udførligere, er Fremstillingen ikke saa livlig og anskuelig som i Paullis Aviser; paa den anden Side ere Meddelelserne af Nyhederne fra Hoffet ikke saa dødt formelle som hos Laverentzen. Til Sammenligning gives her Bladets Beretning om Kongens ny Ægteskab, som skal have Rostgaard til Forfatter.

(April 1721.)

Den 4de April har det behaget Hans Kongl. Majest. at indlade sig udi et nyt Ægteskab, og at lade sig vie til Hendes Høyhed Den Høybaarne Hertuginde Anna Sophia Hertuginde af Sleszvig til Folkets hiertelige Fornøjelse; Samme høye Copulation blev forrettet af hans Høyærværdighed Doctor Claussen Superintendent udi Hertugdømmet Sleszvig udi det Kongelige Conseils og andre høye Personers Overværelse. Hoffet giver dagligen ey mindre end heele Byen fornøjelige Prøver af deres herover fattede Glæde, og begge Nationer kappes om at forekomme hinanden med Lyk-Ønskninger over dette trofne lykkelige Parthie, og det ikke uden Aarsag, saasom de ikke andet kand end af ald dend Godhed, Mildhed, de Dyder og de Egenskaber, som

denne høye Prinsesse arveligen besidder, vente og forsikkre sig om ald Lyksalighed og Naade. Hvorudover og enhver Undersaat ikke glemmer til de for deres Allernaadigste Konges Velstand og Fornøjelse til Himlen ofrede Forbønner, at føye denne, at saa glædelig en Samling, i hvis Fornøjelse dend Danske Nordens Lyksalighed bestaaer, maae udi en ævigvarende Velsignelse og med en uforandret Glæde af Undersaatterne fra Æt til Æt erindres.“ Et Par Blade forud hed det: „Den 15 om Formiddagen imellem 8 og 9 Klokke-Slet, har det behaget Gud fra denne Verden ved Døden til sit Himmelske Riges Glæde og Herlighed at bortkalde disse Rigers fromme Moder, Hendes Kongelige Majestet, Den Stormægtigste Dronning, Lovise. Det er ikke at beskrive, hvor nær heele Hoffet og alle troe Undersaatter tager sig denne saa Dyre, Dydige og Eyegode Dronnings Forliis til Hierte, og beklage saa kostbar et Døds-fald, hvis Lige ingen har oplevet, og hvorfor Himlen disse Riger nu over 100de Aar haver forskaanet —.“

Man skulde have ventet, at Poeten Wielandt, som altid var rede til at opvarte Kongehuset med allerunderdanigste Lykønskninger, vilde skaffe denne Art Lejlighedsdigte Plads i Aviserne. Det er dog ikke Tilfældet; de findes kun et Par Gange.¹⁾ Det Digt, hvormed Avisen aabnes i Novbr. 1720, fortjener at meddeles saa vel for sit Æmnes Skyld, som fordi det hører til de bedre af Wielandts Vers.

¹⁾ I den danske Ugeavis 1728 Nr. 14 findes et Digt i Anledning af Dronningens Forløsning og i *Extrait des Nouvelles* 1721, April, et fransk Digt i Anledning af Dronningens Kroning.

„At have noget Nyt og ugemeent at føre
 Paa Banen stedse frem, vel kildrer Mangens Øre,
 Fast altid noget Nyt, men sielden Got mand hør,
 Saa længe Trommen gaar og Paukerne sig rør;
 Men bort med saadant Nyt, vor naadig Konge siger:
 Nej, det er større Nyt, at begge Nordens Riger
 Med Sverrig heller vil indgaae et got Forlig,
 End spinde noget Nyt ved blodig Striid og Krig.
 Det er det beste Nyt, som Dannemark og Norge
 Sig af berømme kand, selv Himlens Gud skal borge
 For Resten Efterdags, saa Tvilling-Riget skal
 Med glæde tegnes blandt de Lykkeriges Tal.
 Op derfor Dannemark, op, op O Norges Rige
 Næst Himlens milde Gud din Konge Tak at sige,
 Som dig har frelset fra det skarpe Krigens Sverd,
 Og har med Ære endt sin tapre Orlogs Færd.
 Du igienfødte Dansk, behiertet Sønder-Jyde,
 Der Efterdags med os skal lige Lykke nyde,
 Glæd dig, at Gud igien til Riget komme loed
 Det rige Øresund og stridig Eyder-floed.“

Afgjort uheldig og tilmed komisk uheldig er han, da han i Marts 1723 udbryder i Sang i Anledning af Kronprindsessens Forløsning. Han var netop i Færd med at slutte Bladet, da

„sig for mit Øre
 Med deres Huule Vraal Carthauerne lod høre,
 Dend mørke Nat blev Dag, til Vidne at en Soel
 Oprunden var paa nye paa vores Norder Poel.
 Trompeters Glæde-Klang gav Hoffets Fryd tilkiende,
 Mand derpaa Folket saae med Lyst om Slottet rende,

Der raabte Himmel-høyt: Forsvunden er ald Nød,
Princessen er forløst, en Printz har Hun os fød.“

Hvorledes man officielt i Provindserne bragte Kongen
en Hyldest, gives her et lille Exempel paa fra Maaned-
avisen for Januar 1730.

„Endnu samme Dag (24 Jan.) er Rættens udi Viborg
af Borgemester og Raad første gang efter den ulykkelige
Ildebrand betient paa det af Grunden og saa sær vel
indrettede nye Raadhuus. Hvor da den ældste Borge-
mester i Borgernes Forsamling, holdte en Sermon og
Tale, som indeholdte til Betænkning den Forandring,
som alting var undergiven, med allerunderdanigst Tak-
sigelse til Hans Kongl. Majest. paa samtlig Magistra-
tens og Borgernes vegne, for den store og Høje Naade
Hans Majest. saa særlig haver beviist imod Byens fat-
tige og skadelidende Borgerskab, ved hvis allernaadigste
højpriselige Foranstaltning Kirkerne med de publice
Bygninger vare oprejste og satte i langt bedre Tilstand
end de nogen Tid forhen haver været, og sluttede med
mangfoldige Lykønskninger over Kongen og det Kongl.
Arve-Huus, hvorpaa alle underdanigst istemmede og
instændigst sukkede og raabte: Længe leve Kong Friderich
den Fierde, Længe leve Kong Friderich den Frede-
rige, den Fromme, Amen.“

Til de indenlandske Nyheder var, rigtignok paa en
temmelig løs Maade, knyttet en underholdende og
belærende Afdeling. Til et undertiden temmelig vil-
kaarligt valgt Ord eller Navn, som havde været nævnet
i en Forordning eller Nyhedsmeddelelse, knyttedes en
Række af historiske, topografiske og, hvad der viser,
at Wielandt selv var Forfatteren, genealogiske og he-

raldiske Afhandlinger, vedrørende Fædrenelandet. Man faar saaledes bl. a. Beskrivelser over Møen, Island, Færøerne, flere danske Kjøbstæder, en Afhandling om Dannebrogordenens Stiftelse og Ælde, et Omrids af en dansk Skolehistorie, flere danske adelige Familiers Slægtregistre og Historie med Afbildninger af deres Vaaben. Hvad nu enten Wielandt har manglet Tid eller Stof til at fortsætte et saadant Arbejde med en populær-videnskabelig Karakter, saa ophørte disse Afhandlinger saa godt som ganske med Udgangen af 1721. I Stedet derfor søgte han at sætte dels en ræsonnerende Maanedssrevue over den udenlandske Politik, men den holdt sig kun i 1722, dels en Artikel med Titel „Mærkværdige Efterretninger“, „mærkværdige Ting“ eller „Curieuse Sager“ af samme Indhold som „Remarques curieuses“ i „Extrait des Nouvelles“. Det er allehaande ikke politiske Nyheder, ogsaa indenlandske. Der er først Nyheder, som nærmest grændse til de politiske: Beskrivelser af offentlige Festligheder, Kroningshøjtideligheder, Beretninger om fyrstelige Familiebegivenheder, Nekrologer over berømte Mænd; dernæst Meddelelser om Ting, som den Gang dannede en Del af lærde og literære Journalers Indhold: Opfindelser, lærde Selskabers Oprettelse, Udsættelse af akademiske Prisopgaver, Beskrivelse af Kunstværker, Medailler, Oldsager, lærde Mænds Biografier, Beretninger om Anlæg af almindelig Interesse, som Kanaler, Manufakturer, Plantninger, om Fund af Miner, Guldstøv, Sundhedsbrønde; endelig Avisernes almindelige Blandingsgods.¹⁾

¹⁾ I Aarene 1727 og 1728 har jeg fundet Avisernesældste Omtale af Kartofler. I den danske Ugeavis Nr. 18 af 9 Maj

Dette giver os Anledning til et Par Bemærkninger om det underholdende Stof i samtlige Wielandts Aviser. Baade Valget af det og Maaden, hvorpaa det behandles, er betegnende for Frembrudet af det ny Aarhundrede. En stor Plads indtager alle Slags Opfindelser: der er mekaniske Kunstværker, matematiske, astronomiske og nautiske Instrumenter, Maskiner for Haandværks- og Fabriksdrift, Slukningsapparater, Skydevaaben, Vindpløjmaskiner, transportable Baade. Nogle ere ret mærkelige ved deres Lighed med senere Tidens Opfindelser. Der omtales saaledes en Slags Symaskine i England (Mdsavis 1724 Maj); en Art Olietryk, opfundet af en Maler i England Le Blond (dsk. Ugeavis 1721 Nr. 103); en Maskine, opfundet af Ludvig Höll i Wien, hvorved Skibe kunne bevæges frem uafhængigt af Vind og Vejr „som en Pil uden Sejl og Aarer“, og som kan styres og i et Øjeblik sagtes og stilles af et eneste Menneske (Dsk. Ugeavis 1726 Nr. 49). Ejendommeligt er det endvidere, at Overtroen er trængt tilbage, og at dens Skabninger betragtes med en vantro Hovedrysten af den videnskabeligt oplyste Tid. Af og til kan der jo fødes et Misfoster med Turban og Sløjfe paa Hovedet eller der kan vise sig et Himmeltegn, men man tror ikke mere paa dets Betydning, thi, siger den tyske Ugeavis om et Luftsyn (1728 Nr. 66): „Verständige

1727 siges, at der i Sachsen er gjort Prøve med at lave Haarpudder af Jordæbler for at spare paa Hveden, og i Nr. 40 af 17 Maj 1728 skrives fra Stokholm, at man overalt i Riget har plantet de irlandske Jordæbler, af hvilke man i Nød og dyre Aaringer kan betjene sig i Stedet for Brød. I de lærde Tidender for 1728 S. 297 omtales Kjød kogt med „Pottatie“.

wissen wol, dasz sie aus allem nichts anders als sogenannte Sonnen-Ringe und Neben-Sonnen machen sollen; Wie man dann auch von diesem Luft-Zeichen, so besonders in denen Nord-Ländern sehr gewöhnlich ist, die eigentliche natürliche Ursache angeben kan; Daher wird man um so viel weniger der Meynung des gemeinen Mannes beypflichten, welcher aus dergleichen Sachen besondere Vorbedeutungen zu machen pfeget.“ Eller som det hedder i Maanedsavisen ved en lignende Lejlighed (1726 Februar): „Den gemeene overtroende Almue er ey bleven lidet derover forskrekket, men de som saae denne Sag an efter Naturens Skikke, have tilregnet dette Phænomenon den paafuldt Virkning, at en hastig Storm er paafuldt —.“ Undertiden kan endnu en Havmand dukke op af Bølgerne, men det er ikke Folkeæventyrets fantastiske Skabning, men et uhyggeligt Sødyr, som saares ganske prosaisk med en Harpun (Maanedsavisen 1725 Septbr.); og i Nærheden af Belgrad skød man en Drage ihjel med Kanoner, „ihvorvel mange Physici ville overtale os til at tro, at der ej er Drager til (Mdsavis 1724 Januar)“. Endnu mere rationalistisk udtaler den franske Maanedsavis sig f. Ex. overfor en Beretning fra Salzburg om, at en Mand, som havde omskabt sig til en Ulv og i denne Skikkelse sønderrevet Kvæg, var bleven halshugget og brændt: „Le vol des moutons est sans doute réel, voila la sentence de mort autorisée; la forme de loup n'est pas si naturelle, et peut estre ou empruntée par l'art, ou imaginée par la credulité du peuple épouvané, voila à ce que diront quelques personnes toute la sorcellerie (1720 Septbr.

S. 208).“ Overfor slige Betragtninger, en saadan Vantro er der ikke Plads for Formaninger til Pønitents, og disse lyde da heller ikke i disse „den verdslige Morales“ Tider. Overtroens Plads indtages af den utrolige Lettroenhed, hvormed man hengiver sig til det Forunderlige — ikke det Forunderlige, som skylder overnaturlige Kræfter sin Tilværelse, men netop det, som er en Virkning af Naturkræfternes Virksomhed. Etsteds fortælles, hvorledes en ung Pige ved at skære Urter tillige havde afskaaret et Planteskud af purt Guld paa tre Kvarters Højde. Hvor megen Umage man end siden havde gjort sig, havde man ikke kunnet finde Roden (Extr. des Nouv. 1721 Juni). En anden Gang har Kardinal Ottoboni og flere Andre kjøbt Faar, hvis Tænder ved Tandgjørdet vare forgyldte, „hvilket er en Post, som udfodrer at rumineres af de Lærde, om saa er i sig selv, og hvad dertil kand være Aarsag.“ Man ser, at det er et Spørgsmaal af videnskabelig Betydning (Mdl. Rel. 1722 Aug.). Barberens Historie i Holbergs „Den Stundesløse“ om Matroskonen i Nyboder, som fødte 31 Børn, som alle bleve døbte, men døde strax efter, har sit Tilsvarende i Aviserne. Det var i Vinteren 1726—27, at „Den Stundesløse“ først gik over Scenen, men Digteren har godt ved at satirisere over Menneskenes Daarskaber, — den 12te Marts 1728 fortæller den danske Ugeavis: „Fra Rouen meldes, at en Kone der var nedkommen i Barselseng med 15 Børn, hvoraf 10 vare døbte.“ En anden Gang havde en Kone bragt „2 smaa Hunde frem til Verden“ (Mdl. Rel. 1724 April). For Charlataner, som give deres usøgte Viden-

skabelighed Mysticismens Tillokkelser, er det en gylden Tid. De sympathetiske Midler og Kure fejre deres Triumfer. Thiers de Marconnay, først Læge i Metz, senere i Paris, udgav flere Gange mellem 1724 og 1731 „Nouvelles decouvertes en medecine, ou ancienne medecine developpée“, en Bog, som er i Stil med de Brochurer, der i vore Dage ledsage markskrigerske Arkana: korte Sygehistorier, der vise Midlets Virkninger, og en videnskabelig Begrundelse af dets Værd, som gaar ud fra store lægevidenskabelige Principer. De lærde Tidender (1724 Nr. 36 og 37), Nouvelles de divers Endroits (1726 Nr. 33) og Maanedsavisen (Maj 1726, Septbr. 1730) indeholde ordrette Gjengivelser af denne Bog, uden Tvivl efter Anmældelsen i det franske Tidsskrift „Journal des Sçavans“. ¹⁾ Med troende Alvor meddeles, hvorledes Marconnay i Overværrelse af Biskoppen, Intendanten og det medecinske Fakultet i Metz havde gjort Prøver paa sin Kunst. Først spurgte han, „om nogen var tilstæde, som vilde lade sig give 20 Stik igiennem Livet for at prøve Saltets Kraft; men som ingen fandtes, som dertil havde Lyst“, maatte han lade sig nøje med en Hane, som han huggede en Vinge af og stak i Laarene, Brystet og Livet, saa at den ansaas for død; „men saa snart Mr. Marconnay gav ham 3 Skeer fulde ind af dend Viin, hvorudi hans sympathetiske Pulver var dissolveret, begyndte Hanen inden en Time

¹⁾ En Udgave, trykt i Haag 1781, findes paa det kgl. Bibl.; de lærde Tidender 1724 Nr. 36 og Journal des Sçavans 1724 S. 280 omtale Pariserudgaven af 1724, men der maa være een endnu af 1726.

at faae Liv igjen, og Dagen efter vare alle dends Saar legte.“ Der gjøres den Bemærkning, „at om Felt-skiererne havde saa kraftig et Middel til at soulagere dem, som bleve bragte under deres Cur, var det til stor Nytte for et Rige, og paa denne Maade kunde mangan brav Karl komme igien til rette og holdes i Live.“ Den fine Ironi, hvormed Sagen behandles i „Journal des Sçavans“, har Oversætteren slet ikke bemærket.

Den udenlandske Politik beskjæftigede Maanedsavisen sig ikke med; men det hørte til Wielandts Ønsker at indføre den ræsonnerende Journal her i Landet. Han havde forsøgt det med „Extrait des Nouvelles“ og 1722 en kort Tid med den danske Maanedavis. Da ved Laverentzens Død den maanedlige Postrytter faldt i hans Hænder, gjenoptog han sin Plan. Han lod den bestaa af Navn, men strøg hele dens hidtilværende Indhold og lod den udelukkende optræde som orienterende Journal for udenlandsk Politik. Fremstillingen holder sig som i den franske Maanedavis gjerne til Maanedens Hovedbegivenhed og frembyder da Artikler af betydelig Størrelse og af orienterende, om ikke just ræsonnerende Indhold. Der ytrer sig Sympathi for det hannoveranske Forbund. Bladet er mærkeligt som et første Forsøg paa at gruppere og skizzere Begivenhederne i deres Hovedtræk og at meddele dem i en klædelig Form. En særegen Opmærksomhed ydes de orientalske Landes — Kinas, Persiens, Tyrkiets — Forhold, hvori Datidens Publikum indviedes næsten bedre end vor Tids. Det var maaske netop det Van-

skelige og Farlige ved at gaa dybere ind paa den europæiske Politik, som drev Journalisten til Orienten, men hvad end Aarsagen var, saa udvidedes Synskredsen derved gjennem Pressen. Bladet ophørte med December 1730, og de første tre Maaneder af 1731 udkom den maanedlige Postrytter ikke.

III.

Presseforseelser i Wielandts Tid; Forbud mod at omtale Rusland i Aviserne. Strid i den hollandske og danske Presse om det dansk-ostindiske Handelskontor i Altona. — Wielandts Avisers Priser, Udbredelse m. m. De udenlandske Aviser i Danmark og deres Konkurrence med de danske.

Vi ere nu komne til en Tid, da de danske Aviser træde i et mere levende Forhold til Omverdenen: de blive Gjenstand for en trykkende Opmærksomhed saa vel fra vor egen som fra en fremmed Regerings Side paa samme Tid, som de benyttes baade af vor egen og denne fremmede Regering til Polemik imod Udlandets Presse. De Sammenstød, som Aviserne havde med Statsmagten, lade formode, at de efter Ernsts Tid ere udkomne uden den daglige Censur, men naturligvis under Udgivernes Ansvar. Det danske Kancelli synes mundtlig at have afgjort Sagen med vedkommende Ud-giver, som straffedes arbitrært. Vi have et Par saadanne Tilfælde af meget forskjellig Art.

Den 14de Decbr. 1722 fandtes i Wielandts danske og tyske Ugeaviser (Nr. 100) følgende Artikel, hvis blotte Tilstedeværelse noksom viser, at der den Gang ikke har været nogen beskikket Censor:

„Fra dend i Nærværelsen af Slagelse i denne Province liggende Adelige Sæde-Gaard Brorup er indløben dend Beretning af 12 Dec. hvorledes 2de Under-Officerer af Land-Militien dend 5 Dec. med 4 gemeene Soldater i fuld Mundering skal have indfundet sig paa samme Gaard, og efterat de havde trengt sig igiennem dend første Dør og af Proprietairen vare beegnet i dend anden, og tilspurdte om deres Ærende, have de vegret at kundgiøre sligt med mindre de bleve tilladte at komme nærmere, og da Proprietairen negtede derudi at føye dem, have Under-Officererne befalet at give Ild paa Huus-Verten, ja selv optrekket Hanerne paa Flinterne, som efter Proprietairens Foranstaltning dem bleve fratagne, hvorpaa de sig Dagen efter, som var en Søndag, sterk ungefehr 22 til 23 Mand paa Gaarden have indfundet, og forlangt at Dørene dem skulde aabnes, og da det ey skeede, er dend eene Dør bleven ophugget efter dend anden, og Huus-Folkene forjagede af det eene Logement ind i det andet, og endelig attaquerede med 3de Skud, hvoraf en Pige er bleven bleseret, og de andres Klæder igiennemskudte; Efter saadan Omgang have disse Personer besadt alle Dørene med Vagt fordret Fruen ind til sig i Stuen, og nødt hende til at aabne alle Kisterne under Trudsel, at de ellers vil hugge dem op, af hvilke de da have udtaget efter deres gode Tykke de beste Sager, og siden derpaa sig dermed bortbegivet. Mand vil foregive, at disse Personer skal være af General-Major Juuls Regiment, og under Cap. Rechenbergs Compagnie, hvorledes dermed ellers er tilgaaet, og hvad videre deraf dependerer vil Tiden

lære, saasom ey anden Underretning herom meddeles end Ord fra Ord saaledes, som dend er communiceret.“

Man var vist saa vant til Udskejelser fra Militærets Side, at Læserne ikke have fundet noget Forbausende i det Skete; des mere maatte de forbauses over, at Avisen havde vovet at optage en Fremstilling af de menige Soldaters Færd, som dog tilsidst maatte falde tilbage paa de Overordnede og vidnede om et svagt Punkt i Samfundstilstandene. Selv om vi tage Wielandts temmelig usandsynlige Forsikring for god, at han troede, at der kun var Tale om en Sammenrottelse af Mandskabet, maa denne Adfærd hos den ellers saa underdanige og forsigtige Mand forekomme os underlig. En Jøde, Jacob Cantor, havde bragt ham den tyske Beretning fra Ejeren af Brorup, Sekretær Bentzon, egenhændig skreven og underskreven af denne og forsynet med Attest om, at dens Rigtighed kunde godtgjøres med Vidner. Hvilke Overgreb Militæret end ved denne Løjlighed muligvis kan have gjort sig skyldig i, saa var Bentzons Fremstilling fuld af Fortielser og Forvanskninger. Bentzon var en stridig, processyg og højst upaalidelig Person. Da Holberg 1740 købte Brorup af ham, havde han skjødet en Del af det bedste Bøndergods til en fingeret Person. Holberg maatte søge denne til Landsting, uagtet han var vidende om Kjeltringestregen, og desuden føre Proces med Bentzon.¹⁾ Det paagjældende Militær var en Exekutions-Kommando, som skulde inddrive Betaling for Vogne, som Amtsforvalter Urban Brun havde maattet leje til Hoffets

¹⁾ N. M. Petersen, Dansk Literaturhist. IV. S. 700.

Befordring i Stedet for dem, som Bentzon skulde have leveret. Allerede 6 og 8 Decemder havde Brun skyndt sig at underrette Overhofmarskalken herom for det Tilfælde, at Bentzon skulde trænge igjennem med en Klage ved sin Svoger Admiral Rosenpalms Indflydelse hos Kammerherre Gabel eller hos Baron Güldenchrone, „paa hvis Patrocinium han gjør megen Facit“. ¹⁾ Wielandt er strax efter at have sendt sin ulykkelige Artikel ud i Verden bleven underrettet om Sagens Sammenhæng. Den 18de Decbr. faldt han Kongen til Fode i en ydmyg Undskyldningsskrivelse, hvori han beklagede sin Daarlighed i at have ladet sig forføre og bruge som Instrument til at undskylde Bentzons Formastelse, og „sancte contesterede“ sin Uskyldighed. ²⁾ Det er ikke bekjendt, at Sagen for ham havde værre Følger, end at han Ugedagen efter sin Forseelse i sine Aviser maatte optage følgende ydmyge Afbigt, ledsaget af den Fremstilling af Sagen, som Brun havde givet:

Min Herre!

„I hvor stoer Forsigtighed jeg endog haver brugt i ey at indføre noget i disse Relationer, angaaende hvis sig i disse Riger og Lande haver tildraget, med mindre jeg var tilfulde forsikkert om dets Rigtighed, saa haver jeg dog i denne Maaned og just i Dag 8 Dage havt en egen fatalité, ved at indføre en aldeeles urigtig Beretning angaaende hvis sig paa Brorup her i Provincen dend 5 og 6 i denne Maaned haver tildraget, ey bedre vidende end det forholdt sig saaledes, som

¹⁾ Sjøel. Indl. 1722 Litr. E.

²⁾ Aktstykker: Nr. 5.

det mig under Proprietairens Secreterer Bentzons Haand (efter hvis Original det Tydske Exemplar er trykt) af hans Commissionaire var tilstillet med Begiering, at det i Relationerne maatte indføres; Hvorudi jeg gjorde mig saa meget mindre Bekymring, som bemelte Secreterer Bentzon endog havde attesteret med a parte Paa-skrift Relationens Rigtighed, og forpligtet sig samme med Vidner at kunne gotgjøre, og saaledes i Tillid til Relationens Rigtighed er bleven forleedt til dend at udgive, da jeg dog (om jeg havde ikke været indskreven inden dend korte Tid, i hvilken disse Relationer baade skal skrives og trykkes,) maae tilstaa at have gjort bedre, om jeg enten havde søgt nærmere Underretning om denne Sag, eller og bedre overvejet Relationen, som af sig selv viiser sin Urimelighed og Urigtighed; i det at det er utroligt at saa stort et Antal Folk uden Ordre og Commando havde indfudtet sig paa en Gaard for at gjøre en Mand Vold og Overlast, og heldst udi disse Lande og under denne velsignede Regiering, da Justitien saavel administreris, og Militien er under saa god en Disciplin, at mand ey har at frygte for Vold og Overlast, men enhver, saa lenge hand gjør det, som ret og tilbørligt er, kand sidde i Roelighed under sit Figentræ! At da min Herre ey skal tenke, at jeg enten haver vildet binde ham noget paa Ærmet, eller søgt at sette en Sminke paa dend Modstand, som Secreterer Bentzon har gjort imod dend til Execution paa hans Gaard udsendte Commando, saa declarerer jeg hermed, at jeg dend Tid ey havde hørt eller vidste andet om denne Affaire end hvis bemelte Mr. Bentzon mig under sin Haand havde ladet levere, saa at ald dend Urigtig-

hed, hand har brugt mig, som et Instrument, til at debitere, herved skydes i hans egen Barm, og vil ankomme paa hans Kappe og Ansvar, som vel finder sig ved hans Omgangs Paakiendelse: da Sagen er af denne Beskaffenhed. Da de til Holsten nyligen udsendte af Hans Kongl. Majests. Hoff-Amter skulde passere igiennem Corsøer Amt, var Secreterer Bentzon tillige med en anden Proprietaire ansagt at lade eendeel Vogne møde til Suitsens Befordringskab, som og mødte, men da de havde holdet i høyeste en Times Tid lod hand Bønderne kjøre hiem uden at oppebie Suitsens Ankomst. Da nu Suitsen efter nogle Timers Forløb om Aftenen ankom, maatte Krigs-Raad Bruun, som Ampts-Forvalter, lade leye i deres sted 9 Borger-Vogne til dends Befordringskab, og derfor efter Taxten betale 10 Rixdlr; som hand 2de gange i Mindelighed har ladet kræve hos Secret. Bentzon, men ey kundet erholde, hvorfor Krigs-Raad Bruun i følge af dend ham dend 2 Aug. 1718 meddeelte Ordre, lod Secret. Bentzon ved en Under-Officerer af Infanteriet, som Executant, derom paaminde, hvilken Bentzon ved sine Gaards-Folk skal have ladet afviise og udjage. Capitainen forsterkede i følge af Forordningens 5 Post Executionen med 1 Under-Officerer endnu og 4 Musquetairer, som Mr. Bentzon ligeledes uhøflig haver afviist, og da de ey ville lade sig aftrengte, skal hand have samlet 14 a 16 Mand af sine Gaards-Folk, ladet dem prygle, frataget Under-Officerne Gevæhret, medhandlet dem haardt, saa de maatte afvige. Capitainen commanderede Dagen efter 12 Mand de forige til Succurs, saa at Mandskabet bestoed af 18 Mand med Gevæhr og 2 Under-Officerer,

der som Vidner skulde ansee hvis passerte, da samme Commando indkom paa Gaarden, skal alle Dørene paa Stue-Huset have været lukte, de raabte da og æskede det dem fratagne Gevæhr tilbage samt Executions-Gebühren, men Madame Bentzon skal have negtet dem sligt ud igiennem Vindvet og afviist dem. Da de nu søgte at komme ind i Huuset, giortes dem i Stuen Modværn af 20 til 24 Mand under Lade-Fogdens Ansærsel, som strax skal have angrebet disse udcommanderede 18 Mand, der ey vilde lade sig overvelde. I denne Skierdmydsel er afgaaen en Flint ladet med Hagel, som bragte Ladefogden med sin Følge til af Frygt at rømme Stuen, saa er og et Speil kommen i sønder.¹⁾ Endelig skal Mad. Bentzon være fremkommen, og da fordrede Executanterne deres Gebühr og Gevæhr igien, men hun vegrede det, hvilket har antlediget dem til at søge deres Gevæhr i Skabene og Kistene, indtil Mad. Bentzon omsider viiser dem det under hendes Mands Seng nemlig 2 Flinter og 2 Kaarder; Men da de omsider ey med gode kunde faae deres Executions-Gebühr have Executanterne taget eendeel af hendes Klæder derfor til Pant, som endnu ey ere løste af Secreterer Bentzon, hvorpaa de fra Gaarden igien have afviget.“

Saaledes endte denne for Tiden ret karakteristiske Fejde. For Bentzon havde den en Generalfiskalsag til Følge, der først 1725 endtes med, at han maatte betale

¹⁾ Urban Bruuns Fremstilling er somme Steder ret humoristisk. Her hedder det: „i værende Skærmydsel er et af Msr. Bentzons galante Speile i samme Stue bleven bleseret, at det er ganske incurabel.“

2,000 Rdl. til den kongelige Fiskus og 300 Rdl. til Christianshavns Kirke.¹⁾

Farligere for de danske Aviser blev den ny Stormagt i Østen, som tog Arv efter Ludvig XIV som den politiske Presses skarpe Forfølger, saa meget farligere en Forfølger, som Danmarks politiske Stilling overfor Rusland tidt var saa vanskelig, at den paabød Regeringen Iagttagelse af al Forsigtighed for ikke at fortørne denne mægtige og anmassende Nabo. Men netop de politiske Forholds Vanskelighed bevirkede, at det danske Publikum maatte være mere begjærligt efter Nyheder fra Rusland end fra noget andet Land. Den tarvelige Flyvebladsliteratur bærer Spor deraf. En tysk „Journal aus St. Petersburg von demjenigen, was vom 30sten Julii bis den 11ten Aug. St. veter. dieses lauffenden 1721sten Jahres bey dem Czaarischen Hofe an Veränderungen vorgenommen worden“, som utvivlsomt er udkommen her, bringer Beretninger om al den Ære, der vistest Hertugen af Holsten, som af Czaren holdtes frem som Skræmmebillede snart mod Sverig snart mod Danmark. De russiske Hæretog mod Sverig have vakt Opmærksomhed, ja Indignation. I Aaret 1721 udkom „Udførlig Relation om dend under dend Russiske Gen. Lieut. Lessy imod Sverrig udførte Expedition“ og en tysk „Journal“ om samme Æmne. Drengene fra Bogtrykker Brandt raabte paa Gaden med en Vise om „Ryssernes Brænding i Svensk Nordland“. Drengene arresteredes, og Brandt dømtes af Politikollegiet i 2 Rdlrs. Straf,

¹⁾ Sjæl. Tegn. 68 Fol. 534, 544; 64 Fol. 11, 39, 97, 182, 190, 212; 65 Fol. 78, 156, 234.

foruden at han maatte betale 4 Drenges Arrest med 2 Sldr.¹⁾ Da der ikke den Gang var noget Forbud mod Udraaben af Viser, maa det have været Visernes Indhold, som har foranlediget Straffen. Det maa have været fornærmeligt mod Rusland, hvormed maaske kan sammenholdes, at Wielandts danske Ugeavis (Nr. 59 af 25 Juli 1721) om det samme Tog ytrede, at Russerne havde „holdt saa ondt et Hus, at det ikke er at beskrive.“ I Alexis Rumin v. Bestuchef havde Rusland i Februar 1721 faaet anbragt en Ministerresident, som nok skulde tøjle den danske Presses Lyst til smaa Stiklerier. Hans Opgave ved det danske Hof var dels at hidføre Anerkjendelsen af Czarens Kejsertitel dels at trænge paa den holstenske Hertugs Gjenindsættelse i Slesvig. Fra første Færd optraadte han med en Fordringsfuldhed, et Hovmod og en Anmasselse, som var et tro Udtryk for hans Regerings Følelser, og hvorved han blev en Plage for det danske Hof. Pressen forstod han at bruge. Før hans Ansættelse ligger vel nok Udgivelsen af „En Sandfærdig Relation om den Czariske Flodes Hiemkomst udi Havnene Revel og Cronslot, Udtaget af Autentique Journaler og publiceret for at til intet giøre det udbragte Rygte, ligesom Hans Czariske Majestets Flode sig af Frygt havde retireret. Efter den i Revel tryckte Copie 1719.“; men det maa være udgivet paa russisk Foranstaltning. Man har hans eget Ord for, at han sendte Meddelelser til danske Blade. De store Beskrivelser af hans pragtfulde Fester

¹⁾ E. Hermann, *Gesch. des Russ. Staates* IV S. 389. Rapport fra Politimester Ernst af 29 Juni 1721 i Geh. Ark.

i Kjøbenhavn: 11 Decbr. 1721 i Anledning af Fredslutningen med Sverig og 10 Juni 1728 i Anledning af Czarindens Kroning i Moskov, som gik gjennem alle danske Aviser, ere vistnok indrykkede af ham. I Nr. 4 af 12 Januar 1722 af Wielandts danske Ugeavis lod han indrykke Uddrag af en russisk Handelsanordning, sigtende til at drage Handelen til Skt. Petersborg, og i Maanedsavisen for Januar 1728 er optaget et Inserat fra ham, der indeholder en heftig Protest imod Ægtheden af en i Amsterdams „Suite des Nouvelles“ indrykket Skrivelse fra Czaren til Hertugen af Holsten; men især angaaende russiske Handelsanordninger er der vist oftere indrykket Artikler fra ham, som nu ikke kunne paavises. Hvor uskyldige vore Aviser end vare i Omtalen af udenlandske Magter, fandt Bestuchef sig dog snart stødt over deres Tone og indgav 15 Januar 1722 til Geheimekonseillet en Klage over, at de anførte Adskilligt, som stred mod Respekten for Kejseren, og ledsagede det med sølsomme Reflexioner. Især klagede han over, at en Artikel i Wielandts franske og tyske Ugeavis (Nr. 4 af 12 Januar) paasagde Kejseren, at han søgte at opmuntre Tyrkerne til Krig og tilsagde dem sin Hjælp. Wielandts Erklæring maa strax være bleven affordret. Han har henvist til sin Kilde, to skrevne Hamburger-Aviser, hvilke han havde aftrykt efter at have strøget de mest stødende Steder. Artiklen meddeles her med Tilføjelse i [] af de strøgne Sætninger.

„Der an dem Czaarischem Hofe befindliche Kayserl. Ministre, Graf Kinsky hatte mit der letztern Post berichtet, wie dasz zwischen dem Czaar und denen Königen von Schweden und Franckreich eine genaue Alliance

geschlossen seyn solte, worüber dann der Käyserl. Hoff sehr allarmiret wäre, und sich in dieser jetzigen Friedens- und Alliantz-Schlusse umb so weniger schicken könnte, als zu gleicher Zeit von dem zu Constantinopel subsistirenden Käyserl. Residenten die Nachricht eingelaufen, wie er von einer vertrauten und wahrhaftigen Hand versichert worden, dasz der Czaar, unterschiedliche Brieffe an den Grosz-Sultan geschrieben, und darin die Türcken zu einen Kriege [wieder dem Kayser] aufgemuntert, anbey denenselben allezeit zu aszistiren versprochen haben solte. [dahero dann der Käyserl. Hoff, den zu Wien, anwesenden Czaarischen Ministre Lanzinsky, eben so gerne, als den Preuszischen Residenten wegschaffen dürffte, wenn nicht anders besorgende Umstände, denselben davon zurücke hielten.]“

Bestuchef havde udtalt det Haab, at Kongen vilde lægge Vægt paa at bevare det gode Forhold til Czaren og derfor vilde lade Trykkeren eller vedkommende Censor lide en exemplarisk Straf „til min allernaadigste Kejsers allerhøjeste Satisfaktion“. Intet Saadant synes at være sket, Bestuchef har slet ikke erholdt noget Svar; men Danmark havde heller ikke den Gang nogen umiddelbar Grund til Frygt, thi det var paa Veje til i Forening med Sverig at træde i Forbund med England og de nordtyske Magter. Anderledes stillede Sagerne sig 1724, da Sverig 22 Februar havde indgaaet et Forsvarsforbund med Rusland, hvori en hemmelig Artikel forpligtede Parterne til at virke hen til Hertugen af Holstens Gjenindsættelse i Slesvig. Den 27de Novbr. 1724 gjentog Bestuchef sine Klager over de danske Avistrykkere. Navnlig havde Laverentzen

i sin Avises Nr. 62 „mellem andre græsselige falsa“ fortalt om et Snigmordsforsøg imod Kejseren. Det omtalte Avisnummer findes ikke mere, men Artiklen staar i den maanedlige Postrytter for Juli og lyder saaledes:

„Vdi Wien roullerer et Rygte fra Petersborg, at da Hans Czariske Majst. med nogle af Hans Ministrer og Generaler udi Admiral Apraxins Hange var spatserende, Hans Majests. Kiortel er bleven da uformodentlig giennemskjædt, og den hos Czaren næstgaaende General Apoakens begge Bene igiennem skjædte, hvorover der var holden stærk Inquisition, og er det meget at forundre, at som denne Monarch alt over de 20 gange i farlige Maader er bleven tragtet efter Livet, Hans Majest. dog lykkeligen hvergang er undgaaet Faren.“

Denne sidste „Reflexion“ var især falden Bestuchef haardt paa Sinde. Da Kejseren, siger han, paa Grund af sine Fortjenester og Regentdyder havde erhvervet sig Navn af Fædrelandets Fader og hele Nationens almindelige Kjærlighed, saa at Enhver agtede sit Liv ringe for hans Velfærd, vilde det let ses, at et saadant forbrydersk og kalumnjøst Ræsonnement var hans kejserlige Majestæt højest sensibelt, og at alle hans tro Undersaatter, det vil sige hele den russiske Nation, var berettiget til at betragte dette enorme imputatum som en den tilføjet Skam. Det var ikke hans eneste Klage mod Laverentzen. Han havde bestandig vægret sig ved at optage de „sande og til Publikum's Oplysning og Curiosité tjenlige Materier“, som Bestuchef havde ladet ham meddele, selv naar han vilde godt-

gjøre ham Omkostningerne ved Optagelsen, f. Ex. Ceremoniellet ved Kejserindens Kroning, som saa vel Laverentzen som Avisskriveren i Altona havde refereret hel fejlagtigt, 8 Dage før det fandt Sted. Naar Bestuchef endvidere ankede over, at Laverentzen rent ud havde afslaaet at give Kejseren anden Titel end russisk Majestet, havde dette sine gode Grunde. Det maa være sket i Følge officielt Paalæg, thi Forhandlingerne mellem Hofferne om Kejsertitlen vare netop svævende. Efter Kejserens udtrykkelige Ordre bad nu Bestuchef om, at Laverentzen maatte blive anset med en exemplarisk Straf, og at det maatte befales Avisudgiverne i Kjøbenhavn og Altona under Trusel af anselig Straf at holde sig fra slige ugrundede og usande Beretninger. Laverentzen blev nu kaldt op til Rostgaard og i Anledning af Snigmordshistorien foreholdt sin uforsvarlige Handlemaade og anbefalet for Fremtiden at vogte sig for „fauter“, hvis han vilde undgaa Kongens Unaade og en streng Straf, „da Kongen“ — som det hedder i Kancelliets Undskyldningsskrivelse til Bestuchef — „ingenlunde vil eller kan finde sig i, at der i hans Lande mældes eller skrives Noget, hvorover man kunde støde sig, om et kronet Hoved og allermindst om en saa god og høj Allieret.“ Laverentzen undskyldte sig med, at Artiklen ordret var optagen efter Hamburgeravisen „Nordischer Mercurius“, og lovede at optage en Berigtigelse. Men hermed lod Bestuchef sig ikke nøje. I en ny Memorial lod han det staa ved sit Værd, om Kejseren kunde være tilfreds med, at Laverentzen var sluppen saa godt, men mindede derhos om, at han ikke havde erholdt noget Svar paa sin Klage over

Aviskriverne i Altona, som vedbleve at offentliggjøre Artikler, som stred mod Respekten for Kejseren og havde til Hensigt at skade det russiske Rige. Kejseren havde paany beordret ham til at besvære sig over dem, og han gjentog derfor Anmodningen om, at det maatte betydes samtlige Avisudgivere i Kongens Lande under anselig Straf ganske at afholde sig fra Sligt. Da faldt den danske Regering til Føje og bekvemmede sig til et Skridt, som søger sin Lige i Vilkaarlighed. Uagtet Bestuchef slet ikke havde indladt sig paa at paapege bestemte Artikler, blev det forbudt Avisudgiverne i Kjøbenhavn og Altona „fremtidig i deres Tidender at omtale det Allerringeste fra Petersborg eller Moskov, det maatte have, hvad Navn det vilde, men de skulde ganske abstrahere derfra.“ Nu indtraadte det mærkelige og i den danske Avislitteratur Historie vist enestaaende Tilfælde, at et mægtigt Rige som Rusland i en Tid af fire Maaneder ikke var til for Aviserne. Peter den Store, den Mand, hvem Bladene maaske mere end nogen anden, i en Tid af 20 Aar havde beskjæftiget sig med, døde, — det danske Publikum faar gjennem de danske Aviser ikke et Ord at vide derom. Forgjæves klagede Wielandt den 22de Marts 1725 sin Nød for den ny Oversekretær Møinichen: hans Avishandel vilde gaa til Grunde derved og Postkassen tabe nogle hundrede Daler, eftersom „Folk ere mest nysgjærrige efter, hvis som om det russiske Væsen foreløber, og de fra fremmede Stæder her i Mængde, ja fra Altona selv, indkommende Nouvelles alle Tider haver noget Nyt fra Petersborg eller andre Stæder at berette.“ Forbudet synes altsaa da at være bortfaldet

for Altonas Vedkommende. I de kjøbenhavnske Aviser findes der ikke før den 18de Maj igjen Efterretninger fra Rusland¹⁾. Først ere de sjældne, korte, varsomme; men efterhaanden som den politiske Situation forandrede sig, da England, Frankrig og Preussen i Efteraaret 1725 sluttede sig sammen i den hannoveranske Alliance, og endnu mere i Sommeren 1726, da de forenede danske og engelske Flaader holdt Østersøen ren for russiske Sejlere, bleve Bladene dristigere og meddelte jævnligt Beretninger om den engelske Flaade, som skulde „afholde den russiske Flaade fra sine forehavende Desseins“. De udtalte Muligheden af, at det kunde komme til en Træfning, om Flaaderne mødte hinanden, at Ruslands Erobringer ved Østersøen kunde lide Fare, og at Sømagterne umuligt kunde taale, at Rusland tillagde sig saa stærk en Sømagt²⁾. Et 1727 fordansket og trykt engelsk politisk Skrift „Undersøgning af de Aarsager, som have bevæget Store Britanien til sin itzige Opførsel, for saa viit samme betreffer den nærværende Tilstand af Europa“ udvikler, at den Eskadre, som sendtes til Østersøen, havde til Hensigt at forhindre Rusland fra — under Paaskud af at gjenindsætte Hertugen af Holsten i Slesvig — at bringe Sverig i fuldkommen Afhængighed, hvorved England stod Fare for fra Göteborg af at blive angrebet af den russiske Flaade. Fra denne Tid af, da de politiske Skyer fordelte sig, bleve de russiske Hofferhold et af Hovedsæmnerne for Aviserne, især for Wielandts tyske Re-

¹⁾ Aktstykker: Nr. 6, og de der citerede Kilder.

²⁾ Dansk Extr. Rel. for hele Sommeren 1726 afgiver mange Exempler, jvf. Fr. Schiern, Hist. Studier II S. 318 ff.

lation, som til den udenlandske Politik havde mere Plads til sin Raadighed end den danske. Man maa undre sig over, hvor vel underrettede Datidens Aviser vare, og hvor uforbeholdent de udtalte sig. Om Forholdet mellem det holstenske og russiske Parti i Slutningen af Kejserinde Katharinas Regering, om Hofintriguerne under Peter II, Hertugen af Holstens Fjernelse, Mentziks despotiske Magt og Fald o. s. v. indeholde Aviserne mange og interessante Beretninger, som gaa til de mindste Detailler.

Den Eftergivenhed, som her var vist overfor Rusland, har ikke noget Tilsvarende i andre Magters Forhold overfor den danske Regering, naar denne optraadte som Klager. Det viste sig faa Aar efter overfor Holland. Ved denne Lejlighed kom de danske Aviser ogsaa til at spille en Rolle. Det dansk-ostindiske Kompagni var paa denne Tid sin Opløsning nær; det havde paadraget sig stor Gjæld og havde ingen Kredit. I Bengalen var dets Handel ødelagt ved en Krig med Mogul, som Kompagniets egne Folk havde skaffet det paa Halsen ved paa Sørøvervis at overfalde og bemægtige sig et Krigsskib fra Surate, som dernæst tilligemed Ladningen var solgt i Trankebar under den danske Gouvernørs Øjne. Handelen laa ganske stille, da i Slutningen af 1726 en Kommission blev nedsat for at afvikle dets fortvivlede Pengeforhold. Da fremkom den hollandske Kjøbmand Josias v. Aspern med Forslag om at sætte Kompagniet i Forbindelse med et Handelskontor i Altona, hvorfra den asiatiske Handel skulde drives. En af Direktørerne, den forhenværende franske Generalforpagter Joh. Henr. Huguetan, nu adlet

som Grev Gyldensteen, sendte en Agent til Braband og Frankrig for at hverve Subskribenter mellem Interessenterne i det ifølge Præliminærfreden i Paris ophævede Handelskompagni i Ostende. Først i Aaret 1728 aabnedes Subskriptionen i Altona og Kjøbenhavn. De danske Blade udviklede, anbefalede og roste jævnlig Foretagendet. De vidste at fortælle om den Fremgang, det nød, og om den gunstige Stemning hos Udlandets Publikum og hos den preussiske Regering¹⁾. Snart rejste der sig imidlertid uoverstigelige Vanskeligheder. Sømagterne — England og Holland —, som ikke havde villet indrømme Kejseren Handelskompagniet i Ostende, vilde lige saa lidt taale Oprettelsen af et saadant ved Elben. Hannover forbød 1 Juni sine Undersaatte at deltage i Aktietegningen, og i Holland modarbejdede man den i Piecer, som afmalede Kompagniets Tilstand med de mørkeste Farver. I Wielandts danske Ugeavis af 31 Maj (Nr. 41) omtalte Direktørerne de Intriguer, der spilledes mod Kompagniet, og at der fra Altona udspreddes falske Tidender, som havde til Hensigt at hindre Foretagendet. Der udlovedes dernæst 200 Dukater til den, som kunde angive, „hvem af Hans Kongel. Majest. Undersaatte, af hvad Stand og Vilkaar de maatte være, som udi saadan Ondskab kand have været deelagtig“. Under 29 Maj og 1 Juni indberettede den danske Resident i Haag, Etatsraad Griis, at der for tre Dage siden i alle hollandske Aviser havde været indrykket et Uddrag af et foregivet Brev fra en Kjøb-

¹⁾ Dansk Extr. Rel. Nr. 14, 23, 31, 34, 37; Tydsk Extr. Rel. Nr. 16; Maanedl. Rel. Marts; Maanedl. Postrytter April; A. Hoyer, König Fried. IV. glorwürd. Leben, II S. 139—43.

mand i Amsterdam til Josias v. Aspern, hvori fremhævedes Usandsynligheden af, at Englænderne og Hollænderne vilde interessere i Foretagendet. Fra god Kilde havde han erfaret, at dette Brev var blevet udspreddt af det hollandske Gesandtskab i England og indrykket i et Londonerblad, hvorefter det ifølge Regeringens Ordre var optaget i de hollandske Aviser. Uddraget, som det fandtes i du Breuils franske Avis som Korrespondance fra England, lød saaledes: „On voit ici dans un des Papiers des Nouvelles intitulé le Post-Boy, la Copie d'une Lettre écrite par un Marchand d'Amsterdam à Mr. Josias van Aspern un des Directeurs de la Compagnie d'Altena, en reponse à sa Lettre, par laquelle il l'invite a prendre part dans cette Compagnie. Cette Lettre roule sur le peu d'apparence que les Etrangers & en particuliers les Hollandois & les Anglois voulussent s'y intéresser: Que ceux à qui il en a parlé ou écrit, lui ont objecté entr'autres choses: Que quoi-que les Conditions de cette Compagnie soient très-avantageuses, on ne sauroit néanmoins y avoir la même confiance que dans les Païs libres ou les Loix font la sûreté des Capitaux des Etrangers: Que la parole des Directeurs qui ont signé ces Conditions, ne suffit pas pour croire que les Dettes de la vieille Compagnie ne montent qu'à 160 mille Risdales, d'autant plus qu'on sait de bonne part, qu'il y a une Prétention à charge de cette Compagnie de 300 mille Risdales, outre les Interêts, sur le pié de 12 pour cent, à l'occasion d'un Vaisseau destiné pour Suratte, que les Danois ont enlevé il y a 7 ans dans Baye de Bengale, & qu'ils ont ensuite vendu à Tranquebar avec

toute sa Charge; ce qui a été cause que les Maures ont refusé depuis ce tems-là l'entrée aux Danois dans leur Ports: Et qu'enfin, il est aisé de voir que ce nouveau Projet ne tend qu'à établir un Commerce d'Actions, afin d'attirer à tout Evenement l'argent comptant des Etrangers en Dannemarc". Det var unægtelig nærgaaende nok mod den danske Regering, men de hollandske Blade lode sig ikke nøje dermed. „Quintessence des Nouvelles“ optog hele den „infame Pasquinade“, som især skal have været haard imod Gyldensteen. Griis fik 14. Juni Ordre til at besvære sig for Generalstaterne i de eftertrykkeligste Udtryk, og han forlangte da under 28 Juni, at Forfatter og Udgiver maatte straffes og Brevet tilbagekaldes i Aviserne som infamt og ondskabsfuldt Opspind. „Det er en Retfærdighedshandling, som Hans Majestæt haaber af Eders Højmægtigheds Billighedsfølelse, idet han altid er rede til at gjengjælde den, naar Lejlighed maatte tilbyde sig.“ Saaledes sluttede Griis sin Note, som han dog paa Grund af den herskende Stemning i Staternes Forsamling ikke ventede sig noget tilfredsstillende Resultat af. Forsamlingen udtalte i sin Resolution af 28 Juni vel en almindelig Misbilligelse af den Frækhed, Aviskriverne viste ved at optage anstødelige Beretninger, men den ytrede tillige sin Forundring over, at Griis i denne Sag havde henvendt sig til dem, da han vel vidste, at Brevet var en Oversættelse efter den engelske „Post-Boy“. Han henvistes derfor til først at henvende sig til den engelske Regering. Var det sket, og man havde hørt, hvad Beslutning der var fattet,

skulde man paany tage Sagen under Overvejelse¹⁾. En saadan Henvendelse fandt vist ikke Sted. Man lod sig nøje med at betale Hollænderne med samme Mønt. Det har vel været Direktørerne, som overtalte Holberg til at skrive et Forsvarsskrift for at imødegaa de haanlige og ildesindede Domme, som der var fældet over Kompagniet i disse anonyme udenlandske Piecer. Holbergs Skrift udkom i Samtaleform paa Latin, og Direktørerne lod det oversætte paa Dansk og Tydsk²⁾. De forskjellige Sprog antyde, at det var bestemt til at paavirke Stemningen i Udlandet. Det er holdt i en rolig og lidenskabsløs Tone. Det drøje Angreb i den hollandsk-engelske Avisartikel paa Danmarks absolute Regering, som indeholdtes i den Insinuation, at Lovene i Danmark ikke i samme Maal som i fri Lande ydede Sikkerhed for Udlændinges Kapitaler, blev indtil videre ubesvaret. Svaret kom først, efter at Englands og Hollands bestemte Modstand og fælles Optræden havde

¹⁾ *Relationes aus Holland 1728* i Geh. Ark. under 29 Maj, 1, 26, 29 Juni; Kopib. f. udenl. Sager. 1728 Fol. 118; Aktstykker: Nr. 7. En Klage af 23 Juni 1728 fra Storkantsleren til den hollandske Ambassadør i Kbhvn. over *Gazette de Leyde* nævnes hos E. Hatin, *Les gazettes de Hollande* S. 98.

²⁾ *Fasciculi novorum quorundam Dialogorum, qvi diebus hisce fallendi temporis gratia habiti sunt.* Den danske Oversættelses Titel er: Samling af adskillige nye Samtaler, holdne for Tidsfordriv i disse Dage paa denne og hin Side Elben (1728). Den indeholder tillige et Skrift, som omtales strax nedenfor. Samlingen var bestemt til at skulle indeholde sex Samtaler, men der findes kun to. Den tydske Titel er: Kurtzer Zusammentrag einiger neuen Unterredungen. Den danske Text er optrykt i *Ville Høybergs Holbergiana* S. 119 ff. og i *A. E. Boyes Holbergiana* II S. 1 & ff. jvf. Høybergs Fortale og L. Holbergs trende Epistler til . . ., Levins Udg., S. 150—60.

ladet Haabet svinde om at faa Sagen ført igjennem. Det findes i en lang Artikel i Wielandts tydske Ugeavis af 6 September (Nr. 72), som tillige udgik i en anden Udgave, hvori denne Artikel ikke er optagen. Man skulde tro, at dette officielle Svar har været bestemt for visse Kredse. Vi meddele dette historiske Aktstykke i sin Helhed. Det indeholder et Exempel paa, at Regeringen har benyttet Pressen til et stærkt Udfald imod de fri Statsformer.

„Hier von Copenhagen ist zu berichten, dasz da man in der zu Amsterdam publicirten so genanten Quintessence des Nouvelles historiques, Politiques, Critiques & Galantes Nr. XLIV wahrnehmen müssen, wie eine gantz infame Feder sich nicht entblödet einen Brief an den Herrn Josias von Aspern zu Altona gerichtet, derselben inseriren zu lassen, worin man auf eine gar hönische Weyse gesucht, der Königl. Dänischen octroyirten Ostindischen Compagnie Intention den Ostindischen Handel durch Associirung neuer Interessenten in einen etwas florisantern Stand zu bringen, zu conrecariren, indehm man sich nicht gescheuet, die Sicherheit für die in vorgedachte Compagnie mit zu interessirende nicht nur in Ansehung Ihro Königl. Majest. allergerechtesten Souverainen Macht, sondern auch der verordneten Directeurs der Compagnie Qualität, und der auf diese Compagnie wieder alle hafttenden Schulden Last, auch dasz durch die neue Errichtung der Compagnie nur ein Missizippischer Actien Handel intendiret würde, zweifelhaft zu machen; So hat man nicht umbhin können, umb das Publicum dieserhalb zu desabusiren, hiedurch öffentlich zu declariren, dasz so viel erstl

obangeführten Brief überhaupt anbetrifft, solcher da der Herr Josias von Aspern ihm niemahlen erhalten, nicht anders als eine Pasquinade und Versuch zu regardiren sey, wo möglich der Königl. Dänischen Compagnie einen Stein des Anstosses in den Weg zu legen, und aus purer Misgunst und Scheelsucht deren Fortgang zu hindern. Was aber ferner die in mehr-berürter Pasquinade zu Behauptung der Unsicherheit, für die mit zu interessirende angeführte Gründe anlanget, solche so schlecht gegründet seind, dasz sie kaum einer Antworth verdienen: Dann so viel den ersten Point betrifft, ist solches nichts dann ein gegen die überall bekandte in dem Königreich Dännemarck jederzeit erwiesene Gerechtigkeits Liebe, und von Ihrer Königl. Maj. und dero glorwürdigsten Vorfahren stets gehabter Augenmerck, allen und jeden auch denen wildfrembdensten Recht und Gerechtigkeit wiederfahren zu lassen, ausgestossener Geifer, und wol zu wünschen wäre, dasz denen disseitigen Unterthanen an andern Ohrten, und unter freyen Republicquen jedes mahl die Justice so unparteyisch und prompt, wie in Ihro Königl. Maj. zu Dännemarck Norwegen Reichen und Landen geschiehet, administriret würde, dasz folglich niemand von Fremden in Ansehung I. K. M. Souverainen Regierung wegen seiner in die hiesige Ostindische Compagnie zu employirenden Gelder mehr dann unter einer Republicque, ja weit weniger hazardiret, indem die kläresten Exempeln, dasz unter ihr, ihre eigene Unterthanen, durch offenbare Denegirung der Justice, des Ihrigen beraubet worden, ohne einige Mühe angeführet werden könnten. Den zweyten Punct anlangend, so suchet der Author

des erdichtenen Schreibens nur die Honneur derer zu der Compagnie erwählten Herren Directeurs auf eine gar unverschämte Weise anzugreifen, da dieselbe doch solche Conditiones vorgeschlagen, womit einjeder völlig zufrieden seyn kan, auch dadurch, dasz die neue Participanten, nach des unterm 19 Martii a. c. ausgegebenen Declaration, aus ihren Mitteln zwey Personen erwählen können, für ihre Sicherheit zu vigiliren, und die Schlüsseln, gleich denen bereits erwählten Directeurs, zu denen zum Nutzen der Compagnie zu fournirenden Gelder in Händen zu haben, der Compagnie redliche und aufrichtige Intention klar zu Tage lieget. Was drittens wegen der Mohren an die Compagnie vermeyntlich habenden Forderung, razione eines vor einigen Jahren ihnen abgenommenen nach Suratta destinirt gewesenenes Schiffes angeführet wird, so ist der Inventor des fingirten und mit lauter Unwahrheiten angefüllten Briefes, auch von dieser Affaire sehr übel informirt, indem das Schiff in einer rechtmässigen in aller Völker-Rechten wohlgegründeten Defension, gegen der Mohren unrechtmässigen Anfall, genommen, diese Affaire auch längstens geschlichtet, und völlig abgethan worden, dasz also auch, dieses Passus halber, kein Interessent der Königl. Dänischen Compagnie sich die geringste Furcht zu machen hat; Und was schliesslich wegen des vors künftige zu hoffenden schlechten Profits, und dasz man durch dieses gantze Werck nur einen betrieglichen Actien-Handel zu errichten intendire, aus vergalltem Gemühte in der oft-mentionirten Pasqvinade eingerücket, solches widerleget sich dadurch von selbst, dasz man, aus blosser Miszgunst und Befürchtung der Aufnahme

des disseitigen Handels, durch allerhand listige Machinationes, Schmäh-Schriften und Figmenta, der Königl. Dänischen Ost-Indischen Compagnie löbliche und nach aller Völcker-Recht wohl fundirte und erlaubte Intention, ihre Handlung empor zu bringen, zu hintertreiben, solche durch offenbare erdichtete Calummien, zu einem betrieglichen Wind-Handel zu machen, ja gar die Gerechtigkeits-Liebe Sr. Königl. Majest. zu Dänemarck, und dero gegebenen Königl. Versicherungen, anzugreifen suchet, aus welchem allen dann deutlich erhellet, von was Espece von Leuten der mehr-berührte Brief seinen Ursprung haben müsse, und ob solches meritire, dasz die honette Welt auf selbigem die geringste Reflexion mache.“

Endnu skal berøres, at der i den danske Ugeavises Nr. 7 af 23 Januar 1728 findes en Artikel, som skriver sig fra Kjøbenhavns Handelsstand. Forordningen af 1 Juni 1726 havde forundt Kjøbenhavn Eneret til Oplag af de saakaldte fire Species — Vin, Brændevin, Salt og Tobak —; men Hensigten hermed: at hæmme Toldsvig i Provindserne, opnaaedes ikke. Forordningen fremkaldte et spændt Forhold til Holland, hvis Salt-handel paa Danmark den skadede, og vakte hos Kjøbstæderne stor Forbitrelse imod Kjøbenhavns Handlende. „Holsteinischer Correspondent“, hvilket Navn „Altonaischer Mercurius“ den Gang førte, havde indeholdt en Beretning om uforsigtige Ytringer, som en Kjøbmand i Helsingør i fremmede Kjøbmænds Nærværelse havde ladet falde imod navngivne kjøbenhavnske Handlende. Artiklen i Wielandts Avis indeholdt en Berigtigelse heraf og udtalte sig i haarde Ord om den Misundelse,

som ytrede sig imod Kjøbenhavns Handelstand. Ogsaa Holberg optraadte her med et Forsvarsskrift for Forordningen, hvad der indbragte ham en varm Taksigelse fra Børsen ¹⁾. Kjøbenhavns Oplagsfrihed paa disse Varer ophævedes ved Frederik IV's Død. Hverken Holbergs Pen eller Artikler i Pressens Organer formaaede at holde Institutioner i Live, som vare dødsdømte af den europæiske Politik eller af den offentlige Mening.

Wielandts Blade vidne ved Regelmæssigheden i deres Udgivelse og ved deres mere uforanderlige, udvortes afglattede Former om, at Aviserne ere komne ud over deres Barndomstid. De røbe ikke, hvorledes de ere blevne til og udtale sig ikke om deres Opgave. Upartiskhed var i Øvrigt nu ikke mindre end tidligere Avisernes Opgave — „Holsteinischer Correspondent“ havde endogsaa sat det i sin Fane. Til deres Kilder give de ikke selv nogen Hentydning, men man kan vist forudsætte, at de ikke have været talrigere eller bedre end før, snarere synes der at være sket et Tilbage-skridt fra Paullis Tid. De have ikke været godt forsynede med Provindsnyheder og navnlig intetsteds haft nogen fast Korrespondent. Flere Efterretninger fra Norge ere bevislig optagne fra „Holsteinischer Correspondent“. Efterretninger fra Stockholm synes ogsaa at være komne over Hamburg. Hurtigheden i For-

¹⁾ Holbergs Skrift, den anden Samtale i den ovennævnte Samling, er udkommet paa Dansk 1728 og 1729. Det er ligeledes optrykt hos Høyberg og Boye og omtales smsteds. i de trende Epistler.

bindelsen med de nærmere liggende Steder af det sydlige Udland havde derimod i flere Henseender forbedret sig. Saaledes behøvede Efterretningerne fra Amsterdam, Haag, Berlin 7 Dage, fra Brüssel 8 Dage, fra Paris, Köln, Frankfurt 10 Dage, fra London 10—14 Dage, fra Wien, Regensburg, Heidelberg henved 14 Dage, fra Madrid, Rom, St. Petersborg omtrent en Maaned, fra Konstantinopel to Maaneder om at naa hertil. Af Wielandts Suppliker om Postfrihed ses, at der indkom til ham Breve om Nyheder, Relationer om Et og Andet, samt at han holdt flere fremmede trykte og skrevne Aviser end de, som udkom i Altona, Hamburg og Schiffbeck¹⁾. Han havde i det Mindste i Sinde at anskaffe baade franske, engelske og hollandske²⁾. I hvilken Udstrækning de skrevne Aviser benyttedes, faar man et Indblik i under Affæren med Rusland. Til Udarbejdelsen af den tyske Ugeavis Nr. 4 af 12 Januar 1722 er der benyttet to hamburgske skrevne Aviser af 9 Januar („Hamburg“, 2 Bl. 4to, „Nieder-Elbe“, 2 Bl. Fol.) paa den Maade, at de fleste af deres Artikler med et Par Overstregninger ordret ere optagne i Avisen. Mellem disse to hamburgske Aviser har der været en vis Forbindelse; enten have de haft en fælles Kilde, eller den ene har udskrevet den anden.

Om Abonnementspriserne paa Aviserne har man nøje Underretning fra Aaret 1723. I Provindserne kostede aarlig den franske Ugeavis 4 Rdl. 1 Mk. 8 Sk., den danske ledsaget af Maanedsavisen 3 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.,

¹⁾ Suppl. Pr. 1724 II Nr. 249, 1728 II Nr. 165, 1729 II Nr. 776.

²⁾ Gnrilpostamtets Forestillings-Prot. under 24 Novbr. 1723 i Postvæsenets Arkiv.

den tyske 2 Rdl. 4 Mk. 8 Sk., den danske og tyske tilligemed Maanedsavisen 5 Rdl. 1 Mk. 8 Sk. I denne Betaling var indbefattet for hver Art Ugeaviser 1 Rdl. i Postpenge og for hver Sending 1 Mk. 8 Sk. i Konvolutpenge. I Kjøbenhavn kostede altsaa aarlig den franske Ugeavis 3 Rdl., den danske, ledsaget af Maanedsavisen, 3 Rdl., den tyske 1 Rdl. 3 Mk., den danske og tyske tilligemed Maanedsavisen 3 Rdl.; Abonnenter paa den tyske eller den franske Avis kunde for 3 Mk. tillige faa den danske Maanedsavis. Naar Abonnenterne selv afhentede deres Aviser, fik de 2 Mk. aarlig Moderation i Prisen. Abonnementet gjaldt for et Aar, med Betaling 1 Juli og 1 Januar for det forløbne Halvaar. Det bestiltes eller afsagdes paa Postkontorerne i aabne Breve, som gik portofrit. Afsigelsen maatte ske 4 Uger før Aarets Udgang; men da Betalingen erlagdes ved Abonnementstidens Slutning, havde Udgifveren ingen Hold paa de slette Betalere, thi ad retlig Vej kunde det ikke lønne sig at inddrive disse smaa Beløb. Da mange Opfordringer i Aviserne til at betale ikke frugtede, greb Wielandt tilsidst til den Udvej at true dem med at klage paa højere Steder — thi Postkassens Interesse stod jo paa Spil — og offentliggjøre de resterende Betaleres Navne¹⁾.

Angaaende Avisernes Udbredelse udenfor Kjøbenhavn har man under 11 Marts 1723 fra Wielandts Haand en detailleret Opgjørelse, som maa være paa-

¹⁾ Aktstykker: Nr. 2 a—c; Lærde Tidender 1724 Nr. 1 af 6 Januar; Extraord. Rel. (danske) 1725 Nr. 72 af 7 Septbr., Nr. 88 af 8 November; 1726 Nr. 15 af 22 Februar, Nr. 16 af 25 Februar.

lidelig, da den kunde kontrolleres¹⁾. Der expederedes da af Aviser

	danke	tydake	franke	tilsammen politiske	endvidere lærde
gjennem det danske Posthus	83	11	20	64	45
gjennem det norske Posthus	86	58	3	147	4
I Alt . . .	119	69	23	211	49

For Kjøbenhavns Vedkommende mangler enhver Angivelse, men naar man tager Hensyn til, at Aviserne i Kjøbenhavn vare billigere, at Hovedstaden da mere end nu var Intelligentsens næsten eneste Sæde, hvor der maa antages at have været en mere livlig Interesse tilstede for Omverdenens Begivenheder, og at endelig en Provindspresse slet ikke var til, fejler man neppe stort ved at antage, at Antallet af de i Danmark afsatte Aviser i det Mindste har været lige saa stort som for Norges Vedkommende. Totalsummen vilde da overstige 300 Aviser, men det ringe Forholdstal af Aviser, som expederedes gennem det danske Postkontor, viser noksom, at der er blevet smuglet Aviser bort i ikke ringe Antal. Interessant er det her at faa godtgjort, at de danske Aviser have en afgjort Overvægt over de tyske. Efter 4¹/₂ Aars Forløb havde Postkassen tjent 3000 Rdl. ved Aviserne, hvad der giver et gennemsnitligt aarligt Salg af omtrent 660 politiske og lærde Aviser udenfor Kjøbenhavn eller med andre Ord mellem

¹⁾ Efter Gnr/postamtets Forestilling af 8 August 1723 opgav Wielandt at forsende 123 danske, 74 tyske og 30 franske Aviser.

to og tre Gange saa mange Aviser, som der forsendtes før Afslutningen af Kontrakten med Postvæsenet¹⁾. Dette Resultat stemmer ogsaa saa temmelig med de faste Holdepunkter, at der 1724 forsendtes 230 Aviser i Danmark, 198 til Norge, og 1727 350 i Danmark og 293 til Norge²⁾.

Den danske Avis var Hovedbladet, thi med den fulgte den officielle Maanedsavis, men den var dog kun et lille, tarveligt udstyret, med store Typer trykt Blad. Vil man betragte den tyske Avis med sit fra den danske forskjellige Indhold, Hovedorganet for de udenlandske Nyheder, som en Del af Helheden, bliver Forholdet noget bedre; men tilsammen kunde de dog ikke maale sig med de fremmede Aviser, som havde Udbredelse her. Vi kunne vist nævne de fleste af disse. Der er først Altonaerbladene „Altonaischer Mercurius“ og „Reichspostreuter“, af hvilke det første udgik to Gange, det andet fire Gange om Ugen. Deres Format var ikke meget større, men Typerne meget mindre end i Wielandts Relationer. Reichs Post-Reuter havde endnu ikke naaet den kolossale Udvikling, som en Tid lang lod den overfløje alle Hamburgeraviser. Frem over den ragede endnu Schiffbeckerbladet „Staats- und Gelehrte Zeitungen der Hollsteinischen unpartheyischen Correspondenten“, som fire Gange om Ugen bragte en fire Gange saa stor Stofmasse som Relationerne, og som i

¹⁾ Den i Aktstykker: Nr. 8 nævnte Tabel; Supplik af 18 Decbr. 1728 i Sjøel. Indlæg 1729 Littr. D; Uldals Saml. Nr. 494 in 8vo paa Kgl. Bibl.

²⁾ Generalpostamtets Korrespond. Prot. 1724 Nr. 294, 1727 Nr. 252 i Postvæsenets Arkiv.

sin lærde Artikel havde en yderligere Tilløkkelse. Dets store Udbredelse fremkaldte dets Kollegers Misundelse og Efterligningslyst. Med naiv Frækhed antog Altonaischer Mercurius derfor fra Begyndelsen af 1727 dets Navn, dets Kvartformat og hele dets typografiske Udstyrelse, og udkom fire Gange om Ugen¹⁾. I billig Harne klagede Schiffbeckeren over, at det efterabede ikke alene „die Worte sondern auch gar die Littern'dieses Tituls“, og den satte derfor foran sin Titel „Zuerst-bekandte Schiffbecker...“. Rimeligvis da Schiffbeckerbladet fra Begyndelsen af 1731 udgaves i Hamburg af Bogtrykker Georg Chr. Grund med Forandring af Titlen fra „Hollsteinischen“ til „Hamburgischen“ foretog Altonaeren en tilsvarende Forandring til „Königlich Dänischen“ og vedblev at udkomme saaledes i Kvartformat to Gange om Ugen indtil Udgangen af 1750, da det paany antog Titel af „Altonaischer Mercurius“ og udkom 4 Gange om Ugen i Oktav²⁾. Men i Schiffbeck udgav den højfyrstelige Bogtrykker Gottlob Samuel Meiner en anden Efterligning af Korrespondenten: „Schifbeker Staats- u. Gel. Zeit. d. Holst. unparth. Correspondenten“. Den udkom endnu 1737 fire Gange om Ugen i Kvart. Aaret efter skal al Trykning være ophørt i Schiffbeck³⁾.

¹⁾ I det Kgl. Bibls Exemplar af Hollstein. Correspdt. for 1728 findes indbundet Nr. 77 af 14 Maj og Nr. 207 af 28 Decbr. af den altonaiske Efteraber. Foran „unpartheyischen“ i Titlen har den „gants“. Polemik derom i Holst. Corresp. 1727 Nr. 4, 5, 8, 9, 194, 198.

²⁾ Aargangene 1742, 1744 og 1745 findes paa Univ. Bibl.; jvf. Bolten i Niemanns Miscellaneen II 2 S. 281.

³⁾ Bolten p. a. St. S. 222, jvf. dog N. Falck, Staatsbürgerliches Magazin VIII S. 761—62. Om Meiner se Schrøder, Lexicon der hamburgischen Schriftsteller V S. 179.

Disse haardnakkede Efterligninger vidne noksom om Korrespondentens store Betydning. Af andre Hamburgerblade vare de af Firmaet Thomas v. Wierings Arvinger udgivne gængse i Danmark; jeg kjender kun „Relations-Courier“, som var paa Størrelse med „Reichspostreuter“, men der var endnu en. Peter Heuss's „Reichspostilion“ og Grefingers „Nordischer Mercurius“ kom ogsaa her til, men den sidste førte en sygnende Tilværelse. De store fransk-hollandske Presseorganer have her som andetsteds været betragtede som uundværlige i dannede Kredse. Der omtales med særlig Anerkjendelse en Amsterdamer Courant, nemlig du Breuil's „Amsterdam“, endvidere de la Fonts i Leiden udgivne „Nouvelles extraordinaires de divers endroits“ og en Haarlemer-Avis¹⁾. Disse Blade bragte en mindst lige saa stor Stofmængde som Korrespondenten og havde desuden det Tillokkende ved et friere politisk Ræsonnement, hvortil vore Blade Intet kjendte. Spor til, at den franske Gazette eller de talrige engelske Aviser have været læste her, har jeg ikke fundet, og dette er for de sidstes Vedkommende ogsaa temmelig usandsynligt. De samme Aviser nævnes endnu 1745, og det er vist tilfældigt, at nu for første Gang nævnes den halv videnskabeligt anlagte Regensburger-Avis „Historische Nachrichten“²⁾ og den i Haag allerede fra Slutningen

¹⁾ Pol. og Kommerce-Koll. Missive-Prot. 1723—80 S. 25 d. 22 Januar 1724; Degenkolv, Bidrag til en Skildring af Mag. Christen Lassen Tychonius, Kbhvn 1878 S. 25—26; Exemplarer af mange uderlandske Aviser fra første Halvdel af 18de Aarh. findes i Trykte Bilag til Gesandtskabsberetninger i Geh. Ark.; Gl. Kgl. Saml. 2778 in 4to i kgl. Bibl.

²⁾ Forfatterens Artikel i Scharlings danske Tidsskrift II 1870

af det 17de Aarhundrede udkommende ansete Maanedavis „Mercure historique et politique“¹⁾. Begge have de haft stor Udbredelse. Et anset, men ikke saa udbredt Blad var den nu tilkomne „Gazette de Cologne“²⁾. Paa den Tid har der aabenbart været mange flere fremmede Aviser, som indførtes her.

Til Belysning af de københavnske Avisers Stilling skal her hid sættes, hvad der overhovedet vides om Salget af de fremmede. Koncessionen af 31 Maj 1713 havde lagt hele Indforskrivningen i Erlunds Hænder³⁾. Han blev ikke i ubestridt Besiddelse deraf. Laverentzen vilde jo have den hele Indforskrivning standset, Postforvalter Claesen søgte 1722 om at faa Del i Indtægterne, og samme Aar supplicerede de fleste slesvigske og et Par holstenske Postmestre om at maatte tage Aviserne hos Udgifverne selv, da Erlund skruede Prisen i Vejret; endelig søgte Wielandt i Novbr. 1723 og Juli 1724 om Portofrihed for de fremmede Aviser, han benyttede. Det oplystes, at Postmestrene maatte betale de hamburgske Aviser med 1 Rdl. om Aaret; af deres Abonnenter tog de saa 2 Rdl. Erlunds Erklæring i Sagen viser os Antallet paa de trykte Hamburger-Aviser, som Postkontorerne i det egenlige Danmark fik

S. 185. Et Exemplar af Avisen 1727—61 findes i det kgl. Bibliothek. Generalpostamtets Korrespond. Prot. 1745 Nr. 523, 865; 1746 Nr. 48, 686.

¹⁾ E. Hatin, Les Gazettes de Hollande S. 176 & ff.; Generalpostamtets Korresp. Prot. 1745 Nr. 478, 523; 1747 Nr. 213; Nyerup, Langebekiana, S. 82.

²⁾ E. Hatin, Bibliographie de la presse periodique française S. 90 nævner Aargangene 1740—83 af denne Avis. Generalpostamtets Korresp. Prot. 1747 Nr. 281, 282.

³⁾ Se ovf. S. 25.

over Hamburg i Aarene 1718—22. Tallene ere: 1718: 355; 1719: 355; 1720: 349; 1721: 313; 1722: 286. De efterhaanden indtrædende fredelige Forhold ere Aarsag til de synkende Tal. Fortegnelsen maa være ufuldstændig. Den omtaler kun 8 jydsk, 3 fyenske og 6 sjællandske Byer. Det vilde dog være mærkeligt, om der ingen Aviser forskreves til folkerige Distrikter som f. Ex. Aarhus og Odense, der netop ved Siden af Aalborg og Slagelse vare de bedste Afsætningssteder for de danske Aviser. For Norges Vedkommende haves ingen Angivelse, men Pakken paa de 50 Lod, som var forbeholdt de norske Postmestre, maa efter Hamburgeravisernes almindelige Størrelse netop have indeholdt 100 Exemplarer aarligt. Fra Hertugdømmerne faar man Underretning angaaende Postkontorerne i Flensborg, Slesvig, Tønning, Husum, Frederikstad, Rendsburg og Itzehoe. De forskrev tilsammen: 1718: 472, 1719: 464, 1720: 435, 1721: 400, 1722: 390 Aviser. De største vare Flensborg med over og Slesvig med henimod 100 Aviser. Ere disse Opgivelser end ufuldstændige, vidne de dog tilstrækkeligt om de udenlandske Avisers Overvægt, førend Wielandt havde erhvervet Portofriheden. Erlund slog imidlertid sejrrig alle Angreb tilbage. Kongelige Resolutioner af 23 Decbr. 1723 og 2 Marts 1724 godkjendte hans Ret overfor Claesen og Postmestrene¹⁾. Med særdeles Fornøjelse har han i sin Egenskab af Postdirektør kunnet svare Wielandt: „Han

¹⁾ 2 Aviser = 1 Ark regnedes efter Postreglementet for 1 Lod, hvad jeg ogsaa har overbevist mig om at stemme med Vægten af den Tids Avispapir. Generalpostamtets Resolutionsprot. 1721—25 Fol. 168 og Fol. 297—312.

kan faa de behøvende Aviser hos mig Justitsraad Erlund, naar han sig derom vil mælde¹⁾).

Efter Frederik IVs Død og Erlunds Afskedigelse fastslog en kongelig Resolution af 12 Januar 1731 Hovedbestemmelserne i den tidligere Ordning. Postmestrene forpligtedes til at tage de dem portofrit forundte udenlandske Aviser hos den danske Postmester i Hamburg, Postinspektør Johan Heuss, men skulde dog ej, „som i Erlunds Tid var sket“, være pligtige til at betale dem dyrere, end de kostede i Hamburg. Den ny Postforvalter ved det danske Postkontor i Kjøbenhavn, Claesen, fik de to Trediedele af, hvad der profiteredes ved Salget af de fra Hamburg indkommende trykte og skrevne Aviser. Den ene Trediedel forbeholdtes Postsekretær Nic. Müller, som fik Sæde og Stemme i Generalpostdirektionen, men da Müller 1740 blev anden Postdirektør, tilfaldt ogsaa denne Del Postforvaltertjenesten. Indtægten skal da have været over 300 Rdl.²⁾ Det bemærkes, at de lollandske agende Poster maatte tage deres udenlandske Aviser hos Postforvalteren i Kjøbenhavn. Den norske Postinspektør Søren Borthuus fik endelig 18 April 1732 Bekræftelse paa sin og de norske Postmestres Ret til de 50 Lod fremmede Aviser³⁾.

Efter Heuss's Død (21 Juni 1744) forsøgte hans Efterfølgere som Postmestre i Hamburg Jacob de Bruin

¹⁾ Generalpostamtets Forestillingsprot. under 24 Novbr. 1728; Suppl. Prot. 1724 II Nr. 249 i Geh. Ark.; Generalpostamtets Korrespond. Prot. 1725 Nr. 658.

²⁾ Generalpostamtets Korresp. Prot. 1731 Nr. 40—63, 99; Sms. Resolutionsprot. 1731—34 Fol. 35, 46; 1740—42 Fol. 7, Reskr. af 29 Januar 1740.

³⁾ Generalpostamtets Resolutionsprot. 1731—34 Fol. 190.

(† 26—27 Novbr. 1745) og Jens Jepsen Brandt († Juni 1753) at forhøje Avispriserne. Generalpostamtet optraadte mæglende og bragte Forlig til Veje paa Grundlag af de Priser, som Heuss havde taget, imod at Postmestrene i de danske Stater forpligtede sig til at betale hvert Kvartal. Denne Strid giver lidt Oplysning om Avispriserne. De franske Aviser vare dyre. Amsterdam- og Leiden-Avisen kostede i Hamburg 7 Rdl. 2 Mk., i Kjøbenhavn 10 Rdl., Mercure historique i Hamburg 1½ Rdl., i Kjøbenhavn 2 Rdl., Regensburger Nachrichten i Hamburg 6 Rdl., i Kjøbenhavn 8 Rdl., Gazette de Cologne omtrent det Samme¹⁾. Frygteligere Konkurrenter for de kjøbenhavnske Blade vare ved deres Prisbillighed Hamburger- og Altona-Aviserne. Prisangivelserne ere noget usikre, men Prisbilligheden er sikker. „Holsteinischer Correspondent“ tog 1722 18 Sk. Kvartalet, hvormed maa menes Hamburger-Kurant, hvoraf 1 Sk. gik paa 2 Sk. Dansk Kurant; de øvrige Blade maa have holdt Pris med dette, og de udkom alle 4 Gange om Ugen med et Halvark. Til Forhandlere solgtes de meget billigere. Af disse Aviser sendtes der aarlig 2—3000 Exemplarer ind i Landet²⁾. Om det nu

¹⁾ I Paris forstod de, som forskrev udenlandske Aviser, anderledes at lade sig betale. Hollandske Aviser, som kostede 24 Livres, tog de 120 Livres for; først 1759 nedsattes Prisen til 86 Livres (E. Hatin, Les Gazettes de Hollande S. 45—49).

²⁾ De usikre Oplysninger om Priserne forklarer jeg saaledes. Prisen for Holst. Correspondent blev altsaa 144 Sk. dansk Crt. aarlig. Erlund lod Postmestrene betale 1 Rdl. for Stykket af Hamburger- og Altona-Aviserne; naar der med „Stykket“ menes de Numre, som udkom paa en enkelt Ugedag, kostede Exemplaret altsaa f. Ex. 4 Rdl. for de Aviser, som udkom 4 Gange om Ugen. Postmestrene solgte dem saa atter for

end efter det ovenfor Oplyste kan antages, at Halvdelen af dette efter Datidens Forhold betydelige Antal er bleven i den tydsktalende Del af Landet, ses det dog klart, hvor vanskelig en Kamp de danske Aviser havde at bestaa, og hvor stor en Tjeneste Wielandt har ydet den danske Presse.

Naar den jyske Stiftsprovst og Poet Tychonius 1724 synger¹⁾:

Herr Erlund og Herr Wielandt man
Vel være maa forbunden,
At nu Aviser i vort Land
Hver Uge bliver funden“

kan man vel i saa Henseende dele hans patriotiske Glæde, men naar han derhos gjør Løjer med de hamburgske Aviser, hvor Thomas Wiering fortæller os,

„At han har haft den Ære
Til London, Wien, Madrid, Paris
Udi Konseil at være“,

det Dobbelte til deres Abonnenter (Generalpostamtets Resolutionsprot. 1721—25 Fol. 299 og 311). Heuss tog og de Bruin og Brandt forpligtedes til kun at tage 86 Sk. pr. Stk., altsaa netop 144 Sk. om Aaret. Selv gav de Udgifterne 82 Sk. pr. Stk. = 128 Sk. om Aaret; men undertiden siges der, at Aviserne kunde faas i Trykkerierne for 12 Sk. Bogen. Er dermed ment en Bog Halvark — Avisernes Størrelse —, blev Prisen — altsaa vel under visse Betingelser — 100 Sk. om Aaret. Om disse Forhold se: Generalpostamtets Korrespond. Prot. 1745 Nr. 23, 62, 63, 78, 140, 161, 162, 171, 182, 196, 201, 205—10, 408, 414, 427, 428, 441, 478, 528, 620, 621, 637, 865, 876, 877, 896, 901; 1746 Nr. 43, 64, 636, 813, 814, 1216; 1747 Nr. 88—93, 95, 164, 165, 213, 281, 282; 1750 Nr. 117.

¹⁾ Degenkolv p. a. St. S. 25—26.

saa kunne vi ikke være enige med ham, thi de fremmede Aviser stod virkelig i det Hele over vore; men i hans Ord ligger en Anerkjendelse af, at først Wielandts Bestræbelser havde skaffet de danske Aviser Udbredelse over hele Landet, om end ikke endnu Overvægten over de udenlandske. Endnu 1745 hedder det om Jylland, at største Parten af Aviser indkommer fra fremmede Steder, „siden de kjøbenhavnske ikke uden en lang Omvej og længe efter, at noget Remarkabelt udi tyske og fransøske Gazetter er kommuniceret, samme kan referere“¹⁾. Hvor lille og uanselig Wielandts danske Avis var, maa man dog erindre, at der med den var sket et stort Fremskridt. Han havde givet den en bestemt Farve ved at gjenoptage og udvide Handelsmeddelelserne, og han havde den uomtvistelige Fortjeneste at have gjort de i det danske Sprog affattede Aviser jævnbyrdige med de tyske, idet han var den første, som lod dem udgaa hver Postdag.

¹⁾ Aktstykker: Nr. 15.

IV.

Johan Jørgen Høpfner. Ernst Heinrich Berling.

Den Forening af de københavnske Aviser paa samme Haand, som Wielandt havde tilvejebragt, blev kun af kort Varighed. Fire Dage efter hans Død søgte hans Enke om Privilegium paa en Del af hans Forlagsartikler, som vare under Arbejde, og hans Stedsøn Andreas Graah om Direktionen af det kongl. Bogtrykkeri samt hans Privilegier af 1719 og 1727. Samtidig maa Universitetets 2den Bogtrykker Johan Jørgen Høpfner have sat sig i Bevægelse, thi de hentyde begge til, at han ikke kunde ruineres ved Wielandts Privilegium paa Auktionskataloger og Plakater, da han havde Fortjeneste nok foruden.¹⁾ Hans Ansøgning om Direktørposten er dog først indkommen i Kancellikollegiet i Slutningen af Januar 1731.²⁾ Høpfner sejrede. Den 10de Februar 1731 fik han Bestalling som Direktør for det kongl. Bogtrykkeri med samtlige hans Formønds dertil hørende Privilegier. Samme Dag havde

¹⁾ Suppl. Pr. 1731 I Nr. 82.

²⁾ Smøds Nr. 80.

Fru Wielandt søgt om at blive Universitetsbogtrykker, men ogsaa denne Post blev en Maanedstid efter overdragen Høpfner.¹⁾ Paa Fru Wielandts ynkelige Begjæring om at hjælpes, „paa det en forhen florissant Familie ej aldeles skal undergaa“, fik hun en lille Erstatning i en Bevilling af 14 Septbr. 1731 paa 10 Aar til at trykke færdig og afhænde sin Mands Udgave af Forordningerne indtil Frederik IV's Død.²⁾ Og saa beholdt hun jo Aviserne og de øvrige af hendes Mands Privilegier.

Med Høpfner gik Direktørposten paany over i ulærde Hænder. Johan Jørgen Høpfner er født i Lüneburg 19 Maj 1689. Faderen Christian Høpfner var Brygger, Moderen Margrethe Liermanns en Bryggerdatter. I nogle Aar gik han i latinsk Skole, men er nok ikke kommen langt ud over Sinkelektien, thi 1705 sattes han i Bogtrykkerlære hos Conrad Neuhof i Hamburg. 1710 erklæredes han for udlært og udnævntes til „Cornut“. Tre Uger efter gav han sit Postulat, det af særegne Ceremonier ledsagede Svendegilde, hvorved først Lærlingen efter god gammel Bogtrykkerskik erhvervede Ret til at optræde som jævnbyrdig i Svendenes Samfund. Efter et Par Aar at have rejst i Tydskland kom han 1715 i Tjeneste hos Jørgen Mathiesen Godiche i Kjøbenhavn, blev ved dennes Død 1717 Faktor i Trykkeriet og søgtede 12 Marts 1720 Godiches Enke

¹⁾ Sjøel. Reg. 54 Fol. 117; Høpfners Revers af 16 Marts 1731 i Konst. Arkiv, Pakke 198.

²⁾ C. Nyrop, Dansk Boghdls Hist. II S. 260—61; Sjøel. Reg. 54 Fol. 245.

Marie Cathrine Meyer.¹⁾ I sine Trolovelsesdage var han 5 Februar 1720 bleven beskikket til Universitetets 2den Bogtrykker. Hans Revers indeholdt Forpligtelse til aarlig at trykke 10 Ark frit for Universitetet.²⁾ Giftermaalet ind i denne gamle kjøbenhavnske Bogtrykkerfamilie har maaske lagt Grunden til hans Formue. Det bragte ham i det Mindste en Gaard i Skindergade overfor Frue Skole og Fiolstræde, hvor han havde sit Bogtrykkeri. Ved senere Erhvervelse af Nabogrundene blev han i det Hele Ejer af de nuværende Matr.-Nre 32 og 33 i Frimandskvarter (Gade-Nr. 33 og en Del af 31 i Skindergade). Desuden ejede han en Gaard i

¹⁾ Læs Aarb. f. 1800 S. 64—67; Geszner, Buchdruckerkunst u Schriftgieszerey, Lpz. 1740 II S. 8 & ff. Efter G. Mohnicke, Gesch. der Buchdruckerkunst in Pommern, blomstrede omtrent 1650—1750 i Pommern en Bogtrykkerslæggt Høpfner.

²⁾ Konst. Kopib. 1712—26 S. 310, 312—13; Konst. Fhdlpr. 1720, 8 Februar. Da der i Rækken af Universitetets 2den Bogtrykkere i ældre Tid er adskillig Usikkerhed, skal jeg meddele den efter Oplysninger fra Konsistoriets Arkiv: Melchior Martzan 10 April 1631 — 21 Decbr. 1644; Melchior Winckler 24 Marts 1646 — † Slutn. 1650; Peter Hake 2 Maj 1655 — † Foraar 1659; Christen Jensen Wering 1659 — † 1693; Just Høeg 11 Decbr. 1693 — † 1701, hans Enke Karen Jensdatter Saxe — 1703; Villads Albertsen Jersin 30 April 1703 — † 1710, hans Enke Margr. Cathr. Gertsdatter Hjorth — † 1711; Søren Wering (Søstersøn af Chr. J. Wering) 26 Oktbr. 1711 — 1715, da han for Eftertryk af autoriserede Pengesedler i Forbindelse med en Svend hos Laverentzen dømtes til at have Ære, Liv og Gods forbrudt, men benaadedes med Brændemærke og livsvarigt Arbejde paa Bremerholm (Sjæl. Tegn. 60 Fol. 471); Sebastian Martini 1715 — † 1720; Joh. Jørg. Høpfner 5 Febr. 1720 — 1731; Ove Lynov 16 Marts 1731 — † 1755, da han efterfulgtes af Andreas Hartvig Godiche.

Kjøge.¹⁾ Uden at han søgte om Privilegier, blev han snart en af Byens mest ansete Bogtrykkere. Ved Ildbranden 1728 brændte Gaarde, Trykkeri og Forlagsartikler. Foruden Gaardene anslog han sit Tab til 6000 Rdl.; men Gaardene fik han ved høje Velynderes Hjælp snart gjenopbyggede og indrettede langt bedre end før, og han maa ogsaa før end de andre Bogtrykkere have faaet Trykkeriet i Stand, siden han i Februar 1729 kunde søge om uden Censur at maatte trykke Andres Forlagsartikler, idet han forment, at deres Privilegier nok en Tid kunde henhvile, da de fleste Bogtrykkerier og mange Oplag af Skolebøger og deslige Materier vare brændte.²⁾ Dette opnaaede han vel ikke, men Direktørposten, hvormed fulgte det store Jordegods og Retten til at udgive Aviser, maatte være ham mere end Erstatning nok. Han havde mere at bestille end samtlige Kjøbenhavns Bogtrykkere, sagdes der. 1745 holdt han 10 til 12 Svende, 1746 14 Svende og 5 Dreng, 1748 siger han, at han med 34 Mennesker skal leve af Privilegiet paa Aviserne.³⁾

I et tydsk Skrift fra 1740 findes en lille Levnetsbeskrivelse af Høpffner, som vel i Hovedsagen skylder ham selv sin Tilblivelse. Deri fortælles, hvorledes de for det Godes Skyld indrettede Kunstsikke vare geraadede i Forfald i Kjøbenhavn ved de fleste retoplærte og postulerede Bogtrykkes Død under Pesten 1711,

¹⁾ Frimandskvarters Mandtal paa Kop- og Krigststyr 1719; ditto paa Grundskat 1720 i Minst. Arkiv. Kbhvns. Mandtal for 1746 i Raadstue-Arkivet.

²⁾ Suppl. Prot. 1729 I Nr. 316.

³⁾ Smøtts 1731 I Nr. 82; 1745 II Nr. 980; Konst. Kopib. 1740 —49 S. 642; Kbhvns. Mandtal for 1746 i Raadstue-Arkivet.

men at Høpfner igjen indførte dem, „hvorved han paany bragte den sædle Bogtrykkerkunsts hidtil formærkede Glands i Vejret i Danmark“; megen Ærgrelse og mange Omkostninger havde det vel foraarsaget ham, men hans Bestræbelser vare dog lykkedes saaledes, at Bogtrykkerofficinerne stod i god Flor.¹⁾ Man kan vel tvivle om det Fortjenstlige i disse Bestræbelser, naar man faar at høre, at de gik ud paa at faa gjenindført de ovenfor omtalte middelalderlig naive, tyske Laugs-skikke ved Svendeprøven, som Forordningen af 28 Oktbr. 1684 havde forbudt. Med ægte nordtydsk Stædighed gjorde han Propaganda derfor mellem sine Laugsbrødre. Bogtrykkerne delte sig i to Lejre. Den danske Lynov og Tydskerne Rothmer og Groth fik han til at følge sig. De vilde kun antage Svende, naar de, efter et Aar at have staaet i Forbundt hos en ret Læremester, vare blevne Kornutsvende og endelig havde afholdt Udgifterne ved Postulationen. 11 Svende anklagede dem da 1733 for Politi- og Kommercekollegiet. Høpfner som Hovedmand dømtes i 8 Rdlr.s Straf og Forbudet imod Laugskikkene indskærpedes. Det var forgjæves, at de sammensvorne Bogtrykkere forestillede Kancelliet, at 28 Svende og 16 Drengede derved fornærmedes paa Kunsten, naar de vilde rejse uden Lands.²⁾ To Aar efter satte de et nyt Stykke i Scene. En Bogtrykkersvend fra Bergen, som havde lært hos en Fuser, nægtede de at antage som Svend, og i Forbundt turde de jo ikke tage ham for ikke at dømmes som Kongens Mandaters mod-

¹⁾ Geszner II S. 11.

²⁾ Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1874 S. 86—87; Suppl. Pr. 1788 II Nr. 487.

villige Overtrædere. De fik ham nu til at indgive Begjæring til Kancelliet om at maatte lære Professionen her i Riget; men det oplystes, at han havde kunnet faa Tjeneste hos Wielandts Enke, men ikke havde villet, og at Bogtrykkerne stod bag ved for paa denne Maade at faa Tilladelse til Postulationen. Sagen indbragte dem kun en Næse fra Magistraten.¹⁾ Høpfner synes da saaledes ikke helt som Sejrherre at være gaaet ud af denne Kamp for de gode nedarvede Kunstskikke, og deres Haandhævelse synes heller ikke at have gjort hans Presses Frembringelser bedre end hans Samtidiges.

Det er vist med Rette sagt om Høpfner, at han, vel fornøjet med sit Embedes Emolumenter, ikke var for at gribe videre om sig, men ogsaa lod de andre Bogtrykkere leve.²⁾ Kun hvor der var stort at vinde, satte han sig i Bevægelse. Fru Wielandts Privilegium paa Aviserne og disses fri Forsendelse med Posten var ham en Torn i Øjet, saa meget mere som Postvæsenet ifølge en mærkelig Fortolkning af Privilegiet aldeles nægtede at modtage hans Aviser. Naturligvis hjalp han sig, saa godt han kunde, og fik adskillige under Haanden praktiseret afsted alligevel. 1744 aabnede han Felttoget, paastod ifølge sit Privilegium Eneret til at trykke Aviser eller i det Mindste samme Postforsendelsesret som Fru Wielandt, om ikke med den ridende saa med den agende Post; men Generalpostamtet holdt sin Haand beskyttende over det Firma, som havde bragt

¹⁾ Skand. Bogtr. Tid. 1872 S. 25—27.

²⁾ Læs Aarb. f. 1800 S. 67.

10000 Rdl. i Postkassen. Høpffner lod sig ikke afskrække; 1745, 1746, 1747 — i det sidste Aar endog-saa to Gange — søgte han for sig og sin Søn om Exspektance paa disse Privilegier efter Fru Wielandts Død. Blev han end stadig afvist, maa han dog have haft sine Velyndere, thi 29 Marts 1747 fik han Sagen refereret for Kongen.¹⁾ Der har været Fare paa Færde. Fru Wielandt blev allarmeret og fandt det nødvendigt i April i en Supplik at udvikle, hvorfor hun havde faaet Privilegierne, og hvorfor Høpffner ikke burde have dem. Hun beklagede sig derhos over, at Høpffner vilde trænge hende fra Bogtrykkeriet og havde trykt Historier, paa hvilkke hun havde Privilegium, uden at hun havde Ævne til at indtale sin Ret. Hun fik Forsikring om, at det skulde forblive ved hendes Privilegier.²⁾ Høpffner synes at have været paa Nippet til at trænge den 75aarige, skrøbelige Kone, hvis Bestyrelse af Bogtrykkeriet vist kun var saa som saa, fra sine Privilegier. Hun troede det i det Mindste og havde derfor Grund nok til at søge at sikre sin Søn Kancelliraad Graah nogen Fordel af det Værk, som havde opslugt hans Formue. Aaret forud havde en ung, driftig Mand søgt om Exspektance paa hendes Privilegium. Hun traadte i Underhandling med ham, som har været mere medgjørlig eller mere praktisk dygtig end Høpffner og har forstaaet bedre at knytte Andres Interesser til sine. Graah søgte for sig og Hustru om Bevilling til, at Trykkeriet og Avisudgivningen saa vel nu som efter

¹⁾ Suppl. Pr. 1744 I Nr. 215; 1745 II Nr. 980; 1746 I Nr. 1104; 1747 I Nr. 421.

²⁾ Suppl. Pr. 1747 I Nr. 1004.

hans Moders Død maatte forestaa af en duelig Person eller overtages af hin Mand, nemlig Bogtrykker Berling. I en Bevilling, som er udstedt 5 Maj 1747, men af ubekjendte Aarsager er kasseret, indrømmedes det for Bogtrykkeriets, men ikke for Avisudgivningens Vedkommende. Sagen har vel været den, at Berling netop vilde have Aviserne og ikke Andet. Tingen blev indtil videre stillet i Bero.¹⁾

Den Mand, hvis Navn her første Gang nævnes, og som skulde faa en stor Betydning i de danske Avisers Historie, var paa flere Maader knyttet til Høpffner. Ernst Heinrich Berling, Søn af en Forstembedsmand i Mecklenburg, Melchior Christian Berling, og Catharina Hennings, er født den 22de Marts 1708. 1716 flyttede Faderen til Lauenburg, hvor Sønnen lærte Bogtrykkerkunsten og blev Svend 1727. En Broder af ham, Carl Gustav, blev Stamfader for Bogtrykker-slægten i Lund. Efter paa Rejser at have opholdt sig i Stralsund og Hamburg blev Ernst Heinrich 1731 indforskrevet af Høpffner, som neppe anede, at han her skabte sig en farlig Konkurrent. Godiches Enke havde bragt Høpffner Stedbørn; en Søn Andreas Hartvig blev senere en bekjendt Bogtrykker, Datteren Cecilie Cathrine ægtede 1732 Berling. Aaret efter nedsatte denne sig som Bogtrykker. Alle ere enige i at rose hans Virksomhed som Bogtrykker og Forlægger. Pragtværker, hvis typografiske Udstyrelse stod langt over hans Sam-

¹⁾ Suppl. Pr. 1746 II Nr. 553; 1747 I Nr. 1005; Sjøsl. Reg. 60 Fol. 242.

tidiges Værker, udgik fra hans Presse.¹⁾ Hans Virksomhed har ikke været ringe; i Aaret 1746 holdt han 7 Svende og 5 Drengene.²⁾ 1747 fik han sig det eneste danske Skriftstøberi overdraget af Regeringen.³⁾ Det er med berettiget Selvfølelse, at han i en Ansøgning til Konsistorium udtaler, at Ingen bedre end Professorerne „kan vide eller skjønne, med hvor stor Møje og Bekostning jeg — dog til min største Skade — haver til Publici Tjeneste hazarderet og trykt mange og adskillige Bøger og Skrifter, store saa vel som smaa, saa at neppe nogen Bogtrykker her i Staden, i det Ringeste i vore Tider, haver paa egen Bekostning og Forlag — uden nogen min egen Ros — trykt saa mange og kostbare Bøger.“⁴⁾

Med sin Kones Stedfader stod han sig ikke godt. Da Høpffners Kone døde 3 Juli 1741, beskyldte Berling og Godiche den gamle Høpffner for Arvesvig, Berling skjældte hans Søn for Skjælm. Følgen var en lang Proces, under hvilken forefaldt den morsomme Episode, at Høpffners Prokurator Frederik Horn med det ham ejendommelige uforskammede Prokuratorhumor for Konsistorium afgav den Erklæring, at hvis Citanterne Godiche og Berling vilde gjøre Høpffner saadan Afbigt,

¹⁾ Læs Aarb. f. 1800 S. 69—73; Skand. Bogtr.-Tid. 1871 S. 113—18; Geszner II S. 11—12.

²⁾ Kbhvns Mandtal for 1746 i Raadstue-Arkivet.

³⁾ C. Nyrops Fremstilling deraf i Skand. Bogtr.-Tid. 1872 S. 72—74 og Industriforeningens Maanedsskrift, 10 Aarg. Januar S. 3—4. Den tidligere Privilegiehaver Diederich Hesse har dog Aaret efter søgt at konkurrere med Berling; se hans Annonce i Kbhvns Posttrytter Nr. 38 af 10 Maj 1748.

⁴⁾ Supplik af 10 Novbr. 1745 i Konst. Ark. Pakke 198 og i Konst. Kopib. 1740—49 S. 413.

som Horn vilde forfatte, og vilde give den dem tilfaldne Arv til Deling mellem Universitetets Fattige og Vajsenhuset, og desuden betale Konsistoriumsvidnet, saa vilde Horn stræbe at porsvadere Høpfner til at tilgive disse sine Stedbørn deres Forseelse og eftergive dem den Straf, de efter Loven havde fortjent. Citanterne erklærede, at de ikke agtede denne Sr. Horns Protokollation værd at besvare.¹⁾ I Aaret 1743 har Høpfner haft endnu en Sag med sin Stedsøn om Retten til at udgive en Bog. Det synes næsten at have været Berling magtpaaliggende at gaa i Vejen for sin Svigerfader, men hans voxende Husstand opfordrede ham rigtignok ogsaa til at søge fordelagtige Privilegier. I Aaret 1747 havde han otte Børn. 1745 søgte han om at maatte udgive en Adresseavis, 1746 om Exspektance paa Fru Wielandts Avisprivilegium og om indtil videre at maatte udgive en politisk Adresseavis, 1747 om Exspektance paa Professor Ramus's Almanakprivilegium.²⁾ Intet deraf opnaaede han, men da han søgte om Titel som Hofbogtrykker, dels for at befris for borgerlige

¹⁾ Om Processen: Sjel. Reg. 58 Fol. 154; Sjel. Tegn. 72 Fol. 579, 580, 687, 688; Suppl. Pr. 1742 I Nr. 317; Konst. Retsprot. 1716—50 under Aarene 1741 og 1742. Pengespørgsmaalene adskille og forene. 1744 søgte Godiche og hans Halvbroder Nic. Chr. Høpfner om, at et Testament, som deres Broder Jørg. Mathiesen Godiche havde oprettet for et af Berlings Børn, ikke maatte blive konfirmeret, da Testator skulde være overtalt af deres Søster, Berlings Hustru, og ikke skulde være fuldkommen ved sin Forstand (Suppl. Pr. 1744 I Nr. 254, jvf. Sjel. Reg. 60 Fol. 210).

²⁾ Suppl. Pr. 1745 II Nr. 831; Konst. Kopib. 1740—49 S. 413; Konst. Ark. Pakke 198; — Suppl. Pr. 1745 II Nr. 563; — Konst. Kopib. 1740—49 S. 546; Konst. Ark. Pakke 198 Ansøgn. af 5 April 1747.

Tynger, dels for at skaffe Bogtrykkeriet mere „lustre“, udnævntes han dertil 7 Marts 1747.¹⁾)

I Aaret 1748 ere igjen Underhandlingerne blevne aabnede mellem Berling og Fru Wielandt. Hende var det om at gjøre at skaffe sig og sin Søn en blivende Fordel, Berling at skaffe sig et Privilegium, som gjaldt ham selv og Arvinger. I Henhold til Generalpostamtets Erklæring af 17 Oktbr., som tiltraadtes af Konsistorium, meddeltes der da under 27 Decbr. 1748 Berling og Arvinger Privilegium til fra Nytaar 1749 at trykke de Aviser, danske, tyske, franske og lærde og dertil hørende Notifikationer, som det havde været Fru Wielandt tilladt at trykke, med Eneret til at forsende dem med Posten efter en lignende Kontrakt, som den der bestod mellem Fru Wielandt og Postvæsenet. „Dog skal han være tilfornbunden ej at lade noget Usømmeligt i saadanne Aviser indflyde, men saaledes indrette dem, som han det agter at forsvare.“ Han forpligtede sig til aarlig at betale hende 200 Rdl., efter hendes Død Kancelliraad Graah aarlig 50 Rdl., og dennes Enke aarlig 200 Rdl., saalænge hun forblev Enke.²⁾) Ved Rygtet om, hvad der var paa Færde, havde baade Høpfner og Godiche sat sig i Bevægelse og tilbød at betale Fru Wielandt for Afstaaelsen, men denne Klogskab kom for silde.³⁾) Ærgerlig søgte Høpfner om, at han, siden

¹⁾ Suppl. Pr. 1747 I Nr. 427; Skand. Bogtr.-Tid. 1871 S. 118.

²⁾ Suppl. Pr. 1748 II Nr. 1172; Konst. Kopib. 1740—49 S. 651 & ff.; Sjæl. Reg. 60 Fol. 834—35; Sjæl. Tegn. 75 Fol. 947; Skand. Bogtr.-Tid. 1871 S. 130; P. v. Westen, Adressekontoirers Natur, Oprindelse og Rettigheder, Odense 1780 S. 76—77, hvor Berlings Privilegium er aftrykt.

³⁾ Suppl. Pr. 1748 II Nr. 1002, 1387.

han ikke maatte forsende sine Aviser med Posten, maatte faa Eneret til at distribuere og falholde dem i Kjøbenhavn, og, da han fik Afslag, klagede han 1750 over, at Berling i sine Aviser eftertrykte Forordningerne, hvad der stred imod den kongelige Bogtrykkers Eneret til at trykke, hvad der af Kancelliet eller Skatkamret blev ham befalet at trykke. Han henvistes til at søge sin Ret ved Domstolene.¹⁾ Tre Aar efter fulgte han Anvisningen og indklagede den daværende Bestyrer af det Berlingske Bogtrykkeri, Ludolf Henrik Lillie, for Politiretten, men ved Dom af 4 Juni 1753 frikendtes denne, da Retten ikke skjønnede, at Høpffners Eneret formente andre Bogtrykkere i deres Aviser at indføre Uddrag af Forordningerne; og Andet havde Lillie ikke gjort.²⁾ Men da var Berling ikke mere. Først i Juni 1750 var hans Kone død, og i Dagene før 23 Oktober s. A. fulgte han hende i Graven, men hans Værk bestaar den Dag i Dag og er ingensinde gaaet ud af hans Efterkommeres Besiddelse.³⁾

Om Wielandts Enke skal bemærkes, at hun døde 1755. Hun er Stammoder for en talrig Slægt; P. A. Heiberg er imellem hendes Ætlinge. Hendes Søn Andreas Graah steg til Etatsraad og Assessor i Kancellikollegiet († 1780). Det Wielandtske Bogtrykkeri solgtes

¹⁾ Suppl. Pr. 1749 I Nr. 231; 1750 I Nr. 1088. 1755 søgte han paany, men forgjæves, om Portofrihed (Suppl. Prot. 1755 II Nr. 1183 i Ministeriernes Arkiv).

²⁾ Politiets Domprot. 1745—58 Fol. 412 i Raadstuearkivet; Skand. Bogtr.-Tid. 1872 S. 131.

³⁾ Sjæl. Reg. 61 Fol. 517, 530 og 629, hvor Bvlg. ang. Berlings Begrav. af 23 Oktbr. 1750.

omtrent 1760 til Bogtrykker Hans Jensen Graa for 1400 Rdl.¹⁾

Hvad Høpfner angaar, da synes han at være bleven klog af Skade. Længe havde han set, at Almanak-udgivningen var lige saa fordelagtig som Aviserne. Den matematiske Professor Joach. Fr. Ramus havde fra 1725 Privilegium paa at udgive dem, imod at betale Universitetet 200 Rdl. aarlig.²⁾ 1745 og 1747 søgte Høpfner, men forgjæves, Exspektance derpaa.³⁾ Da det var gaaet saa galt for ham med Forsøget paa at tage Aviserne fra Fru Wielandt, fulgte han Berlings Exempel, sluttede Overenskomst med Ramus og fik 23 Januar 1750 for sig og sin Søn Eneret til at trykke Almanakerne imod en Betaling af 200 Rdl. om Aaret til Universitetet og en aarlig Livrente til Ramus, hans Hustru og yngste Datter.⁴⁾ Den 22de Januar 1745 havde han erholdt den Begunstigelse, at hans eneste Søn Nicolai Christian, som han havde ladet rejse i Udlandet for at uddanne sig i Kunsten, blev ham adjungeret med Ret til at blive hans Efterfølger som Direktør over det kongelige Bogtrykkeri.⁵⁾ Om han opnaaede det Samme fra Universitetets Side, ved jeg ikke. Sikkert er det, at ved Faderens Død 1759 maatte Sønnen gaa ind paa at trykke 70 Ark aarlig for Pro-

¹⁾ Giessings Jubellærere III 1. S. 368; Læs Aarb. f. 1800 S. 84—85.

²⁾ Giessing II 1. S. 197 & ff.; Suppl. Pr. 1726 II Nr. 217.

³⁾ Suppl. Pr. 1745 II Nr. 980; 1747 I Nr. 421.

⁴⁾ Werlauff, Det kgl. danske Selskab S. 78 & ff.; Suppl. Pr. 1750 I Nr. 10; Sjæl. Reg. 61 Fol. 390; C. Nyrop, Dsk. Boghdls. Hist. I S. 287—88.

⁵⁾ Sjæl. Reg. 59 Fol. 472.

fessorerne i Stedet for tidligere 50 Ark.¹⁾ Embedet nedarvedes paa tredie Mand i Slægten Peter Marquard Høpfner, som døde 1800. 1795 havde han solgt Trykkeriet til Joh. Fr. Schultz. Fra Juni Maanedes Udgang 1798 ophørte denne med at udgive Aviserne, og, som Nyerup siger, Postrytteren lagde efter at have opnaaet en Alder af over 100 Aar --- Vignetten ses første Gang paa Henrik Gødes tyske Avis af 1663 — sit Hoved til Hvile ved Siden af sal. Høpfner. Høpfners Aviser opnaaede aldrig den Begunstigelse at forsendes med Rideposten; Postrytteren „red aldrig udenfor Kjøbenhavn“; men efter en ny Ordning med Avisforsendelserne i Aaret 1794 kunde den dog faa Lov til at age, men har neppe benyttet sig af denne Ret.²⁾

¹⁾ Ansøgn. af 27 Januar 1745 i Konst. Ark. Pakke 198; Konst. Kopib. 1740—49 S. 362—63; Konst. Fhdlpr. 1759, 11, 25 April, 9 Maj. Om Familien Høpfner: Læs Aarb. f. 1800 S. 67, 94; C. Nyrop, Dødk. Boghds. Hist. I S. 285—86. Om Høpfner findes mange Oplysninger i Arkiverne, som ikke ere benyttede her, saaledes: ang. Jordegodsæt Sjæl. Tegn. 75 Fol. 502, Suppl. Pr. 1743 II Nr. 846; om Forsendelsen til Norge af Frdngr. Suppl. Pr. 1738 II Nr. 194; om Forhandl. af danske Bøger i Christiania Suppl. Pr. 1739 I Nr. 619; ang. at Magistraten i Kjøge havde opbrudt Gaarden i Kjøge til Indkvartering Sjæl. Tegn. 75 Fol. 942, Oversekr. Brevbog 1746—48 S. 673, 674, 799; ang. Supplik fra H. om Priv. paa 8 Andagtsbøger udtaler Konseillet, at Sligt skal forbeholdes de fattige Bogtrykkere Suppl. Pr. 1737 I Nr. 288; ang. Klage over ham fra Svendene Konst. Fhdlpr. 1750, 5 Maj, 8 Juli.

²⁾ Skand. Lit. Selak. Skrifter 1805 I S. 242; Læsendes Aarvog f. 1800 S. 66—67; Gnrpostamtets Resolutions-Prot. 1794, Fol. 106 & ff.

V.

De Wielandske Aviser. Deres Udbredelse og Portofrihed. En Postmesters Vilkaarlighed. De Høpfnerske Aviser. Den maanedlige Postrytters ræsonnerende og humoristiske Retning. Smigeren for Kongehuset, Festdigtet, Fejde om Norgesrejsen. De Berlingske Aviser. Deres Lighed med Nutidens. Provindsnyheder. Det unge Hof. Smaafejder og Polemik. Høpfners Redaktør Christopher Lysholm.

Udviklingen af den danske Presse er gaaet for sig i Spring, efter Springene er fulgt Stilstand eller Tilbagegang. Efter det Stød, som Wielandt havde givet, standsede Udviklingen paany eller sneg sig saa sagtelig frem, at man næsten ikke mærker den, indtil Berling efter en Snes Aars Forløb tog fat. Grunden dertil var, at den Avis, hvis Postforsendelsesret gav den Ævne til at udbrede sig over sit Tilblivelsessteds Grændser, og som derved havde en naturlig Forpligtelse til at fuldkommengjøre sig, ganske forsømte denne Pligt og i svage Hænder snarere gik tilbage end frem. Hvor sløv Ledelsen af de Wielandske Aviser var, fremgaar blandt Andet af, at skjønt Aargangen skulde have 104 Numre, naaede den aldrig til mere end 90 til 94. De vedblev at udkomme i samme Form som i Wielandts Tid. Den danske Ugeavis udkom først med samme

Titel og Titelanordning som tidligere, men ændredes i Begyndelsen af 1732 saaledes:

Kjøbenhavn

Anno

1732

(*Vignet*)

No.

15

Extraordin: Relation,

Af 3 Martii.

Samtidig blev Vignetten det danske Vaaben med en oprejst Løve som Skjoldholder. Textkolonnen var $5\frac{1}{4}$ — $5\frac{1}{2}$," høj, 3" bred. I Oktober 1744 steg Linietallet paa Siden fra 31 til 34. I Løbet af 1741 bortfaldt de sidste Lævninger af Avisens Brevform med Begyndelses- og Slutningsformlerne: „Min Herre“ og „Jeg forbliver N. N.“, og fra Oktober 1742 vare Artiklerne daterede. Disse vare de faa ydre Fremskridt — af indre var der ingen — indtil Aaret 1748, da Bladet, uden Tvivl som Følge af Forhandlingerne om Afstaaelsen til Berling, gjenoptog de kommercielle Meddelelser, som vare forsvundne siden 1728, nemlig Vexelkursen, Varepriserne og Listen fra Helsingør over de Skibe, som passerede Øresund, samt endelig Annoncerne om Landstingenes Afholdelse. Derved indskrænkedes Bladets politiske Del til 4—5 Sider. Bladet haves komplet paa det kongelige Bibliothek.

Den tyske Ugeavis er først udgaaet i omtrent uforandret Skikkelse, men senere saaledes:

Extraord. Relation

No. (Vignet) 53

Copenhagen, den 3 Juli 1739.

Samtidig har den vel antaget Vignetten med det danske Vaaben. Højden var kun 5", Bredden 3". Kun Numrene 12 ¹⁹/₃, 14 ¹⁶/₄, 40 ²¹/₇, 46 ¹⁰/₈, 49 ²⁰/₈, 51 ²⁷/₈ af 1731 og Nr. 53 ³/₇ af 1739 ere bevarede paa det kgl. Bibliothek. Bladet synes kun at have bragt udenlandske Nyheder.

Den franske Ugeavis har været til, men intet Nummer er bevaret, og man kjender end ikke dens Titel¹⁾. Den synes at være ophørt før Berlings Tid²⁾. Endelig er den Wielandske Maanedsaviser bleven fortsat under samme Titel som før.

Maaske allerede efter Branden bleve de Wielandske Aviser trykte i den saakaldte „Stenbukkens Gaard“, som Fru Wielandt ejede, tidligere Ellen Marsvins Gaard. Den laa paa Hjørnet af Stranden mellem lille og store Færgestræde. Pladsen indtages nu af den store Hjørnegrund, hvor Bladet „Fædrelandet“ har sit Trykkeri, og dens Nabogrund til Højbroplads (Matr.-Nrne 46 og 47 i Østerkvarter, Gade-Nrne 19 og 21 ved Højbroplads)³⁾.

¹⁾ Den nævnes i den ugenlige Extr. Rel. Nr. 57 og den maanedlige af Juli 1740; Generalpostamtets Korresp. Prot. 1732 Nr. 258—79, 281—306; 1747 Nr. 684—727, jvf. Aftenposten 1776 Nr. 6.

²⁾ Danske Posttidender Nr. 32 af 21 April 1749.

³⁾ Kbhvns Mandtal 1746 i Raadstuarkivet jvf. Avertissementer i Aviserne f. Ex. Extraord. Avertissements til Danske Po

Sin Styrke havde de Wielandske Aviser i Postforsendelsesretten. Vi have set, hvilken heldig Virkning den havde haft paa deres Udbredelse. I Aaret 1722 blev der expederet 260 Aviser i begge Rigerne, 1724 maa Antallet omtrent have været 680, men fra denne Tid var der en jævn Tilbagegang, saa at Aaret 1731 kun viser en Forsendelse af 500 Aviser. Grunden til Tilbagegangen angives at være Avisernes slette Forsendelse med Posterne; de forbyttedes eller udtoges af de aabne Konvoluter, hvori de af Hensyn til Portofriheden forsendtes, og Postmestrene i Danmark lod dem ofte ligge 4 til 5 Postdage uden at expedere dem. Endvidere led Foretagendet under Trykket af, at mange Abonnenter resterede med Betalingen. Efter Fru Wielands Udsagn i Foraaret 1732 kunde Aviserne ikke mere svare Regning. Hun erholdt da 25 April 1732 kongelig Approbation paa en ny Kontrakt med Postvæsenet, som skulde afhjælpe disse Ulæmper ved at knytte Postmestrenes Interesse til Udgiverens. Udenbys Abonnenter skulde bestille Aviserne hos Postmestrene, med dem akkordere om Betalingsmaaden og erlægge Betalingen til dem. Postmestrene bestilte Aviserne hos Udgiveren og indestod denne for Betalingen. I Stedet for 1 Rdl. Porto aarlig skulde Fru Wielandt kun betale 4 Mk., hvorfor hun forpligtede sig til at nedsætte Abonnementspriserne. Hvis Priserne ikke ere blevne forhøjede efter 1724, vil Nedsættelsen dog vise sig at være temmelig illusorisk. Den halvaarlige Abonnements-

tidender 1749 Nr. 17; Adressekontorets Efterretninger 1749 Nr. 81; L. Thura, Hafnia hodierna, Kbhvn 1748, Grundgningen Nr. 37 og Tab. XLVIII S. 189.

pris blev for en dansk eller fransk Avis 1 Rdl., for en tydsk eller lærd 5 Mk., for en Maanedsaviser 2 Mk. De udenbys Abonnenter havde endvidere at betale 4 Mk. i aarlig Porto af Ugeaviserne og 2 Mk. af Maanedsaviseren; det er sandsynligvis ogsaa dem, og ikke Udgiveren, som maatte betale Godtgjørelsen til Postmestrene: 3 Mk. aarlig for en af de politiske Ugeaviser, 2 Mk. for en lærd og 1 Mk. for en Maanedsaviser¹⁾. Den her iværksatte Ordning havde i sine Hovedtræk været foreslaaet af Wielandt, men han havde ikke kunnet sætte den igjennem²⁾. Fra den Tid af synes Avisforsendelsen at have været i nogenlunde jævn Stigning. 1744 kan der antages at være forsendt 800 Aviser³⁾. Da de to Generalpostdirektører, Konferentsraad Rheder og Etatsraad Müller 31 Oktober 1747 søgte om at blive tillagt den Wielandtske Avisporto som en Gagefor-

1) Supplik af 25 Marts 1732 i Sjæl. Indlæg 1732 Litr. B; Sjæl. Tegn. 67 Fol. 545; Generalpostamtets Resol. Prot. 1731—84 Fol. 199; Generalpostamtets Korresp. Prot. 1732 Nr. 256—79, Nr. 281—306, Cirkulærer til Postmestrene af 31 Maj og 3 Juni om Kontrakten; i Aftrykket i Aftenposten 1776 Nr. 6 er ved en Trykfejl Portoen sat til 12 Mk. i Stedet for 2 Mk.

2) Suppl. Prot. 1728 II Nr. 165; 1729 II Nr. 776.

3) Til Fastsættelsen af Antallet af de til enhver Tid forsendte Aviser er som Holdepunkter benyttet Generalpostamtets Angivelser af, at Wielandts Aviser 1729 havde indbragt Postkassen 8000 Rdl., 1732 5000 Rdl., 1744 10,000 Rdl., sammenholdte med Langes Udtog af Postregnskaberne i Uldals Saml. 494 in 8vo i Kgl. Bibl. De der saakaldte Gazetpenge er, som det fremgaar af en Sammenligning med en Extrakt af Postindtægterne for 1725 i Møinichens Papirer i Geh. Ark. Pakke Nr. 207, netop den Wielandtske Porto. Gazetpengene i Langes Udtog angaa dog kun Danmark. De norske Gazetpenge maa skjule sig i Indtægtsposten „Forskudte Franco-og Portopenge“.

bedring, ytrede de, at dens Betaling formedelst adskillige forekomne Vanskeligheder havde været paa Veje til at bortfalde, men at den dog ved Generalpostamtets Omhu nogenlunde havde kontinueret og nu beløb sig for et Aar imod 400 Rdl. Dette vilde udgjøre 600 Exemplarer, og hvis de høje Herrer ikke have ansat den attraaede Indtægt temmelig lavt, synes det at forudsætte en betydelig Tilbagegang i Afsætningen, som dog kan forklares paa anden Maade. En kongl. Resolution tillagde for Livstid Rheder to og Müller een Trediedeel af Portoen tilligemed de udestaaende Restancer, og denne Indtægt vedblev indtil 1794 at være tillagt Generalpostdirektørerne¹⁾. Med Postmestrenes Restancer i Indbetalingen af Abonnementspengene til Fru Wielandt og som en Følge deraf med hendes Restancer i Indbetalingen i Postkassen af Portoen var det kommet meget vidt. Postmesteren i Sorø havde f. Ex. ikke betalt siden 1739²⁾. Da Portoen nu skulde havne i Direktørernes egen Lomme, fik Piben en hel anden Lyd. Den 25de Novbr. 1747 udgik Cirkulære til Postmestrene, ifølge hvilket disse og andre Abonnenter fra 1 Januar 1748 ene og alene skulde bestille Aviserne hos den af Postvæsenet dertil antagne Peder Jacobsen Thornam og ved Udgangen af Juni og December betale til ham. Hvis de ikke betalte prompte, skulde der med Pengenes Inddrivelse forholdes som med de kongelige Postintrader³⁾. Nu regnede det ned med Exekutioner over

¹⁾ Gnlrpostamtets Resol.-Prot. 1747—49 Fol. 141—44.

²⁾ Gnlrpostamtets Korresp. Prot. 1747 Nr. 106, 755.

³⁾ Extraord. Relation. in 8vo 1748 Nr. 91 af 80 Decbr.; Gnlrpostamtets Korresp. Prot. 1747 Nr. 684—727; 1751 Nr. 887.

de slette Betalere, og der inddreves saa mange Restancer, at Postregnskabet for 1748 kunde udvise en mere end dobbelt saa stor Avisporto som tidligere¹⁾. Paa denne Maade vedblev Avisforsendelsen at være ordnet under Berling²⁾, men skjønt den tiltagende Udbredelse af Aviserne er noksom godtgjort ved den samtidige skrevne Avises Klager og Undergang, er der neppe Noget bekjendt om, i hvilket Forhold Stigningen er foregaaet. I 1751 afsendtes de Berlingske Aviser til de vigtigste Byer i Slesvig og Holsten³⁾.

Antallet af de Aviser, som afsendtes, har dog vist været større end angivet. Man har ikke ladet sig nøje med den lovlige Forsendelse. 31 Juli 1734 fandt Postrevisorerne ved en Visitation af den norske Postillon 4 forseglede Pakker og 12 løse Aviser af Wielandts. Kancelliraad Graah gav en Forklaring, som man lod gjælde med Advarsel imod for Fremtiden at sende med Postillonen flere Aviser end dem, som indleveredes i Postkontoret⁴⁾. Hvad Høpfner angik, da havde han slet ikke anden Forsendelsesmaade end den ulovlige. Forsendelsen af hans Aviser med Postillonerne var Post-

Thornam havde før været Kollektør ved Landetatens Pensionskasses Lotterier, synes senere at have opnaaet en underordnet Ansettelse i Postvæsenet, hvor han 1764 adjungeredes Postskriveren ved de hamburgske og jydskes agende Poster, blev 1772 selv Postskriver og døde 29 Maj 1775. Hans Eftermand Bastian Hammond beholdt efter ham Forsendelsen af de Berlingske Aviser. (Generalpostamtets Forestillingsprot. 1740—44 Nr. 99; Generalpostamtets Korresp. Prot. 1764 Nr. 104; 1775 Nr. 299).

¹⁾ Generalpostamtets Korresp. Prot. 1748 Nr. 181, 182, 398.

²⁾ Sjæl. Tegn. 75 Fol. 947.

³⁾ Generalpostamtets Korresp. Prot. 1751 Nr. 362—71.

⁴⁾ Generalpostamtets Korresp. Prot. 1734 Nr. 400, 488, 569.

væsenet flere Gange paa Jagt efter. Fru Wielandt beskyldte ham 1747 for, at han i mange Aar „subreptitie“ havde bortsendt mangfoldige Aviser. 1755 fremsatte han et Forslag om Portofrihed for sine Aviser, idet han klagede over, at Folk ikke vilde avertere i hans Aviser, da de ikke kom ud i Provindserne. Hans Ansøgning afvistes som ubillig, ugrundet og fornærmelig for Berlings Børn¹⁾.

Hvor mange Ulæmper Avisforsendelsen led under, ses i det Foregaaende. Postmestrenes Upaalidelighed og Uefterrettelighed var stor og har kun sin Undskyldning i de usle Gageringsforhold. Postbestyrelsen viste en uforsvarlig Slaphed overfor dem. Reprimander og Trusler var der nok, ja altfor mange af, thi de fulgtes yderst sjældent af Straf. Hvor utroligt vidt det kunde gaa, skal et Exempel fra 1750 vise, som godt illustrerer Tilstanden. Fra Aarets Begyndelse havde Postmester Jantzen i Nyborg aabnet og tilbageholdt Brevene og Kuverterne med Aviser fra Thornam til Postmester Rosenberg og flere Personer i Svendborg Postkreds, og ligeledes deres Rekvisitioner til Thornam. Paa Thornams Henvendelser til ham svarede han ikke et Ord, men vedblev at lægge Beslag paa Brevene. Han vilde derved tvinge Rosenberg og Svendborg Postkreds til at tage Aviserne hos ham og betale ham dem til den af ham vilkaarlig satte Taxt paa Aviserne. En Klage fra Rosenberg, „som er echapperet Herr Postmesters Attention“, var dog kommet Postvæsenet i Hænde. Jantzen

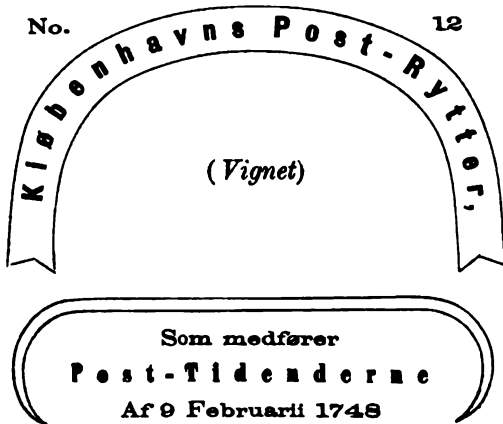
¹⁾ Supplik-Prot 1747 I Nr. 1004; 1755 II Nr. 1183; Generalpostamtets Forestillingsprot. 1754—64 under 18 Febr. 1756.

nægtede Alt, uagtet han kunde overbevises af Postkarterne. Angaaende den forhøjede Taxt, han havde sat paa Aviserne, forklarede han, at det kun var en Douceur, han fik for sin Umage, „uagtet“, siger Postdirektionen i sin Reprimande, „at ham en Douceur af Generalpostamtet af hver Avis er bleven tillagt, og kunde han ellers paa den Maade ogsaa forhøje Taxten paa Brevene, som sendes gjennem hans Postkontor, under Prætext af en saadan Douceur. Den Douceur, han og tager for Aviser, er temmelig stærk, da Postmester Rosenberg haver berettet, at han maa betale ham for en dansk og maanedlig Avis hvert Halvaar 2 Rdl. 3 Mk.; og endelig at han betager Postmester Rosenberg det, som ham tilkommer, det taler han slet Intet om.“ Han maatte bringe Sagen i Orden, sluttes der, „saa fremt han sig ej vil paaføre største Ulejlighed.“ Derved er det blevet; men naar Sligt kunde hengaa uden Straf, forstaar man, at Avisforsendelsen kun kunde staa paa svage Fødder¹⁾.

Uagtet den mere tilbagetrukne Stilling som Høpfners Aviser maatte indtage paa Grund af, at Postforsendelsen var dem nægtet, var det dog dem, som repræsenterede det fremskridende Element. Den danske Ugeavis „Kjøbenhavns Posttrytter“ udkom fra Nr. 1 af 31 Marts 1731 med samme Titel og i samme Format og Størrelse som i Wielandts Tid. Den 5" høje og 3" brede Textkolonne indeholdt ved Anvendelse af mindre Typer og tætttere Tryk mere Stof end Wielandts Relation.

¹⁾ Generalpostamtets Korrsp. Prot. 1760 Nr. 180, 827.

Linietallet 31 forøgedes 1739 til 34, Textkolonnen blev $5\frac{1}{2}$ " høj. I Aaret 1748 rustede Bladet sig ved en betydelig Udvidelse til at udholde den Konkurrence, som nærmede sig. Først paa Aaret mødte det med den ret smukke Titelanordning, som her antydes:

Udgives 3 stkr om Ugen ud i H. K. M. Bogtr. af J. J. Høpfner.

Fra Maj Maanedes Begyndelse blev Textkolonnen $5\frac{3}{4}$ " og $3\frac{1}{4}$ " bred, Linieantallet 43, og ved Anvendelse af Petit-typer forøgedes Stofmassen betydeligt; men det var ogsaa det største Postrytteren naaede til. Den udholdt ikke denne Kraftanstrængelse længere end til Februar 1751, da den sank tilbage til Bourgeoistyper og 37 Linier paa Siden. Aargangene 1732 og 1734 af dette Blad haves ikke mere, 1733 og 1737 findes kun i Universitetsbibliotheket, de øvrige indtil 1750 i det kongelige Bibliothek, men i flere Aargange mangle adskillige Numre. Den aarlige Abonnementspris paa

dem angives i det Mindste i en senere Tid at have været 1 Rdl. 3 Mk.¹⁾.

Rimeligvis fra Begyndelsen har Høpfner udgivet en tydsk Ugeavis for udenlandske Efterretninger. En ublid Skjæbne har kun ladet os beholde sørgelige Rester af denne Avis, som havde en ikke ringe Indflydelse paa den danske Presses Forhold i hine Dage. Jeg har kun fundet Nr. 6 af 17 Januar og Nr. 51 af 24 Juni 1735, begge defekte, i Universitetsbibliotheket, og Nr. 90 af 9 Novbr. 1739, Nr. 87 af 30 Oktbr. 1741 og Nr. 14 af 17 Februar 1744 i Gehejmearkivet. Det kongelige Bibliotheks Exemplar begynder først med 1757. Titlen var:

D i e D å n i s k e F a m a

No. 6 (Vignet)

Welche mitbringet

Neue Sachen

Von den Europäischen Höfen

Den 17 Januari Anno 1735.

Vignetten var en flyvende Fama, som bar to Trompeter, i højre Haand med det kongelige Navnechiffer, i venstre Haand med Ordene „Europæische Stats-Geschäfte“. Textkolonnens Højde var $5\frac{1}{4}$ “, dens Brede 3“.

Baade Wielandts og Høpfners Ugeaviser udkom med 4 Oktavblade, naar Posten kom regelmæssigt og naar ikke Helligdage forsinkede dem, Tirsdag og Lørdag Morgen, men med den Forskjel, at de Wielandtske Aviser vare daterede den Dag, Posten virkelig ankom, de Høpfnerske derimod ufravigeligt Mandag og Fredag.

¹⁾ Kbhvns Posttrytter 1731 Nr. 1—6; L. Holst, Kjøbenhavn og Kongerigets Kjøbstæder for omtrent 100 Aar siden, S. 117.

Postrytterens Nr. 23 af 18 Marts 1748 har f. Ex. paa Foden: „Den 28 Martii er Posten af 18, 22 og 25 Martii paa eengang ankommen“. De tre Posters Indhold er vel blevet fordelt paa de tre Aviser af tilsvarende Datum, som saa rimeligvis ere uddelte tilsammen den 29de.

Om Ugeavisernes Indhold kan ganske i Almindelighed siges, at indtil Udgangen af 1748 vare de indlandske Nyheder lige saa sparsomme og holdt sig til de samme Gjenstande som før. Hvad udenlandske Nyheder angaar, stod Høpffners Aviser ikke saa lidt over Wielandts. Baade vare de bedre underrettede og ofrede mere Plads dertil; selve Artiklerne havde undertiden et ræsonnerende Anstrøg, en mere selvstændig Opfattelse af Forholdene, hvad der ogsaa tildrog dem en generende Opmærksomhed fra Udlandets Side. Af de Ejendommeligheder, som vi tidligere have paapeget i Aviserne, frembyder denne Tid kun faa. Overtroiske Beretninger affærdiges i Forbigaaende med et medlidende Skuldertræk. En individuel Egenhed synes de Wielandtske Avisers Had til Pavedømme og Munkevæsen at være. En Særegenhed fremviser Høpffners danske Ugeavis i de rimede Indledninger, hvormed hver Aargang begynder. De bestaa først af Nytaarsønsker for Kongehuset, Kollegierne, de forskjellige Stænder o. s. v.; men dertil slutter sig fra 1735 en Nytaarsrevue for Indland og Udland, som fra 1743 udvider sig til en fuldstændig og detailleret Oversigt over Aarets Begivenheder.

Maanedsaviserne udgik fra begge Trykkerier med 4 Blade i Kvart, den Wielandtske med samme

Titel som før, den Høpfnerske, som begyndte April 1731, med følgende Titel, der i Maj blev nummereret:

Kjøbenhavn
Maanedlige Post-Rytter
(Vignet)

Som medbringer

N y e T i d e n d e r

For April-Maaned 1731.

Begge findes komplette paa det kongelige Bibliothek. De vedbleve at være Hovedorganet for de indenlandske Nyheder, og imellem disse indtog Hofnyhederne den første Plads med en stærk Tilsætning af kirkelige Nyheder, som det var at vente i den fromme Christian VI's Tid. For saa vidt de ikke havde at opfylde denne deres officielle Rolle som Hof- og Statstidender, har man aabenbart været i Forlegenhed med at faa dem fyldte. I Wielandts Avis vendte man tilbage til at give Oversigter over Maanedens Begivenheder, men da de indenlandske Nyheder undertiden optog al Plads flere Maaneder igjennem, bleve Oversigterne meget mangelfulde, tørre og skeletagtige Uddrag, indlod sig sjældent paa politiske Betragtninger, men meddelte adskillige Aktstykker. Medens denne Avis saaledes i dansk Ro sank tilbage til Laverentzens Standpunkt, viste Høpfners Avis, at den i denne som i flere Henseender stod langt over sin Medbejler. Den forsøgte sig livligt i flere Retninger. I Aarene 1731 og 1732 var den dels et morende og populært belærende Tidsskrift i Joachim Wielandts Stil, som indeholdt Blandinger, Beskrivelser af Mærkeligheder i Naturen, Oldsager, ny Anlæg og Foretagender, Nøkrologer over Berømtheder, Fest-

beskrivelser, dels et politisk Blad, som meddelte Betragtninger, Causerier, Referater af Dagens brændende Spørgsmaal, eller en Fremstilling eller Forklaring over noget Didhørende, — undertiden ret kvikke smaa Afhandlinger, virkelige ledende Artikler. Bladet optræder her som Efterligner, undertiden som Oversætter af den fransk-hollandske politiske Maanedspresse; men det holdt dog ikke ud til Enden dermed. 1733 bortfaldt den underholdende Side af Bladet, som nu kun skulde indeholde et Uddrag af Maanedens Begivenheder¹⁾, og fra 1740 indskrænkede det sig i det Væsenlige til den ulige fænmere Ting kun at meddele politiske Aktstykker.

Uden at skulle gaa nærmere ind paa Bladets Indhold, skal man her blot paapege den Vægt, som Forfatteren øjensynlig har lagt paa Formen. Det er ikke alene de nøgne Kjendsgjærninger eller de tørre Reflexioner, man byder Læseren; gjennem Betragtninger af en almindeligere Natur nærmer man sig først til Sagen, som ofte næsten synes blot at være meddelt for at faa Lejlighed til at producere et saadant lille stilistisk Kunststykke. Da den spanske Ambassadør i Haag første Gang havde faaet Ordre til at titulere Generalstaterne: „Højnægtige Herrer!“, meddeles denne lille Kjendsgjærning efter følgende Indledning (Februar 1735): „Man tør ikke ved at forundre sig derover, at stormægtige og høytravende Folk lære sielden at blive ydmyge eller i det mindste udvortes særbødige og artige mod andre, for hvilke de før har baaren liden Estime,

¹annonce i Kjøbenhavns Posttrytter for Januar 1733.

uden saa er, at tvende Ting, nemlig Nøden selv, eller ogsaa den Frygt for tilstundende Nød og Fare, kunde bringe dem til en saadan udvortes Ærbødighed og Arthighed, hvorom dog for alt dette deres Hierte gandske anderledes meener, end deres Mund taler. Dette kand man med all Rette hentyde paa den Spanske Nation, hvilken ugierne pleyer at viise Complaisance mod andre, saafremt ikke een eller anden Tilfald samme til saadant obligerer“. Som et interessant, for Tiden ejendommeligt Fænomen fremtræder den humoristiske Tone, som man aabenbart har lagt an paa, en vis flot Feuilletostil, som Fortiden ikke har kjendt til, men som røber Slægtskab med den Holbergske Aand. Korsikanernes Opstand og deres æventyrlige Konge, Theodor Neuhoffs, Hændelser give f. Ex. idelig Forfatteren Løjlighed til at øve sit Lune. Juli 1750 har saaledes en „Particulair Efterretning fra Baron Neuhoffs Pathmo i London af 16 Julii: Baronen som sidder her arresteret for Giæld, haver i disse Dage besluttet at slaae sig fra Verden, og for at give tilstrækkeligt Beviis derpaa, at han haver renonceret paa all Høyhed og ikke meere vil lade sig forblinde af denne Verdens glimrende Glands, saa agter han i disse Dage at udgive en Bog om Verdens Forfængelighed — —. Den gode Herre kand best være i Stand til at betragte denne Materie, og med Eftertryk afhandle dens Indhold, som hans tildragne Hændelser have gjort frugtbar, da ligesom Jeppe paa Bierget var snart Bonde, snart Baron, og snart laae paa en Møding igien, saa haver denne Herre snart været Baron, snart Konge og nu en forgiældet Arrestant, en ret Ovidiansk Forvandling. Efter

Sigende skal han catechisere for sine Discipler, som besøge ham, meget opbyggeligt en gang om Dagen, og holde to gange Faste-Dage om Ugen, enten det skeer af en slags Devotion eller Fornødenhed, skal ikke forvist kunne siges.“ Holbergske Udtryk og Reminiscentser komme oftere igjen. Ved Omtale af et Skrift om Vampyrerne i Ungarn (Maj 1732), hedder det saaledes: „Vist nok er det, at Autor er en fuldkommen og sterk Kiender af Geister, af hvilke han ikke et eller nogle Corporalskaber, men ganske Regimenter veed at anføre.“

Den Udvikling i Retning af Forgudelse af Kongehuset gjennom den vandleste Smiger, som vi stedse have fornummet i Aviserne lige fra Bordings Dage, naar under Christian VI sit Højdepunkt. Men selv den yderligst gaaende Smigers mest frastødende Ytringer maa ikke faa os til at fælde nogen haard Dom over Avisernes Optræden. De gav kun lignende Følelser Luft, som rørte sig hos Folkets bedste Mænd, og de ytrede sig hos dem omtrent paa samme Maade. Man gjennemlæse kun Tilegnelsen til Kongen i det første Bind af „Danske Magasin“ eller Ytringer i private Breve for at se det bekræftet¹⁾. Denne Tid, som enhver Tidsalder, maa bedømmes efter sine egne Forudsætninger. „Kryberiet for de Store og Magthaverne findes der saa hyppige Exempler paa, at det i Grunden ikke kan lægges Nogen til Last, skjönt det blev drevet til en Grad, der nu

¹⁾ Molbech, Nordisk Tidsskrift for Historie, Lit. og Kunst IV S. 842—43.

maa forekomme os væmmelig“. ¹⁾ Den Tids Mennesker vare udviklede og handlede under aandelige Paavirkninger, som nu staa for os som noget Fremmed og næsten Uforstaaeligt, men som drog deres Handlessæt naturligt og nødvendigt efter sig. Man tør ikke afgjort bryde Staven derover, fordi vor Tids Udviklingsgang er en anden og næsten modsat.

I denne Henseende, som i andre, har Postrytteren Forspringet for Relationerne. Den har Æren af at have indført det kongelige Fæstdigt i den danske Presse. Det kom næsten gjennem hele Absolutismens Tid til at spille en fremtrædende Rolle i Aviserne. Strax fra Begyndelsen havde den maanedlige Postrytter en Poet. I 1739 fik Relationerne sig ogsaa en Poet, men indtil Slutningen af 1744 sang han kun sjældent. Vi holde os her til Høpffners Poet. Han sang ikke alene ved Kongehusets „Høye og Hellige Fødsels-Fester“, men ved alle Lejligheder; end ikke en Toldrullens Prosa maatte savne et Stenk af hans Poesi. Toldrullen af 26 Marts 1732 anmeldes saaledes: „Og som Hans Majst. af særdeeles Kongl. Naade og Clemence har anseet sine Undersaatter med at lette Tolden og andet deslige for dennem; saa bør vi som taknemmelige og pligtskyldige Undersaatter erkiende saadan stor Naade, og derfor allerunderdanigst yde Taksigelse; thi ville vi som begge disse Nordiske Rigers Børn og tro Underdanere viise vores, skjønt ufuldkommen, dog trohierted Taksigelse i efterfølgende:

¹⁾ N. M. Petersen, Den danske Literaturs Hist. IV S. 128—29.

Stormægtigst Christian! all Verdens Held og Lykke,
 Skee ævig Tak for Du i Naade lodst saa trykke
 Den ny Told-Rulle, som har glædet mangen Siæl,
 Der raaber: Christian med Konge-Slegt lev vel!"

Saaledes kappes Poesien og Prosaen om at hylde Monarken. Som en værdig Indledning til, hvad der fulgte, lyder i et af de første Numre Begyndelsen af Beretningen om Salvingsfesten (Juni 1731): „Indeværende Aar 1731 har været det lyksaligste mand iblant mange forbigangne i Danmark har oplevet. Den nu til sin Udgang stundende Junii Maaned, som den Siette i Aaret har for de Nordiske Riger været den prægtigste, frydefuldeste, og uskatterligste Dag, paa hvilken Den Stormægtigste Monarch, vores allernaadigste Arve-Konge og Herre, Kong Christian den Siette med sin Høy-Elskeligste Gemahl, vores allernaadigste Arve-Dronning, Dr. Sophia Magdalena Deres Høytidelige Salvings-Fest celebrerede.“ Man er uudtømmelig i Epitheta til Kongen og Dronningen. Dronningen kaldes „den livsalige Landets Moder“, „disse Rigers Dagmar“, „vores Gudelskte Esther og Landets fromme Moder“.

(Novbr. 1737.)

„Vor Thyra Dannebod, vor fromme Landets Moder!
 Din dyre Fødsels-Fæst opliver Landets Poder
 Til Glæde midt i Sorg at takke Himmelen;
 Fordi Din Fødsels-Dag er kommen nu igien.“

En lignende Hyldest lyder næsten hver Gang den kjærkomne og frydefulde Dag, paa hvilken Dronningen første Gang hilsede dette Verdens Lys, bestraaede vore

Norder-Rigers Pol. Ordene kunne ikke rumme Tankens Fylde, derfor de mærkelige superlative Udtryksmaader i Benævnelsen: „Hans Majestæt vores i højeste Grad allernaadigste Konge“ (Ugenlig Postrytter 1731 Nr. 14), eller i Ønsket om, at Gud vil lade Kongeparret leve alstedse, hvad der synes at tillægge dem en vis Allestedsnærværelse og Udødelighed (Ugenlig Postrytter 1735 Nr. 96). Dyrkelsen af Kongen nærmer sig undertiden Blasfemi. August 1736 slutter Bryllupsdigtet med:

„Giv derfor, store Gud! din Aand, din Hjelp og Styrke,
At vi, vor Konge og vor Dronning liig, Dig dyrke.“

I Novbr. 1739 ønskes der:

„Lev Landets Fader! Lev! Vor Ære, Soel og Lykke!
Næst den usiunlig Gud vor siunlig Gud og Smykke.“

I et Extrablad til August 1733 hedder det i et Digt, som Bladet dog ikke har Ansvarret for:

„Vor største Lyst at skue her paa Jorden
Kong Christian, vor store Gud i Norden,
Han kommer ej med Lynilds Magt og Torden.“

Ved Siden deraf er det for Lidet at regne, at Kongen skildres som Solen, der straalere Fred, Velsignelse og Vælde ud over Landet (Novbr. 1734) eller:

(Novbr. 1737.)

„Ach Lande-Fader see! hvordan dog Landets Sønner
Til fælles Himmels Gud udøser Suk og Bønner
For Dit velsignet Liv; Thi hver en Undersaatt
Faaer Liv ved dette Liv og ald sit Jordisk Gott;

Du eene er den Soel, hvoraf vi har vor Varme
 I Nordens kiølig Land, og naar vi kand omarme
 Kun Dig, vor Leve-Soel, endskiønt i Vinter-Kuld,
 Saa døer vi Ymper ey i Nordens kolde Muld.“

At den under Christian VI herskende religiøse Tone
 maatte præge Avisernes Omtale af Kongehuset, er
 naturligt. Kongeparrets Gudsfrygt er Gjenstand for
 højpræstede Lovprisninger. Om Dronningen hedder det
 f. Ex. (Novbr. 1741):

„Hver trofast Undersaatt vil underdanigst ære
 Den Himmel Gave, som Gud sendte os i Dig.
 Hvad man hos Dronninger i Norden højt skatterer,
 Dyd, Viisdom, Fromhed og en sand Gudfrygtighed;
 Vi med Forundring hos vor Dronning venererer,
 Og med des større Fryd gjør vores Skyldighed.“

og Novbr. 1735 berømmes hendes

„Høypriiset yndig Pragt, hvor alle Dyders Crone
 Staaer deylig prydet med en sand Gudfrygtighed.“

og man beder Gud:

„Leg Naade, Styrke, Magt til Hendes Andagts Luer,
 Saa tit at Hendes Sjæl dit Fader-Hierte skuer.“

Kongens Gudsfrygt spreder Guds Velsignelse over Landet.
 (Juni 1740.)

„Døm hver! Døm upartisk, hvad kand vi ikke vente
 For Capital af Gud, naar han os slig en Rente
 Har given paa sin Gunst og store Kierlighed,
 Som Folke-Mund og Maal ey at udsige ved.“

(Novbr. 1743.)

„O! Fromme Konge O! vor mildeste Regenter,
Af hvis Gudfrygtighed vi nyde Tusind Renter,
Vor Konge er Guds Ven, vort Fædreland det har
Et Dannevirke, som er Himlens Engle-Skar.“

De officielle Meddelelser synke undertiden ned til en død Form. Beretningerne om det aarlige Karussel gjentages ordret 1744 og 1745, og til Lykønskningerne til Prindsesserne Charlotte Amalia og Lovise benyttes 1744—46 samme Formular; 1747 udvides den betydeligt, men bliver da uforandret i flere Aar.

Berlings Aviser stod ikke tilbage for Høpffners i Tilbedelse af Kongehuset. Strax i hans Maanedsavis for Januar 1749 hedder det i Anledning af Kronprinds Christians Fødsel: „Den 29de Januarii var den lyksalige Dag, den Dag uden Mage, den Dag, paa hvilken vor Længsel blev omvendt til Glæde, vort Haab til Virkelighed, vore Bønner til Taksigelser, den Dag, hvilken Guds Forsyn havde bestemt, at berede os et dobbelt Jubel-Aar; den Dag, paa hvilken vor Dagmar, vor Dannebod, vor Allernaadigste Dronning blev lykkelig forløst med en yndelig, velsignet og velskabt Cron-Printz.“ Og i Marts fejres Kongens Fødselsdag saaledes: „Den 31te Martii var den velsignede Dag, der for 26 Aar siden har bragt Norden Grunden til sin nuværende Lyksalighed: den Dag, paa hvilken Nordens Salomon, Danmarks Augustus, og Norges Traianus, vor Allernaadigste Eenevolds-Herre, har første gang seet denne Verdens Lys. Den indvortes Hiertens Glæde hos alle Retsindige var ubeskrivelig, og er Gud best be-

kiendt, der har hørt alle de Bønner og Taksigelser, som udi fyrig Andagt for saa Livsalig en Monark ere sendte til Himmelen: Men for at legge ogsaa udvortes for Lyset, hvad Hiertets Grund holder skiult, forføjede alle inden- og udenlandske Ministrer, Riddere, Rangs-Personer, Cavaliers og Dames sig en Galla i deres Stats-Carosser og med deres prægtigste Livreer til Hove, for at nedlegge for Monarkens Fødder deres allerunderdanigste Lykønskninger.“

Hvor overdrevne Ytringerne af de undersøgtlige Følelser for Kongehuset end ere, er der ingen Grund til at tvivle om deres Oprigtighed. Man høre saaledes Skildringen af de folkelige Glædesytringer ved en Kronprindses Fødsel (Maanedlig Postrytter, Juli 1745): „Denne merkverdige Onsdag og lykkelige 7 Julii, paa hvilken vores dyreste Arve-Prinz Christian, som en Gave fra den Allerhøyeste, til det Høy-Kongel. Huuses største Fornøjelse og alle Undersaaternes inderligste Glæde, fik denne Verdens Lys at see, haver opmuntret og opvagt endogsaa de uempfindligste Personer, saa at man fra den høyeste til den ringeste, fra den Ældste indtil lallende Børn hørte intet andet end en Vivat, Han Leve, Han Grønnes, Han blomstres etc. Paa Torvene og de store Pladse hørte og saa man den gandske Nat igiennem Knallen af smaae Canoner, Gevær, Granater og Raqvetter, ud af Vinduerne blev skudt Fryde-Skud under Paukkers og Trompeters Lyd blandet med all Slags angenem Music. Ja denne Fornøjelse udøste sig i alles Hierter saaledes, at Glæden gjorde dem meere lystig end Viin.“ Ikke fire Aar efter lyder det omtrent paa samme Maade i Berlings Posttidender

(1749 Nr. 9 af 31 Januar) i Anledning af Christian VII's Fødsel: „Den Glæde, som derved opvæktes, var lige saa stor, som Længselen hidtil havde været, og begge ere ubeskrivelige. Hver Stand, hver Alder, hvert Kiøn stræbede paa en besynderlig Maade at lægge sit Hiertes Fornøjelse for Lyset. Gaderne gave Gienlyd af Fryde-Skrig, og i Huusene giordes Anstalter til Illuminationer og offentlige Glædes-Tegn. — — (Efter Daaben) toge de offentlige Glædes-Tegn deres rette Begyndelse: Den anseeligste Deel af Staden blev paa det prægtigste illumineret: Man saa og hørte intet andet end Glædes-Skud og Fryde-Fyr, hvilke varede ikke alleneste Natten over, indtil Dagen brød frem igien, men fortsattes ogsaa i gaar, og har endnu ikke Ende.“ Men man kan ogsaa faa for meget af det Gode. Da der 30 Januar 1750 fødtes en Prindsesse, gjentog disse Glædesytringer sig, „men ligesom alle Affekter, naar de ikke holdes inden deres tilbørlige Grændser, bryde omsider ud til Enormitet, saa gik det og her; Thi der var saadan Skydning, samt Sværmer og Raqveters Kastning, at Hans Kongel. Majestet fandt en billig Mishag udi saadan Uorden, hvorudover Politiets Betientere, efter Høysædle og Velbaarne Hr. Etats-Raad og Politiemester Torms Foranstaltning maatte gjøre deres yderste, for at styre det“, og Flere bleve arresterede, tiltalte og straffede (Danske Posttidender Nr. 10 af 2 Februar 1750).

Iveren for at skaffe Nyheder angaaende Kongehusets Færd havde en heldig Virkning paa Pressen, idet den gav Stødet til en Udvikling af den hidtil meget forsømte indenlandske Korrespondance. Det var ikke sjældent endnu at træffe Provindsnyheder med-

delte „Fra det Holstenske“; men hvor der var Tale om at skaffe Efterretninger fra Kongens Rejser eller Korrespondancer fra Provindsbyerne om Festligheder i Anledning af Familiebegivenheder i Kongehuset, skyede man ingen Møje. De to Avisfirmaer overbød hinanden. Disse Provindskorrespondancer, som mest offentligjordes i Ugeaviserne, vare i en jævn Stigning under Christian VI's Regering. Medens hver af Aviserne kun bragte tre Provindskorrespondancer om Festligholdelse af Christian VI's Salving 1731, averterede Wielandts Avis 1747 (Nr. 65 og 66 af 11 og 15 Septbr.) ved Frederik V's Salvingsfest, at indsendte Relationer derom fra Provindserne skulde meddeles i Extrablade. Der er da ogsaa udkommet fire saadanne Extrablade med Titel „Extraordinair Relation“, hvilke indeholdt Korrespondancer fra ikke mindre end 17 Provindsbyer i Danmark og Norge.¹⁾

Det er betegnende for Tiden, at den første Fejde mellem to kjøbenhavnske Aviser drejer sig om, hvem der bragte de paalideligste Hofnyheder. I Sommeren 1733 foretog Christian VI sin Norgesrejse. Ingen Kongerejse havde hidtil været fulgt med saadan Opmærksomhed af Pressen. Ugeaviser og Maanedsaviser bragte smaa og store Korrespondancer om Rejsens Gang og Hændelser; Flyveblade, udgivne af Avisfirmaerne, skildrede Højtidelighederne i Trondhjem,

¹⁾ De ere indbundne mellem Nr. 72 og 73 i det kgl. Bibls Exemplar af Postrytteren, men deres Titel henviser dem sikkert til de Wielandske Relationer. Et enkelt af dem findes indbundet i de Wielandske Aviser. Enkelte af Korrespondancerne ere ligeledes optagne i Postrytteren.

Bergen og Arendal. De Byer, hvor der var gjort Forberedelser til Modtagelsen, men hvor Indbyggerne havde den „Vanlykke“, at Majestæterne udeblev, fik dog den Fornøjelse at se deres festlige Forberedelser gjengivne i Aviserne. Særlig uheldig havde Skeen hidtil været, som en Indskrift lærer os:

„O! Ærefulde Dag! Ja! glædelig Adspect
Som Scheen Naade gav, at fylde sin Defect!
Da Store Christian den Sjette Staden saae,
Hvor Hans For-Fædre ey sit Øye kasted paa!“

Byen fik ikke Lejlighed til at fylde sin Defekt; Kongen kom ikke (Mdl. Rel. Septbr. 1733). Medens Majestæterne lod de norske Byer „nyde den Naade og Glæde at see deres høye og hellige Personer“ og „bestraalede“ dem „med overflødig Naade og Glæde“ (Mdl. Postrytter Juli 1733), skildredes Hovedstadens „troe Indvaaneres allerunderdanigst Længselsfulde Gemytter“ med Smerte forventende deres Hjemkomst og iførte „Bekymrings-Klæder“, som de først afførte sig paa den højstglædelige Dag, „da denne over vores Høy-Kongl. Majestæters Fraværelse bekymrede og i Længsels Mærke saa rum Tid bestedte Residentz-Stad (den Allerhøyeste skee ævig Ære) over Majestæternes høye Hiemkomst til deres Kongl. Sæde blev glædet, og af deres Allernaadigste Nærværelse bestraalet“ (Ugenl. Postrytter 1733 Nr. 75 og 77). Relationerne synes at have været de bedst underrettede og lovede efter yderste Ævne at stræbe efter at skaffe rigtige Efterretninger, „da mand i denne fald har ikke Lyst Læsernes Begierlighed med diverse og urigtige Spargiments at amusere“ (Ugenl. Rel. Nr. 41

af 12 Juni). I Anledning af Indtoget i Christiania ytrede de, at da man „udi nogle Beretninger haver funden endeel Omstændigheder gandske varierede og endeel tillagde, som aldrig haver været til, saa forsikkres, intet udi disse Nouveller at skal vorde indført, uden hvis fra tilforladelig Haand vorder communiceret, holdende det da for bedre at oppebie sikkere Efterretninger end at anticipere Omstændigheder, som skulle befindes enten urigtige eller aldeles fausse (Ugenl. Rel. Nr. 48 af 10 Juli). Postrytteren optog det som en tilkastet Handske og gav en Uge efter (Nr. 57 af 17 Juli) Svar paa Tiltale: „Som man hidindtil om det Høy-Kongl. Herskabs lykkelige Ankomst og Rejse med alle anrettede Æres-Beviisninger i Norge haver givet fuldkommen Beretning, og ingenlunde, efter ugrundet, vrang og uvittig Meening, varieret, eller tillagt, mindre urigtigt eller fausse anført noget, hvorom enhver Respect. Fauteur, besynderlig hvo som ved egen Correspondence haver Relation, kand fatte bedre Skiønsomhed: Saa vil man om Majestæternes videre og lykkelig (Himlen skee Tak) for sig gaaende Rejse efter Løfte communicere nogle med denne Post fra vis og tilforladelig Haand ankommende Relationer, hvilke man, for at undgaae Anticipation, vel til Gefall kunde spare til næstkommende Post-Dag, hvis man af andre selvroste rigtige formeente Nouveller kunde vente noget rettere til Laans, men efter sædvanlig Tienstvillighed ikke kand forholde de curieuse Gazett Læsere, helst siden man paa disse kand, saavelsom man paa de forrige anførte Relationer har kundet, forlade sig.“ Dermed havde Striden dog ikke Ende. Rimeligvis har et fra Høpffner

udgaaet Flyveblad fortalt, at Kongen var kommen til Trondhjem den 18de Juli. Relationerne oplyste da, at det først var sket den 19de, „thi har mand ikke kundet eller mindre villet amusere Publicum med Relationer eller Spaadomme om en Ting, som skulde skee, men heller bie til den virkelig var skeet“ (Nr. 53 af 3 August). Nr. 54 af 7 August kunde bringe Bekræftelsen derpaa, „endskiønt et uden Grund spargeret Rygte anderledes har vildet debitere, thi tager mand sig i dessen Anledning den Frihed, hosfølgende Notice¹⁾ de gunstige og raisonnable curieuse Liebhabere at insinuere, helst siden allehaande particuliere Omstændigheder derhos findes, som det gemeene Rygte, i hensønde til sin præcipitante Hastighed ikke før har kundet udsprede, forhaabende enhver derudi skal kunde finde sin Fornøjelse.“ Postrytterens (Nr. 65 af 14 August) underretter os atter i en mere lidenskabelig end klar Artikel om, at Spydighederne vare addresserede til den, idet den lod medfølge et „Extra-Blad in 4to“,²⁾ „som ikke bestaer af noget uden Grund spargeret Rygte eller præcipitant Forfattning, det Momus maaskee maa selv have

¹⁾ Maaske et Flyveblad paa kgl. Bibl.: Udførlig Beretning Om alle de Ting, som ved det Høy. Kongel. Herskabs Allernaadigste Indtog i Trundhjem afvigte 19 Julii om Aftenen Klocken 11, saavel som og hvad siden i Deres Majestæters Høye Nærværelse ere passerede — (4 Bl. in 4to uden Sted og Aar).

²⁾ I Høpffners Maanedssavis er det indbundet mellem August og Septbr. som „Extra-Blad Indeholdende Vidre Communication og Udførlige Omstændigheder Om De Mærkværdigheder og Æres Beviisninger, som Staden Trundhjem, ved Deres Kongl. Majestæters Allernaadigst og Høye Nærværelse har allerunderdanigst ladet see“ (2 Bl. in 4to u. St. og A.).

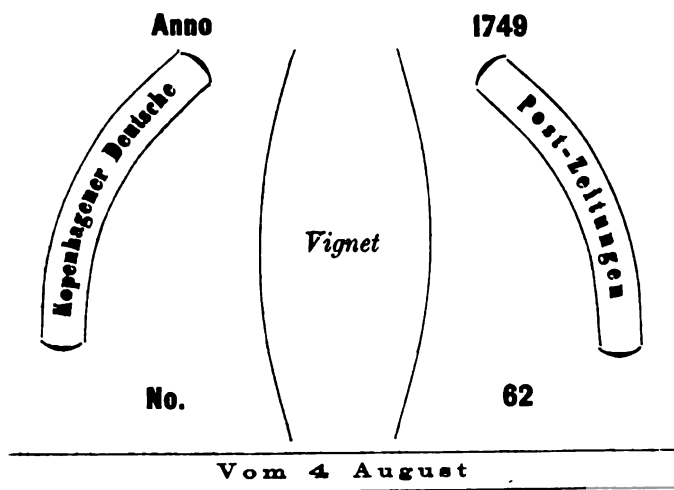
forsovet, og altsaa i Drømme er falden paa saadan Indbildning, at sligt var Spaadom, som dog ikke pleyer af noget præcipient Hoved at forfattes saa rigtigt, som skeed er.“ Striden døde nu hen. Relationerne vedblev med den Velunderrettedes Selvfølelse at servere sine norske Rejseberetninger for Læseren med Sidehug til Flyvetidender og udsprede Rygter (Nr. 60 og 62), og et Flyveblad om Indtoget i Bergen præsenteredes Publikum „ikke som en fameux men som en med Sandhed udyndtet Relation.“¹⁾ Den 11te Septbr. medbragte endelig Relationernes Nr. 63 et Flyveblad om Indtoget i Arendal²⁾ og lovede næste Postdag mere med Haabet om, at det bedre skulde „behage Publico end hvad paa Gaderne udsjænges“. Det besvaredes 14 Septbr. prompte i Postrytterens Nr. 74 med Efterretningen om Kongens Ankomst til Jylland, som man vidste vilde være „langt meere behagelig end alle nok saa vel udyntede eller endnu lovende Relationer.“ Dermed endte den første Fejde mellem to kjøbenhavnske Presseorganer. Efter Tidens Skik kredsede man endnu om Modstanderen i det Fjerne og rammede kun med forblommede Talemaader, indlod sig ikke paa Udvikling eller Imødegaen,

¹⁾ „Fameux“ stikker vist til Høpffners „Fama“. Flyvebladets Titel er: Nærværende Endnu omstændeligere Beretning, End dend forrige om det Høye Kongel. Herskabs Indtog i Bergen, og hvad videre er passeret, insinueres til Gunstige Publico, ikke som en fameux men som en med Sandhed udyndtet Relation (4 Bl. in 4to u. St. og A.).

²⁾ Udførlige Beretninger Om De Æres-Bevisninger Indbyggerne i Ahrendal ved Deres Kongl. Majestæters Høye Nærværelse der paa Stæden Dennem med imodtoget (4 Bl. in 4to tr. i K. M. priv. Bogtr.).

men lod sig nøje med pedantisk stiklende at hænge sig i Ord.

Da Berling overtog de Wielandske Aviser, fik disse først den Betydning, som deres Postforsendelsesret anviste dem. Vi omtale her kun deres første Aargange. De betegne et vigtigt Fremskridt i Avisernes Udvikling, men efter at have gjort dette Fremskridt ere de ogsaa blevene staaende omtrent paa samme Standpunkt Aarhundredet ud. De aabnede strax en alvorlig Konkurrence med Høpfners Aviser, knuste, som senere vil blive paavist, de skrevne Aviser og indskrænkede, i det Mindste for Øjeblikket, Benyttelsen af de udenlandske Aviser. Midlerne, hvorved disse Resultater opnaaedes, var en forøget Stofmasse, en hidtil ukjendt Udvidelse af den indenlandske Artikel og en billigere Pris. Med Hensyn til de tyske og franske Aviser spores dog neppe noget Fremskridt. Af den tyske findes kun eet Nummer af 1749 paa det kongl. Bibliothek:

Vignetten er det kronede kongelige Navnechiffer. Bladet indeholder kun udenlandske Nyheder og er trykt med temmelig store Typer paa en Textkolonne af 5" Højde og 3" Brede. Den franske Avis synes Berling at have lagt en vis Vægt paa. Han fremhævede dens sirlige og rene franske Stil og anbefalede den „alle dem, der bruge Franske Gazetter, enten til at øve sig i udi Sproget, i sær den Adelige og anden fornemme Ungdom, eller læse dem til Curiositet, da de for en ganske ringe Priis kand finde den samme, om ikke mere Satisfaction, som udi de kostbare udenlandske.“ Første Aargang foreligger fuldstændig paa det kongl. Bibliothek. Titlen er:

Gazette
de
Copenhague.
Avec
Privilege du Roi.

Num 1.

Du Vendredi 8 Janvier 1749.

Paa ganske enkelte Undtagelser nær indeholdt Bladet kun udenlandske Nyheder. Textkolonnen var $5\frac{1}{2}$ " høj, $3\frac{1}{8}$ " bred. Typerne vare store. Begge Aviser udkom to Gange om Ugen paa Postdagene med 4 Oktavblade. Abonnementsprisen paa den franske Avis var aarlig 9 Mk.; senere kostede baade den franske, tyske og danske Avis 10 Mk.; men Prisen for alle tre tilsammen var 3 Rdl., altsaa en betydelig Nedsættelse i Priserne fra tidligere Tid.¹⁾

¹⁾ Kbhvns. danske Posttidender Nr. 32 af 21 April 1749; L. Holst,

De franske og tyske Aviser have neppe været meget søgte eller gjort Avisernes Udvikling nogen Gavn. Dette kan vel heller ikke siges om Maanedsavisen, som begyndte med

Januarii Maaned

(*Vignet*)

N y e S t a t s - T i d e n d e r .

Kjøbenhavn, Aar 1749.

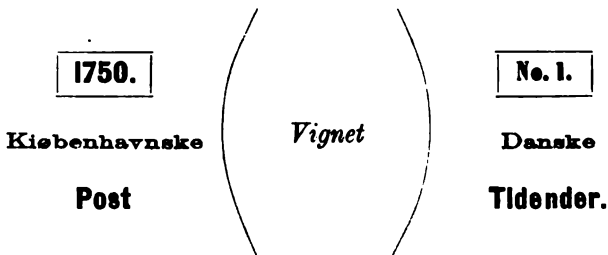
Heraf udgives hver Maaned et Stykke hos D. K. Maj. Hof-Bogtrykker E. H. Berling.

Den udkom med 4 Kwartblade om Maaneden; den indeholdt den samme indenlandske officielle Del som før, og for Udlandets Vedkommende en broget Blanding af politiske og kommercielle Aktstykker, enkelte politiske Begivenheder eller smaa Afhandlinger, mærkelige Hændelser af en eller anden Art, — mest i større Artikler.

Tyngdepunktet laa, som det sig burde, i den danske Ugeavis. Den udkom hver Tirsdag og Lørdag, men var dateret Mandag og Fredag. I Aaret 1749 udgik den i Oktav enten med 4 Blade, ledsaget af et Tillægsblad paa 2 Blade til Avertissementer, eller med 8 Blade uden Tillæg. Textkolonnen var $5\frac{3}{4}$ " høj og $3\frac{1}{4}$ " bred og indeholdt 43 med smaa Bourgeoistyper trykte Linier. Avertissementerne tryktes med smaa Petittyper og havde 52 Linier paa Siden. Titlen „**Kjøbenhavnske Danske Post-Tidender**“ var anbragt over det danske Vaaben, omgivet af Laurbær- og Palmegrene. Nr. 104 af 29 Decbr. 1749 indeholdt dette Avertissement: „Siden man ofte har seet sig nødt til for Notificationernes skyld at

Kjøbenhavn og Kongerigets Kjøbstæder for omtr. 100 Aar siden S. 117, 121; Kbhvns. Postrytter Nr. 102 af 23 Decbr. 1749.

trykke disse Privilegerede Danske Post-Tidender paa et heelt Ark in Octavo, og saadant falder Læserne besværligt og ubeqvemt, saa agter Forleggeren herefter at trykke disse saa vel som de Tydske og Franske Gazetter altid udi Qvart-Format, hvormed Begyndelsen skal gøres næste Postdag, som den første paa det nye Aar. For Resten forsikres, at intet skal forsømmes, der kand gøre disse Post-Tidender jo meere og meere brugbare, nyttige og behagelige for Læserne.“ Saa udkom da i Kvart

Fredagen den 2 Januar.

For første Gang saas det danske Vaaben, holdt af Vildmændene, som siden ufravigelig har fulgt de Berlingske Aviser. Nummeret udgjør enten 2 Blade med 1 Tillægsblad eller 4 Blade. Højden er $7\frac{7}{8}$ “, Breden $6\frac{1}{4}$ “, Linieantallet 57, for Avertissementerne 69. De Berlingske Aviser tryktes i Berlings Ejendom i Store Kannikestræde, nuværende. Matr. Nr. 41 i Klædebo-Kvarter, hvilken Grund nu er ubebygget.¹⁾

Kaster man et Blik paa denne Avis, ser man en paafaldende Forandring fra forhen; for første Gang

¹⁾ Kbhvns. Mandtal for 1746 i Raadstuearkivet.

bliver Slægtskabet med Nutidens Aviser ret isjnefaldende. Det ligger i Ordningen af Stoffet, i Anvendelsen af forskjellige Typer, i de spaltede Sider, i Titel, Format, kort hele den ydre Fremtræden. Først kommer den politiske Del af Bladet, hvori Artiklerne staa under Overskrift af Korrespondancestederne. Efter de udenlandske Artikler følger den indenlandske Provindskorrespondance, der slutter med en staaende Helsingørsartikel, indeholdende Liste over de i Sundet ankomne Skippere. Nu følger endelig Kjøbenhavns-Artiklen, hvori først meddeles Udnævnelser og Forordninger, dernæst Hofnyt, Nyheder fra den fornemme Verden og diplomatiske Nyheder, f. Ex. Konferencer med fremmede Magters Gesandter, og endelig alt det øvrige kjøbenhavnske Nyt, som man fandt værd at meddele; den slutes hver Mandag med Fortegnelse over de i den forløbne Uge i Byen Kopulerede, Fødte og Døde, og hver anden Fredag med Angivelse i fremhævede Typer af, naar Landstingene bleve holdte. Derefter fulgte med Petittyper: „Ved Kjøbenhavns Told-Cammer ere følgende Skippere indkomne:“ — — „Udgaæne:“ — —, og hver anden Mandag „Efter Kjøbenhavns Priis-Courant“ Vexelkursen og Priserne paa Varer. Avisen endte med „Avertissemens“, som fortsattes i Tillægsbladet „Extraordinaire Avertissemens“. Efter Høpfners Avis optog den de aarlige rimede Nytaarsønsker, som allerede 1750 forøgedes med den europæiske Nytaarsrevue. 1750 gav man ogsaa en prosaisk Nytaarsrevue (Nr. 3). I Avisens første Nummer af 3 Januar 1749 takkes ydermere Kongen for det meddelte Privilegium:

„Jeg har Din store Naade smaget,
 Det har Din Majestet behaget,
 At give mig det Naade-Brev,
 Som af mig længe omsøgt blev,
 At jeg tør mine Uge-Blade
 Nu offentlig fremkomme lade:
 Tak derfor, Naadigste Monark,
 Ja tusind Tak for hvert et Ark,
 Som jeg herefter maa udgive:
 Hvert Bogstav skal et Vidne blive,
 At jeg min Underdanighed
 Med Ord ey at udsige veed.“

Efter at have frembaaret sine Ønsker for Kongehuset
 henvendte Udgifveren sig til Slutning til Øvrigheden,
 Undersaatterne og Læserne:

„Gud tage ogsaa alle høye
 Collegier særdeeles nøye
 Udi sin Skyts i dette Aar,
 At alting efter Ønske gaaer.
 Hans Øye altid med dem være,
 Som i Monarkens Navn regiøre
 Det Kongelige Cancellie,
 Commercen og Oeconomie.
 Styr, Herre! begge Slags Etater,
 Og dem, som i Monarkens Stater
 Har Posternes Direction,
 Med all forønsket Lykke kron.
 Regier din Kirkes troe Hyrder,
 Let Lærerne de tunge Byrder,
 Lad Skolerne staae udi Flor,

Hver Stand lad see din Naades Spor.
 Min Læser, hvo som du mon være,
 Gud dig i dette Aar beskiære,
 Hvad dig udi dit Kald og Stand
 Til Gavn og Nytte tiene kand.
 Tag gunstig op, hvad jeg dig sender,
 Paa det, naar jeg dit Bifald kiender,
 Min Prese udi dette Aar
 Derved en ny Opmuntring faaer.“

Det mest karakteristiske Ny for Berlings Avis er den fyldige Kiøbenhavns-Artikel, som bød Læseren et saa vrelende Stof, som man ikke før havde set paa Tryk. Der gaves ikke alene Oplysning om Anliggender af Interesse for Forretningsverdenen, saasom: om Hændels-kompagniernes Bestyrelse og Forhandlingerne paa deres Generalforsamlinger (1749 Nr. 18, 34; 1750 Nr. 21, 35, 56, 57, 58, 63, 97), om industrielle Foretagender f. Ex. Anlæg af et Salpeterfabrik og af et Tranbrænderi paa Christianshavn (1749 Nr. 58, 84), men navnlig om alle Forhold, som berørte den danske Handel, hvor da er at mærke de udførlige og hyppige Efterretninger om Skibsfarten, især paa Island og Indierne; endelig om økonomiske Instituter, som Livrentesocieteterne (1750 Nr. 47, 50) og Assistentshuset. I Anledning af Assistentshusets Fallit findes flere beroligende ledende Artikler (1750 Nr. 95, 97, 103). Men ved denne Udvikling af rent praktisk Betydning blev man ikke staaende. Man vilde underholde Publikum med Stort og Smaat af, hvad der passerede i dets Midte, — Nyheder fra Gaden lige saa meget som fra Hoffet. Alle offentlige

hjemlige, især kjøbenhavnske Foretagender, Arbejder, Begivenheder og Forhold maatte passere Revue; man fik den uvante Nydelse at se ind ad sine egne Vinduer. Af fashionable Nyheder om højtstaaende Personers Rejser og Familiebegivenheder fandtes der næsten i hvert Nummer og meget mere end nu for Tiden; smaa Bulletins gaves i Sygdomstilfælde. Kriminalsager, som særlig have vakt Publikums Opmærksomhed, meddeltes der jævnlgt udførlige Referater af. Omtale af Theaterforestillinger, som nu følges med en saa levende, aldrig svigtende Interesse, fandt ikke Sted, uden naar de bleve overværede af Kongehuset. Kun undtagelsesvis findes en Bemærkning som i Nr. 7 af 24 Januar 1749 om Opførelsen af Komedien Amphitryon, „hvorved Tilskuernes Mængde var saa stor, at endog Folk af Distinction, som kom noget silde, kunde ikke rummes“ (jfr. Nr. 8, 11). Ankomst og Afrejse af udenlandske Fremmede lige til Lieutenanter offentligjordes. Offentlige Arbejder i Kjøbenhavn gaves der jævnlige Beskrivelser af, saaledes: det asiatiske Kompagnis Pakhus paa Christianshavn (1749 Nr. 71), Kranen paa Nyholm (1749 Nr. 85), Bygningen af Frelzers Kirkespir (1749 Nr. 32 med Afbildning af Kirken, Nr. 60, 1750 Nr. 20, 22, 32, 33, 34, 35) og af Langebro (1749 Nr. 60), Opsættelse af Statuer i den store Portal paa Christiansborg (1749 Nr. 98, 103; 1750 Nr. 80), Byggeforetagenderne paa Amalienborg Plads (1750 Nr. 24, 63), Planeringen af Kongens Nytorv, o. s. v. Om det sidste hedder det i Nr. 77 af 26 Septbr. 1749: „Siden det har Allernaadigst behaget Hans Kongel. Majestet, at give Ordre, at Krindsen paa Kongens Ny-Torv her i

Staden skulde tages op, og Pladsen planeres, men den Kongel. Statua Equestris blive staaende: Saa er allerede giort Begyndelse med saadant Arbejde, og vil Pladsen derved faae en meget prægtig Anseelse.“ Og Nr. 25 af 27 Marts 1750 fortæller: „Hvor prægtig en Zirat denne Hoved-Stad udi afvigte Vinter har erholdt udi det store Kongens Nye-Torv, falder nu først ret udi Øyne, da denne magnifiqué Plads er bleven fuldkommen røddelig, et Torv, som der neppe findes Mage til udi nogen Stad i Europa. Fornemmelig præsenterer sig Kong Christian den Femtes kostbare Statua Equestris, der ogsaa nu har hver Dag saa mange Beskuere, ligesom den var nylig bleven opreyst. Om Forladelse, at man holder endeel af vore Læsere for saa lidet bevandrede i denne Hovedstad, at de maaskee vel ikke eengang maatte vide, hvad dette prægtige Monument med alle sine Deelee egentlig forestiller, og derfor agter, at en grundig Efterretning derom ikke skulde være dem ubehagelig.“ Derefter følger Forklaringen.¹⁾ Disse Ting ere kun anførte for at betegne de Retninger, i hvilke især Udviklingen gik, men det vilde føre for vidt selv at antyde de mange smaa Dagens forskjelligartede Hændelser, som kom paa Tale i Avisen.

Den største Del af Kjøbenhavns-Artiklen indtages af Hofnyheder. Med dem følger den yderligere Udvikling af Provindskorrespondancerne. Om Højtidelig-

¹⁾ Nr. 8 af 9 Januar 1750 af Kbhvns. Posttrytter indeholder: „Nu ere alle Træerne, som stoede i Kredsen paa Kongens Nye-Torv, optagne og førte uden for Øster-Port, hvor de sættes paa den gamle Konge-Vey, som gaaer fra bemeldte Port til Viibens-Huus.“

hederne i Anledning af Kronprinds Christians Fødsel i Januar 1749 optoges der i selve Avisen ikke mindre end 24 Korrespondancer fra 21 Byer, medens 7 Extrablade bragte Efterretninger fra 9 Byer. Jubelfesten i Oktober s. A. og Kongens Rejse til Øerne næste Aar vise lignende Forhold. De naiv-smaalige Festligheder i Smaabyerne have undertiden et stærkt komisk Anstrøg. Vi maa nægte os Fornøjelsen af at meddele Noget af det lille Pragtstykke om Festparaden i Slingerup (Extrablad mellem Posttidendernes Nr. 12 og 13), men det sidste Extrablad: (mellem Nr. 25 og 26) „Friderichsunds Allerunderdan. Glædes-Beviisning over Nordens Lyksalighed ved vor Dyrebareste Cron-Printz Christians Høyst-forønskte Fødsel“, beretter, hvorledes fire Kjøbmænd i Byen „seent og silde saa dog vilde“, „at Friderichssund, som Kongens liden Zoar, skulle og efter skyldigst Underdanighed lade see sin Glæde med andre glade Undersaatter, og derfor udsendte An. 1749 d. 21 Febr. en ziirlig udpyntet Kongl. Crone, som blev holden i Marechals Sted af en dertil ordineret Person, og blev i en Parade-Vogn, bespændt med hviide Heste i Stads, samt Kudsk og Laqvey med behørig Liverie, omkiørt paa Byens Gader, da enhver dertil blev ud kaldet at møde, for i Underdanighed at anhøre den til enhver af Borgerskabet giorte Opmuntrings Tale til eenstemmig Glæde, saa vel som og den derpaa følgende Invitation til at møde adi Thomas Hagedorns Huus d. 24 dato a. c. for der i fælles og underdanig Glæde som med eet Hierte at celebrere vor Naadigste Cron-Printz Christians Fødsels-Fest —.“ Et Borgerkompagni blev dannet for at paradere ved Festen, og paa Fest-

dagen den 24de, „saa snart Compagniet begyndte at marchere, blev den Kongl. Crone udbaaren og opstillet paa Parade-Pladsen det anmarcherende Compagnie i møde, da der paa hver Side af Cronen præsenterede sig 2de smaa Pager eens klædte i grønne Klæder med galunerede Hatte med røde Cocarder lige store, holdende i hver Haand et med Guld-Baand og andre Zirater beprydet Scepter og forgyldte Æble, da det heele Compagnie saluterede med fuld Laug samme Crone, og i allerunderdanig Hensigt marcherede den forbi, og satte sig. Hvorpaa Stadens Byfoged Sr. Hessel gjorde Plads for samme Crone med de 2de forhen nævnte smaa Pager midt i Compagniet næst efter Liv-Skytterne, da Byfogden i lige underdanig Hensigt efterfulgte, og derefter de 4re Tracteurer etc. i forhen anførte Orden fra Parade-Pladsen, da Marchen blev fortsat under flyvende Fane, klingende Spil, Trompeters og Paukers Lyd igiennem Byens reale Gade, og saa snart den Kongel. Crone, saa vel som Compagniet ved hver Ende af Byen vendte tilbage igjen, blev saluteret med fuld Laug, ligeledes blev og fyret for Hoved-Vagten, da Compagniet marcherede den forbi.“ Festen, som varede to Dage, er beskrevet paa 16 Sider, den foregik helt og holdent i Kronens Nærværelse; men slige Ting maa helst nydes i deres Helhed, naar den allerunderdanigste Devotions naive Ytringer ret skulle gjøre deres Virkning.

Den undersaatlige Underdanigheds Ytringer overfor Statens Overhoved ere ikke mindre stærke under Frederik V end under Christian VI, men der er dog en mærkelig og ikke betydningsløs Forskjel. Den hjertelige Følelse overfor den unge milde Fyrste giver Stilen

en Karakter, som er forskjellig fra den kolde Ærbødigheds Hyldest, som ydedes hans Fader. Selve Benævnelserne for Kongen ere mere naturlige. Man læse saaledes Beretningen om Kongens Ankomst til Helsingør efter Norgesrejsen. Der tales om „den ubeskrivelige Glæde, denne Byes Indvaanere i Gaar vare saa lykkelige at vederfares, ved at see vores saa kiære og dyrebare Monark.“ Der fortælles, „hvad Bevægelse, Munterhed, Fryd og Omløben den glade Tidende forsaarsagede i Byen“, at Eskadren var i Sigte, „som havde vor Elskværdigste Konge inden Borde“. Færgefolkene modtog Kongens Chaloupe med et tredobbelt Hurra, „som Hans Majest. var saa naadig fra sin egen Chaloupe at lade besvare med eet Hurra“. Da Kongen passerede gennem Byen, „er det ikke at udsige, hvor yndig, mild og naadig Hans Majest. viiste sig paa denne gandske Vey, som skeede til Fods, saa at alles Hierter kunde ey andet end indtages af Glæde ved saadant livsalig og tillige Majestætisk Aasyn“ (Posttidenderne Nr. 57 af 18 Juli 1749). Denne Forening af Mildhed og Majestæt omtales oftere. Fra Nykjøbing paa Falster hedder det: „Glæden over Hans Kongel. Majestæts naadige Ankomst og Høye Nærværelse var almindelig, og fuldkommedes ved Hans Majestæts mildeste Aasyn, der drog alles Øyne og Hierter til sig.“ Det er næsten rørende at se Aviserne kappes om at notere de saa uvante folkelige Tilnærmelser fra Majestæts Side. Da Kongen 16 Juni 1750 paa Holmen saa to Orlogsskibe løbe af Stabelen, bemærker Posttidenderne: „Det rareste, som ellers blev observeret ved denne Solennitet, var det, at Hans Majestet be-

hagede Allernaadigst at gaae samme Dag udi Sø-Etatens Uniforme, hvorudi ingen af nu levende resp. Søe-Officerer kunde mindes at have seet nogen Konge paa Holmen.“ Og Postrytteren ved at berette, at Matroserne modtog Kongen med nidobbelt Hurra, „hvorved Hans Majestæt Selv Allernaadigst behagede at svinge med Sin Hat.“

For den fri folkelige Lystighed var der, som bekendt, i Christian VI's Tid kun grumme ringe Plads. Aviserne omtalte heller aldrig Sligt. Der er kun een Fest med lidt mere folkeligt Præg, hvor der spores ligesom en Befrielse, en frisk Luftning; det var en Fest, som angik det mest nationale — Sømagten, nemlig Dokkens Indvielse, hvoraf den maanedlige Postrytter for Maj 1735 giver en Beskrivelse. Blandt Andet fortælles, at ved den engelske Silkefabrikør John Becket's Gaard paa Christianshavn gaves to Tønder engelsk Øl til Pris. „Uden for Vinduerne paa et rundt Skuur sad en Mands-Person skrævs ligesom Bacchus paa Viinfadet, havende en Fane af smukke Damasker og Baand i den venstre Haand, og for sig staaende en stor Porcellains Skaal med Engl. Puns udi, og i den høyre Haand et Glas, fuldt af samme slags Drik, hvoraf han ved Herskabets Frem- og Tilbagekomst altid drak Kongens, den samtlige Høye Kongl. Families, Græve Danneskiolds, og alle Kongens troe Ministres Skaal, og tillige udraabte sit Vivat, hvorpaa alle de langs Huuset posterede Engl. Folk efter deres Sædvane istemmede 3 gange Honneur for Kongen etc. hvilket det Kongl. Herskab med milde Øyne ansaae.“ At der med det ny Kongepar begynder en ny Æra, at den svulmende Livsglæde har afløst den mørke Pietisme, faar man tidt at mærke i Aviserne.

Det unge livsglade Par staar ikke uvenligt overfor eller fornemt over Folkets Glæder, men bøjer sig deltagende mod dem. Et Digt fra Kongens Ophold i Frederikshald (Mdl. Posttrytter Juni 1749) drager ham indenfor de menneskelige Følelsers Kreds paa en Maade, som man neppe havde faldet paa overfor Christian VI:

„Vort heele Qvinde-Kiøn tillad O! Konge! at
I Dig som Nordens Soel de maa forelsket være.“

Efter Kronprindsens Fødsel holdt Amagerne paa deres Slæder den 17de Februar 1749 et Optog forbi Slottet med Pauker, Trompeter, anden Instrumentalmusik og Dands (Posttid. Nr. 14). To Dage efter fornyede Snedkerne deres Laugsskilt. I prægtigt Optog drog de gennem Byen og opførte under uhyre Tilløb Dandse udenfor Slottet. „Hans Majestet, vor Allerdyrebareste Monark, beviiste sig og saa naadig, at see ud af Vinduet paa dette Lyst-Spill, hvorved alles Øyen bieve hendragne fra Slots-Pladsen og fra Spillet til Monarkens naadige Aasyn, hvoraf Naade og Majestet fremskinnede: Men den ved allerunderdanigst Troskab optændte Glæde blev usigelig, da de attente Tilskuere søynede paa Slottet Nordens dyrebareste Klenod, vor Allervildeste Dronning, der havde Allernaadigst behaget, at trine til Vinduet, og benaadet dette Optog med Sit Allernaadigste Aasyn, hvorved alle Tilskuere bleve forvissede om deres Bønners Bønhørelse for Hendes Majestets Restitution og Allerhøyeste Velgaaende“ (Posttid. Nr. 48, Statstid. f. Februar). Og hvilket Tidernes Tegn! Enkedronningen morer sig ved at se den forhen banlyste Riden Sommer i By. Den 13de Juni spiste hun til Middag hos Dron-

ningen paa Fredensborg og blev der længe ud paa Eftermiddagen for at se Bøndernes Optog i Slotsgaarden, hvor de sang deres Sommervise og dandsede til Trommer og Violiner (Posttid. Nr. 48). Den 23de Juni gjentog det sig paa Jægerspris. Karlene til Hest og Pigerne til Fods passerede Slotsgaarden rundt forbi Vinduerne, hvor de høje Herskaber stod. „Derpaa bleve samtlige Piger stillede udi en Rad, for at tracteres med Viin, tillige med Mandfolkene, og gik da to og to udaf Raden ad gangen, og nærmede sig Vinduet, hvor Deres Majesteter Dronningerne stode, og drak Skaale med Neyen og Hilsen. Derefter dandsede de paa Gaarden under Musiqve og Trommeslag, saa længe Deres Majesteter spiisede, bleve og tilladte nogle ad gangen at komme ind i Gemakkerne og dandsede for Dronningen; og saaledes efter en 3 a 4 Timers Lystighed forføyede sig hiem til deres May-Krands, efter at de for deres Optog vare blevne Allernaadigst beskienkede med en Penge-Gave“ (Posttid. Nr. 51).¹⁾

Nølende havde Postrytteren fulgt Posttidendernes Exempel og fra Midten af Aaret 1749 begyndt at meddele indenlandske Nyheder, men det havde dog aldrig nogen ret Art hverken med dens Kjøbenhavns-Artikel eller Provindskorrespondancen. Kom det end ikke til aaben Fejde mellem Aviserne, kunde Postrytteren dog ikke stiltiende lade sig overfløje af sin lykkelige Medbejler. Det Blad, som vil være det hurtigst underrettede, bliver ikke altid det bedst underrettede, men risikerer at begaa Fejl, som det undgaar, hvis Nyheder

¹⁾ Om lignende Optog se Posttidenderne 1750 Nr. 48 og 45.

komme haltende bagefter. Saaledes gik det her; Posttrytteren maatte lade sig nøje med Stiklerier over sin Medbejlers Fejltagelser, og Posttidenderne besvarede dem efter Ævne. Naar Posttidenderne fortalte (Nr. 62 af 4 Aug. 1749), at en Eskadre skulde løbe ud for at krydse i de norske Farvande, kunde Postrytteren (Nr. 67 af 28 Aug.) berigtige det derhen, at den var gaaet til Nordsøen, „dog ikke for at krydse, som nogle Tidender uden all Grund have berettet, men allene for at besyles.“ Naar Posttidenderne under 26 Decbr. 1749 (Nr. 103) havde sagt, at Artilleristerne allerede holdt Vagt paa Voldene for at kunne forkynde Tidenden om Dronningens Nedkomst, kunde Postrytteren under 26 Januar 1750 (Nr. 8) erklære, at nu holdt de vel Vagt Dag og Nat, „derimod haver man vist erfaret, at det Rygte, som andre Tidender have udsprede, at Canonerne i samme Hensigt allerede for Nye-Aar vare blevne ladde, er gandske urigtig.“ I Nr. 26 af 30 Marts 1750 havde Posttidenderne meddelt en Del af Udnævnelserne paa Kongens Fødselsdag Dagen efter. I Postrytterens Maanedsavis for Marts meddeltes alle Udnævnelserne med Bemærkning om, at man allerede havde kunnet mælde dem med forrige Post, „dersom man vilde skrive efter Forlydende og de i Staden omkringgaaende Spargemens, og følgerig, alleene for at gjøre den en Dags Tiid før Publico bekiendt, besværg Læserne enten med halve eller utilforladelige Relationer.“ Det Morsomste er dog, da Posttidenderne bragte den forbausende Efterretning fra Nykjøbing paa Morsø, at Fiskere fra Harbøre havde fanget en Havfrue, som man i Nykjøbing havde anbragt i et Kar med Havvand. „Der er

saa stort Tilløb fra omliggende Stæder Salling, Fuur, Thye, ja fra Aalborg, Viborg og langt fraliggende Stæder, at besee denne Hav-Fruue, saa Borgerskabet i vores fattige afbrændte Bye finder saa god en Næring, som naar Snapsting er ringet ind i Viborg. Man har aldrig hørt eller seet saadan en Mængde af Bønder, og gemeen Almue, som dagligen i Byen ere færdige at træde hverandre ned af Begjærlighed at see dette Syn“ (Nr. 69 af 29 Aug. 1749). I Nr. 75 af 19 Septbr. blev allerede Efterretningen tilbagekaldt, og man gjorde Publikum en Undskyldning. En pseudonym Skrivelse havde ført Redaktionen bag Lyset, man havde troet, at der kunde være fanget „om ingen Havfrue, dog vel et usædvanligt Hav-Dyr“. Havfruen løb imidlertid hele den europæiske Presse rundt, og Postrytteren (Nr. 95 af 28 Novbr.) havde den Fornøjelse at kunne lade sig tilskrive fra St. Petersborg, at „den bekjendte falske Beretning og opdigtede Fabel fra Nyekiøbing i Jylland om den der fangede Hav-Fruue“ var bleven optaget i Avisen der. Der stikles til „den lettroende Nouvellist, som først haver indført den“, og sluttes: „Her (i St. Petersborg) haver man desto snarere vildet forunde bemeldte Beretning en Plads til Bekjendtgjørelse i vore Tidender, eftersom den kom fra et Land, hvorfra man ikke, førend nu paa en kort Tiid, er bleven bedragen med falske Beretninger, hvilke den, der først med Fornøjelse haver udbredet og bundet dem Publico paa Ermene, siden med vidtløftige Undskyldninger maa tilbagekalde.“ Hertil svarede Posttidenderne ikke, men gjemt er ikke glemmt. Den 18de Septbr. 1750 fortalte Postrytteren (Nr. 75), at vi i Kjøbenhavn havde haft

Visit af en Hjort, som, forvildet paa Jagten og forfulgt af syv Jagthunde, var kommen ind ad Nørreport, men tilsidst var bleven „fanget i en af Castels-Graverne, som en fremmed Spion.“ Strax efter hed det i Posttidendernes Nr. 76 af 21 Septbr.: „Siden i Fredags amuserer man sig udi Compagnier med en lige saa sær som mærkværdig Hændelse, hvilken somme tør sætte en Parallele med den fameuse Jydske Hav-Frue, som for et Aar siden satte Avis-Skriverne udi største Parten af Europa i Bevægelse, og andre ligne i Vigtighed med Jomfru Fikkens Bortsnappelse paa Slots-Pladsen.“ Efter at have paavist Historiens Urimelighed oplyste man, at Hjorten kun var en Gedebuk, som var bleven forfulgt af Gadehunde, „hvor man da formedelst dens hastige Løb ikke saa nøye havde observeret Skiægget, men derimod seet Hornene an for noget større, end de virkelig vare, og følgelig bildt sig ind, at det var en Hiort, hvorudover Historien har givet Materie til Latter.“ Med Ytringen om Jfr. Fikkens Bortsnappelse hentydes til et netop da i Kjøbenhavn udkommet komisk Digt af Niels Prahl, som ved sin lokale Farve har gjort en vis Lykke, naar man skal dømme efter de jævnlige spøgende Hentydninger til det i Aviserne.¹⁾ Hvor faa og smaa Exempler der end ere paa Forbindelsen mellem Aviserne indbyrdes og paa et mere personligt Forhold mellem dem og deres Publikum, have de dog deres Interesse som Vidnesbyrd om vaagnende Liv. Som det skal berøres ved de lærde Tidender, begyndte

¹⁾ Den bortsnappede Jfr. Fikkens lykkelige Lustere-Reyse og ulykkelige Spatzere-Gang (Kbhvn. 1750) in 4to. Postrytteren 1750 Nr. 66, 68. 102.

man at aabne Spalterne for Meningsytringer — ja, man kunde endogsaa selv udtale en Mening i Dagens Spørgsmaal, men det er rigtignok noget ganske Enestaaende. Høpfner aabnede et skarpt Angreb paa Studenterne. Den Bevægelse, der midt i det 18de Aarhundrede viste sig i Udlandet, for at bringe det forældede Universitetsliv i Overensstemmelse med den ny Tids Fordringer, vandt i høj Grad Postrytterens Bifald. Den meddelte de ny Universitetsreglementer fra Preussen og Cambridge (Nr. 47, 48, 62 af 1750) og knyttede til Beretningen om en Studentertumult i Leiden (Nr. 59) Ønsket om, at Preussens og Englands Exempel maatte blive fulgt der: „Man skulde snart ellers falde paa de Tanker, at Studenterne i disse Tider vilde, ligesom Paven, tilegne sig baade St. Povels og St. Petri Sværd.“ Ja, efter Meddelelsen af Reglementet fra Cambridge (Nr. 62 af 3 August) gaar den lige løs paa de danske Forhold: „Man seer da, at der overalt ved de poleerte Universitæter foretages en politisk Reformation med Studenterne, som er desto nødvendigere, at den store Frihed de have tiltaget sig, dog kand blive svækket og indskrænket, da den Forargelse, som foraarsages ved deres ryggesløse og vilde Opførsel giver stor Forargelse blandt meenige Mand og ofte haver draget onde Sviter efter sig, man erfarer at det Kiøbenhavnske Universitæt er ligesaa omhyggelig i at see paa den studerende Ungdoms Beste, og at holde all Ryggesløshed og Uordentlighed i Tømme, dette Øyemerke viser øyensynlig den for nyelig publicerede Intimation for Studenterne.“

Heller ikke for Berlings Aviser er en Smule Polemik i en eller anden Anledning fremmed. Først i 1750

aabnede Bladet sine Spalter for en Fejde om Indretningen af de Automater og Tryllekunster, som „den nordhollandske Kunstmester“ foreviste ved Gammelstrand. Hvor ubetydelig Stridsæmnet kan synes, deltog de lærde Tidender i Striden, og Eilschow hørte til de Bidragydende.¹⁾ Da en berømt tysk Øjenlæge, Cyrus, foretog sine Kure i Kjøbenhavn, ledsagede Berlings Avis hans Optræden med højrrøstet Ros. Redaktionen havde „bivaanet hans lykkelige Curer, og hørt hans Læreriige Demonstrationer, og derpaa grundet vore forhen om ham meddeelte Relationer.“ Da saa „en vis udenlandsk Vinkel-Skriver, som lever noget over 50 Mile herfra“, i sine „skrevne tyske Blade“ havde kaldt det for „grueligt Pralerie“, tog Bladet dette meget ilde op og raadede ham, „saafremt han ikke har bidt Hovedet af all Skam, at legge en anden gang Laas for Munden, naar hans onde Passioner plage ham.“ Kort efter kunde Avisen med synlig Glæde meddele, at Kjøbenhavns Magistrat, „dette Illustre Collegium, som veed at skattere Meriter efter deres Værdie“, havde sendt ham en Guldpokal, ledsaget af en hædrende Skrivelse. „Den heele Foræring er et værdigt Mynster for andre store Stæder, at skionne paa saa habil en Mands Meriter, og er tilligemed det kraftigste Middel, at gisre hans Calumnianter skamrøde“ (Posttidenderne Nr. 59—62 og især 66 og 72). Et Par Gange imødegæes udenlandske Blades Beretninger om danske politiske Forhold, i Nr. 36 af 5 Maj 1749 saa-

¹⁾ Posttidender Nr. 15, 16, 19; Lærde Tid. Nr. 13, 16, 17, 20; Postrytter Nr. 17, jvf. Overskou, Den danske Skueplads II S. 97—98.

ledes Rygterne om danske Rustninger: „Dog samme Gazettier viser tydelig nok, hvor lidet han kiender disse Riger, i det han formaster sig, at trække en Calculum over den Kongl. Krigs-Magt, og beregner den baade til Lands og til Vands at beløbe sig til 61646 Mand, da han dog kunde fortient meere Tro, om han ved de fuldkomne fredelige Tider, som vi, Gud skee Lov! nyde, i Steden for hans 6 havde sat 7 eller 8 Tal.“ I Nr. 68 af 25 Aug. 1749 betegnes Rygtet om en forehavende Traktat mellem Danmark, Rusland, Østrig, England og Nederlandene som intet andet end en Gisning: „Man skriver saadant alleneste for at vise Publico, hvad for Rygter udenlands udbredes. For Resten veed vi, at vores Allerviiseste Monarkes høyplyste Measures have altid Hans Majestets Rigers og troe Undersaatters Lyksalighed til Øyemeed.“ Fra Begyndelsen af Berlings Avisers Fremkomst skete der overhovedet et Fremskridt med Hensyn til den politiske Side af Aviserne. De politiske Forhold mellem de nordiske Riger vare hidtil blevne forbigaaede med Taushed. Forhandlingerne angaaende den danske Kronprindses Valg til Thronfølger i Sverig 1743 omtaltes ikke med et Ord. Nu behandlede de nordiske Anliggender og navnlig Forholdet mellem Rusland og Sverig, der den Gang var overordenlig spændt, og som havde saa stor Betydning for Danmarks Politik, ikke saa sjældent og det saaledes, at man ret godt kan følge de politiske Svingninger. Ikke heller Danmarks Optræden lodes ude af Betragtning.¹⁾

¹⁾ Se f. Ex. Posttrykker 1749 Nr. 24, 25, 32, 35, 97; 1750 Nr. 3, 25, 28, 30, 31, 35, 91; Posttidender 1749 Nr. 31, 35, 37, 53, 54, 53, 54, 56, 58, 59; 1750 Nr. 17, 24, 25, 26, 30, 68.

Endnu staar tilbage at omtale Avisernes Kilder og deres Redaktører. Om Kilderne give de selv kun ringe Oplysning. Skrevne Aviser fra Hamburg have de holdt, men om det har Noget at sige med de skrevne Efterretninger fra Dresden og Danzig, som Wielandts Aviser omtale 1734, er et Spørgsmaal, og det er det vist ogsaa med samme Avisers Omtale 1735 af Du Breuils Amsterdam-Avis og Parisergazetter. 1) 1743 klagede Rostgaard over, at Wielandts Avis kun var en Oversættelse af den hamburgske og Altonaer-Avisen, „saa at jeg maa læse det Samme to Gange, først paa Tydsk og siden paa Dansk“. Derfor lod han spørge hos Høpfner, om han brugte den franske kølnske Avis, hvormed maa menes „Gazette de Cologne“, en Avis, som vist i Slutningen af Perioden har været benyttet af vore Aviser. 2) 1764 benyttede Berling den. 3) Om Høpfner end tidligere kan have benyttet franske Aviser, saa var det ophørt i Aaret 1757. Da hans Aviser vare saa indskrænkede med Hensyn til Distributionen, holdt han nemlig da efter sit eget Opgivende kun „Altonaischer Mercurius“ og „Reichspostreuter“, „Hamburgischer Correspondent“ og „Hamburger Relationscourier“, medens Berling tillige holdt franske Aviser, som dog ikke nævnes. 4) Nyhederne behøvede omtrent den samme Tid som før om at naa hertil, kun for fjærnere liggende Steder var Forholdet noget gunstigere: for St. Petersborg 3 Uger, for Madrid

1) Extraord. Rel. in 8vo 1734 Nr. 57, in 4to 1734 Decbr., 1735 August.

2) R. Nyerup, Langebekiana S. 82.

3) Brevene til Nr. 14 i Oversekretærens Brevbog f. 1765.

4) Brevene til Nr. 248 i Oversekretærens Brevbog f. 1757—58.

og Rom henved 4 Uger, for Konstantinopel omtrent 6 Uger.¹⁾ Fra Stokholm kunde der komme Nyheder paa 8 Dage. Hvad de indenlandske Nyheder angaar, har Udviklingen af Provindskorrespondancen alt været omtalt. Reportervæsenet maa ogsaa være blevet anvendt af Berling, som det alt blev af de skrevne Aviser. Den officielle Del af Aviserne maa naturligvis altid være bleven leveret fra Kollegierne. I Slutningen af Perioden bragtes dette Forhold i en fast Form, idet det 24 Februar 1748 befalede de forskjellige Kollegier at indberette til det tyske Kancelli, saa ofte der expederedes Noget angaaende Avancementer, Ordre og Forordninger, som det var tjenligt at sætte Publikum i Kundskab om. Af disse Materialier skulde da den Mand, hvem det var overdraget, hver Postdag affatte en Artikel til Indrykkelse i de offentlige Tidender.²⁾

Det Slør, som hidtil har hvilet over de kjøbenhavnske Avisredaktørers Navne, begynder nu at løftes, men det er rigtignok kun en Flig. Vi forbigaa foreløbigt de Navne, der staa i Forbindelse med de Wierlandtske Aviser, da det maa lades uafgjort, om de havde med mere end de lærde Aviser at gjøre. Uden Tvivl har det været en eller anden af Bogtrykkeriernes Korrektører, „sprogkyndige Karle“,³⁾ vel altid yngre Studerende, som have redigeret Aviserne. Den senere Biskop i Ribe, Personalhistorikeren Jørgen Carstens Bloch, var i Aarene 1740—41 som theologisk Kandidat

¹⁾ Jvf. ovf. S. 97.

²⁾ Aktstykker: Nr. 8.

³⁾ Supplik Prot. 1731 I Nr. 82.

Korrektør hos Høpfner.¹⁾ Om han har haft med Aviserne at gjøre, vides ikke. Dette er derimod afgjort med Hensyn til Christopher Lysholm. Han er en Kjøbmandssøn fra Præstø, født 30 Januar 1715, dimitteredes 1731 fra Vordingborg Skole, tog 1741 theologisk Examen og 1746 Examen Magisterii. Som ung Student levede han i trange Kaar af Børneinformation, indtil en Student Plesner anbefalede ham til Holberg, som lod ham korrigere sine Skrifter og skaffede ham en god Huslærerplads. Naar han blev Korrektør og Avis-skriver hos Høpfner, vides ikke. Han var der i Aaret 1741, men skrev Aviserne i flere Aar. Det synes at være efter den Tid, at han holdt en privat Latinskole, hvorfra han dimitterede til Universitetet. Til Grams Bibliothek havde han Adgang og udvidede derved saaledes sine Kundskaber, at han uden Ansøgning efter Holbergs Forslag 1747 blev Professor eloquentiæ ved Sorø Akademi, hvor han holdt sine Forelæsninger over de europæiske Rigers Historie med Aviserne som Grundlag, indtil J. S. Sneedorf 1751 blev Professor politices. I Juni 1761 blev Lysholm Rektor i Roskilde, i hvilken Stilling han døde 9 Januar 1773. Man roser hans Nidkjerhed for Skoleundervisningens Fremme og hans Bestræbelser for, at Lærerne skulde omgaas Disciplene med Taalmodighed. Han bibeholdt sin Interesse for Historie og Geografi, gav i Ferierne Disciplene Undervisning i Fransk og indførte latinske og danske Taleøvelser. Han var Talsmand for Oprettelsen af Realskoler, for Forening af Sorø Akademi med Kjøbenhavns

Universitet og for Oprettelsen af et Universitet i Norge. Der er som en Luftning af en ny Tid over denne Mand.¹⁾ Hvis hans Virksomhed hos Høpfner, hvad der vel kan antages, ligger i Slutningen af Trediveerne, har han været Redaktør paa den Tid, da de Høpfnerske Avisers „utilbørlige Skrivemaade“ foranledigede alvorlige Klager fra fremmede Magter og bragte Trængsler over den danske Presse.

¹⁾ Sagen mellem Berling og Høpfner 1741 i Konsistoriets Retsprot. f. 1716—50; J. Vorm, Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd III S. 498; Sorø Akademis Reglement i Kbhvnske lærde Tidender 1750 Nr. 18 og 50; S. N. J. Bloch, Bidrag til Roskilde Domskoles Hist. 1 Hæfte S. 66—67, 2 Hæfte S. 66—67.

VI.

Statsmagten overfor Dagspressen. Udlandets Besværinger. Rusland faar Aviserne sat under Generalpostamtets Censur. Censorfataliteter. Censuren suspenderes. Den danske Regerings Besværinger over Hamburgeraviserne og Magistratens Modvillie.

Naar man i Christian VI's Tid ser Tallet tage til af de Angreb, hvorfor Aviserne vare udsatte fra Statsmagtens Side, ligger det nær at spørge, om Grunden dertil er at søge i en forøget Agtpaagivenhed eller større Strængthed fra Statens Side, eller i en større Vanart fra Pressens Side. Have maaske Aviserne selv været de Angribende, og kunne de Slag, som der fra oven rettes imod dem, betragtes som berettiget Nødværge? Optræde Aviserne revolutionære eller blot reformatoriske? Nej! der er intet Spor til noget saadant. Deres Forseelser ere saa grumme smaa, saa latterligt ubetydelige, at de i vor Tid begaas næsten dagligt, uden at de paaagtes, end sige at de skulde drage nogen- somhelst Følge efter sig. Der er det Ejendommelige ved de fleste af dem, at de ikke ere øvede imod Autoriteter eller Private i det Land, hvor Aviserne ere udkomne; dertil vare Tøjlerne for stramme, maaske var ogsaa den offentlige Mening derimod. Der er kun eet

Exempel at nævne lige fra Begyndelsen af de Høpffnerske Avisers Løbebane. Om en Ildebrand i Roskilde siges i Postrytterens Nr. 6 af 16 April 1731 bl. A.: „Alterationen iblant Folk var saa stor, at ingen kunde besinde sig paa een tienlig Ledskning førend de foromtalte Huse og Gaarde, som ere lagt i Aske, stode alle i lys Lue, indtil endelig Monsr. Jørgen Seerup forhen constituered Byefoged her i Staden, (hvilket til hans Berømmelse maa siges) recolligerede sig, og i denne Elendighed lod see saa stor Conduite, Fliid, og Aarvaagenhed, i at lædske og dæmpe Ilden — — —, at Ilden som før sagt nest Guds Hielp ved hans Vindskibelighed blev slukket —.“ Den middelbare Dadel, som heri kunde ligge for Autoriteterne, blev helt udslettet i Nr. 8 af 23 April ved en „tilstrækkeligere og mere authentique Underretning“, hvori Seerup spiller en meget underordnet Rolle, medens alle Autoriteter, „Officierene med Øvrigheden og Amts-Forvalteren“, tildeles behørig Ros.

Overfor Udlandet var det vanskeligere for Aviserne at træffe Grændserne for det Rette. Det er derfor saa godt som altid de fremmede Regeringer eller Gesandter, som rejse Klager imod Aviserne. At endogsaa de smaa danske Blade, og fortrinsvis et Blad, der som Høpffners end ikke havde Postforsendelsens Ret, var Gjenstand for Opmærksomhed fra udenlandske Regeringers Side, viser noksom den Betydning, det europæiske Samfund tillagde Aviserne og deres Ytringer. Men hvorledes er det muligt, at disse betydningsløse Ytringer kunde sætte Diplomatiets i Bevægelse og fremkalde Notevekslinger? Der er ganske vist deri en Ængstelse for, at

den Ærbødighed, der skyldes kronede Hoveder og deres Repræsentanter, skulde lide Skaar, om ikke nedbrydes, ved Privates og oven i Kjøbet anonyme Personers nærgaaende Omtale, som ved Aviserne spredtes over en vid Kreds, men dette er dog kun den ene Side af Sagen; der er fuldt saa meget deri af en Egenskab, som i hin Tid Regeringerne delte med Privatmanden, nemlig at man skyede Offenlighed, ikke taalte Kritik og ikke forstod dens Berettigelse, men betragtede den som et næsvist og ondskabsfuldt Overgreb fra Uvedkommende: Kritik, mente man, kunde kun være dikteret af Ondskab, Tegn paa „et sort Gemyt“. ¹⁾ Tidens literære Historie viser Exempler nok paa denne Anskuelses Almindelighed. Det vilde være underligt, om ikke den politiske Historie skulde have noget Lignende at opvise, og det saa meget mere som det absolutistiske System lod en aaben Kløft mellem Styrende og Styrede, over hvilken overlegen Ringeagt fra den ene Side og krybende Underdanighed fra den anden Side dannede en skrøbelig og farlig Bro. I Kampen mellem Regeringerne og Aviserne ligger et betydningsfuldt Moment. Absolutismen var et berettiget historisk Udviklingstrin og havde, naar Alt kommer til Alt, Ret til at væрге sig imod disse Oplysninger og Afsløringer af Regeringernes Hensigter og Planer, denne nærgaaende Omtale af høje og hellige Personer og deres Tjenere, som imod en fjendtlig Magt, der truede den paa Livet; thi var dette egenlig ikke Diskussion, Offenlighed eller Kritik, laa Spirerne til alt

¹⁾ Rahbek og Nyerup, Den danske Digttekunsts Hist. IV S. 67
Kyhns Ytringer om Sorterup.

dette dog deri og dermed til Absolutismens Ophør og dens Afløsning af de Styredes Medbestemmelsesret.

Det var under Christian VI paany fra Øst, at Skyer trak op over de danske Aviser, og man fejler vel neppe ved at sætte, hvad der skete, saa vel i sine Aarsager som i sine Følger i Forbindelse med den politiske Situation. I Sommeren 1738 underhandlede Frankrig og Sverig om det Forbund, som kom i Stand i November, og man ønskede Danmarks Tiltrædelse for i det Mindste at sikre sig dets Neutralitet i Tilfælde af en Krig med Rusland. Baade Kong Christians og hans Minister Schulins Tilbøjelighed var for en Tilmærmelse, medens Danmarks Forhold til England efterhaanden var blevet meget spændt. I Rigsvicekansler Ostermann havde Rusland i Kejserinde Annas Tid en Udenrigsminister, som var en bitter Fjende af Danmark og taledede højt om den giftige Surdejg, hvormed den danske Politik siden 1716 var besmittet.¹⁾ Ved en Kur i Peterhof i August 1738 viste Kejserindens Yndling, den almægtige Hertug af Kurland, Biron, den danske Resident, Baron v. Bachoff, et Nummer af Høpffners „Dänische Fama“, som Bestuchef havde sendt sin Regering: formodentlig, havde Hertugen spøgende ytret, fordi han ikke havde haft Andet at skrive om, men dog vilde vise sin Tjenesteiver. Hertugen og Bachoff morede sig begge over Avisskriverens Taabelighed. Artiklen, som

¹⁾ Til Redegjørelse af de politiske Forhold er her og i det Følgende benyttet de bekjendte Værker af Fryxell, Malmstrøm, Geijer og Hermann, J. Møllers Afhandlinger i Mnemosyne og P. Vedels Artikel om Grev Lynar i Hist. Tidsskrift 4 Række IV.

fandtes i Nr. 57 af 18 Juli, bragte fra St. Petersburg den sikre Efterretning, at Grev Ostermann var beskjæftiget med at afskaffe den græske Religion i Rusland og indføre den protestantiske, samt med at ansætte Fremmede i Stedet for Indfødte. En saadan Artikel var vel skikket til ubehageligt at berøre den russiske Statsmand, thi det gammelrussiske Parti nærrede et dybt Had til Ministrene af fremmed Byrd og protestantisk Konfession, som styrede Riget og med utaaleligt Hovmod behandlede Alt, hvad der var russisk. De Misfornøjede sluttede sig til Frankrig og Sverig, og Misfornøjelsen skaffede sig i Aarene 1739 og 1740 Luft i Sammensværgelser, som havde de tydske Ministres Forjagelse til Maal. Da Bachoff den 25de August indfandt sig hos Grev Ostermann, besværede denne sig i Kejserindens Navn eftertrykkeligt over, at slige ondskabsfulde Rygter offentlig og, „som det stod til at formode, ikke uden foregaaende Censur“ kunde udkomme paa Tryk i Residentstaden. Han haabede, at Forfatteren maatte blive tvungen til at nævne sin Kilde og blive alvorligt straffet.

Saa snart denne Klage kom til den danske Regerings Kundskab, havde den den øjeblikkelige og vigtige Følge, at Aviserne, som vistnok fra Politimester Ernst's Død ved Udgangen af 1722¹⁾ ikke vare blevne censurerede, ved Reskriptet af 10 Oktober 1738 sattes under Censur af Direktørerne for Generalpostamtet. Det paa-lagdes Censorerne især at iagttage, at ingen Personalialia, hvorover Nogen enten inden el. uden Lands kunde

¹⁾ Dette Værks 2det Bind S. 301—2 jvf. 356, 368 og ovf. S. 72.

besvære sig, deri indførtes. Efter Generalpostamtets Forestilling indskrænkedes dette ved et Reskript af 7 Novbr. saaledes, at Nyheder angaaende udenlandske Forhold maatte optages, naar Avisforfatteren kunde bevise, af hvilken Avis de vare tagne, og de ikke indeholdt Personalia Nogen til Beskæmmelse. Hvad de fremmede Ministre maatte forlange indrykket, skulde først revideres i det tyske Kancelli. Generalpostamtets Forestilling var i Øvrigt kun middelbart dikteret af Interesse for Aviserne; det overvejende Hensyn var det Tab, som Postkassen vilde lide ved, at Publikum søgte de fremmede Aviser, naar de vare bedre underrettede end vore.¹⁾ Endnu en Gang før Aarets Udgang kunde den danske Regering vise Rusland sin Imødekommen. Efter en mundtlig Klage fra Bestuchef blev det ifølge Reskript af 12 Decbr. 1738 til Politimester Torm forbudt Boghandlerne Rothe og Paullis Enke at sælge eller indføre en Bog „Lettres Moscovites“, som var meget fornærmelig for den russiske Nation. De Exemplarer, som de havde, maatte de skille sig af med.²⁾ Det russiske Hof var foreløbigt tilfredsstillet ved Forklaringerne om de Forholdsregler, som vare tagne imod Aviserne, skjønt det med Hensyn til Artiklens Kilde maatte lade sig nøje med den Oplysning, at den var tagen af en skreven Hamburger-Avis.³⁾ Hvor Lidet der var vundet ved den ny Ordning maatte imidlertid

¹⁾ Aktstykker: Nr. 9 a—e.

²⁾ Kopib. f. udenlandske Sager 1738 Fol. 342 i Geh. Ark.; Sjæl. Tegn. 70 Fol. 928; Mnemosyne II S. 186; Fogtmans Reskriptsaml. IV 1 S. 628.

³⁾ Relationes aus Rusland $\frac{31 \text{ Oktbr.}}{11 \text{ Novbr.}}$ 1738 i Geh. Ark.

snart blive indlysende, thi neppe var et Aar gaaet, førend Klagerne fra Udlandet bleve mere højkrøstede end nogensinde.

Vi træffe nu den første Besværing fra vor nordiske Nabo, idet den svenske Minister v. Stutenhjelm førte Klage over følgende Artikel i Nr. 90 af 9 Novbr. 1739 i „Dänische Fama“: „Hamburg, vom 6 Novembr. Einigen besondern Briefen aus Paris zufolge, so hätte der Spanische Gesandte, Ritter Geraldino vor seiner Abreise von dannen mit dem Cardinal de Fleury einige besondere Conferenzen gehabt, welche von grossen Effect und ungläubliche Suites nach sich ziehen dörfen. Dahingegen kan man von denen Conferenzen welche Se. Eminence mit dem Schwedischen Gesandten Grafen von Tessin seit seiner Ankunft zu Paris gepflogen, gar nichts in Erfahrung bringen, nur allein ist dem Publico so viel davon bekannt gemacht, dasz dieser extraordinaire Gesandte mit einem Comet-Stern verglichen werde, welcher, nachdem er in der gantzen Welt durch seine unverhoffte Erscheinung ein fürchterliches Aufsehen erwecket, gar schleunig wiederum verschwindet, und die anderen Sterne dennoch ihren ordentlichen Schein behalten, welche seine Gegenwart vorhin schienen verloren zu haben.“ Netop nu at røre ved den svenske Statsmand var en kilden Sag. I Sommeren 1739 havde Grev Tessin paa sin diplomatiske Sendelse til Paris besøgt Kjøbenhavn og anvendt hele sin vindende Personligheds Snille for at bevæge Kong Christian til en Alliance med Sverig og Frankrig, rettet imod Rusland. Han havde derhos aabnet Udsigten for den danske Kronprinds til at vælges til Thronfølger i Sverig. I Paris skulde han

vinde Kardinal Fleury for Planen. Sagen røbedes senere ved det svenske Hofs Indiskretion og strandede paa den engelske Gesandt Titleys bestemte Optræden, men i Slutningen af Aaret 1739 havde Alliancen været paa det Nærmeste til at blive afsluttet, og Avisartiklen kunde saaledes komme den danske Regering ubelejlig nok.

Den uheldige Censor, Kammerjunker Rheders Beretning om Sagen viser, ved hvilken vellykket List Redaktøren havde vidst at skuffe Censuren. Med Fama-Numret var til Censor fulgt en „Hamburger Relations-Courier“ af 6 Novbr., hvori der fandtes en Pariserartikel med samme Begyndelses- og Slutningsord som Fama-Artiklen, men af et ganske andet Indhold. Da Rheder læste Hamburgerens uskyldige Artikel, havde han oversprunget Fama-Artiklen, som han troede enslydende med hin. Artiklen var imidlertid optagen efter en skreven Hamburger-Avis, som blev produceret under Sagen. Høpffner skulde have faaet den gennem et af det tyske Kancellis Kontorer, men han erklærede ikke at kjende dens Forfatter. Sagen endtes med, at han (sidst i Novbr. el. først i Decbr.) maatte optage følgende Tilbagekaldelse i Fama: „Demnach übrigen in dieser Dänischen Fama sub No. 90 d. d. 9 Nov. h. a. unter dem articul von Hamburg, in Gefolge eines dem Verleger dieser Zeitung zugekommenen geschriebenen Hamburgischen Blättgens, eine unanständige Reflexion, betreffend den Herrn Grafen von Tessin, mit eingefloszen, welche bey der Censur übersehen worden; So hat selbige auf Befehl hierdurch zurückgenommen und dabey dem Publico kund gethan werden sollen, dasz beregte Passage blosz aus Übersehen und ohne einige Absicht

jemanden dadurch zu nahe zu schreiben, mit untergelaufen seye.“¹⁾)

Videre Følger havde denne Klage fra Sverig ikke, men det fik, betegnende nok for de politiske Forhold, den, som strax efter rejstes fra Ruslands Side. Fra Slutningen af 1739 havde Høpfners Aviser indeholdt mere eller mindre forblommede Meddelelser om Dolgoruckiernes Sammensværgelse, hvis Formaal var at bryde det af Gammelrusserne forhadte Fremmedherredømme og forjage de tydske Ministre (Kbhvns. Posttrytter 1739 Nr. 104, 1740 Nr. 1, 2, 9, 10). Dette Formaal var ganske korrekt angivet i Posttrytterens Nr. 10 af 1 Febr. 1740: „Som Petersborger Breve mælde, da skal Conspiranternes Dessein fornemmelig have gaaet ud derpaa, at sætte de Tydske Ministre, som ere der ved Hoffet, udi Disgrace, at ikke de store Russiske Herrer og Noblesse ved dem skulle sættes udi en Dependence, eller mueligt udi et Slaverie.“ Denne især, men ogsaa en Artikel i Nr. 9 om et Forgiftelsesforsøg imod Kejsersinden og en ikke nærmere betegnet Artikel i Nr. 9 af „Dänische Fama“ vakte Mishag hos Ostermann, som altid

¹⁾ Kopib. f. udenl. Sager 1 89 Fol. 487, 454; Aktstykker: Nr. 10 efter Ordres u. Briefe an das Kgl. Post-Directorium zu Copenhagen 1737—41 i Geh. Ark., hvorved findes Nr. 90 af 9 Novbr. af Dänische Fama, Nr. 174 af 6 Novbr. af Hamb. Relations-Courier og to skrevne Aviser: „Hamburg d. 6 Novbr. 1739“ nemlig 1 Folioblad og 1 Kwartblad. Paa det sidste, som er overstreget, staar: „Dette har ieg self udslettet efter at Avisen var approberit og tryckt test. Peder Høeg.“ Man kunde her tro at have for sig Redaktøren. Det er dog vist kun Sætteren, den samme P. A. Høecke (Skand. Bogtr.-Tid. 1874 S. 51; 1875 S. 118), som 1755 var i Berlings Trykkeri og siden var Bogtrykker i Kjøbenhavn († 18 Marts 1800).

lod sig sende Aviserne fra Europas større Stæder. Han udtalte for Bachoff sin yderlige Misfornøjelse i meget nærgaaende Udtryk. Han vilde ikke undres, ytrede han bl. A., om Sligt tryktes i Stokholm, men det var vanskeligt at forstaa, at Kjøbenhavns Avisskrivere altid vovede at slaa Gjækken løs paa en saa uværdig og skandaløs Maade i Artiklen fra Rusland. Det russiske Hof ventede, at man een Gang for alle til Gavns vilde sætte en Stopper for de kjøbenhavnske Avisskriverses Tøjlesløshed eller rettere forpligte Censorerne til at bruge fornøden Omsigt. Den danske Minister Schulin imødekom alle Ønsker: vedkommende Censor blev straffet med en Bøde af 60 Rdl., Høpfner maatte „efter Befaling“ tilbagekalde de „anstødelige Passages“, som vare optagne efter hamburgske Aviser og forbigaaede af Censuren, og derhos erklære, „at ermelte Passages blott alleene at de ere forbigaaen, og uden nogen Hensigt noget som kunde være anstødeligt at skrive derudi ere vorden indførte.“ Endelig udvirkede Schulin Reskriptet af 6 Maj 1740, som befalede Postdirektørerne fremtidigt at censurere Aviserne conjunctim, i Stedet for at de før havde ladet Censuren skifte mellem sig, og Bachoff maatte for Ostermann udtale sit Hofs Misbilligelse af det Skete.¹⁾ Men før det var kommet saa vidt, vare ny Klager paa Vejen til Danmark. Efter Kejserindens udtrykkelige Ordre havde Ostermann først i April i fuldt saa skarpe Udtryk som før rettet Klage

¹⁾ Aktstykker: Nr. 12 a, c—e; Bilag til Relationes aus Rusland
 26 Febr. 1740; Kopib. f. udenl. Sager 1740 Fol. 212; C. Bruun,
 8 Marts
 L. Holbergs Epistler I. S. 348.

til Bachoff over den kjøbenhavnske Presses falske og usømmelige Nyheder, dens skandaløse Udeladelser, dens ondsksfulde Insinuationer, „som meget stærkt berørte det russiske Hofs Ære og Ro.“¹⁾ Aarsagen hertil vare følgende Artikler angaaende de svævende diplomatiske Forhandlinger mellem Sverig, Frankrig og Rusland, som maa tjene som Exempler paa den Art Artikler og som Vidnesbyrd om, hvor godt Datidens Aviser kunde være underrettede om intime diplomatiske Forhold. Postrytterens Nr. 24 af 21 Marts beretter fra Paris den 4de Marts: „Talen gaaer saaledes, at ved vores (Frankrigs) Konges Megling skulle Fæstningen Wyborg afstaaes til Sverrig, og herimod skulle Sverrig i Ævighed aldrig gjøre nogen Prætension paa de øvrige Provincier, som Rusland har erobret.“ Det er netop denne Negotiation, som den franske Gesandt i Rusland, Chetardie, skulde arbejde for, og som omtales i „Dän. Fama“ Nr. 25 i Artiklen „Aus dem Holsteinischen, vom 22 Mart.“: „Einigen Berichten aus Petersburg zu folge, hat der Frantzösische Gesandt daselbst, Marquis de la Chetardie, noch keinen Vortrag von seiner aufhabenden Commission gethan, sondern er gehet sehr behutsam, und folget seiner Ordre; vorher die Beschaffenheit des Ruzsichen Hofes wohl kennen zu lernen, und sich überall recht fest zu setzen, ehe er einige Unterhandlung anfienge, damit er solche mit guten Fortgang ausführen könnte. So grosze Mühe sich auch der Hertzog von Curland, und der Graf v. Ostermann, nicht weniger der Schwedische Ministre zu Petersburg, bisher gegeben, um vor-

¹⁾ Aktstykker: Nr. 12 b.

läufig etwas zu erfahren, so hält doch gedachter Marquis noch immer an sich. Besonders scheint dem Hertzog von Curland, an Entdeckung des Geheimnisses gelegen zu seyn, als welcher eine gute Garantie zu Behauptung seines Herzogthums suchet, wohin er sich zur Zeit noch nicht begeben wollen; bis er des geruhigen Besizes davon gnugsam versichert wäre. Hauptsächlich hat es Ihm Unruhe erwecket, da die Kron Schweden ein Memorial, um ihren rechtmässigen Anspruch an das Hertzogthum Curland darzuthun, publiciren laszen. Gedachter Hertzog hat auch Gelegenheit genommen, mit dem Hofe zu Stockholm eine unmittelbare Negotiation, zu Vorbeugung eines Ruptur, zwischen Ruszland, und Schweden zu entamiren, welches denn von selbigem Hofe sehr verbindlich aufgenommen worden; Man spielt aber das Werck, dermaszen in die Länge, dasz es sich leicht begreifen lässt, wie es alleine Franckreich sey, durch welche man die gantze Affaire, zu völligem Stande gebracht wiszen wollte.“¹⁾ Dette havde dog ingen andre Følger end Udvoxling af Undskyldninger og Bevidnelser af Tilfredshed mellem Hofferne. Det russiske Hof slog sig til Ro ved de Forsigtighedsregler, som vare trufne, skjønt Kejsrerinden havde ventet, at Udgiveren skulde have nævnt Forfatteren.²⁾ Kilderne for de to sidstnævnte Artikler i Høpffners Aviser vare henholdsvis Hülles „Dänischer Correspondent“ Nr. 23 og en af Heuss udgiven skreven Avis „Nieder-Elbe“ af

¹⁾ Bilag til Relationes aus Rusland $\frac{2}{19}$ April 1740.

²⁾ Relationes aus Rusland $\frac{2}{14}$ Maj, $\frac{28}{9}$ Juni 1740; Kopib. f. udenl. Sager 1740 Fol. 382—383.

22 Marts. De bleve da gjentagne Gange opfordrede til at angive deres Kilder, hvis de ikke selv vilde anses som Forfattere. Hulle henviste til en hollandsk Courant, Heuss indsendte efterhaanden en „Mercure historique“ og „Utrechtische Gazette“, men ingen af dem indeholdt Artiklen. Sagen synes at dø hen i Slutningen af September.¹⁾ Hermed træde Klagerne fra russisk Side tilbage. I Oktober døde Kejserinde Anna, og ved Thronrevolutionen, der et Aar efter satte Elisabeth paa Thronen, styrtedes Ostermann. Den ny Regering havde nok at gjøre med at sikre sig imod indre Fjender. Da Danmark 1743 stod rustet overfor Rusland i Anledning af det svenske Thronfølgerspørgsmaal, udvirkede den herværende russiske Minister Korff et Reskript til Konsistorium af 31 Maj, ifølge hvilket det forbødes Boghandlerne i Kjøbenhavn at sælge de faldne russiske Statsmænd Birons, Ostermanns og Münnichs Levnetsbeskrivelser. Befalingen iværksattes imidlertid saa lemfældigt som muligt. Boghandlerne fik Befaling at indsende de Bøger, som de havde i Behold, til Kancelliet med Regning over, hvad de havde kostet, hvornæst Korff købte Exemplarerne.²⁾

Man gjør sig en falsk Forestilling om de europæiske Magters Forhold overfor Pressen, hvis man tror, at det

¹⁾ Generalpostamtets Korrespond. Prot. 1740 Nr. 248; Kopib. f. udenl. Sager 1740 Fol. 482, 483, 512, 550, 595, 623, 624. Fol. 512 nævnes en „Relation de Rousset“, men dermed menes Mercure historique, som 1724—49 redigeredes af Jean Rousset de Missy.

²⁾ Fogtmans Reskriptsaml. IV 2 S. 486; Pakke 189 i Konsist. Arkiv: Kirkulære af 5 Juni 1743, Kancelliskriv. af 18 Juni 1743 og 29 Februar 1744.

fri Englands Sønner vare lemfældigere eller mindre smfindlige end Czarernes Ministre. Man slog Allarm for lige saa store Ubetydeligheder paa begge Sider; men der er den for den danske Presses Vilkaar skjæbnesvangre Forskjel, at de politiske Forhold førte med sig, at Regeringen tog større Hensyn til Klagerne fra Øst. Det strængere Tilsyn, hvorunder Aviserne stod, forhindrede derfor heller ikke en Klage fra England, der dog var mildere i sin Form, end man var vant til det fra russisk Side. I Nr. 87 af 30 Oktbr. 1741 havde „Dänische Fama“ angaaende Overenskomsten, der neutraliserede Englands Deltagelse i den østrigske Arvefølgekrig, fra Hamburg berettet: „Es ist nunmehr gewisz, dasz die Französische Armee unter dem Marschall de Maillebois, kraft derer 2 gezeichneten Declarations-Acten, welche den 27ten oder 28ten des verflossenen Monats Sept. ausgewechselt worden, nicht werde ins Churfürstenthum Hannover einrücken. Eine von den beyden Acten ist von dem Cardinal de Fleury im Nahmen seines Königs, die andere aber von 2 Hanoverschen Ministers gezeichnet. Durch besagte 2 Acten ist unter andern stipuliret, dasz die Französische Truppen in keine Weise weder die Königliche Lande in Teutschland berühren, noch diese beunruhigen sollen, [jedoch mit dem Beding, dasz Ihre Grosz-Brittannische Majest., der Königin von Ungarn keine Hülfe leiste, noch dem Interesse derer Französischen Alliirten, oder demjenigen, welcher zum Kayser mögte erwehlet werden, sich opponire.“] Den herværende engelske Minister Titley erklærede efter Bemyndigelse navnlig Artiklens sidste — ovenfor indstregede — Del for aldeles blottet for

Sandhed, idet han bad om, at Udgiveren maatte tilbagekalde den og faa at føle, hvor stor Dristighed han havde vist ved at meddele Publikum en falsk Beretning om en Statssag, hvorom der ikke var gjort Meddelelse.¹⁾ Sandheden er nu den, at Artiklen i det Hele giver en korrekt Meddelelse af det paagjældende Aktstykke og afgiver et Bevis for, hvor fortræffeligt de trykte Aviser vare betjente af de skrevne, som utvivlsomt havde Forbindelser i de højere diplomatiske Kredse. Denne Artikel var nemlig optagen efter en i Hamburg af en Korrespondance-Sekretær Barckhausen udgiven skreven Avis. Udgiveren opfordredes flere Gange til at opgive Forfatteren, hvis han ikke selv vilde anses som Forfatter, men man synes ikke at have faaet Noget ud af ham.²⁾

Det mærkeligste ved denne Sag er den Dristighed, hvormed Aviserne satte sig ud over den strænge Censur. Det af Postdirektørerne Rheder og Müller paategnede censurerede Avisexemplar eksisterer endnu. De havde netop strøget den af Titley paaankede Slutningspassus; men ikke desto mindre har Høpfner ladet udgaa nogle Exemplarer, hvori den udstrøgne Passus var bleven staaende, og andre, i hvilke den var erstattet af andre Nyheder. Maaske har man for ikke at forsinke Forsendelsen trykket fort paa Oplaget og distribueret samtidig med, at man sendte Censorerne et Exemplar til Revision, omtrent som det med Censors Billigelse virkelig fandt Sted i Altona. Svaret til sin Hensigt kan

¹⁾ Aktstykker: Nr. 18 a.

²⁾ Kopib. f. udenl. Sager 1741 Fol. 469, 477, 518: Generalpost-amtets Korrespond. Prot. 1741 Nr. 588, 589.

Censuren under disse Omstændigheder neppe have gjort.¹⁾

Man skulde nu tro, at Censuren end yderligere var bleven skærpet, eller at Udgiveren var bleven straffet. Intet deraf ses at være sket. Tværtimod — det Forbausende indtræffer, at da Høpfner ikke et halvt Aar efter søgte om Tilladelse til at udgive sine Aviser uden Censur, bevilges det strax. Generalpostamtet anbefalede hans Andragende navnlig af Hensyn til, at Pengene, som udgaves til fremmede Aviser, vilde blive i Landet, naar der afsattes flere af vore egne. Ved Reskript af 11 Maj 1742 befriedes Høpfners Aviser for Censur paa den Betingelse, at han undlod at optage Personalia eller Reflexioner, som kunde være fornærmelige for noget Hof eller Ministerium, selv om de maatte findes i andre trykte eller skrevne Aviser. Underligt nok kom denne Begunstigelse netop den Mand til Gode, hvis „dristige Skrivemaade“ havde foranlediget Censurbestemmelserne, medens de uskyldige Wielandske Aviser, over hvilke der aldrig var blevet klaget, endnu næsten 1½ Aar vedbleve at staa under Censur. Først 17 Januar 1744 fandt nemlig Fru Wielandt paa at klage over den Skade, hun selv og Postkassen led ved den forsinkede Avisforsendelse, og hun fik da ved Reskript af 21 Februar 1744 samme Frihed som Høpfner.²⁾ Saaledes endte denne stormfulde Censurperiode til Baade for alle Parter. Der hørtes ikke flere Klager fra Ud-

¹⁾ Aktstykker: Nr. 13 b og Bilagene dertil i Geh. Ark., hvoriblandt et censureret Exemplar af „Dän. Fama“, et med den udstrøgne Passus og et med andre indsatte Nyheder.

²⁾ Aktstykker: Nr. 14 a—c.

landet over københavnske Aviser, uden Tvivl fordi Ud-giverne viste større Forsigtighed, naar de alene bar Ansvar, end naar de kunde skyde det over paa Cen-sorerne. Censuren betragtedes dog ikke som ophævet, men kun som suspenderet. Generalpostamtet vedblev at være den Autoritet, under hvis Tilsyn Aviserne stod og gennem hvilken Høvendelser til dem fra Regeringen skete. Dermed foregik først Forandring, da Reskriptet af 15 Oktober 1756 satte Høpfners og Berlings Aviser under Censur af Politimester Torm og Maitre des Requêtes Luxdorff.¹⁾

Den danske Regerings Klager over udenlandske Aviser viser, som forhen, et Forhold, der er vidt forskjelligt fra, hvad der fandt Sted med Hensyn til Ud-landets Besværinger over danske Aviser. Regeringens Bestræbelser gik ikke synderligt ud over at bringe de nærmeste Naboer, Hamburgernes Aviser, til Taushed. De havde jo ikke alene paa Grund af deres europæiske Udbredelse stor Betydning, men de bleve tillige stærkt læste i Danmark. Hvor lille Hamburg end var, blev dog den mægtige Nabos Klager modtagne med afgjort Uvillie. I Anledning af nogle Avertissementer angaaende hamburgske Forhold havde Hamburgs Magistrat i Ja-nuar 1735 forbudt at indføre og sælge Altona-Aviserne i Hamburg. Dette foregik under den Strid med Ham-burg om Møntvæsenet, som var arvet fra Frederik IVs Tid; Forholdet var yderligere forværret, da danske

¹⁾ P. v. Westen, Om Adressecontoirer S. 81—88; Fogtmans Reskriptsaml. V 2 S. 142.

Dragoner under Pøbeloptøjer paa Hamburgerberg i Juni 1734 vare blevne molesterede. Kongen afbrød Handelsforbindelsen med Hamburg og forbød 21 Febr. 1735 de hamburgske Avisers Indførelse i Danmark. Forbudet hævedes ikke før 7 Januar 1737, efter at Altona-Aviserne i lang Tid — vel fra Konventionen med Danmark af 28 April 1736 — uhindret vare blevne indførte i Hamburg.¹⁾ Hamburgs Følelser imod Danmark vare efter Striden ikke de venligste. Da Kongen derfor i April 1737 efter Anmodning af den appanagerede Prindsesse August af Dargun, for at vise hende som hans Nærbeslægtede en Tjeneste, klagede over et Par Artikler i „Hamburgische Berichte von gelehrten Sachen“ (Nr. 90 og Nr. 96 af 9 og 30 Novbr. 1736), troede han ikke stort paa Magistratens gode Villie. „Om det vil hjælpe synderligt, og om Magistraten i Hamburg vil reflektere derpaa, vil Tiden lære“, skrev Kongen til Schulin. Artiklerne havde omtalt, at Prindsessen, hvis pietistiske Sympathier ogsaa fremkaldte Rivninger mellem hende og Hertugen af Mecklenburg, naadigst havde modtaget Separatisterne, som Artiklerne havde bedømt meget haardt. Klagen havde dog et uventet godt Udfald. Den danske extraordinære Envoyé von Johnns's Fordring til Magistratens Deputerede om en offentlig Tilbagekaldelse blev strax efterkommet (Nr. 36 af 26 April 1737). Redaktøren, Professor Kohl, som v. Johnns kalder

¹⁾ Generalpostamtets Resolutionsprot. 1735—39 Fol. 15, 207 i Postvæsenets Arkiv; Sms. Korrespond.-Prot. 1735 Nr. 142—59, 160—74; 1737 Nr. 10, 11; Kopib. f. udenl. Sager 1736 Fol. 281 i Geh. Ark.; M. L. Nathanson, Danmarks National- og Statshuusholdning S. 5—9.

„un bon homme sans malice“, bragte selv Residenten Tilbagekaldelsen, viste sig meget ulykkelig og bad om Tilgivelse, idet han bevidnede sin Uskyldighed og sin Uvidenhed om Prindsessens Slægtskab med Kongen.¹⁾

Næste Gang viste Hamburg ikke saa god Villie. Netop da Striden stod paa mellem Danmark og England om det lauenburgske Amt Steinhorst, bragte Hamburger-Korrespondentens Nr. 186 af 22 Novbr. 1738 en Artikel fra Kjøbenhavn af 16 Novbr., hvori der fortaltes, at der var gaaet kongelig Befaling til Tropperne i Hertugdømmerne om at holde sig beredte til ved første Ordre at besætte Fæstningerne, og at Matroserne i Kjøbenhavn Vinteren over skulde bruges til Skibsbygningsarbejder. Artiklen var derfra gaaet over i du Breuils Amsterdam (Nr. 21 af 21 Novbr. 1738). Kongen fandt den meget dristig og mente, „at den Karl, som havde skrevet den, fortjente en liden Kompliment.“ For Magistratens Deputerede oplæste v. Johnns en Pro memoria af 15 Decbr., hvori forestilledes, hvorledes Sagen kunde vække Uro hos Undersaatterne og allehaande præjudicerlige Tanker hos Udlændinge. Der fordredes Tilbagekaldelse og Undersøgelse om, paa hvis Foranledning Stykket var indrykket. Redaktøren opgav at have taget det af en skreven „Leipziger Extract“ og tilbagekaldte det i Nr. 201 af 19 Decbr., men v. Johnns følte sig stødt over, at man ikke, uagtet han havde forlangt det, havde vist ham den Imødekommen at

¹⁾ Mnemosyne III S. CII—CIII jvf. S. CLXVII og CLXXI; Kopib. f. udenl. Sager 1737 Fol. 117, 154; Relationes aus Hamburg 16 og 26 April 1737. Om Joh. Peter Kohl se Schrøder, Lexicon der hamburgischen Schriftsteller IV S. 186.

sende Udgiveren til ham for at aftale Tilbagekaldelsens Udtryk.¹⁾

Uvillien var i Stigen. I Anledning af at Avistrykker Behn havde trykt en Piece i den Steinhorstske Sag med Trykkested Glückstadt, fik Magistratens Deputerede i Maj 1739 den Tilkjendegivelse, at de maatte forebygge, at Bogtrykkerne trykkede Noget, som berørte det danske Hofs Anliggender. „Hvis der,“ tilføjes der, „— hvad der ofte har fundet Sted — i de offentlige Tidender maatte findes Noget, som kunde mishage os, skal ikke alene Revisorerne, men Magistraten selv hæfte og svare derfor.“²⁾ Denne Trusel fik v. Johnns snart Løjlighed til paany at fremkomme med, da han 11 Februar 1740 maatte tilkjendegive de Deputerede Kongens Mishag med to Artikler i Hamburger-Korrespondentens Nr. 176 af 1739 og Reichspostillons Nr. 9 af 1740, som angik det danske Hof, og forlange denne utilbørlige Frækhed straffet. Det varede en Stund, inden han fik Svar. „Det er ubegribeligt,“ skriver han, „med hvilken Ligegyldighed, for ikke at sige værre, disse Folk i den sidste Tid give sig Mine af at behandle Alt, hvad der kommer fra det danske Hof.“ Endelig kom der en Erklæring af 26 Februar, hvori Raadet undrede sig over, hvorledes de paagjældende Artikler kunde give Kongen Anledning til Mishag. Hvad der stod i Aviserne,

¹⁾ Mnemosyne III S. CLXXIV; Kongen kalder Avisen „Schiffbecker-Avisen“, men det maa være gammel Vane; Relationes aus Hamburg 16 og 23 Decbr. 1738, hvor de paagjældende Avisnumre findes.

²⁾ Kopib. f. udenl. Sager 1739 Fol. 237. Der menes vistnok den hamburgske Bogtrykker Johann Conrad Bene.

var hverken til Skade for det danske Hof eller Kongens Interesser, men var dels et Rygte, som man gjerne kunde tilbagekalde, dels en Sandhed, som alle Menneſker vidste. Der var Tale om en Gesandts Rejse til Spanien. „Hvorledes en Tilbagekaldelse saa kan finde Sted, da Enhver ved og ser det Modsatte for sine Øjne, det overlader man Herr Envoyé extraordinaire selv at overveje.“ Da man ogsaa havde haft Ubehageligheder ved Omtale af de mindste Omstændigheder ved Privatſager, og al Forsigtighed og Varsomhed gjorde saa ringe Fyldest, sluttedes der, var der intet Andet tilovers, „end at man for Eftertiden in genere ikke indrykker Nogetsomhelst, som in publicis et privatis har den ringeste Forbindelse med de kongelig danske Lande og Sager.“ Det var ikke med Urette, at v. Johnns beklagede sig over, at Magistraten saaledes behandlede Sagen „en bagatelle“ og lod fornærmet over hans venſkabelige Optræden, som netop var anlagt paa at forhindre dem i at begaa en Dumhed, da han vel kjendte den misforſtaaede Højhedssvimmel, som undertiden greb disse Folk; Syndikus Surland, som censurerede Aviserne, holdt det under sin Værdighed at tilbagekalde Artikler, som han havde ladet passere, idet han prætenderede kun at gjøre det af Imødekommen, ikke som Pligt. Den danske Envoyé raadete til, at man skulde sende Tilbagekaldelserne, som man vilde have dem, med Befaling, at hvis de ikke indrykkedes uforandrede en bestemt Dag, skulde Revisor strax betale en Bøde af 50 Rdl., og han foreslog derhos, at det en Gang for alle skulde forbydes disse Avisskrivere at offentliggjøre

Noget, som stod i Forbindelse med Danmarks Anliggender, det være Nyheder eller Avertissementer, uden hvad der meddeltes af den kongelige Minister, som residerede i Hamburg. Disse Yderligheder kom det dog ikke til, Tilbagekaldelserne kom endelig i April; men Følgen var, at de danske Nyheder i Hamburger-Korrespondenten i de følgende Aar faldt yderst sparsomme.¹⁾ Sammenligner man den Optræden, som her vistest af Magistraten i en By, som Kongen af Danmark dog paastod en vis Højhedsret over, og den skødesløst overlegne, spydige og irriterende Tone, hvori dens Erklæring er affattet, med det uafhængige Danmarks samtidige ydmyge og imødekommende, for ikke at sige underdanige Tone og Optræden overfor Ruslands Overmod, er Forskjellen paafaldende og taler ikke til Fordel for vort Diplomati. Danmark savnede ikke Villien, men Ævnen til at gjøre sig gjældende overfor den Svage.

Klagerne fra dansk Side over andre udenlandske Aviser ere faa og betydningsløse. De skulle blot nævnes. — Den i Schiffbeck udkommende Korrespondent²⁾ bragte i sit Nr. 42 af 30 Juli 1737 følgende Artikel om den af Christian VI i Hertugdømmerne indførte forhadte Landmilit, som senere fremkaldte et Oprør i Ditmarsken: „Nieder-Elbe, vom 29 Juli. Gestern ward zu Altona und denen umliegenden Orten der Königlische Dänische allergnädigste Befehl von der Cantzel publi-

¹⁾ Kopib. f. udenl. Sager 1740 Fol. 56, 194; Relationes aus Hamburg 9, 19 Febr., 1 Marts, 12 April 1740; Aktstykker: Nr. 11.

²⁾ Se ovf. S. 101.

ciret: dasz die an Söhnen Ueberflusz habende Bürger und Einwohner, einen zu Auffrichtung der Königlichen National-Regimenter stellen sollen. Solchergestalt dürffte das Königreich Dännemarck nebst den incorporirten Provinzzen eine sehr zahlreiche Armee auff die Beine bekommen.“ Da v. Johnns mente, at denne Artikel kunde gjøre en slet Effekt blandt Publikum, fik han i Nr. 46 af 6 August optaget en Berigtigelse, hvori det hedder, at det „nach eingezogener näheren Information“ har vist sig, at hin Beretning var ugrundet, „indeme die Städte und deren Bürger und Einwohner ohne Unterscheid mit dem auffzurichtenden Land-Ausschusz gantz nichts zu thun haben, sondern in allen ihren Freyheiten und Privilegien, nach wie vor, ungekränckt conserviret werden: Uebrigens wird es mit der Einrichtung des Land-Ausschusses in denen Fürstenthümern Schleswig und Hollstein ohngefehr eben so gehalten wie solches in denen Graffschafften Oldenburg und Delmenhorst geschehen.“¹⁾ — En fejlfuld Oversættelse af Patentet om Generalkirkeinspektionens Oprettelse, som først i 1738 havde været optaget i „Regensburgische Historische Nachrichten“, blev for at undgaa enhver Kritik erstattet af en rigtig Oversættelse.²⁾ — En Gjenklang af de Rygter om danske Rustninger, som i Vinteren 1746—47 skræmmede det svenske Publikum, havde

¹⁾ Kopib. f. udenl. Sager 1737 Fol. 288; Relationes aus Hamburg 2 og 9 August 1737, hvor Avisen er vedlagt; jvf. Mnemosyne III S. 25, CXXIII.

²⁾ Kopib. f. udenl. Sager 1738 Fol. 43, 77; Relationes aus Regensburg 27 Februar 1738.

fundet Vej til Nr. 88 af 10 (21) Novbr. 1746 af „Stockholms Post-Tidningar“, hvor de berettes fra Kjøbenhavn. Regeringen anbefalede Envoyé Vind at lade Artiklen tilbagekalde.¹⁾

¹⁾ Kopib. f. udenl. Sager Aug.—Decbr. 1746 Fol. 141. Relations aus Stockholm 1746—47, ¹¹/₂₂ Novbr. 1746, hvor Avisen er vedlagt; jvf. C. G. Malmstrøm, Sveriges politiska Historia III S. 220.

VII.

Provindspressen. Wielandts Aviser eftertrykkes i Bergen. Plan til Udgivelse af en lærd og politisk Avis i Aalborg. Brandternes Aviser i Odense. — Pressen i Glückstadt, Wandsbeck og Altona. Reichs Post-Reuters Storhed. Omrids af dens Historie. Den ældre og yngre Johann Heuss. Klager fra Udlandet, Straffens Strængthed, Censurens Slaphed. Den ældre Bernstorffs Holdning, Aviskrivernes Nød.

Den bugnende Fylde af Aviser, som nu daglig forlader Kjøbstædernes Presser, kjendte man ikke til, først og fremmest af den gode Grund, at der ikke fandtes Bogtrykkerier i Kjøbstæderne; men næsten lige saa snart som Bogtrykkere i det 18de Aarhundredes første Halvdel begyndte at indfinde sig i Kjøbstæderne, finde vi Forsøg paa en Avisudgivning der. Baade Bogtrykkervirksomheden og Avisudgivningen i Kjøbstæderne havde dog deres Vanskeligheder, thi Tryksager, ja nok saa lille et Vers, skulde censureres af Professorerne i Kjøbenhavn, og Avisudgivningen hindredes af de kjøbenhavnske Avisudgiveres Monopoler. Naar Alt kom til Alt, hvad Stof og hvad Publikum kunde en Avis vente sig i disse smaa døde Kjøbstæder? Derfor ere Forsøgene derpaa saa smaa og tarvelige, at Erindringen om dem næsten er forsvunden.

Det ældste Forsøg til en Avis udenfor Kjøbenhavn foretoges i Norge, ikke i Christiania, fra hvis Trykkeri der, som forhen omtalt, var udgaaet flere avislignende Skrifter¹⁾, men i Bergen. Bogtrykker Peter Povelsen Nørvig, som fra 1712 er kjendt som Bogtrykker i Kjøbenhavn, hvor han ejede et Hus i Vimmelskaftet og synes at have staaet sig ret vel²⁾, fik i Aaret 1719 Forslag fra Bergen om at flytte dér til Byen, hvor der hverken var Bogtrykker eller Boghandler. Den 21de Februar 1721 fik han Bevilling til at være Bogtrykker i Bergen „dog ikke at præjudicere Direktøren i Kjøbenhavn“, og den 5te Novbr. 1723 Ret for sig og Arvinger til at holde aaben Boglade³⁾. Endvidere fik han 28 Juli 1741 Bevilling til at hans Hustru Maren Finde Bugge efter hans Død maatte bruge Bogtrykkeriet med samme Frihed som han. To Aar efter fik Enken denne Ret udstrakt til Bogtrykkersvend Christopher Kothert, med hvem hun „for Bogtrykkeriets Beopagning“ agtede at indlade sig i Ægteskab⁴⁾.

Samme Aar som Nørvig kom til Bergen, begyndte han at udgive en „*Ridende Mercurius*“, men da Wielandt fik den at se, kom han snart under Vejr med, at den Ord til andet var et Eftertryk af hans ugenlige danske

1) Dette Værks I S. 89 & LIX og II S. 242—43.

2) Historisk Tidsskrift, 3die Række II S. 3; dette Værks II S. 267 og 271 nederst.

3) Relations-Prot. 28 Juni—20 Decbr. 1719 Fol. 1 i Geh. Ark.; Norske Reg. 24 Fol. 235; 25 Fol. 233.

4) Suppl.-Prot. 1741 I Nr. 993; 1743 I Nr. 979. Allerede 1739 havde Bogbinder Henr. Aug. Weidemann i Bergen faaet Bvlg. til at holde aaben Boglade, men til Gjengjæld havde Nørvig 1734 faaet Tilladelse til at holde en Bogbindersvend, Suppl.-Prot. 1734 II Nr. 695; 1739 I Nr. 867.

Relationer. Paa hans Klage svarede Nørvig, at han ikke havde været vidende om Wielandts Monopol, men at det alene var ham forbudt at præjudicere den kongl. Bogtrykker. Det fik ikke hjælpe; i Maj 1722 fik han Tilhold om ikke at gjøre Wielandt noget Indpas i hans Privilegium. Saaledes fik Bergens første Avis en brat Død¹⁾.

Det er ikke bekjendt, at der fra det første jyske Bogtrykkeri, det af de to kjøbenhavnske Bogtrykker-svende Andreas Madsen Møller og Daniel Paulli ifølge Privilegium af 22 Februar 1737 i Viborg anlagte Bogtrykkeri, hvori der tryktes i Aarene 1738—40, er udgaaet nogen Avis, men derimod havde de under 4 Oktober 1737 faaet Tilladelse til at lade Bryllups- og Begravelsesvers, Orationer, Piecer eller, „hvad i anden Lejlighed hastig til Trykken maatte befordres“, udgaa efter Indholdets Beskaffenhed enten med Biskoppens eller Rektorens Tilladelse. Møller døde 1740, Enken flyttede til Kjøbenhavn, Paulli forlod ogsaa Byen²⁾. En Johannes Hartmann fik 27 Oktober 1741 Privilegiet fornyet, men fik aldrig Bogtrykkeriet anlagt³⁾. Den 17de Oktober 1743 gaves der Johannes Petersen Holtzberg ti Aars Eneret som Bogtrykker i Jylland. 1745 havde han endnu ikke faaet sit Bogtrykkeri ret i Stand i Viborg, og samme Aar flyttede han det til Aalborg. Han har Skudsmaal for at have været en

¹⁾ Suppl.-Prot. 1722 I Nr. 260; Norske Tegn. 22 Fol. 72.

²⁾ Jyske Reg. 80 Fol. 208; Jyske Tegn. 27 Fol. 298; Suppl.-Prot. 1737 II Nr. 325; Læs. Aarb. f. 1800 S. 76 & ff.; C. Nyrop, Dansk Boghdls. Hist. I S. 297, 279—80.

³⁾ Suppl.-Prot. 1741 II Nr. 194; Jyske Reg. 81 Fol. 378.

vindskibelig og skikkelig Mand, men var saa fattig, at han 1756 endnu ikke havde kunnet løse sin Bevilling. Bogtrykkeriet var fra først af pantsat, og 1765 maatte han af Mangel paa Næring nedlægge Privilegiet og sælge Bogtrykkeriet ved Auktion¹⁾.

Holtzberg har vel ikke udgivet nogen Avis, men maa staa her for sin gode Villies Skyld. Han søgte nemlig 18 Marts 1745 om Tilladelse til at udgive danske lærde og politiske Aviser. Han havde sikret sig Bistand hos flere „habile“ Personer og haabede derved at fremme de historiske og geografiske Videnskaber der i Egnen og at opmuntre de „lærde, men skjulte Mænd her i Landet“ til at producere sig; Forfatterne til udmærkede filologiske og exegetiske Manuskripter afholdtes fra at lade dem trykke paa Grund af Besværligheden ved at sende dem til Kjøbenhavn for at censureres. Han bad derfor om, at en Mand der paa Stedet maatte censurere Aviserne, og at, hvad der udgik fra hans Bogtrykkeri af theologiske og kirkehistoriske Sager, maatte censureres af Biskoppen, filologiske, kritiske og historiske af Rektoren. Den sidste Del af hans Ansøgning bevilgedes 23 August efter Konsistoriums Indstilling; Avisudgivelsen blev derimod Intet af, thi Konsistorium havde ladet Fru Wielandt og Høpfner erklære sig over Ansøgningen. I hvad Retning deres Erklæring gik, er let at gjætte: det stred imod deres Privilegier og imod Postkassens Interesse

¹⁾ Suppl.-Prot. 1749 II Nr. 462; 1745 I Nr. 550; Jydske Reg. 32 Fol. 166, 522; Kancellibrev af 27 Septbr. 1756 til Nr. 311 i Oversekr. Brevbog 1755—56 S. 1052; Jydske Reg. 88 Fol. 654 i Minist. Arkiv.

o. s. v., og de bad om at maatte blive „beskyttede og haandhævede imod den Egennyttighed Supplikanten har vist i denne sin Ansøgning for derved under saa specieux et Foregivende at tilsnige sig en eller anden Tilladelse tvert imod vore Privilegier, Loven, kongelige Anordninger, og baade os og samtlige Bogtrykkere her udi Staden til Ruin og Skade ved den deraf ufejlbarlig flydende Følge, at dersom han udi denne hans Ansøgning blev bønhørt, alle de andre i Danmark og Norge værende Bogtrykkere med samme Grund vilde søge det samme, saa de fleste Bogtrykkere her i Staden maatte nødes til at nedlægge deres Trykkerier og med Familier bringes til Bettelstaven.“¹⁾ Det er saa store Ord, at det er ubegribeligt, at de kunde gjøre Indtryk. Endnu 1748 lykkedes det de privilegerede Avisudgivere at slaa en Ansøgning ihjel fra Bogtrykker Johan Christoph Groth om at udgive poetiske Ugeaviser efter Bordings Art paa Dansk og Tydsk; men i Længden formaaede de ikke at modstaa Tidens Strøm²⁾).

Imidlertid havde Odense, den By i Danmark, hvor den første Bog, der tillige var det første Nyhedsskrift, var bleven trykt, været heldigere end Norge og Jylland. I Tyverne levede der i Kjøbenhavn en Bogtrykker Johan Christoffer Brandt, en Hamburger, som er kommen herind 1717³⁾. Han synes især at have kastet sig paa let afsættelige Ting, saa som Relationer og

¹⁾ Jydske Reg. 32 Fol. 522; Holtzbergs Supplik, som i flere Henseender er oplysende, meddeles under Aktstykker Nr. 15; hele Sagen se Konst. Kopibog 1740—49 S. 373 & ff.

²⁾ Groths Supplik af Aug. 1748 i Konst. Kopib. 1740—49 S. 626.

³⁾ Kanc. Prot. Okt. 1718—Nov. 1719 S. 93, jfr. Supplik-Prot. 1718 II Nr. 485; Læs. Aarb. for 1800 S. 59.

Gadeviser, og det ikke altid af den uskyldigste Art, hvad der særlig klædte ilde for ham, hvem den fromme Kronprinds Christian 6 Maj 1726 gav Bestalling som sin Hofbogtrykker. Den 9de Novbr. 1721 var han indkaldt for Konsistoriet for de forargelige Skrifter, som han havde ladet sælge, og blev advaret imod at trykke Noget uden Censur. Holberg ved ogsaa at fortælle om „Brandtes Viser, som sjunges med Fiol i begge Parader“, hvormed menes bekjendte berygtede Huse i Kjøbenhavn¹⁾. Det var ogsaa let afsættelige Ting, han søgte Privilegier paa: 1725 paa Auktionskataloger, gamle og ny Historier, aandelige og skikkelige verdslige Viser, Komædie- og andre Plakater, tyske Almanaker, 1728 paa en Psalmebog og ydermere paa Anlæg af et Fæstekontor²⁾. Alt dette afsløges, men da han samme Aar led stor Skade ved Ildebranden — der siges at være brændt to Bogtrykkerier for ham³⁾ — fik han efter Anbefaling af Odense Magistrat og Konferentsraad Rosenkrantz 13 Juni 1729 Bevilling som Bogtrykker i Odense, dog saaledes „at hverken Direktøren over det kongl. Bogtrykkeri eller Andre derved præjudiceres i deres Privilegier“⁴⁾. Kun faa Ting ere udgaaede fra hans Bogtrykkeri, og hans Virksomhed roses ikke. Ved at nævne Bogtrykker Simon Brandt fra Reformationstiden siger Wadskjær: „Nu efter saa lang en Tid har Odense atter en Brandt til Bogtrykker,

1) Konst. Fhdlpr. og Werlauff, Antegnelser S. 118, jfr. ovf. S. 79.

2) Suppl.-Prot. 1725 I Nr. 515; 1728 I Nr. 72, 251.

3) Fyenske Indlæg 1746, Supplik fra Peter Wilh. Brandt, hvorved findes flere her benyttede Efterretninger om Familien. Jvf. ovf. Anm. til S. 38.

4) Fyenske Reg. 15 Fol. 534, Suppl.-Prot. 1728 II Nr. 854.

som siges ikke heller at være større Roscius in sua arte, end den forrige¹⁾. Efter Stiftamtmand Rantzaus Erklæring havde Bogtrykkeriet altid været i saa slet en Stand, at man neppe kunde faa en Katalog trykt uden mange Fejl og ulæselige Karakterer. Kataloger, Lotteriplaner, Viser og Flyveblade have uden Tvivl været hans væsenligste Næring²⁾. Baade han og hans Hustru, som efter hans Død 1737 fortsatte Trykkeriet, vare og bleve fattige. Sønnen Peter Wilhelm Brandt havde lært hos Faderen og hjulpet Moderen med Trykkeriet, men da først Moderen for ham og senere han selv søgte om Fornyelse af Privilegiet, erklærede Stiftamtmand Rantzau, at Bogtrykkeriet ikke ved dem kunde komme i Anseelse, da de manglede baade Erfarenhed i Professionen og Midler til Bogtrykkeriets Drift. Efter at Brandt i to Aar havde været Svend hos Ove Lynow i Kjøbenhavn og fra ham havde faaet Attest for at være perfektioneret og for retskaffen at kunne passere, og to kjøbenhavnske Borgere havde forskudt ham med Penge til Bogtrykkeriets Istand-sættelse, erholdt han dog 10 Juni 1746 samme Privilegium som sin Fader³⁾. Endnu 1756 omtales han som saa yderlig fattig, at han hverken kunde holde Svend eller Dreng. Hans Virksomhed hæmmedes desuden ved, at han maatte indsende, hvad han trykte —

1) Nye Tidender om lærde og curieuse Sager 1740 Nr. 16.

2) Fyenske Indlæg 1746; Wielandts Extr. Rel. 1788 Nr. 81; Engelstoft, Odense Byes Historie, 2den Udg. S. 381.

3) Fyenske Indlæg 1746; Fyenske Reg. 18 Fol. 349; Reg. over Konfirmationer Fol. 127 under 21 Aug. 1747.

i 10 Aar kun 3 smaa Skrifter — til Censur i Kjøbenhavn, „men andre smaa Sager, bestaaende af Bryllups- og Ligvers, Kataloger og Plakater kunne ikke vorde indsendte til Fakultetet, da Tiden ikke tillader det“¹⁾. Senere er han dog — sikkert nok ikke ved Bogtrykkeriet — kommen til Penge; 1761 var han Grundejer i Odense, og da han 20 Januar 1778 døde, 64 Aar gammel, var han en rig Mand. Hans Enke Marie Troner († 1802, 84 Aar gammel) solgte 1779 Trykkeriet til Christian Iversen, der Aaret efter grundede *Fyens Avis*²⁾.

Begge disse Mænd have fulgt den rette Vej: uden at søge om Tilladelse dertil have de udgivet Aviser. I al deres Ringhed have de Interesse som første Tegn paa et vaagnende Liv i Provindsen og som Vidnesbyrd om, hvor hurtigt Ideerne fra Hovedstaden nu trængte der ud. Vist i Begyndelsen af Marts 1735 har den sældre Brandt udgivet:

Nr. 1
Ugentlige
Provincial
Notifications
Liste
(Vignet).
Aar 1735.

-
- 1) Brev og Erklæring af 19 og 20 Septbr. 1756 i Kancelliets Breve til Nr. 810 i Oversekr. Brevbog 1755—56 S. 1051.
- 2) Med Fremstillingen af disse Mænds Liv og deres Avisvirksomhed maa paa flere Steder jævnføres J. Lauridsens Udsigt over den fyenske Bogtrykkerpresses Historie indtil Aaret 1800 i Samlinger til *Fyens Historie og Topografi* V S. 222—32 og samme Forfatters Tilbageblik paa *Fyens Stiftstidendes første Aarhundrede*. Odense 1872 S. 3—4.

Nr. 8 er dateret 30 April. Det er en lille af to Oktavblade bestaaende Avis, 3" høj, 4 $\frac{1}{2}$ "—5" bred, trykt med 27 Linier paa Siden og temmelig store Typer. Næsten hele første Side indtages af Titlen og den store Vignet: et Vaabenskjold med Odenses Lilier og den fyenske Lindorm, holdt af to Engle og omgivet af Laurbærblade. Sidste Side var ikke altid fuldtrykt. Bladet udkom hver Lørdag og solgtes i Bogtrykkeriet eller paa Posthuset. I Nr. 1 indbødes til ugenligt, maanedligt eller aarligt Abonnement „saa som det nu continueres, og altid forbedres“. Et Exemplar, „af aldt hvad som tryckes tillige med Listerne“, kostede aarligt 1 Rdl., Listerne alene 3 Mk. Et Avertissement synes at have kostet 8 Sk. at faa indrykket. I Nr. 2 anbefales Foretagendet saaledes: „Saasom dette verck er ey allene af Hands Exellentze Geheime-Raad, og Stiftsbefalings Mand over Fyens Stift; men end og af andre høye Herskab, samt af Edle og Velviise Magistraten udi Odense for Nøtteligt og got befunden til alles og enhvers beste her udi Landet: Ombedis da, at dend Gundstige Øfrighed, saavel i andre Kiøbstæder, som paa Landet, vilde sig og derudi fornøyet og Content befinde. Ved denne Liste kundgjøris det nu overalt til en Prøve, paa det enhver der af kand see Øyensunlig og skønne, at dette icke er unøttigt begynt“. I Karen Brahes Bibliothek findes af denne Avis største Delen af Aargangen 1735, Nr. 45 af 1738 og Nr. 32 af 1741; Nr. 44 af 1740 ejes af en Privatmand¹⁾. Tryk og Papir

¹⁾ Adjunkt Vogelsang har vist mig den Imødekommen at udlaaene mig Avisen fra Karen Brahes Bibliothek. Der var 27 Numre af Aargangen 1735. Efter Engelstofts, Holst og

i dette Blad er af de ringeste, Sproget, som om det var skrevet af en uvidende Udlænding¹⁾. I Hovedsagen er det en Adresseavis, som indeholder de samme Avertissementer som Hovedstadens Blade, og Bogtrykkeriet har ogsaa opfyldt et Adressekontors Funktioner, thi i mange Tilfælde skulde de Søgende henvende sig der. Avertissementer om Tjenestesøgende synes at have været Bladets Specialitet. Det meddelte derhos Fyens Kapiteltaxt og Varepriser, ankommende og afgaaende Skippere i fyenske Havne, enkelte Notitser af kommerciel Natur fra Kjøbenhavn og Hamburg, samt naar Fyens Lands-ting skulde holdes. I Nr. 25 klager Udgiveren over at være bleven spillet nogle Puds af sine Misundere; „ieg er nu tvende gange bleven med usandferdighed berettet eendeel mig til spot og foragt, og mine uvenner til en fornøjelse, beder derfor mine Velyndere saa og alle andre som dette haver observeret i disse Uge Lister at dette, som er bleven melt om Lands Ting slig icke for rigtig befunden, enhver vil vende det til det beste, saa som det er ingen Tryckfæler, men mig saa er bleven berettet som ikke meer skal ske, hvor ieg den rene Sandhed vil indhente af Hovedmand.“ Mellem Avertissementerne findes allehaande Nyheder paa Fyen, især

Lauridsens Angivelse skal der være flere Numre af den Aargang. Det sidste, jeg har set, er Nr. 38 af 26 Novbr. 1735. Nr. 44 af 1740 ejes af Oberst V. Abrahamson.

¹⁾ Prøver ere meddelte i Fyens Stiftstidende af 7 Maj 1861 Nr. 121 (bl. A. Skydeselskabets Fest i Odense i Nr. 14); Lollands-Falsters Stiftstidende af 16 Januar 1870 Nr. 14 (Stiftamtmand Chr. Sehesteds Jordefærd i Nr. 44 af 1740); L. Holst, Kjøbenhavn og Kongerigets Kjøbstæder for 100 Aar siden S. 122—23; Samlinger til Fyens Hist. og Topografi V S. 228—30, VI S. 250—51.

fra Odense: om Standspersoners Gjennemrejse, Ophold og Afrejse, Dødsfald, Begravelser, Festligheder, Ildebrande, Uvejr, Ulykkestilfælde, Forbrydelser, Optræden af omrejsende Skuespillere og Gøglere. Det gaar her ind paa det underholdende Omraade og giver morsomme Anekdoter ogsaa fra Udlandet. Efter de to fra Aarene 1738 og 1741 bevarede Numre synes Bladet da mere end tidligere, maaske af Mangel paa lokale Nyheder og Annoncer, at have maattet tage til Takke med kjøbenhavnske Nyheder og udenlandske Anekdoter. Efter denne Tid vides Intet om Bladets Skæbne, men fra Begyndelsen af 1747 har den yngre Brandt udgivet

Den Møraalske

Land - Løbere

Som tillige medbringer

Nye Tidender for Fyhn og Langeland

Nyt (Vignet) Nyt

At Gavne og Fornøye, det er mit Symbolum
Mar och Wat vor min Møye, sonst loop ich nit herum.

Der kjendes kun et unumereret Exemplar, dateret Odense 4 Januar 1747, som er Avisens Begyndelsesnummer, og et udateret Nr. 21, som sikkert nok er udkommet samme Aar først i Juni¹⁾. Det har altsaa været en Ugeavis. Hvert Nummer bestaar af 2 Kvartblade. Vignetten er Landløberen med Stav og Tigger-

¹⁾ Begge Numre have været i Oberst V. Abrahamsons Eje, men han har skjænket det sidste til det kongl. Bibliothek. Ejeren har godhedsfuldt ladet mig benytte det første interessante Nummer. Efter Nr. 21 skulde Fyens Landsting, hvis Retsdag var Onsdag, holdes 28 Juni; af Aar, om hvilke der kan være Tale, faldt kun i 1747 og 1752 28 Juni paa en Onsdag.

pose. Det første Nummer begynder med en humoristisk, kvikt skrevet Indledning: hvad Nyt, hedder det, er gjærne det første Spørgsmaal i Selskaber; der, men ikke i en Avis kan man undskylde sig med, at man Intet ved; Bogtrykkeren har derfor antaget i sin Tjeneste „en hob Landløbere, som i det de stryger Landet omkring, for at betle og plage Folck, skal indberette mig, hvad de her og der, seer og hører i godt Folkes Huuse. Ved dette Middel haaber jeg at komme med Tiden i Stand til at fornøje enhver og at min Avis skal selv blive mig en god Landløber, der løber om i Landet“ for at tjene Penge til Bogtrykkeriets Fortsættelse. „Skulle ved denne Avise icke Udrettes viidere, end at flye Eendeel noget andet at tale om og skumle over i Selskaber, end deres Næste, var det alt en stor Vinding, dog prætenderer Avis-Skriveren selv icke i dette fald at blive privilegeret, og fortryder icke derpaa, der som hand ickun maa blive den eeneste det gaar ud over.“ Foruden et humoristisk prosaisk og alvorligt poetisk Nytaarsønske, en Del fyenske „Curiosa“ og et Par Avertissementer indeholder Bladet Referater af et Par Højesteretsdomme i langelandske Sager. Nr. 21 indeholder en ret livlig, moralsk Afhandling om Fornuftens Brug og Misbrug i Stil med Holbergs Epistler, samt et Par Avertissementer. Bladet fremstiller altsaa en Forening af et underholdende, moralsk, Nyheds- og Annonceblad, som hidtil var ukjendt her i Landet, og Odense har altsaa i saa Henseende Forspringet for Kjøbenhavn. Bladet bærer ikke Bogtrykkerens Navn, men der var paa den Tid ingen anden Bogtrykker i Odense end Brandt. Man er saa heldig med temmelig Sikkerh^{ed}

at kunne paavise Redaktøren; thi det siges om den flittige og aandsrørige Jurist, Dr. jur. Christian Ditlev Hedegaard († 1781), Birkedommer ved det fynske Rytterdistrikt, at han mellem 1730 og 1750 har skrevet nogle Aviser, som udkom fra det Brandtske Officin i Odense. Den ældre Brandts Avis kan der neppe være Tale om, at han har haft at gjøre med, men Landløberens Indhold tyder netop paa en Mand, der er Jurist og, som Hedegaard, i sin Ungdom havde været en daglig Omgangsven af Holberg¹⁾. Avisen er vistnok snart ophørt, og der kjendes ingen flere Forsøg paa at skabe en dansk-norsk Provindspresse, førend Adressekontorerne i Slutningen af Tredserne begyndte at rejse sig i Stiftsstæderne, og Pressevirksomheden der gik da netop i den af disse fynske Forløbere antydede Retning.

Medens den danske Provindspresse kun havde skudt en svag og snart henvisnet Spire, rørte der sig i Pressen ved Elben et kraftigt Liv, i en enkelt Retning saa kraftigt, at det havde Betydning for hele Nord-europa. I det gamle Sæde for et kongeligt Bogtrykkeri, Glückstadt, har allerede fra Aaret 1740 Johan Jacob Babst, uden at have Privilegium derpaa, trykket en politisk og Avertissementstidende „Glückstadter Fortuna“, en Kompilation af Hamburger- og Altona-Aviser, som udgik to Gange om Ugen med et Halvark i Oktav²⁾.

¹⁾ Nyerups Litteraturlæxicon S. 231; Iris og Hebe 1808 III S. 80.

²⁾ A. Niemann, Miscellaneen II, 2 S. 205; Allgemeiner Litterarischer Anzeiger 1800 Nr. 5 S. 46.

En Ansøgning fra ham af 10 April 1742 om portofri Forsendelse til Itzehoe og Rendsburg blev afslaaet¹⁾, men 1750 grundede Justitsraad Friederich Ditlev Karl v. Cronhelm († 1757) i Glückstadt Avertissementsbladet „Schlesvig-Holsteinische Anzeigen“ og fik ifølge kongelig Resolution af 27 April s. A. Portofrihed imod aarlig at betale 100 Rdl. til Postkassen. Det udkom fra 4 Maj 1750 hver Mandag med 4 Kwartblade. Det indeholdt desuden smaa Afhandlinger af historisk eller literært Indhold. Da Bladet imidlertid endnu sidst i Aaret 1752 kun havde 145 Abonnenter, fritoges han for denne Afgift, indtil Abonnement-tallet maatte være steget til 400²⁾. — 1746 eller før gav Besidderen af det fælles Gods Wandsbeck, Markgrev Friedrich Christian af Brandenburg-Bayreuth, Bogtrykker Nicolaus Baade Tilladelse til at trykke og forlægge en Ugeavis i et af Diederich Christian Milatz anlagt Trykkeri. Milatz var Redaktør af disse „Neueste Nachrichten von Staats- und Gelehrten Sachen“, der udkom 4 Gange om Ugen med 2 Kwartblade. Vignetten var den flyvende Mercurius. Han skrev, som han selv siger, for den simple og jævne Mand, ikke for Lærde, Statskyndige eller Erfarne. „Wandsbecker Zeitung“, som den almindelig kaldtes, var et Blad, som gav Autoriteterne meget at bestille. 1746 havde Markgreven allerede ladet Redaktøren vide,

1) Generalpostamtets Korrespd.-Prot. 1742 Nr. 174; 1747 Nr. 274.

2) Niemann p. a. St. S. 205; H. Schröder, Lexicon der hamburg. Schriftsteller I S. 601; Gnrlpostamtets Korresp.-Prot. 1750 Nr. 187, 318, 328, 405—47, 788—92; Gnrlpostamtets Resol. Prot. 1750—52, Fol. 61, 424.

at han skrev for dristigt og risikerede, at Tilladelsen toges tilbage. Den 29de Maj 1747 forbød Fællesregeringen Udgivelsen af Bladet paa Grund af dets uoverlagte Ræsonnementer, men efter Anbefaling af Inspektor og Justitiarius i Wandsbeck, Heinrich Rüdell fik det i Juli Lov til at udkomme under hans Censur. Ifølge en Klage fra Rusland over Beretninger i Nr. 6 og 11 af 1757 om Kejserindens Sygdom, hvori der fortaltes, at hun led af en indre Svulst, frelstes Privilegiet kun fra Kassation, ved at Baade erkjendte sin Fejl og bad om Naade, men han forsyndede sig strax paany imod Rusland, og Bladet var da standset lige til 21 November. „Skulde der da slet ingen Forbarmelse være for mig i St. Petersborg,“ skrev han 8 Novbr. Han var dog ikke bleven klog af Skade, thi 3 Marts 1758 klagede Bladets Censor, Inspektor Clasen over, at Udgiveren lod Avisen udgaa med de af Censor udstrøgne Steder eller først sendte ham Korrekturarket, efter at Avisen tildels var trykt og afsendt. Han udtaler følgende betegnende Karakteristik af Maaden, hvorpaa Redaktøren ledede Udgivelsen: „Han søger sin største Fordel hos Pøbelen, og for at forlyste denne indfletter han allehaande spøgefulde Anekdoter og Ræsonnementer over de forekommende Begivenheder, hvilke som oftest bestaa dels i nederdrægtige Plumpheder, dels i Kritiker, hvorved de krigsførende Magters Handlinger gjøres latterlige, for ikke at tale om, at han mange Gange optager saarende Satirer og Paskviller i Aviserne.“¹⁾

¹⁾ Tydske Kancellisager i Minst. Arkiv, Literaria III, Pakken „Wandsbecker Zeitung“, hvor der findes et Par Numre af Avisen.

Foruden „Altonaischer Mercurius“, som vi ovenfor have omtalt i dens vexlende Skikkelser¹⁾, udkom i Altona „Reichs Post-Reuter“, der snart ragede højt op over dem alle²⁾. Efter den gamle Heinrich Heuss's Død 1716 udgaves Avisen af hans Søn, den danske Postmester Johann Heuss; dens Trykning i det kongelige Bogtrykkeri ophørte 1737. Heuss beskyldte Hülle for i mange Aar at have solgt den i Altona, saaledes at han ikke selv kunde faa den afsat der, at have taget de bedste Nyheder af Heuss's Manuskript og sat i Mercurius, og først at have sendt ham Avisen nogle Timer, efter at Mercurius var udkommen, — ja egenmægtig i Posttrytteren at have indført Paskviller imod andre Avisskrivere³⁾. Heuss lod den da trykke hos Enken Anna Margretha Ulrici, en Datter af den 1731 afdøde Bogtrykker Jobst Hinrich Baacke, som ifølge Tilladelse fra Overpræsidenten af 15 Oktbr. 1717 havde trykket i Altona. Enken Ulrici ægtede senere Bogtrykker Johann Gottlieb Weinerth († 1743), hvem hun overlevede. Efter Kontrakt af 15 August 1737 skulde hun for 40 Rdl. om Maaneden trykke 160 Bøger om Ugen. Bladet er altsaa den Gang udgaaet i omtrent 2000 Exemplarer, allerede et betydeligt Antal for et Datidens Blad, men dog for Intet at regne imod det umaadelige Opsving, som det tog i de følgende 20 Aar. Heuss døde 21 Juni 1744,

¹⁾ Dette Værks II S. 303—18, III S. 100—101.

²⁾ Dette Værks II S. 306—7, 312—13.

³⁾ Til Fremstillingen af „Reichs Post-Reuters“ Historie er benyttet mangfoldige Aktstykker i de nævnte Tydske Kancellisager i Minst. Arkiv, især Literaria III „Acten betreffend den Altonaer Reichs Post-Reuter“.

74 Aar gammel¹⁾. Med sin Hustru Sophie Elisabeth Schomaker († 1739) havde han Sønnen Johann Heuss, dansk Postkommissær i Hamburg og Kancelliraad, for hvem Faderen 11 Decbr. 1741 havde erhvervet Extension af Privilegiet. Fra Foraaret 1749 udgik Avisen i Kvartformat. Det siges, at Postrytteren 1755 havde større Udbredelse end Hamburgeraviserne og forsendtes til Danmark, Sverig, Preussen, Lifland, Tydskland og Holland, men størst Afsætning havde den dog til Tydskland, hvor Mercurius aldrig fik Indgang. 1757 udgik Postrytteren i 10800 Exemplarer — det synes utroligt, men det er sikkert — og den siges at have indbragt 1000 Mk. Lybsk om Ugen. Efter Klage fra Heuss over Enken Weinerths Dyrhed, slette Tryk og Grovhed fik han selv 11 April 1757 Privilegium til Anlæg af et Bogtrykkeri i Altona, hvori han allerede i Sommerens Løb begyndte at trykke en Del Exemplarer af Avisen, og fra 1758 trykkedes den udelukkende der. Enken op-løftede høje Nødskrig, satte Himmel og Jord i Bevægelse for at tvinge Heuss til at lade trykke hos hende og udvirkede endelig ved en Rejse til Kjøbenhavn et Privilegium af 13 Marts 1758 til Trykning af „Altonaische Staats- und Gelehrte Zeitung“, men den fik aldrig nogen Betydning og ophørte i Sommeren 1763²⁾. Heuss's Frafald havde givet hendes Bog-

¹⁾ Generalpostamtets Korresp.-Prot. 1744 Nr. 805; Schrøder, Lexicon der hamburg. Schriftsteller III S 244.

²⁾ I Tydske Kancellisager Lit. I findes flere Numre af „Reichs Post-Reuter“ fra Weinerths og Heuss's Bogtrykkeri fra 1756 og 1757; i Lit. III et Prøvenummer af Enken Weinerths Avis og Nr. 95 af 9 Oktbr. 1759 af den af Advokat Georg Schade fra Begyndelsen af Aaret udgivne Avis „Staats- und Gelehrte

trykkeri Dødsstødet, det ophørte ved hendes Død 1768. Heuss maa have været en Mand af fremragende journalistisk Dygtighed. Under hans Ledelse steg Tallet af Exemplarer i Løbet af Syvaarskrigen til 13000, og efter Krigen udkom Avisen 6 Gange om Ugen¹⁾. Efter et Privilegium af 28 April 1758 udgav han desuden en fransk Avis „Gazette d'Altona“, som bestod til 1772. Af Heuss's Redaktører kjender man flere. Johan Christopher Zachariæ blev af ubekjendte Aarsager i Aaret 1748 sat ud af Tjenesten; han havde da 300 Rdl. aarligt²⁾. 1757 var han dog 2den Redaktør; da havde Georg Andreas Hossen, der kort efter blev Postmester i Altona, i nogle Aar været 1ste Redaktør, og han blev i Forbindelse med Bladet til Heuss's Død. Som Redaktører af Mercurius nævnes 1757 Skriver paa det danske Postkontor i Hamburg Robert Rhode og 1758 Johann Hinrich Meyer. Rhode skal saa vel før som senere have været Redaktør af Postreuter, men vendte efter Syvaarskrigen tilbage til Mercurius, i hvilken Stilling hans Dygtighed roses³⁾. Først i Maj 1764 døde Heuss, 48 Aar gammel, og Aaret efter i April hans Enke Catharina Elisabeth Kirchoff⁴⁾. Den Extension af Privilegiet, som han 6 August 1755 havde erholdt

Neuigkeiten“, som tryktes i det af ham ifølge Priv. af 20 Novbr. 1758 i Altona anlagte Trykkeri, men endte sin korte og stormfulde Tilværelse 1760, da Udgiveren som Forfatter af et fritænkerisk Skrift sattes paa Christiansø (jfr. R. Nyerup, Luxdorphiana S. 18 & ff.).

¹⁾ Niemann, Miscellaneen II 2, S. 236.

²⁾ Generalpostamtets Korresp.-Prot. 1748 Nr. 627, 655, 656.

³⁾ Allgemeiner Lit. Anzeiger 1800 Nr. 5 S. 46.

⁴⁾ Generalpostamtets Korresp.-Prot. 1764 Nr. 261 af 11 Maj.

for Enke og Børn, overførtes 2 August 1765 paa hans ældste Søn Johann Christian Heuss (født 1755), som senere indtraadte i den danske Militærstand. Trykkeriet gik ind, og Avisen blev trykt hos Conrad Jacob Spieringk, som af den Aarsag 2 August 1765 fik Privilegium til at anlægge et Bogtrykkeri i Altona. Senere tryktes den hos Bülow¹⁾. Efter Johann Heuss's Død sank „Reichs Post-Reuters“ Betydning. En farlig Konkurrent fik den, da „Hamburgische Neue Zeitung“ 1767 stiftedes af en sachsisk Legationsraad Polycarp August Leisching, som tillige købte Mercurius af de Burmesterske Arvinger. Paa en eller anden Maade uheldbringende skal Licentiat Albrecht Wittenbergs Redaktion (1772—86) have været. Fra 1786 blev han Redaktør af Leischings Aviser, og Johan Herman Stoeber redigerede saa „Reichs Post-Reuter“ til dens Ophør²⁾. Denne var 1782 af Heuss's Arvinger bleven solgt til Bogtrykker Johann David Adam Eckhardt, som 28 August fik Extension paa Privilegiet, men han formaaede ikke at skaffe den Publikums tabte Yndest tilbage. Fra 31 Marts 1789 ophørte den; den havde da 1000 Abonnenter, men havde dog kunnet bære sig. Den maatte falde for at befri Leisching for en ubejlig Konkurrent; han købte den for 800 Rdl. af Eckhardt, som overtog Trykningen af Mercurius. „Reichs Post-Reuter“ var det største Presseorgan, som har eksisteret indenfor den danske Konges Riger og Lande i det

¹⁾ Niemann p. a. St. S 235.

²⁾ Smidt, *Hanseatisches Magazin* VI Bremen 1802 S. 319, 327, 330; Schröder, *Lexicon hamburg. Schriftsteller* IV S. 418—15; Niemann p. a. St. S. 237.

18de Aarhundrede, og for en Tid af europæisk Betydning. Vi have derfor troet at kunne forsvare en kort Fremstilling af dens Levnetsløb.

Med Hensyn til Regeringens og Publikums Holdning frembyder Altonas Avishistorie ganske de samme Fænomener som Kjøbenhavns: den samme Ømfindtlighed hos de fremmede Magters Repræsentanter, samme Beredvillighed hos Regeringen til at imødekomme deres Ønsker, medens Klagerne fra Udlandet langt overveje dem fra Indlandet. Jeg kjender kun een privat Klage fra Indlandet, da nemlig Præsten i Gladsaxe (Søren Lemvig) besværede sig over, at Heuss's Avis af 29 Maj 1750 fra Kjøbenhavn havde fortalt, at Præstekonen før Præstegaardens Brand oftere havde maattet bindes for Galskab, men efter Branden havde gjenvundet sin Forstand. Heuss fik Befaling til at tilbagekalde, indberette Referentens Navn og afholde sig fra „graverende Personalia“¹⁾. Censuren lededes lige saa slapt som i Kjøbenhavn; men Straffen var strængere, hvad der var en naturlig Følge af Altona-Avisernes større Betydning og Udbredelse, og den deraf følgende større Fristelse for dem til at slaa ind paa en friere Tone. Holdningen er ogsaa friere hos Forfatterne her paa Grændsen. I Aaret 1740 klagede den preussiske Legationssekretær Heussinger over, at „Dänischer Correspondent“ i den lærde Artikel i Nr. 73, 75 og 79 i haarde Udtryk havde udladt sig imod de Reformerte. Hülle opgav som Forfatter Professor i Filologien og Rektor ved Gymnasiet

¹⁾ Viberg, Dansk Præstehistorie I S. 458, II S. 202; Generalpostamtets Korresp.-Prot. 1750 Nr. 592.

Heinrich Scholtz, men denne svarede ganske frejdigt, at man ikke gjerne plejede at betage en Lærd — og tilmed paa Universiteter og Gymnasier — Friheden til at meddele Publikum sine Tanker og Oplysninger, og derved afskære ham Haabet om mulige Gjendrivelser“. Baade han og Hülle fik Advarsler med Udsigt til Straf¹⁾. Meget smaa Ting, et Stænk af Ironi kunde vække Anstød. Exempelvis kan anføres en Artikel af „Dänischer Correspondent“ Nr. 55 af 10 Juli 1742: „Frankfurt, vom 3 Jul. Der franz. Minister, Hr. Blondel, hat seine Credentialien an den Kayser übergeben, und sich dabey erklärt, dasz, im Fall in den Niederlanden das Kriegsfeuer ausbräche, Frankreich nicht im Stande seyn würde, Se Kays. Maj. so als bisher beyzustehen; und dasz also Se. Maj. alle ersinnliche Mittel anwenden müsten, das deutsche Reich zu einem ihm vortheilhaften Schlusse zu nöthigen. Die Franzosen suchen uns hier mit einer grossen Beredsamkeit zu überreden, dasz die Absicht ihres Koniges in Ansehung des deutschen Reichs ganz aufrichtig sey; dasz Se. allerchristl. Maj. alle ihre Schätze und Truppen zu Deutschlands Besten aufopferten, keine Länder zu conqvetiren, sondern nur dasjenige aus dem Wege zu räumen suchten, was zu so vielen blutigen Kriegen zwischen dem deutschen Reiche und Frankreich Anlasz gegeben. Die französischen Complimente klingen immer schön.“ Som det synes uden

¹⁾ Kopibog f. udenl. Sager 1740 Fol. 675, 734, 798 i Geh. Ark. Om Scholtz se E. H. Wichmann, Geschichte Altonas S. 195; J. H. C. Eggers, Geschichte des altonaischen Gymnasiums, I Altona 1834 S. 7—8.

Foranledning fra Udlandets Side, maatte Præsident Schomburg ifølge et Reskript af 28 Juli 1742 befale Avisskriveren at holde sig til Kjendsgjærninger, „da slige Kritiker og Ræsonnements ingen Nytte have og give Anledning til Besværinger fra fremmede Hoffer.“ Under den østrigske Arvefølgekrig fik man nok af Besværinger fra Frankrigs Side. Et Aar efter beskyldtes Heuss i et Reskript til Schomburg af 21 Septbr. 1743 for at udtale sig for frit i de Domme, han knyttede til sin Gjengivelse af Kjendsgjærninger, og for at tillade sig ufordelagtige Sentiments, hvad der havde givet fremmede Gesandter Anledning til Klage; navnlig om en venskabelig og allieret Magt som Frankrig maatte han ikke tale med Foragt. 1746 klagede den franske Minister over, at „Dänischer Correspondent“ i Nr. 45 havde recenseret en for det franske Hof anstødelig Levnetsbeskrivelse af den afdøde Anna Marie Maily¹⁾. Et Reskript af 1 Juli satte Brødrene Burmester i en Bøde til Altona Gymnasium af 100 Rdl., der dog ned-sattes til det Halve.

Disse Sager vise os, hvor daarligt det stod til med Schomburgs Censur. Han vedgik aabent baade 1743 og 1746, at han undlod at censurere Aviserne, for at ikke Udgivelsen skulde forsinkes og saaledes Byen

¹⁾ Fire Søstre af Familien de Nesle efterfulgte hverandre som Ludvig XV's Maitresser: den ældste Søster Louise Julie, Grevinde de Maily, blev sendt bort fra Hoffet efter Foranstaltning af sin yngre Søster Marie Anne, Marquise de Tournelle, senere Hertuginde de Chateauroux, som døde 8 Decbr. 1744. Ovenfor maa der have fundet en Sammenblanding Sted af disse to Damers Navne.

miste denne Næring. Under Overpræsident Rantzau-Ascheberg synes Regeringen at have villet indføre strængere Principer. Den engelske Minister Titley havde besværet sig over, at „Reichs Post-Reuter“ i Nr. 177 af 1748, rigtignok efter fremmede Aviser, havde optaget den af den stuartske Prætendent Jacob III udstedte Protest imod den almindelige Fred: „et Aktstykke“, siger han, „fuldt af lige saa uretfærdige som krænkende Betragtninger, der paa een Gang saare direkte eller indirekte Kongen min Herres Værdighed, det engelske Folks Frihed, dets Allieredes og selv den danske Konges Ære“. Rantzau blev befaleet at indberette, hvilke Foranstaltninger han havde truffet med Hensyn til Censuren, Heuss maatte gjøre en Undskyldning i Avisens Nr. 192, og Avissskriveren blev tilkjendegivet Kongens Mishag, hvorhos det betydedes ham, „at han fremtidig omhyggeligt skulde afholde sig fra at indføre i sine Gazetter Noget, som kunde være fornærmeligt og anstødeligt for andre og især de med Hans Kongl. Majestæt i Venskab og Alliance staaende Magter, hvis han ikke vilde vente sig Hans Kongl. Majestæts Unsaade og haard Straf“. En nøjagtig Censur erklærede Rantzau for uigjennemførlig paa Grund af Postgangen: Aviserne kunde neppe være trykte færdige, naar Hamburgerposterne afgik til Udlandet. Ja endog saa en foreløbig Censur vilde af samme Aarsag hindre Avisudgiverne i Brugen og Nydelsen af deres Privilegier. De paaklagede Ulæmper vare forbundne med Avisudgivning hele Verden over. Som det virksomste

Middel derimod anbefalede han Pengebøder¹⁾. Regeringen har ikke drevet Sagen videre. Endnu 1755 blev „Altonaischer Mercurius“ ikke sendt til Censur før alle Exemplarer vare trykte, og uden Modsigelse fra Overpræsidentens Side erklærede Brødrene Burmester ham, at det ikke kunde være anderledes.

Syvaarskrigen bragte glimrende Resultater for Udbredelsen af Altona-Aviserne, men den bragte ogsaa Farer saa store, at end ikke al Forsigtighed fra Avisudgivernes Side formaaede at afværge dem. Flere Gange truedes Heuss med Kassation eller Suspension af Privilegiet. Mellem de krigførende Magter var han kommen mellem to Ilde. Optog han preussisk-venlige Beretninger, truede det kejserlige Postamt ham med ikke at ville modtage hans Aviser eller stillede ham et Forbud i Udsigt imod deres Salg i Riget; naar han derimod offentliggjorde kejserlige Manifeste, mødte han lignende Trusler fra den preussiske Ministers Side. Heuss fandt da paa at trykke slige Aktstykker eller Beretninger som Tillæg til Avisen, der efter Omstændighederne sendtes enten til Preussen eller til Riget. Den danske Udenrigsminister Joh. Hartv. Ernst Bernstorff billigede hans Fremgangsmaade: naar han blot skrev Aviserne saa forsigtigt, som han plejede, skulde han ikke bryde sig om Truslerne fra Berlin og Wien²⁾.

1) Kopibog f. udenl. Sager 1748 Nr. 390, 408; Aktstykker: Nr. 16; Rantzau-Aschebergs Skrivelse af 6 Decbr. 1748 i Udenrigsministeriets Arkiv., hvor det paagjældende Nummer af „Reichs Post-Reuter“ er vedlagt og v. Qualens Skriv. af 5 Septbr. 1755 smtds.

2) Suppliker af 16 og 19 Oktbr. 1756 fra Heuss til Bernstorff

Men saa kunde det hændes, at den preussiske Minister kom og vilde have et Tillæg optaget, og det hannoverske Generalitet et andet. Opfyldte Heuss ikke deres Ønsker, anklagede de ham for Regeringen som en Forbryder. Han bad derfor selv om, at Censuren maatte foretages med største Nøjagtighed og Omhu, og at da Censor ved indtræffende Besværinger selv maatte lide derfor¹⁾.

Bernstorff var ingenlunde uvenlig stemt overfor Aviserne. Under en Samtale i Altona med Redaktør Hossen havde han ytret, at han ikke forlangte, at Aviserne skulde være saa magert skrevne, at de helt faldt igjennem og mistede den Kredit, som de hidtil havde haft — en Ytring, der minder om den samtidige Preusserkonges Ord: „Naar Aviserne skulle være interessante, maa de ikke være generte“²⁾ —; men Bernstorff maatte tage Hensyn til Udlandets Klager, hvormed han bestormedes hver Postdag. Heuss's og Burmesters Redaktører maatte flere Gange vandre i Civilarrest paa Raadhuset. Der var en Gang endogsaa Tale om Vand og Brød, men det fandt Bernstorff dog for haardt første Gang³⁾. Han har selv udtalt sin Mening om Avisernes Opgave: Tidendeskriveren maa blot upartisk fortælle det, som virkelig er foregaaet, men overlade Dommen derover til sine Læsere. Men allermindst maa

og dennes Svar af 6 Novbr. i Acten betr. den Altonaer Reichs Post-Reuter i Tydske Kancellisager Lit. III i Minst. Arkiv.

1) Supplik af 10 Februar 1758 p. a. St.

2) H. Scharling, Dansk Tidsskrift II 1870 S. 119—20.

3) Skriv. af 18 Marts 1758 fra Bernstorff til Overpræsident v. Qualen p. a. St.

han indblande saadanne Domme og Betragtninger, hvorved ansete Mænd forulæmpes. En Skrivemaade, som strider derimod, forraader kun en Kaadhed, som ikke bør lades ustraffet, naar den formasteligt slippes løs endogsaa imod højtstaaende Personer. Udtalelsen er mærkelig fra den ansete Statsmand, idet den viser, at Anskuelserne om Avisernes berettigede Omraade fra Statsmagtens Side vare de samme som de, der vare de almindeligt gjældende i Slutningen af det 17de Aarhundrede; men Publikum var rigtignok ikke længere fornøjet dermed, det vilde netop have Domme og Betragtninger, snart ogsaa Kaadhed¹⁾. De Plagerier, hvorfor den danske Regering var udsat fra Udlandets Side, fandt endelig deres Udslag i den skarpe kongelige Resolution af 3 August 1759, som meddeltes Overpræsident v. Qualen til Kundgjørelse for Vedkommende. I Forbindelse med hine Ord af Bernstorff giver den et samlet Billede af Censurens Opgave over for Aviserne i den Tid, vi have sat os til Maal at skildre. I Tilfælde af grundet Klage fra Udlandet vilde man holde sig ikke alene til Avisskriveren, men ogsaa til den fungerende Censor — Overpræsidenten havde nemlig overdraget Funktionen til Politimesteren — og „lade dem eftertrykkelig føle vor retfærdige Unaade“. Om Avisudgiverne hed det, at de „under uafbedeligt Tab af deres Privilegier for dem selv og under korporlig Straf for dem, som de have brugt til at forfatte de anstøde-

¹⁾ Skriv. af 14 Febr. 1758 fra Bernstorff til v. Qualen. Dette Værks II S. 189—44.

lige Artikler," skulde „uden Forskjel aflade fra Aftryk og Indrykken af alle satiriske og fornærmelige Efterretninger, Formodninger, Reflexioner om Kvalifikationer af alle europæiske Hoffer og Nationer," „og at vi i alle Ting, som angaa nærværende Uro og Stridigheder, kun ville indrømme dem en alvorlig Fortælling af Begivenhederne og Indrykken af de fra og til udkommende og af Hofferne selv anerkjendte Skrifter, og endelig ogsaa et i ethvert Tilfælde dog fra al anstødelig Spøg rensset Udtog af de Skrifter, som træde for Lyset uden Autoritet“¹⁾.

Idet vi gaa over til at omtale den periodiske Presses Moderstamme, der skrevne Avis, og Pressens Foreninger i literær og industriel Retning, kan det være paa sin Plads at slutte den politiske Presses Historie og Skildringen af Censurforholdene med de Ord, i hvilke den haardt betrængte Redaktør Hossen i halv komisk Fortvivelse klager sin Nød for Bernstorff²⁾. De male lyslevende, hvorledes i hin Tid Vilkaarligheden var ledende Tanke i Regeringsmyndighedernes Behandling af Aviserne: „Til Deres Rigsfriherrelige Excellents nærmer sig bævende og med yderste Vemod et af de allerelændigste Mennesker, som der under de nuværende Tidsforhold kan være til paa Jorden, nemlig en Tidendeskriver.“ Han fortæller dernæst, hvorledes han for at imødekomme Bernstorffs Ønsker „ved den yderste og uophørlige Anstrængelse af mine Tanker er

¹⁾ Paa anf. St. Literaria II Censur.

²⁾ Supplik af 18 Oktbr. 1757 p. a. S. i Lit. III.

kommen saa vidt, at jeg slet ikke mere stoler paa mit eget Omdømme, næsten mister enhver Vished i den menneskelige Erkjendelse og med Hensyn til Valget af Tidendestof bringes til den fuldstændigste Skepticisme; thi Erfaringen har lært mig, at der ofte er opstaaet Vanskeligheder over Steder, om hvilke hverken jeg eller mange andre fornuftige og upartiske Folk have formodet Sligt — med eet Ord, at jeg kun med Gysen og Skræk sætter Pennen til dette Arbejde.“

•

AKTSTYKKER.

Nr. I.

Secreterer Jochim Wielandt for sig og sine Arvinger in linea Descendenti, Privilegium paa at trykke Relationer med Vexel Coursen og Priis Couranten.

F 4

G. A. V. At Vi efter allerunderdanigst giorte ansøgning og begiering og paa det enhver om en og andre forefaldende Merkværdigheder og handelen paa fremmede steder kand have en almindelig Kundskab allernaadigst have bevilget og tilladt, saaog hermed bevilge og tillade, at Os Elskelig Jochim Wielandt Secreterer udi Vores Danske Cancellie og hans Arvinger in linea Descendenti maa saavel hver Postdag, som Ugent- og Maanedtlig lade trykke og til hvem det begierer afhænde Danske og Tydske extraordinaire Relationer med Vexel Coursen og Priis Couranten uden at nogen maa understaa sig samme at eftertrykke hvorudi hand følger saavit Tidernes beskaffenhed det tillader den af afg. Boghandler Daniel Pauli, efter det ham af Vores Elskelige kiere Hr. Fader Sal. og Høylovlig Ihukommelse dend 22 Octbr. 1672 allernaadigst forundte Privilegium, brugte maade og skal hand ellers ey lade noget usømmeligt i bemelte extraordinaire Relationer indflyde men saaledes indrette dem, som hand det agter at forsvare. Forbydende etc.

Hafnia d. 22 Novbr. A° 1720.

Sjæl. Reg. 50 Fol. 475.

Nr. 2.

Avertissementer i Wielandts ugentlige danske Aviser om hans Avisers Distribution, Pris o. desl.

a.

Saasom adskillige Liebhabere have besverget sig over, at de ej betids nok forsynes med disse Relationer, dog mand ey kand overkomme paa en Tid at lade alle dermed forsyne formedelst dend mengde deraf som skal ombæres, saa tilbydes herved dem, som dem selv vilde lade afhente dette slags Relationer for 2 Mark Aarlig hver Parthie ringere udi Priis end de derfor hidindtil have svaret med Forsikring, at de alletider 16 Timer efter at Brevene ved Postens Ankomst ere begyndte at uddeles, kand vorde til deres Udsendte leverte.

Extr. Rel. Nr. 48 af 15 Juni 1722.

b.

Gives hermed tilkiende, at som de udi dette med K. K. Maje. allernaadigste Tilladelse af Cancellie-Raad Wielandt oprettede Bogtryckerie forferdigede Franske Nouvellers, Danske og Tydske Extraordinaire Relationer samt Tidender om Lærde Sager, ej efter Dags immediate ved noget Post-Contoir udi Hans Majestets Riger og Lande kand erholdes, men maa udi Kiøbenhavn hos bemelte Cancellie-Raad Wielandt directe forskrives, saasom hand med det Kongl. General-Post-Ambt er conveneret om en vis Penge af hver Sort Nouvellers i stæden for Post-Penge at erlegge Aarligen, hvorudover og dend Aarlige Priis paa hvert Sort, som følger, er reguleret.

1. For dend Franske Aviis 2 om Ugen betales for Nouvellen i sig selv med Convolut og Postpenge Aarlig 4 Rixdal. 1 M. 8 β .

2. For dend Danske Relation 2 om Ugen med dertil hørende Maanedlig Relation 3 Rixdal. 1 M. 8 β .

3. For dend Tydske Relation, 2 om Ugen paa lige Maade betales Aarlig 2 Rixd. 4 M. 8 β .

4. Forlanges dend Tydske og Danske Relation, som ere af different Indhold, tillige med dend Maanedlig under eet, svares derfor Aarlig 5 Rixd. 1 M. 8 β .

5. For de Nye Tidender om Lærde Sager et Ark om Ugen svares Aarlig 2 Rixd. 1 M. 8 β .

6. Skulde nogen ville accompagnere enten dend Franske Nouvelle eller Tydske Relation med en Maanedlig Dansk Relation, koster dend a parte 3 Mark. Saa kand enhver, som behager at bestille disse Nouveller saadan sin Begiering aaben og uforseglet paa det ham nærmest liggende Posthus levere, med paategnede Adresse til Cancellie-Raad Wielandt og at det i General Post-Ambtet skal leveres, da dem ej alleene vedbørlig skal vorde gaaet til Hænde, men enhver endog kand leve forsikret, at hvad i saa Maader bestilles accurat og rigtig skal vorde expederet saa forsvarligen, at ej nogen skal have nødig der over at klage, hvilket mand hidindtil ej har kundet afverge saa længe Expeditionen er gaaet igiennem andres Hænder. Og gøres herhos tillige bekientd, at naar meere end et slags af disse Nouveller bestilles under en Convolut, svares ej meere end 24 β for et Convolut, og afgaar da 24 β i ovensatte Taxt, paa hver af de øvrige forlangende Sorter. Saa og saaledes kommer overeens med de overalt forhen under Cancellie-Raad Wielants Haand udstedte Efterretninger.

Extr. Rel. Nr. 103—105 af 1723.

c.

Da endeel af Liebhaberne som bekomme disse og andre Sorter Nouveller med Posten, naftet de adskillige Tider til dem giorte Erindringer med den ved afvigte Aars Udgang derfor tilkommende Betaling ere udeblevne, saa anmodes de herved tjenstlig, at de dog samme resterende Betaling vilde med forderligste besørge, thi da en anseelig Sum derunder henstaaer af de Penge som til dend Konge-

lige Post-Casse istæden for Porto skal erlægges, saa nødes mand til, i fald de længere med Betalingen skulde gjøre ophold, sig derover allerunderdanigst at besværges, og de resterendes Navne at tilkiende give.

Extr. Rel. Nr. 29 af 12 April 1726.

d.

Da endeel uden Byen boende besværges sig over at i disse Nouvelles indrykkes de byen alleene angaaende Avertissements, hvis Kundskab dem aldeles ingen Nytte skal kunde tilføye, de og ey ere fornøiede med, at de andkommende Skipperes Navne indrykkes, saa er mand betenkt ald sligt i tilstundende Aar, at forekomme saa at de derover ey skal herefter finde Aarsag, at besværges sig, da mand deraf en aparte Nouvel Ugentlig eller hver Postdag ligesom Leyligheden det udfordrer, vil lade udgaae, og i den Sted paa Nouvellesne anføre courant Priisen allehaande slags Vahre.

Extr. Rel. Nr. 99 af 18 December 1726.

e.

Min Herre!

Tvende Post-Dage ere nu forløbne, siden hand fik den sidste Extraordinaire Relation, Aarsagen til slig Udeblivelse er deels denne, at det Bogtrykkerie, hvorfra samme udfærdiges tillige med sex andre udi den bedrøvelige Ildbrand, som denne Kongelige Residentz-Stad er overgaaet, blev lagt i Aske og opbrændt, deels denne at jeg i denne bedrøvede Tilstand og almindelige Ulyksalighed ej har vidst at recolligere mig, da jeg er saa pludselig skildt ved Huus og Hiem, og den Næring og Drift jeg sad udi. Den første Aarsag om den anden aldrig kom dertil, kunde være vigtig nok til at ophæve denne hidindtil behagelig Correspondence, men for at fornøye de i Byen endnu værende høye og lave Læsere, saavel som de der boe udi de andre Stæder i disse

Riger og Lande har jeg stræbt at overvinde de deri mødende Vandskeligheder, og samme saaviit mueligt at vedligeholde, ydmygst og tjenstligst derhos bedende, at om hand hidindtil tillige haver holdt de fra mit opbrændte Bogtrykkerie udfærdigede Franske Nouvelles, samt lærde og curieuse Tidender, at hand vilde nøyes med de Danske og Tydske extraordinaires Relationer saa vel som de Maanedlige, indtil jeg kand faae samme Bogtrykkerie i Stand, da jeg ikke skal lade feyle enten paa Møye eller Bekostning til at sette Correspondencen paa den Foed, den forhen til hans Fornøyselse haver været, og efter Haanden med de lærde og curieuse Tidender imidlertid at fortfare, ligesom dette frelste Bogtrykkerie det kand overkomme.

Extr. Rel. Nr. 85 af 29 Novbr. 1728.

f.

De som finde Behag i at læse de Frandske Nouvelles og nye Tidender om lærde og curieuse Sager, hvoraf de første siden Branden ophørte, og de andre ey saa regulier siden den Tiid udkomme, meddeles til Underretning at begge Sorterne fra førstkommende Nyt-Aar af ligesom forhen skal vorde udgivne.

Extr. Rel. Nr. 96 af 17 Decbr. 1728.

g.

Mand skulle ej efterlade hos de Respective Liebhabere, at undskyldte den Confusion med Nouvellernes Forsending som ved Sal. Cancellie-Raad Wielandts Svaghed og paafuldte hastige Dødsfald er bleven foraarsaget, med Forsikring, saavidt mueligt, udi slig Skynding være kand, at see samme redresseret, saa og fremdeles af yderste Magt at stræbe, at efterfølge hans udviiste saa vel Industrie udi Avisernes Elaborering, som og promptitude udi deres Befordring, til alles Fornøyselse, Ellers notificeres herved, at

formedelst indfaldende Jule-Hellige-Dage, ingen Aviser kand ventes førend nestkommende Løverdag.

Kbhvns. Postrytter Nr. 41 af 22 Decbr. 1780.

Nr. 3.

Wielandt beklager sig for Oversekretær Rostgaard over Ulæmperne ved Avisforsendelsen.

Høy Velbaarne

H. Ober Secreterer

Naadige Herre

Med Avis Handelen her i Kiøbenhavn har det følgende beskaffenhed. Udi Stæden for en anden douceur, betienterne her ved Posthuset forhen har været tilstaaet, har Cammer Raad Erlund udvirket allernaadigste frihed til at maae lade de fremmede aviser hid portofrie komme og debitere, hvilcken frihed PostInspecteur Borthuusen og i Naade er tilstaaet for saa viit Norge angaar, siden Cammer Raad Erlund paastoed at nyde af ham eendeel profit for de af ham hidforskrevne aviser; ieg har siden ieg begyndte med mine Nouvellers maatt betale paa Kiøbenhavns posthuus, de ieg behøvede for hvad de derfor vilde beregne med mindre ieg i porto hver Postdag vilde svare 2 ½ 4 β. Dette Posthuusene givne privilegium har de vidst at betiene sig saa vel af, at ingen aviser her fra til nogen Postmester i Danmark og Norge kand sendes med mindre det gaar igiennem deres hænder og skeer med deres villie, saa at om ieg vilde debitere mine Nouvellers uden for Kiøbenhavn maatte ieg indgaae at overlade dem 1 dansk relation for 1 rd. 1 tydsk for 1 rd. og 1 fransk for lige Sum sampt hver lærd for 3 ½ aarlig allerheldst da de kunde faae 1 hamberger avis for 5 ½ og foregav sig samme bedre at kunne debitere; imidlertid har de taget aviser hos mig men meere til deres end min fordeol, idet derved de efter hosføyede tabel aarligen profiterer over hvis de mig svarer

475 rd. 5 $\frac{1}{2}$ uden at hans Kongl. Majst. deraf profiterer en skilling. At nu af Postbetienterne det i det mindste oppebæres hvad ieg her har beregnet, kand 1) hvad de lærde angaar beviises med mange hæderlige Præstemænds Hænder, som dend accord har troffen og 2) hvad de danske og franske angaar gunstigst erfares af hosføyede Regning, hvor ieg har maatt gotgjøre for en fransk avis, Conferentz Raad Klingenberg har faaet 8 rd., for en dansk Relation Secreterer Bircherod har bekommet 5 rd. og for 1 dito til Biskop Lodberg 3 rd., men at der er forskiel paa priisen kommer deraf, at mand uden begiering indlegger ved mine aviser paa posthuset, naar de convoluteris, et skreven blad for at gjøre profiten desto større, som ieg har exempel i Conferentz-Raad Klingenberg og Mr. Bircherod, der begge mod deres villie dermed ere bebyrdede, og dette er saa viit det danske Post Contoir angaar, men at priisen ved det Norske maae være utsaleligere kand sluttes deraf, at endskiøndt Mr. Borthusen faar de lærde aviser for 3 $\frac{1}{2}$ vil hand dog ey debitere dem igien i Norge for 11 $\frac{1}{2}$, saa at got folk dermed besverges. Men det som har bevæget mig til min Ansøgning er 3de ting 1) dend besværlighed ieg finder i at nyde min Betalning. 2) dend urigtighed, som bruges ved convoluterne, at quid pro quo indlegges. 3) dend høye priis de lader sig af de fleeste betale effter. 4) dend vanskelighed got folk i landene har for at faae disse Nouveller, da baade Posthuset her og Postmesterne i de andre stæder vil have profit, ja mange negtes dem af blot caprice, endskiøndt jeg selv har vildet indstaae for Betalingen som Justitz Raad Drejer Borgemester Fasting og en Kiøbmand i Bragnes. Jeg haver i mit tilbud gaaet saa yderlig som ieg kand og videre kand ieg ej svare, saa ieg det indstiller under Hans Majestet Naade hvorledes hans Majestet behager derpaa allernaadigst at resolve og ieg er af dend uforgribelige Meening, at ieg med samme ansøgning ej gjører ringeste skaar i det Posthusene givne Privilegio, der i naade ej melder om de herfra gaaende

men hidkommende aviser og min tanke gaar ej til at forfaae nogen med en højere taxt ved dend søgende Naade, saasom ieg under straf forbinder mig ej at tage meere af nogen for convolut eller umage og bekostning end dend 1 rd. ieg selv maae svare igien til Post Cassen, da ventelig om Postbetienterne skulde nyde effter mit tilbud for lige sum frihed til at bortsende aviserne vilde det gaae ud over indvaanerne og mig, over de første ved at sette dem Nouvelles i højere taxt, og over mig ved at forcere mig til at lade dem ringere, ja endelig og over Post Cassens indkomster som naar de enten ikke kunde faa aviserne hos mig eller folk blev Kied af at svare derfor saa meget som eskedes, vilde saune dend intrade, og de andre paa hvilchen kant det gik profitere, da naar mine aviser ej bortsendtes, de fik desto større afgift paa de Hamborger aviser, af hvilche de intet svarer. Overalt vides at i de herfra byen afgaaende skrevne aviser bruges adskillige smaae friheder som kunde hemmes, naar een havde privilegium paa at besørge dem under ansvar; som og kunde bringe mig noget ind, der har tilsat mit ved saa mange aars tieniste. Jeg recommanderer den Naadige Herres Bevaagenhed min ansøgning og Lever til min død

Høyvelbaarne H. OberSecreteters

Min Naadige Herres

Allerydmygste

Tiener

J. Wielandt.

Kiøbenh. d. 11 Martii 1723.

Original i Sjæl. Indlæg 1723 Litr. D.

Nr. 4.

Wielandt udtaler sig om sin Stilling som Avisudgiver.

— Jeg har satt ald mit haab til Eders Kongelige Majestets Naade, og ej fundet noget i mit heele væsen, som Kunne synes at skulle præcludere mig vejen til Avancement

i Cancelliet, med mindre dertil skulde tages anledning deraf, at de franske, tyske og danske Relationer af mig skrives. Men dette er ikke mit metiê, allernaadigste Herre! ieg har ej appliceret mig derpaa, men af mangel for anden udveje til at vinde brødet, har ieg maatt holde mig til dette middel, da ieg ej forstaar at grave og heller nøjes med at sæde mit brød i mit Ansigtets sved end at trygle. Jeg har søgt derunder at undgaae en forsmædelig armoed, det har lykkedes mig, ieg har havt føden derved, men Kummerlig. Jeg har maatt, naar andre sov fuld sødt, arbejde for det brød, ieg dagen efter skulde fortsære, naar ieg sad i Eders Majestets tieniste. Min fordeel haver ej været anden end dend, som allerunderdanigst er avanceret, de store udgifter til Correspondence, Materialier og mange folk, som derved maae holdes, den urigtige betaling og havende Omkostning paa pengenes inddrivelse, have opsluget profiten, saa at om ieg havde skuldet lønne andre for at forrette det derved faldende sløb, havde ieg ej derved kundet havt det tørre brød. Udi Eders Kongl: Mayst. PostCassa ere dog derved, som Directeurerne ved General Postamtet med mig kand sande, indkomne henimod 2500 Rdlr. Jeg skulle og allerunderdanigst formeene, at derved ej noget var forseet eller noget øvet, som ej kunde anstaae den Carac-ther og Charge, til hvilken Eders Kongl. Majestets Naade mig har ophøyet. Eders Kongl. Majsts. mig derpaa i Naade meddeelte privilegium er udfærdiget i den tid nu værende Statholder i Norge GeheimeRaad H. Wibe var OberSecreterer, og da ieg allerede som CancellieSecreterer førte protocollen udi højeste Rett. Udi forige OberSecreterer Rostgaards tid er til forige lagt denne højkongelige Naade, at deslige Nouvelles med Posten imod en recognition til General Postamtet aarlig franco maatte forsendes. Jeg førte ej alleene den tid den øverste Protocol i højeste Ret, men Eders Kongelige Majestet havde endog i Naade befordret mig til at være CancellieRaad, og som CancellieSecreterer har ieg nogle gange havt den Naade udi højeste Rett udi Eders

Kongl. Majsts egen høye og hellige Nærværelse alt saadant uagtet at forrette den mig anførtoede tieniste. I Paris skrives jo Gazetterne af Een blandt lemmerne af Academiet for Videnskaberne, som derfor ej er foragtet, men udi samme Academiets sammenqvem, hvilchen StatsMinistrene og Printzerne af Blodet bievaane, admitteris hand med samme høytid som forhen. Udi Sverrig skeer Nouvellernes Expedition ved CancelieRaad Bunge, som udi Cancelie Collegio sammesteds har sæde som virkelig CancelieRaad, der i Sverrig skal balancere imellem en Obersts og General Majors caracter. Men Allernaadigste Arveherre og Konge! ihvor om alting er, da er og bliver Eders Kongl. Majsts allernaadigste villie mig en lov og Rettesnoer; finder Eders Kongl. Majestet det convenable med sin interesse og ugjærligt, at ieg som skriver Nouvellesne ej kand tillige med tiltræde efter min tour dend nu ledig værende Cancelie Secretaires tieniste og Løn, er jeg allerunderdanigst overbødig, førend at mig derved skal betages den Belønning og den Avancement, ieg nu paa fundament af Eders Kongl. Majsts. Naade og den mig allernaadigst givne Bestalling allerunderdanigst anholder om, allerunderdanigst at resignere udi Eders Kongl. Majsts hænder den mig allernaadigst forundte frihed paa at skrive deslige Nouvelles eller Relationer, men vil Eders Kongl. Majst. allernaadigst tillige med dend ansøgte avancement og Befordring forunde mig som forhen at fortsætte saa uskyldig en Correspondence som Nouvelhandelen er, tilsiger ieg allerunderdanigst med lige ufortrøden Møye samme arbejde at continuere til vedligeholdelse om ikke forbedrelse af de Revenuer, den Kongl. PostCassa derved haver, hvilket alt til Eders Kongl. Majst. eget allernaadigste gotbefindende i dybeste Underdanighed indstilles. —

(Slutn. af en Ansøgning fra Joachim Wielandt af 14 August 1727 om at blive virkelig Kancellisekretær.)

Original i Møinichens Papirer (Skab 8 Pakke 209) i Geh. Ark.

Nr. 5.

Wielandt undskylder sig i Anledning af, at han har optaget en for Militæret fornærmelig Artikel.

Stormægtigste Konge.

Allernaadigste Arve Herre.

Secreterer Bentzon paa Brorup har ved sin Commissionarie Jøden Jacob Cantor ladet af mig begiere at indføre udi de hos mig trykte Nouveller en af ham selv egenhændig skreven og underskreven Relation som hand til overflød har paategnet at kunde med Vidner gotgigøre, angaaende noget som sig paa hans Gaard den 5 og 6 i denne Maanet haver tildraget, og som ieg var aldeeles u-vidende om samme Sag og altsaa ey kunde giøre mig ringeste tanke om nogen urigtighed derved, ja ei kunde indbilde mig at nogen executions forretning derunder meentes, eller have troet at en undersaat torde formaste sig til at imodstaa en execution eller sette sig op imod de der til ud commanderende, ja gaa saaviit at ville sette publico en masqve paa ved at palliere sin forseelse paa dend maade som skeet er, saa haver ieg i uskyldighed indsat det i nouvellerne og i det danske adouceret de haarde expressioner, som i originalen staar, hvor hand endog har bebyrdet dend udsendte Commando med tillæg af Ubelthäter. Og som Jeg haver været saa daarlig at sette tro til denne relation ei vidende, som ieg siden har maattet fornemme, at det var udcommanderede folk eller at det reyste sig af en executions forretning, saasom ieg og af Relationen ei andet kunde begribe end det var forøvet af sammenrottede folk, som Bentzon hafde overfaldet, saa bedes i dybeste underdanighed at Eders Kongl. Maj^t allernaad. ville forlade mig den derved paa min side begangne Brøde, allerheldst som ieg sancte kand contestere at ieg ei vidste at ved relationen var nogen urigtighed mindre at Secreterer Bentzon sig saaledes, som ieg siden har fornummet, har formastet sig, ja ei engang

kiender ham eller har gjort det enten for Gevinst Villie eller Venskab. Dernest som ieg i denne Sag af bemelte Bentzon, er bedaaret, og saa skammelig anført og forført til at forløbe mig, i det hand paa saadan en maade har søgt at bruge mig til et instrument til at undskylde sin formastelse og crimen og saaledes, saa got som brugt til at debitere for publico hans urigtige masqve, ja derved sette mig udi Mis credit hos Eders Kongl. Maj^t, ligesom ieg var den der billigede og søgte ved urigtig beretning at undskylde hans misgierning, hvorved ieg lettelig kunde skilles ved min Velfærdt og tabe, som endnu er mig kostbarere, dend Kongelig Naade, ieg paa det ellefte Aar saa suurt haver tient for, Saa indflyer ieg til Eders Kongel. Maj^{ts} retfærdighed allerunderdanigst ansøgende, at Eders Kongl. Maj^t i Naade ville tillade, at siden Cancellie Raad og General Fiscal Smit dog har ordre at paatale bemelte Bentzons formastelse imod Eders Kongl. Maj^t den aller-naadigste ordre maatte tillegges forige, at General Fiscalen tillige maatte udføre mine partes imod ham for hans herudi mod mig brugte urigtige og underfundige omgang i at be- drage publico med den hans mig tilsendte relation paa det at min uskyldighed kunde vorde kiendt og Bentzon som herved har fordoblet sin forseelse, derfor vedbørligen an- seet. Jeg udbeder mig en allern. bønshørelse forblivende til min død

Eders Kongl. Maj^{ts}
 Allerunderdanigste
 tropligtskyldigste
 tiener

J. Wielandt.

Kjøbenhaf d. 18 Decembr. Anno 1722.

Original i Sjæl. Indlæg 1722 Litr. E.

Nr. 6.

Den russiske Ministerresident Bestuchews Klage over de danske Avisudgivere foranlediger et almindeligt Forbud imod at meddele Nyheder fra Rusland i Aviserne.)*

a.

Pro Memoria.

Demnach dem Unterschriebenen gestrigen Tages auf dessen vom 27sten Novembr. a. c. dem Königlichen Geheimbden Conseil übergebenes Memoriale aus der Königl. Dänischen Canzelley von dem H. Ober-Secretaire Rostgaard die Antwort dahin geworden, dasz Er zu folge Sr. Königlichen Maytt. allergnädigsten intention, und auf Befehl des Königlichen Conseils dem Buchdrucker Lorentzen nachdrücklich bedeutet, dasz es von ihme sehr übel und unverantwortlich gehandelt sey, in seiner Zeitung eine so ungeräumte Relation, als ein Petersburg spargirtes bruit einzurücken, und so blindlings in die Welt hinein zu schreiben, und dasz er ins Künftige sich vor dergleichen fauten zu hüten, falls er nicht Ihr. Königl. Maytt. Ungnade und scharffe Ahndung gewärtig seyn wolle, und wie sothaner Buchdrucker solches hinkünftig exacte zu observiren wissen werde, versichert: So lässet der Untergeschriebene, da mehrbesagter Buchdrucker eine dieser und andern in obigem Memorial gegen ihn angeführten höchstgravirenden Beschwerden gemässe

*) De øvrige herhen hørende Aktstykker, nemlig: Bestuchews Memorialer til Gehejmekonseillet af $\frac{1}{18}$ Januar 1722 angaaende Wielandts Aviser og 27 Novbr. 1724 angaaende Laverentzens Aviser, Kancelliets Svar af 14 Decbr. 1724, samt Wielandts Beklagelse over ikke at maatte omtale de russiske Anliggender af 22 Marts 1725 findes i Chr. Bruuns Fr. Rostgaard og hans Samtid II S. 136 & ff.

Straffe verdienet, an seinen Ort gestellet seyn, wie weit seines Allergnädigsten Kayzers Maytt. mit der von dem H. Ober-Secretaire gegebenen Beantwortung satisfait seyn werde.

Wenn aber der Untergeschriebene in seinem mehrange-regten Memorial, auf expresse ordre seines Allergnädigsten Souverains sich nicht weniger zugleich gegen die Altonaischen Gazettiers formaliter beschweret, ausser dasz Er Sr. Königl. Maytt. mit einer excessiven Anzahl so odieuser Beylagen selbst, zu deren erforderlicher Darlegung Er sich auch noch beständigst anerkläret, nicht behelligen wollen, anbey dasz denenselben so wol, als denen übrigen in Sr. Königl. Maytt. Landen befindlichen Gazettiers, unter angedroheter nahmhafter Straffe, sich führo hin dergleichen ungegründeten, erdichteten und unwahren relationen zu enthalten, ernstlich anbefohlen werden möchte, ersuchet, gleichwol aber, wessen Er sich dessfalls zu versehen, in der Ihme ertheilten Antwort nicht warnehmen können; Über deme auch die Altonaischen Zeitungs-Drucker noch beständigst fortfahren, dem allerhöchsten respect Sr. Kayserl. Maytt. zuwieder lauffende, und zum præjudiz des Russischen Imperii abzielende gantz unwahre relationen in die Welt zu schreiben, und Untergeschriebener derenthalben von höchstgedachter Sr. Kayserl. Maytt. unter dem $10/_{21}$ Novembr., um bey Sr. Königl. Maytt. gegen die Altonaischen Gazettiers sich höchstens zu beschweren, abermalige specielle ordre erhalten: Alsz findet Er sich gemässiget, des Königlichen Geheimden Conseils Excellences hierdurch gehorsamat zu ersuchen, Sr. Königl. Maytt. des besten fürtragen zu wollen, welchergestalt offtermeldten Gazettiers ihr Unfug nachdrücklichst verwiesen, und ihnen so wol, als denen übrigen in Sr. Maytt. Landen befindlichen unter nahmhafter Straffe ernstlichst anbefohlen werden möge, sich dergleichen gänzlich zu enthalten; wie nicht weniger, damit Untergeschriebener Seinem Allergnädigsten Kayser darüber fördersamst allerunterthänigsten Bericht abstaten könne, von der deshalb gefassten Königlichen

Resolution informiren zu wollen, welcher mit besonderer Hochachtung beharret

Ew. Excellences
Gehorsamer
Diener
A. Bestuschew.

Copenhagen den 22 Decembr. 1724.

Original i Bestuchews Breve Nr. 19 i Korrespond. med det herv. russiske Gesandtskab 1701—78 i Geh. Ark.

b.

Antworth

Auf des hier anwesenden Ruzsichen Cammer Herrn und Residenten, Bestuchew pro Memoria, vom 22 Decembr. a. p. wieder die Altonaische Gazettiers, und was Ihre Königl^e Maytt. dagegen, umb allen fernere Beschwerden vorzukommen, verfüget. Copenhagen d. 27 Ianuar. A^o 1725.

Ihrer Königlichen Mayestet zu Dennemarck, Norwegen, der Wenden und Gothen etc., ist aus dem an Dero Conseil von dem alhier subsistirenden Ihr. Czaarischen Maytt. Cammer Herrn und Residenten, Hr. von Bestuschew übergebenem Pro Memoria, vom 22 Decembris, mit mehrem geziemend vorgetragen worden, was derselbe auf erhaltenen anderweitigen Befehl seines Gnädigsten Herrn, gegen die Gazettiers in Altona, dasz selbige noch beständig fortführen, dem allerhöchsten respect Seiner Czaarischen Maytt: zuwieder lauffende, und zum præjuditz des Ruzsichen Reichs abzielende gantz unwahre Relationen in die Welt zu schreiben, für Beschwerde angebracht, und dabey wegen deren Abstellung verlanget. Nun hätten Allerhöchst gedachte Ihre Königl^e Maytt. allergnädigst gerne gesehen, dasz der Herr Cammer Herr und Resident in oberwehntem seinem Pro Memoria, sothane von den Gazettiers in ihren Gazetten angeführte unwahre Relationes hätte specificiren wollen: Da aber ein solches nicht geschehen, so haben Ihre Königl^e

Maytt. zu Vorkommung aller fernern Beschwerde, Dero Ober: Cammer Herrn und Geheimen Raht, Herrn Christian Detlef, Grafen zu Reventlaw, Rittern, als Ober: Præsidenten zu Altona, allergnädigst anbefehlen laszen, mehrgedachten dortigen Gazettier alles Ernstes, und bey Vermeydung schwerer Straffe zu inhibiren, gleich auch ein solches denen hiesigen Zeitungs-Druckern bereits untersaget worden, dass dieselbe künfftig hin in Ihren Zeitungen nicht das allergeringste mehr aus Petersburg und Moscow, es möge solches Nahmen haben, wie es wolle, erwehnen, sondern davon gantzlich abstrahiren sollen. Gestalt dann Ihro Königl^e Maytt. keines weges zweiffeln, es werde Seine Czaarische Mayestet mit solcher Dero hierunter gemachten Verfügung völlig zufrieden seyn. Welches man also dem Herrn Cammer Herrn und Residenten auf obiges deszen übergebenes Pro Memoria hiemit in Antworth hat ertheilen sollen, und verbleiben Ihro Königliche Maytt. übrigens demselben mit Königlicher Pro-pension wohl beygethan. Geben etc.

Kopibog for udenlandske Sager 1725 Fol. 13 i Geh. Ark.

Nr. 7.

Den danske Regering klager forgjæves hos Generalstaterne over en i „Quintessence des Nouvelles“ optagen Artikel angaaende Op-rettelsen af det dansk-ostindiske Handelskontor i Altona.

a.

Copie du memoire présenté aux S^{tes} Etats Généraux
le 28de Juin 1728.

Hauts & Puissants Seigneurs.

Sa Majesté le Roy de Dannemarc & Norvegue etc. a reçu des plaintes de ce qu' entre autres Gazettiers de ce pais-cy, qui en vue de decrediter la Compagnie de commerce aux Indes, octroyée par Sa Majesté, & d'en noircir sans sujet, s'il étoit possible quelques uns des Directeurs, ont débité des faussetés touchant la dite Compagnie, celuy qui

met au jour une certaine piece nommée la Quintessence des Nouvelles, y a même fait inserer une lettre supposée, comme écrite par un marchand d'Amsterdam au Sr Josias van Asperen a Altona, la quelle non seulement est si remplie de fausses & malicieuses inventions, mais aussi touche si fort Monsr le Comte de Gyldensteen, Chambellan de Sa Majesté en particulier, qv'on ne la puisse regarder, qve comme une infame Pasquinade. Comme le Roy ne doute pas, qv'en cas, qve quelqve Gazettier ou autre personne mal-intentionnée envers cet Etat, dans son país s'avisât de blâmer de pareille maniere les Compagnies de Commerce de ce país & leurs Directeurs, V. H. P. ne s'en témoignassent bien sensibles, & en demandassent une juste satisfaction d'une telle insolence, Sa Majesté, persuadée, qve V. H. P. ne pourront qve fort desaprouver ces sortes de Calomnies, a ordonné expressement au Soussigné Son Ministre Resident auprès de V. H. P. & de leur en porter au nom de Sa Majesté de vives plaintes, & de leur demander instamment, d'avoir la bonté de faire faire la recherche de l'Autheur de cette infame lettre ou Pasquinade, & de le faire punir, si on le trouvera, aussi bien qve celui qvi de la maniere susdite l'a mise au jour, afin qve par là il soit donné a Sa Majesté aussi bien qv'à la dite Compagnie & en particulier à Mons. le Comte de Gyldensteen une convenable satisfaction. Et qv'en attendant il plaise à V. H. P. d'ordonner qve la susdite, comme infame & malicieusement inventée, soit au plustot revoquée dans d'autres gazettes de ce país, & déclarée calomnieuse. C'est un Acte de justice, qve Sa Majesté espere de l'eqvité de V. H. P. tousjours prête à leur en rendre la pareille à d'autres occasions, qvi s'en pourront presenter. Fait a la Haye ce 28de Juin 1728.

Relationes aus Holland 1728.

b.

Extract nijt het register der resolutien van de hoog Mogende heeren Staten Generael der Verenigde Nederlande.

Lunæ den 28 Junii 1728.

Is ter vergaderinge gelesen een memorie van den heer Grijs, Resident van S. Maj^t de Coning van Denemarken houdende klagten over sekere brief geinsereert in een nieuws papier, volgende hier naa geinsereert.

Fiat insertio.

Waarop gedelibereerd sijnde, is goedgevonden en verstaan dat aan gemelde heer Grijs tot antwoord op de voors. mem. sal werden toegevoegt, dat haar hoog Mog. verre van daar sijn, dat sij niet souden disapproberen de licentie van de courantiers en diergelijke nieuws schrijvers, in haare couranten of andere nieuws papieren ter nederstellende ofte insererende tijdingen of stukken, die aanstotelijk sijn, maar dat verwondert sijn, dat hij heer Grijs over den brief, in de voors. quintessence geinsereert, hem komt te adresseren aan haar hoog Mogende, daar hem niet wel onbekent kan wesen, dat de voorschre brief tevoren heeft gestaan, in een van de Engelsche nieuws papieren de postboy genaamt, en alleen bij traductie in de voorschreve quintessence is overgebracht, dat derhalven de voorschreve klagten eerst geadresseert hadden behooren te wesen aan Sijne Maj^t van Groot Brittannien, dat wann eer sulx vorgegaan, en haar hoog Mogende geïnformeert sullen wesen, wat dispositie daarop in Engelandt sal wesen gevallen, haar hoog Moogende alsdan daarop sodanig nader ondersoek sullen doen en resolutie nemen, als naa bevind van saaken sullen oordeelen te behooren.

Ende sal extract van deese haar hoog Mogende resolutie door den Agent van Baarle aan gemelde heer Grijs werden ter handen gestelt.

J. Lohman v^t

Accordeert met't voors. register

J. Fagel.

Original i Relationes aus Holland 1728.

Nr. 8.

Kollegierne beordres at levere det tydske Kancelli Materialet til den officielle Artikel i Aviserne.

An

Die Königl. Dänische Cantzley,
Et in simili mut. mut.

An die Königl. Rente-Cammer,
Die Königl. Krigs-Cantzley,
Das General-Landes-Oeconomie- und Commerz-Collegium
und

An das combinirte Admiralitäts- und General-Commissariats-
Collegium.

Nomine des Herrn Geh.^{ten} Rahts von Schulin.

Copenhagen den 24 Februarii 1748.

P. P.

Demnach Ihre Königl. Mayt. allergnäd. vor gut gefunden, zu Verbeszerung derjenigen Nachrichten, so man bishero in den öffentlichen Zeitungs-Blättern unter dem Articul von Copenhagen gefunden, hinkünftig alle Post-Tage einen Articul desfalls formiren zu laszen; Und dann derjenige, so hievon chargiret, aus denen Königl. Collegiis die dazu erforderliche Materialien zu erhalten benöthiget ist; So habe auf Königl. allergnädigsten Befehl, Ew. etc. hiedurch anzuzeigen, dasz Dieselben ohnschwer belieben wollen, so oft in Dero Departement, von Avancements, Ordres und Verordnungen, so zur Wissenschaft des Publici zu gelangen dienlich, etwas expedirt worden, mir solches durch ein kleines Pro memoria kund zu thun, umb es darauf weiter demjenigen, dem die Formirung besagten Articuls aufgetragen, zum nöthigen Gebrauch communiciren zu können. Ich beharre allestets mit besonderer Consideration etc.

Kopibog for udenlandske Sager 1748 Fol. 78 i Geh. Ark.

Nr. 9.

*En Klage fra den russiske Regering over „die Dänische Fama“
bevirker, at de kjøbenhavnske trykte og skrevne Aviser sættes under
Generalpostamtets Censur.*

a.

Allerdurchlauchtigster, Groszmächtigster König,
Allernädigster Erb-König, und Herr!

Als mich jüngsthin bey gewöhnlicher Cour zu Peterhoff befand, zeigten der Hertzog mir, in einem Zeitungs-Blat die Copenhagener Fama intituliret, No. 57 vom 18 Julii, eine unterstrichene, und mit NB marquirte Passage, des ohngefährlichen Inhalts: Sichern Nachrichten von Petersburg zu folge, seye der Graf Ostermann, nebst andern Ministern, mit welchen darüber er theils in Zwiestigkeit gerathen, dermahlen sehr beschäftiget, dem habenden Dessen nach, die Griegische Religion, in hiesigem Reich abzuschaffen, und dagegen die Protestantische zu introduciren wie auch künftigt frembden für einheimischen zu employiren; S^e Durchl. fügten hinzu, es habe der Envoyé Bestoucheff, diese ihm sehr wichtig vorgekommene Piece, mit verwichener Post hieher eingeschicket, vermuthlich aus Ursach, weil er nichts anders zu schreiben gehabt, und doch seine vigilance, in der Kayserinn Dienst zeigen wollen; anderergestalt es eben nichts neues wäre, dasz lächerliche und unwahre dinge, dergleichen dieses, in Zeitungen vorkämen; Ich bekräftigte sonderlich letzteren Satz, und suchte des Gazettiers dabey anscheinende Simplicitaet noch mehrers zu releviren, daher dann diese materie zu einer mehr divertissanten, als serieusen Conversation Anlass gab. Gestrigen Tages aber, da zu Sollicitirung des Negotii, wegen der Schiffs-Pässe, so aus mir nicht unbekandten Ursachen, bisher verschiedene Difficultaeten, und Hindernisse rencontriret, jedoch nun nächstens, zu würcklichen Vortrag, an der Kayserinn Maytt., und von dar zu hoffenden favorablen final Decision gelangen wird, mich um Grafen Ostermann verfügte, gedachte selbiger es thäte

ihm leid, dasz er in Ihre Käyserlichen Maytt. Nahmen mir eine nachdrückliche Beschwerde adressiren musste, um solche an Ew. Königl. Maytt. gelangen zu laszen, recapitulirte folgendes den Inhalt der obangezogenen Passage, und fuhr weiter fort, die hiebey auf eine so calumnieuse manier geschehene anziehung seiner Person, importire das wenigste, hingegen hätte der Käyserinn Maytt: höchlich befremdbet, dasz in der Residentz Ew. Königl. Maytt. mit welchen Sie doch in der genauesten Freundschaft zu stehen die Ehre hätten, dergleichen gar malicioeuse Ausstreungen, auch wie zu vermuthen nicht ohne vorgängige Censur, in öffentlichem Druck erscheinen dürften; und wollen Sie dem nach verhoffen, es werde der Verfasser gedachten Zeitung-Blatts, so wohl zu Angebung desjenigen, von dem er diese ungegründete Nachricht bekommen, genöthiget, als auch seines eigenen Vergehens wegen, mit gebührender Straffe angesehen werden. Meines Orts replicirte hierauf, ich würde von dem geschehenen Auftrag, Ew. Königl. Maytt. fördersamsten Bericht zu erstatten, ohnermangeln; Und ob zwar sonst bekandtlich die Zeitung Schreiber überall gleichsam in Possession wären öftters ridicule Faussetaeten zu debitiren, so seye ich doch versichert Ew. Königl. Maytt. würden nicht gestatten, dasz in dero Landen, sothane Licentz allzuweit gienge, hauptsächlich aber in diesen Fall, der, abseiten hiesigen Hoffs geäuszerten Sensibilité halben, billige und ernstliche Vorkehrung thun zu laszen, geneigt seyn. — — —

Original i Relationes aus Russland i Geh. Ark. Af Rel. af
^{19/20} Aug. 1788 fra Resident i St. Petersburg J. J. B. Bachoff.

b.

Directeurerne i General Postamtet, anl. at revidere baade de i Kiøbenhavn trykte og skrevne adviser førend de trykkes i Danmark eller uden Rigs forsendes.

C 6tus

V. G. T, Da Vi allernaadigst have funden for got, at ingen af de adviser, som i Vores Kongelig Residentz Stad

Kjøbenhavn, enten blive trykte eller skrevne, maa publiceres, førend de ere bleven efterseete; Saa er hermed Vores allernaadigste Villie og befaling, at I herefter baade de Adviser, som i bemelte Kjøbenhavn blive trykte, før de trykkes og distribueres, saavel som de Adviser, som der skrives, før de enten udi Vort Rige Danmark eller uden Rigs forsendes, reviderer, og ved begge sorters revision i agttager, at ingen personalia, hvorover nogen enten inden eller uden-Rigs kunde besværges sig, derudi indføres; Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette; Befalendes etc.

Friderichsborg den 10 October 1738.

Sjæl. Tegn. 70 Fol. 862.

c.

Stormægtigste, Allernaadigste,
Arfve Konge og Herre!

Som Deris Kongel. Maytt.* Allernaadigste Befaling under 10de hujus Os er tilkommen, angaaende at Vi herefter baade de Adviser som her i denne Kongel. Residentz-Stad bliver trykte, førend de trykkes og distribueris, saavel som de Adviser, som her skrives, førend de inden eller uden Rigs sendes, skall eftersee, og ved begge Sorters Revision i agt tage, at ingen personalia, hvorover nogen sig inden eller uden Rigs kunde besværges, derudi indføres; Saa have Vi i allerdybeste underdanighed skullet forespørge, om det ey Allernaadigst maa være tilladt, at udi de her trykkende og Skrivende Adviser maae insereris det som i de herhid kommende fremmede Trykte og Skrevne Adviser, angaaende fremmede eller udenlandske Sager er meldet, naar det af vedkommende Advis forfattere her, beviises, af hvilke fremmede Adviser det er taget; saasom sligt dog allerede andensteds ved berørte Adviser, førend de her kommer, er bleven publiceret, og herfra ey uden i Deris Kongl. Maytt.* Riger og Lande vorder debiteret. Det og ellers ville følge, at naar saadanne udenlandske Nouvelles som fandtis i de

fremmede Adviser, ey udi disse Adviser maatte bekiendt gøris, Adviserne herfra da ville ickun have liden afgang, og de fremmede Adviser af de fleste blive forlangede, følgerig og endeel meere Penge for Adviser, som ellers bliver i Deris Kongel. Maytt^a Lande, udgaae; derved og nogen forliis vilde tilføyes Deris Kongel. Maytt^a General Post Casse, som af indenlandske Advisers Porto siden A^o 1725, da det Sl: Cantzelie-Raad Wielandt og hans Arfvinger Allernaadigst blev bevilget at trykke Adviser, og dem for saadan Portos betaling, som i saa maade Allernaadigst er reglerit, med Posten udi Deris Kongel. Maytt^a Riger og Lande, til hvem dem maatte forlange forsende, haver profiteret imod 6000 Rdl. Saa have Deris Kongel. Maytt^a Allernaadigste Villies Mee-ning Vi og allerunderdanigst skullet udbede, om det maa staa dem fri for, som her Allernaadigst er bevilget at Trykke og Skrive Adviser, naar de fremmede Ministrer af dem kunde forlange noget i deris Adviser at indsætte, at de saadant paa ermelte fremmede Ministres Skriftlige Requisition, derudi maa indføre. Vi forblive til Voris Døds-Stund

Deris Kongel. Maytt^a

Allerunderdanigste

Troepligtskyldigste

Arve Undersaatter

oc Tienere

Hans Seidelin

W. L. v. Rheder

N. Müller

Kjøbenhavn

General-Post-Amtet

den 15de Octobr. 1738

(Resolution)

Siden det er en Sag, som henhører til Conseillet og Cantzeliet forlanger Vi herved først Conseilleta sentiment at viide. Friederichsborg d. 17de October Ao 1738.

Original i Sjæl. Indlæg 1738 Litr. F.

(Paa Resolutionsiden i Supplik-Prot. 1738 staar ved denne Sag:)

Cancellie Collegium den 20 Oct. 1738. Indstilles til Hans Mayt. om det ikke efter Forestillingen kunde tillades,

naar ikke personalia nogen til beskiemmelse i Aviserne indføres.

Conseillet den 22 Oct. 1738. Expederes efter Cancellie Collegii Meening, med tilleg, at hvad de fremmede Ministre maatte forlange i Aviserne indført, først skal eftersees oc revideres j det Tydske Cancellie, naar derved maatte have noget Dubium.

d.

Directeurerne i General Post Amtet — —.

C 6tus

V. G. T. Eftersom Vi den 10de October nestafvigst allernaadigst haver befalet Eder, herefter baade de Adviser, som i Vores Kongelig Residents Stad Kjøbenhavn blive Trykte, førend de Trykkes og distribueres, saavelsom og de Adviser, som der skrives, førend de inden eller uden Rigs sendes, at eftersee, og ved begge sorters Revision at i agttage at ingen personalia, hvorover nogen sig inden eller uden Rigs kunde besværge, derudi indføres, og I udi en Eders Allerunderdanigste Memorial af d. 15 October nestl. haver forespurdt Eder, om det ey allernaadigst maa være tilladt, at udi de her trykkende og Skrivende adviser maa insereres det, som i de her hidkommende, fremmede trykte og Skrevne adviser, ang^{de} fremmede eller udenlandske Sager er meldet, naar det af vedkommende adwis-forfattere, her beviises, af hvilke fremmede adviser det er taget, desligeste om det maa staae dem frit for, som her er bevilget at trykke og Skrive Adviser, naar de fremmede Ministres af dem kunde forlange noget i deres Adviser at indsette, at de saadant paa ermelte fremmede Ministres Skrifftlige Requisition derudi maa indføre; Saa give Vi Eder derpaa Allernaadigst tilkiende, at det efter Eders forestilling maa være tilladt, udi de her trykkende og skrivende Adviser, at insereres det som i de her hid kommende fremmede Trykte og Skrevne Adviser angaaende fremmede eller udenlandske Sager er meldet, naar det af vedkommende adviss-

forfattere her beviises, af hvilke fremmede adviser det er taget, samt at ikke personalia nogen til Beskiemmelse i adviserne indføres, men hvad de fremmede Ministres maatte forlange i adviserne indført, skal først eftersees og revideres i Vores Tydske Cancellie, naar derved maatte have noget Dubium. Derefter I Eder allerunderdanigst kand viide at rette. Befalendes etc.

Friderichsberg den 7de Novembr. 1738.

Sjæl. Tegn. 70 Fol.

e.

An

den Resident von Bachoff zu Petersburg
Nomine des Ober-Secretaire von Schulin.

Copenhagen d. 18 Octobr. 1738.

Monsieur,

— — — Le Roi est fort fâché de ce qu'un passage contenu dans la gazette d'ici ait occasionné les plaintes que la Cour de Russie Vous en a adressées et dont Vous avez fait rapport dans Votre relation du ¹⁵/₃₀ d'Aout dernier. Sa M^{te} a d'abord fait ordonner au gazetier de nommer l'auteur dont il tient la particularité en question, et Vous verrez par le papier ci-joint in originali que le compilateur de la gazette dont il s'agit, declare sous serment d'avoir pris ce passage d'une certaine gazette écrite à la main de Hambourg. Comme outre cette recherche on a fait ici pour l'avenir les arrangemens necessaires pour que de pareilles faussetés, relatives à quelque Cour voisine et alliée ne soient point divulguées par les feuilles publiques de cette Capitale; on a tout lieu de ce flatter, que la Cour Imp^{le} Russeienne veuille acquiescer aux soins qu'on a pris sur ses representations, et qu'Elle soit satisfaite de l'attention qu'on marque, pour lui épargner desormais de ce coté-ci toute sorte de déplaisirs de pareille nature. Je laisse à Vous, Monsieur, d'insinuer adroitement ce que dessus à Mr. le Comte d'Oster-

mann, en faisant comprendre à son Excell.^{ce} que selon les circonstances notre Cour n'avoit pû faire d'avantage en cette rencontre pour la satisfaction de la sienne. — — —

Kopibog for udenlandske Sager 1738 Fol. 301 i Geh. Ark.

Nr. 10.

„Die dänische Fama“ bestræber sig for at skuffe Censuren.

Hoch- und Wohlgebohrner
Höchstgeehrtester Herr Geheime-Rath
und Ober-Secretaire!

Als Ewr. Excellence in Dero Höchstgeehrten Schreiben unterne 14ten hujus, von Unsz :|: nachdemmahlen Ihr. Königl. Maytt. Allergnädigst befohlen, dasz die alhie zu druckende Zeitungen, allemahl vorher bey dem General Post-Amte zur Censur sollen eingeliefert werden :|: wegen deszen, so in der beygehenden Höfnerschen Gazette d. d. 9 Novbr. h. ai. unter dem Art. Hamburg, von dH.^{rn} Grafen von Thessin, angeführet ist, eine Erklärhung, auf Veranlaszung der desfalls von dem hiesigen Königl. Schwedischen Ministre H^r von Stutenhielm geführten Beschwerde, verlangen; So habe ich, der Cammer-Juncker von Rheder, welcher diese Gazette revidiret, folgenden Bericht davon, gantz gehorsamst abzustatten nicht ermangeln soilen: Es wurde die Gazette des Höfners wieauch seine Dänische von selbigem dato des Abends späth, gegen 9 Uhr bey mir eingebracht, und umb deren eyligste Revidirung sehr gebeten, wannenhero, als ich bey derselben geschwinder Durchlesung zu dem Art: quæst. kam, und sahe den Anfang conform mit dem, so desfalls in der hiebey angelegten Hamburgischen Gazette von 6tn Novbr. unter dem Art. „Paris“, dieser passage halber, welche ich kurtz vorher gelesen, befindl., kehrte ich so forth das Blatt umb, wo das Wort beym Schluss, „verschwindet“ mir auch vorkam, welches ebenfalls daselbst in besagter Hamburgischen Zeitung stehet, und war also gänzl. der Gedancken dasz Höfner es daher genommen, und nicht

anders, als was da stünde, inseriret hätte, mir auch keines weges vorstellen könnte, dasz er das eingeklagte hätte einfließen lassen, welches wann ichs gesehen, gewiszlich, ohngeachtet was in denen hiesigen gedruckten Gazetten, von frembden Ørthern oder Höffen, gemeldet wird, von so weniger Bedeutung sey, als selbige ausserhalb Landes nicht gehen, sondern allein in Ihr. Königl. Maytt. Reichen und Landen circuliren, wäre überstrichen worden; Solches auch ins Künfftige wohl verhüttet werden soll. Umb auch sonsten zu wissen, woher diese passage dem Höfner zugekommen, haben Wir Ihn vorfordern lassen, worauf Er überreichte diese angefügte zerrissene Copiam einer geschriebenen Zeitung, so er sagte ausz einer deren Contoiren in der Königl. Deutschen Cantzeley bekommen zu haben, den Authorem zu dieser Gazette wüste er aber nicht zu nennen, welchen dann die producirung der Gazette in originali, wann Ew. Excellence selbige befehlen werden, zeigen wird. Wir beharren mit aller Estime und Deference

Ewr. Excellence

gantz gehorsamste

Dienere

H. Seidelin W. L. v. Rheder N. Müller

Copenhagen

General Post Amt

den 16ten Novbr. 1739.

An Ihr. Excell. dH^m Geheimten-Rath von Schulin.

Original i Ordres und Briefe An das Königl. Post-Directorium zu Copenhagen 1737—41 i Geh. Ark.

Nr. II.

Det hamburgske Senat viser sig uvilligt overfor den danske Regerings Klager over Hamburgeraviserne.

Copia.

Extractus Protocolli Extrajud.

Veneris d. 26 Febr. 1740.

Conclusum & commissum Herrn Kentzler und Herrn Rentzel L^{to}, dem Königl-Dänischen Herrn Etats-Rath und

Envoyé Extraordinaire von Johnns, der hiesigen Zeitungen halber zu antworten: Ein hochEdl. Rath wisse nicht, wie in der so genannten Staats- und Gelehrten Zeitung No. 176 vorigen Jahrs, oder in dem Reichs-Postillon No. 9 ai. curr. etwas befindlich sey, was Sr Königl. Maytt. zu Dännemarck Norwegen zu einigen allerhöchsten Misfallen Gelegenheit gegeben: als welches Er jeder Zeit, so weit Er solches vorher wissen und einsehen möge, aufs sorgfältigste zu verhüten suche. Was in der erstern Zeitung befindlich, das beruffe sich bloz auf eine Rede, die von der bevorstehenden hohen Vermählung in Berlin gegangen. Dieses zu widerrufen oder den Zeitung-Schreiber desfalls zu bestrafen würde hoffentlich nicht verlangt werden; Da solche Nachricht zum Nachtheil oder Præjudiz des Königlich Dänischen Hofes ohnmöglich könne ausgeleget werden, der Verleger auch solche nicht vor sich erdichtet, sondern es aus andern genommen, und als ein bloztes Gerüchte angeführet habe. Allenfalls aber lasse sich nichts mehr thun als dasz man wieder in solche Zeitung setze; dasz diese Reden ohngegründet gewesen wären.

Die Nachricht in dem so genannten Reichs-Courier von des Herrn Baron von Dehn Reyse nach Spanien, wäre eine Sache, welche allen Menschen bekannt sey; und die, so weit Senatus zu urtheilen vermögte, eben so wenig weder zum Schaden Seiner KöniglichenM ayestät hohen Interesse noch dero Reiche und Lande gemisdeutet, noch sonst auf einige Weise Allerhöchst Deroselben ohnangenehm zu seyn erachtet werden könne. Wie aber hierbey einige Revocation statt habe, da ein jeder das Gegentheil wisse und vor Augen sehe, das lasse man den Herrn Envoyé extraordinaire Selbst ermeszen.

Unterdeszen, da auch in den geringsten Umständen bey Privat-Sachen z. Ex. wegen des vor einiger Zeit durch einen Soldaten in Rensburg veruhrsachten Todschlages, ob

solcher zufälliger Weise oder mit Vorsatz geschehen *) so viele Schwürigkeit erreget werde, und die bisher gebrauchte Vorsicht und Behutsamkeit bey den Zeitungen so wenig Genügen gäbe; so wäre allenfalls nichts anders übrig, als daz man in genere alles, was mit den Königlichen Dänischen Landen und Sachen in publicis et privatis, die geringste Verwandschafft habe, denenselben nach diesem nicht weiter inseriren lasze.

Nicolaus Lucas Schaffhaussen Dr. & Secretarius.

Relationes aus Hamburg 1740. Bilag til Rel. af 1 Marts.

Nr. 12.

Gjentagne Klager fra den russiske Regering over Høpfners Aviser bevirke en Skærpelse af Censuren.

a.

— — Son Excell. le Comte d'Osternann m'a porté ensuite de nouvelles plaintes au Sujet de quelques passages, marqués dans la feuille A. ci-jointe, qui viennent d'être inserés nouvellement aux Gazettes de Copenhague. Ce Ministre me dit la dessus, que quoique ces passages continssent des circonstances notoirement fausses, et ridicules même, il n'y paroissoit pas moins de malice pourtant. Qu'on ne s'étonneroit point, si pareilles choses fussent imprimées à Stockholm par exemple; mais qu'il étoit difficile à comprendre, comment les Gazetiers de Copenhague osassent s'égayer toujours d'une maniere si indigne, et scandaleuse, sur l'article de la Russie. Qu'il ne leur pouvoit pas servir d'excuse, d'avoir tiré ces passages d'autres papiers publics, et qu'enfin la Cour d'icy s'attendoit, qu'une fois pour toutes l'on vouldt bien borner la Licence des Gazettiers de Copenhague, ou plus tôt obliger ceux, qui sont chargés de revoir leur Com-

*) Det var en af Wierings Aviser, der havde bragt denne Nyhed, som tilbagekaldtes i en anden af Wierings Aviser (Relationes aus Hamburg 1 Marts 1740).

pilations avant d'être imprimées, d'user de la Circonspection, duë à cet egard, pour obvier ainsi aux inconveniens en question. — —

Relationes aus Russland 1740. Af Bachoffs Rel. af ^{26 Febr.}
8 Marts
til Schulin.

b.

— — Or! lorsque j'eus donc fini ainsi mes representations à faire à S. Excell. le Comte d'Ostermann, ce Ministre me dit, que le motif, qui l'avoit obligé de briguer mon entretien, étoit pour m'adresser de nouvelles plaintes, tres serieuses, par ordre express, de Sa Majesté Imperiale, au sujet, des nouvelles, aussi fauses, qu'indecentes, qui continuoient d'être inserées dans les Gazettes de Copenhague. Que suivant les Instances, faites cy-devant déjà sur ce point, on avoit esperé, qu'il y seroit remedié; mais que Lui, Comte d'Ostermann, se faisant regulièrement envoyer ces Gazettes, comme presque toutes celles des principales Villes de l'Europe, on y avoit apperçû de nouveau les scandaleux passages, marqués sous la Cotte A; et que, bien que leur contenu paroistroit ridicule, à tous ceux, qui sont instruits des affaires publiques, il ne laissoit pas d'être moins malicieux pour cela, et tres capable de pouvoir induire et animer le peuple d'un Gouvernement, tel que celui de Suede sur tout, à croire des choses, qu'ils voyoit publier, sous autorité publique dans la Residence d'un Roi, d'ailleurs intimement allié à la Russie. C'est pourquoi, comme L'Imperatrice étoit fort éloignée de vouloir jamais souffrir la moindre chose, dans ses États, qui pût être desagreceable au Roi, Nôtre Auguste Maitre, Elle s'attendoit de même, que Nôtre Cour voulût une fois pour toutes, reprimer cette licence effrenée, et obliger particulièrement le Gazettier, dans le cas present d'un relaps si volontaire, à une satisfaction authentique, aussi bien qu'à nommer son Auteur, des predites

malicieuses insinuations, qui étoient d'une tres grande consequence, pour l'honneur, et le repos de la Cour d'icy. —

Relationes aus Russland 1740. Af Bachoffs Rel. af 9/10 April til Schulin.

c.

An

den Residenten Bachoff zu Petersburg.

Nomine des Geheimen Raths von Schulin.

Copenhagen d. 23. Apr. 1740.

Monsieur,

Vos depêches du 27 de Fevrier, du 1, 5, 8, 12, 15 et 19 de Mars dernier ont été bien rendues, et j'ai l'honneur de vous dire sur les nouvelles plaintes, que Monsr le Comte d'Ostermann vous a portées des Gazettiers de cette Capitale, que le Roi nôtre Auguste Maitre y a été fort sensible, d'autant que Sa Majesté, sur des plaintes de la même nature, que la Cour de Russie fit porter icy il-y-a quelque tems, a ordonné expressement aux Revisers des Gazettes, d'user de toute la précaution possible, pour qu'il n'y entre rien qui puisse déplaire aux Cours voisines et allies, C'est pourquoi Sa Maj^{té} n'a pas tardé de faire sentir en cette rencontre au Reviser des Gazettes, ou les Passages indiqués se trouvent, Son indignation de l'inadvertance commise, en le faisant punir d'une amende de 60 Ecus, et en ordonnant en même tems, que les passages en question soient au plutôt dûment revoqués. J'ai l'honneur, Monsr, de vous faire communication de ce que dessus, à fin que vous soiez en État d'en donner Connoissance à Sa dite Excell^{ce} Mr. le Comte d'Ostermann, en l'assurant, que nôtre Cour est très-fachée du passé, et qu'Elle fera tout, pour épargner à l'avenir à la Cour Imp^{le} Russienne de pareils mécontentements de nos feuilles publiques.

Je suis sans cesse etc.

Kopibog for ndenlandske Sager 1740 Fol. 249 i Geh. Ark.

d.

Pro Memoria.

Da zufolge vorhin ergangener Königl. allergnäd. Resolution die Gazetten, welche hieselbst gedruket werden, von denen Directeurs der General Post-Ambts durchgesehen und revidiret werden müssen, in welche Verrichtung dann selbige unter sich dergestalt abwechseln, dasz einer dem andern solche nach einer gewissen Zeit Verlauf allemahl abnimmt; IHRO Königl. Mayt. aber in Betracht der hierbey billig zu beobachtenden besondern Vorsicht, und damit so viel als möglich vermieden werden möge, dasz denen Zeitungen nichts einfiese, was einem oder anderm Staat anstösigg seyn und zu befugten Klagen Gelegenheit geben könne, allergnädigst für gut befunden, dasz diesem die Revision nicht mehr separatim, sondern conjunctim von denen beyden Directoribus geschehen solle; so hat sothane IHRO Königl. Mt. dieserhalb genomene anderweite allerhöchste Resolution der Königl. Dänischen Cantzley hierdurch zur behufigen Ausfertigung nachrichtl. bekannt gemacht werden sollen.

Königl. Teutsche Cantzley zu Copenhagen d. 4 Maji
Ao 1740

J. Th. Schulin.

An die Königl^e Dänische Cantzley.

Original i Sjæl. Indlæg 1740 Lit. B.

e.

Directeurerne i General-Post-Amtet, anl. Conjunctim at foretage sig revision over saavel trykte som skrevne adviser.

C 6tus

V. G. T. Da de i vores Kongl. Residents Stad Kiøbenhavn udgaaende adviser, saa vel trykte som skrevne, efter Vores derom til Eder forhen ergangne allernaadigste befalinge av 10 Octobr^e og 7de Novembris 1738 skal av

Eder igiennem sees og revideres, og det fornemmes, at I ved denne Forretning, saaledes med hverandre alternere, at den ene efter den anden skiftes til paa en visz tid sig med saadan revision at befatte, men Vi i allernaadigst betragtning av den herudi brugende nøje og forsigtige varssomhed, og at det saa vidt det, var muelig, blev forekommet, at ej noget udi adviserne indløb, som kunde være for en eller anden Staat anstødelig, og saaledes give anledning til beføjet og billig klage finde det tienligere, at sligt av Eder begge tillige forrettes; Saa give Vi Eder hermed tilkiende, at Vi allernaadigst ville, at den Eder saaledes anbefalede revision, efterdags ej skal skee separatim, men conjunctim av Eder begge foretages og forrettes. Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette. Befalendes &c.

Friderichsberg den 6te Maii 1740.

Sjæl. Tegn. 71 Fol. 671.

Nr. 13.

Ved en Klage fra den engelske Gesandt opdages det, at „die Dänische Fama“ unddrager sig Censuren.

a.

à Copenhague ce 1 de Nov^b 1741

Monsieur

Dans une Feuille qui a pour Titre Die Dänische Fama No. 87, et qui court ici sans Nom d'Auteur ni d'Imprimeur, je viens de lire un Article, daté de Hambourg le 27 d'Octobre, ou il est parlé d'une Transaction nouvellement passée entre S. M. le Roy mon Maitre, comme Electeur d'Hannovre, et Sa Majesté très Chrétienne. On y pretend que la Declaration, donnée à cette occasion par le Ministère d'Hannovre doit contenir; Dasz Ihro Grosz Brittanische Mayestæt der Königin von Ungarn keine Hülffe leiste, noch dem Interesse derer Französischen Allirten, oder demjenigen, wel-

cher zum Kayser mögte erwehlet werden, sich opponire.

Comme je suis autorisé de contredire les faux Bruits qui pourront s'élever sur cette matiere, et comme je suis instruit de le faire avec certitude, je ne puis pas m'empêcher de noter la Periode, citée cy-dessus en Langue Allemande, qui est dans toutes les circonstances, entierement destituée de verité. Je prie donc Votre Excellence de vouloir bien mettre ordre pour que le Debitur de cette Nouvelle, qui ne peut pas être inconnu, s'en retracte au plutôt; et qu'il sente en même tems la grandeur de sa Temerité d'avoir donné au Public la relation, fausse sur tout, d'une Affaire d'Etat, qui n'a pas été communiquée.

Vôtre Excellence me permettra aussi de Luy faire souvenir que j'attens encore sa Reponse sur quelques Articles du Compte pour les Troupes, avant que d'envoyer cette Piece en Angleterre.

J'ay l'Honneur d'être avec beaucoup de Respect,
 Monsieur,
 de Votre Excellence
 le très Humble et très
 Obeissant Serviteur
 W. Titley.

Original i Memorialien u. Briefe von dem Königl. Gross-brit. Ministre Titley A° 1732—46 i Geh. Ark.

b.

Hoch und Wohlgebohrner
 Höchstgeehrtester H^r Geheimer Rath
 und Ober Secretaire!

Im gantz gehorsahmster folge Ew. Excellence an Uns unterm 11ten dieses erlaszenes höchstgeehrten Schreibens anlangend die in der allhier gedruckten Dähnischen Fama Nr. 87 am Ende des Articuls von Hamburg d. d. 27 Octb^r. c. enthaltene Passage, den angeblichen Einhalt eines

zwischen Franckereich und Chur-Hannover getroffenen Neutralitäts-Vergleich betreffend, über welche Passage sich der hiesige Grosz-britannische Envoyé Extraordinaire Herr Titley beschweret, haben Wir nicht ermangelt, den Buchdrucker Höpfner als Verleger solcher Zeitungen zu vernehmen, der Uns dann gestern angeschlossene geschriebene Gazette dat. Hamburg den 17ten Octb^r h. a. gebracht, und darauf attestirt hat dasz selbige ihme also zugesandt worden, und des Königl. correspondentz Secretaire Barchhausens geschriebene Zeitung seyn, worinn der bemeldte Passus befindlich. Was aber Unsere Revision betrifft, müssen Wir desfalls gantz gehorsahmst melden, dasz Wir eben diese Passage bey der Censur ausgestrichen haben, wie das nebensichende censurirte Exemplar, welches der Verleger vor Uns hat produciren müssen, ergiebet, Er hat aber, wie Wir nunmehr erfahren, von dieser Zeitung zweyerley Exemplarien gedruckt, in deren einigen er das ausgestrichene weggelassen, und in der stelle andere Neuigkeiten eingerücket hat, nach ausweisung des Uns davon zugestellten ebenfalls hiebey folgenden Exemplars, In andern Exemplarien aber hat Er den Passum stehen laszen, Wovon dann dem Hrn Envoyé Extraordinaire eines, wie das Uns höchstgeneigt commuñicirte, und anbey zurücker gehende, zugekommen ist. Wir beharren mit aller deference

Ew. Excellence

Gantz gehorsahmste

Dienere

W. L. v. Rheder

N. Müller.

A. Benzon.

Copenhagen General Post Amt

den 15ten Novembris A° 1741

An des Hrn. Geh. Raths und Ober Secretaire von Schulins
Excell.

Original i Memorialien und Briefe von dem Königl. Grosz-
brit. Ministre Titley A° 1732—46 i Geh. Ark.

Nr. 14.

*De kjøbenhavnske trykte Aviser forskaanes under visse Betingelser
for at censureres.*

a.

An

Sr Excell. dem Hrn. Geh. Raht
und Ober Secretair von Schulin.

den 8ten April 1742.

Als aus Eur. Excell. an Uns unterm 7den dieses erlassenen höchstgeehrten Schreiben und beygefolgtem hieneben zurückgehenden Memoriali des hiesigen Buchdruckers Johann Jürgen Höpfners vom 6ten vorhin, Wir ersehen haben, was derselbe wegen der bisherigen und allergnäd. anbefohlenen Censurirung seiner Zeitungen allerunterth. vortragen und gebethen hat, auch wasgestalt Eur. Excell. höchstgeneigt geruhet haben, Uns zu vernehmen, ob und was Wir bey seinen desfälligen anführen zu erinnern haben mögten; So haben Wir darauf in gantz gehorsamster Antwort anzeigen sollen, dasz, nachdem wie Eur. Excell. bekennt die frembden Ministres sich über einige passages beschweret, die sich doch in den auszerhalb Landes gedruckten und geschriebenen Gazetten befunden haben, Wir bey der Censur alle præcaution haben brauchen müssen, damit in die Zeitungen nichtes, daher jemand einigen Anlazz zur Beschwerde nehmen könnte, mit-einflieszen mögte, worunter dann auch die passages, welche des Höpfners Meinung nicht aber der Unserigen nach, indifferents gehalten worden, gekommen, wie wohl er sich quoad hunc passum nicht eben zu beschweren hat, da er öfters, gleich Eur. Excell. zum theil aus Unserm gantz gehorsamsten Schreiben vom 15 Novbr. a. p. vernommen, Sachen, so Wir bey der Censur ausgestrichen, deme ohngeachtet habe stehen lassen. Was der Supplicant sonsten weiter anführet, wie die Abnehmere der Zeitungen, nachdem sie solchergestalt alles dasjenige was in den frembden Gazetten berichtet wird, in den hiesigen

nicht finden können, und dasz sie so dann lieber die frembden Zeitungen verschreiben laszen wollen, folgl. er der seinigen nicht los werden kann, mithin dasz das Geld, welches im Lande bleiben konte, für die frembden Gazetten ausgehen müsze, dagegen haben wir nichts einzuwenden, gestalten Wir auch solches mittelst gantz gehorsahmsten Schreiben an Eur. Excell. unterm 5ten April 1740, in Anleitung der damahl. von dem Ruzischen Kayserl. Hoffe geführten Beschwerde gantz gehorsahmst zugleich mit angezogen haben. Wann nun mehrged^{ter} Supplicant versichert, nichts in seine Zeitungen einzurücken, was nicht schon in den hieselbst einkommenden gedruckten oder geschriebenen Gazetten publiciret worden ist, auch dasz er durch alle gehörige Acht- sam- und Vorsichtigkeit verhütten wollen, dasz keine jeman- den nachtheilige personalia, obschon selbe sich in den gedruckten frembden Gazetten finden mögten, eingeführt werden sollen, Wir auch keinen Zweifel haben können, dasz Er solches mit möglichster exactitude, um sich keine Un- gelegenheit zuzuziehen, zu besorgen, sich höchstens angelegen seyn laszen werde, So wird es auf Ihro Königl. Maj^t Aller- höchsten Willen und Gnade beruhen, ob er für die Censur- irung seiner Gazetten hinkünftig allergnäd. verschonet seyn möge. Wir beharren mit aller deference etc.

W. L. v. Rheder. N. Müller.

A. L. Benzon.

Generalpostamtets Korrespondanceprotokol for 1742 Nr. 172
i Postvæsenets Arkiv.

b.

Christian der Sechste von Gottes Gnaden, König zu Dänne-
marck — —,

Wohl Edle, Liebe Getreue. Uns ist geziemend vor-
getragen worden, was Unser privilegirte Buchdrucker, Johann
Jürgen Höpfner, wegen Exemtion seiner Gazetten von der
verordneter Censur, allerunterthänigst vorgestellt, und was

ihr solcherhalben in erforderter Erklärung unterm 18ten April gemeldet. Wann nun nicht in Abrede zu ziehen stehet, dasz der Abgang der Zeitungen zu des Supplicantis Schaden merklich behindert wird, wann ihm nicht erlaubet ist, denenselben dasjenige zu inseriren, was man in anderen gedruckten Blättern lesen kan; so haben Wir Uns veranlasset gefunden, seinem allerunterthänigsten Petito Statt zu geben, und Euch demnach hierdurch allergnädigst authorisiren wollen, die Euch anbefohlene Censurirung der Gazetten, welche der Supplicant ausgiebt, in Zukunft zu unterlassen. Gleichwie aber solches nicht anderer gestalt geschiehet, als dasz derselbe sich hüten solle, keine Personalia oder Reflexions, welche einem Hofe oder Ministerio anzüglich seyn können, einfieszzen zu lassen, wann auch solche in anderen gedruckten oder geschriebenen Zeitungen sich finden solten, also ist anbey Unser allergnädigster Wille und Befehl, dasz Ihr den Supplicanten bey Eröffnung Unserer allerhuldreichsten Resolution zu genauester Nachlebung dieses Annexi anweisen sollet. Wornach Ihr Euch zu achten, und Wir verbleiben Euch mit Königl^{er} Gnade gewogen. Gegeben auf Unserm Schlosse Gottorff, den 11ten Maji 1742.

Christian R

J. v. Schulin

An das General Post-Amt. Dasz des Buchdruckers Johann Jürgen Höpfners Zeitungen, unter gewissen von ihm zu beobachtenden Cautelen, von der Censur befreyet seyn sollen.

Original i Generalpostamtets Resolutionsprotokol 1740—42
Fol. 883 i Postvæsenets Arkiv.

c.

Directeurerne i General Post-Amtet, at de Aviser, som hos Frue Inger Windekilde afg. Cancellie Raad Joachim Wielands Efferleverske, bliver trykt, maa være fri for Censur, naar hun bruger samme Varsomhed, som hidindtil skeet er.

C 6tus

V. G. T. Det er Os af een Eders Os, over den fra Os Elskelig Frue Inger Windekilde, afg. Cancellie-Raad Joachim Wielandts Encke, under den 17de Januarii indkommen Allerunderdanigst Memorial, giorte Forestilling, bleven berettet, at, formedelst Bogtrykker Johan Jørgen Høpfner, ved sin udi hans udgivne Aviser, brugte dristige Skrivemaade med Tidende fra fremmede Stæder og Hoffer, har givet Anledning, at de her værende fremmede Gesandter have besværgt sig over ham, er General Post Amtet Aller-naadigst bleven befalet, at revidere de Aviser som her blive trykte, hvilket saaleedes har været Aarsag, at de Aviser, som fra hendes Bogtrykkerie udkommer, endskjøndt aldrig over dem er bleven klaget, og saa har maat være underkastede Revision, førend de kunde trykkes, der skal være hende til stor Sinkelse saasom Aviserne, i sær om Vintren naar Posten sildig ankommer ey saa betidelig kand forfærdiges at de til Afsendelse med Posten i Vore Provincier kand beforders, der baade har foraarsaget hende et stort Tab i Avisernes Debit saa og forvoldet Afgang i den Recognition, som Avisernes Afsendelse til udenbyes Stæder hidindtil Vores General Post Casse har indbragt; Des Aarsag hun, da Bogtrykker Høpfner, som har forvoldt Avisernes revision, har erholdt Vores Allernaadigste dispensation fra at lade sine Aviser revidere, Allerunderdanigst haver anholdt om lige frihed, at de Aviser, som hos hende trykkes, maa efterdags være fri for, at revideres udi General Post Amtet, og at det maa være hende tilladt, udj hendes aviser at lade indføre de relationer og Tidender, som allerede udi de Altonaiske, Hamborger, Berliner, Leipziger, Hollandske, Franske eller andre fremmede Aviser, baade skrevne og trykte, befindes, naar Alleeneste samme blive forfattede udj saa sømmelig og anstændig Stiiil og terminis at ingen derover med føye kand klage, Da, saasom Vi ved Allernaadigst Rescript til Eder af den 11 Maji 1742 have bevilget, at Bogtrykker Høpfners Aviser her efter fra den Anbefalede

censurering maatte være eximerede, dog icke paa anden maade, end at hand skulle agte sig, at hand icke i dem nogle personalia eller reflexioner, som et eller andet Hof eller Ministerio kunde være Anstødelig, lod indflyde, om endskjøndt saadant i andre trykte eller skrevne Tidender kunde findes anført, og I udj forberørte Eders Allerunderdanigste Forestilling giver Supplicantinden det Vidnesbyrd, at der icke er bleven klaget af de fremmede Ministres eller andre over hendes Aviser; Saa give Vi Eder hermed tilkiende, at Vi efter fornevnte afg. Cancellie Raad Wielandts Enckes Allerunderdanigste Ansøgning og i Anledning af herover indkomne Forestilling Allernaadigst have bevilget, at hun ligeledes maa være befriet for Censur af hendes Aviser, ligesom Bogtrykker Høpfner, naar hun bruger samme Varsomhed og Forsigtighed som hid ind til skeet er; Derefter I Eder Allerunderdanigst kunde Viide at rette; Befalendes etc.

Christiansborg Slot den 21de Februarii 1744.

Sjæl. Tegn. 73 Fol. 618.

Nr. 15.

Bogtrykker Johan Petersen Holtzberg søger om Bevilling til ugenlig at udgive danske, lærde og politiske Aviser i Aalborg, samt til at lade dem og sine andre Tryksager censurere der.

Stormægtigste Monarch!

Deres Kongelige Majestet haver det allernaadigst behaget under 18 Octob. 1743 at meddele mig et allernaadigst Privilegium paa et Bogtrykkerie udi Nøre Jylland, som ieg og allerede med anseelige Bekostninger haver begynt at lade indrette og om Gud vil, til næstkommende Paaske forhaaber at bringe udi Aalborg i nogenledes Complet Stand, Men da til Verkets fortsættelse uomgiængelig behøves noget vist Arbeyde, og der til ey eragtes beqvemmere Middel, end ugentlig at lade trykke Lærde og Politiske Aviser, som nu største Parten indkomme her i Landet fra fremmede Stæder siden de Kiøbenhavnske ikke uden en lang Omvey

og længe efter at noget Remarquabelt udi Tydske og Frantzøske Gazetter er communiceret samme kand referere, og da ieg der hos haver formaaet nogle habile Personer at paatage sig dette Arbeyde og til dend Ende at forskrive de tilforladeligste og beste Materialier samt de aller selecteste af latinske tydske og Frantzøske Journaller, Aviser og Efterretninger som tiid efter anden udi tydskland, Holland og Franckerige publiceres, Saa gjør ieg mig den allerunderdanigste forhaabning at ved saa nyttigt et Værk Historiske Geographiske og andre Videnskaber heri Egnen skal kunde beforders samt en og anden af de lærde men skiulte Mænd her i Landet opmuntres at producere øyensynlige prøver imod fremmedes Præjudicier og at Landet ikke nær er saa fattig paa gode Ingenia at der jo naar der til gives Leylighed, kand maaskee bringes meere for Lyset end mand vel havde ventet I hvilken henseende der og findes adskillige Manuscripter, i særdelighed in Philologicis et exegeticis som efter de største Kienderes Skiønsomhed kunde belancere de berømmeligste Skrifter, som i disse Materier udenlands beforders til Trykken: Hvilke Authores nok vare villige at lade komme for Lyset, dersom de ikke forhindres ved den Besværlighed at lade deslige Skrifter med Bekostning oversende til Kiøbenhavn at censureres af det Theologiske etc. Facultæt og at blive opholdet formedelst Mængden af indløbende oversættelser Skrifter og Piecer. Endelig og den Besværlighed saa langt fra liggende finder at overlade deres Manuscripter en ubekient Bogtrykkers Discretion i Kiøbenhavn saa vel i henseende til Accuratessen, som Trykken og Papiiret, hvilket alt hidindtil har forvoldet at de lærdeste Skrifter og Specimina blive skiulte og fremmede fatter sig slette Tanker om Videnskaberne her i Landet, Deres Kongl. Majts. allernaadigste omhyggelighed til at befordre Gudsfrygt og Lærdom, anlediger mig derfor at fordriste mig allerunderdanigst at anholde at Allerhøyst bemelte mig givne allernaadigste Privilegium maatte derhen extenderes at ieg uden nogens Paaanke maatte forfærdige og trykke danske

lærde og Politiske Aviser, og at deres Kongl. Majt^s til den Ende vilde allernaadigst anbefale een eller anden udi Aalborg samme først at revidere og approbere dernest og at deres Kongl. Majt^s vilde allernaadigst tillade, at de skrifter, som lærde Mænd her i Egnen enten allerede have, eller herefter maatte forfærdige, saa de blive sindede til Fæderne-landets Ære og almindelig Opbyggelse og Nytte udi det af mig oprettede Bogtrykkerie at lade komme for Lyset naar de concernerer Theologiske og til Kirke-Historierne henhørende Sager, af Biskoppen og quo ad Philologica Critica et historica af Rectore Scholæ her udi Aalborg censureres, og der efter til trykken befordres, siden det dog ikke er at formode at disse bekjendte Mænds retsindighed skulde tillade, at noget kom for Lyset, som enten kunde være til allermindste forargelse eller Vanære for Fæderne Landet og Skrifternes egne Authores, som ieg og allerunderdanigst forpligter mig under mit allernaadigste Privilegii forbrydelse, at holde mig de om Bogtrykkerierne udgangne Allernaadigste forordninger allerunderdanigst efterrettelig, Saa umueligt, det nu er, at noget Bogtrykkerie her i Landet uden denne Deres Kongl. Majt^s Naade sig kand soutenere, ogsaa meget det derimod var at ønske at Viidenskaberne var i den flor og fremvæxt at ethvert Stift kundeournere lærde Materialier til et eget Bogtrykkeries Vedligeholdelse, desmeere gjør ieg mig allerunderdanigst forhaabning om Allernaadigst Bøn-hørelse som den der i allerdybeste Soumission forbliver

Viborg d. 18 Marts A^o 1745.

Stormægtigste
Allernaadigste

arveherres og Konges
allerunderdanigste
Tiener

Johan Peters. Holtzberg.

Konsistoriets Kopibog 1740—49 S. 373—76 i Konst. Arkiv.

Nr. 16.

Den engelske Gesandt ved det danske Hof, Titley, forlanger Ud-giveren af „Reichs Post-Reuter“ straffet for at have optaget en for England fornærmelig Protest imod den almindelige Fred (fra Prætendenten Jacob III).

Monsieur.

Quelque repugnance que je puisse avoir à faire des Plaintes, je ne sçaurai presentement me dispenser d'en porter à Votre Excellence contre l'Auteur d'une Gazette, imprimée à Altona sous le Titre de Reichs Post-Reuter. Votre Excellence verra par la Feuille (No. 177) cy-jointe, que cet Auteur a eu l'Audace d'y inserer, à l'Article de Cologne, une espece de Protestation contre la Paix Generale. C'est une Piece remplie de Reflections aussi injustes qu'outrageantes, qui blessent en même tems, directement ou indirectement, la Dignité du Roy mon Maitre, la Liberté de la Nation Angloise, l'Honneur de tous ses Alliez et de Sa Majesté Danoise même; unie, somme Elle l'est, par les Liaisons les plus intimes avec Sa Majesté Britannique. Il n'est pas necessaire que je m'étende là-dessus; car je suis très persuadé que Votre Excellence n'aura pas plutôt parcouru la dite Piece, qu'Elle joindra, à un souverain Mepris pour le Contenu, une juste Indignation contre le Gazzettier, Sujet du Dannemarc, qui a osé prêter ses offices pour la repandre dans le Monde; et qu'Elle tachera de Lui faire sentir tout ce que l'Enormité de sa Faute merite.

J'ay l'Honneur d'être avec beaucoup de Respect,

Monsieur,

à Copenhague

ce 21e de Nov^{re} 1748.

de Votre Excellence

le très humble et très

obeissant Serviteur

W. Titley.

Son Excell.^{ce} Mons. de Schulin.

Original i Udenrigsministeriets Arkiv: Tidender og Aviser.

Tilføjelser, Rettelser og Trykfejl.

- S. 37, L. 3 f. n.: bestille, som l. bestille og som
— 42, L. 11: De la Font l. de la Font
— 80—85, 179 og 181 p. fl. St. bør „Bestuchef“ rettes
til „Bestuchew“.
— 95, L. 6: Calummien l. Calumnien
— 101, L. 13. Foran „foretog“ sættes ,
— 157, L. 8: Prese l. Presse
— 160, L. 5 f. n.: adi l. udi
— 196, L. 14: kongelig l. kongelige
— 208, Anm. L. 1: Adjnnkt l. Adjunkt
— „ , Anm. L. 3: Holst l. Holsts
— 226, L. 3: om l. om og
— „ , L. 13: der l. den
— 227. I en Anmærkning burde i Erindringen gjenkaldes
Rækkefølgen af Altonas Præsidenter og Overpræsidenter,
der vedrøre dette Værk: Roland 1664—80, Matthias
Jessen 1680—1712, Claussen 1712—13, Detl. Chr.
Reventlow, Overpræs. 1713—32, Matthias Jessen
1732—36, Bernh. L. V. v. Schomburg 1736—46, Hans
Rantzau-Ascheberg, Overpræs. 1746—49, Detlev v.
Reventlow, Overpræs. 1749—51, Henning v. Qualen,
Overpræs. 1751—66.
-

INDHOLD.

	Side.
I. Avisens Plads i det daglige Liv og i Publikums Omdømme. Anskuelser om Avisen som Dannelsesmiddel. Holbergs Opposition imod Aviserne. — Falbydelsesmaader. Politiseren paa offentlige Steder	1—25.
II. De skrevne Aviser. — J. B. Ernats Nyhedsbreve. Danske Nyhedsskrivere i Hamburg; deres Betydning for den danske Presse. De skrevne Aviser som Kilder for de trykte. Christian Erlund. En fransk skreven Avis. De kjøbenhavnske skrevne Aviser og deres Udgivere; Klager over dem, deres Censur og Ophør. Postmestrenes Nyhedsberetninger. J. B. Desroches som Korrespondent til udenlandske Blade. Skildring af „Nouvellisten“..	26—66.
III. Adressekontorer og Annoncevæsen. — Averteringsmaader. Annoncer i de sødste Aviser. Jacob von der Ostens Privilegium af 6 Marts 1706. Wielandts og v. d. Ostens store Projekter. Wielandts Adresseavis af 1725. Avertissementstillæg til de politiske Tidender. Mislykket Forsøg paa Adressekontor og Adresseavis 1749. Annoncevæsenets Udvikling. Private Fejder i Avertissementerne. Strafbare Annoncer. Reklamens Ældste, Kilian Drubin....	67—115.
IV. Den literære Presse. — Societas indagantium. Wielandts lærde Tidender; Hojers Nova litteraria, deres Plan og Ophør. Andre Forsøg. Kritiken og Publikum. De lærde Tidenders Indhold, deres Medarbejdere og Redaktører. Thomas Clitau som Polemiker. Stoffet udvides og Diskussionen indføres i Berlings lærde Tidender	116—149.

	Side.
V. Spectatorlitteraturens kulturhistoriske Betydning. Wielandts Forsøg. Poul Phønixbergs Virksomhed — det første Vittigheds- og Smudsblad. Spectatorer og andre Tidsskrifter vinde Indgang under det videnskabelige og religiøse Gjennembrud i Christian VI's Tid. Oversættelser	150—174.
VI. Jørgen Ries: hans danske Spectator og Antispectator. Samtidens Domme. Spectators Standpunkt; Gjenstandene for Satiren. Reform i Opdragelses- og Skolevæsenet. Voldsomme Angreb paa Gejstligheden. Revolutionære Tendenser — Menneskenes Lighed. Angreb paa Censuren. Ries's religiøse Standpunkt i „Exegetiske Betænkninger“. Spectatorfejderne: Andreas Lundhoff, Jacob Graah, Thomas Clitau, Gerhard Treschov, Chr. Christ. Reenberg. Ries's Mangler og Fortrin	175—229.
VII. Den historiske, filosofiske, religiøse og underholdende Retning i Pressen: Ries's og Clitaus Fejde om „Den Politiske Tilskuer“; Fr. Chr. Eilschows Virksomhed; „Den Nye“, Paullis „Forblummede Correspondence“, Søren Prahl. Udlændingene i Pressen: Schlegels „Der Fremde“ og Pontoppidan; Beaumelles „La Spectatrice Danoise“, hans Kritik af danske Forhold, Lighedspunkter med Ries. — Slutning	230—254.
—————	
Aktstykker	255—278.
Tilføjelser, Rettelser og Trykfejl	279—284.
Navne- og Sag-Register	285—324.
—————	

I.

Avisens Plads i det daglige Liv og i Publikums Omdømme. Anskuelser om Avisen som Dannelsesmiddel. Holbergs Opposition imod Aviserne. — Falbydelsesmaader. Politiseren paa offentlige Steder.

Det kunde være interessant at erfare, naar Aviserne, fremmede eller indenlandske, først have faaet en saadan Indgang her, at de kunne antages at være optagne i Folkets Bevidsthed som en Faktor i det daglige Liv, samt hvilken Modtagelse de have faaet; men hertil foreligger kun faa Data. I Aaret 1655 omtales de som læste i flere Samfundsklasser: en Præst i Roskilde læser hver Uge sin Avis, og en højbaaren Adelsdame kritiserer deres Efterretninger; 1657 betaler den fynske Biskop Laurits Jakobsen Hindsholm 11 Rdl. for Aviser til en Svigerinde.¹⁾ Gjennem Aviserne vedligeholdte den fangne Leonora Christina Forbindelsen med Om-

¹⁾ Jvf. dette Værks I S. 195; Engelstoft, Odense Byes Historie, 2den Udg. S. 329.

verdenen; hun læste dem hver Uge, talte derom og kommenterede over dem i sine Breve. „Die Avisenschreiber sagen nicht allezeit die Wahrheit“, siger hun, da Slotsfogden viser hende Avisen, hvori hendes Mands Død berettes og hvori han omtales ilde.¹⁾ Biskop Jens Bircherods Dagbøger omtale ikke sjældent Aviserne, men ikke altid paa den gunstigste Maade. I Aalborg holdt han Hamburger-Aviserne sammen med Andre. Da Portoen 1704 blev forhøjet paa dem, fandt han det betænkeligt „en Hob Løgn og uvisse Tidender, hvormed Aviserne tidt ere opfyldte, saa dyre at betale“. ²⁾ Den samtidige Digterinde Dorthe Engelbrechtsdatter stikler paa Tankeløsheden ved Avisernes Udarbejdelse. I et Smædevers imod Christian Cassube, Avisudgiverindens Fader, som 1680 havde leveret et fejlfuldt Eftertryk af hendes Psalmer, hedder det nemlig:

„Profiten ligger Dig i Sinde, —
Saa trykkes Guds Ord hen i Blinde
Som en Avis af slet Værdi.“ ³⁾

Paa Overgangen til det 18de Aarhundrede finde vi Aviserne paa Landet i Jylland hos en Mand af Bondestanden; den lærde Bonde Peder Dyrskjøst laante Kjøbenhavns Maanedsaviser hos Biskoppen i Aalborg, men det holdt haardt at faa dem; han var Aargange tilhage. Han betragtede dem som historiske Aarbøger og udskrev samvittighedsfuldt af dem, hvad der passerede.⁴⁾

¹⁾ Leonora Christinas Jammersminde S. 89, 90, 145, 148; Chr. Bruuns Danske Saml., Ny Række I S. 224.

²⁾ Jens Bircherods Dagbøger ved Molbech S. 437—38.

³⁾ C. Nyrop, Dansk Boghdls Hist. I S. 246.

⁴⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III S. 244, 278; Bircherods Dagbøger ved Molbech S. 504.

De fleste af disse tilfældige Udtalelser ere saa temmelig enige i at tillægge Aviserne en høj Grad af Upaalidelighed. Den samme Egenskab tillagde man deres Forgængere Flyvebladene, og de officielle Bebrejdelser imod Aviserne 1644 gaa netop ud paa det Samme. Begge Navne — Aviser og Flyvetidender — brugtes som Betegnelser for upaalidelige Efterretninger. Helvad taler 1632 om saadanne „Aviser“ i Modsætning til den troværdige Beretning, han selv meddeler. Et Flyveblad af 1645 siger om sit eget Indhold: „Det er ingen Aviser, mens ipse re veritas“ (*sic*).¹⁾ „Flyvetidender er Lyvetidender“ sagde man, og „eine verflozene, eine fliegende Zeitung“ var Paullis Avisers Udtryk for en Avisand. Deres hamburgske Samtidige „Nordischer Mercurius“ har mangan lystig Skjæmt om dem. „Es var aber eine grosze brummende flüge“ hedder det etsteds om en falsk Efterretning. At lyve kaldte Folkevittigheden paa Holbergs Tid „at trykke Aviser“. ²⁾ Det følger imidlertid af Sagens Natur, at Skrifter, som have den hurtigst mulige Meddelelse af Nyheder til Gjenstand, neppe ganske kunne undgaa Optagelsen af falske og upaalidelige Efterretninger, og Bebrejdelser for Løgnagtighed har derfor fulgt Aviserne fra deres tidligste Barndom baade her og andetsteds. En saa ugunstig Stemning imod Aviserne, som der paa flere Steder — saaledes i London og Paris — viste sig ved Avisens Fremkomst, og som næsten gjorde Avisudgivningen til en foragtelig Levevej og udsatte

¹⁾ Flyvebladsfortegnelsen i dette Værks I Nr. 96, 97 og 161.

²⁾ Nord. Merc. 1678, Serien: Extraord. Relationen Nr. 59; L. Holbergs Peder Paars, Kvartudg. af 1778 S. 195.

Udgiverne for de skønne Aanders Haan, findes der dog ikke Spor til herhjemme.¹⁾ Ganske anstændig, i det Mindste for en kongelig Embedsmand, kan man dog ikke have anset Avisskriverens Bestilling for at være. Det fremgaar af Wielandts Ytringer i en Ansøgning, hvori han søger dels at forsvare dels at undskylde sin Stilling. Han undskylder den med, at han ikke har appliceret sig paa denne Metier, men benyttet den som en Udvej til at tjene Brødet. Han henviser til Avisudgiverens hædrede Stilling i Frankrig og Sverig, og til at han selv efter at have faaet Privilegium paa Aviserne var bleven Kancelliraad og havde „nogle Gange haft den Naade udi Eders Kongl. Majestæts egen høje og hellige Nærværelse. alt Saadant uagtet, at forrette den mig anfortroede Tjeneste.“ „Finder Eders Kongl. Majestæt det convenable med sin Interesse og ugjærligt,“ fortsætter han, „at jeg som skriver Nouvellesne ej kan tilligemed tiltræde efter min Tour den nu ledig værende Kancellisekretærs Tjeneste og Løn, er jeg allerunderdanigst overbødig — — at resignere udi Eders Kongl. Majestæts Hænder den mig allernaadigst forundte Frihed paa at skrive deslige Nouvelles eller Relationer.“²⁾

Dette er det eneste Spor af, at Avisernes udraabte Upaalidelighed synes at have kastet en Skygge over Udgiverne. Paa den anden Side er det mærkeligt nok

¹⁾ Hatin, Hist. de la presse en France I S. 116 &ff, 130—38; Andrews, The hist. of British Journalism I 'S. 29—34; Hunt, The fourth estate I S. 11—22.

²⁾ Dette Værks 3die Bind, Aktstykker: Nr. 4.

at se, hvorledes Aviserne allerede ere blevne holdte højt i Agt hos en af den ny politiske Tids Mænd. Manden er den bekendte Mikkel Vibe, som efter at have sluttet sig til det ny Regeringssystem af 1660, steg til høje Embedsstillinger. En Tid forestod han Frederik IV's Opdragelse. I Aarene 1646—50 havde han i Leiden og Paris studeret Lovkyndighed, Politik og Historie og havde dernæst i en Række Aar som Hovmester paa Udenlandsrejser ledsaget først Otte Skeel, en Søn af Christian Skeel til Fousingø og Vallø, og i Aaret 1663 Detlev Rantzau, en Søn af Grev Rantzau til Breitenburg.¹⁾ I de tvende Instruktioner, som ere medgivne ham som Rettesnor for hans Optræden, og som ved deres indre Lighed vise sig at være forfattede af ham selv, paalægges det de unge Adelsmænd, som navnlig skulde uddannes i de politiske Videnskaber og derfor øves i med opmærksomt Øje at iagttage Forfatnings- og Forvaltningsforholdene i de Lande, som de besøgte, flittigt at læse Tidender og Aviser, eller som Skeels Instrux udtaler sig: „han skal og være curieux at høre og fornemme baade Fædrelands og fremmed Lands Tilstand, og læse Aviserne, at han ikke skulde være ukyndig, naar Andre diskurrere derom.“ Den nøje Forbindelse, hvori denne Anvisning sættes med deres Studiers Formaal, nemlig at erhverve Indsigt i hvert Lands Administration og Lovgivning, geografiske Situation, militære og finansielle Styrke, politiske Stilling til Udlandet og Regeringernes Forhold til Undersaatterne, lader ingen Tvivl tilbage om, at

¹⁾ Fr. Thaarup, Genealog.-biograph. Archiv S. 91—94.

dette Øjemed tildels netop skulde fremmes ved Avislæsningen.¹⁾ Det er en Gjenklang deraf, naar Wibe i Instruksen for sin egen Søns Rejse indskærper Hovmesteren „at ventilere pro og contra med ham allehaande politiske Spørgsmaal, som kunne uddrages af de fornemste Historikere eller ogsaa daglig forekommer, hvorved ikke alene Dømmekraften skærpes, men ogsaa Tungen bliver veltalende og flydende.“ Ganske i Overensstemmelse med disse Anskuelse er den slesvigske Præst Johan Monrads Formaning til sine Sønner af 1705 om at læse Monark- og Historiebøger, ogsaa Aviserne, for at man kan erhvørve sig Kundskab ogsaa i politiske Sager, „at I i Selskaber ikke skulle sidde magis muti quam pisces.“²⁾ Som tidligere bemærket, var disse Anskuelse gængse i hele Europa, og de af fødte de latinske Aviser. Paulli paapegede Avisernes Nytte for Ungdommen, hans Samtidige Georg Greflinger, Udgiveren af „Nordischer Mercurius“, udviklede det vidtløftigt, udgav i Forbindelse med sit Blad ikke alene latinske, men ogsaa franske, italienske, engelske, spanske og „nordiske“ Aviser, og gjorde sig især al mulig Umage for at holde de latinske Aviser i Live, uagtet Bladet kun havde Tab paa dem, — Alt til Ungdommens Tjeneste.³⁾ En fransk Forfatter siger

¹⁾ Danske Magazin V S. 161; Ny Kgl. Saml. 743 in fol.

²⁾ Giessing, Jubellærere III 3 S. 186; P. Rhode, Samlinger til Haderslev Amts Beskriv. 1775 S. 278.

³⁾ Dette Værks II S. 66—67, 137, 341. Om disse Aviser i forskellige Sprog se: Nord. Merc. især 1665, Novbr. i Slutn.; 1666, 1667, 1669, Indledn.; 1669 Marts S. 154, Maj S. 278, Juni S. 398, Decbr S. 324; 1673 Januar S. 2, Marts S. 188 o. fl. St. Foran i Aargangen 1668 paa Univ. Bibl. findes Relationes

ved Aaret 1700: „Jeg ved Intet, som tjener mere til at uddanne unge Mennesker, som man vil give en glimrende Opdragelse, end Læsningen af en vel skreven Avis.“ Andre fremhæve, hvorledes Aviserne overhovedet vejlede os til Indsigt i Staternes indre Forhold i enhver Retning.¹⁾ En tysk Statsøkonom gennemgaa 1726 udførlig, hvad Ungdommen kan lære af Aviserne, hvilket moralsk Udbytte en klog Lærer kan uddrage af dem for sine Elever, hvorledes de skærpe den Ulærdes Forstand og give den, der ikke sætter Foden udenfor sit Hjem, et Begreb om Verdens store Kredse og dens Begivenheder, ja gjøre dygtig til at beklæde Embeder.²⁾ Disse Ideer, som især i Tydskland synes

ordinarie Anni 1668, og i 1670 mellem S. 372—78 *Relationes Latinæ & Gallicæ*. I Indledningen til 1669 siges, at „einige verständige Schulmeistere, aussers und inner Landes, auch andere vornehme Leuthe, dergleichen Novellen, nebst den Geistlichen Büchern, ihren Kindern zu lesen geben, um der Welt Zustand, wie auch der Länder, Flüsse und Städte Nahmen daraus bekannt zu machen. — Sind etwan einige am Verstande so gebrächlich, dass Ihnen dieses lächerlich vorkommt, wie dann viel sind, welche die Novellen nach ihrem Unverstande gemeiniglich Lügen benennen (und wollte Gott dass sie ofte Lügen wären!) denen gebe ich eines grossen Professoris und Politici Reden zur Antwort: Dass nähmlich die fleissige Lesung der Novellen einen Jungen Menschen, welcher *Cognitionem Principiorum Politices* und der *Geographiæ* hätte, zu einem guten *Politico* machen könnte. Da hingegen ein solcher, welcher die Novellen wenig achtete, und auch nichts gereiset hätte, ein unwissender vieler Dinge verbliebe.

¹⁾ E. Hatin, *Hist. de la presse en France* III S. 279—80, 282.

²⁾ Marperger p. a. St. S. 28—31, jvf. 35. Bl: A. hedder det: Einen schon erwachsenen jungen Menschen (wenn solcher zumahl in andern nützlichen Studiis und Sprachen was gethan, dabey sich modest und ehrlich aufzuführen weisz,)

udviklede til en utaalelig pedantisk Mani, holdt sig ikke indenfor en doktrinær Skribents Studereværelse. De traadte ud i Livet og modtoges med Bifald. I Vinteren 1721—22 lagde en juridisk Professor J. F. Scheerbaum i Rinteln Aviserne til Grund for statsretlige Forelæsninger og udgav to Gange om Ugen et Ud-kast til dem som „Ohngefehre Gedancken.“ Da Ytringer i disse bragte ham i Haarene paa Gejstligheden, fortsatte han dem i Hannover under stort Tilløb især fra Officerernes Side. Omtrent paa samme Tid og Aaret efter har en Magister i Filosofien Ph. F. Hane i Rostock holdt Kollegier over politiske og lærde Tidender, og i Vinteren 1723—24 udgav Professor J. S. Strimesius i Königsberg periodisk historiske, genealogiske og geografiske Anmærkninger over Posttidenderne. Endnu i Aaret 1735 siges en Professor J. J. Schmausz i Göttingen Aar ud og Aar ind om Lørdagen at læse over de politiske Tidender.¹⁾ Man maa ikke tro, at vi have unddraget os denne Avismanis Udskejelser. Et kjøbenhavnsk Ugeskrift fra 1744 meddeler som et Exempel paa den nymodens forkerte Børneopdragelse et Bæssg, hvor Værten havde forestillet Fortælleren sine Børn, for at han kunde se, „hvor artige hans Børn allerede

wird die aus denen Avisen mit zu erlernende Historische Staats-Wissenschaft in vornehmen Compagnien beliebt, unvermerckt aber durch ferneres cultiviren derselben, habil und capable machen, mit der Zeit in honorables Charges zu kommen.

¹⁾ Holstein. Correspondent 1722 Nr. 39, 45, 75; 1723 Nr. 26. Nye Tid, om lærde Sager 1724 Nr. 10; Neue Zeitungen von gelehrten Sachen, Leipzig 1735 Nr. 3, jvf. Holst. Correspdt 1735 Nr. 13.

havde lærdt at viise sig i deres Comportement, og hvor vel de efter deres Alder forstode at leve.“ Sønnen „gik frem paa Gulvet med afpassede Skridt efter visse Tempo, og aflagde den nye-modigste Compliment; Faderen beegnede ham med et Votre tres humble og Sønnen svarede i samme Sprog; tog derefter sin Daase af Lommen og med et Par franske Ord udbad sig Tilladelse at præsentere mig en Priis Tobak; Man begyndte derpaa at raisonnere af Aviser, og hørde jeg med Forundring, at Barnet havde gjort sig Møye med at indtrykke i Hukommelsen det heele Krigs-Manifest udstedt fra det Franske Hof imod Hans Majestæt af Store Britannien; han vidste at opregne hvad man skrev fra London og den Hag, fra Wien og Paris.“¹⁾ Staten ikke mindre end den Private var overbevist om Avisens dannende Indflydelse. I Forordningen af 26 Septbr. 1691, Art. 27, om Indrettelsen af et ridderligt Akademi i Kjøbenhavn hedder det om Akademisternes Maaltider: „Imidlertid Spisningen varer, skal altid af en dertil forordnet Person offentlig læses noget Nyttigt enten af Historier eller Aviser, hvorved ej alene Tiden med Fornøjelse kan passere, men endog meget Nyttigt derved læres.“ I Akademiets Statuter af 14 Septbr. 1695 Kap. 6 § 2 gjentages dette, og Vægten lægges helt paa Aviserne, som den historiske Professor skulde kommentere over: „Paa det den Tid, de spise paa, ikke aldeles uden Frugt skulde bortløbe, da skal altid over Borde læses noget Nyttigt; og særdeles skulle Aviserne de Dage, Posten kommer, som er tvende

¹⁾ Jørg. Ries, Den danske Spectator 1744 Nr. 4 S. 29—30.

Gange om Ugen, baade paa Latin, Tydsk og Fransk læses og af Professore historiarum, som da skal være tilstede med, geographice, historice og politice forklares.“ Det har maaske her Betydning, at Mikkel Vibe havde været med i Kommissionen, som skulde indgive Forslag om Akademiet.¹⁾ Bestemmelserne staa i Modsætning til de ældre ved Kommunitetet og Herlufsholm Skole gjældende Regler, ifølge hvilke der under Maaltidet skulde læses af Biblen eller gudelige og historiske Bøger. Forskjellen forklares ved, at disse Stiftelser væsenlig forfulgte gejstlige, Akademiet verdslige Formaal.²⁾ I Foundationen for Sorø Akademi af 7 Juli 1747 II § 10 naaede vi endelig frem til ligesom i Tydskland at lægge Aviserne til Grund for Forelæsninger: „Til Akademisternes Nytte skal holdes en Del af de bedste udenlandske Aviser, hvoraf den Professor, som docerer Politica, paa Auditorio refererer dem det Vigtigste og Fornemmeste, og kan han dertil føje korte og fornuftige Anmærkninger om det publique Systema, og hvad han deraf fatter af fremmede Rigers indvortes Tilstand, Alliancer og Foretagender med videre. Denne Underretning bør være saaledes indrettet, at de Unge vænnes at tale med Modestie og Forsigtighed om det, som angaar Puissancer.“

Underligt nok! saaledes hedder det i Fundatsen for et Akademi, oprettet af den Mand, der saa ofte havde spottet med Aviserne og den overfladiske Dannelselse, de udbredte, thi Holberg var netop den vægtige Repræsentant

¹⁾ R. Nyerup, Hist.-stat. Skildring III 1 S. 131.

²⁾ Melchior, Hist. Efterretn. om Herlufsholm S. 76—77; Hist. Tidsskrift, 8die Række III S. 101.

for den mod Aviserne ugunstige Opinion. Det er neppe værdt at omtale, at han kun har meget ringe Tanker om Avisernes Paalidelighed, saa ringe, at man vist kan gjøre den anholtske Præsts Ord til hans: „Man siger jo især om den, der lyver brav: Han Avis-Trykker er“¹⁾. De historiske Tidskrifter, som da var saa gængse, nærrede han en ubetinget Foragt for²⁾. Han omtaler sjældent Aviserne uden satiriske Sidehug. Hovedgrunden til hans Satire er, at han mener, at der ikke gennem dem erhværes solide Kundskaber, men kun et blændende Skin af Viden, der var ham modbydeligt som alt det Overfladiske og Indholdsløse. Et Sted klager han ironisk over, at man lader gamle Aviser forkomme, Aviserne for 1699 vare ikke at faa hos Cassubes Arvinger, saa „at man kan frygte for et Barbaries igjen og det politiske Videnskabs totale Undergang, efterdi det fornemmeligen acquireres ved Avisernes Læsning.“ Et andet Sted gjør han sig lystig over Avismanien: „det er ikke ved stor Læsning, men ved Kunst at bringe en liden an, man erhvæver Anseelse af Lærdom. Jeg erindrer mig, at een af mine Lærere gjorde en Hoved-Erindring til mig og alle dem, der bleve dimitterede fra ham: Læs flittig Aviserne; og synes det, at han ved denne Erin- dring haver haft for Øjne dette, som jeg her haver forklaret“³⁾. Det er den samme Avismani, hvor til der stikles i Ugeskriftet „Den danske Spectator“ fra

¹⁾ Peder Paars, 3die Bog, 1ste Sang S. 195 i Kvartudg.; jvf. Moralske Tanker S. 181, Rodes Udg.; Epistler I S. 126 i Ep. 29, Bruuns Udg.

²⁾ Epistl. II S. 268 i Ep. 162.

³⁾ Epistl. II S. 230 i Ep. 150; Moralske Tanker S. 280—82.

1744, naar der siges, at et Statslexikon eller en Avis gjør en Daare i sin egen Indbildning til en grundig Statsmand, og naar der om den snakkesalige Polyfalus fortælles: „Avisen fører han stedse i Lommen, og naar han ej har dens uvisse Beretninger til Livs, er han, som en vis Skribent siger, ikke ulig et Blad rent Papir“¹⁾. I „Det Daphniske Blodbad“ lader Holberg Skovens store Politikus Mikkil Ræv give „Undervisning i Statskunster og Morale“, og hans Famulus forklarer, at han ikke godt kan faas i Tale, thi

„Paa denne Time han har sat den største Pris
Thi han forklarer da hver Løverdags Avis“²⁾.

Det er et mærkeligt Sammentræf, at den machiavellistiske Politikus Repræsentant i Skoven og Professorens ved Holbergs Akademi i Sorø begge holde Forelæsninger over Aviserne. Og endnu mærkeligere! De to første, som beklædte denne Post, Chr. Fr. Wadskjær og Christopher Lysholm, Mænd, som begge havde arbejdet i Pressens Tjeneste, vare Protegeer af Holberg.

Fra 1751 holdt J. S. Sneedorff disse Forelæsninger, men han har neppe med Kjærlighed behandlet dette Fag. Han deler Holbergs ringe Tanker om Aviserne og sætter dem i Klasse med en underholdende Lektüre, som han dog ikke skal have Noget af, thi han forsikrer, at han meget sjældent læser dem, og finder

¹⁾ Jørgen Ries, Den danske Spect. S. 99, 375. Med en vis Skribent menes Addison, se: Den engelske Spectator overs. af P. Kraft I S. 23.

²⁾ L. Holberg, Mindre poet. Skrifter, Liebenbergs Udg. S. 251.

hverken stor Fornøjelse eller Opbyggelse i at læse de idelige gjentagne og uoverensstemmende Beskrivelser af Slag. „Man behøver kun liden Kundskab om Verden for at begribe, at alle Efterretninger om saadanne Tildragelser maa være meget uvisse, indtil den Tid kommer, da de ikke mere behøves at skjules“. Han henviser derimod til Samlinger af historiske Aktstykker og Breve; „naar man alene har læst saadant et Skrift som Memoires de Lamberti, er det da muligt, at man uden Væmmelse siden kan læse en Avis og maa man ikke heller bie, indtil man ved saadanne Skrifter oplyses om de nyeste Tildragelser, end fylde Hukommelsen med Fabler. De, som læse, ikke for at underrettes, men for at have Noget at fortælle, kunne læse dem“¹⁾.

Den Maade, hvorpaa Nyhedsbladene bringes Publikum i Hænde, har baade Betydning i deres daglige Liv og kan paa sine Steder optræde som et Moment i det offentlige Liv. Vi have hørt, at der fra den ældste Tid existerede Abonnement paa Aviserne. At de solgtes ved Udraaben i Gaderne, kan neppe med Bestemthed paavises, men for Flyveblade, Nyhedsviser o. desl. var det derimod den almindeligste Salgsmaade, i det Mindste fra Midten af det 17de Aarhundrede. Forordningen af 18 Septbr. 1652, hvori Ulfelds Æresforsvar kaldtes et Skandskrift, solgtes paa Gaderne i Kjøbenhavn. Et politisk Nyhedsblad af 1656, som vi netop have henregnet til Datidens Aviser, udraabtes paa

¹⁾ 28de Brev i Sneedorffs samtlige Skrifter VIII S. 178—79.

alle Gadehjørner¹⁾. 1662 lod en Bartskeerer et Stridskrift mod Dr. Jacob Svabe sælge paa Gader og Stræder, og 1664 blev Brevet fra en indfødt Hamburger, hvori Dr. Sperlings Tilfangetagelse forsvaredes, „ombragt og udraabt til Fals i Gaderne“²⁾. I Kjøbstæderne har noget Lignende fundet Sted, thi 1677 fortæller Bircherod om den trykte Relation angaaende Slaget i Kjøgebugt, som solgtes i Odense: „ingen af de løse Materier, som Bogbinderdrengene gik omkring med at sælge, blev med saa stor Begjærlighed af hver Mand kjøbt og læst som denne Nouvelle“³⁾. I Holbergs Tid var Drengenes Omløben og Udraaben i fuld Gang; de løb om med Viser og smaa Folkebøger, Plakater, trykte Spaadomme o. desl., og flere Lovbud søgte forgjæves at gjøre Ende derpaa⁴⁾. Holbergs 3die Satire omtaler, hvorledes

„I alle Gader man med Magt sig jo maa trænge
Igjennem Viser og igjennem hæse Drengene,
Der skriige Øret fuld hver i sin Melodi:
Ny Viser! nu om Mord, nu Brand, nu Hexeri,
Om En, der hænges skal, om Rov, om vanskabt Foster“⁵⁾.

I Børsscenen i „Den ellefte Junii“ komme Drengene ind i Børssalen raabende med gudelige Bøger, Plakater og Viser. Virkeligheden svarer fuldt til Digtningernes

¹⁾ Chr. Bruun, Danske Saml., Ny Række II S. 318; dette Værks I S. 195—96 og Nr. 208 i Fortegn.

²⁾ Ingerslew, Danmarks Læger og Lægevidenskab I S. 556; dette Værks S. 97 Anm. og S. LXXXVI Anm.

³⁾ Bircherods Dagbøger ved Molbech S. 189.

⁴⁾ Werlauff, Antegn. t. Holbergs Lystspil S. 41, 144, 146, 491.

⁵⁾ Holbergs mindre poet. Skr. ved Liebenberg S. 170.

Tidsbilleder. I Decbr. 1718 klagede Laverentzen over, at Byens Bogtrykkere og især Brandt, der da nylig var kommen fra Hamburg, gjorde ham Indpas i hans Avisprivilegium ved at trykke, sælge og lade omløbe med Viser og Relationer paa Tydsk og Dansk. Det er den samme Brandt, hvis Dreng 1721 løb om med Visen om det russiske Hærgetog til Sverig¹⁾, og hvem vi have lært at kjende som Avisudgiver i Odense. Et i Aarene 1726—28 udkommende Vittighedsblad „Den forkerete Mercurius“ udraabtes i Begyndelsen af sin Tilværelse paa Gaderne af Smaadrenge²⁾. I Sommeren 1728 fik Politimester Himmerich en Næse fra Kancelliet, fordi en Vise, som i Anledning af den kongelige Anordning om, at Jøderne skulde høre Guds Ord, indeholdt en Dom over den jødiske Nation, „iblandt andre skandaløse Ting publiquement paa Gaderne til Fals udraabes“. Det stred imod al god Politi og skulde hømmes³⁾. Endnu i Aaret 1744 siges, at Kommissionærerne for dem, der fabrikere Kometviser, altfor meget inkommodere Folks Øren, og at „Visemagerne lade deres Mercurios løbe om paa Gaderne med ny Viser“⁴⁾. Skjønt de egenlige Aviser kun strejffes i disse Beretninger, ligger det dog nær at antage, at de have været solgt paa samme Maade som politiske Relationer, og det vilde i ethvert Tilfælde være i fuld Overensstemmelse med, hvad der fandt Sted i Udlandet, navnlig i

1) Dette Værks III S. 79 og 204.

2) Den forkerete Mercurius 1726 Nr. 2. 5. 7; Werlauff i Hist. Tidsskrift, 3die Række II S. 18—19.

3) Oversekretærens Brevbog 1727—28 S. 264, Nr. 233 af 5 Juli 1728.

4) Jørg Ries, Den danske Spectator S. 49, 102.

London, Paris og Hamburg¹). Denne Udbyden af de politiske Nyheder paa Gader og Stræder og paa et offentligt Forsamlingssted som Børsen kan have paastrykt Livet et ejendommeligt Præg paa Steder, hvor Sammenstrømningen af Mennesker til visse Tider var stærk, saasom paa Børsen i Børstiden, udenfor Posthuset ved Posternes Ankomst, ved Højbro. Især ved Posthuset var Stimlen stærk, naar Posten kom. Man trommede i Timevis paa Kontorets Dør, man trængtes, skændtes og sloges saa voldsomt, at der fra 1743 maatte være militær Vagt for nogenlunde at holde Orden. Der er i det Mindste Mulighed for, at den politiske Diskussion mellem nyhedslystne Politikere paa disse Steder kan have fremvist en svag Afglands af tilsvarende Forhold i London og Paris²). I disse Centralpunkter for det europæiske Livs Rørelser, især i Paris, havde de Nyhedslystne til Samlingssteder visse offentlige Haver og Pladser, hvor de paa bestemte Tider af Dagen mødtes, udvexlede deres Tanker om de politiske Forhold, bragte og hentede Nyt³). I Hamburg var Omegnen af Børsen et saadant Samlingssted. Børsen var omgivet af Avisboder, hvor ikke alene hamburgske og andre tyske Aviser, men

¹) Andrews, *Hist. of British Journalism* I S. 33 (Mercurywomen og hawkers); Hatin, *La presse périodique* S. 40 (le crieur de la gazette); Georg Greflinger klager fl. St. over, at „Brod-Verderber“ lade hans Noveller eftertrykke og „öffentlich auff den Strassen durch Jungen, wie Muscheln, auszurufen lassen“ (Nord. Merc. 1666 S. 248, 1671 S. 398).

²) Gnrilpostamtets Korrespondance. Prot. 1758 Nr. 155; 1760 Nr. 517—19 i Postvæsenets Arkiv. Om Trafiken ved Posthuset og Højbro se: *Forkerte Mercurius* 1726 Nr. 1, 1727 Nr. 2, 68.

³) Hatin, *Hist. de la presse en France* II S. 33 & ff; *Les Gazettes de Hollande* S. 48.

ogsaa hollandske, engelske, ja selv italienske forhandles eller kunde læses imod en Godtgjørelse. Noget Lignende har vist været Tilfældet i hollandske Byer. I Paris laa Avisboderne paa Pont-Neuf. I slige Læsesaloner samledes „kuriøse Folk af alle Stænder“, „hvor man da — især i Holland og i Søstæderne, hvor Talefriheden ikke er saa indskrænket som andre Steder, med Fornøjelse kan høre Ræsonneren over allehaande Stats- og Verdensbegivenheder; og er det vist, at undertiden saadanne Reflexioner, Prognostika og Materier komme paa Tapetet og blive ventilerede, som ogsaa ere kapable at aarsage Spekulationer hos lærde Statsmænd¹⁾. Herhjemme skulde man tro, at et saadant Nyhedscentrum i Avisens ældste Tid, da Postvæsenet endnu stod under Handelskompagniernes Ægide, fandtes paa Børsen, hvis Butikker paa den Tid tillige vare Beaumondens yndede Spadserested; men dertil findes intet Spor. I Provindsbyerne have Posthusene været det politiske Konversationslokale. Kort, men meget illustrerende fortæller Bircherod i sine Dagbøger under 12 Februar 1677 om Odense: „Gik jeg om Formiddagen paa Posthuset, hvor man plejer at høre adskilligt Nyt. Nogle Officerer og andre deres Compagnons, som sad derinde, havde en og anden skreven Avis imellem sig; men Postmesteren Søren Bolt vidste selv mere suo flux flere at trykke og binde os allehaande paa Ærmet“²⁾. Et Par Menneskealdre senere hedder det i Falsters

¹⁾ Marperger i hans ovencit. Skrift fra 1726 S. 20—21; Hatin, La presse périodique S. 40.

²⁾ Bircherods Dagbøger S. 182.

Satire „Den lærde Skrivestue“, hvor Scenen maa tænkes paa Ribe Posthus omtrent ved Aarene 1740—42:

„Jeg nylig paa vort Posthus sad,
 Da Posten var ankommet
 Med andre flere at høre, hvad
 Man skrev om Kejsersdommet,
 Hvad Kardinalen i Paris
 Vel havde udi Gjærde,
 Samt i den russiske Avis,
 Hvad Nyt, der var paa Færde.

— — —

Postmesteren os til Gefal
 Paa Frankfurt strax begyndte
 Og os det tyske Kejserval
 Med andet Nyt forkyndte“¹⁾.

Begge Steder se vi Postmesteren som naturlig Præsident i dette Kollegium politicum. At disse tvende Beretninger give os et Billede af, hvad der fandt Sted overalt paa Posthusene, ogsaa i Kjøbenhavn, vil endnu mere bestyrkes i det Følgende.

Overalt har Avisen fra sine tidligste Dage som Offenlighedens Herold søgt de offentlige Steder, Menneskevrillen, Diskussionens Brændpunkter. Fra den Tid af Kaffe- og Thehusene begyndte at spille deres europæiske Rolle, kom Aviserne med den tilhørende politiske Diskurs til at udgjøre et af deres Tillokkelsesmidler. Allerede 1663 læstes Aviser paa Londons Kaffehuse, og

¹⁾ Falsters Satirer ved Thaarup S. 171.

i Pressens Trængselsaar under Carl II supplerede Kaffe-
husene Aviserne, thi der samledes Folk for at høre de
Nyheder, som de ikke maatte læse. I Begyndelsen af
det 18de Aarhundrede betaltes paa Londons Kaffeuse
en ringe Kjendelse for at læse Aviserne¹⁾. I Kjøben-
havn omtales Thehuse første Gang 1689²⁾. Holberg
omtaler The- og Kaffeuse som Steder for politisk
Diskurs, hvor der fandtes lige saa mange Reformatores
som Borde og Bænke³⁾. Det var dog vist fuldt saa
meget paa Ølhusene, Borgerne forsamlede sig for ved
et Krus Øl at ræsonnere over Aviserne, saaledes som
Værtshusscenen (3 Akt 1 Sc.) i den ældste „Gert Vest-
phaler“ viser. Som en Slags politisk Klub for en
snævrere Kreds af Borgere nævnes P. Larsens Ølhus i
Pilestræde, hvor Holberg selv undertiden var tilstede
som Tilhører⁴⁾. Paa Holbergs Tid var det danske
Folk blevet et stærkt politiserende Folk. Lysten til
Politiseren var trængt ned i de laveste Lag af Sam-
fundet. Herpaa er Satiren i den politiske Kandestøber
bygget; den sigter netop „paa gemene Folk, som i
Værtshuse sidder ved et Krus Øl og sætter i Rette
baade paa Borgemestre og Generaler, examinerer Konger
og Fyrster deres Forhold og fælder dumdristig deres
Dom over, hvad de behager“⁵⁾. Politiken dyrkedes af
Kandestøbere, Barberere, Skoffikkere og Kjældermænd.

1) Andrews p. a. St. I S. 64; Hunt, The fourth estate I S. 155, 182.

2) Werlauff, Antegn. S. 67. I Hamburg indrettedes det første
Kaffehus 1677 af en Englænder (F. Wehl, Hamburgs Literatur-
leben im 18ten Jahrhundert).

3) Moralske Tanker S. 163; Epistler III S. 30 i Ep. 192.

4) Werlauff p. a. St. S. 15.

5) L. Holbergs tredje Epistler til . . . , Levins Udg. S. 99.

De „decidere udi Statssager, hvorover de selv ikke have mindste Idee, saa at de Intet vide, uden hvad en Avis-skriver haver fundet for godt at binde dem paa Ærmerne, og som med næste Post erklæres for at være Løgn“¹⁾. Det er her Kjøbstad-Politikerne, Holberg skildrer, thi i Kjøbstæderne blomstrede efter hans Udsagn den rette Politiseren, de vare de rette politiske Skoler med deres „Collegia politica“ i Stil med hint i den politiske Kandestøber, og fra dem udgik de fleste Statsprojekter. „Man hører der paa Postdagene ikke uden om Marcher, Kontramarcher, Feltslag, Stæders Belejring og andre udenlandske Sager, som baade virkeligen ere skete og ikke skete; og rækker ingen Vært mig Kruset paa saadan Dag, uden han tilligemed siger: Nu ser det ilde ud med Kejseren eller Frankrig, item Andet deslige“²⁾. Disse Avisernes ivrige Dyrkere havde med deres Drøften af politiske Materier ikke alene Fædrelandets, men Europas almindelige Velfærd for Øje og stillede sig Løsningen af store politiske Problemer til Formaal f. Ex. at finde Midler, hvorved almindelig Fred kunde tilvejebringes i Christenheden³⁾. Ja end ikke Landbefolkningen, hvis sunde Sands Holberg roser paa Kjøbstad-folkenes Bekostning, havde holdt sig fri for Politiserings-sygen. Kjældersvenden i en Landkro underholdt ham om den orientalske Politik, og skal man tage Scenen i Peder Paars bogstavelig, kommenteredes Aviserne i Borgestuen. Holberg fortæller, hvorledes han i sin

¹⁾ Epistler I S. 126 i Ep. 29.

²⁾ Epistler I S. 167 i Ep. 39, S. 179 i Ep. 41.

³⁾ Epistler II S. 226 jvf. III Ep. 198, 205, 226, 247 til Collegium politicum i Provindsen.

Ungdom flittigt læste Aviserne og derved blandt Almuen kom i Udraab for en stor Politikus; men da han forlod dette Studium og slog sig paa solid Læsning, tabte han al Reputation. „Virkningen deraf var denne, at jeg, som paa Postdagene tilforn havde været konsuleret som et Statslexikon, blev anset som en Mand af liden Importance: ja efterhaanden tabte saaledes mit store Navn af Statslærdom, at man end ikke i Landsbykroer tog mig mere for fulde: og det ikke uden Aarsag; thi jeg som tilforn paa Postdagene havde ført Ordet, maatte stiltiende høre paa, hvorledes Kromænd, Forpagtere, Ridefogder og Skrivere, som nu gemenligen af Avisernes flittige Læsning ere blevne de største Politici udi Landet, afsatte Konger og Fyrster, igjennemhegle Generaler og gjøre Annotationer udi Alliancer og Fredstraktater. Og er jeg endnu udi samme Stand: rejser derfor nuomstunder alle Landsbykroer eller Statsforsamlinger forbi“¹⁾. Holberg er ikke ene om disse Skildringer; den skarpe Satiriker fra 1744, Jørgen Ries, lader politiserende Skrædere, Skomagere og Kjældermænd optræde. „Sartorius, der i at praktisere lykkelig sit Haandværk er kommen saa vidt, at han kan overlade sit Værksted til sine Svende, studerer med en ugemen Iver Aviser og Statssager, og, naar han har gjort sig færdig i de ungarske og polske Affaires, mener han at have gjort sig skikket til at tage Plads iblandt Statsmænd —“. — „Krohuse ere fulde af store Statister, hvor man hører Regeringer at omstødes, Tropper at

¹⁾ Moralske Tanker, S. 182, 282.

anføres, Ministre at afsættes, og de bedste Gjæringer at udraabes som skadelige¹⁾.

Holberg havde altsaa stor Modbydelighed for denne umodne Politiseren og behandlede disse Kandestøbere med suveræn Ringeagt. Sagen har naturligvis haft sine fremtrædende og overvejende komiske Sider, og Ølhussnakken har ikke haft stort at betyde; men man kan dog ikke ganske uden Sympathi betragte disse Spidsborgere, hos hvem der levede og rørte sig en Følelse af Fællesskabet i de almenmenneskelige Interesser, og man kan ikke lade haant om Aviserne, det Middel, som i al sin Mangelfuldhed satte dem i Stand til at skue ud over deres egen Sognegrændse. „Man maa være saa menneskefjendsk man vil“, siger en fransk Forfatter fra hin Tid, „der er dog altid en eller anden Traad, som knytter os til Samfundet“. Avisen var en af de Traade, som under den hjemlige politiske Forkuelse knyttede Borgerne til Menneskehedens store Samfund²⁾.

¹⁾ Jørg. Ries, Den danske Spectator, S. 11, 166, 200; Sm., Den politiske Tilkuer, S. 8.

²⁾ Camusat, Hist. critique des Journeaux, Amsterdam 1732, I S. 121. Altonaerbladet „Dänischer Correspondent“ 1742 i Nr. 71 af 4 Septbr. indeholder følgende ret interessante Artikel om Avisernes store Betydning i det daglige Liv: Die Neubegierde scheint von der menschlichen Natur unzertrennbar zu seyn. Es gibt wol wenig Leute, die so sehr viel bey sich selbst zu thun finden, oder die einen so gewaltigen Hang zur Gemächlichkeit und Sorglosigkeit haben, dass sie sich nicht um die öffentlichen Angelegenheiten bekümmern und auf eine oder die andere Art daran Theil nehmen sollten. Wie viel hundert Pressen sind Tag vor Tag mit dem Druck wahrer und falscher Neuigkeiten beschäftigt? Wie reissend gehen die Zeitungsblätter ab? Wie unentbehrlich werden die Papiere von den mehresten angesehen? Verschiedene

Det forstaaer sig af sig selv, at der navnlig paa Postdagene, naar Nyhederne kom varme fra Pressen, har været meget livligt i de „Forsamlinger“, hvor Holberg i sin Ungdom havde glimret som Ordfører, og som han især synes at henlægge til de offentlige Værts-huse. Der er ogsaa Scenen henlagt for en meget anskuelig og vist naturtro Beretning fra 1734 om en slig politisk Klub, ledsaget af de kritiske Betænkninger, som denne Politiseren fremkaldte hos Udenforstaaende. Forfatteren er Holger Paullis Søn, den som Holbergs Konkurrent i Lystspildigtningen bekjendte Kammerraad Paulli, som ogsaa her synes at have villet udvikle Holbergs Tanker. De danske Politikere synes ikke i Diskussionens Kraftytringer at have staaet tilbage for deres udenlandske Samtidige¹⁾. Fortællingens didaktiske Helt den christelige Vismand Eusebius besøger paa en Spadseretur med sin Lærling Theophilus et Værtshus udenfor Porten. Værten fører dem ud i Haven, hvor Gjæsterne „efter almindelig Værtshusmaade“ sidde under skyggefulde Træer ved Borde. „Ved hvert Bord var et sluttet Selskab, og hvert Selskab havde sin Diskurs at fornøje sig med“. I et Lysthus bliver der da en stor Allarm.

haben sich so stark dran gewehnet, dasz sie eher ihren Caffee, als die Advisen missen wollen, wenigstens keine Tasse mit Appetit trinken, wenn sie solche nicht mit einigen Raisonnements über den Kulicham oder über den Grossvezier hinunterschlürfen können.“

¹⁾ (J. R. Paulli) Christ-opbyggelig Tiids-Fordriv, Kbhvn., 1734—35, I S. 146 & ff.

„Der sker visselig Nogen stor Overlast“, sagde Theophilus, „det er billigt, at vi gaa der hen for at styre til Rette.“ „Nej, sagde Værten, „det har ingen Nød; der bliver nok Rolighed ret nu, naar de først have raabt sig hæse. Det Selskab kommer med saadan en Allarm hver Postdag sammen, saa maa jeg have Aviserne til deres Tjeneste, og det er over Aviserne de kommentere, nu de gjøre denne store Allarm. Aldrig er der paa nogen Rigsdag bleven handlet om flere Ting end som i dette Lysthus. Der sættes Konger og Fyrster baade ind og af uden at betænke, hvor liden eller slet ingen Myndighed de dertil have. Der stille de Armeer i Felten, som ingen Penge koster at underholde. Der jage de et fjendtligt Parti efter det andet paa Flugt og ere dog saa langt fra dem, at de ikke kan se, mindre ramme dem. Der ekvipere de en Flaade til Landgang, som ved Modvind og god Vind sejler lige langt. Der levere de store Feltslag og udgyde dog ikke een Draabe Blod. Der underskrive og stadfæste de Freds- og Kommercetraktater, som de rette Vedkommende aldrig ratificere. Der alliere de Potentater ved Prindsers og Prindsessers Giftermaal, som endnu skal fødes. Den Forskjel er der aleneste imellem de Slutninger, som gjøres paa en Rigsdag og her i mit Lysthus, at naar det besluttes paa Rigsdagen, at Armeen skal marchere, saa bryder den ogsaa virkelig op, men disse røre ikkuns Trommen med Munden, saa marcherer Armeen ogsaa kun i Indbildningen. Kunde de vel udvælge sig et bekvemmere Sted til Statskabinet end et Lysthus, eftersom al deres Raadførel er for Lyst og ikke for Alvor.“ „Det er uforsvarligt,“ sagde

Theophilus, „at gemen Mand tør røre ved kronede Hoveder; uforstandigt, at ville dømme i de Sager, om hvilke man ikke er grundig oplyst; ubetænksomt, at ville gjøre Forslag om de Ting, udi hvilke man ej er forfaren, og utilbørligt at indtrænge sig i de Forretninger, hvortil man ikke er kaldet.“ „Det er ikke“, sagde Værten, „enten kronede Hoveder til Fornærmelse, eller dem selv til nogen Vanære, at disse øve deres Forstand i saadanne Ting, som synes deres Kald uvedkommende. Hvo, som lader sig se paa Verdens store Skueplads, venter det forud, at enhver, som er Tilskuer, ræsonnerer over ham, hvorledes han spiller sin Person.“ Eusebius tav til alt dette stille, uden at ytre sig med de Tanker, som han derover havde ved sig selv, indtil Værten venlig begjærede at høre hans Reflexioner derover; da sagde han: „Jeg suspenderer min Mening til et bekvemmere Sted: om Enhver maa have Frihed at ræsonnere over Regering og Statssager. Her i disse Lande, hvor Øvrigheden ej forbyder det, skal de gjerne beholde mit Forlov dertil.““

II.

De skrevne Aviser. — J. B. Ernsts Nyhedsbreve. Danske Nyheds-
skrivere i Hamburg; deres Betydning for den danske Presse.
De skrevne Aviser som Kilder for de trykte. Christian Erlund.
En fransk skreven Avis. De københavnske skrevne Aviser og
deres Udgivere; Klager over dem, deres Censur og Ophør. Post-
mestrenes Nyhedsberetninger. J. B. Desroches som Korrespondent
til udenlandske Blade. Skildring af „Nouvellisten“.

I Posthusscenen fra 1677 saa vi, at de skrevne Aviser spillede en Rolle. I enhver Nyhedscirkel, ethvert „Collegium politicum“ have de uden Tvivl været et uundværligt Sammenknytningspunkt. Vi have alt omtalt deres Betydning i Avisens Tilblivelseshistorie og senere som Kilder for Aviserne. De blomstrede Side om Side med Aviserne i det 17de og 18de Aarhundrede. Deres Kredit skyldte de navnlig Avisernes Mangel paa indenlandsk Stof; thi deres halvt private Karakter til-
lod dem at meddele Meget, som Censurens Stræng-
hed maatte udelukke af de trykte Blade, og de strejfede ofte ind paa Skandalens og Satirens Omraade¹⁾. De kjendtes i Tydskland, Holland, Frankrig og England.

¹⁾ Dette Værk I S. 102—8, 118, og XCIII; II S. 149, 296.

I Paris udviklede Udarbejdelsen af disse „Gazettes à la main“ sig til en vigtig Industrigren, men deres satiriske Karakter tildrog dem Regeringens strænge Forfølgelser. Gabestokken, Pidskning, Forvisning, Bastillen, Galejerne blev ikke sjældent Forfatternes Lod¹⁾. I England satte man de skrevne „News-letters“ i en vis Forbindelse med de trykte Aviser. Flere Aviser udkom nemlig med to blanke Sider, som enten Kjøberen selv kunde udfylde med Nyheder, naar han sendte Avisen ud til en Ven paa Landet, eller som Abonnenten for en Extrabetaling kunde faa udfyldt med „det Nyt, som var ankommet efter Bladets Trykning“²⁾. I Tydskland omtales mellem 1720 og 30 de „geschriebene Zeitungen“ som meget almindelige i de store Stæder, men der klages over deres Upaalidelighed og absurde Ræsonnementer, og siges, at de ikke altid holdt deres Pen indenfor de tilbørlige Skranker³⁾.

Inden vi omtale de egenlige skrevne Aviser i Danmark af en mere offentlig Karakter, som for Betaling og med regelmæssig Udgivelsestid sendtes til Abonnenter, skulle vi om hine tidligere omtalte⁴⁾ private Nyhedsbreve, hvormed man fornøjede Venner og Velyndere, bemærke, at de endnu vare til paa Overgangen til det 18de Aarhundrede. De to Arter kunne for Øvrigt neppe altid nøje holdes ude fra hinanden. Tilfældet har bevaret en Protokol, hvori den forhen om-

¹⁾ E. Hatin, Les Gazettes de Hollande S. 21—27.

²⁾ Andrews p. a. St. I S. 86—87, 103; Hunt p. a. St. I S. 166—67.

³⁾ Marperger p. a. St. S. 13, 15—16.

⁴⁾ Dette Værks I S. 88, 226—27.

talte Politimester Johan Bartram Ernst indførte Kopier af de vigtigere af de Breve, som han afsendte¹⁾. I Aarene 1699—1701 har han jævnlig skrevet Nyhedsbreve til enkelte af sine højtstaaende Bekjendtskaber, saaledes Grev Rantzau-Breitenburg paa Drage, Oberst Folkersam paa Moss, Etatsraad Thott i Sorø, men især den danske Envoyé ved det sachsiske Hof, Generalmajor Trampe. Brevene ere i Reglen affattede paa Fransk, sjældnere paa Tydsk, til Thott paa Dansk. Oftest indeholde de tillige private Meddelelser, men et Par Gange kun Nyheder under Titlen „Nouvelles“. Alle Nyhedsbrevene ere sjensynlig ikke indførte i Protokollen²⁾. Ernst synes at have haft gode Forbindelser ved Hoffet, som satte ham i Stand til at meddele Adskilligt om de politiske Forhold i Nordeuropa, for saa vidt som de vedrørte Danmark. Brevene ledsagedes af trykte politiske Sager. Den 7de April 1700 fortæller han Trampe om sine ihærdige Bestræbelser for hos Bogtrykkeren at skaffe et Exemplar af et Regeringsskrift imod Holsten, som da var under Trykning. De kjøbenhavnske Nyheder indeholde Meget, som ikke taalte større Offenlighed f. Ex. en Skandalproces, en Etikettestrid ved Kongens Salving mellem den franske og den polske Ministers Fruer³⁾. Morsomt er det at se de danske Avisers tilkommende Censor meget aabent ytre, at alle Embeder sælges: „en Stiftsskriver er f. Ex. taxeret til 2000 Rdl., en Tolder i Korsør til 500 Rdl.⁴⁾.

¹⁾ Thotts Saml. 1052 in Fol.

²⁾ 3 Juli 1700 til Geheimeraad v. Osten i Berlin og Folkersam.

³⁾ 7 og 17 April 1700 til Trampe.

⁴⁾ 30 Marts og 24 April 1700 til Trampe.

En særegen Interesse knytter sig til disse Breve, da de falde i den korte Krigsperiode 1700. Hans udførlige Fortællinger om Kjøbenhavns Bombardement ere ret livlige. Der mangler ikke Anekdoter og Vittigheder paa Fjendens Bekostning. Da Englændernes fleste Bomber falde i Søen, hedder det, saa mener man: „Admiral Rook werde schlechte Danck bey Holland verdienen, in dem er Ihnen den Heringfang, weszwegen sie wohl vormahlen so blutige Kriege geführt, so liederlich und mittelst so groszen Unkosten verderbet“¹⁾. Særligt skulle vi henlede Opmærksomheden paa et Brev til Trampe af 11 Septbr. 1700, som stærkt fremhæver Kjøbenhavns Kommandant, Generallieutenant Schacks Malkonduite og Kongens Harme derover, men som især er mærkeligt ved sin anskuelige og levende Skildring af den unge svenske Konges Personlighed og Færd og af de Tropper, som skulde følge ham paa hans Heltetog gjennem Europa²⁾.

Hvor tidligt der i Kjøbenhavn er udgivet tidsbundne skrevne Aviser, ser jeg mig ikke i Stand til at angive. I Aaret 1697 udgav en Fastenaw „gazettes à la main“, som det synes, en Gang om Ugen. I et Brev til en Ven i Kjøbenhavn af 28 Januar 1698

¹⁾ 31 Juli 1700 til v. Osten.

²⁾ Om Frederik IVs Afrejse fra Kjøbenhavn siges der 22 Maj i et Brev til Trampe, efter at der er omtalt, at den engelske Flaade er afsejlet for at forene sig med den hollandske: „Il est cru que le Roi partit d'ici pour cette nouvelle, afin de se trouver éloigné de Copenhague, quand cette flotte y arrivera afin de gagner du tems, ayant nouvelle que Mr. l'Admiral Rook a ordre de traiter auparavant de la paix avant que de commencer quelques actes d'hostilité“

udtaler Envoyé Heins i Moskov Ønske om at abonnere paa dem. De have meddelt kjøbenhavnske Nyheder saa vel af privat som af offentlig Natur, thi Heins udtaler netop sin Glæde derover. „Det gjør ikke Noget, at han deri indblander private Forhold, thi jeg er lige saa nysgjerrig efter at vide, hvad der passerer i Kjøbenhavn i private Kredse som i det offentlige Liv“, skriver han¹⁾.

Der er imidlertid en Udgivelse af skrevne Aviser, som ikke havde sit Sæde her, men som dog havde den største Betydning for den danske Nyhedsverden, dels som Kilde for vore egne Aviser, dels paa Grund af dens Udbredelse her i Landet. Jeg sigter til de danske Embedsmænds Avisskrivning i Hamburg. Mellem den store Handelsbys talrige Nyhedsskrivere have disse dansk-tydske indtaget en fremragende Plads. Vi have omtalt den danske Agent i Hamburg, Martin Rasch, som Nyhedsskriver for Kong Frederik III²⁾. Denne hans Virksomhed maa dog tillige have haft en mere offentlig Karakter. I skrevne Aviser er han, som det synes, under Krigene 1657—60, optraadt som en ivrig Forsvarer af den danske Sag imod den underkjøbte svensksindede Presse i Hamborg. „Es kan wol seyn, dasz Fabel-Hans von Dantzig, und der Wurm Rasch von Hamburg, viel fürchterliche Dinge schreiben, dennoch

¹⁾ Rusland 52 i G. A. (Envoyé P. Heins i Moskov til Hr. Niels Muller). Denne interessante Oplysning, som saa mange andre, skylder jeg den utrættelige, aldrig svigtende Opmærksomhed, som Hr. Kand. mag. Arkivassistent Fr. Krarup stedse har vist mit Arbejde og hvorfor jeg herved bringer ham min Tak.

²⁾ Dette Værks I S. 110.

ist unter 100 Lügen nicht eine wahr," hedder det 1658 i et bittert svensk Stridsskrift „Copia Schreibens ausz Oldesloh vom 1 Septbr. Anno 1658“ (u. St. 4to). Dets Beskyldning tilbagevises drøjt og bredt i et vistnok brandenburgsk Modskrift „Der achte entstandene Weyse newe Meyster“ (Apenrade 1659, 4to), som i hin Anledning siger om sin Modstander: „Dero intention ist nur gewesen den Raschen in Hamburg mitt sambt seinen Warnungen bey seinem Könige und Herrn und bey Chur-Brandenburg, deren beyderseits Ministris — — zumahl in solcher Stadt selbst verächtlich zu machen.“ Raschs Aviser synes saaledes, som man kunde vente i hin stormfulde Tid, at have indeholdt et stærkt polemisk Element¹⁾. Den danske Regering er vedbleven med at forsyne sig med skrevne Nyheder fra Hamburg. For Aaret 1681 fik saaledes Avisskriveren Johan Stelle i Hamburg 100 Rdl. i Besoldning; 1726 og 1739 fik en usævnt Avisskriver i Hamburg en Aarpenge af 50 Rdl.; 1748 betales 40 Rdl. for Aviser²⁾.

Fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede faar man et nøjere Indblik i de hamburgske Nyhedsskriveres Færd. Billedet er livligt, men ikke lysteligt. Disse

¹⁾ Saa vel disse tvende Skrifter som især et tredie Indlæg i Striden „Copia Eines Schwedischen Beantwortungs-Schreibens, De dato Hamburg den 18 Septembris, Anno 1658“ (u. St. 4to) indeholde mangs Hentydninger til Presseforholdene i Nordtyskland. Skrifterne findes i Hjelmsstiernes Saml. i Kgl. Bibl.

²⁾ Disse Ting er jeg tilfældigvis stødt paa i Hofetatens Regnskaber i Minst. Ark. og Civilreglementerne i Geh. Ark.; de vilde vist paa disse Steder lade sig forfølge fra Aar til Aar. Det sidste Exempel findes efter Opgivende af Hr. Arkivassistent Fr. Krarup i Summarium von der Königl. Particulair Kammer de Ao. 1748 S. 25.

kongelige danske Embedsmænd levede som Hunde og Katte. At rose sig selv, sværte de Andre og ikke lævne dem Ære for fire Skilling var Enhvers Opgave overfor Regeringen, at plyndre hverandres Nyheder Bestræbelsen i det daglige Samliv. Om den betydeligste, den danske Postmester Christian Erlund, komme vi om Lidt til at tale. Gjenstand for Misundelse og Had fra sine Kollegers Side var fortrinsvis den oftere omtalte Udgiver af „Reichs Post-Reuter“, den ældre Johann Heuss. Foruden denne Avis havde han efter sin Fader Heinrich Heuss arvet Udgivelsen af skrevne Aviser¹⁾. Fra Aarhundredets Begyndelse havde han den fyrstelige holstenske Post i Forpagtning. Man sagde, at han var „en passioneret Svensker, en ivrig fyrstelig Postmester og falsk af Naturel“. Den 2den April 1712 traadte han i dansk Tjeneste, idet han ved Erlunds Afrejse til Kjøbenhavn blev dansk Postmester i Hamburg. Man vilde derved vinde ham for den danske Sag og faa ham til at redigere sine Aviser i dansk Aand. Den 4de Juni s. A. blev Hans Wilhelm Gangloff udnævnt til Postsekretær for at kontrollere ham²⁾. Denne havde været Lakaj hos en ældre Slægting af Heuss, hans Formand som dansk Postmester i Hamburg, Johann Wentzhardt. Ogsaa Gangloff udgav skrevne Aviser, til hvilke Heuss paastod, at han forsynede ham med Nyheder uden Betaling. Strængt taget var dette Avisskriveri ham neppe tilladt, thi hans Instruction forbød ham at korrespondere med mere end

¹⁾ Dette Værks II S. 806—7 og III S. 215.

²⁾ Patenten 1712 Fol. 46 og 102.

10—12 Personer udenfor Postvæsenet „for ikke ved egne Privataffærer og Skriveri at forhindres i sin Pligt“. Han døde i Januar 1743¹⁾. Det har vist været hans Aviser, Politi- og Kommerce-Kollegiet benyttede. En anden hamburgsk Nyhedsskriver, den preussiske Postsekretær Griesch, tilbød 1727 Kollegiet sine skrevne Aviser, men Tilbudet blev ikke modtaget²⁾. Hos den gamle Heinrich Heuss havde en anset Nyhedsskriver Barckhausen, som vel ikke var dansk Embedsmand, men af den danske Regering havde faaet Titel af Korrespondancesekretær, lært Avis skriveriet, som var hans Levevej³⁾. Da han døde først i Aaret 1749, omtales han som en gammel udlevet Mand i trængende Kaar. 1719 fortæller Johann Heuss, at han, da Barckhausen en Gang var i Fangenskab for sin ubesindige Skrivemaade, havde antaget sig hans Affærer, givet sin Koncept til hans Aviser og forestaaet dem som sine egne, medens det var hans Fader, som havde skaffet ham fri ved sin Kaution. Heuss's Avisvirksomhed har ikke været saa ringe. Han holdt mindst 4—5 Skrivere foruden en Koncipient og havde alene i Holland fire Korrespondenter. Man mumlede om, at han aabnede Breve for at skaffe sig Stof til sine Aviser. I Aaret

1) Gnrpostamtets Kopibog 1711—12 Nr. 260, hans Instruktions § 12, i Postvæsenets Arkiv.

2) Pol. & Kom. Koll.s Missive-Prot. 1723—30 S. 45, 481, 504 o. fl. St.

3) Gnrpostamtets Korresp. Prot. 1749 Nr. 187, 316 i Postvæsenets Arkiv. Jeg kjender ikke denne Mands Fornavn. Maaske var han af dansk Fødsel. En fyensk Familie af dette Navn kjendes sidst i 17de Aarhundrede; se Samlinger til Fyens Hist. og Topografi VI S. 87.

1718 udlod disse Beskyldninger sig over hans Hoved i en Klage fra Barckhausen til Postbestyrelsen i Kjøbenhavn. Til en vis Person paa Børsen kunde Heuss altid fortælle de Nyheder, Barckhausen havde sendt afsted om Aftenen, og i sine skrevne og trykte Aviser indrykkede han ordret Extrakter af Barckhausens Breve, især af en meget „curieux“ Pariserkorrespondance. En tidligere Koncipient hos Heuss, Jacob Jepsen, som kalder sig forhenværende kongelig dansk Landsdommer for Oldenburg, bevidnede, at Heuss ligeledes havde aabnet og benyttet Sekretær Griesch's Breve, og, da det foreholdtes ham, havde henkastet den vel skeptiske Ytring: „Ey, was ist recht in der Welt?“ Heuss afgav hertil den Erklæring, at han ofte fra sine hollandske Korrespondenter fik den samme Parisernyhed tidligere end Barckhausen fra Paris, begge fik de jo de Nyheder, hvorom der diskurreredes paa Børsen, og hvad den omtalte kuriøse Pariserkorrespondance angik, — som tidt var baade løgnagtig og latterlig —, saa kunde hans Skrivere høre den forelæse paa Ølhusene. Sagen havde dog for Heuss — rimeligvis ved Erlunds Indfyldelse — den Følge, at det under Embedsfortabelse forbødes ham efter 30 Juni 1719 at befatte sig med Aviserne, „da adskillige Suspicioner kan opstaa deraf“ ¹⁾. Han hjalp sig da med — uden Tvivl pro forma — at overdrage Forretningen til en N. Selm for at bevare Avisudgivningen for sin Søn; men dette var kun et

1) Alte Postsachen bis 1739: Hamburgensia vor 1731, i Geh. Ark., Gnrlpostamtets Korrespond. Prot. 1719 Nr. 125, 171 i Postvæsenets Arkiv.

forbidragende Uvejr, og, som alt omtalt, vedblev Heuss uden Afbrydelse at udgive Aviser til sin Død.

I Aaret 1723 trak der et nyt Uvejr op over ham. En ung Mand Caspar Hartvig, Søn af en Raadsherre i Gadebusch, som i Krigens Tid havde mistet sin Formue og dernæst levet af at afskrive Aviser for Gangloff, havde selv givet sig til at være Nyhedsskriver og søgte at skaffe sig sin tidligere Principals Abonnenter. Gjennem sin Fætter, som var Hoflæge i St. Petersborg og hver Postdag sendte ham Nyheder, fik han ogsaa nogle Afskrifter af den danske Envoyé i Rusland, Westphalens Relationer til det danske Hof i Hænde og gav Uddrag af dem i sine Aviser. Gangloff, som var rasende paa Konkurrenten, angav Sagen for Westphalen. Da denne fra mange andre Sider erfarede, at Afskrifter af hans Relationer i stor Mængde cirkulerede i de højere Kredse i Rusland, indberettede han Sagen til sin Regering, idet han udviklede, hvilke Vanskeligheder det kunde volde ham, at hans Relationer i forvansket Skikkelse naaede Regeringskredsene. Han foreslog at lokke Nyhedsskriveren til Altona og der faa ham til at komme frem med Sproget. Regeringen opfordrede da Gangloff til at skaffe Oplysninger. Han kunde der ved, hed det, vente sig største Avantage og være forsikret, at det vilde geraade ham til videre Befordring. Gangloff insinuerede nu, at Heuss protegerede Hartvig, betalte ham 150 Rdl. aarlig for at levere Nyheder til Selms Aviser og søggede ham til at udsprede slige for Gesandten skadelige Løgne; naar man søgte efter, kunde man nok finde forbudne Nouvellér i Heuss's Papirer. Heuss's Erklæring gik ud paa, at Gangloff

løj ham paa som Hævn for en Affære angaaende Post-svig, at Heuss netop havde gjort Gangloff opmærksom paa Sagen, og at han ikke havde talt med Hartvig, siden denne forlod Gangloffs Tjeneste. Da den danske Resident i Hamburg, Hohenmühle, som var en personlig Ven af Heuss's Familie og boede i hans Hus, tog sig af ham og betegnede Gangloffs Opførsel som stridende imod al christelig Billighed, og Hartvig lovede at holde sig fra at sige om de danske Ministre Andet, end hvad der var notorisk, faldt Sagen hen¹⁾.

Barckhausens Aviser have været meget læste i Danmark og ansaas for bedre end de hamburgske Postembedsmænds. De vare en væsenlig Kilde for de danske Blade; ogsaa i Udlandet havde de Udbredelse, og, som vi allerede have hørt Exempel paa, hans Skrivemaade bragte ham ikke sjældent i Forlegenhed. I Slutningen af 1728 klagede baade den franske og den engelske Minister over den usømmelige Tone i Barckhausens Aviser, og den sidste forlangte ham exemplarisk straffet. Efter Geheimekonseillets Ordre advaredes han om ikke at føre Ræsonnementer om, hvad der angik fremmede Magter, men blot at referere det i sømmelige Udtryk²⁾. Det hjalp dog ikke mere, end at den engelske Minister et halvt Aar efter paany førte Klage over en Pariserkorrespondances Udtalelse om, at Stemningen i den franske Handelsstand var imod, at

¹⁾ Relationen aus Busland ²⁸/₁₇ Decbr. 1723, 19 Febr. 1723; Kopibog f. udenl. Sager 1723 Fol. 28; Relationen aus Hamburg: Gangloffs Br. af 2 Febr. 1723, Heuss's Erklæring af 11 Juni 1723 og Hohenmühles Rel. af 23 Juni 1723.

²⁾ Aktstykker Nr. 1.

Gibraltar og Port Mahon blev i Englands Hænder. Barckhausen fik nu paany en Advarsel om at afholde sig fra Alt, som kunde støde England eller andre venskabelige Magter¹⁾. Faa Aar efter havde han et Sammenstød med en Privatmand, som var fuldt saa farlig en Fjende som en Stormagt. Paa en for den Paagjældende lidet fordelagtig Maade havde han fortalt, at den unge Fyrst Leopold af Dessau i Sommeren 1733 i Mühlhausen havde duelleret med en hannoveransk Oberst Sommerfeldt. Til en Generalmajor Destinon havde han opgivet, at Historien skrev sig fra en Korrespondent i Hildesheim. Gjennem den danske Envoyé i Berlin, Generalmajor Prætorius, fordrede Fyrstens Fader, den gamle preussiske Feltmarskalk, at faa Forfatterens Navn at vide. Nu erklærede Barckhausen at have hørt det paa Børsen og modtog en Advarsel gjennem det tyske Kancelli. Hermed vilde den gamle Dessauer ikke lade sig nøje, men truede med at skrive til Kongen personlig. Prætorius forestillede Oversekretær v. Hagen, hvorledes han paa Grund af den Magt, som Feltmarskalken havde over Kongen af Preussen, vilde komme til at lide derunder, og der tilvejebragtes en beediget Erklæring fra Barckhausen, som sendtes Dessauerens²⁾. Men netop den Omstændighed, at Erklæringen var beediget, synes at antyde, at den ingen Oplysning indeholdt.

Som vi alt have set i det Foregaaende og ville faa at se senere hen, var det vanskeligt for Magthaverne

¹⁾ Aktstykker Nr. 2.

²⁾ Relations aus Berlin under 20 Decbr. 1733, 2 og 6 Febr. 1734; Kopib. f. udenl. Sager 1734 Fol. 4 og 59.

at skaffe sig Kundskab om paaankede Artiklers Forfattere. En og Anden kunde maaske betragte dette Fænomen som Udslaget af en rosværdig Korpsaand, der besjælede Datidens Journalister og lod dem anse det som en Æressag ikke at forraade deres Korrespondenter. Hvor lidet samvittighedsfulde disse Mænd end synes at have været i deres private Liv og, naar det kom an paa at skaffe sig Nyheder, ville vi dog ikke benægte, at en saadan Følelse kan have gjort sig gjældende hos dem, men vi have dog en samtidig Avisudgivers Ord for, at her kunde være andre Hensyn at tage. I Anledning af Regeringens Fordring om at faa Forfatteren til en Artikel at vide, omtaler den yngre Johann Heuss i et Brev til Overpræsident v. Qualen af 22 Marts 1753 det hele Forhold med Avisernes Korrespondancevæsen. Hans Ord, som give et godt Indblik i Datidens Nyhedstrafik, lyde saaledes: „Med forskjellige af mine udenlandske Korrespondenter, (som jeg til „Reichs Post-Reuters“ Behov maa holde med mange og svære Omkostninger), forholder det sig saaledes: deres Navn og Person bliver mig aldrig bekjendt, thi uden denne Bestemmelse vilde ingen af den Slags Folk indlade sig i Korrespondance; herved er dette den sædvanligste Maade: naar jeg paa et Sted søger en Korrespondent, ser jeg at faa en Ven der paa Stedet eller en herboende Kjøbmand, som korresponderer paa det Sted, til at opspore ham; naar Nouvellisten da ikke vil have sit Navn bekjendt, bliver der paa tredie eller fjerde Haand anvist mig en Bankier, til hvem de aarlige Korrespondancepenge skulle betaales, og Relationerne indløbe dels under min egen, dels

under andre Kuverter uden Navn og ofte endog uden Sted; iblandt andre faar jeg saaledes hver Postdag et Brev fra Holland, om hvilket jeg til denne Time ikke engang ved, i hvilken By det er skrevet.“ Om sin hollandske Korrespondance siger han i et Brev af 30 s. M. til den danske Statsminister Bernstorff, at den paa hans Opfordring er anbefalet ham af hans Fætter, den preussiske Minister i Haag, v. Hellen. Han betalte 300 fl. om Aaret for den uden at vide Forfatterens Navn eller Opholdssted. Den indrykkedes ikke helt i Avisen, men benyttedes som vejledende ved Indrykkelsen og Behandlingen af de fra Holland indløbende Statsnyheder. Lignende Korrespondancer havde han fra Sverig og Rusland. Han tilføjer endelig: „Naar en Avisudgiver hver Gang skulde nævne sin Korrespondent, (saafremt han ellers selv ved hans Navn), vilde han Ingen mere finde, som forsynede ham med de ringeste Efterretninger til hans Avisers Behov“ ¹⁾. Her have vi altsaa fra Nordtysklands største Avisudgiver den autentiske Forklaring paa Journalisternes haardnakkede Fortielser: enten kjendte de ikke deres Korrespondenter eller egen Interesse forbød at nævne dem.

Den dansk-hamburgske „Nouvelle“-Skrivning vedblev at blomstre. I Aaret 1749 udgav saa vel Postmester Brandt, Postkommissær Heuss som Postkontrollør Georg Ludvig Waitz skrevne Aviser, og ved Barckhausens Død søgte en i Hamburg som Notarius og Advokat bosat kursachsisk Sekretær Johan Michael

¹⁾ Tydske Kancellisager: Litteraria III Acten betr. den Altonaer Reichs Post-Reuter i Ministeriernes Arkiv.

Schlegel (eller Schlögel) om at maatte fortsætte hans Aviser med samme Emolumenter som han. Det oplystes, at Barckhausen ingen Emolumenter havde haft; men Avisen fortsatte Schlegel, sendte den til Distribution til det kjøbenhavnske Postkontor og modtog derfra Kjøbenhavns skrevne Avis, — Alt til stor Ærgrelse for Postmester Brandt, som efter bedste Ævne chikarerede ham¹⁾.

Vigtigst for os af de hamburgske „Nouvellister“ er Christian Erlund, thi han er, saa vidt vi da vide, Fader til de med en vis Offenlighed gennem de kjøbenhavnske Postkontorer udgivne skrevne Aviser, som nød Anseelse i hele Nordeuropa. Det maa nemlig være dem, om hvilke et tydsk Skrift 1726 siger, efter at have omtalt de trykte tydske Aviser i Kjøbenhavn: „Af skrevne Blade findes ligeledes en stor Mængde, ogsaa paa Postexpeditionerne, som dernæst vidt og bredt ved Siden af andre Landes, især Hamburgernes og Hollændernes Aviser gjennemløbe det hele Norden“²⁾. Erlunds Navn er noksom bekjendt i Danmarks Historie. Han vilde ved sin Dygtighed være en interessant Personlighed, hvis det blot var muligt at have Agtelse for ham. Han havde, ingenlunde begunstiget af Lykken, svunget sig op fra Intet, og han tog ikke fat paa Noget, uden at han behandlede og fuldførte det med en vis Genialitet; men overalt var hans Færd præget af Troløshed og Upaalidelighed, de sletteste Midler vare ham gode, naar de førte ham til Maalet. Det maa

1) Gnrilpostamtets Korrespond. Prot. 1749 Nr. 187, 316, 545, 768, 867; 1750 Nr. 88, 146, 380 i Postvæsenets Arkiv.

2) Marperger p. a. St. S. 16.

dog siges til hans Undskyldning, at Datidens Regerings-system bidrog til Udviklingen af slige Naturers slette Sider. Et Blik paa hans Ungdomsliv vil vise, i hvilken Skole vor Journalist var dannet. Han var født i Kjøbenhavn den 28de Marts 1673 af danske Forældre. Faderen hed Mathias Erlund, Moderens Navn var Susanne; hun giftede sig senere med Hamburger agende Postmester Elias Levesen. Forældrene sad i smaa Kaar; i sit 13de Aar kom han derfor i Tjeneste hos Vilhelm Helt, som lod ham arbejde i Rentekammeret, senere hos Helts Broder Jørgen, Proviantforvalter i Kastellet; men af ustyrlig Lyst til at se fremmede Lande, rejste han 14 Juni 1691 til Amsterdam med 8—9 Rdl. i Lommen. Nu begyndte et Liv fuldt af mangehaande Æventyr. Først fulgte han som Kammer-tjener en svensk Oberstlieutenant Ridderhjelm til Sverig; denne sendte ham til Dixmuiden til Oberst Oxenstiernas Regiment med Løfte om at avancere til Fændrik, men ved sin Ankomst dertil behandledes han som hværvet Musketer, saaredes i en Træfning med Franskmændene og fik sin Afsked. Mellem Ostende og Nieuport plyndredes han af et Strejfkorps, maatte tjene som Opvarter i et Kaffe- og Kaffehus i Brügge, kom en Tid i Tjeneste som Kammertjener hos den danske Oberst Sehestedt i Gent, kom dernæst i Lære hos en Parykmager i Haag og blev endelig Skriver hos den danske Resident i Brüssel, Fr. Anton Müller. Ved Franskmændenes Bombardement af Brüssel 1695 havde han nær sat Livet til; han skjulte sig nemlig i Husets Kjælder, Huset brændte over ham og han blev udgravet af Ruinerne. I 1696 tjente han paa Kjøbmandskontorer i Lille og

Dynkerken og blev samme Aar Lakaj hos Prinds Carl, i hvis Følge han gjennemrejste Frankrig og Italien og endelig 1699 kom tilbage til Kjøbenhavn. Da hændte det ham, at han Paaskeaften 1701 paa Vejen fra et Vinhus blev angrebet af tre af Prinds Vilhelms Lakajer og kom til at ihjelstikke en af dem — af Nødværge, som han selv siger, „da han af en naturlig Faiblesse aldrig har haft Hjerte at se, Nogle duellerede sig, langt mindre sig selv dertil hazardere“¹⁾. Han reddede sig til den franske Ambassadørs Gaard og flygtede over Sverig, Lübeck og Hamburg til Holland, hvor han først blev Lientenant ved et dansk Dragouregiment, dernæst Regimentskvartermester ved Brigader Prehns Regiment, men maatte snart paa Grund af Gigt tage Afsked. Herhjemme dømtes han til at have forbrudt sit Liv. Efter forgjæves at have søgt Helbredelse ved Badene i Aachen og lige forgjæves Ansættelse i England, kom han i Maj 1703 til Hamburg. Her blev han helbredet, kom paa det danske Postkontor som Postskriver hos Postkommissær Wentzhardt og giftede sig i Novbr. 1703 med Marie Elisabeth Albertin fra Hessen. Senere var han gift med Mette Sophie Rosenvinge²⁾.

¹⁾ Suppliker og Memorialier i Geh. Ark.: Pakke 8. Susanna Erlunds Suppl. af 12 Oktbr. 1702, Pakke 7. Chr. Erlunds Suppl. af af 22 Decbr. 1710.

²⁾ Hun var en Datter af Justitsraad og Landsdommer Mathias Henriksen Rosenvinge (usøgte Søn af Raadmand i Odense, Henrik Jørgensen Rosenvinge) og Anna Margrethe Wulff. (Efter velvillig Meddelelse fra Herr Kand. mag. Carl Secher.) Til Ungdomshistorien og fl. St. senere er benyttet Erlunds Manuskript i Danske Kongers Hist. Nr. 834 i Geh. Ark., som i denne Henseende og flere andre er udtørligere end det lignende i Ny Kgl. Saml. 1309 b in Fol. i Kgl. Bibl.

Med Erlunds Ansættelse ved Postvæsenet var hans fremtidige Livsbane fastslaaet. Han havde et afgjort Talent for denne Virksomhed. Man har vist ikke Uret i at tilskrive ham Del i den Forøgelse af Postindtægterne, som fandt Sted, medens Christian Gyldenløves Enke, Dorothea Krag var Generalpostmester.¹⁾ Sin Stilling benyttede han i vid Udstrækning til at aabne Breve. Ved de Tjenester, han ydede Regeringen, idet han oversendte Kopier og Uddrag af Breve af politisk Vigtighed, lagde han Grund til den Yndest, hvori han stod hos Frederik IV. Denne Aabnen af Breve i Regeringens og egen Interesse, som han synes at have drevet med Fagmandens Lidenskab, blev stedse en mægtig Løftestang i hans Haand til at bevare den kongelige Gunst. Efter at Postvæsenets Bestyrelse 1711 paany var gaaet over til Staten, kaldtes han Aaret efter til Kjøbenhavn og medvirkede ved den ny Ordning af Postvæsenet, som blev saa indbringende for Staten. For Drabet var der allerede 1711 udvirket Benaadning.²⁾ Hvorledes han nu steg paa Embedsstigen, indtil han 1724 blev Justitsraad og 1725 Direktør i Generalpostamtet, hvorledes han, stadig ved Krænkelser af Brevhemmeligheden, med snedig Kløgt bidrog til Afsløringen af det svensk-gottorpske Rænkespind mod Danmark og af Povel Juels Planer, hvorledes han ved Troløshed, Frækhed og Resoluthed værgede sig imod Angreb af Fjender, der ikke vare bedre, men mindre kløgtige end han, hvorledes han uagtet Bedragerier i

¹⁾ Tidsskrift for Postvæsen 1876 Nr. 1 S. 28.

²⁾ Riegels Udkast t. Fr. IVs Hist II S. 52—53.

sine Embedsstillinger og selv Forseelser imod Kongen, hvis Breve han havde aabnet, holdt sig i Frederik IVs Gunst, — alt dette er tilstrækkelig oplyst andetsteds. Ved Kongens Død blev han strax afskediget og opnaaede, uagtet han tidt mindede om sine Tjenester, aldrig at tages til Naade. Han døde i en meget høj Alder i Sønderborg 7 August 1754.¹⁾

Under sit Ophold i Hamburg udgav Erlund skrevne Aviser. Byens heldige Betingelser for denne Art Industri maa strax være falden den praktiske Mand i Øjnene. Særlig gunstig for hans Forehavende var den Omstændighed, at hans omflakkende Liv havde skaffet ham Berøringspunkter med de danske Tropper i Ungarn og Brabant og med Folk i Tydskland, England, Holland saa vel som i Danmark og Holsten, hvis Korrespondance han besørgede befordret. I de sidste Aar af Opholdet i Hamburg indbragte „Nouvelleskrivningen“ ham aarligt mellem 2000 og 2500 Rdl.; Regnskabet for Aaret 1711 viser en Indtægt af 2218 Rdl. og godtgjør, hvilken Betydning hans Aviser have haft for Danmark. Der var 86 Abonnenter, og Abonnementsprisen var oftest 15 til 30 Mk. Kurant. Vel var der en Del Abonnenter i Tydskland, men fortrinsvis har han haft sit Publikum i de højere Stænder i Danmark. Det var et Modeblad, som fortrinsvis havde Abonnenter i Hofkredsene — Kronprindsen var Abonnent — blandt de danske Diplomater i Udlandet, Adelen i Kjøbenhavn og i Provindserne — derimellem ikke faa Damer —, i Embedskredsene, men i Særdeleshed i de

¹⁾ Chr. Bruun, Fr. Rostgaard og hans Samtid I S. 170—79, 380—81.

højere militære Kredse. Værd at mærke er det, at det holdtes af Postmestrene i Glückstadt, Itzehoe, Rendsburg, Flensborg, Odense, Nyborg, Korsør, Slagelse og Ringsted, thi man kan da forudsætte, at det i Afskrifter og Uddrag har haft Udbredelse paa Landet. Da Erlund flyttede til Kjøbenhavn, vedblev han at udgive skrevne Aviser og det lige til sit Fald. For Tiden vil man neppe være i Stand til med Sikkerhed at paavise et eneste Exemplar af disse Aviser, som næsten havde et europæisk Navn, og for hvilke Tychonius bragte Erlund sin poetiske Tak; saa aldeles er al denne Herlighed forsvunden.¹⁾ Vi ere indskrænkede til faa og smaa Antydninger om deres Indhold. De vare skrevne paa Tydsk, hvilket Sprog den danskfødte Erlund paa Grund af sit lange Ophold i Udlandet og sit Ægteskab med en tydsk Dame bedst forstod at omgaaes med. Dansk vilde neppe heller have været det rette Sprog for det broget sammensatte Publikum, som sligt et Blad skulde leve af. Bladet er udgaaet hver Postdag, nemlig Tirsdag og Lørdag. Det er vel disse Aviser, der tales om, naar et Kongebrev af 26 April 1718 bekræfter Erlunds Fritagelse for at betale Porto af hans Korrespondancer, som angik Kongens Tjeneste, Postkontoret og Aviserne; sikkert er det, at disse skrevne Aviser gik portofrit. Om de indeholdt udenlandske Nyheder, vides ikke sikkert. Indenlandske Nyheder vidste han at skaffe sig endogsaa ved Hoffet.

¹⁾ Dette Værks III S. 107. Et Kwartblad paa Tydsk „Copenhagen d. 4 Septbr. 1721“ i Gl. Kgl. Saml. 2778 in 4to, indeholdende Noget om Armeereduktionen og Hofnyheder, kan muligvis høre til Erlunds Aviser.

Der omtales nemlig under 1715, at da der en Gang var kommet Tidende til Hoffet om noget mærkeligt Nyt fra Lejren, hvilket Erlund var nysgjerrig efter at faa at vide for at indføre det i sine Aviser, gik han til Hove derom.¹⁾ Rygterne, han bragte, vare ikke altid ganske paalidelige. Det er vel hans „Couranter“, som 1718 bragte et urigtigt Rygte om, at Kongen havde en Udenlandsrejse for.²⁾ Det er tvivlsomt, om Erlund efter at være bleven Postdirektør har lagt sit Navn til Aviserne, hvad vistnok hans Stilling har forbudt ham. I Aaret 1727 var Stiftamtmanden i Aalborg, Chr. Reitzer, bleven dybt rystet ved, at „den, som i Kjøbenhavn forfattede den skrevne Avis,“ under 14 Oktober havde fortalt, at Reitzer havde indgivet Ansøgning om sin Dimission. I det „vemodige Klagebrev,“ som Reitzer indgav til Kongen, faar man ret Fornemmelsen af den Gru, man følte ved at stilles frem for Offenligheden, hvilken Frygt man havde for Følgerne. Han vilde jo ved denne Adfærd, ytrede han, styrte sig i Fattigdom, gjøre sig latterlig ved sin Ustadighed, og uværdig til Kongens Naade. „Thi hvad Andet end dette kan mine hemmelige Misundere og Efterstræbere hermed have sigtet hen til, da de og med det Samme uden Tvivl agte at bane en Vej til at snige samme Embede fra mig?“ men Kongen „skal ej heller lade mig blive til Spot for mine Avindsmænd eller til en Latter for tvende Kongeriger.“ Efter Kongens Ordre befalede Oversekretær Mönichen

¹⁾ Dsk. Kongers Hist. Pakke 889 Nr. 25 a. i Geh. Ark.

²⁾ Chr. Bruun, Falsteriana S. 111.

Generalpostdirektørerne, — hvoraf Erlund var den ene — „da det er at formode, at de gode Herrer maatte have nogen Videnskab om, hvo der er Autor til forberørte Avis“, at kalde ham for sig, alvorlig foreholde ham at tage sig i Agt for at skrive Sligt og befale ham at tilbagekalde Nyheden i sin egen og andre offentlige Aviser. Erlund kom her i det mærkelige Tilfælde at maatte reprimandere sig selv, men var saa heldig at kunne lade Reprimanden gaa videre til sin Postskriver Caspar Grill, som modtog en eftertrykkelig Advarsel om at tage sig i Agt for at skrive Ting, som kunde være Nogen til Præjudice, og hvoraf kunde tages Anledning til at forulæmpe Kongen med Klagemaal. I Avisen af 8 Novbr. maatte han tilbagekalde Efterretningen som falsk og urigtig.¹⁾

At Erlund efter den Tid har været den egenlige Udgiver af de skrevne Aviser, ved man fra god Haand. I et fransk Brev af 2 Decbr. 1728, hvis Sprog dirrer af Harme, fortæller Poul Løvensørn, hvorledes Avisen i Anledning af Branden havde anbefalet et almindeligt Skattepaabud. „Jeg tager mig den Frihed“ skriver han, „at sende Deres Excellence (Plessen) en af Herr Erlunds Aviser, hvori De vil se en Artikel, der er lige saa impertinent som utidig. Hvis den fordømte Nyhedsskriver i Stedet for at tillægge hele Nationen Haardhjertethed havde sagt, at den ikke var i Stand til at give Meget, vilde han have sagt Sandhed; men det er

¹⁾ Aktstykker Nr. 3, jvf. Oversekretærens Brevbog 1727—28 Nr. 119 og 122, samt Reitzers Supplik af 21 Oktbr. 1727 i Kancelliets Breve dertil. Generalpostamtets Korrespond. Prot. 1727 Nr. 1058.

et Sprog, som den Usling ikke kjender til. Ved „seine ordentliche Schatzung“, hvormed han truer os, har han jaget Skræk i Folk og kan maaske forhindre manges god Gjærning, som man havde i Sinde.“¹⁾

Hvorledes dette nu end forholder sig, saa har Erlund ikke været ene om at skrive Aviser. Den norske Postinspektør Søren Madsen Borthuus²⁾ forsendte portofrit en skreven Avis til Norge, og Erlunds egen Haandlanger, senere bitre Fjende, Postskriver Bendix Jørgensen, fuskede ham i Haandværket og skrev Aviser til Postmestrene i Provindserne. Postmesteren i Aarhus, Henrik Wegner, Fader til den bekjendte Skuespiller af samme Navn, fortæller saaledes under 10 Novbr. 1719: „Bendix Jørgensen har for Betaling 2—3 Aars Tid sendt mig en liden skreven Avis og undertiden skrevet mig noget partikulært Nyt til, som jeg af hannem har forlanget for at kontentere godt Folks Kuriositet her i Byen og Egnen, som i disse Krigstider særdeles har været begjærlig at vide det Passerende.“ Ogsaa Postmesteren i Ribe, Andreas Frausing, modtog hans Aviser, men giver ham det daarlige Skudsmaal, at han „saa slet akkviterede sig, at hans Relationer her i Egnen havde ganske liden Kredit.“³⁾

Det vilde være underligt, om den Mand, som paa enhver Maade søgte at slaa Mønt af periodiske Offentliggørelser, ikke skulde have forsøgt sig i denne Retning. Vi finde virkelig ogsaa, at Wielandt 1722 og 1724

¹⁾ Poul Løvensørns Brevbog f. 1728 S. 46—47 i Geh. Ark. Hr. Arkivassistent Krarup har meddelt mig denne Oplysning.

²⁾ Generalpostamtets Resolutions-Prot. 1750—52 Fol. 224—27.

³⁾ Dsk. Kongers Hist. Pakke 389 Nr. 53 og 51.

søgte om imod en vis Kjendelse portofrit at maatte forsende skrevne Aviser paa Tydsk, Fransk og Dansk. De skulde ledsage de trykte Aviser og vel altsaa supplere deres Nyheder. Planen strandede paa Erlunds og Borthuus's Modstand, idet de paastod, at det var et Akcidens, de havde af gammel Sædvane ved Postkontorerne. En Ytring af Wielandt i en senere Supplik om, at han frafaldt denne Begjæring, indbragte ham følgende Spydighed fra Erlund: „At Herr Kanceliraad den begjærte Bevilling om at akkompagnere hans Nouvelles med et skrevet Blad vil afstaa, deri har han gjort saa meget bedre, som Sligt ham dog ej havde blevet tilstanden.“¹⁾

I det kongelige Bibliothek findes der fra Aaret 1721 elleve Blade, som have henhørt til en skreven Avis med Titel „Nouvelles de Copenhague“. Om den er udgivet af Erlund, kan jeg ikke afgjøre. Forfatteren har ikke været en Franskmand.²⁾ Den er udkommen med et eller to Kwartblade. Prisen har nok været ansat efter Persons Anseelse, thi i en Efterskrift til Bladet af 9—13 Septbr. bedes Abonnten om, hvis han maatte tale med Baron Söhlenthal, da ikke at sige, at han kun giver 16 Rdl., da Söhlenthal giver 24 Rdl. Slige Efterskrifter af privat Karakter, hvoraf der findes et Par, udelukke ikke — i nærværende Tilfælde bekræfter dens Indhold det netop —, at vi have en Avis med en vis Offenlighed for os og ikke private

¹⁾ Sjæl. Indlæg 1723 Litr. D, Suppl. af 6 Oktbr. 1723; Suppl. Prot. 1724 II Nr. 249; Gnrpostamtets Korresp. Prot. 1723 Nr. 1281; 1725 Nr 658.; Gnrpostamtets Forestillingsprot. 24 Novbr. 1728.

²⁾ Gl. Kongl. Samling 2778 in 4to.

Nyhedsbreve.¹⁾ Disse Blade mangle saa vel Brevets Indledningsformular som Underskrift. Alle Abonnenterne have faaet de samme Nyheder, men naar Omstændighederne have ført det med sig, har den Enkelte faaet en saadan lille privat Annonce i Slutningen. Bladet indeholder alene indenlandske, især kjøbenhavnske Nyheder, som bevæge sig paa samme Omraade som de trykte Avisers. Det dvæler fortrinsvis ved Kongehusets offentlige Færd, fashionable Nyheder, Farten paa Ostindien og Island og Et og Andet om kjøbenhavnske Handelsforhold, men Beretningerne gaa mere i Detail, ere fyldigere og interessantere ved mange Smaatræk, som det ikke vilde sømme sig at meddele paa Tryk. En Forlovelse meddeles f. Ex. saaledes (19—23 August); Monsr. Biergaard le cadet frere du Conseiller de justice de ce nom s'est fiancé à Mad^{le} Lassen fille du plus riche Lassen en Judland. On dit que c'est la plus riche heritiere qu'il y ait à present en ce pais là. Il y a de la beauté de l'esprit et de l'argent, qua-

¹⁾ I samme Efterskrift underrettes Abonnten om, at hans Onkel, Justitsraad Krüger, er syg. I Bladet af 19—23 August ønskes Mr. Lehen og Mr. Milling til Lykke. Da Bladet findes i Mylius's Samlinger, er det rimeligt, at han har været den paagjældende Abonnent. Han var en ivrig Nyhedssamler. I Bøllings Brevsamling i kgl. Bibl. findes der Nyhedsbreve til ham fra Bysing, Colding og P. Rasch. Private Nyhedsbreve fra Chr. Rantzau til Asdal til Grev Fr. Ant. Wedel-Jarlsberg fra Aarene 1732—34 ere meddelte i Danske Samlinger 2 Række II S. 330 &ff. En ret anselig Samling hollandske skrevne Aviser paa Fransk fra Aarene 1734—40 findes i Ny Kgl. Saml. 497 in 4to i kgl. Bibl. De fleste kaldes „l'ordinaire“, adskillige bære Titlen „friseur“, rimeligvis fordi Frisøren var den daglige Nyhedskrømmer i bedre Huse.

litès qu'on ne trouve guere ensemble dans une Personne." Om en Fest, som Finantsdeputeret, Baron Chr. Guldencrone havde givet Rentekammerets Embedsmænd, siges skjæmtende i samme Blad: „Monsr. de Guldencron coëffa vendredi passè tous ses invitès sans se coëffer lui même par une adresse admirable.“ De jævnlig meddelte Rygter om Forandringer i Regerings- og Embedskredsene vare selvfølgelig udelukkede fra de trykte Aviser, og vi have ovenfor set, at de ogsaa i de skrevne kunde vække Anstød nok. En Bemærkning som den, der gjøres i Anledning af en Regeringsforanstaltning, nemlig Hærreduktionen (18—22 Novbr.): „Cette reduction va produire au dire de tout le monde bien des Voleurs de grand Chemin à un tel point que les voyageurs en seront fort incommodés“ — synes at strejfe det Tilladelige vel meget. Et lille Exempel paa, hvorledes Dagens Smaabegivenheder gjængaves, skal her anføres:

(Blad af 25—29 Novbr.) On examina mardi passè tous les jeunes garçons de tous les reindscrivers à cause d'une plainte portée contre eux par un certain homme qui ne leur plaisoit pas. Il fut batu et pour cela Monseigr. le Baron tins cet examen là. On ne sait pas encore l'issue. Monseigr. le Baron a ordonné pareillement à ce qu'on dit que tous les jeunes garçons, qui sont à la Chambre n'ayant pas encore ètè à la Comunion, seront congediès, et ceux qui y auront ètè seront obligès de preter serment afin de les contraindre à garder la fidelitè au Roi et à leurs maitres, et de les châtier en cas de contrevention. C'est une me-

thode à la quelle tout le monde donne son approbation.^a

Erlunds Efterfølger som Udgiver af de skrevne Aviser har uden Tvivl Postforvalter Jacob Lorentz Claesen (eller Clausen) været, thi Claesens Efterfølger som Postforvalter, Caspar Grill, har hevislig udgivet dem, og dennes Efterfølger i samme Embede, Jacob Lund, siger udtrykkelig, at hans Formænd have alene været berettigede til at debitere alle fremmede Aviser her i Staden og i en skreven Avis at relatere Liebhabererne i Provindserne og andensteds, hvad Nyt som her fra Staden kunde forefalde at berette. Ved den før omtalte kongelige Resolution af 12 Januar 1731 var der nemlig tillagt Postforvaltertjenesten, hvad der gaves for de fra Postkontoret bortsendte skrevne Gazetter.¹⁾ Claesen havde 1703 begyndt sin Løbebane som Sekretær hos den danske Envoyé Weiberg i Wien og dernæst været benyttet ved de danske Tropper, som da stod i kejserlig Tjeneste. Den 1ste Juli 1715 var han bleven Postforvalter ved det danske Postkontor imod at betale Postkassen 1000 Rdl. og desuden 700 Rdl. til Afbetaling af sin Formand Jacob Lerkes Gjæld til Postkassen. I denne Stilling havde han, som tildeels anført, adskillige Rivninger med Erlund, som klagede over, at Claesen vilde betragte ham som en ham underordnet Kontrollør. Han kan ikke længe have udgivet Aviser, thi da han ikke kunde stille den Kauttion, som fordredes, afstod han Tjenesten til Grill,

¹⁾ Gnrilpostamtets Korrespond. Prot. 1731 Nr. 40; Sms. Resolutions-Prot. 1731—34 Fol. 46; Aktstykker: Nr. 5.

som 26 Juni 1731 beskikkedes som Postforvalter imod at betale Claesen strax 1300 Rdl. og siden 400 Rdl. aarlig og bekoste hans Begravelse.¹⁾ Caspar Ehler Grill havde fra 1708 været i Postvæsenets Tjeneste og i Krigens Tid fulgt Feltposten, senere var han Postskriver i det danske Postkontor.²⁾ Den 12te Februar 1734 stilledes de skrevne Aviser for første Gang under Censur, idet et kongeligt Reskript paalagde Direktørerne for Generalpostamtet at sørge for, at Grill før deres Udgivelse afgav et Exemplar til Revision i det tyske Kancelli. Af Reskriptet ses, at de ogsaa forsendtes til Udlandet.³⁾ Denne Censur hindrede dog ikke, at der kom Klage over Avisen. I sit Nr. 13 af 24 Januar 1735 fortalte Wierings Avis i Hamburg efter den skrevne Avis, at den danske extraordinære Envoyè i Regensburg, Etatsraad v. Holtze, var bleven Ridder af Dannebrog. At Grill havde faaet denne Nyhed, var gaaet saaledes til. Overceremonimester Lerkes Tjener havde paa Postkontoret forlangt Attest for en Ridderorden, som skulde sendes til Hamburg, og havde paa Grills Spørgsmaal sagt, at den var bestemt for Holtze. Det var den imidlertid ikke. Grill maatte tilbagekalde den baade i sin egen, i Wierings og i den Wielandske

¹⁾ Supplik. Prot. 1731 I Nr. 771; Sjæl. Indlæg 1748 Litr. A, 1745 Litr. B; Generalpostamtets Korresp. Prot. 1731 Nr. 489; Sms. Resolutions Prot. 1731—34 Fol. 74—75 og 118. Fol. 74 tales i et Udkast til Kontrakt mellem Claesen og Grill om, at Grill forpligtede sig til at sende Claesen „den skrevne Avis, som er halvt tysk, halvt fransk“; men det ses ikke, om det muligvis har været en indforskreven, der er Tale om.

²⁾ Chr. Bruun, Fr. Rostgaard I S. 324—25.

³⁾ Aktstykker: Nr. 4.

Avis. Han bad om, at Kongen ikke derfor vilde kaste sin Unaade paa ham. Schulin, hvem Eftersynet var overdraget, undskyldte sig med at have været fraværende fra Byen.¹⁾ Ved Reskriptet af 7 Novbr. 1738 inddroges de, som omtalt, under Generalpostamtets Censur. Grills Aviser synes at have kunnet indeholde et satirisk Element, at have kunnet være illustrerede og kunnet berøre Udlandets Forhold. Den 3die Marts 1742 hedder det nemlig i et Brev fra Kjøbenhavn til Langebek: „Med den skrevne Avis havde vi en Medaille ridset, hvorpaa staaar en Hane, som træder en Høne og vil rent ødelægge hende; derom staa 7 Kapuner; som betyder: Hanen, Frankrig; Hønen, Dronningen af Ungarn; de 7 Kapuner, Kurfyrsterne, som ej kan gjøre Noget.“ Da den skrevne Avis her omtales som den eneste og velbekjendte, kan det neppe være nogen anden end Grills Avis, her er Tale om. Det har dog vist hørt til Sjældenhederne, at den befattede sig med Udlandet, men dette var netop et af Tidens politiske Spørgsmaal, som fulgtes af Publikum levende Interesse. Gram, som ellers flyede politisk Konversation, fortæller, hvorledes han med Dr. Bing hver Tirsdag og Lørdag, naar de havde udstuderet Aviserne, holdt en god Tørning ud om dette Spørgsmaal, „thi som han har taget sig for at være Dronningen af Ungarns Forfægter med Liv og Sjæl, saa maa jeg necessairement være ganske fransøsk og bayersk.“²⁾ At den har bragt udenlandske Ny-

¹⁾ Gnrpostamtets Forestillings-Prot. 1730—39 S. 566; Wielandts Extraord. Relation Nr. 9 af 31 Januar 1735.

²⁾ Nyerup, Langebekiana S. 28; Suhm, Ny Samlinger til den danske Hist. IV 1 & 2 S. 141.

heder, kan man maaske ogsaa finde bestyrket i Holbergs 150de Epistel, hvor der skrives til Collegium politicum i Provindsen, at der er intet andet Nyt, „end det, som jeg haver læset udi en skreven Avis, nemlig, at den engelske Admiral Hadock haver optaget en fransk Fregat udi Mare del Zur.“ Ytringen maa hentyde til Begivenheder i Tiden 1738—41.¹⁾ Først i Aaret 1743 skulde man næsten synes, at den var ophørt. I en Supplik af 12 Januar 1743 klager Grill nemlig over de trykkende Forhold, hvorunder han levede og hvis Byrde endnu forsøgedes, „da die von dem Justicerath Erlund vorher distribuirte geschriebene Zeitungen wegfielen, auch die von Hamburg verschriebene gedruckte durch die Wielandsche privilegirten in ziemlichen Abgang gerathen.“²⁾ Udtrykkene ere jo ikke ganske klare. Har Grill maattet ophøre med Udgivelsen, staar det vel i Forbindelse med hans ynkelige Forfatning. Forpligtelserne overfor hans Formand havde nemlig efterhaanden bragt ham i en stedse dybere Gjæld til Postkassen, som uagtet den oftere tildels var bleven eftergivet, i Aaret 1745 beløb sig til henved 1800 Rdl. I Februar 1744 indstilledes han til Afsked, da han ikke opfyldte sine Forpligtelser imod Postkassen og forsømte sine Forretninger, eftersom han ved sine slette Omstændigheder havde „forloret den erforderende Aktivitet og Bekvemhed til Tjenesten.“ Han pardonneredes dog denne Gang, men indgav et Aar efter selv Ansøgning om Afsked paa Grund af Alder

¹⁾ L. Holbergs Epistler ved Chr. Brunn II S. 229—80, 409.

²⁾ Sjæl. Indlæg 1748 Litr. A.

og Svækkelse paa Sinds- og Legemskræfter, men han døde i Løbet af Foraaret.¹⁾ Postrevisor Jacob Lund fik 23 April 1745 hans Plads imod at forpligte sig til aarlig at afdrage hans Gjæld med 200 Rdl.²⁾ Han har strax fortsat eller paany begyndt Udgivelsen af den skrevne Avis. I hans Tid synes Bladet at have haft en Del Afsætning til Udlandet;³⁾ men da det var dyrt, have nok alle Hamburger- og Altonaerblade slaaset sig sammen om eet Exemplar, og dette var i Aaret 1747 den væsenligste eller eneste Kilde for deres kjøbenhavnske Nyheder. Udgiveren af „Reichs Post-Reuter“ var i det Mindste den eneste af dem, som holdt det, men ikke des mindre bragte de alle omtrent ordret de samme Nyheder paa samme Postdag, og naar Lund for at komme efter Sammenhængen holdt Bladet tilbage en Postdag, havde hverken Heuss eller de Andre et Ord at fortælle fra Kjøbenhavn. Det var da saabenbart, at de andre Avisudgivere maatte faa Indholdet meddelt fra Heuss eller hans Folk. Lund forhøjede nu Prisen for Heuss til 20 Rdl. aarlig; men naar Heuss vilde foranledige, at de andre Avisudgivere hver forskrev et Exemplar hos ham, lovede han at nedsætte den til 12 Rdl. Heuss bød da 50 Mk. (hamburgsk Kurant — 16 $\frac{2}{3}$ Rdl. dansk Kurant). Det vides ikke, om Lund modtog Tilbudet, men to Aar efter ses han

¹⁾ Sjøel. Tegn. 73 Fol. 138; 74 Fol. 174; Sjøel. Indlæg 1744 Litr. A.

²⁾ Sjøel. Indlæg 1745 Litr B; Sjøel. Reg. over Konfirmationer paa Chr. VI's Breve Fol. 31.

³⁾ Tydske Kancellis Sager: Literaria III Heuss til v. Qualen 22 Marts 1758.

at have faaet 10 Rdl. halvaarlig hos Postkontrollør Waitz.¹⁾ Paa denne Tid har Bladet haft en Reporter til sin Raadighed. Lund fremhæver nemlig, at Udgifterne ere saa store, „da han for strax at erfare de forefaldende Avancements, ogsaa for at opspørge, hvad der passerer her og der, maa udrede aarlige Douceurs paa forskjellige Steder og holde et Menneske aparte dertil og salarere denne som en anden Skriver.“²⁾ At Avisen har haft nogen Titel, betvivles, men den nævnes som „Kjøbenhavns skrevne Avise“ og „das Copenhagener Blättgen“.³⁾

Fra Begyndelsen af Aaret 1749 fik den skrevne Avis et haardt Stød, da Berling begyndte at udgive sine Aviser og i dem optog alle de indenlandske Nyheder, som før havde været forbeholdte den skrevne Avis. Abonnenterne saa vel paa denne som paa de fremmede Aviser faldt fra i Hobetal. Læsere, som helst læste Dansk, fandt i Berlings Avis samlet baade de udenlandske Nyheder og de indenlandske saa vel fra Hoffet som fra Byen. De udenlandske Blade, som man tildels havde holdt for deres kjøbenhavnske Artikels Skyld, bragte i saa Henseende nu kun et Optryk af den Berlingske Avis. Paa en Konkurrence, hvad Priserne angik, kunde en skreven Avis naturligvis ikke indlade sig med sine trykte Kollegaer. Lund regnede, at hans Tab ved Slutningen af Aaret 1750 vilde blive

¹⁾ Gnrpostamtets Korrespond. Prot. 1747 Nr. 342, 385, 557, 602; 1750 Nr. 145.

²⁾ Gnrpostamtets Korrespond. Prot. 1747 Nr. 385.

³⁾ Gnrpostamtets Korrespond. Prot. 1750 Nr. 734: Generalpostamtets Resolutions-Prot. 1758—56 Fol. 840.

henimod 500 Rdl. Den skrevne Avis, som før havde indbragt 200 Rdl., havde 1750 kun givet 29 Rdl i Fripenge. Strax i Januar 1749 havde han gjort Generalpostamtet opmærksom paa Faren og bedet om, at Berling paa Grund af Postforvalterens foregivne Eneret til i sin Avis at berette kjøbenhavnske Nyheder maatte tilholdes at skrive sine Aviser paa samme Maade som Wielandt. Da Generalpostamtet ikke vilde blande sig i Sagen, søgte han Kongen om Eneret til at forhandle Høpffners og Berlings Aviser i Kjøbenhavn og Omegn. I sin Forestilling til Kongen desangaaende gav Generalpostamtet ham Ret med Hensyn til den skrevne Avis, men mente, at Afgangen paa de fremmede Aviser var forbigaaende, „saasom naar ingen Krig er, falder ej saa meget Nyt at berette, som Liebhabernes Kuriositet exciterer.“ Dette bekræftedes ogsaa i Tidens Løb, thi i Aaret 1794 tjente Postforvalteren 3000 Rdl. paa de fremmede Aviser. En kongelig Resolution af 25 Februar 1751 gav vel Lund en Gageforbedring, men den skrevne Avises Ruin lod sig ikke standse.¹⁾ Da Lund døde og Revisor Jens Lange 13 April 1754 udnævntes til Postforvalter, led Embedet strax den Afgang, at de lollandske agende Postmestre opnaaede, hvad de forgjæves havde forsøgt i Lunds Tid, nemlig Ret til selv portofrit til deres Distrikt at forskrive fremmede Aviser fra Hamburg, og fra Begyndelsen af Aaret 1755 maatte Lange „formedelst de danske trykte Aviser, hvorudi alt Nyt herfra rela-

¹⁾ Aktstykker: Nr. 5; Gnrlpostamtets Resolutions-Prot. 1750—52 Fol 214 &ff; smstds 1796 Fol. 230.

teres“, nedlægge den skrevne Avis¹⁾. Reskriptet af 14 Oktbr. 1756 om Avisernes Revision omtaler kun de trykte Aviser, hvori ogsaa ligger en Antydning af, at de skrevne ikke eksisterede mere. De trykte Aviser havde fuldendt den Erobring, som det var i sin Orden, at de gjorde: de havde gjort sig til Eneherrer paa det Terræn, hvor tidligere den skrevne Avis havde hævdet et vist Supremati, og den Anomali var ophørt, at det læsende Publikum i Hamburgeraviserne maatte søge Nyhederne fra Kjøbenhavn. Mellem Postforvalterens Embedsindtægter vedblev dog i Postreglementerne og tildels ogsaa i Generalpostamtets Forestillinger ved Embedsledighed at opføres — sidste Gang i Sommeren 1796²⁾ —, hvad der kunde vindes paa den herfra afgaaende skrevne Avis, men stedse med det betydningsfulde Tillæg: „naar samme med Posten herfra afgaar“, hvad der netop antyder, at den ikke afgik med Posten, men at man dog ikke vilde berøve Embedet Udsigten til en Indtægt, som en Gang var hjemlet ved en kongelig Resolution.

Hvad angaar den norske Postinspektørs Ret til de 50 Lod fremmede Aviser, da maatte efter Borthuus's Død 1745 hans Eftermand Peder Bech dele den med Postmestrene i Norge. Da han samtidig med Lund klagede saa vel derover som over det Tab, Berlings Aviser tilføjede ham, fik han paany Eneretten til at

¹⁾ Gnrpostamtets Resol.-Prot. 1747—49 Fol. 240—44; 1758—56 Fol. 146 &ff. 840 &ff; Lange blev 1769 Generalpostdirektør, i hvilken Stilling han døde 1791.

²⁾ Gnrpostamtets Resolutions-Prot. 1796 Fol. 299; H. Scharling, Dansk Tidsskrift 1870 II S. 135.

forsende de fremmede Aviser og Bekræftelse paa Retten til Portofrihed for sin skrevne Avis, „siden det i hans Formands Tid var kommen i Brug“. Postbestyrelsen synes indtil da at have været lige saa uvidende om dens Tilværelse som om dens portofri Forsendelse¹). Den er bleven forsendt til Norge til henimod Aarhundredets Slutning og opførtes under hele Bechs Eftermand Corfitz Fiskers Embedstid i Postreglementerne som en Embedsindtægt. I Aaret 1778 afsendte Fisker 78 Exemplarer. Den udgjorde da et Kwartblad. 1794 afsendte han „efter sin Formands Exempel“ 150 Lod fremmede Aviser, men Aviserne vare da ogsaa blevene meget større end før. Da han i Decbr. 1796 blev Generalpostdirektør, inddroges Postinspektørembedet, og for hans Eftermand som Postmester bortfaldt disse Rettigheder i Henhold til tidligere kongelige Resolutioner, hvorimod han saa vel som Landets øvrige Postmestre fik Ret til for en modereret Porto at forskrive Aviser fra Hamburg. I Aaret 1798 omtales i Bergen en skreven Avis fra Kjøbenhavn, „Nouvellen“, der udgaves, som det synes, i en bergensk Redaktion af en Fuldmægtig Kornerup og indeholdt politiske Nyheder og Byrygter, men den ophørte inden Aarets Udgang²).

¹) Gnrpostamtets Resol.-Prot. 1750—52 Fol. 228—31. Bech havde i 10 Aar tjent General Løvenørn, tjente dernæst i 6 Aar i Christian VI's Livree, var saa 9 Aar Hoffoueer, indtil han 1745 blev Postinspektør. Han døde omtrent 1770 med en uhyre Kasseangel.

²) Gnrpostamtets Forest.-Prot. 1764—74 Nr. 219 af 18 Januar 1770. Fisker døde som Generalpostdirektør 1802. Gnrpostamtets Resol.-Prot. 1778 Fol. 125; smstds. 1794 Fol. 96 & ff. Resolution af 7 Marts 1794 ang. modereret Porto § 8 af udenlandske, § 9 af danske Aviser og periodiske Skrifter; smstds. 1796

Paa samme Tid som den skrevne Avis nærmede sig sin Ende, omtales der en Art skrevne Nyhedsmeddelelser, hvis Oprindelse og Formaal ere lige uklare. Cirkulærer til Postmestrene i Danmark og Hertugdømmerne af 8 og 18 Februar 1749 erindrede dem om, — siden de enten slet ikke eller hel sjældent observerede den dem forhen af Generalpostamtet tillagte Ordre at referere, hvad Nyt i deres Distrikter maatte passere, — uopholdelig at indberette, naar der i deres Distrikter forefaldt noget besynderligt, usædvanligt eller i anden Maade vidværdigt Nyt¹⁾. Den her omtalte ældre Ordre kjender jeg ikke, men man kunde gjætte paa, at Erlund i sin Velmagts Dage havde faaet en saadan Foranstaltning sat i Værk for at skaffe Nyheder til sin skrevne Avis. Dette vinder nogen Sandsynlighed ved, at Forholdsreglen nu indskærpes paa et for den skrevne Avis meget kritisk Tidspunkt og strax efter, at Lund havde gjort opmærksom paa den Fare, der truede fra Berlings Aviser. Postbestyrelsen kan have villet komme ham til Hjælp derved; men Ordren skriver sig maaske fra en meget ældre Tid. Postkontorerne vare jo de naturlige Samlesteder for Nyheder. I den ældste Instrux af 1643 for den svenske Overpostdirektør paabødes det saaledes denne at tilholde Postforvalterne i Grændsøstæderne, især Helsingør, Hamburg og Stettin, og hans Korrespondenter i Udlandet at sende ham Ny-

Fol. 492 Forestil. af 19 Decbr. ang. Inddragelse af Postinspektørembedet; Fol. 225 ff. Forestilling af 9 Marts og kgl. Resol. af 20 Maj 1796 ang. den modererede Porto af Aviser og periodiske Skrifter. L. Daae, Udvalg af Breve til R. Nyerup, Christiania 1861 S. 4.

¹⁾ Gurlpostamtets Korresp.-Prot. 1749 Nr. 112—15, 129—32.

heder. Uddrag af det indsamlede Materiale skulde han lade trykke og gjennem Postforvalterne forsende til Undersaatterne, hvad der var Spiren til Sverigs første Avis¹⁾. Noget politisk Formaal har Ordren til Postmestrene slet ikke haft; dette fremgaar tilfulde af fornyede Indskærpelser til dem af 25 og 29 Maj og 5 Juni 1751 — altsaa faa Maaneder efter den kongelige Resolution, som Lund havde skaffet sig. Der gjennemgaas nemlig i dem, hvilke Nyheder man ønsker meddelte, og disse svare ganske til Indholdet af Avisernes indenlandske Nyheder. Lige saa gjerne som Postmestrene ville vente sig Generalpostamtets Forsorg for dem ved indtræffende Lejlighed, hedder det omtrent, haaber man, at de ville vise Omhyggelighed i at udforske og Flittighed i at indberette strax med næste Post: „om nogen Person af Distinktion eller og nogen af en særdeles høj Alder eller ved nogen mærkværdig Sygdom eller besynderlig Hændelse ved Døden afgik, og hvad Personer af Distinktion angaar, naar det kan erfares, da ogsaa hvor gamle de have været; samt naar nogen saadan Person blev heftig syg; eller om nogen saadan der igjennem Stedet passerede; eller nogen Mariage mellem saadanne Personer forefaldt, som med Vished kunde mældes; eller i Fald nogen særdeles eller gængse Sygdom enten iblandt Mennesker eller Kreaturerne sig maatte indfinde; eller noget monstrøst Foster blev født; eller om noget usædvanligt Vejrlig kunde indfalde; eller nogen Slags skadelige Insekter eller

¹⁾ Thurgren, Stadgar rörande Postväsenet i Sverige, Stockholm 1858 S. 17, jfr. dette Værk I S. 125.

Orme af Luften eller Jorden skulde ytre sig; med eet Ord: alt hvad Mærk- eller Skriveværdigt kunde hænde¹⁾). Det synes unægtelig, at en Avissskriver maa have været Fader til denne Fortegnelse. I de følgende Aar finder man et Par Gange en Taksigelse eller en Irettesættelse til en Postmester i denne Anledning²⁾).

Der er ikke noget Spor til, at den skrevne Avis af Regeringen har været ledet i nogen bestemt Retning eller har været mere end et almindeligt Nyhedsmagasin, især vel til Tjeneste for Hamburger- og Altona-Aviserne. Under den stærke politiske Spænding i Norden 1748 kunde det imidlertid for Regeringen være af Betydning at paavirke Stemningen i Udlandet gjennem Pressen. I Kjøbenhavn opholdt sig paa den Tid en ikke ubekjendt fransk Publicist Jean Blaise Desroches de Parthenay. Født i Rochelle i Slutningen af det 17de Aarhundrede af adelig reformert Slægt, havde han tidligt af religiøse Aarsager forladt sit Fædreland og var draget til Holland. I Fællesskab med et Par andre franske Publicister udviklede han i en Række Aar en stor literær Virksomhed i forskjellig Retning; bl. A. var han Forfatter af en Danmarkshistorie. Han nævnes som Medarbejder ved en geografisk Ordbog og ved et Maanedsskrift „Mémoires historiques pour le siècle courant avec des réflexions“, som udkom i Amsterdam

¹⁾ Gnrpostamtets Korrespond.-Prot. 1751 Nr. 352—71, 377—87.

²⁾ Gnrpostamtets Korrespond.-Prot. 1756 Nr. 489; 1758 Nr. 33, Taksigelser til Waitz; 1758 Nr. 584 Irettesættelse til Postmesteren i Hamburg. Skikken, at Postmestrene indsendte Nyheder, skal have vedvaret ind i dette Aarhundrede. (Efter Meddelelse fra Arkivaren ved Postvæsenets Arkiv, Herr Assistent Jespersen.)

1728—40. 1741 var han i Kjøbenhavn, hvor han for at forfatte den franske Text til den paatænkte Beskrivelse af danske Medailler og Mønter fik en Aarpenge af Christian VI. Der var endog Tale om at anvende hans sproglige og historiske Kundskaber ved Sorø Akademi. Siden har han beskjæftiget sig med Silkeavl og har til sin Død 1766 arbejdet som Oversætter af danske Værker. I Forbindelse med Mallet udgav han det literære Tidsskrift „*Mercure Danois*“¹⁾. Denne Mand overdrog Regeringen at udarbejde en Artikel fra Kjøbenhavn til Indrykkelse i nogle udenlandske Aviser og at forsende den til sine Korrespondenter i Holland og Tydskland. Et Reskript til Generalpostamtet af 15 April 1748 gav ham Portofrihed for hans Breve desangaaende; baade de afsendte og fra Udlandet indløbende Breve skulde sendes gennem det tyske Kancelli²⁾. Han blev derved Konkurrent af Lund. Til „*Reichs Post-Reuter*“ vides det, at han leverede en Kjøbenhavns-Artikel. Heuss siger 1753, at han fra højere Steder var anbefalet som en paalidelig Mand, hvis Nyheder — „hvilke blive ham suppediterede“ —

¹⁾ *Biographie universelle*, nouv. edit. Paris 1852 X S. 558; *Hoefers, Nouvelle Biographie générale* XIII S. 906. Han kaldes der Baptiste, Nyerup har Blaise. I dette Værks II S. 365 omtales 1727 en kjøbenhavnsk Korrespondent for et hamburgsk Blad ved Navn Jean Battiste. Desroches's Fortid er for lidet oplyst, til at det kan afgjøres, om han da for en Tid skulde have opholdt sig i Danmark. Om hans literære Virksomhed i Danmark se N. M. Petersens *Literaturhist* p. fl. St. især III S. 536—37, IV S. 299—300, V S. 106—7, 112 og C. Molbech, *Det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Historie* S. 9, 24, 52.

²⁾ *Gnrilpostamtets Resolutions-Prot.* 1747—49 Fol. 178.

han uden Betænkning kunde indrykke i Avisen. Sidst i 1752 er han begyndt at levere Korrespondancer fra Kjøbenhavn til et Pariserblad. Nyhederne skulde han sende til Gjennemsyn i det tyske Kancelli¹⁾. Desroches synes dog ikke altid at have ladet sig nøje med de Nyheder, som gaves ham fra højere Steder. I Nr. 83 af „Reichs Post-Renter“ for 1750 var der af hans Kjøbenhavns-Artikel optaget en Efterretning om en Kapitajn Constants Afskedigelse, som Chefen for det Sjællandske Regiment ansaa for krænkende for Regimentets Ære. Ogsaa Lunds skrevne Avis havde haft en Bemærkning derom. Generalpostamtet, hvem Klagen blev forebragt, afviste den for Desroches's Vedkommende, da denne ikke stod under Postvæsenet, gav Heuss Tilhold om at afholde sig fra graverende Personalialia og erklærede, at Lunds Artikel ikke havde været anstødelig²⁾.

Skjønt Forholdene i Kjøbenhavn vist kun have fremvist en svag Afglands af, hvad der fandt Sted i Europas andre store Hovedstæder, har dog „Nouvellisten“ med de store Forbindelser, med Blikket for den store Politik, med hele den velunderrettede Politikers Vigtigmageri været til Huse her. Med Satirikeren Jørgen Ries's Skildring af en saadan, ville vi slutte Fremstillingen af de skrevne Avisers Historie. Om Skildringen har haft nogen bestemt Adresse, ved jeg ikke; Farverne ere vist temmelig stærke, men Satirikeren faar bære Ansvaret³⁾: „Vilde vel Titius blive anseet for en Stats-

¹⁾ Tyske Kancellis Sager: Literaria III Heuss til v. Qualen 22 Marts 1758; Kancellibrev til Desroches af 1 Decbr. 1752 i Udenrigsministeriets Arkiv.

²⁾ Gnrpostamtets Korrespond.-Prot. 1750 Nr. 667, 700, 717, 734.

³⁾ Den danske Spectator S. 348 i Nr. 37 af 22 Januar 1745.

Mand uden Liige, dersom han ikke sagde, at hans Correspondence strækker sig over heele Verden? han har i sit Skab adskillige Skuffer, og uden paa enhver finde vi de længst-bortliggende Stæders Navne, der alle conferere med Titio; efter sine egne Ord holder han Secretairs ved de fornemste Europæiske Hoffer, og paastaaer han derfor at blive anseet for den ubedrageligste Avise; Han kand fortælle os de hemmelige Handeler, der gaae for sig imellem Sultanen og Sultaninden, og han har Copie af den forborgne Breve-Vexling imellem tvende allierede Hoffer; hvad andre kand sige af Erfarenhed, har hans Geister længe i Forveyen givet ham tilkiende, og naar han feyler i sine Spaadomme, som han ofte gjør, veed han tillige de Aarsager, der kastede den første Plan over Ende. Ved dette har han i de Eenfoldiges Øyene gjort sig til et Vunder, og enhver taler om ham, som en Mand, der har det heele Verdens Systema indsluttet i sit Contoir. Vil han vedligeholde denne sin Estime, maa han hver Dag befitte sig paa nye Tidender, og hvad Under da, om hans øvrige Forretninger maa hvile, naar han stedse er i Begreb med at opdigte nye Historier?“

III.

Adressekontorer og Annoncevæsen. — Averteringsmaader. — Annoncer i de ældste Aviser. Jacob von der Ostens Privilegium af 6 Marts 1706. Wielandts og v. d. Ostens store Projekter. Wielandts Adresseavis af 1725. Avertissementstillæg til de politiske Tidender. Mislykket Forsøg paa Adressekontor og Adresseavis 1749. Annoncevæsenets Udvikling. Private Fejder i Avertissementerne. Strafbare Annoncer. Reklamens Ældste, Kilian Drubin.

Vor Tids Mennesker, hvem Bladenes Annoncer hver Dag give Lejlighed til at træde i den gjensidige Interesses Forhold til deres Medborgere, ja til Beboerne af fjærne Lande, ville næsten ikke kunne fatte hine her-
rundne Tidens umiddelbare Tilstande, da de, der trængte til hinanden paa de materielle Interessers Omraade, majsommeligt ad Omveje maatte søge hinanden og maatte overlade det til en lunefuld Skjæbnes mangfoldige Tilfældigheder, om de nogensinde skulde finde den, de søgte. Hvilke Midler de end have anvendt for at naa Maalet, maa det være klart, at Annoncevæsenet i en utrolig Grad maa lette Forbindelsen mellem Mand og Mand, gjøre det muligt for nok saa fjærnt fra hinanden Stillede at finde hinanden netop paa det Omraade, hvor de ville mødes, og saaledes bringe et uberegneligt Opsving i Handel og Omsætning.

Længe før Avisernes Tilblivelsestid, midt i Renaissance-tidens paa Ideer saa rige Aarhundrede har den berømte franske Skribent Montaignes Fader udtalt sig om det Fordelagtige ved, at der i Byerne var et vist Sted, hvor de, som søgte Noget, kunde møde sig og lade sig det Forlangte anvise¹⁾. Først den franske Journalistiks Skaber Theophrast Renaudot greb Tanken og bragte den til Udførelse. Efter at han 1612 havde erholdt Monopol paa at anlægge et Adressekontor, aabnede han det 1630. Det skulde tillige være Anvisningsanstalt for Fattighjælp og sattes senere i Forbindelse med et Assistenthus. I Renaudots Tanke var det i Hovedsagen en Stiftelse i folkelig Aand, velgjørende, hjælpende og undervisende; der holdtes offentlige Diskussionsmøder over fysiske, moralske o. fl. Æmner. I Følelsen af at sligt et Foretagende først fuldelig kunde opfylde sin Bestemmelse, naar det fik sit Organ i Pressen, udgav han et Avertissementsblad „Feuille du bureau d'adresse“. Tiden var dog endnu ikke kommen for den Art Foretagender, hans Avis forsvandt snart. Forsøget gjentoges i Paris 1703 og 1716, men først fra 1745 fik Paris et fast Avertissementsblad²⁾. I London gaves det første Adressekontors-Privilegium 1637, men først 1659 omtales det første Kontor af den Art, 1657 udkom en Avis, som næsten udelukkende indeholdt Annoncer³⁾. I Wien skal der allerede i Slutningen af

¹⁾ Beckmann, Beytr. z. Gesch. der Erfindungen II S. 335—36.

²⁾ E. Hatin, Histoire de la presse en France II S. 61—116.

³⁾ Beckmann p. a. St. II S. 237; A. Andrews, The history of British Journalism I S. 50, 58.

det 17de Aarhundrede have været et Adressekontor med Avis, 1722 vare de i Frankfurt, 1724 i Hamburg, 1727 i Berlin, 1729 i Halle, og nu myldrede de frem i alle Tydscklands Egne¹⁾. Medens England udelukkende holdt sig til den kommercielle Side af Sagen — 1668 havde det en Avis for Handelsannoncer²⁾, — udviklede Adressekontorerne og deres Aviser sig i Tydsckland mere i Overensstemmelse med Renaudots Tanke som et Led i den folkelige Opdragelse, idet Adresseaviserne indeholdt populære Afhandlinger om allehaande Gjenstande, som havde praktisk Betydning i Statsborgernes daglige Liv. De stod under strængt Polititilsyn, og man anbefalede, at Politiet ved en mild Tvang skulde befordre denne nyttige Foranstaltning. Dovne og sorgløse Gemytter, som helst blev ved det Gamle, skulde tvinges til at abonnere og avertere³⁾. Som det hænder sig med slige Nyheder, dannede man sig overdrevne Forestillinger om Adressekontorerens Nytte og Brugbarhed. En ubekjendt Projektmager har saaledes 1703 villet indføre et saakaldet Kommunikationsværk i Kjøbenhavn og alle danske Kjøbstæder. Foruden at være ene privilegeret Adressekontor, Arbejdsanvisningsanstalt og Fæstekontor, kort sagt et Sted, hvor Enhver kunde henvende sig og søge Hjælp og Raad i ethvertsomhelst

¹⁾ Busch, Handbuch der Erfindungen VII S. 82 & ff.; Neues Hannöverisches Magazin 1801 Nr. 60 & 61; Lappenberg, Zur Gesch. der Buchdruckerkunst in Hamburg LXXXIII; Holsteinischer Correspondent 1724 Nr. 182.

²⁾ Timperley, A Dictionary of printers and printing S. 546.

³⁾ J. P. v. Ludewig, Gelehrte Anzeigen, Halle 1748 S. 4; J. G. Krünitz, Oekonomische Encyclopädie, Berlin 1784 XXX S. 494 & ff.

af Livets Anliggender — uden nogen Udgift, skulde det tillige være en Slags Politianstalt, som havde Tilsyn ikke alene med Vagabonder og Herberghuse, men med enhver Rejsende, dansk eller fremmed, og hvor enhver „Causus af Consequence“, f. Ex. Svangerskaber og Fødsler skulde anmeldes o. s. v. Det var baade en faderlig Forsorgs- og en stræng Tilsyns-Anstalt, og Projektmageren vilde, at det skulde „introduceres under Prætext“ af en faderlig Omsorg for Landet, og det vilde vise sig, siger han, at „paa dette Værk funderer sig *salus regis quæ semper conjuncta esse potest salutis subditorum*“¹⁾.

Medens det varede saa længe, inden de egenlige Annonceorganer vandt Udbredelse, skulde man have ventet, at man vilde have benyttet det Middel til at avertere, som tilbød sig i de politiske Tidender. Man fandt ogsaa tidlig nok derpaa, men udenfor England gjorde man saa lidt Brug af dette Middel, at det er klart, at man i det daglige Liv ikke har følt Trang dertil. Det første kjendte Avertissement i et engelsk Blad skriver sig fra 1648, men først under Kong Williams Regering tog Averteringer stærkt til²⁾. I de hollandske Aviser fra forskjellig Tid, som jeg har set, findes der kun faa Avertissementer, mest Bog- og Kunstannoncer³⁾. I en tidligere omtalt Hamburger-Avis fra 1659 findes kun eet Avertissement⁴⁾, i „Nordischer Mercurius“ 1665—73 høre de til Sjældenhederne,

¹⁾ Thotts Samling Nr. 697 in Fol. i kgl. Bibl.

²⁾ A. Andrews p. a. St. I S. 49, 50, 68, 88—89.

³⁾ Jvf. E. Hatin, Les Gazettes de Hollande S. 140, 163.

⁴⁾ Dette Værks I S. 199. Det findes i Avisens Nr. 35 og 36.

og naar det er sagt om Wierings „Hamburger Relations-Courier“, som grundedes 1680, at det var et Annonceblad¹⁾, maa her vistnok finde en Fejltagelse Sted, thi i Nr. 141 af 4 September 1688²⁾ findes slet ingen Annoncer, og de Numre fra første Halvdel af det 18de Aarhundrede, som jeg har haft i Hænde, indeholde ganske faa, hvad der ogsaa er Tilfældet med Korrespondenten, som næsten kun bragte Annoncer om Bøger og Lægemidler. Paa Bogannoncerne nær skal Averteringen først være bleven almindelig i Tydskland ved Aarhundredets Midte³⁾. Den franske officielle Avis kjendte ikke til Annoncer før 1762 og da kun literære⁴⁾. Skjønt Kjøbenhavn vel neppe i materiel Udvikling kunde maale sig med Udlandets store Stæder, vil det dog vise sig, at den danske Presse i det Hele for Annoncevæsenets Vedkommende havde Forspringet for de øvrige Landes, naar man da undtager England.

Førend Avertering i Aviserne blev den almindelige Maade at bekjendtgjøre paa, har man herhjemme i det Væsenlige hjulpet sig med Udraaben og Opslag af Plakater. Vi have hørt, at Flyveblade, Viser og lignende lettere Tryksager udraabtes til Fals i Gaderne; vigtigere literære Arbejder anmeldtes ved Opslag paa

¹⁾ R. Prutz, *Gesch. des deutschen Journalismus* I S. 243

²⁾ Det findes i Rostgaardske Saml. 76 in fol. paa Univ. Bibl.; jvf. dette Værks II S. 318 Anm. 3, hvor det burde have været nævnt.

³⁾ Prutz p. a. St.; Witzleben, *Gesch. der Leipziger-Zeitung* S. 21, 44, 53; Marperger, *Anleitung zum rechten Verstand . . . allerhand Zeitungen oder Avisen* (1726) S. 34, hvor de almindeligste Gjenstande for Avertering nævnes.

⁴⁾ E. Hatin, *Hist. de la presse en France* I S. 267.

Gadehjørnerne¹⁾. Udraaben af officielle Kundgjørelser under Trommeslag eller Trompetstød er kendt indtil vore Dage. Vi skulle minde om, at Højesterets Aabning forkyndtes paa Torvene ved Herolder. Øvrigheds-kundgjørelser finde endnu Sted i nogle Kjøbstæder under Trommeslag. Indvarslen af Kreditorer i Boer og slige retslige Bekjendtgjørelser foregik ved trykte Plakater²⁾. Fundne Sager oplyste Politiet ved skrevne Notitser paa dertil bestemte Steder paa Raadhuset³⁾. De Handlende have opslaaet Priserne paa deres Varer paa Tavler paa Børsen og Raadhuset⁴⁾. Fremmede Sprogmeestre og Kvaksalvere opslog deres Patenter paa Gadehjørnerne. En Plakat skildrer „Den kostelig Balsam Olies Vnderlige Krafft oc vdrætning, som en Distilator vdaff Franckerige haffuer hid meth sig ført“. Den slutter med denne Forsikring: „Er der nogen, som haffuer nogen Kranckhed eller Smerte, hand komme til denne Distilator aff Franckerige, hand skal nest Guds Hielp bekomme bedre, oc dersom hand finder sig icke bedre, vil ieg icke begære nogen Penning aff hannem, Thi saadan Balsam er icke at finde hoss nogen, vden hoss denne Distilatore aff Franckerige“. Manden er efter et uden Tvivl samtidigt Flyveblad af 1617⁵⁾ Johannes Gandelmus fra Marseille, „Keyserlige Mayesteds Distilator“. En anden Plakat, uden Tvivl ogsaa fra det 17de Aarhundrede, hegynder: „Vitterligt oc aabenbare være faar alle i

¹⁾ Rahbek og Nyerup, Den danske Digtekunsts Hist. IV S. 282.

²⁾ Konst. Fhdlprot. 23 Novbr. 1664.

³⁾ Extraord. Relationer 1744 Nr. 89.

⁴⁾ Sjæl. Reg. 48 Fol. 527, 529.

⁵⁾ Rosemarien Olies Eller hendes Quintæ Essentiæ, egentlige Krafft oc vdrætning, 1617, 4 Bl. in 4to paa kongl. Bibl.

almindelighed —“. Den er udstedt af „Valentin Reusswurm aff Schmalkalden“, som „helbreder for alle Sygdomme oc Saar“, „Huilcken Lægedom en part skeer ved Vulcanische Handgriff, effter den Konstis art Spagyrica, quæ est singulis corporibus purum ab impuro se parare docet, En part ocsaa ved min øffuelse oc Chirurgi konst —“. Plakaten er meget lang og ender med, at Patienterne kunne „komme til mig i mit Herberge, som her neden faare er antegnet“, hvorefter Plads er ladet aaben til Angivelse af den omrejsende Læges skiftende Bolig¹⁾. 1646 tillod Konsistoriet Julius Cæsar Balderoni, efter at han først var bleven indskreven ved Universitetet, at opslaa paa Gaderne sine Patenter om at holde Kollegier i Fransk og Italiensk²⁾. Om enkelte Ting har man kunnet faa Efterretning i sit Hjem: saaledes løb Stodderkongerne om Lørdagen om til visse Familier for at lade dem vide, hvem der skulde prædike Dagen efter³⁾. For Øvrigt maatte man om forskellige Ting henvende sig forskellige Steder: om ledige Embeder i Kollegierne, om ankommende og afgaaende Skibe og deres Ladninger o. s. v. i Overadmiralitetet, Havnekommissionen, hos Havnekaptajnen eller maaske helst „i den lille Accisebod ved Børsen“, hvis man da ikke vilde gaa ned i Havnen og læse de Tavler, som Skipperne havde udhængt; vilde man have Tjenestefolk, maatte man henvende sig i Fæstekontorerne,

¹⁾ Begge Plakaterne, hver et halvt Ark in fol. pat., findes paa kgl. Bibl.

²⁾ Konst. Fhdlprot. 1646, 17 Juni og 4 Juli.

³⁾ P. v. Westen, Adresse-Contoirers Natur, Oprindelse og Rettigheder, Odense 1760 S. 39.

og saaledes i det Uendelige; og saa havde man Mæglere og Kommissionærer¹⁾. Det varede et Aarhundrede, inden Aviserne erobrede dette Terræn.

Den i dette Værks 1ste Bind aftrykte „Notificatio“ i Nr. 2 af 8 Januar 1665 af Henrik Gødes „Europäische Wochentliche Zeitung“ fandt ingen Efterfølgere før i Paullis Aviser. Paulli indførte Bogannoncen; den første findes allerede i den tyske Ugeavis af 31 August 1672. Han benyttede derefter i rigt Maal sine Aviser — ogsaa Maanedsavisen og den danske Ugeavis — til at avertere sine Forlagsartikler. Enkelte Forfattere og Bogtrykkere fulgte hans Exempel. Paulli har benyttet Reklamen. I Marts 1681 siges, at det vilde blive for vidtløftigt at indføre mere om den store Komet af 1680: „vil derfor dennem, som sligt behage, tilkiendegive, at de efter Behag en och anden Authorem, som deris Mening derom hafver publiceret, kunde eftersee: Hos Daniel Paulli findes: Her Niels Stenstrups Pønitentes Vækker eller Boeds och Bedrings Tanker, Tagen af den store Comet, som sig nyligen loed see paa Himmelen“. Undtager man Bogannoncerne, ere Avertissementerne i Paullis Aviser snart talte. Der findes ikke en Snøs i dem alle — i Maanedsavisen først 1681. I Jørgen Gødes Posttidender vise de sig — otte i det Hele — først 1678. Om Udviklingen i Bockenhoffers og Laverentzens Tid indtil Wielandts danske Ugeavis fremtraadte 1721, kan man ikke have nogen Mening. Foruden Bogannoncerne fra Udgiverne og Andre har

¹⁾ Politi- og Kommerce-Kollegiets Memorialbog 1720—23 S. 746 —55 i Raadstuearkivet.

tyve Aars Maanedsavise indtil 1704 kun sex, senere hvert Aar i Gjennemsnit eet. Maanedsavisen kan da ikke have været Annonceorgan. De faa bevarede Numre af den tyske Ugeavis vise, at hvert Nummer omtrent har bragt eet Avertissement, hvoraf dog fremgaar, at Avertissementet er blevet staaende Artikel.

Et Par Ejendommeligheder ved de ældste Avertissementer skulle berøres. Autoriteterne have benyttet dem til Mortifikation af bortblevne Værdipapirer (Gødes Posttid. 1680 Nr. 3) og til Efterlysning af bortrømte Militære og af Forbrydere (Paullis tyske Ugeavis 1675, Nr. 36, 1679 Oer. Rel. af 25 Januar, Maanedlig Rel. 1682 Juni). Private efterlyste ogsaa deres Tyve (Paullis tyske Ugeavis 1674 Nr. 82, Gødes Posttid. 1679 Nr. 30). Anmeldelse af Auktioner, især over faste Ejendomme og de forskjellige Handelskompagniers Skibsladninger, kjendtes allerede i de ældste Aviser og vare i Tiltagen; Paullis tyske Ugeavis har to Bogauktioner (1674 Nr. 99, 1679 Nr. 155). Udbyden til Salg af faste Ejendomme, dernæst af Varer, mest fra Fabrikanter og Groshandlere, et Par Efterlysninger, Annoncer fra en Mægler, en udenlandsk Læge¹⁾, et Par Informatorer — hermed er omtrent Kredsen af Gjenstande for Averteren udtømt. Undertiden ender Avertissementet med: „Einer sag und schreib es dem andern“ (Paullis tyske Ugeavis 1675 Nr. 36). De offentlige Forlystelser debuterede 1715 i Maanedsavisen for September med en Annonce om, „at her udi Grønner-Gaden hos Henrich Christian Myller,

¹⁾ „Den Ædle Mandhafte oc velberømte Signor Capitano Orlando Cassali“ tilbyder „et Secretum Admirabile“ til at ud-drive Sten (Gødes Posttid. 1679 Nr. 41).

udi Leipziger Messe, af Jean Charle Peign holdes en Banco over det privilegerede lystige Spil kaldet Royal Ock, hvorudi enhver foruden al List og Bedrøgerie efter Behag kand sette lidet eller meget“ o. s. v. 1713 vare de talrige Lotteriannoncer begyndte, 1719 Annoncer om indenlandske Arkana — Fru Lelius's berømte Piller. Disse Angivelser ere dog usikre, da vi efter 1681 kun kjende enkelte Numre af Ugeaviserne.

Allerede i Gødes og Paullis Aviser findes enkelte Avertissementer, hvori Publikum bedes henvende sig til dem for at faa nøjere Besked. Det er Spiren til et Adressekontors Virksomhed, men først med Indtrædelsen i det ny Aarhundrede kom et saadant i Stand her. Underligt nok indførtes denne Institution af en Mand, som hørte til de højere Samfundsklasser, nemlig Kammerjunker og kongelig Kjøgemester Jacob Frantz von der Osten. Han gjorde i sin Ansøgning en Slags Undskyldning for, at han melerede sig med en Ting, som var hans Stand og Herkomst imod; men Kongen havde udtalt Ønsket om at se Bærestole indførte her, og v. d. Osten bad nu om at erholde det Privilegium paa at forfærdige, sælge og udleje Bærestole, som Frederik III 1664 havde givet en Italiener Tonti, og for at lønne Skriveren eller Bogholderen derved udbad han sig, at denne maatte have et Privilegium paa at holde et Adressekontor og Tilladelse til at lade udgaa paa Tryk og opslaa de derved fornødne Plakater¹⁾. Privilegiet, som skal være givet v. d. Osten som Fadder gave ved

¹⁾ Werlauff, Antegnelser. 2den Udg. S. 418—21; Aktstykker: Nr. 6 a—b.

en Søns Fødsel, udfærdigedes 6 Marts 1706 for v. d. Osten, hans Arvinger, Konsorter og deres Fuldmægtige. Kontoret fik Lokale i Prokurator Hans Knudsen Søllings Gaard i store Færgestræde, hvis Grund nu udgjør Matr.-Nr. 44 og 45 i Østerkvarter, Gade-Nr. 15 og 17 paa Højbroplads. Over dets Dør prangede en stor, hvid, hul Glasstjerne, den store Stjerne kaldet, som oplystes om Natten og var forsynet med Kongens Navnetræk, „for at Ingen skulde vove at forgribe sig derpaa, i Betragtning af at noget Nyt, som reusserer, aldrig mangler Misundere, som af Ondskab ville det ilde“. Det er vist en Fejltagelse, naar det siges, at Sølling har været den første Bogholder; snarere har han været Konsort. I ethvert Tilfælde kan han dog ikke have været Bogholder længe, thi i Oktober 1706 søgte Bogholderen ved Adressekontoret, Marcus Tidemann, om, at hans Hustru, der forstod at føre Pennen næsten som han selv, maatte faa Tilladelse til at indtegne ved Kontoret og anvise Tjeneste til Kvinder, som vilde tjene især som Ammer, samt til at kundgjøre det paa den ved Kontoret brugelige Maade. Dette bevilgedes 30 Oktober 1706; hans Bekjendtgjørelse derom omfatter ogsaa „franske Mademoiseller, som vel informere Børn udi det franske Sprog, bordyre og med andre Videnskaber“. Derimod afsloges af Hensyn til Auktionsdirektørerne hans Begjæring om ogsaa at maatte auktionere Løssøre, „hvored mangan fattig Officer og andre

¹⁾ P. v. Westen p. a. St. S. 7—8; Juridisk Ugeskrift 1852 S. 801—2; Aktstykker: Nr. 6 d; Sølling blev 1709 Underfoged i Kbhvn. og 1737 Landstingsfører og -skriver ved Sjællands Landsting.

kunde have stor Nytte, naar de Pengene strax for deres Varer kunde bekomme¹⁾. Kontorets Hovedvirksomhed gik i samme Retning som den af Tidemann iværksatte Udvidelse, nemlig Anvisning af Tjenestefolk; men det skaffede ogsaa Rejseselskab, Fragt for Returvogne og Penge til Laans, anviste faste Ejendomme, Løssere og Landprodukter til Salg, Værelser til Leje, fremlyste fundne Sager, paatog sig at offentliggjøre, naar sjældne Varer vare ankomne, og mælde det i de fornemste Huse, anbefalede fremmede Virtuoser og Kunstnere at henvende sig i Kontoret som det bedste Middel til at skaffe sig Elever. I Indskrivningspenge betaltes 1 Mk. Kontoret var aabent fra Kl. 7 Morgen til Kl. 10 Aften²⁾. Et Uddrag af Kontorets Virksomhedsomraade offentliggjordes i Maanedsavisen for Marts. Hvorledes denne ny Institution er bleven modtaget af Publikum, vides ikke. Bircherod noterer den i sine Dagbøger med Avisens Ord³⁾. Værket har vel haft at kæmpe baade med det Bestaaende, som Publikum holdt fast ved med Vanens Magt, og med den Undseelse hos Datidens Mennesker for at betro sine Anliggender i fremmede Hænder, som Kontorets Bekjendtgørelser saa gjerne vil have dem til at sætte til Side. Arbejdsanvisningen, hvorpaa Kontoret var baseret, skal have slaæet helt

¹⁾ P. v. Westen p. a. St. S. 8—9; Kanc-Prot. Juli 1706—April 1707 Nr. 12; Sjæl. Reg. 44 Fol. 183. At Tidemanns Bekjendtgørelse skulde være fra 1721, er en Fejltagelse; 1731 eksisterede, som strax vil ses, intet Adressekontor.

²⁾ Aktstykker: Nr. 6 c.

³⁾ I. Bircherods Dagbøger ved C. Molbech S. 485—86.

fejl¹⁾. Der aabnedes et Abonnement paa Plakater, som skal have haft 73 Abonnenter, da Pesten 1711 tvang Kontoret til at lukke²⁾. Man kunde tro, at det havde vegeteret en Stund længere, thi i Kjøbenhavns tyske Postrytters Nr. 14 af 18 Febr. 1716 averteres, at Hovedgaarden Basnæs skal sælges ved Auktion paa Adressekontoret i store Færgestræde, som det ses af de udgivne Plakater, samt at Konditionerne kunne faas paa Adressekontoret, men her er vist kun Tale om en Benaevnelse paa Ejendommen, ikke paa Kontoret som virksom Institution.

Saa snart der var Udsigt til Fred med Sverig, høre vi paany om Adressekontoret. Det var den Mand, hvis kraftige Personlighed gav Tidens journalistiske Virksomhed sit Præg, som havde paataget sig at puste Liv i det; Joachim Wielandt var indtraadt som Interessent i Privilegiet med v. d. Osten og havde lovet at bestyre Kontoret. Det er uden Tvivl ham, som har fattet Tanken om Udgivelsen af en Statskalender for alle under den danske Konges Herredømme staaende Lande. I April 1720 søgte nemlig v. d. Osten til det nedlagte Adressekontors Opkomst, om at den, som var berettiget til at holde Kontoret, maatte faa Eneret til at trykke en saadan³⁾. Wielandt har da Æren af at have forsøgt at indføre Statskalenderen her i Landet, om han end ikke har kunnet sætte det igjennem. Hel-

¹⁾ Politi- og Kommercekollegiets Memorialbog 1720—23 S. 746—55. Kollegiets Antegnelser til v. d. Ostens og Wielandts Supplik af 26 Novbr. 1722 § 14 og 27.

²⁾ P. v. Westen p. a. St. S. 8 ifølge en Optegnelse af Sølling.

³⁾ Aktstykker: Nr. 7.

digere end han fik Altonas Bogtrykker Hülle 3 Juli 1733 og efter ham Brødrene Burmester 6 Juli 1742 Eneret til at trykke og forhandle en „Königlich Dänischer Hof- und Staatscalender“, som udkom fra 1734¹⁾. Konseillet beordrede Wielandt som Interessent i Adressekontoret at give nærmere Oplysning, og denne kom da 26 Novbr. 1722 i en Supplik fra Wielandt og v. d. Osten, som aabenbart er forfattet af Wielandt. I 31 Poster omhandlede den Nytte, Værket kunde have for Publikum og, hvorledes det bedst kunde indrettes. Med synlig Lyst har Wielandts praktiske Aand kastet sig over dette Æmne; han bliver ikke staaende ved den beskedne Plan af 1706, men gjør Udkast til storartede Projekter og ser sig allerede i Fantasien i Spidsen for en uhyre Kommissions- og Agenturforretning, der skal

¹⁾ Wielandt udgav 1725 og 1726 „Genealogisches Jahr- und Tagebuch“ in 4to (1725 efter Vorms Lexicon, 1726 i kgl. Bibl.) og 1727 „Neues etc.“ in 8vo og „Vermählungen, Geburten und Absterben Hoher Standes- auch anderer vornehmer und berühmter Personen etc.“ Disse Bøger indeholde imidlertid ikke mere om Danmark end om det øvrige Europa. I den sidste siger han, at hans Plan om Udgivelsen af en Statskalender var strandet af Hensyn til Almanakprivilegiet. De ere vist kun korrigerede Udgaver af Hamburgske Titulatrbøger. Til Udgivelsen havde han bedt Møinichen om, at Kancelliet maatte meddele ham de fornødne Oplysninger (Supplik af 22 Marts 1725 i Breve til Møinichen for 1725 Litr. A Nr. 348) Et Forslag af 1742 af en Albertus Giese om aarlig at udgive en „Copenhagener États Calender“ paa Tydsk og Dansk faldt ligeledes for Universitetets Modstand. Professor Horrebøw tilbød at skrive en, der var akkuratere end den Altonaiske (Konst. Kopibog 1740—49 S. 147, 311—12; Supplik-Prot. 1742 I Nr. 197). Giese udgav da en betydningsløs „Copenhagener Genealog- und Historisches Tage-Buch auf das 1742 Jahr“. Han havde udgivet lignende i Stokholm 1734 og 1735.

omfatte Alt, hvad der tjener til Publikums Behov. Adresse- og Intelligentskontoret skulde paatage sig at besørge Forsendelser udenfor Postrouterne, Bestillinger paa udenlandske Pladser, Laan paa Assistentshuset; det skulde være Mellemand ved Stiftelse af Pengelaan, befatte sig med Skibsklarering, være offentligt Skrivekontor, besørge Ansøgninger til Myndighederne expederede, Sager inkaminede for Retterne, skaffe Bøger og Møbler til Laans og Folk til at holde Protokol ved Auktioner, meddele Underretning om Priser paa Varer og Penge m. m. Da Værkets Formaal kun var at følge sit Symbolum: „for at tjene det gemene Bedste“, skulde det afhænge af Enhvers gode Villie, hvad han vilde give for disse Tjenester; Udgifterne skulde dækkes ved adskillige Privilegier, saaledes: samme Frihed som Assistentshuset, Eneret til Trykning af Auktionsplakater, Bodmeribreve m. m. samt en Adresse-Titulaturbog med alle Ministres og kongelige Betjentes Titel, Navn og Bopæl; Ingen maatte trykke Avertissementer, som ikke havde været optagne i Adresseavisen; denne skulde udgaa hver Tirsdag og Lørdag og til de Trafikerendes Magelighed være saaledes indrettet, at den kunde forsendes med Posten: Toldbetjentene og Skipperne skulde forpligtes til at meddele Kontoret al fornøden Underretning om ankomne og afgaaede Skibe, og som en Art Politikontrol skulde Tjenestefolk forpligtes til at lade sig indtegne ved Kontoret.

Forslaget sendtes til Politi- og Kommerce-Kollegiets Betsenkning, men fik her en meget ublid Modtagelse. Kollegiet ansaa det for uudførligt, frygtede Udsigelser fra Betjentenes Side og mente, at det snarere vilde

betyngte end hjælpe Omsætningen. Førgjæves fik Kollegiet 19 Marts 1723 kongelig Befaling til at forandre og tillægge, hvad det ansaa for nyttigt og udførligt til et Adressekontors Indrettelse, og saa indsende sit ny Udkast; det svarede slet ikke, før Wielandt i Januar 1725 mindede om Sagen. Paa sin sædvanlige Vis skildrede han, hvorledes hans største Vinding derved vilde bestaa i Arbejde og Udgifter, men at han var forvisset om, at det ved at fremme Handel og Omsætning vilde blive hans Fædreland til Nytte og Tjeneste, ligesom lignende Anstalter fandtes i mange større Stæder i Europa. Kollegiet blev da nødt til at afgive en detailleret Betænkning — et mærkeligt Aktstykke, om hvilket man ikke ret ved, om det er dikteret af en ubegribelig Mangel paa Forstaaelse eller af ond Villie. Supplikanterne havde stærkt hævdet, at det ahang af Enhvers fri Villie, om han vilde betjene sig af Kontoret, og at det ikke var deres „Intention af et frit Væsen, som til et Intelligentsværk udfordres, at forandre dets Natur til tvungen og ufri“, men desuagtet udtalte Betænkningen atter og atter, at der vilde blive paalagt Omsætningen en uhørt Tvang og de, der benyttede det, kun Udgift og Ulejlighed. At Supplikanterne overfor Tjenestefolk krænkede det Frihedsprincip, som ellers gaar igjennem Forslaget, har ikke stødt Kollegiet i højere Grad end det Øvrige; men hele Betænkningen aander det inderligste Had til det „ny Paafund“, medens „der ere saa mange højpriselige Forordninger udgangne, med hvilke gemene Mand paa langt lettere Maade kan bringes udi god Skik uden Tvang og Udgifter“. Uden Spor af Begrundelse affejes Forslagene

i Kollegiets Antegnelser med et „værdiløst“, „ugjærligt“, „for vidtløftigt“, „til ingen Nytte“ eller med en Spydighed; hvor Kontoret saaledes tilbyder sin Tjeneste som Mellemand ved Pengelaan, siges: „Ellers er her adskillige Folk, som udlaane paa Pant og deraf leve“. Kollegiet sejrede, Ansøgningen blev henlagt og de store Planer gik i Lyset, men Episoden er betegnende baade for Tiden og for Manden¹⁾.

Med Ansøgningen havde Wielandt ladet følge Prøver af den Adresseavis, som han allerede havde begyndt at udgive fra Aarets Begyndelse. Kollegiet havde ikke ment, at han behøvede noget Privilegium paa den, „saasom det staar ham frit for saadant at trykke, naar Folk vil unde ham den Næring“²⁾. Denne Avis havde allerede 30 Januar foranlediget en Klage fra de hamburgske og lollandske Poster, som mente sig gaaede for nær ved Noget, han agtede at anføre i dem. Det har rimeligvis angaaet Annoncer om Rejse-selskab, hvorfor ogsaa i Planen for Adressekontoret af 1726 optoges den Bestemmelse, at disse Annoncer kun skulde gjælde Steder, hvor de agende Poster ikke kom hen, og at disse ej maatte fornærmes derved³⁾. Det første bevarede Nummer af den er:

¹⁾ Supplik af 26 Novbr. 1722 i Pol. & Kom. Koll. Memorialbog 1720—23 S. 746—55 med Kollegiets Antegnelser af 22 Juni 1725; Kollegiets Erklæring af 8 Marts 1728 i Sjæl. Indlæg 1728 Litr. A; Reskr. af 19 Marts 1728 til Kollegiet i Sjæl. Tegn. 64 Fol. 50; Aktstykker: Nr. 8 a—c; Supplik-Protokol 1725 I Nr. 180.

²⁾ Aktstykker: Nr. 8 c.

³⁾ Generalpostamtets Korrespond. Prot. 1725 Nr. 186, 209; Planens § 2 hos P. v. Westen p. a. St. S. 11—12.

Adresse og Notifications

(Vignet)

R e l a t i o n

Fredagen dend 19 Januar. 1726.

Vignetten er en sexoddet Stjerne, omgivet af Bogstaverne M S J G N V. Bladet, som findes i det kgl. Bibliothek, udgjør to Oktavblade paa $5\frac{1}{4}$ " Højde og 3" Brede. Der kjendes endvidere et Aftryk af Nr. 12 af Fredagen den 23 Februar; og i det kgl. Bibliothek haves paa to Oktavblade „Nr. 6 Notifications Relation Fredagen dend 15 Februarii 1726“. Vignetten er der en Haand, der holder en Buket ud over et Landskab, og Bogstaverne B. E. E. H. F. I. R. E. B. H. F. I. M. O. K. Alle tre Blade ere udkomne hos Wielandt. Uden Angivelse af Bogtrykker er et Aftryk af en „Liste, Over hvis som er angiven og efterspurdt i det Kongel. privileg. Adresse Contoir i Kiøbenhavn til den 18 May Inclusive 1726“ paa et aflangt Kvantblad¹⁾. Avertissementerne ere i disse Blade ordnede under Rubriker, saasom: „Sager, som ved Auktion ere tilkiøbs“, „Personer, som søge Condition“, „Paa Rente forlanges“ o. s. v. „Listen“ indeholder tillige „Penge Cours“.

Fra Begyndelsen af 1726 havde man ogsaa faaet aabnet Adressekontoret i Hofapotheker Gottfried Beckers Gaard paa store Kjøbmagergade lige for Silkegade, nuværende Matr.-Nr. 67 i Frimandskvarter, Gade-Nr. 9. Paa Huset blev opslaaet en stor Tavle, hvor-

¹⁾ Aftrykkene findes hos P. v. Westen p. a. St. S. 81—84.

over der prangede en forgyldt tolvoddet Stjerne med Krone og Kongens Navnetræk. Planen af 15 Januar 1726, hvoraf et Uddrag strax offentligjordes i Wielandts Maanedavis, stemmede i det Hele med Planen af 1706. Kontoret var aabent om Sommeren fra om Morgenen Kl. 6 til Kl. 8 om Aftenen, om Vinteren fra Kl. 8 til Kl. 6. De væsenligste Udvidelser vare, at man skaffede Skibe Fragt og Passagerer, tilbød Lokale for Auktioner og endelig aabnede en Vexelforretning. Et aarligt Abonnement aabnedes paa den „Liste eller Specification“, som hver Mandag udbragtes af Kontorets Bud. Det vides ikke, om denne Avis er ophørt 1726 eller vedbleven til Ildebranden 1728, da Beckers Gaard brændte, hvormed Kontorets Virksomhed ophørte¹⁾.

Før Wielandts danske Ugeavis fremtraadte 1721, hørte den tarvelige Averteren hjemme i den tyske Ugeavis; ogsaa i den følgende Tid benyttedes de tyske og franske Aviser dertil, men da de danske Aviser nu udkom lige saa ofte som de tyske, var det naturligt, at Averteringen maatte trække sig hen til dem. Det skete hurtigt, og der vil derfor i det Følgende kun blive taget Hensyn til dem. Wielandt havde ikke strax bragt Liv i Annoncevæsenet, hans „Extraordinaire Relation“ af 1721 har neppe indeholdt flere Avertissementer end Postrytteren for 1720. Først 1725 tiltog de stærkt, fra November maatte de trykkes med smaa Typer. Udenbys Abonnenter besværede sig 1726 der-

¹⁾ Nyt historisk Tidsskrift V S. 251—55; Planen, som er aftrykt hos P. v. Westen p. a. St. S. 10—14; Notits i Holst. Correspond. Nr. 27 af 15 Febr. 1726.

over, og han maatte love fra næste Aars Begyndelse at lade udgaa en aparte Nouvelle med slige Ting en eller to Gange om Ugen¹⁾; men det ses ikke at have frugtet, Avertissementerne tog jævnt til — efter Ildbranden endnu mere end før; den halve Avis kunde være fyldt med dem. Om Wielandt er vedbleven at udgive Adressekontorets Avis, vides ikke. Hans „Extraordinaire Relation“ indeholder i sidste Halvdel af 1726 flere Annoncer fra Adressekontoret, og „Notifications-Relationen“ af 1726 har Annoncer, som henviser til Wielandts Bogtrykkeri med Hensyn til Kjøb af adskillige Varer. Der er ikke faa Annoncer i Wielandts Aviser, hvoraf det fremgaar, at han har benyttet sit Bogtrykkeri som et Adressekontor. Et lykkeligt Tilfælde har bevaret os to Oktavblade med Titel: „Nr. 14 Notifications Relation den 7 Martii 1730“²⁾. Det er et Avertissementstillæg til Wielandts danske Ugeavis, men har staaet i løsere Forbindelse med denne, thi det har en særegen Nummerering. Dette enkelte Nummer viser, at Wielandt ogsaa efter Adressekontorets Ophør ikke har opgivet Tanken om Udgivelsen af en Adresseavis i Forbindelse med sin politiske Avis. Den vedblev under samme Titel at udgaa sammen med hans Ugeaviser, Berling lod den udkomme som en integrerende Del af sine Posttidender, og den lever endnu i Berlingske Tidendes Morgenavis. Denne Ordning skyldes altsaa fra første Færd Wielandt, og vi kunne saaledes konsta-

¹⁾ Dette Værks III S. 56, 234.

²⁾ Mellem Nr. 10 og 11 af Extraord. Rel. i kgl. Bibl.

tere den Betydning, som hans Virksomhed ogsaa paa dette Omraade har haft for den danske Presse.

Fra Wielandts Enkes Tid er en Mængde af disse Notifications-Relationer bevarede ved Aviserne. I Begyndelsen ere de udkomne en eller to Gange om Ugen, hvert Nummer bestod af et eller to Blade; fra 1736 udkom de temmelig regelmæssigt hver Mandag og Fredag med fire Oktavblade. Samtidig tiltog Annoncerne i Hovedavisen gjennemsnitlig fra een Side i Aaret 1731 til tre Sider 1748. Aarene 1736 og 1737 betegne et stærkt Opsving for Averteringen i Aviserne. Høpffners Aviser, som i Begyndelsen kun averterede sjældent, naaede snart op i Række med Wielandts. 1736 indeholdt de i Gjennemsnit tre Sider Avertissementer, og man begyndte at udgive et Avertissementstillæg „Extraordinair Notification“, som ikke var nummereret, men fulgte med Avisen, naar Behov gjordes, i en Størrelse fra eet til fire Blade. Lignende Tillæg have ledsaget „Dänische Fama“. Undertiden træffes et dansk-tydsk Blad. Deres Nærværelse antydes indtil 1743 ved Ordet „Extra“ paa Foden af Hovedbladet: 1736 har der været 17, 1748 45. Deres Tal er efter den Tid neppe aftaget, de findes i stort Antal ved Aargangene 1747—50, medens Avertissementerne fyldte omtrent Halvdelen af Hovedavisen og tilsidst tryktes med meget smaa Typer. Den svære Tilgang, Avertissementerne fik i Berlings Aviser, var saaledes vel forberedt. Berling havde før haft Tanken om at gjøre Noget i den Retning. Baade 1745 og 1746 havde han søgt om Privilegium paa at trykke to Gange om Ugen alle danske Avertissementer og Notifications, som ellers fulgte med Aviserne, og for

saa vidt som de ikke fyldte et Halvark, supplere det med et dansk Uddrag af de mærkeligste Postefterretninger¹⁾. Deraf blev der Intet, men sine Posttidender ledsagede han lige fra Begyndelsen med Tillæg, der bar samme Nummer som Hovedbladet og i Reglen havde dettes halve Størrelse. Titlen var: „Extraordinaire Avertissemens til de Kiøbenhavnske Danske Posttidender“. 1750 fulgte de omtrent med hverandet Avisnummer. Avertissementerne udgjorde to Trediedele af hele den danske Posttidendes Indhold, og den var dog en efter Datidens Forhold stor Avis²⁾.

Medens de politiske Tidender tilegnede sig Annoncevirksomheden, hvilede Adressekontoret. Den 10de Juli 1731 havde v. d. Osten faaet Privilegiet konfirmeret. Først 1739 trak han Wielandts gamle forkastede Projekt af 1722 frem, men Kancelliet fremdrog paa sin Side Politi- og Kommercekollegiets gamle Betænkning og resolverede: „Paa dette egennyttige og Publico alene til Tvang, Byrde og Bekostning geraadende Forslag er Intet at reflektere“, og Projektet forkastedes paany³⁾. V. d. Osten døde samme Aar den 8de November, og Privilegiet konfirmeredes 5 Februar 1740 for de af hans Sønner, som ikke havde Del i de ved Hofetatens

¹⁾ Suppl.-Prot. 1745 II Nr. 831; 1746 II Nr. 553; Supplik af 10 Novbr. 1745 i Pakke 198 i Konst. Ark.; Konst. Kopibog 1740—49 S. 418.

²⁾ Jvf. dette Værks III S. 153—55.

³⁾ Sjæl. Reg. paa Konfirmationer 1730—39 Fol. 246; Suppl.-Prot. 1739 I Nr. 406; Oversekr. Brevbog 1739—40 Nr. 1042 S. 106.

Auktioner faldende Revenuer¹⁾. Den ældste af Brødrene, Kapitajn Ludvig Christian v. d. Osten forsøgte at kalde Kontoret til Live, men synes at være bleven hindret deri ved en trykkende Kontrakt, som Faderen havde indgaaet med Garnisonsauditor ved Kronborg, Samuel Gottfried Meyer, som Bogholder ved Portechaiserne²⁾. Den 24de Marts 1744 bortforpagtede Brødrene Ludvig Christian, Christopher Casimir og Otto Frantz v. d. Osten Portechaiseprivilegiet til ham. Adressekontoret undtoges udtrykkelig derfra³⁾; men efter Ludvig v. d. Ostens Død 1748 gav de to overlevende Brødre Hofstatens Auktionsforvalter, Prokurator Niels Holm, Fuldmagt til at holde dette. Fuldmagten maatte ikke overdrages til nogen Anden, saa længe han holdt Kontoret ved Magt, han fik Forkjøbsret til Privilegiet og skulde nyde en Fjerdedel af Nettoindtægten.

Adressekontoret aabnedes da fra Nytaarsdag 1749 i Holms Bolig paa Hjørnet af Kompagnistræde og

¹⁾ Bvl. af 3 Maj 1707 for v. d. Osten til at have Direktion over Auktionerne ved Hofretten, konfirmeret 10 Juli 1781, extendedes 10 Maj 1782 til Sønnen Friederich Felix og Adolph Siegfried (Sjæl. Reg. 54 Fol. 212, 564).

²⁾ Allerede i Extr. Rel. 1726 Nr. 92 averteres: Mr. S. Gr. Meyer, som haver Port-Chaiser at bortleye, haver forandret sit Quarteer fra Kræmmer-Compagniet, og er nu logerende hos Mad. Liphart ved Stranden, lige over for Sprøyte-Huset, hvor eenhver, der enten behøver port-Chaiser, eller forlanger Billetter, kand blive betient. Jvf. det i Werlauffs Antegnelser S. 419 Anm. fra samme Aar meddelte Avertissement.

³⁾ Suppl.-Prot. 1740 II Nr. 793; Oversekr. Brevbog 1739—40 Nr. 212 S. 420; P. v. Westen p. a. St. S. 15—19. Den fjerde Broder, som havde Deel i Privilegiet, Carl, var sindssvag. Meyer blev 21 Febr. 1749 beskikket til Birkedommer paa Læss.

Knabrostræde, efter at en Plakat af 23 Decbr. 1748 havde underrettet Publikum derom. Planen, som først udgik 25 Januar, var en mere systematisk ordnet Ud-gave af Planen af 1706, men Kontoret¹⁾ holdt hverken Auktionslokale eller Vexelbutik som 1726. Abonnenter indbødes til den hver Uge fra Kontoret udbragte trykte Liste, som udkom i Begyndelsen af Februar¹⁾, saaledes:

Anno 1749 den 7de Februarii

Bliver

Fra det Kongelig allernaadigst bevilgede

Adresse-Centeir

I Kiøbenhavn

Følgende Efterretninger til Publici Nytte bekendtgjorte.

No. $\left(\begin{array}{c} \text{Kongens} \\ \text{kronede} \\ \text{Naametræk} \end{array} \right)$ 1.

Bladet, som findes komplet i det kongl. Bibliothek, tryktes i det Wielandske Bogtrykkeri og udkom een Gang om Ugen, indtil Begyndelsen af Maj med 4 Kwartblade, derefter kun med 2 Kwartblade, men i større Format og med mindre Typer. Aarsabonnenterne betalte Bladet med „en liden Kjendelse efter eget Behag og Godtbefindende“ og fik desuden en Anmeldelse i Kontoret og en Publikation i Avisen ganske frit. Ellers betaltes for en Indtegning og første Bekjendtgjørelse 8—16 Sk. eller mere (Planens § 17, Bladets Nr. 3—8 og 11). Det var altsaa tildels et gratis Avertissementsblad, men slog lige saa lidt an som sine Efterfølgere her indtil denne Dag. Indholdet var, som

¹⁾ P. v. Westen p. a. St. S. 19—21; Avertissement i Nr. 1, Notifications-Relation af 8 Januar 1749 i Berlings Posttidende i kgl. Bibl.; Plakaten paa 1 Folioblad i kgl. Bibl. er aftrykt hos v. Westen; Planen 4 Bl. in 4to i kgl. Bibl.

i den tidligere Adresseavis, ordnet under faste Rubriker. Foruden Annoncer om Tjenestessøgende, Salg, Løje, Forpagtning, Pengelaan, Frem- og Efterlysning meddelte Bladet Underretning om Tallet paa Kopulerede, Fødte og Døde, om Torvepriser, ind- og udgaaende Skibe og Rejsendes Navne, men efterhaanden bleve de private Avertissementer færre og færre; tilsidst havde det kun to af Tidens mest ihærdige Averterende, en Urtekræmmer og en Porcellænshandler tilbage. Forgjæves averteredes det fra 17 Oktober (Nr. 37 og følg.), at Anmeldelser og Bekjendtgjørelser for Fremtiden kunde have gratis „alleene paa det Vedkommende fra eet Stæd som det retteste om alle saadanne Ting kand have Kundskab og Oplysning“; med Nr. 48 af 31 Decbr. ophørte Avisen med følgende Annonce: „Endskiønt dette, nu 3die Gang anlagte Adresse-Contoir, havde haabet og ventet, ligesom og er giort ald Fliid og Umage for, at det efter dets allernaadigste Privilegium til Publici Nytte skulde vedvaret, saa maae det dog erfares, ikke alleene endnu, at have samme, men større Skiebne end som forhen; Thi dets forrige Ophørelser har haft sine Aarsager: af Pesten 1711, og af Ildebranden 1728; Men nu ingen anden Aarsag, end, det som under Adresse-Contoiret alleene skulde henhøre, har ved Tidens Længde, faaet Stæd udi Avis-Trykkernes Notificationer; Altsaa bekjendtgjøres herved, at meerbemeldte Adresse-Contoir, derfor, nu igien, og indtil videre maae cessere og nedlægges.“ Det er en Fejl, naar det er sagt, at Kontorets Ophør var en Følge af Holms Død, thi denne indtraf først midt i

September 1751;¹⁾ det var, som Annoncen siger, de politiske Tidenders Konkurrence Kontoret ikke kunde udholde. Først 10 Aar efter aabnedes Adressekontoret paany for ikke mere at lukkes. Ved Siden af forandrede Tidsforhold og sejt Udholdenhed hos den bekjendte Agent Hans Holk, som var Sjælen i Foretagendet, skyldes det heldige Resultat vist mest, at han i Adressekontorets Efterretninger med et godt journalistisk Greb paa, hvad der faldt i det store Publikums Smag, satte et afvejlende underholdende Stof i Forbindelse med Avertissementerne, hvis Omraade han tillige udvidede.

Avertissementernes Omraade var dog allerede temmelig udstrakt i den Tid, vi have med at gjøre. Hvor belærende Avertissementerne i mange Henseender kunne være med Hensyn til forrige Tidens Tilstande, kan ses af den udstrakte Benyttelse flere Forfattere have gjort af dem;²⁾ her skal der kun gives et Omrids af deres Indhold og Udvikling. Størst Plads indtog Annoncer om Auktioner, dernæst om Kjøb og Salg af faste Ejendomme, hvortil slutter sig Bortleje og Bortforpagtning. Beskrivelserne af Ejendomme og Lejligheder ere tidt vidtløftige og anskuelige.³⁾ Der-

¹⁾ Bvlg. af 17 Septbr 1751 ang. hans Begravelse i Sjæl. Reg. 62 Fol. 866 i Ministeriernes Arkiv.

²⁾ E. Werlauff i Antegnelserne til Holbergs Lystspil og fl. St. og Chr. Bruun i Udgaven af Holbergs Epistler o. fl. St.

³⁾ f. Ex. Gehejmeraadinde Harboes og Gehejmeraad Lentes Ejendomme uden Østerport Extr. Rel. 1728 Nr. 8 og 9; Lejlighed i Politimester Himmerichs Gaard paa Graabrødretorv Extr. Rel. 1728 Nr. 55. Gjenstandenes Beskrivelse er

efter følger lignende Omsætninger af Løssere, Skibsladninger og fast alle mulige Værdigjenstande. De Handlendes Averteren var i stadig Tiltagen; meget oplysende ere de store og detaillerede Avertissementer fra Urtekræmmere, Delikatesse-, Galanteri-, Vin-, The- og Porcellænshandlere. Fremmede Kjøbmænd falbød ikke saa sjældent deres Varer: en Persianer forhandler tyrkiisk Røgtobak, Tydskere Repeteruhre, Tobaksdaaser og Galanterisager, Tyrolere Kanarifugle, en Italiener Barometre,¹⁾ engelske og hollandske Skippere Østers og Kabliau, Tydskere og Hollændere Frugtræer. At vække Opmærksomhed ved Annoncens ydre Fremtræden kjendte man ikke til, og Aviserne frembød derfor ikke det brogede Udseende som vore Avisers Avertissementsspalter. Undertiden holdt man Linierne lidt inde paa Siden, en eneste Gang findes Afbildninger, da en Mand anbefaler sig med at opsætte Servietter „udi skønne Figurer, hvor af nogle til Eftersiuun staae her hos trykte“ (Posttrytter 1736 Nr. 92). At man forstod sig ret godt paa at anbefale sine Varer, vil man senere faa at se. Meget kraftige vare Anbefalingerne af

tidt oplysende f. Ex. over en Karet til Salgs i Aarhus (Berlings Posttidende 1749 Nr. 9 Tillægget): „En meget proper Karet a deux fonds til 4 Personer med rød blommed Plys inden i, med Billedhugger-Arbeyde, meget smuk malet og forgylt, med Messing-Zirater og Berliner Bommer.“

¹⁾ Det ældste Avertissement derom findes allerede i Maanedesavisen for 1708, Juni, hvor Edvard von Palmberg averterer, at han forfærdiger og sælger „allehaande Vøjrligs Visere, som kaldes Barometra og Termometra, som sommetider kand 24 Timer forud vise, hvad Vøjrligt det skal blive, med mere Konst Glasse.“

Universalmidler. De falbødes ofte af de udenlandske Læger, især Tydskere og Italienerne, der som oftest vare Operatører, men undertiden tillige havde et Universalmiddel at forhandle. At man ikke satte sit Lys under en Skjæppe, kan ses af en Del af et Avertissement om et lille Onde: „Det har vel hidindtil siuntendend gandske Verden meesten umueligt, at kunne opfinde Middel imod Ligtorne, som voxer et Menniske paa Fødderne og Tærne; Icke destomindre har dog en vis forfaren og derover sær berømmelig Practicus Chirurgiæ nest dend store Guds Hielp opfundet saadan en Medicin, der paa en ret underlig Maade, og med sær Kraft gjør dend smertefulde Ligtorrens Nagen og Sticken aldeles Kraftesløs, og hindrer ydermeere Pine, saa Ligtorren efter dette almindelige og hielpefulde Middels rette Brug icke alleene gandske svinder, men endog kand aldrig meere igien komme“ o. s. v. Midlet fik man hos Mr. Peder Wulf i Krandsen i Skindergade for 2 Rdl. Portionen „Og om endskiønt Prisen er noget anseelig, saa er dog Hielpen saa meget desto meere forsickerlig, saa at 6 Liigtorne dermed kand afskaffes, og 6 Personer med en Portion hielpes uden ald Modsigelse, naar eenhver af dem, har ickun een Liigtorn at drages med.“ Om personlige Tjenesteydelser kan det i Almindelighed siges, at det endnu kun var det højere Tyende, som tilbødes og søgtes: Kammertjenere, Skriverkarle, Ridefogder. Informationer i Sprog og Skolefag tilbødes ikke sjældent. Det er et Tidens Tegn, at en fornem Familie paa Landet 1748 søgte en Person, som kunde paatage sig at informere „med

Nytte og Nidkjerhed, dog uden Pedanterie“ (Postrytter Nr. 13). Undertiden indbødes til private Foredrag.¹⁾

En betydelig Plads indtog Bekjendtgjørelser fra de utrolig mange Lotterier, især indenlandske.²⁾ De indrettedes af Staten, Byer og Korporationer, Private til Fordel for Kirkebygninger, Vajsenhuse, Skoler, Fattige, den grønlandske Mission o. s. v. eller for private Folk, som havde lidt en eller anden Skade og derfor fik Tilladelse til at sætte Et eller Andet „paa Spil“. Der bortspilledes Penge, Jordegods, Bøger, Varer, Pretiosa, Skilderier, Heste m. m. Noget senere end Lotterierne begyndte Annoncerne fra den lange Række af Enkekasser, Pensionskasser, Forsørgelses-selskaber for forældreløse Børn, Ligkasser, Livrentesocieteter; 1723 viste sig en Enkekasse i Kjøge, men disse Interessentskabers rette Tid ligger efter 1736. Bekjendtgjørelser fra Autoriteter og allehaande offentlige Institutioner vare overhovedet i stadig Tiltagen. Den første Indkaldelse af Arvinger og Kreditorer i et Bo findes i Wielandts danske Ugeavis af 1723, Nr. 60 af 26 Juli, men de vare endnu meget sjældne, først fra 1725 bleve disse Bekjendtgjørelser fra Skifteretterne staaende og almindelige Artikler og indtog stor Plads. Fra 1730 begyndte Indbydelserne til Prænumeration

¹⁾ Allerede 1708 (Maanedsavisen for Septbr.) holdt Mag. Hans Whitte private Kollegier over Geografi med Sideblik til den politiske Historie. Den første anbefaling i en Bogannonce (s. A. Maj) gjælder en af samme Mand udgivet latinsk Sproglære.

²⁾ E. Werlauff, Artegnelser S. 328—30 og Chr. Bruun, Holbergs Epistler II S. 412—18 have givet Fortegnelser paa adskillige, men der er mange flere.

eller Forudtegning med hel eller delvis Forudbetaling paa en Bog, som skulde udkomme. Efter sit eget Sigende har Holberg indført denne Skik her i Landet; 1729 samledes der Prænumeraanter paa hans Danmarks og Norges Beskrivelse, og de lærde Tidender for 1730 Nr. 26 af 29 Juni og de „Extraordinaire Relationer“ Nr. 27 af 3 Juli indeholdt den første Prænumerationens indbydelse i Aviserne paa en dansk Bog, nemlig den store Udgave af hans Komedier. Forlæggerne vare ikke sene med at følge hans Exempel. Allerede i Avisens næste Nummer indbød Wielandt til Prænumeration paa Alterbogen og længere hen i Aaret paa en ny Udgave af Forordningerne.¹⁾ Prænumerationerne vandt stor Indgang; Indbydelserne bleve staaende Artikler i Aviserne og fik en vis Betydning ved at indeholde Spiren til Avisernes literære Anmeldelser, som før havde hørt til Sjældenhederne. Disse, naturligvis rosende, Anmeldelser kunde være meget vidtløftige og udgjøre en hel lille velvillig Kritik.

Avertissementerne kunne give nogle Fingerpeg til de offentlige Forlystelsers Historie og overhovedet til, hvad der har tjent til Publikums Underholdning. De „Extraordinaire Relationers“ Nr. 75 af 18 Septbr. 1722 indeholder det mærkelige Avertissement, der aabner den danske Skueplads: „Gives hermed Liebhaberne tilkiende, at udi indkommende Uge bliver her udi Byen begyndt med at præsentere Comoedier i det Danske Sprog, ogsaa dermed til de Lysthavendes Fornøjelse heele Vinteren over continueris.“ Man averterede da

¹⁾ Chr. Bruun, Holbergs Epistler II S. 385—86, V S. 334—35.

kun een Gang for hele Vinteren eller ved særegne Løjligheder, Plakaterne maatte udrette det Øvrige. Dette fandt ogsaa Sted med de Onsdags-Koncerter, som 1727 holdtes i Stad Hamborg i Skindergade (Extr. Rel. Nr. 44). Til et Par andre Koncerter¹⁾, et Voxkabinet og en Skiveskydning til en Træoxe hos en Traktør paa Kildendal²⁾ indskrænke Annoncerne om offentlige Forlystelser sig i Wielandts Tid. Med Ildebranden standsede Theatrets Virksomhed, og den lange dramatiske Fastetid begyndte, der strakte sig over hele Christian VI's Regering. Om man vilde, kunde man 1733 hver Mandag gaa ud i Bræmers Have i Sophiegade, hvor der var „et Hitzerie at see, af en Tyer, Børne og Hunde; Saa og een udklæd, med Schwermere besatt Biørn, som fremføres paa Bagbeenene; Illegemaade Hunde, som ved Tong hidses efter Schwermere; — — Og foruden alt dette, een Plaisier med nogle Vand-Schwermere; Skulle nogen behage selv at medtage en Hund, staaer det dennem frit for“ (Postrytter Nr. 12 og 81). Af og til kan der have været afholdt

¹⁾ Nr. 82 af 13 Oktbr. 1727 i dansk Extr. Rel. og Nr. 8 af 26 Januar 1728 i tysk Extr. Rel. Koncerter i den Coldingske Gaard; Nr. 48 af 14 Juni 1748 i tyske E. R. Vokal- og Instrumental-Koncert i det store Hus ved Stranden mellem Færgestræderne, hvor Generalpostamtet havde været, af udvalgte nyeste Stykker „von starcker und doucer Musique, als Lauten, Viol di Gamb, Viol d'Amour etc. in angenehmer Veränderung.“ Jvf. Chr. Bruun, Holbergs Epistler II S. 440—41.

²⁾ Dansk Extr. Rel. Nr. 61 af 1 August 1727 Voxkabinet; Tysk E. R. Nr. 18 af 14 Febr. 1727 Kapskydning, jvf. Forfatterens Artikel „Vartov-Kilde og Holbergs „Kilderejse““ i Chr. Bruuns Danske Samlinger, 2den Række VI S. 276.

en Koncert¹⁾, og fra 1740 averterede Bladene jævnlig de ugenlige Koncerter, som 1744 førte til Oprettelsen af et musikalsk Kollegium;²⁾ 1749 fik Kjøbenhavn endvidere et musikalsk Selskab; begges Koncerter averteredes. Efter at Theaterforestillinger efter Christian VI's Død vare begyndte paany, kan man betragte Averteren af de danske Skuespil som hørende til de staaende Artikler, hvorimod v. Quotens og de italienske Operisters Forestillinger kun sjældent nævnedes. I Christian VI's Tid synes Kjøbenhavnerne endnu ikke at have faaet Smag paa at ligge paa Landet. Der findes kun et Par Avertissementer om, at Værelser vare til Leje for Herskaber, der vilde „divertere sig paa Landet om Sommeren“, men i Aarene 1747—50 ere disse Avertissementer ikke ualmindelige; man fik ligesom Øjnene opladte for Naturens Skjønhed. „Da nu Markerne og Træerne begynde at grønnes og blomstre, og det bliver behageligt at være paa Landet“, hedder det i Postrytterens Nr. 35 af 1 Maj 1747, hvor der tilbydes Værelser til Leje paa Klaumanns Gaard. Foruden i Stadens Nærhed paa Frederiksberg og i Valby laa man paa Landet som nu i Ordrup og Jægersborg, ved Stranden i Omegnen af Dyrehaven saasom i Taarbæk og ved Christiansholm, i Lyngby, Holte, paa Frederiksdal, i Bagsvær „et Sted noksom bekjendt for sin smukke Situation og sine friske Kilder“ — og man kjørte i Skoven. I Postrytterens Nr. 24 af 22 Marts 1748 falbydes en berlinsk Rejsechaise til fire Personer

¹⁾ Extr. Rel. Nr. 85 af 7 Decbr. 1733, Koncert paa Kræmmerkompagniet.

²⁾ Chr. Braun, Holbergs Epistler II S. 441—51.

„saaledes indrettet, at om Sommeren kand saavel for Sædet som bag Sædet nedslaaes til Fornøjelse, særdeles naar man kører i Skoven“. Endelig maa det her ved Forlystelserne nævnes, at Stadens Traktører i Avertissementer indbød Folk til at besøge sig; det ældste findes i den tyske Postrytter Nr. 9 af 30 Januar 1719, hvor Traktør Kühn i „den Danske Krone“ paa Hjørnet af Stranden og Færgestræde tilbyder Værelser til Leje til Selskaber og Fester med Traktement og Musik.

Uagtet Averteringen var saa almindelig, synes Avisudgiverne før Berlings Tid ikke ret at have faaet Øjnene op for dens Betydning i en Avises Økonomi. I Juli 1740 bekendtgjorde i det Mindste den Wiendtske Maanedsavis, at Avertissementerne ikke maatte overstige 12—14 trykte Linier, da de undertiden maatte udelades „formedelst saadanne Notificationers alt for store Vidtløftighed, der, efter manges Klage, forvolder dem Kiødsomhed, som finde meere Behag udi at læse det nyt, som indføres om Udenlandske Forandringer, end Domesticques Handlinger.“ Skete det ikke og stillede der ikke Sikkerhed for Betalingen, vilde Avertissementer fra Provindserne slet ikke blive optagne.

Avertissementerne, skulde man tro, maatte være den mest lidenskabsløse Del af en Avis, men de ere den Del af Avisen, som Publikum selv skriver, og efter at Averteringen var bleven almindelig, blev det der, man udkæmpede private Smaafejder, imødegik udsprede Rygter, skjult udgød lidt Ondskab, og i det Hele den Skrivelystne nedlagde, hvad han mente, at Almenheden kunde have godt af at blive oplyst om.

Allerede Wielandts Tid har en lille Fejde at opvise mellem Byfogden i Præstø og Ejeren af Nysø om Retten for Markedsfolk til at opføre Boder paa en Grund udenfor Byen (Extr. Rel. 1725 Nr. 78—80, 83), og Skomagerlauget imødegik det af ildesindede Mennesker udsprede Rygte, at deres Lotteri ikke vilde blive komplet (Extr. Rel. 1725 Nr. 95—97). Den kongelige Kjøkkeninspektør Rasmus Holders har haft stor Lyst til at lade Publikum kaste et Blik ind i hans private Liv. En Gang fortæller han, hvorledes han ved et Gaardsalg „af een sin forhen værende Veu udi halvandet Aar qvækkelagtig er bleven fixeret (Extr. Rel. 1727 Nr. 6), en anden Gang lyser han efter sin Datter og lover „en billig Discretion“ til den, der kan underrette ham om, hvor hun opholder sig, „paa det denne hans Daatter ey og skulde komme iblandt forføriske Mennsker“. Hendes Kurator, Prokurator Fr. Horn, bekjendtgjorde da, at hun forgjæves havde søgt at formaa Faderen til at tilbagekalde sin „Proclamation“, og at hun med Attester kunde bevise at have „opført sig saaledes, som en honnet og Ære-kjær Jomfrue sømmer“, og han bad derhos, „at de Critiquer, som samme Proclamation mueligen kand have givet Anledning til, maa vorde ophævede“ (Extr. Rel. 1737 Nr. 35 og 46). Strax efter bekjendtgjorde Holders, at han havde maattet sælge sin Gaard paa Vesterbro med Tab og aabne et Kaffehus i Skidenstræde „formedelst 2de med hans første Kone havende Sønner deres over hannem ærhvørvede Dom paa 800 Rdlr. til begge“ (Postrytter 1737 Nr. 62). Tilsyneladende uskyldige Annoncer fremkalde voldsomme Vredesudbrud, f. Ex.

„Da et Lasterfuld og malicieux Menniske udi Notificationen af 5 huius har ladet sætte, at hos Sr. Haetke paa Ulfelts-Plads var levende Carusser at bekomme, hvilket ej var Sandfærdig; Saa paa det at Publico om om saadant et Skarns Menniskes Løgnagtige Beretnings Urigtighed kan vorde inde, bliver sligt herved tilkiende givet“ (Posttrytter 1746 Nr. 98). God Grund til at blive vred var der, naar der averteredes, at i Sr. Veiles Hus i Laxegade „au Café royal“ opholdt sig en Voltigeur fra Brunsvig, „som med en besynderlig accuratesse veed at gjøre artige og Forundringsværdige Konster, item med Fordeel og uden nogen risqve forstaaer at pointere i Pharon, saa og med en utroelig Hurtighed kand changere et par Tærninger.“ Sr. Veile erklærede da ogsaa den for en Kalumniant og Ærefornærmer, der turde paasige ham Sligt, og Avisen forbeholdt sig at søge „den Guds-forgaaene Ophavsmand“ for Retten og erklærede, „at man kand ikke ansee saadant for andet, end for en malicieux Digt af et malhonet og ilde-sindet Menneske, der har havt det Forsæt, enten at sætte disse Kongel. Privilegerede Tidender i Miscredit, eller at blamere bemeldte gode Mands Huus“ (Posttidender 1749, Tillægene til Nr. 21 og 22). Stifterne af de mange Enkekasser havde nok at gjøre med at forsvare sig imod deres Angribere. Stifteren af den kongl. privilegerede Enkekasse paa Guldhuset, Joh. Dan. Albrecht, i hvis Hænder Kassen senere viste sig at være paa Nippet til at gaa fallit, imødegik saaledes vidtløftigt dem, som satte deres Hoveder i Pant paa, at Kassen ikke kunde bestaa, og bad „alle dem, som indbilde sig at være klogere, end Gud og vores Allern.

Konge og Hans Ministre, hvilke uden Tvivl forud nøye haver overlagt og indseet Sagen, og derfor i Naade approberet og confirmeret den“, at de „i Fremtiden vil forsyne sig med fleere Hoveder, end de nu have, eftersom det ellers vilde komme til at koste dem mange Hoveder“ (Postrytter 1749 Nr. 15).

Bladudgiverne havde Grund til at tage sig i Agt for slige Avertissementer; man ved, at de et Par Gange have haft Ulejlighed af dem. Byfogden Christian Bentzon i Stubbekjøbing var for Ærefornærmelser imod sin Præst Erik Hollender og Hustru af Højesteret bleven idømt en Mulkt. Vel for at hævne sig lod han i Høpfners Postrytter (Nr. 20 af 9 Marts 1742) for Betaling indrykke en Prænumerationsindbydelse paa en Udgave af alle Sagens Procesakter, som han sagde, for at indsamle den idømte Mulkt. Høpfner erklærede, at Annoncen ikke havde været underskrevet, han havde ikke mere Koncepten i Hænde og vidste ikke, hvem der havde indleveret den, men han indrømmede, at Avertissementet var fantastisk og ganske usædvanligt. Man fandt Sagen saa betydelig, at et Reskript af 30 Marts befalede Konsistorium at kalde Høpfner for sig. reprimandere ham for sit ubesindige og dristige Forhold i at trykke og bekjendtgjøre en saa kjendelig ublu Notification og Begjæring til Kollekt, lade ham erlægge en Mulkt af 20 Rdl., hvis han ikke paaviste, hvem der havde indleveret det, og endelig advare ham, „at han efterdags bruger mere Eftertanke og Forsigtighed i at skjønne om, hvad som ved Aviserne eller i andre Maa-der maa trykkes eller notificeres eller ikke.“ Det lykkedes ham dog senere at kunne paavise en Skipper,

der havde indleveret det, og han fik saa sine Penge tilbage.¹⁾ I dette Tilfælde kunde jo Annoncen dog siges at indeholde en skjult Kritik over Højesteretsdommen, men en lignende Grund synes end ikke at have været tilstede ved den anden Sag. En Tøjmaker Joh. Gottlieb Rabe lod baade i Wielandts og i Høpfners Aviser (Posttrytter Nr. 57 af 15 Juli 1748) „paa det ydmygste og veemodigste bekiendtgjøre for Publico, og inderlig bede de Respective Høye og Nedrige Christelige og medlidende Hierter, at de dog af Commiseration vilde afkiøbe ham“ et Parti Klædestoffer af forskjellig Art. „Alle disse Sorter er han af Mangel paa Afsætning bleven nødt til at sætte i Pandt paa det Kongl. almindelige Vahre-Magazin.“ Han udviklede nærmere, hvorledes man kunde komme ham til Hjælp, saa at han kunde betale „det kongl. Forskud“, da „hand paa saadan Condition ikke længere kand fabriqvere.“ Det synes at være affattet i god Tro, men det kunde jo rigtignok ogsaa indeholde en Insinuation af, at det kongelige Varemagasin trykkede Priserne for de private Fabrikanter, og dette har vel været Økonomi- og Commerce-Kollegiets Opfattelse, thi idet det udtalte, at slige urimelige og mange Inkonvenientser medførende Avertissementer ikke vare til at taale, befalede det Konsistorium at kalde Fru Wielandt og Høpfner for sig og paa det skarpeste foreholde dem, at de vel for deres Adfærd havde fortjent en eftertrykkelig Straf, men at man haabede, at de i Fremtiden-saa sig bedre

¹⁾ Fogtmanns Reskriptsamling IV 2 S. 314—15; Sjæl. Tegn. 72 Fol. 623; Konst. Kopibog 1740—49 S. 143, 187, 195. Supplik-Prot. 1742 II Nr. 195.

for; men hvis de alligevel paa ny indrykkede slige upaalidelige Avertissementer, vilde de derfor ufejlbarlig have at vente den sværeste Revselse og Afstraffelse. Fru Wielandts Faktor, Just Weidemann, erklærede for Konsistorium, at hun ikke havde mærket, at Avertissementet var „præjudicialt“, og derfor indrykket det som andre Avertissementer. Høpffners Fuldmægtig, Lorentz Selmer, forklarede, at han havde forespurgt sig hos Magasinherreerne, som havde sagt, at det vel var beklageligt, men at det ikke kom dem ved, om det blev trykt eller ikke, og Rabe havde paa Selmers Indvendinger svaret, at han behøvede det trykt og var Mand for at holde ham skadesløs. Konsistorium gav dem da den befalede Reprimande. Det bør erindres, at den juridiske og filosofiske Professor Christian Thestrup ikke havde villet, at Universitetet skulde gjøre sig til Tjener for Kollegiets Vilkaarlighed, men overfor sine Embedsbrødre havde nedlagt en kraftig Protest. Han havde i Konsistorium udtalt, at der efter Kollegiets Brev ingen Reprimande kunde ske, helst til Fru Wielandt, som end ikke sorterede under Konsistorium, men at det var bedre, man bad Kollegiet selv reprimandere Bogtrykkerne, da Universitetet Intet havde med Censur af slige Ting at bestille, men at den snarere henhørte under Postamtet. Da hans Ord ingen Gjenklang fandt, forlod han Mødet, førend Bogtrykkerne bleve indkaldte og vilde ikke have med Sagen at bestille ¹⁾

¹⁾ Om det almindelige Magazin se Nordisk Tidsskrift for Politik, Ekonomi och Litteratur 1866 S. 143; Skriv. fra Gørlands-Oekonomi- og Kommerce-Kollegiet til Konsistorium af 18 Aug. 1748 i Pakke 198 i Konst. Ark.; Konsts Svar i Konst. Kopibog 1740—49 S. 163; Thestrups Votum Konst. Fhdlpr. under 4 Septbr. 1748.

Inden vi slutte, kunne vi ikke undlade at omtale en Mand, der billigvis bør nævnes som Averteringens første Heros, en Mand, hvis Avertissementer i en lang Aarrække hørte til Hovedstadens gratis Forlystelser, den bekjendte Statskirurgus Frederik Rejsers værdige Samtidige og Medbejler som Stilist. Stilen kommer først i sit rette Lys, naar man kjender Manden, derfor et Par Ord om den skrydende Reklames Ældste om ikke Ypperste i den danske Presse — Kilian Drubin. Nærmere Bekjendtskab vil vise os ham ikke alene som en komisk, men ogsaa som en temmelig uhyggelig Personlighed. Han hørte til en Slægt, hvis Medlemmer alle bar samme Navn. 1687 fik en Kilian Drubin (den Ældre) Bestalling som agende Post mellem Kjøbenhavn og Hamburg. 1714 afstod han Tjenesten til Erlunds Stedfader Elias Levesen og tog Ophold i Hamburg, hvor han døde først i Tyverne. Hans eneste Søn Kilian Drubin (den Yngre), som ligeledes blev agende Post paa Hamburg, er død omtrent 1719. Han efterlod af et første Ægteskab en Søn, vor Kilian Drubin, som et Par Aar kjørte Post for sin Stedmoder Marie Clausen, men da hun giftede sig paany, fik hendes Mand Andreas Holst Bestillingen.¹⁾ Den 11te Decbr. 1722 fik Drubin Bevilling til at aabne en Galanteri-handel, men et Aars Tid efter gik han fallit og rømte fra Byen for sine Kreditorer, men fik 24 Marts 1724

¹⁾ Patenten 1687—88 Fol. 570; Sjæl. Reg. 49 Fol. 146; Sjæl. Tegn. 62 Fol. 338; Generalpostamtets Korrespond. Prot. 1718—21 Fol. 217, 239; 1723 Nr. 455, 637, 511; Gnrpostamtets Resolutionsprot. 1731—25 Fol. 243; Sjæl. Reg. 59 Fol. 683.

amtet, i Kollegierne, ved Hoffet, tydsk eller dansk „er mig lige angenemt.“ I en Supplik af 30 Septbr. 1729 siger han: „Naar kuns bare til et Embede gelanger, hvorved jeg kan tjene min Gud retskaffen og min Konge tro og redelig, og ej for Intraders Manquement skulde besmitte min Samvittighed, — thi dets Aarsag jeg og aldeles ingen Betjening ved Toldvæsenet agter at forestaa.“ Det forstaaer sig, at han ikke glemmer at erindre om sine Tjenester, sit Pengetab „indtil Klædning paa min Krop, jeg til min Konges Interesses Propagation endelig udstod og Sagen raisonabel udarbejdede til allerhøjeste kongeligt Behag,“ om de Fjendskaber og Forfølgelser, han havde været udsat for fra Slægt og Venner. Han beder om en Pension af 150 eller 100 Rdl. eller et Forskud strax, „thi Vandet gaar mig over Sjælen lignelsevis.“ Og saa hentyder han til „Hans Majestæts kongelige Forsikringer og af mig derpaa tagne Resolution og Mesures i Henseende det udi Jylland resolverede Giftermaal, hvis Fuldførelse ej af mig kan præsteres, saafremt mig ej med faa Dages Forløb af Deres Kongl. Majestæt bliver meddelt allernaadigste og skriftlige Expeditiones, hvormed jeg ser mig hjulpen.“¹⁾ I denne Supplik er Manden færdig, saadan som vi se ham i Aviserne, da han fra 1732 dukker frem som Parykmager eller, som han helst kaldte sig, „Paruque-Fabriqueur“. Dermed begynder hans literære Bane, hvorom Holberg, hvis Gjenbo han en Tid var, i Erkjendelse af hans Betydning har sagt:

¹⁾ Möinichens Papirer i Geh. Ark. Skab 8 Pakke 210; Chr. Bruun, Holbergs Epistler II S. 154, 389.

„Vi have nu om Stunder Ingen, der forstaaer at re-kommendere sit Arbejde ved fordelagtige, glimrende og betydende Titler, uden Seigr. Drubin; thi man haver kun at læse hans ugenlige Avertissements udi Aviserne, for at blive overbeviset om, at han er ikke mindre habil Skribent end Parukmager; og er det derfor jeg ikke tager i Betænkning at regne ham blandt vore Tidens Autores.“ Skal man tro Avertissementerne, har han drevet en stor Forretning, „hvor af Danmarks og Norges Provincier kand forsees paa Tro og Love“, holdt 16 Svende, haft jævnlig Handelsforbindelse med Provindserne, især Norge og Jylland. Hans Fuldmægtig indfandt sig altid ved Viborg Snapsting „med en stor Forraad af udvalgte og expres til den Forsending complet propre Paruquer udi Kiøbenhavn i den bekjendte Fabrique forarbejdet.“ Tidt havde Fabriken 100 og 150 Parykker, færdige, „hvilket skeer alt derfor at viise, hvad en Paruque Fabrique er og hvad den bør at forskaffe.“ Ofte bliver der averteret, at til den og den Tid „bliver lagt Fundament til en fuldkommen Sortiment Paruquer.“ En saadan Sortiment maatte være stor for at være komplet; man faar der Oplysning om Datidens mangfoldige Parykformer; der var engelske, franske, spanske, Alonge-, Abbee-, Pidsk-, Pung-, Præste-, Kokarde-, Roset-, Melange-, Demi-Carree-, Miredon-Parykker, for ikke at tale om China- og Ostindiefarer-Parykker uden Pudder i Bukle-Facon; Farverne vare hvide, graa, griseille, cendré, blonde, brune, sorte; og dertil kommer de mange Melleformer og Mellefarver. Som man kunde tænke, manglede det ikke denne Mand paa Projekter. Fra først af havde

han indført Auktioner over Parykker; de holdtes flere Gange hvert Aar. Kongehusets Fødselsdage forglemtes da ikke, f. Ex. „Af K. Drubin er til den 23de November berammet at holde en Auction paa 100 stk. Paruquer hvilke 100 stk. Paruquer ere saaledes alt udi 3de Maaneder forfærdiget, det hver Mand og hver den som finder Behag at tilhandle sig deraf, vil tilstaae, det er en suffisant Gierning for Høye og Lauge at betiene med, inden disse forestaaende Høye Kongel. Geburts-Dage! det er ey ordinair Arbeyde heller gemeent Haar, men det validerer udi alle Grader, som eenhver skal faae at see! Auctionens Catalogi skal viise dens Specification tydeligen NB det allerede bestilte, og de endnu af Høye Liebhabere af kostbare hvid graae Menske Haars Alonse Paruquer bestillende, kand til den Aftalte Minut extraordinaire propre og billig vorde betient, alt paa denne Side ommelte Geburts-Dage“ (Poststrytter 1740 Nr. 92). 1741 fandt han paa noget ganske Nyt, nemlig: „En meget extra avantaigieus indretning paa prænumeration paa paruqver.“ Han slaar ofte paa Patriotismens Strænge og vil, at Landet skal forsyne sig selv med Parykker og dertil kun bruge indenlandske Haar.¹⁾ I at rose sine Varers Egen-skaber og Fabrikens prompte Expedition er han udtømmelig: „Hermed gives til Efterretning, at ey nogen ret ordinair eller gemeen Peruqver ved denne Fabrique ere at søge langt mindre at finde.“ — Parykkerne ere „alle af saa reent et Menneske-Haar, end

¹⁾ Se Avertissementerne i Werlauffs Oplysninger til Dorphs Oversættelse af Niels Klim, Udgaverne af 1857 og 1874 S. 283, Bruuns Anmærkninger til Epistlerne II S. 999—90 og Boyes Holbergiana I S. 231—33.

og af Naturvoxen kruse naturel-Haar, som ey tilforn hos nogen udi saadan anseelig Quantum i Danmark er skeed.“ — „Paruqverne haver saadanne modeste Facons det hver Kiøbende vist vil approbere dem, dets Arbeids retskafne Væsen, dets extraordinaire Fresur, og alt hvad som kand søskes af en fuldkommen god forarbeidede Paruqve, tilligemed sine Haar er baade at finde og at præstere herudi dette Parthie! Saa at alle de af den Civile-Stand kand finde Contentement udi disse Paruquer og det udi al oprigtig Sandhed!“ — „Efter enhver begierende Accordt og Aftale 8 Timer efter Aftalen bliver færdig leveret den Facon, den Couleur, dets Priis, dets Dyd, efter dets Værdie og Behagelighed, som nu Gængs og Mode er.“ — Etsteds roser han en „Myrledong“ Facon med fire Bukler: „samme Model kand viise at være extraordinaire beqvem, modest, og tilligemed grandest anstendig, for Stands Persohner at betiene sig, saasom samme Facons distinguerer sig, mere anseelig og gravitætisk for Characteriserede, end di Myrledongs med 2de Bukker.“ — Alongeparykkerne vare dog fortrinsvis Fabrikens Stolthed: „Kilian Drubin, Paruque-Fabriqueur, udi denne Kongl. Residence-Stad boendes udi Store Kannekestrædet, indtil Paaske Fløtte-Dag! Gjør for Paruque-Liebhavere bekjendt (saavel her udi Danmark som Norge!) i sær for dem, de som ere Elskere og Kiendere af en retskaffen Alonse-Paruqve, af propre og vel dannet Fason, justi efter hver Mands Physiognomie, kort og lang Hals, & Corpus Dannelse, og Couleurs Klædende! Det jeg Kilian Drubin vil og kand (dog uden courieus Skrømt og Argelist af dem som

begierer og bestille sig Alonse-Paruquer) levere det som eendeel her udi Kiøbenh. kand udi dette 1746 Aar sætte Mervielle paa, og med Sandheds og Brugs Erfaring, forundre sig over dets Accuratesse, og fyldeste Fornøjelse!“ —. Efter at han hidtil kun havde arbejdet for Herrer, averterede han 9 Juli 1745: „Saa skal og nu fra Dato af, blive færdig giordt Paruqver par Dames, som af mig, som en Dansk Mand. og Paruquemager, saa propre og pertinent skal vorde præsteret, ligesaa fuldkommen approbabel, som naar dets rette Gierning var forskrevet fra Paris; Dette meldes og det Noble Liebhaberie af Damerne og Fruentimmerne til behagelig Efterretning, endog til dem i Særdeleshed, snm ere udi Provintzierne, naar dets Maal af Hovedets Facons Størrelse, Ørenes Distance, Couleurens Beskrivelse pr. Porto franco ved Misziver indsendes, skal de og udi Særdeleshed nyde en vis Preference udi sin secure Facon og Proprete, frem for dem, som ere her i Staden; thi for enhver, som her i Staden vil avancere sig et Fruentimmer Paruqve, de maae endelig efter deres egen Invention forevise mig en virkelig Model og Portrait derom —.“ Hans originale Avertissementer have været til almindelig Moro, man drillede ham med at efterligne dem; i Postrytterens Nr. 71 af 4 Septbr. 1739 averterede „Sr. Hendrich Bollio, Paruquemagernes Bud. at han havde oprettet en Fabrik og leverede Parykker „af rene Menneske Haar og uden Melange, hvormed Høye og Lave kand blive betient paa bona fide imod contant Betaling. Endnu er aparte nogle St. af adskillige Facons, noget melerede ferdig, og dersom Liebhabere indfinder sig til renne Menneske Haar Pa-

ruqver, forsikkres, at i samme Fabrique ikke bliver forarbeidet noget Melange —.“ I Nr. 80 havde Drubin averteret, at han havde et Kvantum færdig, „dets durabilite og Dyd, skal staae fast og uryggelig saalænge Fabriqueuren Drubin stempler med Haand og Pitskafft, sine Paruqver, med dets sande Værdie —.“ Nr. 85 indeholdt da et langt morsomt Avertissement fra „H. Baulieux, Peruqvemagernes Bud“ i Drubins Stil, hvori siges, at „han er alleeneste ansvarlig for Haarenes Puurhed og uforfalskenhed, og det saalænge der er Haar i Perruquen og Aande i ham. Paa det og Liebhaberne — — kand kiendelig-kiende denne Fabriques Arbeyde for andet, sætter Directeuren paa saadant Arbeyde sit Stempel, som er en Ridder i gammeldags spansk Dragt, og paa det ingen formedelst uforfarenheds Ukyndighed skal tage det an for en Harlequin, staaer som af Riderens Mund udgaaende disse Ord: Don Quiscote de la Manche.“ Drubin var ikke den Mand, som lod Angreb være ubesvarede; i Nr. 90 og 91 opfordrede han Forfatteren til at „prestere sit trykte Skrifts fyldeste Prestando; Endnu en dito af samme Dato lige Coulivre, Monsr. Pellio d'Rudnib,¹⁾ vorde herved solenniter inviteret: Neml. begge bemældte, dets Concipister og Formænd, Een for begge og begge for Een: 1) Endnu engang at lade trykke det samme som ovenmældt er: For det 2) at præstere deres trykte Concipirte Inventione; For det 3) at mælde og nævne

¹⁾ Bogstavomsætning af Drubins Navn; Avertissementet kjendes ikke.

sig som redelige Mænd, som de ere, udi Drubins Huus udi redelige Mænds Overværelse, til den 18 Nov. om Eftermiddagen Kl. 3 Slet: Om hvilket, saafremt det ikke efter denne giordte Invitation fyldestgjøres og efterleves, vil følge baade en solenne publicque og lovlig Belønning.“

I Mandens tidligere Liv synes at ligge fyldestgørende Garanti for, at Annoncerne indeholdt Skryderi, hvad der ogsaa bestyrkes ved satiriske Avertissementers Hentydninger til hans Uvederhæftighed og Mangler ved hans Arbejde; tilsidst synes han ogsaa at have manglet Kunder. Den 25de Februar 1746 søgte han om 10 „secure Liebhabere“ til Alongeparykker om Maaneden, ellers „kunde jeg ey tiene vores Danske Publicum med mine 10 Børnes Education og Lærdom for Mangel af Indtægt dertil! hertil behøves ey at yde Louis D'ors, mens for en redlig Dansk Mands Gierning, efter meere end Pariser Satisfaité! vil jeg lade mig nøye med vores Danske Banco-Sæddeler, thi sligt kiender den Jydske Land-Mand best for sine Haar at imodtage.“ I April forkyndte han fra Aarhus: „Haarene ere in Manibus, og ere alle udi 8 Dage udi Wiborg, og her udi Jydland, med min egen Haand selv afskaaren, af Mennisker gamle Hoveder.“ Alongeparykkernes „Facon og varhafte Proprete og Durabilite skal blive saa goed, ligesaa høyt, som mine 9 levende Børns Education gaar mig til Hierte.“ Allerede 1740 havde han talt om, at der var Interessenter i Fabriken; 1746 udstedte han en Intimationsplan, i Februar 1747 averterede han, at Værket vilde komme i Stand til 11

Juni: „Wiborg Snapsting Reyse, og dets udi Jydland samlende Haar, skulde legge første Fundament til Avantage for Fabriquen og dets Interessenter!“ men før 11 Juni forsvinder hans Navn fra Avisernes Spalter, hvad enten han nu er død eller 11 Junis Gjenvordigheder har faaet ham til at forsvinde fra Skuepladsen.

•

IV.

Den literære Presse. — Societas indagantium. Wielandts lærde Tidender; Hojers Nova litteraria, deres Plan og Ophør. Andre Forsøg. Kritiken og Publikum. De lærde Tidenders Indhold, deres Medarbejdere og Redaktører. Thomas Clitau som Polemiker. Stoffet udvides og Diskussionen indføres i Berlings lærde Tidender.

Den politiske Avises tidligste Aflægger havde Adresseavisen været, men den trivedes først ind i det 18de Aarhundrede, den næste var den literære Avis, og den modtoges strax med almindelig Tilfredshed fra Publikums Side. Faa Uger efter at Denis de Sallo 1665 i Paris havde grundet „Journal des sçavans“, udkom i London „Philosophical transactions“, og inden Aarhundredets Slutning fandtes lærde „Journaler“ — det var deres Særbetegnelse — næsten i alle Europas Lande. Medens de engelske og franske Journaler udkom paa Modersmaalet, fastholdt Tydskland det latinske Sprog i sine „Acta eruditorum“. En kritisk Vurdering indlod disse Journaler sig ikke paa; man forstod ikke at kritisere og var ikke modtagelig for Kritik. Ligesom de politiske Aviser holdt sig til et Referat af Begivenhederne, lod

Journalerne sig nøje med at give en Oversigt over de anmeldte Bøgers Indhold; men allerede denne Virksomhed havde sin store og velgjørende Betydning i en Tid, hvor Samfærselesmidlerne ikke vare stærkt udviklede, idet den literært Dannede derved sattes i Kundskab om, hvad der foregik i Videnskaberne's Verden. Det var ogsaa Alt, hvad man forlangte; man ønskede ikke mere, men fandt, at den Dommermyndighed, Kritikeren tiltog sig, gjorde et utilbørligt Indgreb i den Privates Frihed og indførte et utaaleligt Tyranni i den lærde Republik. Atter, lige som vi have set ved de politiske Aviser, var det her i den af landflygtige, mest protestantiske Franskmand skabte Presse i Holland, at en friere, mere ræsonnerende og tillige mere populær Tone først gjorde sig gjældende og gik ud over Europa. De af Bayle fra 1684 udgivne „Nouvelles de la république des lettres“ vare de første af denne Art. Bayle bortkastede de lærde Journalers tunge og pedantiske Stil og satte i Stedet for deres sprænglærde Afhandlinger smaa pikante Artikler, som henvendte sig til hele det dannede Publikum og gav en virkelig Kritik ikke alene af videnskabelige, men ogsaa af æsthetiske Værker. Senere slog denne fransk-hollandske literære Pressevirksomhed mere ind i en polemisk Retning og, som det træffende er sagt, Holland blev Arnestedet for den liberale og protestantiske Opposition imod det monarkiske og katholske Princip, som var personliggjort i Ludvig XIV¹⁾.

¹⁾ R. Prutz, *Gesch. des deutschen Journalismus* I S. 258, 296 & ff.; E. Hatin, *Hist. de la presse en France* II S. 180, 152,

Hvis man kunde regne Th. Bartholins „Acta philosophica et medica Hafniensia“ til den periodiske Literatur, vilde vi have været tidligt paa Færde, men dette Skrift udkom end ikke een Gang om Aaret¹⁾. I Aaret 1686 har der i Kjøbenhavn været Tale om Udgivelse af en „Journal de Copenhague“²⁾, men det er ikke blevet til Noget, og man maatte endnu i en Menneskealder nøjes med at lære egne og Andres literære Forhold at kjende gjennem Udlandets Journaler, navnlig den i Lübeck 1698—1708 udkommende „Nova litteraria maris Balthici et Septentrionis“.

Vi skulle her berøre et Foretagende herhjemme, som naturligt synes at have maattet lede til Udgivelse af en literær Journal. 1705 oprettede nemlig den daværende Provst paa Regentsen, Søren Lintrup et „societas literaria indagantium“, hvori Magistre og nogle af de lærdeste Studenter optoges. De samledes nogle Gange om Ugen til Diskussionsmøder om lærde Sager, saasom: Akademier, Kollegier, Bibliotheker, nylig afdøde Lærde, Manuskripter og udkomne Bøger, Anekdoter, Stridsspørgsmaal, Problemer, Paradoxer, Opdagelser, Forslag til literære Fremskridt i en eller anden Retning m. m. Herfra synes der kun at være et Skridt til at give Selskabet et saadant blivende Vidnesbyrd om sin Tilværelse, men Skridtet blev ikke gjort. Selskabet ophørte rimeligvis 1706; den af Lintrup førte Forhand-

164 & ff., 327—35 og Les gazettes de Hollande S. 84—85, 125, 184.

¹⁾ Dette Værks II S. 191.

²⁾ Brev af 6 April 1686 fra M. Schultz til Lipstorff i Bayles Nouvelles de la republ. des lettres S. 587—88.

lingsprotokol gaar i det Mindste fra 6 September 1705 til 12 September 1706¹⁾).

Fra det ny Aarhundredes Begyndelse tiltog Journalernes Antal i en forbausende Grad, Bayle vandt Efterlignere i Journaler af mere populær Form — allerede 1688 havde Thomasius i Tydskland udgivet sine „Monaths-Gespräche —, de latinske Journalers Tal blev ringere, literære Artikler fik Plads i de politiske Aviser. Næsten enhver tysk Avis i vort Nabolag fik „gelehrt“ i sin Titel og mødte frem med en lærd Afdeling: „Von gelehrten Sachen“. Omvendt overførte man de politiske Ugeavisers Form paa Journalerne. Det første Forsøg af den Art var de i Leipzig fra 1715 udkommende „Neue Zeitungen von gelehrten Sachen“, som ikke leverede selvstændige Recensioner, men efter indløbende Breve og Korrespondancer udarbejdede deres brogede Indhold, som for den lettere Oversigts Skyld var ordnet under Byer²⁾). Som en tro Efterligning af disse saa vel i Titel som i det hele Anlæg, om end i mindre Maalestok, aabnede Joachim Wielandt den 6te Januar 1720 Danmarks literære Dagspresse med „Nye Tidender om lærde Sager“, der udkom hver Lørdag med fire smaa Oktavblade. Det er heldigt, at vi derved strax kom ind paa den populære Vej og holdt os til Modersmaalet. Tiden har vist, hvilken Livskraft der laa i dette i Begyndelsen lille og uanselige Foretagende. Under skiftende Skikkelser har denne Journal bestaaet indtil Udgangen af 1836, da

¹⁾ N. M. Petersen, Dsk. Lit. Hist. III S. 468 og 497; Thotts Samling 1851 in 4to i kgl. Bibl.

²⁾ R. Prutz p. a. St. S. 352—58.

den ophørte som „Dansk Literatur-Tidende“¹⁾. Wielandt blev dog en kort Tid Modersmaalet utro. Han havde nemlig Aaret efter faaet Andreas Hojer til at være Redaktør af en latinsk Journal. I et „Avertissement“, som vist er fulgt med Tidenderne, fremsattes Bladets Program og indbødes til Subskription. Det hedder heri: „Vore Nye Tidender om Lærde Sager have hidindtil følt Pulsen paa Liebhabernes Tanker om sligt et Foretagende i vores Fæderne-Land; Og vi have til vores Fornøjelse fundet en saa almindelig og tilstrækkelig Bifald udi henseende til at gjøre og iblandt os denne Deel af Historia Litteraria noget beqvemmere og meere bekendt, at vi derover med dis større Forsikring om alle Lærdes og Velskiønnendes Approbation have fundet for got, ikke alleneste at fortsætte dette engang til de studerendes Nytte foretagne Arbeide, mens end og at gjøre derudi adskillige til Liebhabernes desto større Fornøjelse og Fædernelands Nytte og Ære sigtende Forandringer og Forbedringer“²⁾. Da Planen for Værket vel udtrykker Idealet for, hvad man kunde vente sig af en lærd Tidende paa den Tid, skal den her meddeles i sine Hovedtræk. De lærde Aviser skulde for Udlandets Skyld skrives paa Latin; hveranden

¹⁾ Jvf. C. Molbechs Udsigt i Dansk Literatur-Tidende 1834 S. 1—9, 33—43.

²⁾ N. M. Petersen (Lit. Hist. II S. 22) kalder fejlagtigt Bladet *Nova litteraria Danicæ et vicinarum gentium*. At Wielandt er Udgiveren, fremgaar af dette „Avertissement“, som findes i Universitetsbibliothekets Exemplar af *Nova litteraria*. Deri omtales „Vore nye Tidender om Lærde Sager“ (Wielandts) og *Nova litteraria* siges at kunne søges i det Kongl. privilegerede Bogtrykkeri paa Amagertorv (Wielandts). Fortalen i Bladets Nr. 1 hentyder til den i Modersmaalet udgivne Plan.

Torsdag skulde et Ark af disse „*Nova Litteraria*“ udkomme til en aarlig Pris af 6 Mk. Man vilde anmeldde de fra 1720 udkomne Bøger, ikke „bebyrde Læserne med de iblandt os gandske ubrugelige Juristiske, fremmede Poetiske, Oratoriske og andre slige Sager“, men „udvælge Materierne efter den Brug, de kunne have iblandt os, og derfor besynderlig nøye melde de Theologiske og dertil hørende Sager, dernæst de Philosophiske, Moralske, Historiske, Politiske og Philologiske Piecer, Reyse-Beskrivelser, Memoires etc. og at være meest sparsommelig paa Medicinske, Udenlandske Historiske og andre Piecers Opreigning“. Desuden skulde meddeles Nyheder angaaende lærde Mænd, Collegia, Universiteter, Societeter o. s. v., „eftersom disse Ting alle høre ligesaavel, som Bøgerne til Reipublicæ litterariæ Kundskab, og er dismeere nødvendig, saasom foruden disse Poster den blotte Videnskab om Bøger og deres Editioner bliver meget steril og meere beqvem at gjøre en god Bogfører end en Lærd Mand.“ Endelig skulde berettes „besynderlige og til Videnskabers Opmuntring eller Opliusning tienlige Hendelser, Naturlige Observationer, Inventioner, Experimenta, Problemata etc.“ Bladet skulde især være Organ for, „hvad i disse vore Nordiske Lande, ikke alleeneste i vores Fæderneland, mens endog i de derved rørende Svenske og Holsteenske Lande og Provintzier kunne forefalde, og høre til den Bogelige og Lærde Historie“. Det er første Gang Tanken fremsættes om et literært Fællesorgan for Skandinavien. Hver Aargang skulde ledsages af et kritisk Katalog over de i Udlandet udkomne Journaler, en Udsigt over Aarets literære Historie og

et Register „saa at alt dette kand tjene til en kort Introduction af hvert Aars Lærde Historie“. Man udbad sig Medvirkning hos alle gejstlige og lærde Mænd og lovede at indrykke deres Bidrag, naar de „ikke have noget i sig, som enten ved anstødelige Sentiments eller bidende Talemaader kunde mishage raisonable og uparthiske Læsere“. Hovedtrækkene af denne Plan gjentoges i Fortalen i Bladets første Nummer, hvor der endvidere siges, at man kun med Varsomhed vilde berøre Stridsspørgsmaal, overlade Dommen i brændende Spørgsmaal til Læseren og kun i uomtvistede Sager maaske vove sig til en lille Recension. Der udkom kun 13 Numre (i Oktav) fra 16 Januar til 10 Juli 1721. En senere kritisk kræsen Tid siger, at Recensionerne ere forfattede i en smuk latinsk Stil, i en beskeden Tone og give et godt Begreb om de anmeldte Bøger¹⁾. Indlandet er godt repræsenteret, og det blev Journalens Ulykke. „Ingen at krænke er os en Lov, og vi haabe heller ikke at krænkes af Nogen“, havde der været udtalt i Fortalen. Det blev et fromt Ønske. At der i en Recension af to af Falsters Satirer gaves skarpe Sidehug til Hojers gamle Modstander Holberg, som denne ikke lod ubesvarede, havde ingen Betydning for Bladets Skjæbne²⁾, men afgjørende var den i samme Nummer — Bladets sidste — indeholdte Kritik over en latinsk Skoletale, som var holdt af Rektoren i Christiania, Jacob Rasch, thi Rasch var en Svigersøn af

1) J. H. Schlegel, Betragtninger over Journaler og lærde Tider, Kbhvn. 1779 S. 29.

2) Holbergs mindre poet. Skrifter, Liebenbergs Udg. S. 119 og S. 346—49, hvor Recensionen er meddelt.

den formaaende Biskop Deichmann. Efter at have rost Forfatterens Fædrelandskjærlighed og Lærdom, havde Hojer sagt, at han syntes at have været mere skjædesløs med Latinen, end Læserne kunde vente af Rektoren ved en Kathedralskole, og havde tilføjet, at hvis den Slags Veltalenhedsøvelser, som skulde tjene Skoleungdommen til Mønster, ikke vare affattede i en ren Stil og i Oldtidens Aand, fordærvede de Læsernes Stil og ledede bort fra sand Latinitet og Veltalenhed. Efter at have rettet en Del Sprogfejl sluttede han med at opkaste det Spørgsmaal: „om ikke disse daglig sammensmedede Veltalenhedsøvelser vare til større Skade end Gavn for vor Tids Lærdom“¹⁾. Det blev strax forbudt Hojer at fortsætte Udgivelsen, og til Forbudet skal Deichmann have været Aarsag; men ogsaa i lærde Kredse vakte Recensionen Uvillie, Gram var i det Mindste vred over den. Det maatte være klart, at Tiden ikke var moden til at bære Kritik²⁾.

¹⁾ Kjærnen i Recensionen lyder: *Latinitatis paullo videtur fuisse negligentior, quam de Rectore Scholæ Cathedralis et in Oratione panegyrica maxime typis evulganda merito expectant Lectores. Sed videtur amicorum importuna flagitatione excussa potius ex eius manibus Opella, quam statim ab initio publicæ luci fuisse destinata, cui ferendæ nostro hoc ævo vix par videtur sermo iste, etiamsi, cum recitaretur, eloquentia Oratoris auditorio Christianiensi non displicuerit. Ejusmodi scilicet, Oratoria exercitia Juventuti scholasticæ exemplo, quod imitentur, proposita nisi nitida, perspicua, puræ dictionis, geniique vere antiqui fuerint, facile deprauant lectorum stilum, atque a vera latinitate et eloquentia infelicitèr abducunt.*

²⁾ R. Nyerup, *Lüxdorphiana* S. 266; *Suhms samlede Skrifter* VII S. 321; N. M. Petersen, *Dsk. Lit. Hist.* VI S. 215—16.

Maaske har man ment at erstatte Savnet af en lærd Avis med den literære og underholdende Afdeling i den franske Maanedsavis „Extrait des Nouvelles“, som Hojer var Redaktør af, thi — sandsynligvis først da denne hørte op — begyndte de „Nye Tidender om lærde Sager“ paany at udkomme med 1 Oktober 1722. 1723 gjordes et Forsøg med at anvende latinske Typer, og Titlen har for første Gang Kjøbenhavns Vaaben som Vignet. 1724 forandredes Titlen til „Nye Tidender om lærde og curieuse Sager“, og Størrelsen forøgedes til 8 Blade i hvert Nummer. I denne Form udkom Tidenderne til Udgangen af 1748, da Berling overtog Udgivelsen af alle de Wielandske Aviser. I denne udvidede Skikkelse var Abonnementsprisen aarlig 2 Rdl. i Kjøbenhavn, 2 Rdl. 1 Mk. 8 Sk. i Provinserne¹⁾. 1732 nedsattes Prisen i Kjøbenhavn til 1 Rdl. 4 Mk. De synes ikke at have været underkastede Censur; dette siges i det Mindste 1741, da de politiske Aviser censureredes af Generalpostamtet²⁾.

Under de 30 Aar af de Wielandske Tidenders Tilværelse, som vi omhandle, havde de egentlig ingen Konkurrenter. Et Par Forsøg døde i Fødslen. Det sidste Fjerdingaar af 1729 udgav den lærde Orientalist Mathias Anchersen 13 Nummere af en latinsk „Nova orbis literati“, der udkom hver Uge med otte Oktavblade. Den afviger ikke i Program eller Indhold fra de almindelige lærde Aviser paa den Tid. At den

¹⁾ Aktstykke Nr. 2 b i dette Værks 8die Bind.

²⁾ Supplik-Prot. 1742 I Nr. 615. Det siges om Clitæus Kritik over v. Havens orthographiske Lexicon.

skulde udgjøre et Stykke af Wielandts Tidender¹⁾ er neppe Tilfældet; dens Nyheder ere nemlig forskellige fra hines, og den er trykt hos Joachim Schmedtgen. Den 1ste Januar 1743 søgte Jørgen Westerholt hos Konsistorium om Understøttelse til at udgive en Journal om lærde Sager, der i Modsætning til de Wielandtske Tidender skulde beskjæftige sig med danske lærde Nyheder: Universitætsafterretninger, Nekrologer og Boganmeldelser; men Ansøgeren, som senere skal omtales, var vistnok den Gang saa reduceret, at der ikke er taget Hensyn dertil²⁾. Endelig udgav en ung Literat Friederich Christian Schönau 1 Juli 1749 et hos Joh. Christ. Groth trykt Prøvenummer til en „Journal over danske Bøger, saavel gamle som nye“. Den skulde udkomme hver Lørdag med otte Oktavblade, men det blev ved Prøvenummeret; det indeholdt en Anmeldelse af Holbergs „Mindre poetiske Skrifter“ og en Udsigt over lærde Journalers Nytte og deres Skjæbne i Danmark, som ikke er synderligt Andet end et Plagiat, nemlig en Omskrivning af en Artikel i de Wielandtske Tidender for 1737 Nr. 50.

Som naturligt have de Wielandtske Tidender som en Nyhed haft Vanskelighed ved at kæmpe sig frem: det har været vanskeligt at skaffe Stof, gjøre Uddrag, skaffe sig Medhjælp fra danske Forfattere, vække Interesse hos et Publikum, der var vant til at søge til de fremmede Tidsskrifter, som ogsaa vare bedre og indholdsrigere; for ikke at tale om det delikate Hværv

¹⁾ Hielmstiernes Bogsamling II S. 759.

²⁾ Konst. Kopibog 1740—49 S. 224—25; Kalls Saml. 160 in Fol. i kgl. Bibliothek.

at recensere danske Bøger. Man har i en senere Tid dadlet Fadheden i disse Avisers Recensioner: de dadlede sjældent, men uddelte Ros ligesom i Forhold til Forfatterens Rang¹⁾. Men det var jo netop det man vilde; Andet var ikke muligt i et Land, hvor Hojers Blad blev supprimeret, fordi det dadlede Biskoppens Svigersøns Latin, hvor Student Langebek (1746) maatte gjøre offentlig Afbigt, fordi han — uden Navns Nævne — havde rettet historiske Fejl hos Professor og Hofpræst Pontoppidan²⁾, hvor den hæderlige Professor Kofod Ancher som Censor over et Skrift „fandt sig forbunden af besynderlig Egard for Skriftets formeente Illustre Autor at approbere et saa noble Foretagende med en Eloge“ og det baade i danske Vers og latinsk Prosa, da han troede Forfatteren var en Grev Rantzau, men da han erfarede, at Student Schönau var Forfatter, fandt sig beføjet til i Berlings Posttidender (1751 Nr. 70) „at give Publico til Efterretning, at hans vedtrykte Censur er falden paa den urette Mand“ og at „det er høystbemeldte Herr Greve alleene og ingen anden, som Approbationen sigter til og med Rette tilhører, da Censor ikke kunde vente, at Fosteret skulle komme til at bære Navn af en anden Barne-Fader“³⁾.

1) J. H. Schlegel, Betragtninger over Journaler S. 29.

2) N. M. Petersen, p. a. St. IV S. 330—36.

3) Skriftet er Schönaus Forsøg paa en Historie om Naturens Bet; jvf. G. L. Baden, Frederik V's Regerings Aarvog S. 87. Approbationen, Kofod Ancher kom saa galt fra, lyder saaledes:

Kom kun for Lyset frem du lærde Hiernes Foster,
Din Byrd og Herkomst tør du ikke blues ved,

Lader os endelig se, hvad Holberg, en Mand, der dog stod paa Højdepunktet af sin Tids Dannelse, siger om de lærde Journalers Virksomhedsomraade. Han mente netop, „at Journaler, hvorved ny Skrifter tilkjendegives og Udtoge deraf gjøres, ere nyttige for alle studerende Personer, især for dem, der ikke have Lejlighed til at tilvejebringe sig alle Skrifter, som aarligen komme for Lyset“, og han billiger, naar der siges om Journalisten: „Det er en Daarlighed, hvis han bemænger sig med Andet, og foretager sig at kritisere Bogen“. Dette begrundes han ved, at Kritikerne oftest ere unge, halvlærde Mænd, afhængige af Boghandlerne, af egen Partiskhed og egne Passioner; selv om de havde „Capacité“, vilde de ikke have Tid til at examinere en tiende Del af de udkomne Bøger. Selv til den mere indskrænkede Virksomhed, han anviser Journalerne, ser han skjævt, fordi de ligesom de politiske Aviser befordrede en overfladisk Viden. I Niels Klim hedder det i Tanians Rejse om Europæerne, at de blive lærde ved Hjælp af en vis trolddomsagtig Opfindelse, hvorved de sættes i Stand til at læse hundrede Bøger paa een Dag“. Et andet Sted ivrer han imod de Godtkjøbs-Polyhistorer, som have erhvervet deres overfladiske Kundskaber ved Læsning af „lærde Journaler og Extrakter af Skrifter, hvormed en sættes i Stand til at tale om alle Slags Videnskaber, som han ikke forstaar,

Gjør det for Verden kund, hvad Møye Lærdom koster,
Hvad Priis der sættes bør paa Fliid og Dulighed.

Ita Præstantissimo et doctissimo Dno Auctori assurgit Præclarum hunc spectatæ eruditionis fætum, qvem publicæ iudulget Usuræ, Probans et approbans P. Kofod Ancher D.

og at kritisere Bøger, som han aldrig haver læset¹⁾. Ganske i samme Retning udtaler Franskmanden Beaumelle sig, da han opholdt sig her 1749²⁾. Stor Sympathi have Wielandts Tidender aabenbart ikke vundet ved deres Fremkomst, om han ogsaa i Indbydelsen til „Nova litteraria“ lader ret fornøjet. Hvor daarligt det stod sig, omtaler han 1724 (Nr. 52): „Hermed endes da dette Aars Samling, som Forleggeren ønsker at maatte finde større Behag hos Læseren end det har fundet hos ham selv, da hand meget vel veed det at være ufuldkommen, hvilket dog ey i Aar har været at ændre, deels over dend Uviszhed man har levet udi om sligt her i disse Lande nyt og usædvanligt Verk maatte finde Liebhabere, som man i de forige Aar har feylet; deels og, da mand som bekiendt, maa inddeele sin Tid til saa mange andre Forretninger, da dog dette Arbejde, om det skulde være fuldstendig, kunde udfordre dend gandske og aldeelis. Udi tilstundende Aar vil mand encourageret ved Liebhabernes tiltagende Tal befytte sig paa saa viit mueligt at indrette det paa en bedre Foed, til hvilken ende mand og vil udbede sig Support af de mange i Rigerne og disse Lande boende lærde Mænd, som til dette Verks Opkomst og Vedligeholdelse vilde behage af deres rige Forraads Kamre at contribuere.“ Man mærker imidlertid ikke efter denne Tid nogen Forandring: de Lærde holdt sig tilbage, og

¹⁾ Holbergs Epistler ved Bruun IV S. 10—11 Ep. 302, S. 296 & ff. Ep. 413, jfr. I S. 15; Elberlings Udg. af N. Klim S. 230, Dorphs Oversæt. S. 214.

²⁾ Beaumelle, La Spectatrice danoise, Cph. 1749 I S. 324.

Wielandt er vist i Hovedsagen til det Sidste vedbleven selv at skrive sine Tidender.

Indholdet er meget broget. For at være retfærdig maa man have for Øje, hvad man i Udlandet mente at høre til deslige Journalers Indhold. Et Program for „Journal des sçavans“ nævner ved Siden af Uddrag og Recensioner af ny Bøger ogsaa Lovtaler og Nekrologer over berømte Mænd, Beskrivelser af Medailler og Inskriptioner, Meddelelser om fysiske Experimenter, Opdagelser og Iagttagelser, allehaande Opfindelser i Kunst og Videnskab, Universiteters, lærde Selskabers og Mænds Kjendelser i videnskabelige Spørgsmaal, akademiske Festligheder, ja endogsaa Beretninger om Jordskjælv, Naturmærkværdigheder, Meteoror, Himmeltegn, virkelig oplevede Æventyr, Uhyrer, Undere¹⁾. Alle slige Ting findes ogsaa spredte i vore Tidender, og mere end det. Indenfor denne Ramme falder saaledes f. Ex. en Beskrivelse af et Salonspringvand (1725 Nr. 6), Gjængivelser af hele Flyveblade om vulkanske Udbrud (1726 Nr. 6 og 7), Jordskjælv (1727 Nr. 2), Journal over Anders Christensens lykkelige og ulykkelige Rejse (1728 Nr. 16—20); det maa end ikke forbause os for meget at træffe en Beretning om en Linedandørs Nedstigen fra et Taarn, om et Fyrværkeri, en Tyrefægtning og adskillige Hoffester. Tidendernes egenlige Kjærne, Boganmeldelserne, gjennemløber Rækken lige fra den blotte Titelangivelse til vidtløftige Uddrag, der kunde gaa gjennem flere Aargange. Til denne Fyldekalk valgtes Bøger af almindeligere Interesse: Rejsebeskrivelser,

¹⁾ E. Hatin, Hist. de la presse en France II S. 179; R. Prutz p. a. St. I S. 262—63.

historiske, geografiske, ethnografiske og arkæologiske Værker. De udenlandske Efterretninger vare for største Delen Oversættelser, Bearbejdelser og Uddrag af tyske Journaler, især de Leipzigske og Hamburgske. Det har hørt til de sjældnere Tilfælde, at Redaktionen har haft Bøgerne selv i Hænde. I saa Tilfælde kunde man, som Redaktøren 1742 beretter, indlade sig paa en selvstændig Kritik¹⁾.

Tidenderne holdt sig ingensinde i deres Recensioner strængt til videnskabelige Værker, de havde ogsaa Plads for æsthetiske Arbejder, ja vare end ikke fremmede for en og anden Spøg f. Ex. en Anmeldelse af et parisisk Skjønhedsvand (1722 Nr. 11); i Anledning af at en Dame var udnævnt til Doktor i Bologna forebringer Bladet (1736 Nr. 29) „for plaisir“ den „Question, som af en vis Mand tilforn er fremsat: Om det kunde være en Staat til nogen Fordeel, om mand for Fruentimmeret oprættede et Academie, skulde det jo skee, maatte det ey skee i den Henseende, at mand skulde lære Fruentimmeret al den unyttige Kram, som tilligemed de reene Vahrer paa endeel Academier sælges, en reen Philosophie, en sund Theologie, en fornuftig indrettet Historie, en klogelig Underviisning om at opdrage Børn, Huusholdnings-Kunsten, alle andre Forretninger, som Fruentimmeret ellers lærer, dette altsammen maatte læres paa et Academie, som dertil siden maatte ind-

¹⁾ Büsching, Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften in den Königl. Dänischen Ländern I 1754 S. 499—500; Thom. Clitavus Journal over den farlige og vidtudseende Grammaticalske og Orthographiske Krig, Kbhvn. 1742 S. 81 og Tidenderne 1741 Nr. 21.

rættes“. — — Heraf kunde flyde denne Nytte, at mangel et Fruentimmer kunde forstaae vel sit Huus, og derved mange Banqverouter afværges, — — andre vilde straxen tilbringe sine Børn i den spædste Alder en Forsmag paa Dyden, og saa vilde Ungdommens Laster ikke blive saa mangfoldige, som dog meget kommer deraf, at mand forsømmer Optugtelsen“. Anmeldelserne pege hen i Retning af det Omslag i Smaagen, som var i Færd med at foregaa. Udviklingen af den Art populært moralske Tidsskrifter, som bære Navn af „Spectatorer“, følges stedse med Interesse, og Anmeldelserne af den fremspirende borgerlige Romanlitteratur ere ikke faa; de bære Præget af det i Tiden fremtrædende moralske Nytteprincip. Til Exempel paa de æsthetiske Anmeldelsers Tone hidsættes et Par saadanne af Romanen Pamela. (1742 Nr. 6) „Dens Forfattere har gjort sig al den Umage hand har kundt at vise os Mennisket eller snarere det menneskelige Hierte paa alle Kanter, ja det synes og saa, som at hand virkeligen har kiget ind i alle dets lønlige Tilbøyligheder; Thi hand afmaler os Passionerne paa saa livagtig en Maade, at vi nødes til og saa engang at tænke paa os selv. Naar vi have gjort dette, saa befinde vi, at Forfatteren har sagt noget som er sandt, endskjønt vi ellers ikke saa just havde tænkt derpaa“. Om Loddens Oversættelse hedder det (1743 Nr. 33): „Dyden er det elskværdigste og fortreffeligste iblant alle Ting i Verden: Den er ogsaa det bestandigste; Alle andre Ting forgaae, og opædes af Tidens Ælde, men Dydens Gierninger blive ved; Den Lampe, som er tændt ved Dydens Ild, udslukkes aldrig. O hvad er de da kloge,

som antænde den der ved, og følge dette Lys, saa længe de skal vandre paa denne Verdens mørke og vildsomme Stier. O hvad ere i sær de Unge lyksalige, som da de i Begyndelsen af deres Pilgrimis-Fær staae med Hercule paa en Korsvey, hvor Vellystens og Dydens Vey løber af, lade hin fare, som fører til Fordærvelse, og følge denne, som bringer dem lige ind i Ærens og Ævighedens Tempel; ja tage denne vor dydige Pamela til Model i Guds frygt, Lydighed og Kiærlighed imod Øvrighed og Forældre, Kydskhed og andre Christelige Dyder, og derfor ved hendes Eventyrs flittige Læsning og Betragtning heller gjøre sig bekiendt med hende end med Romanisternes og Poeternes forælskede Philis, enten hun taler eller synger Dansk, Tydsk, Fransk, Spansk, Italiensk, Hollandsk, Engelsk, eller hvad for et Sprog det maatte være¹⁾. Det er rimeligt, at de Spørgsmaal, som paa Religionens og Filosofiens Omraade bevæge Tiden, til en vis Grad faa deres Udtryk gennem Recensionerne. Allerede fra først af anmeldes jævnlig de engelske Deisters Skrifter og Indlægene i Striden mellem Deismen og den aabenbarede Religion. I denne Strid staae Anmeldelserne paa Religionens Side og gjøre jævnlige Udfald imod „Deisterie, som ey er andet end Atheisterie“ (1725 Nr. 37), men man mener, betegnende for Tiden, at det er utilstrækkeligt at bekæmpe Naturalister og Deister af Bibelen, men „at den yngre Philosophie er beqvemmet til en god Seyer over disse Adversarier at indlægge“ (1737 Nr. 34). Med denne nyere Filosofi menes den

¹⁾ Et Par Prøver paa Anmeldelser findes hos Molbech p. a. St. S. 8.

tydske Filosof Christian Wolffs System. Ved sin Populariseren af Filosofien gjennem Skrifter paa Modersmaalet, ved sin klart forstandige Systematiseren og sin matematiske Bevisførelse, ved sin Forklaren af de aabenbarede Sandheder ud af den menneskelige Tænkens Erkjendelse, tiltalte han Tidens tørt moralske Opfattelse. I Begyndelsen forholde Anmædelserne sig indifferent til hans Virksomhed, men hans Skrifter og Stridskrifterne mellem ham og Pietisterne i Halle refereres jævnlgt. Af og til ironiseres over den matematiske „demonstrative“ Methodes Udskejelser (1736 Nr. 16, 1741 Nr. 17 og 34, 1742 Nr. 42); men hen i Christian VI's Tid føler man dog, at hans System har sejret i den offentlige Mening. Han omtales nu sjældent uden som „den store“, „den i hele Verden viitberømte Philosoph“, og man kan finde Lovtaler som denne: „Det som meest hades, voxer og tiltager gierne allerbest. I den nærværende lærde Verden er vel ingen Ting af Avinds skarpe og uahmhiertige Tænder meere vorden sønderrevet, end den (som deres viise Ord lyder) forføriske og Atheistiske Wolfiske Philosophie. — — Wolff forbliver stedse Wolff, og har ey nødigt at bruge Pennen til sin Forsvar. Paa de allerberømteste Universiteter i Tydskland søres hans Navn, og de Udenlandske holde ham for en ulignelig Mand; skulde hand have eendeel Feyl, oversee de saadanne med et ædelt Gemytte og forundrer sig over det mangfoldige Gode, som hos ham findes“ (1737 Nr. 31 og 32).

Størst Interesse for os maatte den danske Afdeling i Tidenderne have, men den er meget tarvelig. 1720 anmældtes kun een dansk Bog som færdig til Trykken,

siden blev Forholdet vel meget bedre, der kunde findes en ret anselig Mængde Anmeldelser — indtil over 30 om Aaret; men man drev det aldrig til at faa en Titelfortegnelse over udkomne Bøger, og Anmeldelserne selv have for en stor Del ikke været Andet end anbefalende Inserater fra Forlæggere og Forfattere; nedsettende vare de saa godt som aldrig. Redaktør Clitan erklærede 1742, at han paa een Undtagelse nær aldrig i Tidenderne havde skrevet imod danske Bøger¹⁾. Det er enestaaende, at Nr. 30—32 af 1741 indeholder en skarp Kritik af Mathematikeren Brumundt over Joh. Heitmanns „Physiske Betænkninger“. Baade Publikum og Redaktionen følte det Uheldige i Bladets Mangeler som literært Organ for Indlandet, men Hindringerne maa have været uovervindelige. 1737 (Nr. 50) maatte Bladet tilstaa, at om det end bragte en og anden dansk Efterretning, „forestillede det meere fremmede end eget Lands lærde Frugter“; og den fratraadte Redaktør Westerholt talte 1743 om, hvor ondt det havde gjort ham, at der i Tidenderne bevaredes en saa dyb Tausched om Universitetets lærde Nyheder. Tidenderne meddelte dog af og til originale Smaating, saasom: danske og latinske Vers og Epigrammer, Oversættelser af Æsops og Phædrus's Fabler, Opfindelser, Aftryk af et

¹⁾ Th. Clitans Journal over den — orthografiske Krig S. 31. Naar Holberg i sin 4de Satire, som udkom 1722, og endnu tidligere i Peder Paars skjæmter med, at man kan faa sit Navn i Avisen og blive lærd for en Mark eller to, kan han neppe hentyde til de lærde Tidender, som da kun havde haft et Par danske Recensioner, men maa sigte til de politiske Avisers Forlægger-Inserater, jfr. Mindre poet. Skrifter S. 185 og 412.

Par Manuskripter af historisk Indhold (1727 Nr. 11 og 21), Observationer over Sol- og Maaneformørkelser, matematiske Opgaver, elektriske Experimenter m. m. 1724 og 1728 fremsættes en Del „Problemata“ af højst forskjellig Art, men mest Forsøg til Forklaring af gamle danske Ord og Udtryk; 1733 meddeles en Række Afhandlinger af Student Hans Niemand Jersin om Hu-kommelseskunsten. Det mærkeligste og maaske bedste i Wielandts Tid er hans egne illustrerede Beskrivelser af danske adelige Familiers Genealogier og Vaabener, det første trykte Forsøg til en dansk Adelslexikon. De findes i hvert Nummer fra Begyndelsen af Aaret 1724 til Forfatterens Død.

Man maatte gjøre Anstrængelser for at faa dette Tab erstattet, og saa hed det da i Nr. 20 af 1731: „Eftersom nogle gode Folk klage, at noget af det læsværdige, som i disse Riger ved Trykken kommer for Dagen, ikke anføres i disse lærde Tidender, saa ombedes alle og enhver tjenstlig, at de ubesverget ville behage, at sende til dette privilegerede Trykkeri en Extract af alt det curiøse, nyttige og lærde, som kan fortiene at indrykkes, hvilket da med tilbørlig flid skal skal tages i agt“. I Nr. 38 af 1732 lød det endnu mere indtrængende: „Paa det at man ej alletider skulle have fornøden at udcopiere og extrahere Fremmede; men kunde og undertidenournere noget af Fædernelandets Arbejde, ønskede man af saa mange saavel inden som uden dette Stød boende brave og lærde Mænd undertiden at vorde suppediteret med hvad Lærde Anmerkninger eller nye Opdagelser de enten selv eller hos andre kunde have opfunden til Publici Nytte og

Nationens Ære; det være sig in Theologicis, Juridicis, Historicis, Philosophicis, Mathematicis eller andre Videnskaber og Scientier“. Det nyttede ikke; det lærde Publikum vedblev haardnakket at holde sig borte, men een flittig og dygtig Medarbejder havde man dog erhvervet. Med synlig Glæde havde man meddelt, (1731 Nr. 35), at „en god Patriot i Jylland, der i mange Aar har været omhyggelig for, at see sit Fædernelands Historie, fornemmeligen Historiam Danorum litterariam illustreret“, havde lovet at indsende „Observationer om Danske merkelige Sager“, baade ældre og nyere Ting. Manden var den fortjenstfulde Literaturhistoriker, Præsten i Lejrskov, Albert Thura. Han nævnes 1732 i Nr. 26. Hans Bidrag indrykkedes under Titel af „Notification om Danske curiøse Sager“ og naaede 1739 (i Nr. 7) deres Nr. 340. De meddelte efterhaanden en Mængde Epitafier og Inskriptioner, antikvariske og literærhistoriske Efterretninger, personalhistoriske Notitser især om Biskopper, Præster og Professorer, Lister over Disputatser, holdte ved Kollegierne og Universitetet, Boganmældelser, Beskrivelse af Kolding Skole Majgrevedag, m. m. For at vise det danske Sprogs Rigdom havde han 1738 under Navn af Alethophilus ladet indføre et Brev i lutter Enstavelsesord og begyndte derefter paa en Samling af danske Ordsprog og Talemaader, som knytte sig til Menneskers og Dyrs Navne (Nr. 17—32). „Hand med andre Patrioter“, siger han, „har længe ærgred sig over, og været fortrydelig ved, at, da andre Lande og Nationer excolere deres eget Sprog, ere de Danske fremfor andre Nationer enten saa dovne, at de gider ikke, eller saa

frygtagtige, at de tør ikke skrive til deres eegte Sprogs Ære; da dog det Danske Sprog i ingen Ting viger noget andet Sprog; men torde vel opløfte sit Hoved temmelig højt over de andre Sprog, og fast over alle de Sprog, som ere os i Europa bekjendte“ (Nr. 18). Denne hans fortjenstlige Stræben, der netop maatte være paa rette Plads i et lærd Tidsskrift, faldt ikke i Publikums Smag. „Ej faae have kiædet sig ved at læse hans Indfald og Danske Ordsprog“, hed det i Nr. 33, og de maatte ophøre, skjønt Thura mente, at der var fældet for hastig Dom. Dybt krænket trak han sig tilbage. „Den Pen, hand havde danned til det Danske Sprogs Ziir, faldt for nyligen paa Gulvet under Bordet; den er siden traaed i tu, og duer ikke meere at tage op, eller at skrive med“ (Nr. 46). Han havde haft et stort Dessein i det danske Sprog, ytrede han videre, men vilde nu ikke skrive et Ord mere derom eller mere kaldes Alethophilus i Aviserne, „efterdi ieg har casset aldt det, som jeg havde skrevet om det Danske Sprog, og gandske staaet fra mit Forsæt. — — Danus Alethophilus, Quid facit? Ille tacet“ (Notification Nr. 339 i Nr. 47). Han holdt Ord. Da han døde 1740 mindedes Tidenderne, som billigt var, den trofaste Medarbejder, idet deres daværende Redaktør Wadskjær hædrede ham (Nr. 14) med et Æreminde, hvori det ikke saa ilde hedder:

„Du gav os en Idee af lærde Danske Sager,
 Om hvilke mange har saa nedrig en Idee,
 Hvorpaa dog Tydskland nu og andre noget smager,
 Som gierne Dannemark vil over Axler see.
 Du satte Briller paa den Udenlandske Næse,

Som kimsede saa spodsk ad Muserne i Nord,
 Og bad man vilde der om grundig Lærdom læse,
 Men Lærdom uden Vind og mange stoere Ord.
 Du viiste, at man ey har nødig stort at strippe
 Til Donau eller Po, for der at blive lærd,
 Men slukke kand sin Tøret i Beltets Aganippe,
 Som nok saa kraftig er og er os meere nær.“

Efter Wielandts Død kjende vi flere af Tidendernes Redaktører, maaske dem alle. Den første er Jørgen Westerholt. 1705 er han født i Odense, hvorfra han blev Student, 1725 kom han paa Walkendorfs Kollegium, 1728—30 var han Rektor i Svendborg, besøgte derefter flere tyske Universiteter og blev Magister i Halle. Ved Hjemkomsten kom han paa Ehlersens Kollegium, hvor han flere Aar holdt offentlige Forelæsninger. Der siges om ham, at han tegnede til den bedste Filolog og Mathematiker, men forfaldt i Svendborg, blev værre i Udlandet og blev, da han kom hjem, „et stedsevarende Vidunder i Liderlighed“, hvormed nok menes Drik. Han kom derved i Trang og levede tilsidst af Naadegaver fra Professorer og Alumner paa Regentsen, som havde kjendt ham i bedre Dage [† 1766]¹⁾. Det er uvist, naar han blev Korrektør hos Wielandts Enke og Redaktør af de lærde Tidender, men efter hans eget Udsagn i den ovenfor nævnte Ansøgning til Konsistoriet maa han være fratraadt omtrent ved Aarskiftet 1737—38. Efter ham er fulgt den noksom bekjendte lærde Skjønaand Christian Frederik Wadskisær, der endte som Professor

¹⁾ Vorms Lexicon II S. 572 og Bruuns Danske Saml. IV S. 115.

poeseos og eloquentiæ ved Universitetet, en Mand, der i sine Digte staar som en fortrinlig Repræsentant for sin Tids Poeters Fortrin og Fejl, dog mest de sidste, og han har da ogsaa maattet bære alle Tidens poetiske Synder. Paa den Tid her er Tale om, var han en fattig Student, Amanuensis hos Erik Pontoppidan, som han med sin store Lærdom hjalp ved Udarbejdelsen af hans Skrifter¹⁾. Med Urette har man ogsaa villet tillægge ham Del i Udarbejdelsen af de politiske Aviser, men Literaturhistorikeren Vorm, der stod Tiden nær, siger udtrykkeligt, at det var de danske lærde Tidender, han skrev. I Sommeren 1737 findes de første Digte af ham i Tidenderne (Nr. 25). Fra Slutningen af 1738 er hans Virksomhed kjendelig i Anmeldelserne af de ved Kollegierne og Universitetet holdte Disputatser, som vedblev til Sommeren 1740. I samme Aars Foraar havde han meddelt en Udsigt over de danske Sundhedskilder (Nr. 12) og nogle Bemærkninger om Bogtrykkerkunsten i Danmark (Nr. 13—17), hvilke sidste han siger, at han vilde gribe Lejligheden til at indrykke, „medens jeg endnu skriver disse Tidender“. Det tyder paa, at han kort efter er fratraadt Redaktionen. Det er uden Tvivl om hans Redaktion, at hans Ven Jørgen Ries 1745 siger i den danske Anti-Spectator (Nr. 41):

„For nogle Aar, da den som havde Been i Næse
Skrev lærde Tidender, saa kunde man dem læse
Med Sinds Fornøjelse; men naar Pedanterie
Skal fylde Siderne, hvad Sundt er der da i?“

¹⁾ Om Wadskier se N. M. Petersen p. a. St. IV S. 440 & ff.; hans Levnet i O. Wolffs Journal f. Politik, Natur- og Menneskekundskab 1816 III S. 193 & ff.; Worm p. a. St. II S. 254.

Den, hvem de sidste Ord sigte til, er Wadskjærs Eftermand Thomas Clitau. Han er født 1694 paa Bygholm ved Horsens og Student fra Odense Gymnasium. Efter et Ophold i Udlandet, især i Jena og Halle informerede han i Lovkyndighed og levende Sprog og blev Regimentsauditør i Kjøbenhavn¹⁾. Han var en i flere Retninger begavet Mand. Foruden Jurist og Historiker var han Poet og Musiker og havde Kundskaber baade i europæiske og orientalske Sprog. Mellem hans Poesier, hverken værre eller bedre end de fleste paa den Tid, hvoraf de fleste ere samlede i hans „Poetisk Tiids-Fordriv“ (1738), er der da ogsaa baade latinske, tyske, franske og italienske Digte. I Fortalen udtaler han med den ham ejendommelige urokkelige Selvtillid, at han har skrevet sine Digte i over 80 Slags Vers, for at de kunde tjene til Modeller „unge angaaende Poeter til Beste“, og roser Bygningen af sine Vers fremfor Bordings, Kingos og Holbergs. Der siges om ham — jeg ved ikke om med Rette —, at han kunde have bragt det til noget Højt, hvis det ikke havde fejlet ham paa Redelighed, Lejlighed og Visdom til at koncentrere sine Studier til det rette Øjemærke²⁾. Han er den første, som har behandlet Romerretten paa Modersmaalet i sin „Overeenstemmelse og Forskiel imellem den Romerske og Danske Ræt“ (1736). Baade denne Bog og „Poetisk Tiids-Fordriv“ fremviser hans kobberstukne Billede³⁾. En Haandbog, som han havde udarbejdet for juridiske Kandidater, „Dansk og Tydsk

1) Rahbek og Nyerup, Dansk Digttekunsts Hist. IV S. 322—28.

2) Schwarzkopf i Bruuns Danske Saml. IV S. 81.

3) F. la' Croix pinxit, J. H. Thiel. sculp. Hafniae 1736.

Jus publicum“, hvilede to Aar (1738—40) hos Censorerne. Da de havde Betsænkighed ved at approbere den, resolveredes endelig, at den ikke maatte publiceres, men skulde afleveres til Gehejmearkivet. Forfatteren maatte lade sig nøje med 100 Rdl. af Kancellisportlerne og Forsikring om anden kongelig Naade¹⁾. Allerede fra 1735 maa han betragtes som Tidendernes poetiske Medarbejder, thi fra den Tid findes mange af hans Digte optagne i dem. 1746 logerede han hos Fru Wielandt²⁾. I Løbet af 1748 er han traadt bort fra den literære Skueplads, thi 30 August erholdt han Bestalling som Notarius publicus i Bergen, en Stilling, der efter hans Sigende kun indbragte 100 Rdl. aarlig³⁾. I Bergen, siges der, førte han et stille, ensomt og gudfrygtigt Liv. Ved sin Død 9 Januar 1754 havde han skjænket sine Efterladenskaber, især Bøger og Malerier, til et Legat for en Blind⁴⁾.

Clitau er den første Redaktør, som traadte polemisk frem. Den store Spectatorfejde, som han og Tidenderne deltog i, falder i hans Redaktionstid. Den skal siden omtales; her skal berøres hans Deltagelse i den orthografiske Krig. Da Hører Niels von Haven i

1) Suppl.-Prot. 1738 I Nr. 96; Sjæl. Tegn. 70 Fol. 575; 71 Fol. 883; Oversekr. Brevbog 1739—40 S. 360 Nr. 100; S. 372 Nr. 121.

2) Kbhvns Mandtal for 1746 i Raadstue-Arkivet. 1735 logerede han i Malmø-Herberg ved Stranden, se Extraord. Relationer 1735 Nr. 67.

3) Norske Reg. 1748 Fol. 764; Suppl.-Prot. 1749 I Nr. 504, 954. 1745 havde han forgjæves søgt at blive Vice-Notarius publicus i Kjøbenhavn (Suppl.-Prot. 1748 I Nr. 399).

4) Büsching, Nachrichten I 1754 S. 508 efter E. Pontoppidan. Se for Øvrigt om Clitau: N. M. Petersen IV S. 368—69 og Nyerups og Vorms Lexica.

Odense 1741 havde udgivet „Et Lidet Orthografisk Lexikon“, hændte det Uførte, at Bogen fik en overlegen og affejende Medfart i Tidenderne (Nr. 41 af 13 Oktbr.). Fjorten Dage efter (Nr. 43) kom der fra Clitau en ret interessant Redegjørelse for, hvorledes han opfattede sin Stilling som Journalist; man maatte kun ønske, at han havde vist det mere i Praxis. Efter at have tilbudt v. Haven at optage hans Svar i Tidenderne, fortsætter han saaledes: „De som kende mig, vide at jeg ellers skætter mig selv, og lader enhver være hvad han er; Men da det blev forlanged af mig, at jeg vilde tale noget om denne Bog, kunde jeg umuligen bringe det over mit Sind, at jeg skulde rose det, som jeg holdt for ikke at være ret. Jeg haver derfor betient mig af samme Frihed, som Journalisterne i Tydskland, Frankrig, Engelland og Holland, ja i alle Lande i Europa betienne sig af, at de nemlig kalde hvidt hvad der er hvidt, og sort hvad der er sort; Og saaledes bør det ogsaa at være, Thi ellers due Journalerne ikke det ringeste, i fald de, som skrive dem, skal være forbundne til at skrive, ligesom de, der have giort Bøgerne, vil have det, og at rose det, som bør at lastes. I det øvrige er jeg ikke Forfatterens Uven, men tvært imod jeg elsker ham af Hjærtet; Ligesom jeg ogsaa for uden dette er en inderlig Elskere af alle gode Videnskaber, og af alle dem som besidde samme. Ellers er en, som skal have omtalte Bog i Commission for Monsieur von Haven, kommen til mig i mit Logement, og haver efter nogle qvansviis giorte Spørgsmaal, nemlig, om jeg havde giort Recensionen over det danske Lexicon, hvad jeg heede, baade for og bag, og om jeg havde

studeret. Men jeg haver dog anhørt sligt uden nogen Anfægtning; Thi jeg haver ikke gjort det derfor, at Folk skulde see der af, at jeg haver studeret; Det er mig nok, naar jeg ikkun har skreven saa tydeligen, at Læseren kand forstaae min Meening, og saa fornuftigen, at hand kand bifalde den. Her imod ere nogle, som vil sige, at mand kand see paa hver Side, om ikke hver Linie, at en studeret har skreven det. Alle slige adskilte Raisonnements leer jeg af, overladende til de Lærde af begge Riger at dømme om, hvo der har ret. Mig er det lige meget“. Von Haven udgav nu sit „Svar paa Avis-skriverens Anmærkninger“, der Aaret efter besvaredes i „Thom. Clitau's Journal over den farlige og vidtudseende Grammaticalske og Orthographiske Krig“, hvori han med selvbehagelig Vigtighed breder sig paa 148 Kvartsider. Som det saa ofte gaar, fik begge Modstanderne god Grund til at tilraabe hinanden: „Vil hand være grov, jeg er alt for vel oplært, at jeg skulde besvare hans Grovhed“. I Slutningen af von Havens Bog var af dennes Kommissionær Student Holders efter Censuren tilføjet, at Forfatteren reserverede sig sin lovlige Ret og Paatale for sin Skumlers dumdristige og lovstridige Censur. Den iltre Clitau ansøgte Kancelliet om, at Forfatter og Bogtrykker maatte blive straffede derfor, men Konsistoriet, hvis Erklæring afsekedes, udtalte, at v. Haven ikke kunde anses som Stridens Ophavsmand, og Clitau henvistes til Domstolene¹⁾.

Striden havde et lille Efterspil, da Jens Høysgaard

¹⁾ Supplik-Prot. 1742 I Nr. 615.

1743 i sin første orthografiske Prøve „Tres faciunt collegium“, havde gjort lidt Løjer med Clitau fra Sprogbrugen hentede Argumenter og „den uddelige Poetes“ Vers. Over denne udgav Clitau under Pseudonymet Rudolf Frederigsøn Philalethes en „Commentarius kalded Adde unum tribus“, som Clitau anmeldte i Tidenderne (1743 Nr. 7) med ublu Selvros: „I denne Fegtprøve har Patrioten (Høysgaard) fornemmeligen søgt at forsætte en vis Journalist og Poet nogle forlorne Stød og Puffer med Finter, endskiønt enhver letteligen kand see, at hand ey forstaaer Fegtkonsten saa godt som hand; jeg siger hand i Steden for de; thi Journalisten og Poeten ere her tu i een Person. Kiændere af den lærde Fegtkonst, naar de ikkun et lidet vil eftersee denne Patriotens Prøve, og Journalen, som udgik forgangen Aar, kand strax mærke, at Journalisten længere har gaaen i den gamle renommerte Fegtmester Aristotelis Fegtskole end Patrioten. Herudover, da Journalisten saae, at Stødene vare saa fuskeragtig, at hand kunde parere dem af med hans bare Haand, og at hand herimod kunde sende Patriotens Geist til den sorte Cocyti mørkeblaae Vande med det første Stød, holdt hand det for en Skam selv at fegte med saa slet Fiende, og at triumphere over ham, og fik derfor sin Ven Philalethes til at gjøre det af med ham“ o. s. v.¹⁾ Dermed ophørte Striden; da Høysgaards „Accentuered og raisonered Grammatica“ udkom 1747, modtog Tidenderne den (Nr. 25) med ganske overordenlig Velvillie.

¹⁾ Om disse Fejders orthografiske Side, se udførligt N. M. Petersen p. a. St. S. 367—69, 378—79, 383—84.

Da Berling overtog Aviserne, skete der en stor Forandring med de lærde Tidender. Deres Navn blev „Kjøbenhavnske Nye Tidender om Lærde og Curieuse Sager“, og de udkom hver Torsdag med 4 Oktavblade — forhen 8 —, men Typerne bleve saa meget mindre og Formatet saa meget større, at Stofmassen snarere blev forøget end formindsket. Den typografiske Udstyrelse var derhos meget nettere. Hovedforandringen vedrørte dog Indholdet, thi dette kom mere end før til at henvende sin Opmærksomhed paa dansk Literatur, og saa vel i Omtalen af danske som udenlandske Værker gjorde et kritisk Moment sig gjældende. En gennemført Kritik kjendes dog ikke, man bliver staaende ved Bemærkninger, og disse rettes rigtignok for danske Værkers Vedkommende kun imod anonyme eller yngre Forfattere. Hvor skarp man kunde være, ses eksempelvis af Anmeldelsen af Jacob Borrebyes „Raritet-Kamre“, om hvilke det efter en Angivelse af det brogede Indhold hedder: „Saa meget kand vi melde, at Forfatteren under disse Titler har sammendraget alle de Historier, Fabeler, Eventyrer etc., som han i endeel Bøger, Skrifter og Charteqver har fundet, og som til en eller anden Titel kunde henføres. De derved begangne grove Feyl og Urigtigheder kand her ikke specificeres. Med at bemærke Kilderne, hvoraf denne Kram er tagen, har han ikke villet opfylde Papiret, og at gøre Forskiel paa Fabeler og troværdige Historier, har ikke været hans Agt. Den største Skade er, at hans Skrivetid er ikke et Par Secula før indfalden. I vor Tid er den Raison utilstrækkelig, at man sætter Pen paa Papiir i en god Meening, uden at have Evne og Habilitet

til at føre den.“ Wadskiærs Forsøg paa at indføre Universitæfterretninger optoges og gennemførtes. Der meddeltes de akademiske Fester og Handlinger, Lektionskataloget og Recensioner af Disputatser og Programmer. Lignende Efterretninger gaves fra Sorø Akademi. Hertil knyttede sig Levnetsbeskrivelser og Nekrologer over danske Lærde. I de udenlandske Efterretninger maatte det ubestemmelige Blandingsgods og de uendelige Uddrags Fyldekalk vige for Meddelelser om lærde Mænd, videnskabelige Selskaber, Bibliotheksvæsen o. desl. 1750 begyndtes med en Oversigt over den literære Verdens Tilstand. Endelig forøgedes Værkets Brugbarhed ved et aarligt Register¹⁾.

Den Vexelvirkning mellem et Blad og dets Publikum, der er nødvendig, for at et Presseorgan skal virke, som det bør, havde de Wielandske lærde Tidender altid maattet savne, Diskussionen havde ingensinde fundet Vej til dem; Berlings kunde derimod fra først af rose sig af en levende Interesse fra Publikums Side, og Bladet paa sin Side gjorde sig al Umage for at træde i et godt Forhold til Publikum ved beskeden Optræden og upartisk Holdning. Det første Nummer af Aargangen 1650 aabnede Redaktionen med en Kritik over „dette Forsøg til lærde Tidender, hvorved vi selv tilstaae, at vi intet mindre prætere, end at de skulle ansees for fuldkomne“. „Det giordes fornøden,“ siges der videre, „at sondere vore Læsers Smag, og opmerksomme Læsere have nok bemærket, at vi oftere end eengang have forandret baade Indretning og Skrive-

¹⁾ Om Berlings lærde Tidenders ældste Periode jfr. Molbech p. a. St. S. 38—43.

maade. — — Nu meene vi af et Aars Forsøg at have profiteret saa meget, at vi herefter kunde fornøye dem, hvis Smag er ikke alt for sær. Vi ere altid villige til at tage imod fornuftige Erindringer, og om andre vil meddeele os deres Meeninger over een eller anden Materie, skal saadant ey allene med Tak antages, men ogsaa blive vore Læsere meddeelt, om det endogsaa stridde tvertimod vore egne Meeninger, dog ikkun saa længe som de bruge en Skrive-Maade, der er Lærde anstændig.“ Det er altsaa Diskussionen, som er aabnet, og der er da Exempler nok paa, hvorledes man stræber efter at gjøre Bladet til Organ for den offentlige Mening; det blev Tumleplads for mange smaa literære Fejder, som vi dog kun kunne berøre. Snart er det en Anonym, som er misfornøjet med de „Lofsange“, Bladet har tildelt Eilschow: „om Mag. Eilschows Figure i den lærde Verden kand endnu ikke meget siges.“ Eilschow giver da Bladet en sarkastisk Anvisning paa, hvorledes det skulde kritisere ham, at det kunde falde i Anonymens Smag (1749, Nr. 4, 6, 7). Snart er det en Præst i Norge (C. F. Treu), som fra et orthodoxt Standpunkt anmoder „Referenten om nogen større Forsigtighed i at filosofere.“ Redaktionens rolige og samvittighedsfulde Svar paa „Autors temmelig adspredte Tanker“ fik først den gejstlige Nidkjerhed til at blusse op, og Vreden gjorde undertiden Mandens iforvejen uklare Stil helt uforstaaelig. Striden endte med en i orientalsk Stil holdt, vel overgigen Taksigelse fra Behai Effend (Eilschow) til „Stiernernes Forvandte, den Nordiske Criticus“, hvori det hedder: „Alle Dervischer med den overoplyste Mufti selv nødes til at bortkaste

Haabets Anker til Forstand i det bundløse Viisdoms Dyb, som maa sætte Jorden i Forskrækkelse, naar man læser det allerfortræffeligste Brev, der er skrevet med Guld-Pen, dyppet i Honning — —.“ (1749 Nr. 9, 12, 13, 21, 23 jvf. 1750 Nr. 13). Desværre er det ikke oplyst, hvem der var Redaktør af de første Aargange. Han maa have hørt til den nyere, af Eilschow repræsenterede Retning. Eilschow selv optræder, som bemærket, oftere i Tidenderne og bryder en Landse med en eller anden af sine forbitrede Modstandere. Han førte Striden om „den nordhollandske Kunstmester“ fra de politiske over i de lærde Tidender, hvad der sluttelig paadrog ham et arrigt Overfald fra Gutt Freund (Gothard Fursman), som lignede ham „ved en Maaned-Due, eftersom vi mestendeel hver Maaned see Prøver paa deres utrættelige Fliid i at excerpere, translatare, commentere og edere Skrifter“ (1750 Nr. 13, 16, 17, 20, 22). Tidens store Grovhed i Polemiken fandt sit Udtryk i en Strid mellem Oversætteren Chr. Schmidt og Fr. Chr. Schönau, hvori den sidste drev den raa personlige Grovhed saa vidt, at Tidenderne maatte lukke sine Spalter for ham, medens en Indsender C... tilraabte de „sprenglærde Klopfægtere“, men især Schönau¹⁾: „Hvad raaber man paa Argumenter, og fremfører dog ingen andre, end saadanne, som et vist Laug ved Gammel-Strand, og endeel Indbyggere i Nye-Boder pleye at betiene sig af? Folk,

¹⁾ I et „Høystnødvendigt Nødværge og aftvungent Giensvar paa Fæstemanden Sr. Chr. Schmidts grove Invectiver og ublue Beskyldninger“ fortsatte Schönau Striden og begravede baade Schmidt og C... under en Dynge Skjældsord.

der vil kaldes Lærde, der have nydt den Ære, at være enroullerede under Apollinis Fane, burde have lidt finere Smag. Veed de ikke, Messieurs, at Muserne ere Jomfruer, som man giver det Epitheton *Castæ*? kand man da vel troe, at de, hvis Talemaader ere saa upolerede, skulde havt nogen Conversation med disse pæne Møer? Vil de følge mit Raad, saa skal de aldrig lade deres Navne see paa Prænt meere, førend de have forbedret deres Smag, førend de have læst noget, førend de have seet de Lærdes Omgang i Strids-Skrifter; saa længe, beder jeg, at den udlovede Textens Forklaring (Schönaus) maa opsættes“ (1750 Nr. 19, 21, 23, 24).

V.

Spectatorlitteraturens kulturhistoriske Betydning. Wielandts For-
søg. Poul Phønixbergs Virksomhed — det første Vittigheds- og
Smudsblad. Spectatorer og andre Tidsskrifter vinde Indgang
under det videnskabelige og religiøse Gjennembrud i Christian
VI's Tid. Oversættelser.

Det er en fast Naturlov for enhver Kulturudvikling, at Tidens herskende Magter i deres Skjød udvikle de Spirer, som i deres Væxt skulle berede hines Undergang for saa selv at træde i deres Sted og føre Udviklingen frem til et højere Trin. Under Absolutismens nivellerende Indflydelse opvoxede en Middelstand, som begyndte at føle Trykket af de indsnævrende politiske, religiøse og literære Baand. Stemmer lod sig høre, som talede Tolerancens Sag overfor Trossamfundenes Ufordragelighed. Latinitetens Herredømme rokkedes i sin Grundvold. Videnskabens Behandling vendte sig ikke alene fra det latinske Sprog til Modersmaalet, men Videnskabsmændene stræbte at gøre deres Fremstillingsmaade tilgængelig for Folket, i det Mindste for den dannede Almenhed; Kvinden droges indenfor deres Læsekreds. Den skønne Literatur skiftede Form

og Indhold. I Stedet for den stive klassiske Stil, som fra Frankrig under Ludvig XIVs glimrende Literaturperiode havde bredt sig over Europa med sin Forherligelse af Kongemagtens Glands, begyndte der fra det 18de Aarhundredes Begyndelse at vise sig Literaturfrembringelser, som med Bestræbelse for Jævnhed og Naturlighed i Udtrykket gjorde det borgerlige Livs Færd til Gjenstand for sin Behandling. Medens dette Omslag i den skønne Literatur skyldte England med dets friere Statsformer sin Tilværelse, udgik den populære Videnskabelighed paa Modersmaalet væsenligt fra Frankrig gjennem dets udviklede og europæisk udbredte Sprog.

Disse Bevægelser i Literaturen fandt deres Udtryk i den periodiske Presse. I første Linie stod de fra England udgaaende Ugeblade, som man efter deres mest udmærkede Repræsentant har kaldet „Spectatorer“. I Aaret 1704 havde Daniel Defoe, der senere blev Robinson Crusoes Forfatter, til en af ham udgivet Avis føjet en Art Feuilleton „Scandal-Club“, hvori paa let populær Maade drøftedes allehaande Dagens Spørgsmaal. Richard Steele greb denne Idee og grundede 1709 Ugebladet „the Tatler“, hvor Skildringer af Sæderne, opbyggelige Betragtninger, Theater- og Kunstkritiker gik Haand i Haand med politiske Nyheder. Disse sidste forsvandt snart, og Bladet blev udelukkende af underholdende moralsk-satirisk Indhold. Efter at dette Blad var ophørt, begyndte Steeles tidligere Medarbejder Joseph Addison 1711 Ugebladet „the Spectator“, som han med en forbausende Produktionsævine fortsatte i to Aar. Steele og Addison havde bragt

noget Nyt og hidtil Ukjendt ind i Literaturen, nemlig den lette populære Behandling af allehaande Spørgsmaal — theologiske, moralske, æsthetiske, filosofiske —, som hørte til Dagens brændende. Der er Skildringer af Verden og Menneskene, af Sæder og Sædvaner, Daarskaber, Laster og Dyder. Formen er snart Afhandlingen, snart Allegorien, snart den novellistiske Fortælling af det daglige Liv, Alt gjengivet med en vidunderlig Varme og Sandhed, med omfattende Kjendskab til det menneskelige Hjerte, med Dybde, Humor og uudtømmelig Opfindsomhed. Den forædlende, vækkende og dannende Indflydelse, som udgik fra disse Blade, tilskriver man for en stor Del det sædelige Opsving, som der nogle Aartier senere viste sig i Englændernes politiske og huslige Liv; men de gjorde ikke alene Epoke i Englands Literatur, de fik tillige europæisk Betydning. Alle Folk grebes af dem, de slog overalt ned som det rette Ord i rette Tid; i Oversættelser og Efterligninger udbredtes de over hele Europa, men vandt dog størst Popularitet i Lande med germansk Nationalitet. De bevirkede her et Omslag ikke saa meget i Literaturen, som i den sædelige Udvikling. Addisons Spectator har selv i faa og betegnende Træk skildret sin Betydning: „Der fortælles om Socrate, at han har bragt Philosophien ned fra Himmelen, at den skulle boe blant Menneskene; og jeg er saa ærgjærig, at jeg vilde ønske, det kunde siges om mig, jeg havde trækket Philnsophien udaf Studeer-Kamrene og Bibliotheqverne, Skolerne og Collegierne, paa det den maatte komme til at boe i Sælskaber og Forsamlinger ved Thee-Borde og i Caffee-Huusene. Jeg vilde derfor

gierne have mine Betragtninger særdeles anbefalet til alle vel indrettede Familier, som hver Morgen anvender en Time paa at drikke Thee og sæde Froe-Kost, vilde og meget alvorlig have dem ombudet, at de til deres eget beste vilde føye den Anstalt, at dette Blad maatte ordentlig blive dem tilbragt og fremsat, som en anden Deel af Thee-Tøiet.“¹⁾ Det blev netop Spectatorernes europæiske Betydning, at de førte Diskussionen af allehaande Æmner, allehaande Spørgsmaal fra de højeste til de laveste og trivielleste Sfærer ud i Livet, ind i Dagligstuen, i det daglige Livs Kredse, for det suvæene Publikums Domstol. Som det ses, var Spectatorernes Indhold meget broget, og den moralsk-satiriske Traad, som gaar igjennem dem, forsvinder ikke sjældent ganske i deres Efterligninger for at give Plads for det rent underholdende, eller den forener sig med et politisk Element. Her have de franske eller fransk-hollandske Maanedblade af blandet, underholdende og politisk Indhold øvet deres Indvirkning. Alle disse Afskygningers Mangfoldighed kunne neppe holdes ude fra hverandre. Over Tydskland naaede denne Art Produktioner os, men Tydskerne stod uendelig langt under deres Forbilleder, hvad enten disse vare de engelske Spectatorer eller de lette franske Revuer. Uden Liv og Ynde bleve de enten tørt moraliserende eller plumpt komiske, lige bredt ensformige og pedantiske i Alvor og i Skjæmt. Dette maa man have for Øje ved Betragtningen af den danske Presses Frembringelser. Det skal dog siges, at den i flere Retninger optraadte ret

¹⁾ P. Krafts Oversættelse af Spectator Kbhvn., 1742 I S. 60—61.

originalt, om end ikke altid med en Originalitet, der var rosværdig.

Mellem de første, som have forsøgt baade at overføre det fremmede paa Dansk og selv at sætte et originalt dansk Tidsskrift af underholdende og belærende Natur i Gang, træffe vi Joachim Wielandt med den ham ejendommelige Sporsands for Alt, hvad der kunde passe for periodisk Meddelelse. Den 23de August 1725 averterede han i de lærde Tidender (Nr. 34), at han havde besluttet maanedlig at udgive en Samling paa 5—6 Ark af „Danske Miscellanea, som Vers, Epigrammata, sindrige Inscriptioner, curieuse Undersøgninger af en eller anden Materie alt i Dansk til Sprogets desto bedre Ziir og Nationens Ære og derhos tillige anføre adskillige til vores Historie tienlige Piecer, saa vel gamle, som nye, naar de ey overgaae 2 a 3 Ark“, og han indbød derhos alle Patrioter saa vel Lærde som Læge til at levere Bidrag. Planen kom ikke til Udførelse, Bidragene udebleve, og Værket blev til den „Samling udaf smukke og udvalde Danske Vers og Miscellanea Nationen til Ære og Sproget til Ziir befordrede,“ som sædvanlig gaar under hans Navn; men den indeholder kun et Udvalg af danske Digteres Værker og, skjønt den efter Titelbladene skal være udkommet Oktbr. 1725 til Novbr. 1726, er det sidste — det 14de — Bind først udkommet i Juli 1728. I Maj 1727 havde han erklæret (Lærd. Tid. Nr. 22), at Værket maatte ophøre med det 12te Bind, „da det er umuligt at en kand besidde saadan Forraad. at holde det ene ud, naar faae eller ingen vil spæe til, af hvis hos dem udaf udvalde gode Vers ligger udi skiul.“

Aaret efter (Nr. 20 af 13 Maj) udtalte han Haabet om virkelig at lade det udkomme maanedlig og takkede Velyndere og Venner for deres Velvillie i at bidrage, der satte ham i Stand til endnu at levere 12 Bind. Den 3die August 1728 søgte han om 20 Aars Privilegium paa de udkomne 14 Bind „uforment dog at Nogen udgav disse Poeters Skrifter hver for sig“, men Ansøgningen strandede paa den forhen omtalte Betænkning fra Arne Magnussen, hvori denne skarpt udtalte sig imod det Ubillige i, at Wielandt erhvævede Eneret til at trykke Andres Digte. Det 15de Bind, som var under Pressen, brændte 1728, og dermed standsede Værket.¹⁾ Ufortrøden som altid indbød Wielandt den 21de Juli 1729 (Lærd. Tid. Nr. 29) „alle retsindige Patrioter“ til at medvirke til et Fjerdingaarsskrift af danske Miscellanea i ubunden Stil, men dette er ikke udkommet. I Foraaret 1726 havde han forsøgt paa at omplante paa dansk Grund et Udvalg af det bedste tyske moralske Ugeblad, den i Hamburg 1724—26 udkommende „Patriot“. „Dend fordanskede Patriot“ udkom ugenlig med 2—4 Kwartblade, men er nok ikke udgivet regelmæssigt og maatte i Sommeren 1726 op-høre, da det var naaet til 17 Numre.²⁾

¹⁾ Supplik-Prot. 1728 II Nr. 180; dette Værks III S. 19—20. Om den anden Udgave, foranstaltet af Luxdorph 1742, se Avert. i Lærd. Tid. Nr. 49 af 8 Decbr. 1741.

²⁾ Efter Avert. i Lærd. Tid. Nr. 26 af 27 Juni 1726 var da udkommet 16 Numre og W. ventede at naa til 26, men en Fortegnelse over Skrifter til Salgs i Ws. Bogtrykkeri de lærde Tid. Nr. 96 af 7 Septbr. 1780 nævner kun 16 Numre. Nu findes dog i kgl. Bibl. 17.

Desværre var Wielandt, som altid vilde give Publikum Del i det Bedste, altsaa her ikke heldig i sine Bestræbelser; en Anden, som ikke tog det saa nøje med, hvad han bød Publikum, havde større Held i at træffe dets Smag, idet han gav det en underholdende Læsning, som ikke havde nogen som helst æsthetisk eller moralsk Bismag, men snarere stod i Modsætning til al Æsthetik og Moral. Manden for denne Virksomhed var Bogtrykker Poul Johannes Phønixberg, den bekjendte Eftertrykker af Holbergs Komedier. I Tiden mellem 1710 og 1720 var han en af Byens frugtbareste Lejlighedspoeter, som navnlig gjorde Krigsbegivenhederne til Gjenstand for sine Rimerier; omtrent 1720 anlagde han et Bogtrykkeri, som bestod til 1728, da det brændte. Han døde Aaret efter i en Alder af 50 Aar¹⁾. Hans Vers vise os ham som en Lejligheds-poet af den laveste Art, hans Aviser vise, at han ikke har været bedre som Journalist. Hans betydeligste Blad „Den Forkeerte Mercurius som medfører allehaande u-hørte og forkeerte NyeTidende“ udkom hver Maaned fra Januar 1726 til September 1728 med et Nummer paa 4 Oktavblade. Vignetten er i Overensstemmelse med Titelen en Mercurius, der staar paa Hovedet; Mottoet: Relata refero. Kun de 4 første Numre ses at være censurerede. Udgivelsen var først begyndt hen i Aaret, saa at først Septemberbladets Udgivelsestid faldt i den rette Maaned. For 2 Mk. om Aaret kunde man

¹⁾ Om denne Mands Liv og Virksomhed henvises for Øvrigt til Werlaufs udtømmende Fremstilling i Historisk Tidsskrift 8die Række 2det Bind, jvf. Bruuns Udgave af Holbergs Epistler II S. 388—89.

abonnere og faa Avisen tilbragt; afhentede man den i Trykkeriet, var den billigere. Desuden solgtes den i Begyndelsen af omløbende Drengene, men da de tog den dobbelte Pris for den, søgte Udgiveren at forpurre, at de løb om „at incomodere Honette Folckes Øren med sligt“ (1726 Nr. 2, 5, 7, 9). At faa Penge fra Abonnenterne havde sine Vanskeligheder; i Januar 1727 truede Phønixberg de uvillige Betalere med at „skikke dem en Regning trykket paa den ene Side af Aviserne,“ og i Januar 1728 hedder det i Beretningen om en Rejse til Maanen, at „det er lige saadan med Aviserne i Maanen som paa Jorden, allene det er derhos denne underskeed, at de Folk i Maanen betaler rigtig deres Qvantum for Aviserne, naar Tiden er ude —.“

Denne Mercurius er det første Vittighedsblad i Danmark og tillige det første Smudsblad. Det er indrettet som en politisk Avis og meddeler Nyheder under Overskrift af fingerede eller virkelige Lokalteter. Her figurerer „Sladder-Huusen“, „Kluderiet“, „Studendorff“, „Tosserup“ ved Siden af „Kiøbenhavn“, „Ny-Torf“, „Gyldenlund“, „Tueborg“. I Slutningen af Bladet findes komiske Avertissementer og Priskuranten, den sidste f. Ex. i Nr. 1 af 1726 af denne Art: „Coursen ved Høy-Broe og andre beqvemme Steder, er som forhen med Haanden i Lommen efter Tørre-Klæder, Daaser og deslige, saa at hvo som har en smuck Daase eller Tørre-Klæde og vil gaa derhen, kand de miste det for slet intet, saasom der ere de, der gierne tager derimod.“ Efter hvad Holberg siger, blev Bladet skrevet af nogle Bogtrykkersvende. Talrige Fejlskrivninger i fremmede Ord tyde ogsaa paa, at man har ustuderede

Folk for sig, om end ogsaa af og til en Student kan have leveret sit Bidrag dertil. Phønixberg har vel selv været Forfatter til en stor Del deraf. Tonen er raa og plump, det er vanskeligt at finde Artikler, som ikke ende i Vrøvl eller Smuds. Det er fortrinsvis i Livets laveste Kredse, i Smudset, at dets Vittigheder — thi der kan virkelig findes saadanne — bevæge sig. Drukken-skab, Fylderi, Løstgængelighed, Skjælsstykker og deres Afstraffelse ere Materier, som man med Forkjærlighed dvæler ved. At Samtidige af Holberg — som denne selv fortæller — kunde antage ham for Forfatteren, viser noksom Tidens Mangel paa æsthetisk Dømmekraft,¹⁾ men man kan dog i visse Maader sige, at et slikt Skrift havde ham til Forudsætning. Havde han ikke ved sine Vittighedsværker vakt Publikums Smag for satirisk Behandling af det Stof, som de daglige Omgivers Brøst og Latterligheder frembød, vilde neppe Fremkomsten af dette Skrift, som vel mente at forfølge samme Opgave, have været mulig. Og det synes virkelig at have vundet et vist Bifald, i det Mindste hos det Publikum, hvem Phønixberg anbefalede det til: „alle og enhver som elsker Tids-Fordriv især, alle Viin- og Vand-Tappere, Brønde-Viins og Øll-Skienckere, som formodes skal blive til deres Giesters Fornøjelse; Hvilcke icke har behov at hente een sandfærdig Løgn uden Lands fra, thi nu herefter kand slikt bekommes i Broelleggerstrædet for en Skilling.“ Det bestod jo næsten i 3 Aar og standsedes først ved Ildebranden.

¹⁾ L. Holbergs Moralske Tanker, Rodes Udg. S. 55.

Hvor uselt Bladet er, faar det dog en vis historisk Interesse ved dets mangfoldige Hentydninger til det daglige Liv i Kjøbenhavn. Der er staaende Artikler om Terminsforlegenhederne, om de folkelige Fester: Fastelavn med Amagerløjerne, St. Hans Aften med Kilderejserne, Mortensaften med sin Gaasespisning, mange Smaabilleder fra Gader og Stræder. Undertiden kan noget ret Pudsigt komme frem. I Januar 1727 omtales Frostens paa Münchhausens Vis: man kunde ikke høre hinandens Ord, da de frøs i Luften, men i Tøvejret i Februar „da skulde man høre een Sladder i Luften da alle disse Ord optøede, som mand hafde talt i Frostens, saa det var icke anderledes end 1000 Kierlinger kunde have Opponeret imod hverandre i hver Gade“. I Juli 1726 gives under Overskrift „Pæsthus Fælleden“ med Gravhumor en Beskrivelse af den nybyggede murede Galge, som ender med: „Dette er og at agte herved, at dend som beboer dette Sted, hand er baade Vert og Skielt, hand er baade Vejr-Hane paa Huuset, og hand er og det Boehave som er i Huuset, og endskiønt hand er noget Uroelig i sin Graf, saa støder hand dog icke Bunden ud paa sin Liigkiste, hand har ikke at frygte for nogen, uden alleene for andre Tyve, som vil stiale hans Fingre.“ Om Bogtrykkerens Forfatterskab minder en Artikel som denne (Maj 1726): „Her er oplagt nylig store Christopher in Quadrato cum nodis Variorum, thi da hand een Aftens Tiid paa dend Sted, hvor dend mindste Roelighed er at vente, vilde øve sin Mandhaftighed paa tvende Soldater, kom et halv dosin Vægtere som dannede hans Hoved efter een Rosin-Stok, undtagen i

stæden for Pigge, ere Knuder, hand var tilforn in Folio da hans Been var i Magt men siden Vægterne slog ham ned i Knæene, kommer hand til at gaae ud i en mindre Edition.“ For saa vidt ikke Dagens Smaa-begivenheder gav Stof nok, fortaltes gamle bekjendte Skjæmtehistorier og Løjer, eller fremsattes morsomme Regneopgaver. Sin fornemste Tilløkkelse har Bladet uden Tvivl haft i private Skandalhistorier, der meddeltes paa en forblommet, men for Samtiden vist let gjennemskuelig Maade. Uagtet det strax havde forsikret (1726 Nr. 2), at Bladet ikke skulde „grave nogen, men skrivis til dend Ende som en liden Plaisier for dem som vil have noget at Critesere over“, maatte det flere Gange med en mistænkelig Iver værge sig imod dem, der „applicerer dends opdigtede Passagier paa visse Personer“ (Maj & August 1728). Men det er ikke desto mindre sikkert nok, at der findes mange personlige Hentydninger. Wielandt og hans lærde Tidender maatte ofte holde for. Snart gjøres der Løjer med, at han trykker baade Bøger, Aviser og Spillekort (1726 Nr. 1), snart meddeles en Parodi paa en Beretning i de lærde Tidender om Fund af en Kæmpebegravelse i Fyen (Lærd. Tid. 1727 Nr. 47, Merc. 1727 Nr. 9), snart opkastes det Spørgsmaal, hvorfor Amagerkonerne bære 18 Skjorter; dets Besvarelse, menes der, vilde „give stor Oplysning om Antiquiteter og gamle Sager, hvilket særdeles maatte fornøye dend lærde Verden, naar det ved een Curieus Relation kunde blive Aviseret.“ Ogsaa i literære og politiske Spørgsmaal gav Bladet sit satiriske Besyv. I Juni 1726 railleres med P. Schultz's i „Danskens

Skriverigtighed“ foreslaaede Retskrivningsreformer Møntstriden med Hamburg berøres (Januar 1727) og i Anledning af Forordningen om de fire Species hentydes til de nationale Modsætninger (Aug. 1728). „De Karle kand Negiotiere,“ siger Glarmesteren om Hamburgerne, „icke vi.“ „Du maa nok være een af dem“, svarer Bissekræmmeren, „der siger: Dar aussen bey mihr im Reich, da kann man alles haben, aber wasz hier? Men sig mig, hvorfor vil Du icke daraussen igien naar du først kommer her ind?“ Om den Opmærksomhed Holbergs Virksomhed vakte endogsaa i disse lave Kredse bærer Bladet flere Vidnesbyrd. Hans Vittigheder benyttes. Werlauff har anført Steder, hvor der hentydes til hans Lystspil; flere kunde nævnes: Hesteprangerne i Vendsyssel ville indføre „een ny Invention paa Eeder“ at betjene sig af paa Viborg Snapsting i Stedet for de gamle privilegerede Eder (Marts 1726); Sognefogden og Skomageren disputere om, hvorvidt Verden var firkantet, rund eller flad som en Flæskekage (Juli 1726); Paven og Tyrken skulle have haft een Moder, eftersom Valby Mænd synge i Psalmen om Pavens og Tyrkens „Moor“ (Juni 1727). I smaa Indlæg i Dagens Strid om Holbergs Metamorphosis stræber Phønixberg efter ringe Ævne at give „den dyre Mand Hans Mickelsen“ smaa Hip for de drøje Hug Holberg i sin Dedication af Komedierne havde givet sin Eftertrykker (Febr. og Septbr. 1727).¹⁾

¹⁾ Werlauff p. a. St. i Hist. Tidsskr. og i Antegn. til Holbergs Lystspil S. 246 samt Forfatteren af dette Værk i Artiklen Vartov Kilde og Holbergs „Kilderejse“ i Bruuns Danske Samlinger, 2 Række VI S. 273—74 have meddelt flere Exemppler paa Bladets Stil.

I Forbindelse med Mercurius udkom — rimeligvis fra Martsnumret — et andet Maanedssblad til samme Pris med Titel: „Det ny indrettede Thee og Caffee Huus“ i to Rækker.¹⁾ Navnet er vistnok laant fra et eller andet tydsk Tidsskrift.²⁾ Det første Nummers Titelblad har Indholdsfortegnelse for de følgende, der kaldes „Continuation af o. s. v.“. Det har tillige en Undertitel efter hvert Nummers Indhold og undertiden et elændigt Titelbillede i Træsnit; det kan saaledes kaldes det første illustrerede Blad. Der er 13 Numre. Det første, der foreligger i to Udgaver paa 10 og 16 Oktavblade, indeholder en slibrig, vist oversat Fortælling i Boccaccios Stil. De øvrige Numre ere hvert paa 4 Oktavblade. Nogle indeholde Digte, maaske seldre optrykte Sager. Nr. 2 meddeler saaledes en Satire imod Pavedømmet „Lacrymæ crocodolinæ“ af Jacob Knudsen Schandrup, der allerede foreligger trykt 1699. Forresten bestaar Bladet af øjensynligt originale Fortællinger og Løjer — en Mødding af Uhumskheder, der ilde stemme med Titelbladets Forsikring om, at Bladet er „til Plaisier sammenskreven for dem som ere Liebhabere af sømmelige Schoser og Lystighed.“ Bladets „Anden Part“ meddeler i 12 Numre, hvert paa 4 Oktavblade, en ufuldendt belærende Fortælling „Mandens og Konens Rætter-Gang“ „til Erindring for dem som vil Gifte sig, hvor af de kand see hvor ledis et skickelig Ægteskab bør at være.“ Fortællingen har en lokal

¹⁾ Werlauff p. a. St. S. 23; N. M. Petersen, Lit. Hist. III S. 139, IV S. 470. Bibl. Danica I S. 143.

²⁾ Jvf. hos Prutz S. 397 Curieuses Caffee-Hauszsz Venedig, bestehend in drey Wasser Debauchen 1698.

Farve og indeholder ikke faa oplysende Træk til Borgerstandens Liv, rigtignok set fra neden.¹⁾ Endelig har Phønixberg 1728 udgivet et Ugeskrift, hvoraf kun haves et Nummer i det kongl. Bibliothek: „**Dend lystige Fama af dend narriske Verden, hvis ugentlige Medførsel bestaaer af adskillige lystige Passager. Dend anden Fabel kaldes Ægteskabs-Raritetz-Kiste eller dend lystige Elendighed i Tilstanden af de lappede Buxer Num. 2. Til Sindets behagelige Fornøjelse af Tysk i Dansk oversat**“ (4 Bl. in 4to). Titlen gjør videre Omtale af Indholdet overflødig. Det maa være en Oversættelse af et hamburgsk Tidsskrift fra 1719 „Die lustige Fama aus der nãrrischen Welt“ i 22 „Abfertigungen.“²⁾ Det er sagt, at Literaturens Historie næsten skammer sig ved at give sig af med de ældste danske hjemmegjorte Tidsskrifter. Denne Ytring har sin fulde Ret overfor Phønixbergs Virksomhed, og man maa være Kalamiteten af 1728 taknemlig for at have gjort Ende paa den. I samme belletristiske Retning som Phønixbergs gaar et i Flensborg 1730 trykt og fra Tydsk oversat, meget slibrigt Skrift „Een Curieux Samtale, i de afdødes Riige, imellem [en] Contouchen, og [een] Andriennen. Da det er udkommet i to „Entrevuer“, er det beslægtet med Tidsskrifterne (hver Entrevue 8 Bl. in 8°. Kgl. Bibl.).

¹⁾ Den forkerte Mercurius haves i kgl. Bibl; Marts 1728 og et Blad af April 1728 mangler. Sæmmesteds findes begge Rækker af The og Caffee Huset.

²⁾ Gotsched, Das Neueste aus der anmuthigen Gelehrsamkeit, Leipzig 1761 S. 829.

Den egenlige Spectatorlitteratur med sin Udvikling i satirisk-moralsk Retning ligger i Christian VI's Tid. Dog haves i det kongl. Bibliothek allerede fra 1728 Nr. 1 til 3 — hvert Nummer 8 Oktavblade — af et Tidsskrift af blandet belærende og underholdende Indhold „Den nyttige danske Tids-Fordriv“. Den ukjendte Forfatter omtaler i Fortalen, hvorledes der af Naturen er indplantet Mennesket en Drift til Fuldkommenhed og Lyksalighed, og at dette Maal naas gennem Erkjendelsen saa vel af det Ondes som det Godes Natur. „Til at kiende begge Deele“, fortsætter han, „hjelper sunde Moralia, der afskildre os enten Dyderne under et angenemt, eller Lasterne under et hesligt Billede. Der holde os Menniskenes Idrætter imod den sunde Fornuft og de naturlige Love, igiennemsøge alle Vinkler og Kroge i Menniskets Hjerte, giøre de yndige Afveje, som føre til Fordærvelsen', fordægtige, og bane den tornede Stie til Lyksalighed. Det kand altsaa ej være andet, end at jo, hvis derom skrives, maa blive Læseren til Opbyggelse, og at det Arbeide og den Tid, som derpaa anvendes, ej er unyttig eller frugtesløs spildt.“ Han vilde fra andre Nationers moralske Skildringer laane sit Stof: Exempler paa Fornuft og Dyd, Naturens Skjønhed og Nytte, men derved især befitte sig paa at udarbejde, hvad der mest var efter Nationens Smag og til dens Nytte, og han bad Andre række sig Haand. De bevarede Numres Indhold synes ogsaa at være ret selvstændige Bearbejdelser. Nr. 1 giver en Afhandling om Handelens Fordele, hvori Kongens Bestræbelser for Handelens Opkomst roses, Nr. 2 og 3 en Bearbejdelse af en Del af den engelske

Biskop Jos. Halls allegoriske Satire „Mundus idem et alter“ fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, nemlig Rejsen med Skibet Fantasiens til Æde- og Drikkelandet;¹⁾ men man kommer ikke ret paa det Rene med, om Forfatteren har været sig bevidst, at den Verden, som her skildres, indeholder en Satire over Europæernes Sæder. Han gjør tværtimod de fornuftige Europæere Komplimenter: „Fornuft og Dyd hersker, Gud ske Lov, iblandt os! Sjælen har Fortrinet for Legemet, og vi spørge aldrig efter, hvor stor en Mands Mave, men hvor stor hans Dyd og Forstand er? Denne sære vi, den skatter vi store Belønninger og de høieste Ære-Sæder og Bestillinger værdig.“ Det vides ikke, at dette Tidsskrift er blevet fortsat. Først 10 Aar efter træffe vi paany en Spectator: „Aristippus eller den Philosophiske Spectateur“, hvortil paa første Titelblad er føjet: „udi Moralske Reflectioner over Verdens fordsærvede Sæder, Under een Samtale imellem Misocosmo, Eusebio og Aristippo selv. Ugentlig forestillet.“ Det var trykt hos Joh. Christ. Groth, hvert Nummer bestod i fire Oktavblade, der udkom fra Nr. 1 af 17 Maj 1738 til Nr. 16 af 23 August og kostede „fra Onsdagen efter Pintse-Uge, som er den 4 Junii til Mikkelsdag 2 Mark Danske“, og siden kvartaliter 1 Mk. 8 Sk., men det naaede nok aldrig ud over første Kvartal. Det kan for Tiden ikke afgjøres, om det er et originalt Skrift.²⁾ Aristippus har forladt Verdensbyen Migdalia og udvalgt en enlig Skov til sin Bolig

¹⁾ J. Paludan, Om Holbergs Niels Klim S. 36—37.

²⁾ Extr. Rel. Nr. 34 af 16 Maj og Kbhvns. Posttrytter Nr. 40 af 19 Maj 1738. Paa Nr. 16 staar „Beslutning for dette Qvar-

for, uforstyrret af Verdens adspredende Larm, af Menneskenes forfængelige Selskab og sine egne Lidenskaber, at fuldkommengjøre sig til den evige Lyksalighed. I sin Ensomhed besøges han af andre Udvandrere fra Migdalia, og hans Samtaler med dem og hans egne Betragtninger over Verdens Laster og deres Aarsager, der sættes i Menneskenes Mangel paa Selverkjendelse og Erkjendelse af Tingenes sande indre Værd, udgjør Tidsskriftets Indhold. Det er ingenlunde en sær filosofisk Snak, som N. M. Petersen siger, men et Forsøg paa at fremstille en hel Livsfilosofi, der er stærkt paa-virket af Shaftesburys moralfilosofiske Anskuelser. Man gjenfinder f. Ex. hans Anskuelse af Dyden som det sædeligt Skjønne, som den Livsharmoni, hvori alle Modsetninger opløse sig. Gjenstandenes Skjønhed sætter Aristippus i deres Overensstemmelse med den højeste Ordens Lov (Nr. 10). Skriftet kunde saaledes have sin Interesse, hvis det ikke virkede afskrækkende ved sit knudrede Sprog, ved Betragtningernes tunge og ubehjælpssomme Udvikling, der breder sig med snakkesalig Vidtløftighed, og ved Tørheden og den poesiløse Kluntethed i de talrige Digressioner og allegoriske Indklædninger, der skulle bringe Afveksling i de filosofiske Betragtninger.

„Den liden Indsigt, vi besidde i Sandhedens Rige, er stor nok for at merke, at samme er uendeligt.

tal“, ikke som af N. M. Petersen (IV S. 470) angivet „Beslutning paa dette Qvartal og sagtens paa Bladet“. I Nürnberg udkom 1719 i 3 Dele „Der Spectateur oder Betrachtung über die verdorbenen Sitten der Welt“, hvilken Titel meget ligner vort Skrifts. (Gotsched, p. a. St. S. 829).

Mange Sandheder have været skiulte for vore Forfædre, hvis Aabenbarelse Forsynen muelig har beskikket til den Tiid, paa hvilken vi leve, ligesom andres Opfindelse er henstillet til vore Efterkommeres Fliid. Det har paa alle Verdens Tiider været ethvert Menneskes Pligt at elske Sandhed og at lede uophørlig efter den: i sær er det deres Skyldighed, som egentlig siges at studere, med foreenede Kræfter at opsøge saa kostbar en Skat, og siden at gjøre samme offentlig bekjendt til det menneskelige Kiøns Lyksalighed.“ Saaledes ytrer Eilschow sig i Fortalen til et Maanedsskrift, og sammesteds siger Peter Kofod Ancher: „Eftersom vi staae i en besynderlig Sammenhæng med vores Fæderneland, og følgelig ere vore Landsmænd i en høyere Grad forbundne end andre, da er deres Merite desto større og priisværdigere, som i deres Moders Sprog og til deres Fædernelands Nytte søge at befordre nyttige og fornuftige Videnskaber, at ikke de saa kaldede Lærde eller Studerede ved Kyndighed i fremmede Sprog skulle have Monopolium paa Videnskaber, og allene have Adgang til at lære noget got og retskaffen.“¹⁾ Disse Ord af to unge Mænd, som begge indtage en hæderlig Plads i Literaturen, ere betegnende for Tiden. De vidne om den Begejstring, hvormed den yngre Slægt betragtede de Fremskridt i den menneskelige Erkjendelse, Tiden var i Færd med at gjøre, de Forventninger man knyttede dertil, og den Betydning, man tillagde de videnskabelige Resultaters Udbredelse i

¹⁾ Philosophiske, Historiske og Oeconomiske Skrifter, Kbhvn. 1746.

Folkets Kredse. Et nyt, stærkt pulserende Liv stod i Frembrud. Christian VI's Tid betegner baade et videnskabeligt og et religiøst Gjennembrud. De forrige Tidens Stagnation var ophørt, Folket kaldtes fra alle Sider til Deltagelse i det aandelige Livs Arbejde. Pietismen havde brugt næsten et halvt Aarhundrede om at naa hertil fra Udlandet, Deismen med sin Affødning i den skønne Literatur, Spectatorerne, brugte en Menneskealder dertil, Wolfs Filosofi derimod gik strax over Grændsen, doceredes og diskuteredes; hans demonstrative Methode vandt Gjenklang lige til Udskejelser i dens Efterabelse. Et halvt Aarhundredes europæiske Strømninger mødtes og brødes paa samme Tid her hjemme. Den forsøgede Interesse for Videnskaben og dens Behandling paa Modersmaalet ytrede sig i Tilblivelsen af det danske Videnskabernes Selskab og Selskabet for Fædrenelandets Historie og Sprog, i Grams og Langebeks Virksomhed og i Holbergs populære Behandling af historiske Æmner, der snart fik Efterlignere mellem den yngre Slægt. Den livligere Virksomhed prægede sig i den periodiske Presse. Tidsskrifter af forskjellig Art opstod, som dog ligge udenfor denne Fremstilling og derfor kun skulle berøres. Begge de nævnte lærde Selskaber havde deres Organer. I Aarene 1737—39 udgav Jacob Langebek og Ludvig Harboe „Dänische Bibliothec oder Sammlung von alten und neuen gelehrten Sachen aus Dänemarck“, der 1743—47 fortsattes af O. H. Møller — i alt 9 Bind. Det tyske Sprog var valgt for at skaffe det en Læsekreds i Udlandet. Ved Siden af Recener af gamle og ny Bøger indeholdt det Universitets-

efterretninger, literære Aktstykker og Levnetsbeskrivelser med overvejende theologisk Karakter. I den anden Redaktionsperiode gik det næsten helt over til at blive et kirkehistorisk Tidsskrift. Et andet literært Tidsskrift, Oluf Bangs „Samling af adskillige nyttige og opbyggelige Materier saa vel gamle som nye“, der udkom 1743—45 i 7 Stykker, var af fremtrædende religiøs Natur, næsten en Art Kirketidende, thi foruden Recensioner af danske Bøger meddelte det „rare Fodspor af Guds Forsiun, opbyggelige Levnets-Beskrivelser, Efterretninger om Guds Riiges Fremgang, opbyggelige Breve, Relationer om curieuse Ting i Naturens Riige, rare og gode Vers, rare Manuscripter.“ De økonomiske Interesser repræsenteredes i Aarene 1747—48 i det første Forsøg paa en Landvæsenstidende, „Kiøbenhavnske Samlinger om adskillige til Land- og Stad-Væsenet, Agerdyrkningen, Qvægningen, Naturlæren, og andre nyttige Konster og Videnskaber henhørende Sager“, hvorefter der kun udkom 2 Stykker. „Saasom Bondestanden,“ hedder det i Fortalen, „maae ernære alle andre Stænder, og saasom ingen Familie kand staae ved Magt uden en fornuftig Huusholdning, saa kand man jo ey arbejde paa noget nyttigere, end det som kand befordre denne Stands Flor, og Oeconomiske Forbedrelse.“ Skriftet skulde meddele saa vel Oversættelser som originale Udarbejdelser, men „Forfatterne“ forbeholdt sig Frihed til at optage „vel udarbejdede Moraliske Satyriske, Physikaliske og deslige Afhandlinger.“ En af Forfatterne — thi Skriftet blev udgivet af et Selskab, som dog snart opløste sig —

var formodenlig Oversætteren Christen Schmidt.¹⁾ Smagen hos Publikum for periodisk Læsning var saa stærkt i Tiltagende, at Forfattere lod Skrifter, som efter deres Natur ikke vare Tidsskrifter, udkomme periodisk, saaledes flere Fabelsamlinger.²⁾ Det mærkeligste Skrift af denne Art er „Christ-opbyggelig Tiids-For-driv, bestaaende udi Allehaande baade verdslige Materier og aandelige Betragtninger, som een med Fliid eenfoldig opfunden Historie, connectered fremsættes,“ hvis 4 Parter udkom anonymt i Aarene 1734—37 i Continuationer „i Overeensstemmelse med den Augsburgiske Confession.“ Forfatteren er Holger Paullis Søn Joachim Richard Paulli, Holbergs uheldige Konkurrent som Komedieskriver, for Resten Arkæolog, juridist og opbyggelig Skribent, Journalist, Alchymist, Opretter af en Enkekasse og endelig kongelig dansk Embedsmand, først Sekretær i Hofretten, siden Toldinspektør i Kjøbenhavn, Justitssekretær, Arkivar og Kammerskriver i Rentekamret, død 31 Marts 1759 som Kammerraad. Som

¹⁾ V. Høyberg, Kbhvnske Samlinger af rare trykte og utrykte Piecer I Ark b, 7—8 Blad. Efter Extraord. Relationers Not. Rel. 1748 Nr. 54 kostede hvert Stykke 8 Sk. og solgtes hos Wentzel paa Børsen og „hos Sr. Schmidt, logerende i lille Kongensgade, 2den Dør fra Kandestøberens mod Kongens nye Torv“. I Striden mellem Schönau og Chr. Schmidt kaldes denne af Modparten „Fæstemanden i lille Kongensgade“, og efter Kbhvns. Mandtal for 1746 boede han da i lille Kongensgade det andet Sted fra Kandestøberen.

²⁾ N. M. Petersen i Lit. Hist. IV S. 482 nævner Loddes Oversættelse af Gellerts Fabler (1751) og Adsk. moralske Originalfabler af Aletheia (1752). I Extraord. Rel. 1744 Nr. 6 averteres hver Mandag at ville udkomme med C. A. Thielo som Forlægger en Fabel i tyske Vers.

man ser, var han en Mand med mange vidt forskjellige Interesser og Beskjæftigelser. Den 2den Marts 1736 fik han tyveaarigt Privilegium for sig og Arvinger paa at udgive ovennævnte Skrift „enten stykkevis eller ganske, enten separat eller samlet enten extractvis eller paa hvad Maade og i hvor mange Formater dem selv synes.“¹⁾ Bogen er affattet i Form af en Roman og meddeler den christelig oplyste Eusebius's Samliv og lærerige Samtaler med den endnu ikke i Troen befestede Theophilus. Enhver mødende Ting giver Eusebius Anledning til opbyggelige Betragtninger, idet han allegorisk lader Gjenstandene tjene som Billede paa en eller anden Side af det christelige Liv eller christelige Læresætninger. Man faar da ved Siden af de opbyggelige Betragtninger Beskrivelser af mangehaande verdslige Ting f. Ex. af Kort-, Billard- og Keglespil, Kort- og Taskespillerkunster, optiske Kunststykker, af en Laterna magica, et Bogtrykkeri, et Hus, en Malerisamling, en Daarekiste: der fortælles Æventyr, meddeles mythologiske og historiske Skildringer m. m. m., ofte oplyst ved Billeder. Bogens Formaal er, paa samme Tid som den yder Tidsfordriv, at skaffe Opbyggelse og Nytte; den skulde bruges ikke alene „til opbyggelig Tidsfordriv om Søgnedagene, men endogsaa til en fuldkommen Huus-Postil om Søndagen.“ Etsteds siges der, om en Kudsk, hvem Eusebius's Prædiken

¹⁾ Sjøel. Reg. 56 Fol. 79. Om Paulli og hans Skrifter se Efterskriften til Bøtzmans Udgave af hans Politiske Kandestøber. Skriftet var trykt i sal. J. Schmidtgens Bogtrykkeri og solgtes i Løderstræde „hos Sr. Magnus Dreier, Directeur paa det publique Skriv-Contoir“.

faldt for lang: „Hand var af det Slags Folk, som uriimeligen meene, at man uden for Kirken og dend geistlige Stand, ey burde befatte sig med Skriftens Forklaring.“ Skriftet vilde netop paa Pietismens Vis føre det Religiøse ud i Livet, og det vilde det opnaa ved at sætte det Opbyggelige i Forbindelse med det Underholdende. Det danner den religiøse Modsætning til Spectatorerne, som gjennem det Underholdende vilde indskærpe den verdslige Morals Sandheder. Vi ville gjenfinde den samme Bestræbelse hos Paulli, da han senere optraadte som Journalist.

For at vende tilbage til Spectatorerne, den Art Tidsskrifter, der fortrinsvis satte de Spørgsmaal under Diskussion, som laa for i Tidens aandelige Liv, bragtes to af de berømteste fremmede i Oversættelser i det danske Publikums Hænder. Niels Klims senere Oversætter, den norske Student Johannes Hagerup, fik 9 April 1740 Eneret til at udgive en Oversættelse af Olof Dalins 1732—34 udkomne „Then Swänska Argus“, dog saaledes, at han for hvert Ark skulde skaffe Approbation hos det filosofiske Fakultets Dekanus.¹⁾ Oversættelsen udkom fra 23 Marts i Løbet af Aaret 1740 hver Onsdag og Lørdag med Titel „Den Svenske Argus oversat paa Dansk“ i 2 Parter, hver paa 52 Numre. Den er trykt hos Ove Lynow, hvert Nummer bestaar af 4 Kwartblade og er approberet af J. P. Anchersen. Numret kostede 2 Sk.; der kunde prænnumereres for 1 Rdl. Parten; Bogladeprisen var 15 Mk., men paa

¹⁾ Sjøsl. Reg. 57 Fol. 520, jvf. Supplik. Prot. 1740 I Nr. 304; om Joh. Hagerup se Dorphs Udg. af Niels Klim 1874 S. 308—20, issær 311.

Grund af den ringe Afsætning nedsattes den 1741 til 8 Mk. Der er intet Spor til, at dette Ugeblad her har vakt nogen Opmærksomhed, hvorimod det i sit Fædreland henrev Alle. Rigens Stænder udtalte i en Skrivelse til Kongen deres Tilfredshed og Velbehag med den da ubekjendte Forfatters berømmelige Foretagende, og man daterer fra Dalins Argus en ny Periode i den svenske Prosas Historie, idet det indførte i Literaturen den let skjæmtende, vittige Prosaskrivning; men disse Øjeblikkets Børn ere fortrinnsvis knyttede til deres Fædrelands Jordbund og hente en stor Del af deres Interesse fra deres mangfoldige Berøringer med det Folks Tænkevis og daglige Liv og Færden, af hvis Midte de ere udsprungne. Fra samme Haand skriver sig det fra Januar til Decbr. 1741 udkomne, ligeledes hos Lynow trykte Maanedsblad „Skyggen af den døde Argus“, som er en Oversættelse af Olof Gyllemborgs uheldige Fortsættelse af Dalins Argus¹⁾. Endelig udkom 1742 og 1743 i en Oversættelse af Landsdommer Peder Kraft en Del af Addisons engelske Ugeblad, hvorfra hele denne Literaturgren var udgaaet.

¹⁾ Kbhvns. Postrytter 1740 Nr. 23, 81, 49, 104; 1741 Nr. 55; Extr. Rel. 1740 Nr. 13, 26, 81; B. E. Malmström, Svenska Vitterhetens Historia, Örebro, 1866 I S. 232 o. ff., 297, 553; N. M. Petersen, Lit. Hist. IV S. 469. Kbhvns. Postrytter 1741 Nr. 96 averterer Skyggen af den døde Argus til Fals hos Hans Hagerup for 1 Mk. 8 Sk. tilligemed „April-Verk om vores herlige Tid og Tanker over Critiquer“. Desuden nævnes han i Postrytterens Not. Rel. 1746 Nr. 96 som Oversætter af Aargangen 1739 af det kongl. Svenske Videnskabers Academis Kvartalssamlinger, og i Postrytteren 1749 Nr. 9 averteres fra ham en Oversættelse af „Grev Oxenstiernes Tanker over adskillige moralske Materier“ og „en liden Tragedie Brynhilde eller den ulykkelige Kiærlighed“.

Denne „Spectator“ udgik imidlertid ikke periodisk, men i 2 samlede Bind, hvad der maatte forringe Tillokkelsen ved et Skrift, der netop skulde nydes stykkevis. Afsætningen har vist heller ikke været stor, thi i Fortalen til 2det Bind udtaler Oversætteren, paa hvis Forlag Bogen udkom, det Ønske, at det maa finde saa mange Velyndere som 1ste, men flere Ejere. Jordbunden var saaledes vel forberedt til den store Spectatorfejde, hvori alle Hovedstadens journalistiske Kræfter mer eller mindre skulde deltage.

VI.

Jørgen Ries: hans danske Spectator og Antispectator. Samtidens Domme. Spectators Standpunkt; Gjenstandene for Satiren. Reform i Opdragelses- og Skolevæsenet. Voldsomme Angreb paa Gejstligheden. Revolutionære Tendentser — Menneskenes Lighed. Angreb paa Censuren. Ries's religiøse Standpunkt i de „Exegetiske Betænkninger“. Spectatorfejderne: Andreas Lundhoff, Jacob Graah, Thomas Clitau, Gerhard Treschov, Chr. Christ. Reenberg. Ries's Mangeler og Fortrin.

Den dybe og uforligelige Spaltning mellem den verdslige Moral, som vil fuldkommengjøre Menneskene ved Udviklingen af det medfødte Fornuftens Lys, og den christelige Lære, som gennem Tro vil luttre den for-dærvede Natur, kommer i Aarene 40 til Orde her hjemme gennem disse Retningers store Repræsentanter: Holberg og Pontoppidan. 1741 udkom Niels Klim, 1742 Menoza og først i Aaret 1744 de „Moralske Tanker“, det fyldigste Udtryk for den moralske Retning, et Skrift, der har saa stor Lighed med Spectatorerne, at en Oversættelse deraf udkom i Holland som „de deensche Spectator“. Det efterfulgtes faa Maaneder efter af den første danske Spectator, der bærer ikke faa Spor af Paavirkning fra de „Moralske Tanker“.

„Den Danske Spectator, samt Sande- og Granskings-Mand“ udkom i 55 Numre fra 15 Maj 1744 til 10 Juli 1745, hvert paa 4 Kwartblade. Det egenlige Skrift ender dog med Nr. 52 af 15 Maj 1745, de følgende tre Numre (4 og 19 Juni, 10 Juli) indeholde kun et Digt af Wadskjær: „Venlig Afsked med den danske Spectator“. Desuden fulgte med Bladet følgende særegne Stykker: med Nr. 22 Forsøg til en vel-indrettet Dedication, med Nr. 31 Brev til et nye-gift Fruentimmer efter D. Swifts Maade, med Nr. 34 Betænkninger over den Danske Spectators philosophiske Spectators udkomne fem Ark. I Forbindelse med Spectator staar det poetiske Ugeblad: „Den Danske Anti-Spectator eller Een for Alle imod den Danske Sande-Mand“, der udkom i 45 Numre fra 24 Juli 1744 til 26 Marts 1745, hvert paa 2 Kwartblade; fra 13 Novbr. 1744 til 15 Januar 1745 med to Numre ad Gangen. Begge Ugeblade udgik hver Fredag uden Forfatternavn; de tryktes og forlagdes af Berling. Hvert Nummer kostede 2 Sk.; senere solgtes Spectator for 1 Rdl. 2 Mk., Anti-Spectator for 2 Mk. 8 Sk.¹⁾ Forfatteren til disse Skrifter er Jørgen Ries (ell. Riis). Efterretningerne om denne Mand ere kun faa og magre. Han er født 1717 i Helsingør. 1731 træffes han som Discipel i Skolen i Nykjøbing paa Falster, hvorfra han 1736 blev Student, og hvor han samme Aar ansattes som nederste Hører. „Jeg er fød i en af Fædernelandets anseeligste Stæder og opdragen i en af de ringeste“, siger han i Spectators Fortale. Den 20de Marts 1741 tog han

Kbhvns. Postrytter 1744 Nr. 89; 1745 Nr. 61.

Attestats med anden Karakter. Han gik med „Rector-Tanker“ (Antispect. Nr. 13). Da Pladsen som øverste Hører 1742 blev ledig, søgte han om at blive Konrektor og øverste Hører; men da Rektorens Stedsøn blev ham foretrukken, har han samme Aar forladt Skolen. „Til en Tid har jeg haft Sted iblant dem, der efter Ordspøget ikke meget kand rose sig af Jupiters Bevaagenhed (Quem Jupiter odit, Praeceptorem creat), og vare mine daglige Lectioner at lære Taalmodighed“, er den venlige Hilsen, han sender sin Lærervirksomhed¹⁾. Naar han i Spectator taler om at have været i Paris og som Guvernør for en vis Herres Søn at have opholdt sig ved et fremmed Akademi, da hører dette vist til Spectatormasken, thi andre Steder siger han, at han aldrig har sat Foden udenfor Fædrelandet²⁾. Efter at have opgivet Pladsen ved Skolen, kan han i Efteraaret 1742 være kommet til Kjøbenhavn; længe har han da ikke været der, da han begyndte Spectator, og Holberg³⁾ bebrejder ham ogsaa, at han „ingen tilstrækkelig Kundskab kunde have om Stadens Indbyggere, hvis Laster han holder sig pligtig til at bestride“. Sin Rigdom bar han i sit Hoved. Hans Samtidige, Ville Høyberg, siger selv at kunne vidne, at det fra først af alene var for at tjene Brødet, at han kastede sig ind

1) I. Barfod, Den falsterske Gejstligheds Personalhist. I S. 80—81, 106, 109, II S. 318; Supplik-Prot. 1742 II Nr. 92; P. Rhode, Saml. til Lollands og Falsters Hist. Friis's Udg. II S. 36, 41; Spectator S. 5.

2) Spectator S. 32, 36, 40, 405, 465.

3) Holbergs Heltindehist., Rodes Udg., Fort. S. V; V. Høyberg, Kjøbenhavnske Samlinger af rare trykte og utrykte Piecer I, Fort. Ark c 8die Blad.

i den journalistiske Virksomhed, som varede til Udgangen af 1745. Henimod Spectators Slutning blev han Fuldmægtig hos Byfogden i Kjøbenhavn, Justitsraad Lorenz Fischer, og søgte sidst i Aaret 1747 om at maatte aflægge Prøve som Prokurator for Højesteret uden at underkaste sig juridisk Examen. Da det afsløges, tog han i Sommeren 1748 juridisk Examen med Laud, procederede til Prøve og fik 27 Decbr. Beskikkelse som Højesteretsadvokat¹⁾. Denne Mand har prøvet sine Ævner paa flere literære Opgaver. Han selv nævner sig som Forfatter til et lille Arbejde i et fremmed Sprog over præjudicia autoritatis og præjudicia nimis confidentis sui ipsius²⁾. Efter hans fortrolige Ven Wadskiers Udsagn har han skrevet to danske Komedier, „nogle Brudevers, særdeles et helt artig om dem, som slaa sig fra Bogen, som blev gjort til en Kjøbmand i Kjøge, som tilforn havde været Hører der i Skolen, item andre smaa poetiske og utrykte Prøver“. Den ene Komedie, „Den sødelmodige Dame“, udkom 1748. Den er dannet efter den Holbergske Komedies Mønster, røber en Del komisk Talent, men er uformelig i dramatisk Henseende. Videre vilde Wadskier tale om „saa elsket en Ven og saa færdigt et Hoved“ i en Inskription, han havde lavet til den Marmorsten, hvormed hans efterlevende Kjæreste, Jfr. Maria Liungsa, vilde pryde hans Grav paa Frue

1) Altonaische gelehrte Zeitungen 1745 Nr. 45 S. 371; Supplik-Prot. 1747 II Nr. 398; 1748 II Nr. 400; Sjæl. Tegn. 75 Fol. 307; Sjæl. Reg. 60 Fol. 886.

2) Kierligt og velmeent Svar paa det kierlige Brev til den danske Sande-Mand S. 4.

Kirkes Urtegaard. Han havde bosat sig paa Vester-gade, da han pludselig døde 2 Oktober 1749. Hans Bryllup var berammet til næste Dag¹⁾).

„Denne Skribent havde en foranderlig Skjæbne, — — ligesom han ogsaa havde foranderlige Domme over sig, imedens han levede“, siger Høyberg med Rette²⁾). Om Ries's Karakter vides ikke stort Andet end, hvad der foreligger i hans Værker. Wadskjær kalder ham „den muntre Jørgen Ries“; han havde øjensynlig stor Hengivenhed for ham og haabede meget af ham. Høyberg roser hans skarpe og opvakte Hoved, men vil ikke dømme om hans Gemyt, thi man havde ham mistænkt for af Had at have skildret bestemte Personer i sin Spectator. Den danske Spectator har vakt Røre i Kjøbenhavn baade i læge og lærde Kredse, og dertil var den vel skikket, da Forfatteren strax erklærede det for sin Hensigt at føre Krig imod sit Fædrenelands Laster og dernæst med en hidtil i Literaturen ukjendt

¹⁾ Wadskjær i *Acclamatio latino-danica* foran Jørgen Friis's poetiske Skrifter, Kbhvn. 1752; Johann Elias Schlegels Werke V S. 15; Dødsanmeld. i Kbhvns Nye Tid. om lærde Sager Nr. 41 af 9 Oktbr. 1749. Efter Kbhvns Postrytter Nr. 86 af 27 Oktbr. 1749 bestod Lejligheden i en stor Sal, et Sovekammer, et Kontor, et Kammer til Gaarden, Kjøkken og Spisekammer — Alt i 2den Etage, 3 Kamre ovenpaa, Staldrum, Vognremise samt Loftsrum. N. M. Petersen, Lit. Hist. IV S. 471. Efter Nyerups Lexikon S. 498 døde han af Smaakopper. Mon det ikke er en Forveksling med Eilschov?

²⁾ De samtidige Hovedkilder til Bedømmelsen af Ries og hans Virksomhed, som i det Følgende benyttes, ere: V. Høyberg, Kbhvnske Samlinger af rare trykte og utrykte Piecer I Fortalen Ark c; Holbergs Heltindehistorier, Fortalen, Rodes Udgave S. II—XVI, jfr. Holbergs Epistler, Bruuns Udgave I S. 304 Ep. 72, IV S. 258 Ep. 395, V S. 86 Ep. 478; Altonaische gelehrte Zeitungen 1745 Nr. 45 af 14 Juni S. 369—74.

Voldsomhed førte sine Angreb fast imod alle Stænder. Man vidste først ikke, hvem Forfatteren var, men man gjættede paa Holberg, hvis Tanker og Talemaader man gjenfandt i Ugebladet. I Tydskland var man af samme Mening. I Hamburg udkom i Aaret 1745 en Oversættelse: „Der dänische Spectator, als ein Mann, der die Wahrheit genau untersucht“. „Den som har læst nok saa lidt deraf“, hedder det, „kan let gjenkjende dets kloge og lærde Forfatter og behøver ikke at tvivle paa, at det skulde være nogen anden end den berømte Sædelærer, som har skrevet den danske Historie, Komedierne og flere sindrige Skrifter.“ Den tydske Anmelder henregnede Bladet til de bedste og lærerigste af den Art og roste det Fortræffelige i Opfindelsen, de lykkelige Indfald, dets naturlige Livlighed, den kloge Moral, det skarpe Salt, den passelige Ynde, dets Lærdom og Opbyggelighed¹⁾. Intet Under, at man ogsaa her hjemme læste det „med Højagtelse“; men da den rette Autor blev bekjendt, og han „slap ud til at blive saa lidet et Kreatur som en Student“ skete der et Omslag. Saaledes siger Høyberg; den samtidige Suhm tillægger Omslaget i den offentlige Mening samme Aarsag²⁾. Bladets egen Natur maatte

¹⁾ Gotsched, Das Neueste aus der anmuthigen Gelehrsamkeit, Leipzig 1761 S. 835; Hamburg. Berichte von gelehrten Sachen 1745 Nr. 24, jfr. Nr. 27, 28, 35 og 51, hvor der anmeldes indtil 14 Numre af Oversættelsen, der udkom to Gange om Ugen. Bruun, Holbergs Epistler I S. 424. Anmeldelsen af Spectator i Lärda Tidningar, Stockholm 1745 Nr. 16, som N. M. Petersen (IV S. 477) omtaler, er optaget efter Hamb. Berichte.

²⁾ Suhm, Samlede Skrifter I S. 89 i en Samtale skreven 1750.

vel efter dets Natur vække Anstød hos mange. Spectator selv omtaler under hele sin Tilværelse sine Fjender og de bitre Kritiker, der gjordes over ham; en Modstander ytrede derimod i Marts 1745, at Bladene hidindtil havde haft fast almindelig Approbation. Spectator lader sig i sit sidste Nummer tilskrive: „Man lod Eders Blade passere, saalænge man ey kiendte Skribenten, men nu, da enhver veed, hvo Sande-Manden er. saa har man aldeeles forandret sine Domme. Man havde i Begyndelsen gjort sig om Eders Person høye Begreber, og de Drømme, udi hvilke I holdt os til en Tiid, gjorde det, at vi fandt Smag i Eders Arbejde; thi som man gjorde Eder til en gammel Skribent, saa syntes man ogsaa, at I svarede til de Tanker, som man havde fattet. — — Kiende vi ham (den anonyme Blad-Forfatter), og mærke, at han ikke har en 3 a 4 Sneese Aar paa bagen; har ikke besøgt fremmede Steder; har ikke tilforn ved noget besynderligt gjort sig bekiendt; saa bliver han i vore Tanker en utidig Censor, en Mand, der ingen Frihed bør have at sætte andre til rette, der bør stikke alle sine Betragtninger i Lommen, og opsætte sine offentlige Forestillinger, til han faaer det philosophiske Skieg paa Hagen. Kiære Spectator, vær saa god selv at gjøre applicationen“¹⁾. Man mindes her Holbergs oftere gjentagne Polemiseren imod de unge Personer, som førend de havde faaet Skæg paa Hagen, vilde føre Pennen i de delikateste Materier saa vel politiske som moralske, og vilde re-

¹⁾ Et kierligt og velmeent Brev til den danske Sandemand, Kbhvn 1745 Ark B, 4de Blad; Spectator S. 40, 103 (Nr. 23), 152 (Nr. 24), 319—20, 461, 464—65.

formere Verden, førend de kjendte den, medens den moralske Videnskab udfordrede Skjønsomhed, Alder og Erfaring. Ries havde været uforsigtig nok til at sige, at han, om end kun sjældent, vilde sigte paa Personer, hvad han dog senere vilde have forstaaet med Indskrænkninger¹⁾, men Ordet var nu en Gang sagt, og Holberg træffer vist det Rette, naar han siger, at „Forbitrelsen derover blev des større, da man fik at vide Personens Stand og Kvalitet“. „Altonaishe gelehrte Zeitungen“, som før havde omtalt Spectator med Velvillie, indeholdt 11 Juni 1745 en Korrespondance fra Kjøbenhavn angaaende Spectatorliteraturen, hvori Ries angaves som Forfatter til Spectator, hvilken Oplysning gaves „til Æresredning for vor store Holberg“. Korrespondancen, der aabenbart er en tro Gjengivelse af kjøbenhavnske Stemninger, indeholdt en temmelig stræng Kritik af Spectator og lastede haardt hans personlige Stiklerier og hans lidenskabelige Heftighed. „Vi vide“, tilføjes der, „at derfor ogsaa de fornuftigste Folk i Danmark unddrage ham deres Bistand og læse hans Blade med Afsky“²⁾.

I en Tid, hvor de verdslige Moralister ved Siden af Præsterne havde paataget sig at føre Kampen imod Lasterne og styrede frem under Naturens og Dydens Fane, overtog Spectatorerne paa en Maade den Rolle, de asketiske Flyveblade havde spillet. Deres Form var ikke altid den strænge Morals; de vilde gavne, idet de fornøjede og indeholdt derfor et underholdende Element. Hos vor Spectator træder den underholdende

¹⁾ Spectator S. 5, 106, 159.

²⁾ Altonaische gel. Zeit. 1744 Nr. 102; 1745 Nr. 45.

Side i Skygge og den skarpt moralsk revsende, næsten asketiske Satire træder i Stedet; han blev en Slags moralsk Bodsprædikant, som ikke i Skarphed gav den ældre Tids religiøse Flyvebladsprædikanter Noget efter. Strax i Fortalen udvikler Forfatteren Skriftets strængt moralske Standpunkt og stiller sin moralske Opgave ved Siden af Gejstlighedens: „Jeg har stedse anseet fornuftige Skribentere af det Slags (Spectatorerne) som det allernødvendigste og nyttige Inspections Collegium, der, om endskiønt de af ingen ere til dette autoriserede, uden Fornuften og Naturens Lov, dog kand udrette meere til et Lands sande Beste, end Lemmerne af et andet privilegeret Collegio“. Det synes ham, „at det lige saavel bliver en fornuftig Philosophi Embede i et verdsligt Morale, at viise saadanne Lasters (de som stride saavel imod den skrevne som Naturens Lov) Heshighed, som det tilkommer en Præst at moralisere over dem paa en Prædike-Stoel“. Han forsvarer sig imod at træde i Opposition til Christendommen og imødegaar den Anskuelse, at et verdsligt Morale skulde føre Menneskene bort fra Gud. Dette Ræsonnement, siger han, „kuldkaster for det første alle practiske Principia i Naturens Lov; den siger, at det allerviiseste Væsen har handlet forgieves, da det har indprentet i Mennesket saadanne Grund-Sandheder, der lære de fornødenste Pligter imod Gud, sig Selv og Næsten, og hvad er daarligere, end dette?“ En Moralfilosof „har ey saa høye Tanker om sit Arbejde, at han skulde agte det i Stand til at forbedre det indvortes i Mennesket til Grunde, hvor til han selv tilstaar, naar han er en Christen, behøves en højere Kraft; Han søger med

sit Verk, at gjøre de fornuftige Indbyggere i Verden ikke til Christne, men Mennesker og Borgere; Det er ey hans Sag directe at viise dem Veyen til et Gode efter dette Liv, men allene at anføre dem til rettelig at betiene sig af Naturens Lys“. Paa den anden Side hævder han med Styrke „det philosophiske Morales“ Nødvendighed og selvstændige Berettigelse i Livet: „Jeg har stedse tænkt, at Religionen og Staten staae i nøyeste Foreening, jeg har derfor meget forundret mig over deres Principia, der ligesom gjøre sig Flid for at vende et Menneske fra de Gierninger, som Fornuften og det almindelige Beste befaler ham at iagttage. Hvad er almindeligere, end at høre Fornuftens Slutninger forkastede som Daarlighed og et Menneskes Pligter som unyttige? skulle saadan Troe blive den herskende, følgelig den rigtigste, kunde de verdslige Love vente sig liden Lydighed, og maatte som et andet verdsligt Morale blive agtede uden Nytte“¹⁾. Man vilde fejle, om man holdt Ries for en Fritænker; hans Udfald imod de „spirituelle Frigeister“, som ønske (Gudsdyrkelsens og Religionens Undergang, ere ikke faa²⁾. „I min Religion tager jeg intet Partie, men lader den dependere af de aabenbarede Sandheder, intet bekymrende mig om Navn af noget Menneske, men om Religionens egentlige og sande Essentialiteter, hvilket viiser, at jeg er ingen Indifferentist“. Overalt anbefaler han den fri uhildede Forskning med Fjernelse af alle forudfattede Meninger. „Jeg holder i ingen Henseende Mennesker for Guder, derfor knæler

¹⁾ Spectator, Fortalen i Nr. 1 og S. 108 (Nr. 23).

²⁾ Spectator S. 173, 219—20, 254, 326, 333—34.

jeg hverken for dem, der lader sig kalde Patroner, ikke heller dømmer jeg om en Sags Rigtighed efter andres Vidnesbyrd“. Som fornuftige Skabninger bør Menneskene underkaste Religionens Sandheder en selvstændig Prøvelse: „Vore Lærdomme ere af det slags, at de kand udstaae en Prøve, hvorfor bør de da ikke underkastes den samme? Saavidt som vi ikke ere nogle døde Machiner, men fornuftige Skabninger, saa vist bliver det ogsaa vor Skyldighed at gjøre os overbeviste om Sandheden i det, som vi bekiende os at troe.“ Ytringerne ere tagne af hans læseværdige Afhandling i Spectators Nr. 43 om de forudfattede Meninger. Hans Standpunkt er det samme som Holbergs, men maaske dog lidt mere fremskudt¹⁾. Han hører til de Mænd, der, berørte af Tidens filosofiske Granskning, uden at forkaste Christendommens almindelige Grundsandheder, havde revet sig løs fra Konfessionens Tvang. Det er derfor intet Under, at Spectator lige saa vel som de „Moralske Tanker“ af Præsterne stempledtes som hedensk.

„Hvad har at gjøre vel i vores Land Fornuft,
Den inficerer kun den reene Danske Luft.“

udbryder Antispectator bittert²⁾.

Holberg anker over, at de Laster, som Spectator tillagde Fædrelandet vare saadanne, som fandtes i alle Lande og som ti Gange mere gik i Svang i gamle

¹⁾ Holbergs Moralske Tanker, Rodes Udg. S. 47—48, 262 & ff. (ved Lib. I Epigr. 5, Lib. II Epigr. 85.)

²⁾ Spectator S. 319; Antispectator S. 7, 155; N. M. Petersen, Lit. Hist. IV S. 697—98.

Dage, og ytrer, at disse ofte gjentagne Straffeprædikener derfor ingen Bevægelse kunde foraarsage. Men Spectator fremkaldte jo netop Bevægelse i Sindene og Literaturen. Naar Holberg tilmed mellem disse Laster nævner Pedanteriet — den Fejl, som han selv saa djærvt havde bekæmpet hos sine Landsmænd, og i samme Aandedræt regner Pedanteriet mellem de Laster, man netop ikke kunde tillægge de Danske, synes rigtig nok hans Ankes Vægt at forringes betydeligt. Hele Paastanden er uefterrettelig, thi det er i Hovedsagen sin Tids og sit Lands Fejl Ries's Satire rammer. Tildels gjenfinder man derimellem Gjenstandene for Holbergs og Falsters Satire. Det er da ogsaa med Rette, at N. M. Petersen kalder ham et Komplement til dem begge. Hans Skildrings Sanddruhed bevidner Høyberg: „Han har som en Sandemand maaske rørt for meget ved Sandhed, og derover er bleven forhadet, thi Sandhed faar gjerne en bruden Pande“. Naar Spectator siger, at han vil skærpe sin Pen imod Fædrelandets Laster, er Udtrykket svævende. Det er ikke alene Laster, men allehaande Skrøbeligheder, Daarskaber. Smaafejl, fejle Anskuelser, Uvaner, alt Skævt, Fordrejet og Bagvendt, han gaar løs paa. Men han stiler endnu højere, mange Samfundets Brøst og Onder rører han ved, ryster Pillerne, blotter Saarene; overalt er han skarp, skærende, voldsom, ubarmhjertig. Der er Noget ved ham baade af Reformatoren og Revolutionsmanden. Det er som om man befandt sig i Aarhundredets Slutning, naar han haaber paa den Tid, da „Dyden med Berømmelse maatte triumphere“. „Efter dette lykkelige, men tillige uventelige Seculum“, udbryder han,

„længes enhver Fornuftig, og det er Øyemedet, til hvilket de retskafne Patrioter i et hvert Land bør sigte“.

Ries har vel i det Hele ikke formaaet at give sine Skildringer det Anskuelighedens Liv som Holberg, men man vil dog hos ham snart finde skildret, snart antydet et helt Galleri af originale danske Figurer og Situationer, som tjene til at illustrere mangehaande Tidsforhold. Man finder der Projektmageren med de 15 Projekter, der alle sigte til egen Fordel (S. 11); den uvidende Lakaj, som har ført Stanglygten paa en Karosse og, efter at have faaet et fedt Embede, lader det besørge af en Fuldmægtig (S. 10—11); den vankundige Dommer, der har Møje med at oplæse den Dom, som Andre have forfattet for ham (S. 152 i Nr. 24); Sollicitanten „denne Fædrelandets overflødige Grøde“, der ikke kan haabe nogen Forandring i sin Tilstand, før han har præsenteret et platonisk Menneske og er bleven saa skaldet, at han maa skjule sin Nøgenhed med laante Fjær (S. 101—104); Korporalen, der prygl en dansk Soldat, fordi han ej kan tage Tempo efter en tydsk Kommando (S. 87); den fejge og skrydende tydsktalende Officer, der viser sin Mandigheds Prøver paa sine Soldater, hvis forbankede Rygge skal være de Journaler, hvor Efterkommerne kan læse hans Bedrifter (S. 134); Prokuratorerne, disse „rivende og skrækkelige Dyr“ (S. 213—21); Duellanterne (S. 337—38). Ingen Stand gaar Ram forbi lige til Haandværksmanden: „en Tydsk Haandverksmand deler sin Tid imellem Sviir og Arbeyde, en Dansk derimod iagttager

det første, men ikke det sidste“ (S. 98), eller som Antispectator siger (S. 14):

„Nu er det bleven til en yndig Sommer-Mode,
At uden Porten man skal see sig lidt til gode,
Har Haandværks-Manden meer, end ædes kand een Dag,
I fremmed Luft og Drik han finder strax Behag.“

Det danske Folks Efteraben og Forguden af det Fremmede og Ringeagt for sit Eget drager Ries stærkt frem. Han taler de danske Fabrikers og Manufakturers Sag (S. 59—61), parodierer Sprogblandingen i Skriftsproget (S. 462), forarges over, at det musikalske Kollegium i Kjøbenhavn betjener sig af italienske Arier og lader Vokalmusiken udføre i et for de Fleste uforstaaeligt Sprog (S. 63), ivrer imod de franske Moders Herredømme og Ungdommens Udenlandsrejser (S. 16, 45—48), og anbefaler Damerne Læsning af Skrifter om Fædrelandet og Kjærlighed til dets Sprog, „thi man har overflødige Exempler paa dem, der med Færdighed kand lade Munden løbe paa Tydsk eller Fransk; men forarsage de Hørende en uomgiengelig Coliqve, naar de vil forklare sig i deres Moders Maal“ (S. 291—92). Især retter han bitre Angreb imod Opdragelsen efter „Leve-Konstens“ Regler, som driver paa „en Færdighed i tvungne Complimenter, Ord og Løfter uden Hierte, Hyklerie og en affectat Ydmyghed, en Øvelse i saadanne Ting, hvorved et Menneske kand insinuere sig hos de saa kaldede polerede Folk.“ „Hvo kand uden Væmmelse see Forældre end og af den nedrigste Stand, der skamme sig ved at lade deres Børn oplære i Fædrene-Landets Sprog?“, der vel holde en dansk

Student til to Gange om Ugen at lære Børnene deres Christendom, men for Øvrigt søge Informatorer fra fremmede Steder, da de ikke ved vort Universitet kunne finde Studiosi, der ere i Stand til at give Børnene et artigt og galant Væsen, eller som endogsaa sende Børnene til fremmede Steder for at opdrages „til et offentlig Proclama om Religionens, Videnskabers og gode Konstors Afsked fra Fædrelandet“ (S. 15—16, 29—30). Mildnende lader han dog sin Pseudo-Modstander Antispectator sige (S. 154):

„De Danske pleyer ey at hykle og flattere,
 Hvad Hiertet meener, de skal sige og ey meere,
 Vel kand de giøre med en Compliment paa Fransk,
 Men Hiertet bliver dog i Complimenten Dansk.“¹⁾

Efter at han har ladet Pedanternes store Hær passere Revue, inddelt efter Fakulteterne i metafysiske, medicinske, juridiske og theologiske Pedanter, slutter han med at fremstille den Mening, at de have lagt Grunden til denne Fejl i deres Skolegang, og retter et stærkt Angreb paa Skolevæsenet: de mange Aars Skolegang, hvor Hukommelsen overlæsses med al Verdens Glosebøger. Kan Lærlingen „ey fra Begyndelse til Ende recitere Grammaticam Philippi, kand kan ey oplæse en Regel med alle sine Ord og Exempler, ey

¹⁾ I Svend Dyrings Hus (1 Akt 2 Sc.) lader H. Hertz Sv. Dyring udtale en lignende Tanke om den danske Natur:

„Jeg tænker som saa
 Der er mer Forslag i den særlige Danske,
 En Dannemand lader sig ikke gaa paa,
 Fordi han sæder en Gang med de Franske,“

færdig udrede sig af de utallige Exceptioners, Observationers, Anomaliers og Elegancers Labyrinth, holdes han for endnu intet at have lærdt. — — Som man nu paa den ene Side opholder de Unge med Baggetteller, saa forglemmer man paa den anden Side alt det, der kand tiene til at skierpe Skønsomheden, og gjøre Hiernen skikket til at fatte alt det, som er solide; man seer derfor en stor Deel af Skolerne at komme til Academierne snarere som Skader og Papegøyer, end Mennesker: Vilde de Examinerende have Taalmodighed, skulde de høre det ene Præceptum efter det andet at opregnes i sin hele Orden, men spørge de om Ting af Betydenhed, der ikke burde ignoreres, har de fleste Candidati ingen Mund, men befinde sig i det tykkeste Mørke.“ (S. 73—88). Ligesom Holberg fremhæver han det Tomme i de akademiske Disputerøvelser (S. 394—95). I Mod sætning til den forkerte Opdragelse og Undervisning vil han, at man skal vende tilbage til Naturen, og opstiller da samme Opdragelsessystem som Holberg.¹⁾ Calicles — den fornuftige Fader — har en Søn paa henvend 8 Aar, som „seer ud som en alvorlig Philosophus, og har en Mine, der er blandet med Yndighed og Gravite; Vil man spørge ham om Religionens Hæmmeligheder, tier han stille; Vil man raisonere med ham om de Pligter, som Naturens Lys lærer et Menneske imod Gud, sig Selv og sin Næste, taler han efter sin Alder og Maade som en Socrates. Spørger man hans Fader, hvorfor han lader sin Søn være vankundig i de Ting, der udgjøre Essentialiteten

¹⁾ Holbergs Moralske Tanker, Rodes Udg. S. 41 & ff.

af den aabenbarede Religion og skille den fra den naturlige? svarer han: Min Søn har endnu ey naaet den Alder, at han kand sætte ret Priis paa disse Dybheder; — — naar han derfor har lærdt ret at føre sig de Sandheder til Nytte, som Skaberen har meddeelt ham ved Naturen, og han først er bleven en særbar Hedning, kand jeg med større Grund haabe at see i ham med Tiden en god Christen. Denne kloge Fader vil ey heller resolve at sætte sin Søn til noget, førend han efter en foruøftig Examen har gjort sig hans Kræfter bekjendte, og udforsked hans Lyst og naturlige Drift, sandelig hvis Fæderne-Landet havde mange af saadanne Børn, kunde vi snart statuere en Chiliaënum, og vente de lyksaligste Tider i Religionen og Staten“ (S. 29 jvf. S. 101). Skrankerne mellem Læg og Lærd søger han at nedbryde, idet han bekæmper det lærde Standshovmod, paaviser, at Haandværksstanden har praktiske Fortrin for den lærde Stand, og at der til Haandværkerens Gjærning saa vel som til den Lærdes behøves Hoved: „Det er visselig et Rige til stor Nytte, at det er forsynet med dygtige lærde Mænd, men det er et Rige ogsaa til Ziir og Fordeel, at det er forsynet med dygtige Haandverks-Folk; vi ere alle hinandens Brødre og Medborgere; vi bære ligesom med samlede Skuldre paa Verdens Machine, skiønt en hver paa sin Maade, og vi bør derfor ikke foragte hinanden.“ (S. 458).

Hykleriet, denne for Pietismens Tid ejendommelige Last, hvis uhyggelige Udbredelse og Nødvendighed for dem, der vilde befordres, Pontoppidan klager over i

stærke Udtryk,¹⁾ ofrer Spectator hele fire Numre til Hyklerne optræde i alle Afskygninger fra den uvidende Student, der ved gudfrygtige Lader, „de brugelige Krumspring og alarmodiske Forstillinger“, vil skaffe sig Embede, til den forhærdede Synder, der i sit Hjerte ler ad Religionen og spytter ad Samvittigheden, men stadigt søger Kirken, giver Tavlepenge og Offer og stedse har sin Psalmebog i Lommen.²⁾ I de Retninger, vi hidtil have omtalt, staar Ries paa samme Standpunkt som de mest fremskredne Aander i hans Samtid; hos Holberg og Falster vil man finde Sidestykker til Meget. Han bliver imidlertid ikke staaende herved. Uden Tvivl paavirket af Tidens religiøse Gjæring, retter han en Række utroligt voldsomme Angreb imod Gejstlighedens Liv og Sæder. De skulle ikke gjælde Standen; han indignerer over visse Folks ugudelige Had til Præstestanden, over dem, der med yderste Foragt omtale den gejstlige Orden (S. 91, 219). Det er kun dens slette Medlemmer, han vil tillivs og det netop i det Embedes Interesse, som de beklæde: „giver ikke ved Eders Opførsel Vantroen de Vaaben i Haanden, med hvilke den skal angribe for Eders Skyld Religionen“ (S. 158, 173, 236). Han har behandlet sit Æmne med Forkjærlighed; der er ingen af hans Skildringer, der ere saa levende og have et saadant Virkelighedspræg som disse. Han skildrer deres pedantiske Prædikemaade, deres slet forberedte Prædikener.

¹⁾ Menoza III S. 574.

²⁾ Om Hykleriet se Spectator Nr. 14—17 og S. 164, 328, 329, 386, 398, 427.

fyldte med Tilrettesættelser og Forbandelser — „thi slige Concepter behøve ikke megen Læsning, og de avles af sig selv, uden at legge Sæd til dem ved Meditationer, med mindre man vil sige, at der behøves Tiid til at lære at skielde Folk ud tilgauns“, — deres løgnagtige Ligprædikener — „manges Dyder og Fortienester vilde blive i et stedsevarende Mørke, hvis Skribenter, Præster og Degne ikke i Haab om en liden Fordeel vilde forbarme sig over de Nødlidende,“ — deres Postilrytteri, deres Kulsviertro, deres gjensidige Misundelse over hinandens Indtægter — „ikke fordi de ere Præster, men Kiøbmænd og Bønder“ — eller over hinandens Lærdom og Yndest hos Menigheden, der faar dem til at mistænkeliggjøre hinandens Orthodoxy, — deres Rethaveri, — „man kand ey fordrage Correctioner, man er stedse vandt til at beholde Marken i publique Skiermysler, man er anseet af et hvert Øye som infalible og ret-troende, man kand derfor ikke taale Imodsigelser af en Fremmed“, — deres uchristelige og ukjærlige Forkjættren fra Prædikestolen af bestemte Personer, deres Driksældighed, deres Æderi — efter „det bekjendte Ordsprog, at en Landsbye Præst faaer ingen anden Død, end han sæder sig ihiel“, — deres uanstændige Fortrolighed med Bønderne, naar de besøge Krohuse, bivaane deres Bryllupper og Barseler, deres Maj-Gilder og Møg-Gilder, slaa et Slag Kort og røge en Pibe med dem. „Vankundighed, Pedanterie, Ladhed, Gierrighed ere saadanne Laster, der spores hos mange af den hellige Orden,“ hedder det. Der er ypperlige Karakterbilleder mellem hans Skildringer. Der er den i sin Uvidenhed inderlig selvtilfredse Po-

stillus, hvis Bibliothek bestaar i tre Aargange af hans Faders Prædikener og „den Bog, som han havde giemt i Hukommelsen, da han skulde udstaae sin Prøve“. „Han agter det unødvendigt at uleylige sig med gamle eller nye Skribenteres Læsning;“ — „En Mand, som Postillus, skulde han behøve at lære af andre?“ „Naar han hører sine Brødre at tale om Præste-Standens Besværligheder, fornøyer han sig i sit Hierte, at han finder alle Ting lette“. Saa er der den opblæste Prælat. „Himmel! hvor rar er ikke denne Prælat at faae i Tale? et hvert Trin er som et Canon-Skud, og et hvert Ord som et Torden-Slag, paa Prædikestolen gjør han sig dobbelt saa tyk, som han er, og de Levninger, han har tilbage af sin Farbroders Indfald, meddeeler han sine Bønder i saa høye Toner, at hans heele Tale er som en Stormvind; Ventosus besøgte gierne de fattige i sin Meenighed, men man veed jo, hvorledes Huusene ere paa Landet; Dørene ere lave, og Manden, der er vant til at føre et stivt Væsen og en oprakt Hals, kand ikke fornødre sig og gjøre sig krogrygget, for at tale et Ord med en Bonde. Denne Geistlige holder tre Tienere; den ene lønner han, over de tvende andre befaler han. Degnen er hans Slave og Skoleholderen hans Dreng, vilde begge sige Sandhed, skulde de bekiende, at de ere meere bange for Præsten end for vor HERre. Jeg vil ikke sige, at den ene skal tælle hans Tiende, den anden gaae til Skovs med hans Svin, ikke heller tør jeg lade mig mærke, at Skoleholderen for et Maaltid Mad maa være Rygter. og at Degnen, for at have Fred, maa være Skopudser, men jeg siger allene, at Ventosus er meere end en

Pave.“ Endelig er der den havesyge Præst, der ved alle Lejligheder raaber paa den Kjærlighed, Menigheden bør vise imod sin Præst, og opfinder hundrede Historier, der vise den uomgængelige Straf, der rammer Undladelsen. Hans Gjerrighed „gør ham til en Vasal af de Rige og en Plage-Foged for de Fattige: For at formaae de Første til Gavmildhed, seer han igiennem Fingre med deres Feyl, læmper sine Prædikener efter deres Lyster, stikker Sandheden under Stoel, og især tager sig vare, at han ikke rører ved deres Skiødesynder; og fordi han kan vente sig lidet af de Sidste, ere hans Applicationer gierne partiske, og hans Tilrettesættelser haarde. — — Denne Geistlige Læge kommer derudi overeens med de Legemlige, at hans Reyser og Bessøgelser ere temmelig dyre, Kudsken bruger ey sin Svøbe omsonst, og Præsten meget mindre sin Mund.“ Paa Skrømt undskylder Spectator ham: han er Ven med de Rige, maa holde aabent Bord, hans Hustru og alomodiske Døtre ville ikke vige Nogen i Magnificence; han maa da sørge for at hans Sæk bliver fyldt. „Jeg maatte ogsaa spørge, hvad der kand befale ham at lade sit Kiøbmandskab fare? og med hvad Grund man støder sig, naar man seer, at hans oeconomiske Forsigtighed lader Kornet ligge, naar Aspecterne true med dyre Aaringer? har han da forgiæves udgivet sine Penge for Coleri Huusholdnings Bog, eller bør man fordømme ham, fordi han tager Plads iblant Møllere, og maaskee driver Kiøbmandskab med sine Heste? Jeg maatte ogsaa vide, hvad der kand forbinde ham til at gaae løse paa de Rige og Fornemme med samme Iver som paa de Nedrige? Bør

han ikke have lærdt af Erfarenhed, at en Mand, der oplader sin Mund for at straffe de Høyeres Synder, gior sig selv forhadt, og naar han taler Sandhed alt for tydelig, da at give Plads til en anden? Bør han ikke vide, at man kand skielde, forhaane, beskylde og forurette den Fattige, og dog blive angerløs, eller i det mindste ved en slags Gavmildhed at kunde gjøre sig uskyldig, og bør han ikke altsaa holde sig færdig til at læmpe sig efter alle Tider, at Tiderne igien kand gaae ham til haande?“¹⁾ Det er forbausende, at disse overordenlig hensynsløse Udfald kunde gaa upaatalte hen? Ries lod det dog ikke blive ved Satire, han fremsatte et praktisk Reformforslag, nemlig Oprettelse ved frivillige Bidrag af et Seminarium for theologiske Kandidater og dygtige Lærere ved Skolerne. Medlemmerne skulde uddannes i de hellige Grundsprog, Skriftfortolkninger og Filosofi, holde Prædikener, men ikke Disputerøvelser, og forpligtes til at besøge de theologiske Kollegier. Intet Medlem maatte søge Embede, men skulde oppebie, at Regeringen kaldte ham dertil (Spect. Nr. 50). Derved skulde de fattige Sollicitanter sikres Livsophold og Staten en hæderlig og dygtig Præstestand.

Interessantest bliver Ries, hvor han kjendelig forlader sin Samtids Anskuelse og i afgjort Opposition imod de bestaaende Tilstande peger hen imod de humane sociale Ideer, som bleve de herskende i Aarhundredets Slutning. Man faar her ret Følelsen af, at

¹⁾ Angreb paa Præstestanden, se Spectator S. 23, 33, 85—86, 91—92, 172—73, 180, 195—96, 217, 235, 251, 314—15, 324, 363, 366, 395—96, 401.

man ikke har nogen humoristisk Kritiker for sig som Holberg eller en vranten Satiriker som Falster, men Oppositionsmanden, der med Hjertet svulmende af Harme og Uvillie slynger sine sætsende Ord imod Samfundets Uretfærdighed; Proletarens Had til de Besiddende og Medfølelse for de Fattige, de Ringe, de Undertrykte faa deres Udtryk hos ham. Som det tildeels alt er berørt, giver han Hentydninger og Sidehug til Brøst i Administrationen og Samfundsforholdene: Bedragerier ved Universitetets Examinationer (S. 236, 366), Besvigelser af Legatbestyrere (S. 244), de kjøbte falske Vidner (S. 220), de bestikkelige Dommere, der agte „den sidste Smørelse“ som „et Sakrament, en hellig Ed, med hvilken den Smørende bekræfter Rigtigheden i sin Sag“ (S. 41—42), Spillehulerne — en Ting der fremfor andre trænger til Reformation, „thi Skaden, som flyder deraf, strækker sig uformærkt til det almindelige Væsen“ (S. 380). Som en Grundsætning, der er godkjendt af Sandheden og Dyden, opstiller han, at „ald Ære og Høyagtelse bør grunde sig paa de virkelige Fuldkommenheder, som vi finde hos et Menneske“. ¹⁾ Det er derfor hverken en Fuldkommenhed at være Lem af en anselig Familie, eller en Ufuldkommenhed at være født udenfor lovligt Ægteskab, thi Fødselen har ikke sin Grund i Menneskets fri Villie. Ingen Foragt, som kastes paa et Menneske, er grundet, uden den, der rejser sig af Menneskets egne Laster eller moralske Ufuldkommen-

¹⁾ De Ord, som ere fremhævede her og paa de følgende Sider, ere saaledes fremhævede i Spectator.

heder. De Adelige indbilde sig, at Menneskenes Ærbødighed er en Følge af deres Stand og Rigdomme, der have den Virkning i Andres Legemer, at de bøje sig ved Synet af dem, og at deres Rygge kroges, naar de betræde deres Boliger; denne Menneskenes Daarlighed, der ikke ved at gjøre Forskjel paa søgte og usøgte Fuldkommenheder, har gjort deres Hovmod utaaaleligt, gjort dem til smaa Guder i deres egne Øjne. Den pralende Junker mener, at Fortjenester ikke bør ses, naar de findes hos den Ringere, og at Æretrappen bliver uren, naar den bestiges af dem, hvis Forældre have været udelukte af Rangen. (S. 170—71, 197—99). I bevægede Ord kommer han ofte tilbage til Skildringen af den Fattiges Lod. „Befat dig ikke med de Mægtige;“ tiltalraaber han Satirikeren, „skaan de Fornemme, rør ikke ved de Geistlige og Høy-Lærde; men fornøy de Anseelige med at drive Spot med de Ringe og Fattige, hvilke ellers i Almindelighed maa tjene til de Fornemmes Forlystelser“ (S. 158). Naar de Fattige mælde sig, have de Store ingen Øren (S. 348), de ere udelukte fra de fedeste Beneficier og maa tage til Takke med det, som de Formuende ikke skjøjte om (S. 243), Fortjenesters Belønning tilfalder ikke dem —, thi Varerne blive ikke tilslaaede dem, som ikke kunne byde —, men dem, som grunde deres Ret paa Arvegods og sammenskrabede Penge (S. 241, 324). Begynder den Ringere Proces imod den Højere, da er han forud dømt: „jeg begriber ikke, hvorledes en Bondes Daarlighed kand være saa stor, at han tør forsvare sin Ret imod sit Herskab? Han maatte betænke, at han og Dommeren staae begge under een Superieur, og at den sidste er,

hvad han er, af Herskabets Naade. — — Bør han ikke for at beholde sin Overmands Yndest, gierne opfre Sandhed og give Uskyldighed til Priis? og bør ikke Herrens Pouvoir have de Virkninger i hans Forstand, at han anseer en Bondes Paastand, som en strafværdig Opsetsighed, der bør skille ham ved sine Eyendomme, eller berige Proprietairen med Blod-Penge“ (S. 149—50 i Nr. 24). Og hvorfor al denne Uret? „For Subordinations Skyld skal den Fattige og Fortrængte stedse blive den han er, finde sig i den største Uret, lade sine Overmænd spille Nær med sig, saa længe de vil, uden at kunde aabne sin Mund. For Subordinations Skyld maa man ikke betræde de Fornemmes Boeliger, deres Gulve ere for hellige, at et par pialtede Skoe skal gjøre dem ureene, og Personerne selv ere for store, at smaa Folk ikke maa lade sig see. De Fornemmes Øyne har vigtigere Ting at see paa, at de ey skulde fæste sig paa en forreven Stakkel, der andrager sin Sag. — — For Subordinations Skyld har det sig med visse Lemmer af Fæderne-Landet, som med Hedningene til Constantin den Stores Tider, der bleve kaldte Pagani, fordi de stedse skulde forblive paa Lands-Byerne“ (S. 361). Naar den Fattige endelig dør, føres han med Taushed til Graven, thi „Poeter og Præster profitere kun lidet ved hans Død, vil altsaa ikke forgives røre deres Pen, og oplade deres Mund“ (S. 251). Først paa hin Side Graven indtræder Ligheden. I et Brev fra de Dødes Rige fortæller en nylig afdød Fornem, at han der havde faaet Plads imellem en af sine Standsfæller og det elændigste Menneske, han havde stødt paa her i Livet. Han til-

taler sin Standsfælle, men denne tier. Da han formoder, at Aarsagen til Tausheden er, at han er bleven en større Mand end før, udtømmer han sig i Titler: Excellencer, Durchlaughtigheder, Højvelbaarenheder og alle de Æresnavne, som han kunde erindre af Statskalenderen. Endelig lyder Svaret: „Saadanne Carac- terer, af hvilke du hidindtil har betient dig have ingen Sted i de Dødes Lande. Her maa alle Ting være naturlige, og de Navne, som udvortes Omstændigheder der hverken gjøre Menneskene i deres Væsen onde eller gode, tilveyebringe een Borger frem for een anden, ere i de stille Boliger ubrugelige. Vi kalde hinanden her Venner og Brødre, og viid dette, at vi her alle ere lige.“ Det var et Tordenslag for den nys Afdøde, men endnu fortrædeligere var det at høre den for- agtede Nabo svadse „om Menneskenes Liighed paa Jorden, den han vilde beviise af deres Liighed i Graven.“ Han indlader sig i Disput med ham, pukker paa de Fornemmes Fortrin: „jeg forsikkrede ham, at Kiernen af Adelen havde givet mit Legeme Geleyde til Jorden, og at min Præst havde forsikkret mig om ad- skillige Prærogativer i den anden Verden; han blev ved sit forrige, og paastod, at alle saadanne Ting paa ingen Maade kunde ophæve Menneskenes Liighed. Sandt at sige Min Ven, Erfarenhed har lærdt mig det samme“ (S. 371—72). Hvad er Meningen heraf vel anden end, at den Lighed, der først finder Sted i Døden, allerede burde findes her i Livet, og at det er det Naturlige -og Rigtige. Og det udtales her i Dan- mark i Christian VI's Dage i et Ugeblad under Cen- surens Aag! Tanken er saa dristig, saa uhørt, for

Samtiden saa uforstaaelig, at man maa have fundet den uskyldig. Som Grundtone gaar gennem Skriftet en Frømhøven af Menneskenes Lighed og Broderskab og Fordringen om en Tilbagevenden til det Naturlige i alle Livets Forhold. Frømkomsten hos os af dette Skrift faa Aar før Rousseau offentlig fremsatte lignende Anskuelse, der skulde have en saa indgribende Betydning for Europas sociale Udvikling, er et hidtil ikke noksom paagtet Særsyn. Det er det samme Skrift, som var det første til at berøre Bondens Trældom — Stavnsbaandet, for ikke at tale om usøgte Børns Emancipation, Spillehulerne — Alt Brøst, som senere Tids Lovgivning har rettet. Tanken om Ries's theologiske Seminarium fremkom 1756 i et Forslag fra Universitetets Side, men det gennemførtes ikke.¹⁾

Endelig er Ries optraadt imod Censuren, frimodigt som Holberg, men langt skarpere end denne. At det skulde være gaaet helt fredeligt af mellem Ries og hans Censor, var ikke at vente. I al den Tid Spectator udkom, var I. P. Anchersen det filosofiske Fakultets Dekanus og maa som saadan have været dets Censor.²⁾ Der fortælles som paalideligt, at Censor tilsidst ikke vilde have Noget at gjøre dermed, og

¹⁾ Frd. 9 Oktbr. 1758, hvorved Hazardspil forbydes; Frd. 20 Juni 1788 om Stavnsbaandets Løsning; Frd. 21 Marts 1800 om Haandværkslaugene i Kbhvn, Kap. I, § 7, 5to om Forbud imod, at Lauget affordrer Svenden Bevis for søgte Fødsel; Helveg, Dsk. Kirkehist. efter Reform., 2den Udg., II S. 147 —50 om Forslag til et theol. Seminarium.

²⁾ Efter velvilg Meddelelse fra Universitetsbibliothekar S. Birket Smith nævnes i Universitetets Matrikul P. Horrebow som filos. Fakultets Dekanus 29 Juni 1743, I. P. Anchersen 18 Juni 1744, Chr. Thestrup 21 Juni 1745.

det er ganske troligt.¹⁾ Det kan have bidraget til at hidføre Bladets Ophør. „Jeg er bleven nødt til at udelade mange vigtige Materier“; siges i sidste Nummer, „jeg har maat skille nogle ved all deres Saft, allene for at komme til Slutningen af Aaret.“ Man maa paaskjønne, at Censor lod saa meget passere, som han gjorde. Ries stak ikke sine Konflikter med Censor under Stolen, han fortalte Publikum dem og svarede med Angreb paa Censuren i Almindelighed. Da han en Gang havde villet vise, at Mange ønskede, at al Gudsdyrkelse og Religion maatte gaa over Styr, for at de frit kunde følge deres Lyster, bleve hans Tanker agtede altfor høje, „og man holdt det ikke raadeligt, at de ved Trykken skulde gøres offentlige“, uagtet ingen Soldat med større Tapperhed kunde fægte for sit Liv end han for sine Papirer. I den Anledning siger han: „En Skribentes Frihed er i de Danske Egne sat inden alt for snevre Grændser, og hvorvel Censuren kand forarsage noget godt, anseet, den kand forekomme mange urimelige og onde Skrifers Publication, saa føder den ogsaa af sig dette Onde, at de vigtigste Sandheder, fordi de ere bidende, maa blive liggende i Mørke.“ Hvis hans Afhandling derfor ikke faldt i Læsernes Smag, bad han dem give hans Censor Skylden. Han udtaler, at en Filosof, hvis Pligt det er at lede efter Sandhed og foredrage den for Andre, burde her ligesom andre Steder have Frihed til at efterkomme sit Embede, og at hans Betragtninger kunde blive til større Nytte, hvis det var en dansk Moralist

¹⁾ Altonaische gelehrte Zeitungen 1745 Nr. 45 af 14 Juni.

tilladt uden Fare at røre ved sine Brødres Sygdomme, men det er „en afgjort Sag, at visse Laster, der avles og underholdes under visse Personers Beskyttelse skal blive urørte“. Da han havde skrevet sin Artikel om de forudfattede Meninger, klagede han over, at de Lænker, der kastedes paa en dansk Skribents Frihed, havde gjort denne Betragtning tør og mager: „man indslutter mig stedse inden visse philosophiske Cirkler, og man befaler mig altid at stikke Fingeren i Jorden, for at lugte, hvor jeg er“. Exempler skulde være som Livet i hans Papirer, og naar man ikke tillod ham at straffe Alles Laster, under hvilket Fakultet de end henskød sig, var han undskyldt, om Læseren ikke fandt, hvad han søgte. Han burde have vist de ulykkelige Følger af forudfattede Meninger, „men, da saadanne Sandheder vilde blive ufordragelige, og uden Tvivl med et *approbare nequeo* sendte tilbage til deres dristige Herold, holder jeg Piben inde, og forbeholder mig mine egne Tanker. Alle Fornuftige gjøre det samme, og uden at gaae over til Frie-Tænkeres Leyer, underskrive Platonis Ordsprog: *Loqvimur cum vulgo; Sentimus cum eruditis*: vi tale som den almindelige Hob, men vore Tanker ere som deres, der bruge Fornuft“¹⁾. Mellem Ries og hans Censor var dog intet uvenligt Forhold. „Censor og jeg forstaae hinanden ret vel“; siger han, „med mine Besværinger har jeg vildet vise hans Forsigtighed og mit Arbejdes Uskyldighed“²⁾.

1) Om Censuren se Spect. S. 326, 332, 333, 349, 397, 468.

2) Kierligt og Velmeent Svar paa det kierlige Brev til den danske Sunde-Mand S. 15.

Hvor Ries ytrer dette, hentyder han i en Anmærkning til en lovet Udgivelse af nogle upartiske exegetiske og theologiske Betsænkninger, hvori han venter „at see adskillige Sandheder, der mueligt vil blive saa meget meere reene, som de ikke grunde sig paa andres Myndighed“. Dette Skrift, der kort efter udkom som et Maanedsskrift udgivet af et anonymt Selskab af theologiske Studenter, havde Ries til Forfatter. Titlen var: **Exegetiske Betsænkninger over Vigtige og Vanakelige Steder i det Nye Testamente, tilligemed de deraf flydende Lærdomme.** Der udkom hos Berling to Stykker i Kvart: Marts (S. 1—64) og April—Maj (S. 65—188), som indeholdt en Exegese af de 24 første Vers i 1ste Kapitel af Pauli Brev til Romerne. Prænumera-tionsprisen var 22 Sk., Bogladeprisen 30 Sk.¹⁾ N. M. Petersen, der ikke havde set Skriftet, formodede, at det havde været det første fritsænkende. Tværtimod! det staar som en kraftig Protest imod, at Ries skulde være gaaet over til Fritsænkernes Lejr. Manden, der i Spectator havde fremhævet det verdslige Morales Be-tydning og Berettigelse, fastholder vel her, at Skrifter, der gaa i den Retning, ikke ere Gud imod, „der lige saa vel har givet os Fornuftens som Skriftens Sandheder“, men gjentager, „at det verdslige Morale ikke er i Stand til at gjøre retskafne Christne, og viise Mennesket Veyen til et Gode efter Døden“. Men ikke nok hermed! med polemisk Skarphed hævder denne dialektiske Natur det christelige Standpunkt overfor det moralske: „Vi vide vel, at mange end og iblandt

¹⁾ Kbhvns Posttrytter 1745 Nr. 25 af 26 Marts, Nr. 61 af 30 Juli.

dem, der efter Navnet høre til de Christnes Hob, har det Principium, at en velskreven Satire, en Comoedie, der igiennemgaaer nogle visse Laster, eller et andet verdsligt Morale, har større Kraft til at forbedre Menneskene, end en alvorlig Evangelisk Prædiken; men skal vi frit tale Sandhed, synes os denne Tanke ey alleene at være ugrundet, men end og ugudelig“. Ved de verdslige Forbedringsmidler kan man kun føre Folk til et udvortes skikkeligt Levnet, men „Hvad ere Sielene vel dermed tiende? Hvad Forandring og Forbedring har vel dette virket i Hierterne?“ Man har kun derved „ført Sielene længere fra Gud, og uformerkt indblæst dem en Tanke om deres egen Naturs Kraft til at gøre sig værdige og vel skikkede til Salighed“. — — „Vi troe ikke (at vi reent ud skal aabne vore Tanker) at nogen anseer de ovenmældte Midler tilstrækkelige til en sand Forbedring, med mindre han er en Naturalist, der ikke kiender de aabenbarede Sandheders høje Fornødenhed“ (Indledn. og S. 82). Skriftet skulde uden Tvivl vise Muligheden af en videnskabelig exegetisk Behandling, der kunde tilegnes af enhver christelig Læser: „Vi skrive ikke for de Høylærde, men de Eenfoldige; man finder derfor ikke i vores ringe Arbejde prægtige Talemaader, klygtige Indfald, uendelige Citationer, det Sidste gjør os vel efter Anseelse meget lærde, men ikke gudelige“. Ries optræder imod de blinde, uomvendte, selvkloge Lærere, Hjernevisdommens Apostle, der ikke staa i Naadestanden, ikke forstaa Guds Veje med en Sjæl og derved ere Skyld i Tidens forventede Christendom. Han forkaster ikke Lærdom, men — Visdommen skal ikke herske over Troen,

men Troen over den, og den skal helliges ved Naaden (S. 62, 172). De lærde Tidender, som stod fjendtligt overfor Spectator, anede ikke, at Betænkningerne havde samme Forfatter, men udtømte sig i Lovtaler over de „i den Hermeneutiske Videnskab vel forfarne Forfattere“, deres Grundighed, deres Kyndighed saa vel i Kirke- som Profan-Historien, deres Indsigt og Færdighed i Grundsproget o. s. v.¹⁾ Efter Høybergs Sigende blev Skriftet stærkt rost og stærkt dadlet, men da det paa sine Steder blev haardt antastet og anset for heterodox, blev det kjendt uværdigt til at faa det venerabile Imprimatur paategnet. Dette maa gjælde det tredie undertrykte Stykke, thi i de udkomne Stykker er der neppe Spor af Heterodoxi, de ere forsynede med theologisk Professor P. Holms Imprimatur og have passeret General-Kirke-Inspektions-Kollegiets Censur²⁾.

Det var ikke at vente, at et Ugeblad med et saa udpræget satirisk Indhold som Spectator, der tilmed ofte traadte i saa stærk en Opposition til Tidens grundfæstede Anskuelse, skulde faa Lov til at optræde uden offentlig Modsigelse. Imod Kvindekjønnen havde Spectator været meget slem, men især da imod de kjøbenhavnske Damer, disse „levende Billeder og kunstige Machiner, der ved visse Bevægelers Love snart føres til et Vindue for at betragte de forbigaaende, snart til et Caffe-Bord, snart til et Spille-Bord, undertiden til en Ramme, men aldrig i et Kjøkken“. „Danmark skulde blive meget fattig for Piger“, udbryder

¹⁾ Lærde Tidender 1745 Nr. 16 af 16 April, Nr. 28 af 9 Juli.

²⁾ Gnrl.-Kirke-Inspektions Koll.s 2den Hovedprot. Fol. 188, 208 i Geh. Ark.

han, „førend jeg resolverede at indgaae nogen Alliance med det Fruentimmer, der kunde rose sig af at være fød og opdragen i Hoved-Staden“ (S. 32). Da han en Gang var kommen for Skade at kalde Hustruer et fornødent Onde (S. 218), maatte han gjøre en Undskyldning og give en Skildring af en dydefuld Hustru til Bedste, men da han strax efter paa det stærkeste angreb Kjønnet i „Brev til et nye-gift Fruentimmer“ (S. 269—300), optraadte F. C. Eilschow som Damernes Ridder i „Svar fra det nye-gifte Fruentimmer“, som optoges i Spectators Nr. 32. Striden blev saaledes indenfor Bladets Spalter.

„Den danske Spectators Philosophiske Spectator“¹⁾ er Navnet paa et Ugeblad, som fra 23 Novbr. 1744 til 11 Januar 1745 udkom i 8 Numre. Hver Mandag bragte 4 Kwartblade. Det tryktes og forlagdes af N. H. Møller i Skidenstræde og kostede 2 Sk. Numret. Dets anonyme Forfatter er Andreas Lundhoff. Denne Mand blev 1731 Student fra Frederiksborg Skole. Efter mange Aars private Information blev han 1742 Magister philosophiæ et matheseos og aabnede derefter fra 1 Oktbr. „for Sandheds og Dyds Elskere“ et privat Kollegium over alle Filosofiens Sci-

¹⁾ Kun Nr. 1 bærer dette Navn. De følgende Numre hedde: Philosophiske Betsænkninger (Nr. 2) og nøyere Indsigt (Nr. 3—7) — eller: Philosophiske Tanker, som kunde tiene til nøyere Indsigt (Nr. 8) i den Danske Spectators — Ark.

²⁾ Hidtil er Jacob Graah efter en Ytring i Joh. El. Schlegels Werke V S. 14—15 fejlagtigt antaget for Forfatter. Thomas Clitau nævner derimod Lundhoff som Forfatter (Supplik-Prot. 1745 I Nr. 556), og har man først faaet Øje paa ham som Forfatter, blive alle Antispectators personlige Hentydninger klare.

entier, samt Arithmetik og Geometri. Der betaltes efter Behag: „og paa det ingen oprigtig Sandheds og Dydens Elskere skal udelukkes fra denne Invitation, gives det dem, som fattes Penge at betale pro labore, tilkiende, at det skal være dem tilladt at nyde Collegium alleene ved at bevise Nyttens af det i sin Siæls Fremgang i Sandhed og Dyd, Gud til Ære og Fæderne-landet til Tieneste¹⁾. Han er den første, som i latinske og danske Skrifter herhjemme behandlede Wolffs Filosofi, hvoraf han var en begejstret Tilgænger. Som sin store Mester stræbte han at gjøre Modersmaalet gjældende overfor Latinen. En af ham udarbejdet Oversættelse af Langes latinske Grammatik fik han indført i Skolerne²⁾. Han var en slavisk Efterligner af Wolffs demonstrative Methode. Han har haft sine Disciple, været Føreren for „Wolfianerne“, hvis Latterligheder og Overdrivelser Spectator forfulgte³⁾. Ries raillerer med de Pedanter, der neppe have lugtet Wolffs Filosofi, men smile og hjertelig fornøje sig, naar man kalder dem Wolfianere, og han fortæller, at siden vi have faaet Oversættelser af denne alarodiske Filosofi, „begynder den gemeene Mand at philosophere temmelig stærk, saa at de Huse, der tilforn vrirmede af Stats-Mænd, ere nu blevne som Academier eller høye Skoler, hvor Selskaberne ved deres Glas Viin eller Øll afhandle adskillige Puncter i den verdslige Viisdom“ (S. 138). Ved

¹⁾ Kbhvns Posttrykker 1742 Nr. 72 af 7 Septbr.

²⁾ I. Vorms Lexicon I S. 630; N. M. Petersen, Lit. Hist. III S. 48, IV S. 228—29; R. Nyerup, Hist. stat. Skildring III 1, S. 188—89, 215—16.

³⁾ Se Spectators Nr. 18, 31 og S. 391.

sine Skrifter haabede Lundhoff at bane sig Vej til den filosofiske Professorplads i Sorø. 1744 søgte han saa vel derom som om at blive Konrektor i Slagelse, men opnaaede Intet deraf¹⁾. I Januar 1749 er han død paa Vognerupgaard som gammel Student „uden Emploi“. Skifteindkaldelsen skete gennem Aviserne tre Postdage efter hinanden, „da Stervboen er i saa slet Tilstand, at den ikke formaar at bekoste Landstingsproklama“²⁾.

Den filosofiske Spectator optraadte ingenlunde som en Fjende af „den redelige danske Spectator“, men bevidnede tværtimod strax i Nr. 1 sin Glæde over den Begjærlighed, hvormed Publikum havde modtaget Spectators „fornuftige Ark“. Netop det havde indgivet ham Tanken om som Filosof at gjenneemgaa dem. Hvad Spectator behandlede satirisk, vilde han behandle filosofisk; medens Spectator grundede sine Reflexioner paa Erfaring, vilde Filosofen grunde sine Tanker paa Menneskets Væsen og Natur. Han vilde ikke optræde som Antispectator, „uden der, hvor Spectanda v. de Ting som burde ansees ere snigede ham for hastig forbi, og han derfor har seet den følgende Ting anderledes an, end den virkelig var“. Han haabede derved at gjøre Spectators Arbejde mere behageligt og nyttigt. Ved Siden af sit filosofiske Standpunkt fastholder han strængt sit religiøse, hvad der gav Antispectator Anledning til at sige (S. 81—82):

¹⁾ Suppl.-Prot. 1744 II Nr. 43, jfr. N. M. Petersen p. a. St. IV S. 228.

²⁾ Extraord. Avert. til de danske Posttidender Nr. 5 af 17 Januar 1749.

„denne Mand ey haver megen Lykke
Til sin Philosophie, han bedre er i Stand
At skrive Bønne-Bog for Bonde, Kielder-Mand.“

Den filosofiske Spectator skulde saaledes danne en fortløbende filosofisk Kommentar til Spectators Betragtninger og korrigere dem, hvor de manglede den fornødne filosofiske Stringents. Efter den med smaaligt Pedanteri gennemførte demonstrative Methode udvikles, kritiseres og filosofisk begrundes eller indskrænkes og begrændses de Resultater, hvortil Spectator er kommen. Undertiden taber Kommentaren sig i tomme Haarkløverier, men selv hvor den har Ret, er den gennemgaaende triviel og kjedelig, holdt i, hvad Holberg vilde kalde Bedemandsstil, saa lidet som muligt skikket til at komme frem i et Ugeblad; som Antispectator siger (S. 171):

„Med det, som sinderigt skal skrives, kand man ey
Gaae frem paa nogen streng og Mathematisk Vey.“

Forskjellen mellem den engelske Skoles lettere belletristiske Filosofer, hvortil Ries hører, og den tunge pedantiske Systematiker af den tyske Art er paa-faldende. Lundhoffs Spectator var et Uhyre af et Ugeblad, som allerede Samtiden fandt tørt og aandløst¹⁾. I de otte Numre var den kun naaet til Spectators fjerde Nummer. „Vil han saaledes blive ved — — bliver det ham en let Sag at vedligeholde sit Arbeyde

¹⁾ Altonaische gelehrte Zeit. 1745 Nr. 45; L. Holbergs Heltindehistorier, Rodes Udg. I Fortalen S. VII.

i et heelt Seculo," sagde Ries¹⁾. Tilsidst kjørte han fast i 25de Paragraf af en filosofisk Udvikling om Børneopdragelsen, som fik Antispectator til, ret vittigt at sige (S. 140):

„hvis man sine Børn saaledes vil anføre,
Som du har skrevet for, man kunde ikke da
I Fyrretive Aar opdrage Barbara.
Og liden Peder fik til Alderdom at vente
Paa den Fornuft, som du vil sætte ud paa Rente“.

Spectator havde lovet at holde en maanedlig Journal over Filosofens Ark. Med Nr. 34 af 31 Decbr. kom da „Betænkninger over Den Danske Spectators philosophiske Spectators udkomne fem Ark“, som imødegik „nogle haarde Beskyldninger, der angaae saavel min Person, som mit ugentlige Arbejde“. Deri paavises Filosofens Lyst til Haarkløverier, hans Misforstaaelser af Spectators Mening og hans Konsekventsmageri. „Hvad jeg for alle Ting vil bede, er dette, at han dog af Medlidenhed over Sproget, skaaner det efter Muelighed, og lader de Prøver, som han ved andre Leyligheder har aflagt paa sin Færdighed i sin Moders Maal, blive nok til at gjøre sig udødelig“. Der omtales, at Autor er meget forelsket i de participiale Former som: „givende“. Som Parallelsted anføres et Sted, som Spectator erindrer at have set „hos en anden Skribent, nemlig: „Verbum er et Ord, som givende tilkiende etc.““ Denne Definition findes S. 47 i Lundhoffs Oversættelse af Langes latinske Grammatik.

¹⁾ Betækn. over den danske Spect.s philos. Spect.s fem udkomne Ark. S. 6.

For Øvrigt overlod Spectator Filosofens Behandling til sin Pseudomodstander Antispectator, der foretog den med Forkjærlighed. I Antispectator havde Spectator sit humoristiske Supplement. Den spiller noget nær samme Rolle som Narren i det ældre Drama. Medens Spectator bidsk farer løs paa Lasterne, spørger Antispectator over dem og angriber dem, idet han ironisk giver sig Mine af at forsvare dem og tale deres Sag. Antispectator var utrættelig i Angreb paa Filosofen. Den mageløs haanende Tone, hvori de vare holdte, retfærdiggjøres ikke ved Lundhoffs Holdning, thi han besvarede neppe med et Ord „den lystige Antispectators“ kaade Angreb, som stedse tiltog i Styrke.

„Hør mig, du Philosoph, din Pestilents jeg vil
Saa længe være, til du haver tabt dit Spil.“

tilraaber Antispectator ham (S. 129); og han holdt Ord. Han blev ikke staaende ved, hvad der umiddelbart vedkommer den filosofiske Spectator: hans Mangel paa Ævne til at skjæmte og hans demonstrative Pedanterier, men stikler til hans Glosebog, som han vilde „impone“ Skolerne (S. 123), og hans Kollegium: (S. 116) han

„svinger sig saa høyt, at vi ham ey forstaae,
Med mindre vi paa hans Collegium vil gaae“.

Uden Tvivl vare disse Angreb Aarsagen til, at den filosofiske Spectator pludselig hørte op med Nr. 8 af 11 Januar 1745. Uagtet al Trivialitet og Pedanteri kan man have Sympathi med denne blide, fredsommelsky Natur, der vilde, at Alt skulde ske i Kjærlig-

hed, — med Mandens trofaste Beundring for sin store Mesters Lærdomme, — med hans Tro paa deres Magt og hans Bestræbelser for at føre dem ud i Livet. I sin beskedne Virksomhed hør han vidst at knytte hengivne Disciple til sig. Selv efter at Filosofen er traadt bort fra Skuepladsen, forfølger Antispectator ham med Haansord (S. 145—48):

„Den Mand, som agted blev for Stiernen udi Norden,
Den Mand, som var et Lys snart over heele Jorden,
Den Mand, som mageløs i sine Skrifter var,
Den Mand, jeg siger, nu sin Pen bortkasted har.
I Taarer jeg min Pen nu nødes til at væde,
Jeg sukker Suk i Suk, jeg bitterlig maa græde,
Du store Vunder-Geist, du Glose-proppet Aand,
Siig dog! hvad holde kand din meget lærde Haand?“

Den Kamp, som Lundhoff „for at evitere alle Chicaner“ havde unddraget sig, blev optaget af den unge Student Jacob Graah. Han kaldes da af Antispectator „en kaad og ung poetisk Rus“, „den unger Svend, som til Examen var i Fior“ (S. 166, 168). Ligesom Ries var han en Ven af Wadskiær. 1751 udgav han en Digtsamling „Poetisk Tidsfordriv“, hvori hans Bidrag i Spectatorfejden er optaget under Navn af „Den Poetiske Penne-Feyde“. Som Skibspræst i det asiatiske Kompagnis Tjeneste gik han 1753 med Skibet Vilhelmina til Kina, hvor han aabnede theologiske Fejder med Jesuiterne. Skibet forgik paa Tilbagerejsen, rimeligvis 1755¹⁾. Graah var en af Lundhoffs „Col-

¹⁾ Rahbek og Nyerup, Dansk Digtekunst IV S. 382—85; Graahs

legianter“, som i sit Inderste var oprørt over den Medfart, hans Lærer havde lidt. De lærde Tidender, som altid havde vist sig overordenlig venlige overfor „den lærde og i den verdslige Viisdom vel forfarne Mag. Lundhoffs“ literære Virksomhed¹⁾, aabnede den 2den Februar 1745 deres Spalter for Graahs Angreb med en „Defensive Krigs-Declaration“, hvori man i Anledning af Antispectators „mange uanstændige Expressioner og stiklende Talemaader“ imod Filosofen, lovede at ville svare med samme Mønt, „drive Poeten tilbage inden for sine Forskandsninger“ og bevise, „at han i sine Ugentlige Blade enten har gaaet Sandhed alt for nær, eller og spatzeret den reent forbi“. Efter den prosaiske Krigserklæring fulgte de poetiske Replikker, hvori Antispectator Ord for Ord gjendrives²⁾. Ries, som først troede, at Angrebet kom fra Tidendernes Redaktør Clitau, gav strax under Mottoet: „Arma virumque cano“, hans Portræt i Antispectators Nr. 41 af 19 Febr. 1745, der begynder:

„Jeg siunger om en Mand, en Kiæmpe udi Norden,
 En mageløs Poltron, et Vunderverk paa Jorden,
 Et Corpus Juris og en styrke-prydet Helt,
 En Philosoph, Pedant der grosse von der Welt.“

Hele Artiklen er et glimrende Stykke Persiflage, og Samtiden sagde, at Clitau var „akkurat nok afmalet“. I det næste Nummer var Ries allerede bleven oplyst

Poetisk Tidsfordriv I S. 220—76; Kbhvnske lærde Tidender 1756 Nr. 18 og 19.

¹⁾ Lærd. Tid. 1741 Nr. 26; 1744 Nr. 29, 38; 1745 Nr. 7.

²⁾ Lærd. Tid. 1745 Nr. 6—17.

om sin Fejltagelse, tog sine Ord tilbage, bekendte sin Vildfarelse og bad om Pardon, thi nu vidste han, med hvem han havde at gjøre (S. 164—65):

„En stakkels ung Student, har lærdt tre Franske Gloser,
Med dem han pranger, som en Jydsk med sine Hoser
Han efterbet har en anden brav Skribent,
Saa han af alle snart for samme var bekiendt.

— — —
Han tænker vel, at jeg ham skulde kalde graae
Og efter Ordet ham i Stilhed lade gaae;
O! ney, Graadunkes, du bør Regenskab aflegge
For det du skriver —“.

Den iltre Clitau lod sig ikke nøje med den offentlige Afbigt. Han søgte Kancelliet om, at Generalfiskalen maatte inkvirere om denne Paskvillant, stævne Berling til under Ed at navngive ham, dernæst forsikre sig hans Person og hænde Dom over ham. Han henstillede desuden, hvorledes Professor Anchersen, som nu to Gange havde approberet skammelige Skrifter om ham, skulde anses for denne Tilsidesættelse af sin Embedspligt. Straffen for den anonyme Paskvillant var efter Lovens 6—21—8 at miste sin Ære og gaa i Jærn sin Livstid paa Holmen, naar Paskvillen angik Private; angik den Øvrigheden, skulde han miste sin Hals. Clitaus Ansøgning afsloges, men han fik dog senere beneficium paupertatis¹⁾. Han stævnedes da 26 April Berling og hans Svende for Bytinget til at vidne, hvem Antispectator var, men ved en Kjendelse af 17 Maj

¹⁾ Suppl.-Prot. 1745 I Nr. 556; Sjæl. Reg. 59 Fol. 665.

1745 afviste Byfogden, Justitsraad Fischer, Stævne-
maalet i Henhold til Lovens 1—4—1, da rette Sag-
volder eller Hovedmand ikke var stævnet. En Raad-
stuerets-Dom af 10 Februar 1746 tilpligtede Fischer at
optage Sagen paany og afhøre Vidnerne, men Højesteret
stadfæstede 6 Maj 1747 Bytingsdommen og dømte Cli-
tau til at betale Fischer 50 Rdl. i Kost og Tæring,
Berling 50 Rdl. i Procesomkostninger og Justitskassen
29 Rdl. Clitaus Ansøgning om paa Grund af Fattig-
dom at fritages for det Sidste afsloges. Som Holberg
siger, „ginge disse Stridigheder omsider saa vidt, at de
ikke endtes uden ved ordenlige Processer, og det ved
Imitation af gamle Skuespil, hvis sidste Scener termi-
neres ved Slagsmaal“. ¹⁾

Striden mellem Antispectator og Filosofens For-
svarer var bleven fortsat. Graah imødegik med sejr
og trættende Udholdenhed Stykke for Stykke Angrebene
paa Lundhoff og sørgrede Ries ved at kritisere hans
Vers. Han er grovere, men ikke saa vittig som denne.
Bedst er han, hvor Hengivenheden for hans Lærer
lægger Varme i hans Ord. Ret vittigt giver han
Antispectators Genealogi (S. 196):

„Falskhed avlede en ufornuftig Datter,
Men hun Afsindighed, som tog til Ægte Latter,
Hvis Søn, den falske Skiemt, igjen en Fader var
Til Dig, der samme Sind, som din Her Fader har“.

Striden gav Ries Lejlighed til at klare sit Stand-
punkt overfor Filosofen og hans Virksomhed (Nr. 43).

¹⁾ Oplysninger, indhentede i Højesterets Arkiv; Suppl.-Prot.
1747 I, Nr. 1187; Holberg p. a. St. S. XV.

Han havde i ham ikke angrebet Wolffs Filosofi, men kun dens uægte og ydre Efterligner, den „store Wolffens Abe“, som i Ugeblade vilde benytte en Form, som ikke passede for dem.

„Paa Mathematisk Fod

At vilde sende frem for Lyset Uge-Blade,
 Er ikke tienligt; men kun Næringen til Skade,
 Thi alting bliver tørt og Bladet agtes ey,
 Naar man forlader den almindelige Vey.
 At du forstaar dig paa Demonstrativisk Maade,
 Du vel tilskrive maa din Skolemesters Naade,
 Den velfortiente Roes, du derfor have bør,
 Jeg gierne giver, og dig aldrig vegre tør;
 Helst naar Du stedse dig udi Methoden øver,
 Og viser ugentlig udi Avisen Prøver,
 At demonstrere du saa kiek, som nogen kand,
 Hvorledes du forlængst har mistet din Forstand“.

Grash udtalte sit sidste Ord i de lærde Tidenders Nr. 17 af 23 April, men Antispectator var allerede ophørt med Nr. 45 af 26 Marts „formedelst bekjendte Aarsager“ efter Holbergs Udsagn, men vi kjende ikke disse Aarsager. En Del Uvillie har der vist iblandt Publikum været imod Bladets Tone. Korrespondenten i „Altonaische gelehrte Zeitungen“ kalder dets fleste Stykker simple og lave, fulde af Grovheder, Bitterheder, Fornærmelser, kaade Løjer, pøbelagtige Indfald og Udtryk.

Spectators Angreb paa Præsterne fremkaldte Indsigelser fra to anonyme Forfattere, der sjensynlig hørte til den gejstlige Stand. Den umiddelbare Aarsag gav

Spectators Afhandling om forudfattede Meninger i Nr. 43 af 5 Marts 1745 og „Brev til en nye Geistlig“ i Nr. 44 af 12 Marts 1745. Den betydeligste Modstander var Normanden Gerhard Treschov, Præst i Birkerød, Forfatter til „Danske Jubellærere“ (f. 1703 † 1765). Hans „Et kierligt og velmeent Brev Til den Danske Sandemand“ (4 Ark in 4to, tr. hos N. H. Møller) besvaredes af Ries med „Kierligt og Velmeent Svar Paa Det kierlige Brev Til Den Danske Sande-Mand“ (3 Ark i 4to, tr. hos E. H. Berling), der fremkaldte Treschovs Gjensvar „Et Brev til en vis fornemme Herre, Hvorudi prøves Spectators Svar paa Anonymi Kierlige og velmeente Brev (21 Bl. in 4to, tr. hos A. H. Godiche med C. Thestrups Imprimatur af 11 Juni 1745). I Treschov havde Ries fundet en Modstander, som var ham voxen, om ikke overlegen i logisk Skarphed og blændende Bevisførelse, dertil en Polemiker, der førte en elegant Kaarde, en koldblodig Fægter, der med et høfligt Smil, næsten med en Undskyldning saarede sin Modstander, naar Ries kunde være mest tilbøjelig til at slaa til med den knyttede Næve. Disse Stridskrifter ere fra begge Sider holdte indenfor den urbane Diskussions Grændser, — et Særsyn, som er enestaaende i hine Dages Polemik. Treschov anerkjendte det Berettigede i Spectators Indsigelser imod Autoritetstroen (præjudicium humanæ autoritatis), men beklager, at han ikke har rørt ved den overdrevne Tro paa sig selv (præjudicium nimis confidentis sui ipsius), som er langt skadeligere og farligere, især i en Tid, da Menneskene begynde „at vindicere sig deres Frihed“, og som

er den rette Aarsag til de mange Separatister, Deister og Fritsønkere. Dette vil Spectator ikke indrømme: „Fornuften er i og for sig selv i sine Sandheder og Slutninger aldrig vildfarende; en Atheist nægtede aldrig Guds Existence, dersom han ret vilde bruge sin Fornuft; og i den Sted vi sige, at den eller den troer sin Fornuft for meget, burde vi sige, at han lader sig forlede af sine Sandser, lader sig bedaare af sin Indbildning, lader sig forblinde af sine Affecter og Passioner; thi da Fornuften er en af de Herligheder, for hvilke vi maa takke Skaberen, saa kand det ikke være mueligt, at saa troefast Fader skulde ved at give os en vildfarende Fornuft, selv befordre vore Afveye“. Hertil svarer Treschov ved at henvise til Menneskets for-dærvede Natur som en af Christendommens vigtigste Sandheder og tilføjer spydigt: „I sær lærer Forfarenhed os, at de Mennesker, som have endnu for meget af Ungdom hos sig, eller som have vel Skiæg paa Hagen, men ere endnu ikke komne til Stadighed og et satt Væsen, eller som endnu beherskes af uordentlige Affecter, at de, siger jeg gemeenligen feyle i deres Undersøgninger, og ere ikke at lide paa, hvor skinbarlige end deres Forestillinger kand være. Det er derfor en høyfornøden Regel for saadanne Mennesker, at de ikke for meget driste paa sig selv, thi de kand snarligen falde til Vildfarelser, og tillige bedrage andre, som det just ikke er givet at see ind i den Feyl og Mangel, som findes ved deres Undersøgninger.“ Han bebrejder Spectator, at han ved at laste Lærernes Fejl optræder med samme Myndighed, som de han laster, og handler imod Kjærligheds Bydende, som han fordrer af dem.

Han raader ham sjældent at befatte sig med Lærere, thi de gode Lærere lide mere derved end de onde, og Intet sætter Lærerembedet i større Fare og Foragt end at tillade Menneskene, naar en Lærer forser sig, at „sætte ham i de ondes Classe, derved separere ham fra hans Embede, og holde Huus med ham som de selv lyste“. Treschovs Stridsskrifter ere, som alt Holberg har bemærket, ypperlige og læseværdige Indlæg i de Spørgsmaal, de behandle¹⁾. Vi hidsætte her Skildringen af en god Moralist, affattet med Henblik til Spectators svage Sider. Det er den Dag i Dag værd at lægge Mærke til. „Han bør have Gud og Sandhed for Øyne, han bør have grundige Studeringer; han bør besidde Kierlighed og Upartiiskhed, han bør kiende sine Kræfter og flittigen raadføre sig med andre; han bør ogsaa nogenledes kiende sine Landsmænd, og udstudere deres Smag, og jeg troer ikke, at det kand skade, om han iblant overseer en liden Caprice, for at faae Indgang hos dem, og for at komme til at rætte større Feyl og Laster. Han bør med stor Forsigtighed og Moderation behandle Ære- og Lære-Standen; han bør vide, at det sætter ikke gode Virkninger hos Almuen, naar de Stænder beskiemmes; han maa vente sig Antagonister, og jo meere beskeedne de samme ere, jo meere bør han vogte sig for, enten med Foragt og Haanhed, eller med Grovhed og Ondskab at tractere dem, thi derved gjør han ikkun sig selv og sit Arbejde forhadt. For alle Ting bør han besidde Sindighed og Sagtmodighed, thi er han hidsig, spotsk og

¹⁾ Holberg p. a. St. S. XIII.

fremfusende, saa forbittrer han, i Steden for at forbedre, og udretter mindre, end han selv forestiller sig: En Moralist derfor, som vil med det onde gjøre Folk gode, som vil ligesom med Ferle og Riis true Folk til Dyd og Skikkelighed, som diverterer sig selv med at tænke paa, hvor mange han haver forbittret med den sidste Sandhed han bragte for Lyset, som forud indbilder sig at kunde see, hvor mange Ansigter, der vil falme ved hans kraftige Forestillinger, som i sin Ivrighed skjælder og smælder, i Steden for at overbeviise, en saadan Moralist, siger jeg, er med alle andre sine smukke Egenskaber og gode Hensigt ikke i Stand til at gjøre nogen ræt Nytte og Forbedring“.

Den anden Modstander Christian Christopher Reenberg, Præst i Finderup (f. 1687 † 1757), udgav anonymt „Een Faders Sidste Brev Til Een ung Student, Hvori han raader hannem Med Værlighed at læse Spectators Brev Til den unge Præst“ (4 Ark in 4to, tr. hos A. H. Godiche). Da det er forsynet med C. Thestrups Imprimatur af 21 Maj 1745, er det udkommet, efter at Ries var ophørt at skrive Spectator, og blev heller ikke besvaret. Hvor stort Indtryk Spectators Angreb paa Præsterne har gjort, faar man Vidnesbyrd om i en Ytring som denne: „Gaar der saadanne mange Blade ud i Kiøbenhavn, er det ey under, at, i det Stæd en Præst fra Landet, før i mine unge Dage blev æret og høflig modtaget, paa sees han nu som det foragteligste Dyr; ja at Almuen i Byen har større Barmhiertighed med Kagstrøgne Tyve, dem gav de Penge til, da jeg var i Byen, end for en stakkels fremmed Præst“. Brevet giver for Øvrigt Spectator

Ret i Meget og udvikler nærmere, hvorledes den præstelige Gjærning er at forrette. Det indeholder ret interessante Oplysninger derom og om de religiøse Rørelser. Idet N. M. Petersen mistvivler om Reenberg's Forfatterskab og ytrer, at Brevet fra Begyndelsen til Enden er den tørreste Holbergske Ironi, man kan forestille sig, er hans Mening aabenbart den, at Holberg er Forfatteren¹⁾. Der er dog slet ingen Grund til denne Formodning. Der er neppe Spor af Ironi deri, i al Fald ikke Holbergs. Alene det knudrede, ubehjælpsomme Sprog gjør det uomtvisteligt, at Holberg ikke kan være Forfatteren.

Hvor meget Samtiden end havde at udsætte paa Spectators Angreb paa Personer eller, om man vil, paa det Bestaaende, blev dens æsthetiske Værd temmelig enstemmig anerkjendt. Høyberg sætter det ved Siden af de bedste Skrifter af den Art, roser det jævnt Ligelige i Udførelsen, den grundige Behandling af de moralske Æmner, den levende Indbildningskraft og den satiriske Skarphed, men fremhæver tillige, at Holbergs Satire var „mere billig, mere moderat og poleret“. Holberg, der stødtes ved den Myndighed, hvormed Forfatteren optraadte, maatte dog indrømme ham stilistisk Færdighed og Belæsthed. Den vel olympiske Overlegenhed, hvormed han betragtede hele Spectatorbevægelsen, har maaske nærmest sin Grund i, at han ikke holdt af, „at moralske Materier skulde anses som Aviser eller nye Tidender, der ugenligen komme for Lyset“. Af samme Grund har han vel heller ikke udgivet sine Epistler som et saadant populært Ugeblad,

¹⁾ Lit. Hist. IV S. 474.

hvormed de dog have allermost Lighed¹⁾. Treschow anerkjender Forfatterens smukke Naturgaver og Studeringer, hans flydende Skrivemaade: „man mærker, at I fattes heller ikke Mod og Mands Hjerte“. Den næsten fjendtlige Korrespondent til den lærde Altonaer-Avis²⁾ finder vel, at han i skarp og grundig Tænkning staar under den engelske og hamburgske Spectator, og dadler hans Mangel paa Afvexling, hans usandsynlige Karaktertegning og hans Lidenskabelighed, men roser paa den anden Side hans sunde og vidtskuende Blik, hans dybe Kundskab til Verden og den menneskelige Natur, hans Lærdom og Dømmekraft, ja frakjender ham end ikke Vid, naturlig Livlighed og Ynde samt Ævne til at give sine Opfindelser en kvik Vending. Man kan lade Samtidens Ros gjælde med nogen Indskrænkning. Skriftets aabent udtalte og strængt gennemførte Tendents: at drage til Felts imod Fædrelandets Laster, maatte give det noget Ensformigt og Tørt, der skæmmer Afhandlinger, som ellers indeholde meget Sindrigt og Smukt, f. Ex. Nr. 29 om Fattigdommens Fordele, Nr. 46 om Forglemmelsen som Menneskehedens Velgjærning. Skriftet mangler den livlige Afvexling, som gjør dets engelske Forbillede saa tillokkende. „Mine Correktioner have været blandede med en Festivitet, hvorudi Folk have fundet Behag“, siger Holberg. Det er netop denne Festivitet, dette Lune, hvoraf Holbergs Satire bugner, som Ries

¹⁾ J. L. Heiberg, Prosaiske Skrifter III S. 112.

²⁾ Alt. gel. Zeit. 1745 Nr. 45. Ogsaa Staats- u. gel. Zeitung des kgl. Dän. unparth. Correspondenten 1744 Nr. 102 indeholder en rosende Anmeldelse af Spectator.

mangler. Hans Satire er bitter og mørk; kun naar han bliver oprørt, indigneret, kan Lunet komme frem. Som Prosaist staar Ries højt; det er mere end en Annoncefloskel, at „han befitter sig paa en reen, tydelig og flydende Stil i Fædernelandets Sprog“¹⁾. Literaturhistorien har kun lidet beskjæftiget sig med denne Mand, der saa tidligt borttrykkedes. I Slutningen af Aarhundredet henledede Rahbek Opmærksomheden paa ham; han sætter ham for den Kjækhed, hvormed han talte imod Censuren, mellem Trykke- og Tænkefrihedens tidlige og modige Stridsmænd²⁾. Den Alvor, der gaar igjennem hans Stræben, er umiskjendelig. „At vilde renoncere paa den Tieneste, man er sit Fæderne-Land skyldig af den Aarsag, man vil leve i Roe, er en Sag, der aldrig kand bestaae med Naturens Lov,“ siger han etsteds³⁾. Hans Hæder er det efter Ævne at have handlet i Overensstemmelse med disse Ord.

For at man kan dømme om Vidden af Ries's Fremstillingsævne og stilistiske Ejendommeligheder, skal til Slutning meddeles et Par større Uddrag af Artiklen om Forglemmelsens Velgjærning.

(Spectator Nr. 46 af 26 Marts 1745.) — „Jeg tilstaaer gierne, at Forglemmelse er en Svaghed, der forhindrer os, at vi ey kand kalde de Begreber tilbage, som vi engang have havt; ikke heller vil jeg nægte, at samme Ufuldkommenhed ofte kand være et Menneske

¹⁾ Kbhvns Postrytter 1744 Nr. 89.

²⁾ Minerva 1797 Nr. 47 S. 36, 50; Dansk Minerva II 1816 S. 54—58; Rahbek og Nyerup, Dansk Digtetekunst under Frederik V S. LIX og LXII; Dansk Tilskuere 1798 Nr. 104.

³⁾ Spectator S. 95.

mere end et andet til Skade; dog tilstaaer jeg ingenlunde, at den Ulæmpe, med hvilken Glemsomhed (*) kand være ledsaget, er større end de Fordeele, som af den i mange Henseender flyde til det menneskelige Kiøn. Jeg bliver stedse af den Tanke, at, omendskiønt vi maa ansee denne Mangel som en Følge af Naturens ufuldkomne Tilstand, bør vi derfor ikke sige, at den er iblant de Ting, der bevise den nærværende Verdens Ufuldkommenhed. Det alvise Forsyn har indsluttet dette Onde inden sine visse Skranker, og en Skrøbelighed af det Slags kand ikke forhindre, at jo Mennesket kand leve fornøyet og fornuftig, ja vi gaae ikke for vidt, om vi sige, at, da Mennesket lever i en Verden, hvor det paa alle Kanter er omringet med Elendigheder, Forglemmelse bør antegnes iblant de skiulte Velgierninger, efterdi den lindrer Smerterne fra de forbigangne Tider, og forsøder de samme ved Følelser af nye Fornøyerelser.“

„For at bevise Sandheden i vore Ord, vil vi begynde fra Menneskets spæde Alder; Glemsomheden ytrer sig, da Mennesket endnu er et Barn, og paa den Tiid, da Hukommelsens Styrke pleyer at være størst. Skulde vi nu sige, at det var tienligt for et Barn, dersom det kunde beholde i Hukommelsen alt, hvad det hører og lærer? ingenlunde. Vi maa sætte dette som en uryggelig Sandhed, at jo færdigere Hukommelsen er til at tage imod Videnskaber, jo mindre Leylighed finder Forstanden til at blive skiærpet, og, om end taabelige

(*) Haarkløvere og utidige Critici maa ikke støde sig, fordi jeg i Fleng betiener mig af Forglemmelse, Glemsomhed og kort Hukommelse; naar disse Ord hos mig ere eet og det samme, seer Læseren strax, hvad Begreber han skal gjøre sig.

Lærere ere best fornøiede med dem, der kand beholde alt, hvad man fylder i dem, kand vi dog ikke af saa urimelig en Omgang gjøre Slutning til en Sandheds Bønægtelse.“

— — —

„Naar vi stille os de Ulykker og Elendigheder for Øyne, som ofte møde os i Livet, have vi et nyt Beviis om Forglemmelses Fordeele. Hvor stor vilde ikke vor Ulyksalighed blive, dersom vor Hukommelse havde den Kraft, at den paa eengang kunde forestille os alle Viderværdigheder som nærværende? Dersom de bedrøvelige Timer, ved hvilke vore Siæle ofte blive nedslagne, ikke ved en sød Forglemmelse kunde blive til intet, maatte vor Glæde i Livet blive saare liden, og vore kummerlige Omstændigheder meere end ufordragelige. Naar en eller anden Leylighed kand føre os de lidet gunstige Hændelser til Gemytte, er den mægtig til at gjøre os forsagte midt i vore Forlyster; hvor jammerligt vilde det ikke da see ud, hvis alle Besværligheder stedse skulde være os i frisk Minde? Ere vi ikke lykkelige, at vi aldeles kand forglemme alle de fortredelige Ting, som vi med megen Besværlighed have overvundet, og maa vi ikke takke Himmelen, at vi kand lade dem forsvinde med Tiden?“

„Ligesom et hvert Menneske efter Naturens Bydende og hemmelige Drift stræber at befordre sin Lyksalighed, saa finde vi, at Veyen, der fører til dette Maal, er ofte heel kummerlig og besværlig. Af mange Exempler kand vi ey gjøre Slutninger til alle, og fordi Lykken løber nogle i Favnen, derfor ere andres Veye 'esto trangere. Skulde nu de forbigangne Ting stedse

være for os som nærværende, vilde jo den Fornøjelse, som vederfares os, naar vore Anslag endelig gaae for sig, aldeles blive til intet. Een maatte da blues ved sig selv, naar han erindrede sig, at han maatte bukke sig saa og saa dybt for dens eller dens Tiener, inden han kunde blive indladt; en anden maatte skamme sig, naar han eftertænkte, at han var bleven nødt til i sit Andragende at tillyve sig saa og saa mange Meriter; Den tredie vilde bedrøves, naar alle haanlige Afviisninger, alle frugtesløse Begieringer, og alle udstandne Fortredeligheder vilde indfinde sig i deres forrige Skikkelse. Men see! saa kommer Forglemmelsen os til Hielp, og fordi vi ey erindre os de gamle Viderværdigheder, ere de ey heller i Stand til at forvandle vore Fornøyer til Galde. Handels-Mandens Gevinst maa være saa stor som den kand, og Soldatens Seyer saa prisværdig, som den vil, den første skulde aldrig blive fornøyet, dersom de overvundne Farer stedse skulde forurolige hans Gemytte, og skulde den sidste altid føle Smerten af sine Saar, eller erindre sig de fiendtlige Anfald, vilde Æren, der blev forhvervet ved Seyeren, aldrig blive ham behagelig.

„Mange iblant dem, der jage med Hidsighed efter et Sted paa de Lærdes Liste, anvende en stor Deel af deres Tiid paa unyttige Videnskaber, og saadanne Sager, hvorom aldrig kand erholdes en tilforladelig Underretning: havde Hukommelsen ligesaa stor Styrke, som saadanne Bog-Slugere have Begjærighed efter at vide alle Ting, vilde Hiernen visselig blive fyldet med de unyttigste Ting, der forhindre Siælen at have med

vigtigere at bestille. Lader os see til dem, hvis Hukommelse er i Stand til at beholde alle Ting, kand vi ikke med Billighed ligne dem ved Skibe, der ere fyldede med lutter Lapperier, hvoraf Verden ikke kand høste den ringeste Fordeel? Jeg erindrer mig herved, hvad jeg har læst om Themistocle, der skal have havt en ugemeen og besynderlig Hukommelse; denne fornuftige Mand skal engang have sagt, at, i den Sted andre ønske at udfinde en Hukommelses Konst, vilde han heller lære at forglemme en stor Deel af det, som han havde læst, og sandelig vi maa i mange Henseender gjøre hans Ord til vores; Der er intet, som meere forhindrer et Menneske fra at prøve sin egen Styrke i at tænke og skrive, end Hukommelsen, der stedse kalder andres Tanker tilbage; Hukommelsens Kræfter hindrer Forstandens, og naar Fremmedes Tanker falde os ind i Mængde, blive ofte vore egne tilbage.“

„Vi vil herudi ikke være vidtløftigere, men med et Par Ord erindre lidet om Forglemmelses Fordeele i den graae Alder. Naar de sædvanlige Alderdommens Følger ere ligesom Sende-Bud, der sige den Bedagede, at Døden er ikke langt borte, saa maa vi tilstaae, at Forglemmelse i en vis Henseende beforder hans Lyksalighed. De Omstændigheder, i hvilke han befinder sig, ere bedrøvelige, og kand ikke lignedes ved Lyksaligheden i de Dage, da hans Alder var blomstrende. Skulde et Menneske i denne Tilstand saa vel kunde finde sig i Alderdommens Svagheder, dersom han beholdt stedsevarende Billeder af sine forrige Fornøyer. De Begreber, han kand gjøre sig om sin forrige Velstand, ere dunkle og forvirrede, og derfor begiver han

sig til Roe. De Viise i de ældere Tider have i deres Fabler anført den Flod Lethe, og de have sagt, at, naar de Afdødes Siæle bleve skiænkede med dens Vande, skulde et ævigt Forglemmelses Dække blive lagt over deres gandske Liv. Man kand sige, at Inventionen er lykkelig. Naar Lyksaligheden skal komme til Fuldkommenhed, udfordrer den en Tilsidesættelse af alle de Ting, der paa en eller anden Maade kand forstyrre vore Fornøyselser. Det behager ofte GUDs Forsyn paa een eller anden Maade at gjøre et Menneske Livet heel bittert; vi have Exempler paa dem, der til en Tid have levet i de deyligste Omstændigheder; alle have ligesom været deres Tilbedere, og Lyksaligheden syntes i deres Boeliger at have fæstet et stedsevarende Sæde. Men deres Tilstand er forandret med Tiden, og deres Glæde er bleven qvalt ved de paakommende Bedrøvelser. Skulde nu de Byrder, som de ey ere vandte til at bære, blive dem saa-aaalelig, dersom de stedse skulde forestille sig deres forrige Velstand? og hvis Forglemmelse ey vilde udslette de forrige Fornøyselser, vilde Saadannes Liv blive idel Bitterhed.“ —

VII.

Den historiske, filosofiske, religiøse og underholdende Retning i Pressen: Ries's og Clitau's Fejde om den Politiske Tilskuer; Fr. Chr. Eilschows Virksomhed; „Den Nye“, Paullis Forblummede Correspondence, Søren Prahl. Udlændingene i Pressen: Schlegels „Der Fremde“ og Pontoppidan; Beaumelles „La Spectatrice Da-noise“, hans Kritik af danske Forhold, Lighedspunkter med Ries. — Slutning.

Ries's Virksomhed afsluttedes ikke med Spectator. Fra 21 Septbr. til 17 Novbr. 1745 udkom 9 Numre af et Ugeblad „Den Politiske Tilskuer, Det er: Politiske Betragtninger over de Europæiske Stater, Oplyste ved Historiske og Geographiske Anmerokninger.“ Det tryktes hos Christ. G. Glasing og udgik hver Onsdag med 4 Kwartblade til en Pris af 2 Sk.¹⁾ Efter Fortalen udgaves det af et Selskab af fire Personer, hvis Navne hemmeligholdtes, da man vilde se om Læsernes Domme grundede sig paa Kundskab om Forfatterens Person og den Kjærlighed eller Miskredit, hvori han stod;²⁾ men det er en Maske. Ries var Forfatteren, og i Fortalen gaves det ogsaa at forstaa, at det i visse Maader skulde betragtes som en Fortsættelse

¹⁾ Kbhvns. Postrytter 1745 Nr. 76.

²⁾ Høyberg p. a. St. Ark. c; Holberg p. a. St. S. V—VI.

af Spectator, — „vor berømmelige Formand“: „Vi betræde den Plads, som han har forladt, men forfølge ikke hans Øjemærke.“ Efter de bedste Kilder vilde man give historiske Skildringer fra Fortid og Nutid, ledsagede af paalidelige og upartiske politiske og moralske Betragtninger over de forskjellige Stater, politiske Brevvekslinger, Parlamentstaler, politiske, statsvidenskabelige og statsøkonomiske Afhandlinger. Historiske Journaler af den Art vare den Gang meget almindelige i Tydskland.¹⁾ Holberg morede sig over den noget komiske „Assurance“, hvormed det i Fortalen hed: „Nu træde vi ind i de høye Herrers inderste Kamre for at anhøre deres meest geheime Anslag“ o. s. v.²⁾ Ikke mindre komisk lyder det, naar der udtales Haab om, at man ikke alene ved dette Blad kunde bibringe dem, der vilde rejse til Udlandet for at faa Indsigt i fremmede Rigers og Regeringers Beskaffenhed, de nødvendige Forkundskaber, men endogsaa gjøre slige Rejser overflødige. Man ventede sig en vid Læsekreds. Tilkommende Diplomater vilde neppe „angre de Timer, som de maatte anvende paa at igiennemlæse vore Blade“, og „da vi kiende saa meget til Nationens Beskaffenhed, at alle indtil Kielder-Mænd vil give deres Betænkning om Stats-Sager, saa mene vi, at vores Arbejde af den største Deel af Danmarks Indbyggere vil blive vel optaget.“ De udkomne Numre indeholde et Par Afhandlinger om det tydske Riges Regeringsform

¹⁾ R. Prutz, *Gesch. des deutschen Journalismus* I S. 375 & ff.

²⁾ Holberg p. a. St. S. V—VI. Holbergs *Epistl. ved Bruun* V S. 86 Ep. 478.

og indre Tilstand, samt en Række historiske Skildringer fra den nyere Tid. De ere fortalte paa underholdende Maade i en livlig Feuilletonstil og vidne om godt historisk Overblik og Ævne til at gruppere Begivenhederne; men det manglede dem vel nok i en og anden Henseende paa Grundighed. Dette benyttede Ries's gamle Modstander Clitau til at give ham en Tak for sidst, som han satte i Scene med al den pompøse Anmasselse, der i saa rigt Maal stod til hans Raadighed. Først lod han anonymt i de lærde Tidender (Nr. 43 og 44 af 22 og 29 Oktbr. 1745) optage 14 Dubia imod Tilskuerens Betragtninger; samtidigt sendte han dem til Indrykkelse i Altonaer-Korrespondenten (Nr. 85 af 22 Oktbr.) med Anmodning til de tyske Publicister og Politikere om at meddele deres Tanker derover. Dernæst udgav han 13 Novbr. 1745 to Ark og senere hver Lørdag eet Ark med Titel: **Thom. Clitovii Dubia Og Correctioner Over Den Politiske Tilskuer.**¹⁾ Der udkom 9 Ark i Kvart med 28 Dubia. Værket fremtraadte som en Helhed med et fælles Titelblad, der bærer D. Scheidts Approbation. „Det Klenodie, som jeg vil stride for, er Sandhed“, erklærer han strax, — — „og da Gud har nedlagt det Pund hos mig, at jeg kand gjøre det, var det uforsvarligt der som jeg ey gjorde det.“ Da Forfatterne af Tilskueren selv havde opfordret Folk til at fremkomme med Rettelser, dedicerer han dem sine Correctioner og beder dem optage dem gunstigt og „forsvare dem imod alle Politiske Fuskere og Politiske Sandheders Forstyrre.“ Hans ironiske Høflighed

¹⁾ Kbhvns. Postrytter 1745 Nr. 90, 92; 1746 Nr. 28.

varede ikke længe, thi senere siger han om de „gemen ustuderede Borgere“ og Kjældermænd, som Tilskueren regner mellem sine Læsere, at de hverken forstaa, hvad de selv ellar Andre sige om Statssager: „Og da disse ere den største Deel af Danmarks Indbyggere, — saa kand vore Politici ogsaa med raison meene, at deres Arbeyde, — — vil blive vel optaget af den største Deel af Danmarks Indbyggere“ (S. 22). Efter Clitaus Sigende var det Meste af Tilskueren taget af upaalidelige tyske Kilder. Hans Dubia paavise vel historiske Fejl hos Tilskueren, men har fuldt saa meget af perfide Fordrejelser, Haarkløverier og Misforstaaelser; de udvide sig efterhaanden til større historiske Skildringer, hvori han uden Tvivl vil vise, hvorledes Sagen skulde tages, men, hans Grundighed ufortalt, har han ikke Begreb om let historisk Fremstilling. Tilskueren indlod sig ikke paa anden Gjendrivelse end den noget dunkle Grovhed, at det var nok at sige til sit Forsvar, at Modstanderen var en Bondefoged (Nr. 7). Da Tilskueren var ophørt at udkomme eller, som Høyberg siger, „maatte retirere sig tilbage for at slippe nogenledes helskindet,“ kunde Clitau sejrsglad slutte med en Fanfaronade: „Sic bona causa triumphat. Og da min politiske Fiende ey mere lader sig see paa Valpladsen, saa marcherer jeg ogsaa hiem, overladende til Publici men især de Lærdes upartiiske Skønsomhed, hvem af os to der er gaaen som Seyervinder af Striden.“

Et Tidsskrift, der gik i afgjort populær filosofisk Retning, men uden moralsk Tendents, udkom 1746—47 i 5 tvangfri Hefter til ubestemt Tid, nemlig: **Philosophiske, Historiske og Oeconomiske Skrifter**, hvilke under Herr

Prof. Kofod Anchers Opsigt, Maanedligen udgives af et Selskab (S. 1—144, in 4to, forlagt af Chr. Gottl. Mengel & Comp, Pris 3 Mk.). Selskabet opløste sig, og paa Fortalen nær: „Om Dyrene kand tillegges Fornuft eller ey?“, der var af Kofod Ancher, skreves Bladet udelukkende af Frederik Christian Eilschow. Det indeholder filosofiske Afhandlinger om det Tilladelige i at æde Kjød, om Forsyn, Lykke og Skjæbne, om Tiden, Tidsfordriv og Tidsspilde, samt Pythagoras's Levnet. Det Økonomiske i Titlen skyldes Forlæggerens Villie; der findes Intet deraf i Skriftet. Mengel vilde efter Eilschows Fratræden have fortsat det med Oversættelser, men deraf blev Intet.¹⁾

I sin Oversigt over Spectatorlitteraturen omtaler Holberg at have set Manuskriptet til et moralsk Blad „Diogenes“, hvori fandtes alene Diogenes's Grovhed, men Intet af hans Gejst. Det vides ikke at være trykt. „Man hørte derforuden,“ fortsætter han, „tale om Poetiske, Juridiske, Theologiske Spectatores, og andre, som vare i Arbejde, — — nogle af dem bleve siden trykte.“²⁾ Muligvis hentyder han med de „theologiske“ til et Par Blade, som paa en Maade repræsenterer den theologiske Side i den periodiske Presse. Der gaar, som alt berørt, to Strømninger gjennem den Tids kjøbenhavnske Tidsskriftlitteratur; den ene i christelig opbyggelig, den anden i moralsk filosofisk Retning; begge gik de den populært underholdende Vej for at naa deres Maal. Det var et Tidens Tegn,

¹⁾ Kbhvns. Posttrytter 1746, Extr. Notific. til Nr. 16; 1747 Nr. 12; N. M. Petersen, Lit. Hist IV S. 241.

²⁾ Holberg p. a. St. S. VII—VIII.

at den christelige Opbyggelse allierede sig med den skønne Literatur for at konkurrere med den verdslige Moral, men den bestod ikke i Konkurrencen. I de ni Uger fra 20. Maj til 15 Juli 1745 er der hver Torsdag udkommet et Ugeblad „Den Nye“ (tr. hos Christ. G. Glasning, 4 Oktavblade, Pris 1 Sk.). Forfatteren er ukjendt. Det averteres fra Boghandler Mengel sammen med et tydsk Ugeblad „Der Aufmercksame“, der ikke vides at være bevaret, begge med Bemærkning om, at de „indeholder Dyder og Laster, forkaster det sidste og vise Veyen til det første.“¹⁾ „Den Nye“ indeholder smaa Afhandlinger i Spectatorstilen f. Ex. om Troskab, om den falske og den sande Blufærdighed, om Moden, om Grunden til, at Dyrene skulle lide — Alt temmelig ubetydeligt.²⁾ Meget flad er Indledningens Anbefaling af Ugebladslitteraturen: man bliver træt af en hel Bog; afbrydes man i Læsningen, glemmer man det først Læste; „hundrede Mennsker have fundet en større Fornøjelse og ere blevne langt villigere til at forandre deres vanartige Sæder, ved dette slags Skrifter, end ved fuldstændige og store Bøger.“ Vist med Henblik til Spectator forsikrer Forfatteren at ville vogte sig for at „være en Tynder til almindelig eller besynderlig Fortred,“ ikke at ville bekymre sig om offentlig udtalt Misnøje, men holde sig „fra Gemyttets Urolighed og fra den Skam en kieltringagtig Trætte fører med sig.“ Bladets christelige Aand fremhæves stærkt: det vil —

¹⁾ „Den Nye“ findes komplet i Univ. Bibl.; Kbhvns. Postrytter 1745, Nr. 47 af 11 Juni.

²⁾ Nr. 4 om Moderne og Nr. 8 i Skildringen af en Landtur indeholde adskillige Bidrag til de kbhvske. Sæders Historie.

hvad man nu næsten skammer sig ved, naar man ikke er Theolog — „giøre Betragtninger over Christendommens Pligter, og ikke agte det, som maaskee de saa kaldede høye Aander, som have deres Kilder ikkun i den hedenske Philosophie eller i Naturalismo eller Deismo, lee mig ud dermed. Jeg holder den Regel: En god Christen er altid et vel moraliseret Menneske, for een af de uomstødeligste Grundvolde, og eftersom det første Prædicat er nødvendig, men det andet følger, saa er det aldeles sømmeligt, at man først stræber at være en Christen, og siden ikke umager sig for fremdeles at lære Sæder, i det de samme ere uopløseligen forbundne med den første Caractere.“ Dette staaer i aabenbar Modsætning til det ovenfor (S. 190) udviklede Holberg-Ries'ske Opdragelsessystem. I Bladets sidste Nummer sættes end skarpere den troende og den filosofiske Christne ud fra hinanden: „Der er stor Forskiel paa en philosophisk Christen og paa en christelig Philosophus, den første duer intet, hand kand efter mine Regler umuelig være en troende Christen derhos.“ Der sluttet med en Udtalelse om, at Publikum ikke fandt Behag i Bladets christelige Skrivemaade, og at dette var Grunden til dets Ophør.

Det andet Blad er et Vittighedsblad, som i Lighed med „Den Forkeerte Mercurius“ ganske sluttede sig til de politiske Avisers Form. Efter et udsendt Prøvenummer skulde det være paa Størrelse med disse og udkomme paa de samme Dage, „hvormed skal saaledes forholdes, at over Indholden af den Correspondence, som udkom næst afvigte Postdag, skal næstpaafølgende Postdag følge den dertil svarende For-

klaring.“ Hovednumret hed da „**Forblummed Correspondence med Opbyggelig Forklaring der over**“, og dertil sluttede sig „**Opbyggelig Forklaring over Num. . . af den Forblummede Correspondence.**“ Et Dobbeltnummer kostede 4 Sk., men der kunde abonneres kvartalsvis for 24 Sk. Efter Titelbladet udkom det „Efter Kongl. Mayests. allernaadigste Privilegio“, men et saadant Privilegium har ikke været til at finde. Det naaede til 17 Numre, udkomne mellem 1 Marts og 20 Juni 1746, men de 3 sidste Numre indeholdt samtidig Korrespondancen og Forklaringen derover. At Forfatteren var Joachim Richard Paulli, fremgaar af, at Prøve-numret blev udleveret „hos Cammer-Raad Paulli boende paa Hjørnet af Kiøbmagergade og Skindergade,“ og at Bladet selv efter mange Annoncer deri erholdtes hos „Autor“ sammesteds. Hvis der endnu kunde være nogen Tvivl tilbage, hæves den ved Sprogbehandlings, de anvendte Midlers og den iøjnefaldende opbyggelige Tendentses slaaende Lighed med Paullis „Christ-opbyggelige Tidsfordriv.“¹⁾ Bladet bringer først en allegorisk Fremstilling i Form af Nyheder fra et opdigtet eller virkeligt Sted, hvis Navn paa en eller anden Maade hentyder til Indholdet. Derefter følger en Gaade, en Fortælling eller Anekdote, en Fabel og endelig Avertissementer, Alle disse Ting fik saa deres Forklaring i christelig opbyggelig Aand. Til nærmere Forstaaelse hidsættes en Nyhed med sin Forklaring.

¹⁾ Lærde Tidender 1746 Nr. 14; Kbhvns. Postrytter 1746 Nr. 50. Rygtitlen paa det kgl. Bible. Exemplar bærer Paullis Navn. Niels Prahl, Den Maanedtlige Mercurius, af 10 April 1751 kalder ham den „distingverede Forfatter“ og udtaler sin Højagtelse for Manden og hans Karakter.

(Nr. 9) *Fra Leuchtenberg.*

„Man har herfra sendt en Ambassade til Hertzberg, som derfra igien tilbage kommen indberetter, at da Ambassaden havde anbragt sit Ærinde, saa paakom i Hertzberg et meget stort Jordskælv, ved hvilket Castellet saavel som flere Bygninger ere blevne kulkastede og gaaet til Grunde.“

„Leuchtenberg kaldes et Sted udi Tydskland, hvis Navn paa Dansk oversatt kand udlegges et lysende Bierg, og, efter samme Navns Bemerkelse, hentydes paa een god Oplysning. I den Henseende kand det siges, at der sendes Ambassade fra Leuchtenberg til Hertzberg, naar som helst Sandheds Overbeviisninger antages. Men hvor samme overbeviise Synderen om sit Hiertes fordømmelige Tilstand, der paa kommer ligesom et Jordskælv, ved den Samvittigheds Angst der opvekkes i Hiertet. Synderen har tilforn opbyggt sig selv et falsk Haab paa een svag Grund, det kulkastes naar Samvittigheden bringes udi Bevægelse. Synderen har ogsaa anlagt et Castel udi de Forevendinger med hvilke hand har tenkt at vilde forsvare sine syndige Gierninger, men, naar Samvittigheds Angst paakommer, saa siunker det Castel til Grunde paa hvilket hand haver forladt sig.“

Avertissementerne ere af denne Art:

(Nr. 2) „I Betænksomheds Gaden bages gode Raad som kand faaes varme.

I Corrections Strædet har een Uhrmager inventeret een Laas for Munden paa Ordgyderen.“

(Nr. 13) „I Jammer-Strædet, hvor Elendighed udhænger til Skildt, staar Logementerne færdige at tage mod T. Røst, naar hand der vil indfinde sig.“

Man kan maaske beundre Forfatterens Opfindsomhed i at tumle med sit Stof, men han er lige blottet for Lune og Smag, og Vittighed findes der kun Stænk af. Bladet er derfor yderst trættende; det kunde ikke fængsle Publikums Interesse og maatte gaa ind af Mangel paa Abonnenter, hvor megen Umage end Forfatteren gjorde sig for at holde det i Live. Det skal blot her berøres, at der 1751 udgaves et Vittighedsblad af samme Art og i samme Form: „Den Skiemtende Avis“ (Nr. 1—28, 4 Kwartblade, hver Lørdag 20 Marts til 25 Septbr., foruden en Fortale (15 Marts) og en Slutning (2 Oktør.), Pris 2 Sk.), hvortil sluttede sig „Den Maanedtlige Mercurius, Som medbringer Nye Critiquer Over Den Skiemtende Avis“ (6 Maaneder, 4 Kwartblade, Lørdag 10 April til Lørdag 28 August, Pris 4 Sk.). Den bestaar af fingerede Nyheder og Avertissementer, og er hverken ublu som „Den Forkeerte Mercurius“ eller opbyggelig som „Forblummed Correspondance“, men dens „skiemtende Moral“, hvis Hovedopgave var at more, er ganske blottet for Vid. Den anonyme Forfatter var Niels Prahl.

Der staar tilbage at omtale to Ugeblade, som ved deres Tilværelse vidne om den Paavirkning udefra, hvorfor vor Literatur var udsat, thi de ere skrevne paa fremmede Sprog og af Fremmede. Begge repræsentere i Modsætning til Ries's Virksomhed den underholdende Side af Spectatorlitteraturen. Det ene er „Der Fremde“, som udkom anonymt paa Gabr. Chr. Rothes Forlag

hver Tirsdag fra 6 April 1745 til 5 April 1746 med 4 Oktavblade til en Pris af 2 Sk. Forfatteren var Sachseren Johann Elias Schlegel, der som Privatsekretær hos den sachsiske Minister v. Spener var kommen til Kjøbenhavn den 19de Februar 1743. Uagtet sin Ungdom — han var født 28 Januar 1718 — var han allerede bekendt som en fremragende dramatisk Digter. Med Iver kastede han sig strax over Studiet af det danske Sprog og erhvævede sig hurtigt et forbausende Kjendskab til det Folks Literatur og Sæder, i hvis Midte han var hensat. L. P. Anchersen hjalp ham med Studiet af dansk Historie. Han hørte til Holbergs fortrolige Kreds og satte sig saa fast i dennes Yndest, at han anbefalede ham til en Plads ved Sorø Akademi, hvor han ogsaa 1748 blev Professor i den nyere Historie og Statsret, men tillige læste over de skønne Videnskaber. Han døde allerede 13 August 1749 af en hidsig Feber.¹⁾

Schlegels Ugeblad roses af Rahbek for at være et af de bedste tyske. Det modtoges med udelt Velvillie af Samtiden.²⁾ Hvorledes kunde det ogsaa være Andet herhjemme, naar en fremmed Forfatter optraadte paa

¹⁾ F. Thaarup, Biografiske Efterretn. om Familien Schlegel, Kbhvn. 1842, S. 1—5; N. M. Petersen, Lit. Hist. V. S. 16—20; J. E. Schlegels Werke bei J. H. Schlegeln V. S. XXXVIII; Gervinus, Gesch. der deutschen Dichtung, 5te Aufl. IV S. 406—9; Hettner, Literaturgesch. des 18ten Jahrhunderts III 1 S. 380—86; J. W. Schaefer, Gesch. der deutschen Literatur des 18ten Jahrhunderts I. S. 113—28.

²⁾ Dansk Minerva II 1816 S. 52; Holbergs Heltindehistorier, Rodes Udg. Fort. S. VI; Nye Tidender om lærde Sager 1745 Nr. 26; Altonaische gelehrte Zeitungen 1745 Nr. 45; Hamburg. Correspondent 1745 Nr. 76.

saa elskværdig og beskeden Maade, Noget, som man ikke var vant til, thi, som han selv siger: medens Fremmede andetsteds ophøje, hvad de ikke have set hjemme, „saa er det her i Norden det største Tegn paa, at man gjør Landet den Ære at bekymre sig derom, naar man river ned paa Alt, hvad man ser.“ Forfatteren betragter sig som en Gjæst hos en god Ven og vil opfylde en Gjæsts Pligt, idet han lige beskeden i sin Ros og sin Dadel vil stræbe at underholde sin Vært med behagelige Samtaler. Sit Modersmaal har han valgt dertil, da han befinder sig i en By, hvor man for største Delen hører tale et lige saa godt Tydsk som i Tydskland. Hans Hensigt er ikke at foredrage en Sædelære, han vil ikke befatte sig med Dyder og Laster, men med smaa Svagheder, i det Hele med, hvad der kan kaldes Sædelærens Smaating, Ting, der angaa Selskabslivet og Omgangstonen, Menneskenes Karakterer, Skrive- og Tænkemaaden (Vorrede, Nr. 1 og Nr. 52).

Naar man fra Ries kommer til Schlegel, synes man at være kommen ind i en ganske ny Verden. Der er intet fremstormende Væsen, ingen omstyrtende Tendenser, ingen skarp og tør Moraliseren. Der er Liv og Ynde i Fremstillingen, Afvexling i Æmnerne, en psykologisk Finhed i Opfattelsen, der røber den skarpe Menneskekjender, en elskværdig Overbærenhed med de menneskelige Smaaskrøbeligheder, et skjælmsk, undertiden selvironiserende Lune. Flere af hans smaa Afhandlinger vilde endnu kunne nydes, som om de vare skrevne for Nutiden. Hvor han behandler danske Forhold, maa man forbauses over, at en Udlænding saa

godt har kunnet opfatte den danske Folkeejendommelighed og ikke alene har kunnet sætte sig ind i Folkets daglige Leven og Færden, men give kritiske Betragtninger af anerkjendt Værd over danske Digtværker. Det maa beklages, at et saa aandrigt og til det danske Publikums Smag saa passende Værk, har maattet tabe en stor Del af sin Betydning for os ved at være fremkommet i et fremmed Sprog.

Efter hele sin Opgave maatte „Der Fremde“ træde i Opposition til den danske Spectator. Holberg glædede sig over den artige Maade, hvorpaa den sindrige Autor skjæmtede med Spectator. Det er heller ikke vanskeligt at paavise Steder, hvor der stikles til disse gnavne Sædelærere, deres Menneskefjendskab, deres inderlige Selvtilfredshed ved at hudflette Andre. De ville ikke saa meget forbedre Andre som udøse deres egen Galde, siges der; der kunde derfor ikke spilles dem noget værre Puds, end hvis Verden virkelig var saadan, som de vilde have den. Hele Nr. 6 er en morsom Latterliggjørelse af Spectator, der skildres under Navnet Black-blod.¹⁾

Skjønt et Blad som „Der Fremde“ efter sin Natur ikke træder op imod det Bestaaende, kan det dog indeholde en og anden lunefuld Indsigelse. Et Par Steder tales der for Reformen i Skole- og Opdragelsesvæsenet: den strænge Skoletugt fordømmes, og der spottes over det uhyre Spild af Tid, der gaar med til at erhverve et for Livet ufrugtbart Kjendskab til de

¹⁾ Udfald imod Spectator findes i Nr. 1, 3, 4, 6, 27, 32, 46, 49, 51; jvf. Spectator S. 429 og Politisk Tilskuer, Fortalen.

døde Sprog, medens man forsømmer den reale Dannelse (Nr. 10 og 47). Det vover at kritisere det pietistiske Forbud imod Forlystelser. Af et Karrusel, som Kongen og Hoffet havde deltaget i, tager Forfatteren Anledning til at forsvare Forlystelserne, disse Børn af Glæden og Viddet, som Oldtidens Filosofer betragtede som Midler til Dyd og Lyksalighed, men som Nutidens kun omtale for at straffe dem, medens deres Venner ere fornøjede med kun at turde undskylde dem. Han sætter med en meget uskyldig Mine Karruset i Klasse med de banlyste Forlystelser: Dands, Komedie og Maskerade (Nr. 5, jvf. Nr. 46). Henimod Slutningen af Bladets Tilværelse falder dets Deltagelse i Striden mellem Langebek og Pontoppidan. Som berørt, havde Langebek i „Dansk Magasin“ rettet Fejl i Pontoppidans Kirkehistorie uden at nævne hans Navn. Efter at et Par Stridsskrifter vare blevne vexlede imellem dem, havde Pontoppidan i et ustyrligt Anfald af krænket Selvfølelse klaget til Kongen og erklæret sit Embede prostitueret og infameret: hans Frimodighed til at staa paa en Prædikestol var ham betagen, hvis han ikke fik Oprejsning. Den fik han, da Langebek efter Kongens Befaling mundtlig maatte afbøde sin Forseelse for Konsistorium; men flere Professorer vare yderst opbragte over den Ydmygelse, der derved var tilføjet Universitetet. Det siges, at Holberg og Anchersen fik Schlegel til at tage Pontoppidan under Behandling i sit Blad. Det gjorde han grundigt. Meget vittigt skildrede han under Form af et moralsk indigneret Prokuratorindlæg, hvorledes Juristen, den ansete og berømte Etatsraad Honorius, der i sin Fritid øvede

Bygningskunsten, af et ungt Menneske, Kammerraad Svend, var bleven haardelig fornærmet ved en Beskyldning for, at det røg i et Værelse i en af ham opført Bygning (Nr. 48 af 8 Marts 1746). Fremstillingen var indtil de mindste Enkeltheder af Striden saa klar, at Enhver kunde tage og føle paa, hvem det gjaldt, og Holberg og Anchersen bleve bange for Følgerne. Pontoppidan klagede virkelig til Spener, men afspistes med Komplimenter. Det fortælles dog, at Hoffet lod forstaa, at Ugebladet maatte høre op. Det er dog først ophørt nogle Uger efter, netop til den Tid Schlegel et halvt Aar forud havde averteret, at det vilde ske.¹⁾

Det Ugeblad, som afslutter denne første Spectatorperiode i vort Fædreland, er „*La Spectatrice Danoise, ou l'Aspasie moderne*,“ udgivet af Laurent Angliviel de la Beaumelle. Det udkom i to Tomer. Første Tome i to Afdelinger (S. 1—248, 249—504) var inddelt i 60 „Amusements“ og udgik fra 9 Septbr. 1748 til sidst i April 1749 to Gange om Ugen i Oktav, hver Gang med 4 Blade til en Pris af 4 Sk., først Mandag og Fredag, fra Amus. 17 derimod Onsdag og Lørdag, men neppe ganske regelmæssigt. Tomen er 3 Marts 1749 tilegnet Arveprindsessen af Sverig. Anden Tome (S. 1—204), der har Undertitel „*Essais sur divers sujets*“, er tilegnet den danske Kronprinds. Den er udkommet to Gange om Ugen i Begyndelsen af 1750; Anchersens Imprimatur paa sidste Blad er af 25 April 1750. Den har skullet være større, thi en Indholdsfortegnelse, som

¹⁾ N. M. Petersen, Lit. Hist. IV S. 830—86 og Kildeangivelserne der. Suhm, Samlede Skrifter XIV S. 243—44; Der. Fremde, Fortalen af 28 Septbr. 1745 i Slutningen.

er forudskikket nogle Exemplarer, indeholder Titler paa en Mængde Afhandlinger, der ikke findes i Værket. Ved hele Værket har der været flere Medarbejdere, hvad der udtrykkelig siges om anden Tome.

Beaumelle har kun i Forbigaaende berørt Danmark. Han er født 28 Januar 1726 i Vallerangue i Languedoc. Efter et Ophold i Genf, hvorfra hans Hengivenhed for den reformerte Lære skriver sig, kom han til Kjøbenhavn som Huslærer for Overjægermester Grams Sønner. Da han her optraadte som Forfatter, var han altsaa en ganske ung Mand, hvad hans Ugeblad ogsaa bærer Spor af. Det er vel hans Forbindelser med de Store, der 1751 skaffede ham Pladsen som „Professeur des belles lettres“. Han begyndte Forelæsninger paa Charlottenborg for en adelig Kreds, men dristige politiske Udtalelser i hans samme Aar udgivne „Mes pensées“ fremkaldte Klager over ham til Kongen, og man fandt det raadeligst i Stilhed at tjærne ham. Han gik til Berlin, hvor han begyndte en Strid med Voltaire, hvis bitre Had fra den Tid forfulgte ham hele Livet. Efter at han var vendt tilbage til Frankrig, bragte hans Pens Skarphed og Voltaires Indflydelse ham to Gange i Bastillen. Han døde 1773, da han netop havde opnaaet en Ansættelse ved det kongelige Bibliothek i Paris.¹⁾

Efter at Holberg i sin Epistel 478 har givet Ries's politiske Tilskuer sit Skudsmaal, siger han om Beau-

¹⁾ N. M. Petersen, Lit. Hist. V. S. 107—11; O. Wolff, Historisk Ordbog II; Hoefer; Nouv. Biographie générale 1855, V. S. 15—18; A. Sayous, Le dix-huitième siècle à l'étranger II S. 375—78; J. M. Querard, La France littéraire IV. S. 332—33.

melles Spectatrice : „End mere Forundring opvakte siden en fremmed Autor. Ingen kunde begribe, hvorledes den, der kun en kort Tid havde været udi Danmark, og Intet forstod af Landets Sprog, turde understaa sig at censurere Fejl blandt alle vore Stænder, saa vel høje som lave.“¹⁾ Beaumelles uforsigtige, undertiden ungdommeligt overmodige Domme om Meget her hjemme, i Forbindelse med hans letfærdige Væsen, der lidet stemte med den danske, i det Mindste ydre, Adstadighed har skaffet ham Fjender. En Gang var Bladet paa Nippet til at ophøre paa Grund af den Uvillie, som hans Udtalelser havde vakt (II S. 82—83). Han aftrykker selv en paskvilagtig Kritik over en Ode af ham til Kongehuset; man havde om Natten kastet den ind i hans Bolig (I S. 232—48). Mellem dem, der med yderligt Mishag betragtede Spectatricens Færd, var, som vi have set, Holberg, og dette maaske ikke ganske uden personlig Grund. Baade i Spectatricen og i et særegent Skrift var Beaumelle optraadt imod Holbergs Ytringer om de Reformertes Stilling i Frankrig og hans haarde Dom over deres Trosbekjendelse.²⁾ Den danske Skueplads, som Holberg havde skabt, saa vel som Holbergs egne Komedier har Beaumelle vel ofte omtalt med Anerkjendelse, men han havde Meget at udsætte paa de danske Skuespilleres Spillemaade og Diktion, og han udtalte, at de Talenter, hvis Forening skulde udvikle det dramatiske Geni, som passede for Aandrighedens og Smagens Aarhundrede, ikke endnu

¹⁾ L. Holbergs Epistler ved C. Bruun V S. 86.

²⁾ Smstds I S. 41 (Ep. 10), S. 152 (Ep. 35) og Anm. 335—86; Spect. dan. IS418—27.

vare tilstede i Danmark; de danske Genier manglede Uddannelse, og derfor kom de ikke til Modenhed. Med en tilsyneladende umotiveret Hidsighed har Holberg i sin 441de Epistel besvaret dette, som om Beaumelle havde villet, at de Danske skulde efterligne den ny-modens franske Lystspilstil.¹⁾ Men Hidsigheden kan forklares. Medens Spectatricen offentligt bar den dybeste Ærbødighed til Skue for „den store, den uforlignelige Holberg, sit Fædrelands og sit Aarhundredes Prydelse, de Lærdes og Skjønaandernes Koryfæ, ikke alene i Danmark, men i hele Europa“, synes der neppe at være Tvivl om, at den skjult paa den haanligste Maade omtalte den danske Plautus som „Plautiberg“, der „nedsætter Andres og især Fremmedes Værker, fordi hans egne ikke mere blive roste, takket være den gode Smag“, — Plautiberg, „som skriver i alle Genrer og ikke udmærker sig i nogen, som paa een Gang Humanist, Filosof, Skjønaand, Theolog, Epigrammatiker, Retslærd, Historiker og Moralist beriger sig ved Plagiater.“²⁾

Der var nok for Danske med Rette eller Urette at støde sig over i Beaumelles Domme: snart opholder han sig over Damernes forsømte Opdragelse, snart over det for Franskmanden Stødende i det fri Forhold mellem Forlovede (I S. 389, 449). Hans Domme over den literære Smag og hele den videnskabelige og aande-

¹⁾ L. Holberg, Epistler IV S. 378 og Anm. S: 458; Spect. dan. S. 41, 385—92, jvf. Mes pensées, Cph. 1751 S. 297—312 og Rahbek, Holberg som Lystspildigter I S. 92—83, 184.

²⁾ Spect. dan. I S. 262, 270. Se rosende Ytringer om Holberg I S. 41, 184, 174, 295, 390.

lige Udvikling i Danmark ere meget ugunstige. En Udsigt over Videnskabernes og Kunsternes Tilstand i Europa slutter han med Ønsket om, at de dog endelig maa komme til at blomstre i Danmark (I S. 450). Intet Land er saa gunstigt stillet med Hensyn til at erhverve sig Udmærkelse, thi det har endnu ikke udmærket sig i Noget (I S. 495—496). Hvorfra skulde vore Kritikere, Digtere og Skjønaander — hvis vi da have nogle — faa Smag? Digtekunsten foredrages ikke ved Universitetet. Intet videnskabeligt dannet Land frembringer et større Antal Digtere end Danmark, og intet andet frembringer flere slette. „Kunsten at skrive er ikke mere almindelig iblandt os end Kunsten at kritisere. Herr Holberg er næsten den eneste af vore Lærde, som har forstaaet at forene Aandrigheid med Lærdom (I S. 174, 273, 389). Dette er omtrent Kjærnen i hans Udtalelser om den lærde Republik i Danmark.

Uagtet adskilligt Umodent og Overfladisk har dog hans Betragtning af danske Forhold Betydning. Hans Skildringer af Rangsygen som en epidemisk Sygdom og af den herskende Lakajisme i Embedsverdenen ere grebne ud af Livet; Bemærkninger om Borgerne som Adelens Aber, om de Rangsyge, der selv søge Titler, om Striden om Forsædet i Selskabslivet, om Lakajen, der begynder med at staa bag paa Kareten, men ender med at sidde i den, og hvis Rangstige er fra Stavnsbonde til Fribonde, derfra til Lakaj, Kammertjener, Handlende, Aagerkarl og endelig Raad — have skaaret dybt, hvor de traf (Amus. 47: les Titres et les Rangs, jvf. Amus. 44). Baade Holberg og Ries have berørt disse Ting; men blev den Sidste slet modtaget, vilde

man billigvis endnu mindre lade sig sine nationale Svagheder og Uskikke foreholde af en overmodig Fremmed.

Der er flere Ligheder mellem Ries's og Beaumelles Betragtning af de sociale Forhold. Spectatricens Bemærkninger om Soldaternes Mishandling fremkaldte en Indsigelse fra en Officer (I. S. 365—67, 462—64). Den samme Frihedsaand, den samme Bitterhed overfor de Store og Mægtige, den samme Ringeagt for Adelen, den samme Sympathi for de Smaa som hos Ries ytrer sig i Afhandlingerne „Les grands“ (Amus. 50) og „De la noblesse“ (II S. 1 & ff). „Jo mere oplyste Menneskene blive, jo mindre agtes adelig Herkomst. Berømmeligt Blod, gammel Adel, mine Forfædres Tjenester ere nutildags Ord, som Intet betyde.“ „I et Monarki gjør Nødvendigheden af Subordinationen Adelen til en Nødvendighed, Ligheden banlyser den fra Demokratiet.“ „Il faut bien que le plébéien s'élève, dès que le patricien baisse“. Saadanne Ytringer ere hyppige, men man se ydermere, hvorledes han tiltaler de Store, som efter Abonnentlisten og hans egne Ord netop udgjorde hans Publikum. „Tænke de Store bedre, leve de bedre, tale de bedre end andre Mennesker? Finder man større Dyd, større Geni, større Visdom hos dem? Nej: i Alt det, som danner Kjærnen i Fortjenester, staa de lavere end Folket. Mon de lastefuldeste Mennesker skulde være de agtværdigste? — — Store Herrer! I more Eder ved sindrige Billeder, som en Forfatter udkaster for Eder. I ere de første til at rose et Udfald imod Eder selv. I tillade Filosofen at moralisere, Dig-

teren at more sig paa Eders Bekostning. Men hvis de Forfængelighedens Dunster, som forvirre Eders Hjørner, kunde sprede sig, hvis den Fortryllelse, som skjuler Eder for Eder selv, kunde brydes, vilde Menneskeligheden, oprørt ved Eders usalige Indbildninger, lade Eder mærke, at et Menneske, han være hvem han vil, er Eders Lige. De Smaa kunne ikke undvære Eder; men kunne I undvære de Smaa? — — Se det evige Kredsløb mellem de Stores Fornødenheder og de Smaas Tjenester. Er det muligt, at I glemme, at alle Mennesker ere Eders Lige, naar Alt støder sammen for at erindre Eder om, at de ere Eders Brødré? I slige Ord synes man at høre den dumpe Lyd af den sociale Omvæltning, som nærmer sig. Naar derimod N. M. Petersen siger, at vi hos Beaumelle se Deismen bragt offentligt til Torvs, maa her finde en Fejltagelse Sted. I Afhandlingerne „Réflexions sur l'incrédulité“ (Amus. 25 og 56) og „De l'immortalité de l'ame“ (II S. 100—136) optræder Beaumelle skarpt og bestemt imod Vantroens forskjellige Former.

„La Spectatrice danoise“ er ikke noget helstøbt Værk; det er, som en fransk Kritiker¹⁾ har bemærket, en usammenhængende Blanding af uensartede Bestanddele, hvor man ikke sjner nogen ledende Traad. Ved Siden af alvorlige Afhandlinger af historisk, moralsk, filosofisk, ja religiøs Art staa meget slibrige Smaaaf-tællinger, Sædeskildringer og Betragtninger, som man kjender dem fra Crébillon fils. Spectatricen siger træf-

¹⁾ *Sayous* p. a. St. S. 876.

fende om sig selv i en for Øvrigt ikke beskeden Selvkritik: „Forfatteren løber uafbrudt efter det Aandrige. men fanger det uheldigvis ikke altid“ (I S. 294). Den pikante, aandrige, underholdende Sladren om, hvad der i Øjeblikket faldt under Pennen, er uden Tvivl, hvad Spectatricen fremfor Alt har villet byde sine Læsere: „Jeg lader min Indbildningskraft løbe om, hvor den vil; træffer den saa en Gjenstand, som behager den, dypper jeg Pennen i Blækhuset; først havde jeg kun een Tanke, nu kommer en anden; jeg tager en Pris: der er strax en tredie; saaledes fyldes Arket med Tanke paa Tanke' ofte uden at jeg ved, hvordan det gaar til“ (I S. 489). Saa vel hos Beaumelle som hos Schlegel har det danske Publikum kunnet lære af denne lette, livlige, yndefulde Behandling af Støffet, som man her saa lidt kjendte til. Begge indførte de et æsthetisk Element i Dagspressen: Schlegel den literære Kritik, idet han lod de danske Digttere passere Revue (Nr. 38—40), Beaumelle den dramaturgiske Kritik, idet han i Afhandlingerne om Skuespilarterne kommer ind paa en Vurdering af det danske og franske Skuespilselskabs Præstationer (Amus. 5, 6, 26, 45).

Holberg forbauses og ryster paa Hovedet ved den Forandring, der i Løbet af en Snæs Aar var foregaaet i Literaturen og i Folkets Karakter, ved den tiltagende Skrivelyst, der bredte sig til alle Klasser og over alle Gjenstande¹⁾. Sagen var den, at den yngre Slægt, der

¹⁾ Heltindehist., Rodes Udg., Fortalen S. XIV; Epistler, Bruuns Udg. I S. 302—5 (Ep. 72).

tildels under Paavirkning af Holbergs egne Skrifter havde faaet Blikket aabnet for, hvad der gjærede i det europæiske Samfund, følte Trang til at diskutere literære, moralske og sociale Spørgsmaal. Den Holbergske Tid slutter med Spectatorbevægelsen, en moralsk Forpostfægtning ved Indgangen til Oplysningens Tidsalder, hvor den verdslige Visdom skulde gøre sig gjældende ved Siden af og snart i kampfærdig Mod sætning til Gudsvidenskaben. Jørgen Ries staar her som Slutstenen paa den ældre Tid og som Løfte om en ny. Døden selv synes at have villet sætte Grændsestenen. Saa godt som alle de yngre Mænd, der havde haft Del i Spectatorbevægelsen, have vi set bortrevne i Løbet af faa Aar. En hel ny Slægt traadte til, da Tidsskriftlitteraturen en halv Snes Aar senere blev optagen paany.

Det er ikke uden en i den almindelige kulturhistoriske Udvikling liggende Begrundelse, at Midten af det 18de Aarhundrede er bleven valgt som Endepunkt for dette Værk. En ny Tid staar i Frembrud i Literaturen og i Politiken. Der er i alle Forhold en Vaagnen til nyt Liv, en Bryden af ny Aandskræfter, som kaster sine Gnister i den periodiske Presse og igjen henter sin Næring fra den: vi have nylig i Spectatorbevægelsen set Aarhundredets kritiske, undersøgende, reformerende, ja omstyrtende Aand ytre sig. Vi ere komne til Slutningen af en Udviklingsgang; Omslaget i Tidsanskuelserne have afspejlet sig i Dags-

pressen: den ræsonnerende Side af Pressen er gaaet over fra at være religiøs til moralsk. Det literære Organ — den lærde Tidende — er slaaet ind paa Diskussionens Vej. Den politiske Presse er vedbleven at være refererende og har naaet Toppunktet af absolutistisk Sindelag, men den har fra smaa tarvelige tyske Blade, der levede af Smulerne, der faldt fra Hamburgernes Bord, udviklet sig til forholdsvis store danske Presseorganer med et anseligt Indhold af indenlandske Nyheder — et Arvegods fra de skrevne Aviser, som de have opslugt, medens den bugnende Fylde af Avertissementer vidne om et frodigt materielt Liv. Vi staa ved Begyndelsen til en ny Udvikling, hvor der vil skabes Presseorganer for alle aandelige og materielle Interesser, hvor en Provindspresse, støttet til Adressekontorer, vil opstaa, og hvor Tidsskriftliteraturen — den rette Bærer af Tidens Tanker — med rivende Hurtighed vil brede sig som Havet i Flodtid over de flade Grunde. Til Indgangen til den Tid har dette Værk stillet sig som Opgave at føre Læseren, idet man stedse har haft for Øje at paavise de Traade, hvormed Pressens Udvikling knyttede sig, dels til den almindelige europæiske Presse, dels til vort eget Lands Kulturudvikling. Skildringen har ofte ført gennem søde Egne, gennem Hobe af overgroede Ruiner af en sammenstyrtet Fortid, hvor Grunden har maattet udgraves og det glemte, skjulte eller sønderbrudte Bygningsæmne maattet fremsøges, for at Bygningen paany i sine Omrids kunde stige frem for Tanken. De Mænd, som med Venlighed ere komne mig i Møde og have ydet mig

Bistand under de Undersøgelser, som Arbejdet har krævet, er jeg Tak skyldig. Tildels har jeg haft Lejlighed til at nævne dem i det Foregaaende. Endnu har jeg at bringe min Tak til Bibliothekaren ved det store kongelige Bibliothek, Justitsraad Bruun, for den opofrende Interesse og Velvillie, hvormed han fra første Færd har omfattet dette mit Værk, og endelig til det Samfund, hvis Liberalitet har muliggjort dets Fremkomst.

AKTSTYKKER.

Nr. I.

*Paa Grund af Klage fra de heroerende franske og storbritanniske
Ministre tildeler den danske Regering Korrespondance-Sekretær
Barckhausen en Advarsel for hans Skrivemaade i hans skrevne Avis.*

a.

Pro Memoria.

A Leurs Excellences Messrs les
Ministres du Conseil Privé de Sa
Majté le Roy de Dannemarc et
de Norvegue &c.

Le soussigné Envoyé Extraordinaire de Sa Mté le Roy de la Grande Bretagne se trouve obligé de se plaindre à Vos Excellces d'un certain Gazetier nommé Barkhausen Secrétaire de la Poste Danoise à Hambourg, qui a plusieurs fois écrit d'une maniere tres indecente sur les affaires de la Grande Bretagne, et particulièrement dans sa dernière Gazette a eü l'insolence de se servir de termes qui meritent un chatiment exemplaire. Le soussigné Ministre ne doute pas que sur la Representation, qu'Il a l'honneur d'en faire à Vos Exces Elles ne donnent des ordres convenables là dessus. Fait à Copenhague le 4me Octobre 1728.

Glenorchy.

Original i „Memorialien u. Briefe der Kön. Gross-Britann.
Ministern 1716—80“ i Geh. Ark.

b.

An

Den Hrn. Correspondenz-Secretaire Barckhausen
in Hamburg.

Noie: des Hrn. Ober-Secretaire von Hagen.

Copenhagen d. 5ten Octobr. A^o 1738.

WohlEdler.

Als die hiesige Königl^e Grosz Brittanische und Frantzösische Ministri sich gar sehr beschwehret, dass MH. Correspondenz-Secretaire zu öfftern mahlen in seinen Gazetten von Sachen die Engelland und Franckreich betroffen, auf eine gantz ungeziemende Arth geschrieben haben solle und dieselbe dann anbey gebethen, dass Er solcherhalb ernstlich angesehen und bestraffet werden möchte; So habe, auf Ordre des Königl. Geheimen Conseils, ich MH. Correspondenz-Secretaire hiedurch anzeigen und warnen sollen, dass derselbe hierinnen fürs künftige sich eines bessern und gehörigen Bescheidenheit und Vorsichtigkeit zu befeisigen und in seinen Gazetten nicht das allergeringste, so Engelland und Franckreich wie auch anderen Puissancen anstössig oder præjudicirlich seyn könne, zu avanciren, noch einige raisonnements darüber zu führen, sondern alles und jedes so frembde Puissances betrifft in geziemenden terminis zu referiren hätte, damit desfalls keine weitere Beschwerden wider ihn angebracht werden, mithin derselbe sich von aller ihme sonsten daraus entstehenden Ungelegenheiten und Verdrusz befreyet sehen möge. Ich verbleibe übrigens jederzeit etc.

Inländische Registr. 1738 Fol. 624 i Geh.-Ark.

Nr. 2.

*Barckhausen modtager en fornyet Advarsel paa Grund af Klage
fra den storbritanniske Minister.*

An

DHrn. Correspondentz Secretaire Barckhausen
in Hamburg

nomine Des Hrn Ober-Secret. von Hagen.

Copenhagen d. 30 April. 1729.

WohlEdler etc.

Als Derselbe in seinen geschriebenen Gazetten von nächst voriger Post einen Extract-Schreibens aus Paris vom 12ten April. betreffend der Kaufleute zu Parisz, Lion und Rouan dahin gegebenes Sentiment, dasz das commercium von Franckreich notablement leiden würde, wann die Festungen von Gibraltar und Port Mahon in der Engländer Händen gelassen werden solten, und was dem mehr anhängig, eingeführet, worüber der hiesige Königl. Grosz Brit-tannische Ministre Tittley sich gar sehr beschweret und solches an Denselben zu ahnden verlanget; So habe, auff Ordre des Königl. Conseils ich selbig hiedurch anzeigen, und abermahls warnen sollen, künftighin behutsamer zu Wercke zu gehen, und in seinen Gazetten von allen Dem-jenigen, so Gelegenheit geben könnte, die Crohne Engelland sowohl als andere mit Ihr. Königl. Mst. in Freundschaft seyende Puissances auch nur im allergeringsten zu choquiren, gäntzl. zu abstrahiren, damit Ihr. Königl. Mst. desfalls weiterer Beschwerden abseiten der hiesigen frembden Ministren enthoben seyn, einfolgl. auch MHR. Correspondentz-Secret. alle sonst zu besorgende Ungelegenheiten verhüten möge. Ich verbl. übrighen jederzeit etc.

Inländische Registratur
1729 Fol. 284 i Geh.-Ark.

Nr. 3.

Postskriver Casper Grill reprimanderes og tilholdes at tilbagekalde den i hans skrevne Avis bragte Efterretning om, at Stiftsbefalingsmand Chr. Reitzer søgte sin Afsked.

a.

Til Justitz Raad August Friderich von John og Justitz Raad Christian Erlund at lade det, som udi den her i Staden Skrevne Avis er indført, at Stiftamtmand Reitzer skulle have begiert sin dimission fra hans nu hafte Stiftamtmands Embede, igien revocaris med viidere.

 Velædle og Velbyrdige

Høytærede Herrer Justitz Raader

Saasom Stiftsbefalingsmand Christian Reitzer udi een hans allerunderdanigste memorial til Hans Kongelige May^t af 21de passato haver besværgt sig over den, som forfatter de her udi Staden skrevne Aviser, der iblant andet udi een under den 14 Octobr. nestafvigt haver melt, at bemelte Stiftsbefalingsmand Reitzer skal have gjort allerunderdanigst ansøgning om sin dimission fra samme Embede, paa det hand kunde henbringe sin øvrige leve tiid uden Forretninger, hvilket mine Høytærede Herrer af hosfølgende Blad, som af Stiftbefalingsmanden ved forommeldte hans Allerunderdanigste Memorial er bleven indsendt, selv behage at fornemme; Men som Hans May^t, da samme allerunderdanigst er bleven refereret, allernaadigst haver befaleet mig, at ieg skulle reprimandere den, som debiterer deslige ugrundede nouvelles og befale det samme utidige Nouvelle skulle revocaris i de samme og andre publique aviser, som da er at formode, at de gode Herrer maatte have nogen videnskab om, hvo der er author til forberørte avis, saa skulle ieg hermed dette tjenstligen begiere, at de vilde for sig kalde same person, og alvorligen foreholde hannem, at hand

herefter tager sig vare for udi sine nouvelles at skrive saadanne ting, hvor af andre kunde tage anledning Hans Kongl. May^t med Klagemaale derover at molestere, og i det øvrige hørsommeligt fuldbyrder den anbefalede revocqve.

Jeg forbliver

Velædle og Velbyrdige

Høyt ærede Herrer Justitz Raaders

Cancelliet i

C. Møinichen.

Kjøbenhavn

d. 1 November 1727.

Oversekretserens Brevbog 1727—28 Nr. 119 i Geh.-Ark.

b.

Til

Post Skriver Grill.

d. 3 Novbr. 1727.

Hans Excell^{te} H^t Ober-Secretaire Moinichen haver Os tilkiendegivet, hvorleedis Stifft Befalingsmand Christian Reitzer udj een allerunderd. Memoriale til H. K. M. sig schal have besværget over den som her i Staden de schrevne adviser forfatter, der i blant andet udj een under 14 Oct: nestafy. haver meldet, at bem^{te} Stifftbefalingsmand Reitzer skulle have giort allerunderd. Ansøgning om sin Dimission fra samme Embede paa det hand kunde henbringe sin øvrige Levetid i Roe uden Forretninger, og at H. K. M. derpaa allernaad. haver befalet, at den som debitérér deslige u-grundede nouvelles schulle reprimandéris, og tilholdes at revocére slige u-tidige nouvelles i de samme og andre publiqve aviser. Som Os da er bevist, at hand slige skrevne nouvelles udgiver, saa bliver hand herved alvorligen betydet, at det af ham aldeelis utilbørl. er giort, at hand slig tidende uden derom til visse at have været informérit, til meerbem^{te} Stifft Befalingsmand Reitzers des-avantages haver understaaet sig at debitére, og anbefales hand herved, at hand den i forn^{te} advis paa neste postdag som er i morgen haver at revocére, saa og, om det ved Foranledning af hans Correspondence, i nogen anden skrevne

eller tryckte advis her eller anden steds skulle være indført, det Os at tilkiendegive, og ellers at beskaffe, at det og i slige adviser bliver revocérit, og i øvrigt advaris hand eftertryckel., at hand herefter tager sig vare for udj sine nouvelles at skrive saadanne ting som nogen kand være til præjudice, og hvoraf kand tagis Anledning til H. K. M. med Klagemaal der over at molestere, saafremt hand ellers vil see sig for store Ansvar og U-leylighed, som deraf vil følge, befriet.

Vi forbl.

A. F. v. Johnn.

C. Erlund.

Generalpostamtets Korrespondanceprotokol for 1737 Nr. 1006,
i Postvæsenets Arkiv.

Nr. 4.

Directeurerne i General Post amtet, anl. at tilholde Post Forvalter Caspar Gril, at indsende til det Tydske Cancellie eet Exemplar af de af ham forfattede adviser til revision, førend samme forsendes.

C 6

V. G. T. Vores allernaadigste Villie og befaling er, at I tilholder Post Forvalter Caspar Grill, som forfatter og lader saavel her i Vort Rige Dannemarck distribuere, som uden rigs forsende, skrevne adviser, at hand, førend samme enten her bliver udgifne, eller med Posten udsendt, deraf eet Exemplar udj Vores Tydske Cancellie, for at blive efterseet og revideret, indsender. Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette. Befalendes etc.

Friderichsberg Slot d. 12 Febr. 1734.

Sjæl. Tegn. 63 Fol. 834.

Nr. 5.

Postforvalter Jacob Lund, som udgiver de skrevne Aviser, udtaler sig om den Afgang disse lide ved de af Berling udgivne Aviser

(Efter en udførlig Udvikling af, hvorledes Embedets Indtægter ere formindskede, fortsættes saaledes:)

Mens Allernaadigste Kongel Da nu Hoffbogtrykker Berling fra 1749 Aars begyndelse blev privilegeret at trykke Aviser, begynte strax mine Sportler som det eeneste ieg har at leve af ogsaa at afgaae og det saa yppig at ieg udi fordeel paa Aviserne inden samme 1749 Aars udgang, mistede 150 Rdl. og ellers til samme tiid blev opsagt som nu for dette Aar afgaar 300 Rd^r og nu atter afsiges daglig mange flere saa at mit Tab af de til min Subsistence henlagde Sportler vil blive imod — 500 Rd^r; Til hvilket at forrekomme ieg den 19 Januarii 1749 indkom med Begjæring til Deres Mai^{ts} General Post Amt at Hof bogtrykker Berling maatte tilholdes at skrive sine Aviser ligesom hans Formand Cancellie Raad Wielant og Enke; thi mine Formænd og ieg har alleens været berettiget, at debitere alle fremmede Aviser her i Staden, og i een Skreven Avis at relatere Liebhaberne i Provincerne og anden Steds hvad Nyt som her fra Steden kunde forefalde at berette. Da Berling derimod som aldrig skeede i hans Formands tider, i sine Danske Aviser relaterer Alt det som her ved Steden og i Provincerne passerer, som tilforn har været Reserveret til den Skrevne Avises fortsættelse, og Liebhaberne som heller læser det Danske, paa eet Samlet Sted kunde have hvad der passerer baade Inden og Udenlands samt ved Høffet og her i Byen, maatte naturlig viisz baade den Skrevne Avis anart gandske bortfalde, saa og de fleeste af de fremmede Aviser afgaae som ellers til Deels blev læst formedelst den Article fra Kiøbenhavn, hvilket at vilde skee ieg og forud til General Post Amtet behørig har indberettet og som Alt for vist nu er indtroffen, da min Af-

gang allerede er imod 350 Rd^r og Videre anseelig vil
 paafølge.

(Han beder dernæst om at erholde sit Tab erstattet
 ved adskillige Bevillinger.)

Kjøbenhavn den 13de Maji A^o 1750.

Original i Generalpostamtets Resolutionsprotokol 1750—52
 Fol. 220—22 i Postvæsenets Arkiv.

Nr. 6.

*Kammerjunker og Kjøgemester Jacob Frantz von der Osten er-
 holder Privilegium paa at oprette et Adressekontor.*

a.

Allerdurchlauchtigster Grossmächtigster ErbKönig
 Allergnädigster König und Herr.

Ewer Königl. Majestet bitte allerunterthänigst nicht
 ungnädig ausszudeuten, dasz ich etwas vortrage, So fast im
 ersten Anblicke scheinen könnte, alsz wan Solches, mich mit
 dergleichen zu meliren meinem Standt und Heer-Kommen
 plat zuwiedern lieffe; Wan aber allergnädigster König! mein
 einziges Tichten und Trachten seithero fünff- a: 26 Jahren
 nur bloz allein dahingegangen; wie Ich Ewre Majesteten,
 alsz von zarten jugend an his jetzo [auch damit continuiren
 werde so lang ich lebe] allergnädigst gefallen möchte; und
 vor mehr den 2 Jahren schon vermercket, dasz Ewer Maje-
 stet, fast gewünschet ob es nicht möglich sein könnte, dasz
 die Trag-chaisen alhier in Copenhag, gleich wie zu Berlin
 und andern öertern, introduciret würden; Wan ich den
 nun von der Zeit an stets darauff bedacht gewesen, wie
 und auff wasz ahrt hierin dem allergnädigster Verlangen
 ein hohes Genügen geschehen möchte: So bin so weit in
 meinem Projet gekommen, dasz ich mich unterstanden, ver-
 möge hoher Königl. allergnädigster Permission, dieses Werck,

negst Göttl. Hülffe zu übernehmen; Insonderheit fals mir dieselbigen Privilegien, welche Der Hochseel. König Fridericus Tertius schon zo Seiner Zeit allergnädigst darüber ertheilet, mir auch nicht versaget würden; Weilen mir den nun ein tüchtiger Schreiber hierzu von nöhten, der die inspection über die Porteurs haben müste, undt Selbigen jährlich nicht unter 150 reichsth. halten kan; So ist mein allerunterthänigste Gesuch: dasz derselbige welchen ich darzu setate, allergnädigst privilegirt würde, dasz ein jeder, so keinen Herrn oder dienst hette, oder andere Herrschaft und employe suchen wolte, es sey Kammerdiener, Handschreiber, Preceptor, Laqvej, Kutscher, Reitknecht, und wie Solche immer Nahmen haben mögen, item wan jemand Pferde oder Sonsten wasz rahres zuverkauffen hette etc. Sich bey Ihm, doch ohne allen Zwang, nach eigenem Gefallen und Belieben, vor ein billiches, anzeichnen liesze; alszdan konte derjenige so deren benötig, bey demselben Schreiber, solches aussfragen, und zu wiszen bekommen, an wasz ohrt und Stelle dergleichen anzutreffen und zuerhalten wehren; Wes wegen dan derselbe Buchhalter an einem gelegenen ohrte in der Stadt, logiren müste, Sich auch eines Schildes oder Zeichen zubedienen, so sich vor allen andern distingvire, damit derselbe, es sey bey tag oder bey nacht, desto eher und leichter zuerfragen und zu finden sey; auch Ewer Majesteten allergnädigst permittiren möchten dero geheiligte chiffre, gleich wie alle Gaszen Lanternen, darüber setzen zu laszen, auff dasz Sich niemand daran vergreiffen dörfte, in Betrachtung eine neue Sache so da reusiret, an Miszgünstigen oder sonst boszhafft-übell-wollenden, nimmer mehr fehlet: und dafern es allergnädigst nicht zu wiedern, so könnte dasz Zeichen wohl ein groszer, gläserner, holer Stern sein, der auch alle Nacht illuminirt würde, und etwan den Nahmen von dem groszen Nordstern führen.

Wan dan nun, allergnädigster Herr! durch dieses aussfragen und anzeigen, dem allgemeinen Weesen sehr mit ge-

dienet ist, auch der Schreiber oder Buchhalter dadurch guten theils salariret werden könnte, damit demnach, wie obgemeldt, die Porteurs de Chaises, so viel ehr und leichter introduciret würden, und wornach sehr viele honnête Leüte hertzlich verlangen Als verhoffe und bitte allerunterthänigst umb allergnädigster Erhörung; auch bis an mein Ende verharre:

Ewer Königl. Majestet

Meines Allergnädigsten Königs und Herrn.

Allerunterthänigst- und getreuester

Knecht

Jacob Frantz von der Osten.

Copenhag

d. 18 Novbr. Ao: 1705.

Original i Sjøel. Indlæg 1706 Litr. A.

b.

Stormægtigste Allernaadigste

Arfve Konge og Herre.

Saasom jeg efter Eders Majestet Allernaadigste Behag, agter at indrette her i Kiøbenhavn et Adresse Contoir, alle og en hver till største Magelighed, Nytte og Gafvn, som her hosz følgende Placat widere forklarer, og ieg formoder skal finde Eders May^{ts} Allernaadigste Approbation. Da Som der till behøves Een Person som dagligen kand opvarte, for at antegne hvad der blifver angifven, og bemelte Person formedelst idelig Opwartning ved Contoiret, ey kand antage sig nogen anden Handtering eller bruge borgelig Næring; beder jeg allerunderdanigst Eders Kongl. Maytt. allernaadigst vilde befri icke alleneste bemelte Contoir Schrifver, mens end og samme Husz fra ald borgelige Tyngde, med hvad Nafn det have kand; og ermd: Contoir Schrifver maa tillades, at de dertil behøvede Placater i tryck maa lade udgaa og paa behørige Steder at anslaas til en hvers Efterretning. Hvorpaa ieg i allerdybeste

Underdanighed, vil forvente een allernaadigste Resolution, og till Døden forblifver

Eders Kongl. Majestet
 Allerunderdanigste og tro Tienner
 Jacob Frantz von der Osten.

Kjøbenhavn

d. 20 Februarij 1706.

Original i Sjæl. Indlæg 1706 Litr. A.

c. 1)

Efter Allernaadigste Bevilgning gjøres hermed for Alle vittterligt, at udi Store Færgestrædet her udi Kjøbenhavn skal holdes et Adressekontor til Byens og det gemene Bedste; samt til stor Magelighed, Gavn og Nytte baade for Indlændiske og Fremmede skal indrettes, hvor Enhver uden Tvang og Undseelse kan adressere sig til og angive eller spørge om efterfølgende Poster og der for en meget billig og ringe Pris faa Saa-dant at vide, som kan være til deres egen Gavn og Profit, da det ellers skulde komme dem til langt større Umag og Bekostning. 1. Udi bemældte Adressekontor skal holdes en Bog, hvor udi indføres Alt, hvad bliver angivet, som for Exempel

En Lakaj, som ingen Herre haver og vil ikke anses for en Løagsønger, kan lade sit Navn og Logement der angive, at han vil tjene, item om han kan fremmed Sprog, balbere, gjøre ved Parykker etc., som ikke Alt her for Vidtløftigheds Skyld kan opregnes; for hvilken Indskrivelse han giver 1 Mk. danske, og bliver ham saa leveret et Tegn med samme Nummer paa, som han er antegnet udi Adressekontor, for hvilket Tegn han sætter 1 Mk. danske

1) Bilag til forrige Aktstykke. Da dette Aktstykkets fortvilede Bogstavering tydeligt røbede en uvidende Afskriver, meddeles det her med vor Tids Retskrivning.

i Pant, hvilken Mark hannem igjen skal gives, naar han forbemeldte Tegn udi Adressekontoret tilbageleverer, paa det der kan vides, om han enten har faaet en Herre eller og er bortrejst. Naar nu Nogen haver en Tjener nødig, kan den samme lade opslaa i den dertil indrettede Bog og der udvælge sig en af de indtagne efter Aar og Alder etc., lige som Enhver forlanger. Og er dette ikke aleneste at forstaa om Lakajer, mens end og om alle Andre, som agter at vil have nogen Tjeneste som Præceptor, Fuldmægter, Ridefogder, Haandskrivere, Kammertjenere, Jægere, Skytter, Kokke, Ride- og Staldknægte, Kudaker, Gaardskarle, item Skriversdrengene etc.

2. Om Nogen agter at rejse nogensteds enten stakket eller langt, som til Helsingør, Roskild, Friderichsborg, Kallundborg, Norge, Jylland, eller Nogen, som vil rejse med Karet og Førsmand til Hamborg etc., kan man sig udi Adressekontor nogle Dage tilforn lade antagne, at man den ... Dag agter at rejse til ..., om man kan faa Selskab; hvorpaa en Anden, som og har i Sinde at rejse den samme Vej, kan strax faa at vide, om han den Dag kan faa Kompagni, og derudover menagere i det Mindste Halvparten, som det ellers skulde koste.

3. Det Samme er og at forstaa, om Retour-Vogne vil have Fragt tilbage, kan de strax i Adressekontoret bekomme Efterretning, om de kan faa Læs tilbage igjen; og kan paa samme Maade Pakker bortskikkes baade til en og anden Sted, som man undertiden er forlegen at faa bort.

4. Naar noget Nyt af sødendes Vare, som Østers, Vildt etc., item alle Slags fremmed Øl og rare Vine her til Byen ankommer, da ved man ikke, hvor Sligt er at bekomme, hvorfor de, som saadanne Varer haver, kan det udi Adressekontor angive, som da til Alles Efterretning kan paa et Brædt udhænges; og derforuden skal det gjøres publique i de fornemste Huse her i Byen, at saadanne Varer er ankommen, hvorefter Liebhabere kan faa, hvad de forlanger.

5. Det skulde og være dem til en stor Nytte og Profit, som haver Huse og Gaarde, Haver, Logementer, Kamre etc. enten til Leje eller til Kjøbs, at de det i Adressekontoret angiver, hvordan det er konditioneret, paa det enhver Fremmed og Andre selv derefter kan oplede sig et bekvemt Logement og strax faa at vide, i hvad for en Gade og hvor der er Gaarde med Staldrum, Vognakur, Have, Vand, store Pladser etc. enten til Leje eller til Kjøbs, Enhver efter sin Humør og Næring.

6. Om Nogen haver Noget at studse bort eller forhandle, som rart Gevær, Galanterier, Vogne, Heste etc., — og skal Hestene antegnes, om det er Ride- eller Vognheste, hvad Kulør, hvor gammel, hvor mange Palmer høj den er, paa det de, som har Saadant nødig, kan vide, om de det kan erlange —, kunde Sligt til megen Nytte i Adressekontoret angives.

7. Dersom nogen Proprietær, Forpagter eller Andre, som enten haver Kvantitet af Rug, Byg, Havre etc., eller og om de indfører her til Byen Smør, Mjød, Vox, Talg, Ost, Flæsk etc., og kan ikke strax afhandle saadanne Varer, kan de Saadant i Adressekontoret angive, hvorefter de, som har saadanne Varer nødig, kan spørge; og er da baade den Kjøbende og Sælgende saaledes hjulpen.

8. De Virtuosi, som til Byen ankommer, kan ikke paa en bedre Maade enten blive bekendt eller faa Skolarer, end at de sig udi Adressekontoret lader indtegne, enten de gjør Profession af Vokalmusik eller at spille paa nogen Slags Instrumenter, Ridsemester, Ingeniørs, Lakerer etc., eller og om de ved noget Nyt enten i en eller anden Science.

9. Det hænder sig og tit, at der tabes Et og Andet af ringe Værdi, som Nøgler, Signeter etc., og kan ikke være Nogen til Nytte uden dens rette Ejer; da kan den, som saadant angiver og fundet haver, det i Adressekontoret lade antegne, og kan de saa imod en billig Diskretion af den efterspørgende Ejer tilbageleveres.

10. Om Nogen haver nogen Kapital at bortlaane enten paa Pant eller Vexel, da kan de, som Saadant nødig haver, der faa at vide, hos hvem de Penge imod Pant kan erlange.

11. Naar nogen Auktion skal holdes, kan en Del Auktions-Registre og -Plakater indleveres udi bemsældte Adressekontor til den der forordnede Bogholder, som denem strax skal lade uddele til de høje Ministre og andre fornemme Folk, som allerede haver begjært, at det dennem maatte meddeles. Foruden disse optegnede Poster, kan der Adskilligt forefalde, som med Tiden bedre kan remarkeres, thi bliver Enhver hermed ombedet, at de dette Værk ville befordre, saasom det er alene henset til at tjene Publico og det almindelige gemene Bedste; og paa det Alle og Enhver kan vide, hvor samme Hus er udi Førgestrædet at finde, da skal der til des bedre Kjendetegn staa over Døren en stor Stjerne til Adressekontoret, naar det om Aftenen gjøres nødig, skal illumineres; og kan Alle og Enhver den ganske Dag fra om Morgenen Klokken 7 og til om Aftenen Klokken 10 sig der fri lade indfinde, hvor Enhver efter Kondition skal med al fornøjelig og behagelig Tjeneste opvartes.

Sjæl. Indlæg 1706 Litr. A.

d.

Cammer Junker Jacob Frantz von der Osten, Privilegium paa Chaiser i Kjøbenhavn at indrette, saa og at hans der til beskikket Fuldmægtig maa have privilegium paa et address Contoir at holde med videre.

(Efter Tilladelsen for ham, Arvinger med Konsorter eller deres Fuldmægtige i Kjøbenhavn at maatte anrette eller og tilstæde at gjøre lade Chaiser, som af tvende Personer blive dragne, — hvorfor det skulde være forbudet Andre at gjøre, sælge eller bortleje dem — følger Privilegiet paa Adressekontoret saaledes:)

Og saasom en dygtig Skriver eller Bogholder gjøres fornøden til at have inspection over de personer som Chaiserne drage; Saa have Vi ydermeere allernaadigst bevilget, at dend person, som bemelte Voris Cammer Junker dertil setter, maa have det privilegium, at een hver som ingen Husbond eller tieniste haver, eller og de, som andre Herskab og employ ville søge, det være sig Kammertiener, Handskriver, Præceptor, Laquey, Kudsk, Ride-Knegt eller hvad andet Navn det maatte have, Desligeste naar nogen hafde Heste eller noget rart at selge, eller og om nogen ville gjøre Compagnie og reisze et stycke Vey enten her i Landene, eller uden Riget med Caret eller Chaise og forspan, sig hos ham paa det saa kaldet Address: Contoir Angiver og uden tvang efter eget behag for noget billigt lader tegne, da de som noget der af kunde have fornøden, saadant hos samme Bogholder kand opsørge, og faa at vide paa hvad sted deslige er at bekomme; hvorfor bemelte Bogholder paa een beleilig plads her udj Staden skal logere og sig af et Skildt eller Tegn betiene, som sig fra alle andre distinguerer, paa det hand, ved Nat og dag, desto snarere og lettere kand være at opsørge og finde; Og tillade Vj allernaadigst, at Voris Chifre der over ligesom paa alle Gade Løchterne maa settis, og at samme tegn skal Vere een stor huid Glas Stierne, som hver Nat skal illumineres, og ellers det Navn af dend store Stierne føre, I det øvrige maa forbem^{de} Voris Cammer Junker derom placater lade trække og paa behørige stæder til en hvers efterretning anslaa; Forbydendes etc.

Hafnise d. 6 Martii 1706.

Sjæl. Reg. 44 Fol. 41.

Nr. 7.

Jacob Frantz von der Osten søger om Eneret for Adresskontoret til at udgive en aarlig Statskalender.

Jacob Frantz von der Osten andrager, at saavel høje som nedrige standspersoner søncher at det saakaldede Adress Contoir, som ved pest och Krigs Conjunctioner er bleven nedlagt, maatte komme i stand hvor til icke (*sic*) meget kunde contribuere om det allernaadigst maatte tilladis at dend som holder samme Contoir, [hvert Aar]¹⁾ maa tryche een paa egen maade indrettet Calender, samme i beqvem format indbinde och alleene debitere hvorudj alle [Kongelige] betienters nafne Caracteres och tilnafn fra dend høyeste til den nederste icke alleene her i staden och Riget men och i Norrig, Holstein, Oldenborg, ja Bornholm, Færøe och Iisland ere at finde, ligesom brugeligt er i Wien Dræsdén och Berlin, thi beder hand om saadant et allernaadigst privilegium at ingen anden uden den som er berettiget til at holde contoiret maa være tillat under tilstreichelig straf och poena, at tryche, eftertryche och debitere.

(I Resolutions-Rubriken:)

Conseillet d. 1ste May 1720: begieris herover explication fra Secreterer Wielandt.

Supplik-Protokol f. 1720 I Nr. 581 i Geh.-Ark.

¹⁾ De i [] satte Ord ere tagne efter Uddraget af Sagen i Kancelliprotokollen fra 7 Novbr. 1719 til 5 Juni 1720 S. 486—87.

Nr. 8.

Joachim Wielandts Plan til en Udvidelse af Adressekontorets Virksomhed strander paa Politi- og Kommercekollegiets Modstand.

a.

Stormægtigste Konge,
Allernaadigste Arve Herre!

Nogle Aar ere allerreede forløbne, siden Conferentz Raad von der Osten til det Danske Intelligentz og Adresse værcks nye optagelse og indrettelse udbad Eders Kongl. Maj^{ts} Naade, og at det derpaa behagede det Kongl. Conseil at beordre mig, som en Interessent derudi med Conferentz Raad von der Osten og som dend, der samme værck havde løvet at forwalte, derom at ingive nærmere oplysning. Atter ere nogle Aar bortrundne, Siden saa vel Conferentz Raad von der Osten som Jeg indgave voris allerunderdanigste forklaring over hvis ved saadan et værck kunde udrettes, og tillige allerunderdanigst udbad os nogle benaadinger til værckets vedligeholdelse, hvilcken voris allerunderdanigste Supplique blev remitteret til de Tilforordnedes udi Politie og Commerce Collegio Erklæring, hvor dend ventelig Endnu henhviler; Nu skulle det være langt fra, at Jeg skulde have fordristet mig til allerunderdanigst at igien tage, samme giorte ansøgning, dersom Jeg icke havde dend allerunderdanigste forhaabning, at det er Eders Kongl. May^{ts} allernaadigste villie og behag, at det Danske Intelligentz og Address værck maatte indrettes, og hvis Jeg ei var forvissat om, at dette værck [hvorved min Største vinding vil bestaae i Arbeide og udgifter] vil geraade mit fæderne Land til nytte og Tienniste allerhelst deslige værcker, om de icke vare det algemeene beste Tienlige, vel icke hos saa mange Nationer vare blevne indførte, da de Svenske i Stockholm have deris Address Kammer, de Engelske deres Office of Intelligence, de Franske et lige værck, Berlin en Address Callender, Franckforth am Mayn, Frag und Anzeigungs Nachrichten, og Vien det bekendte Kund-

schaffts Amt der i hvor store Modstandere det fandt i begyndelsen, dog nu til de Østerrigske Landes Fordeel er trenget igiennem, til med er det og ustridigt, at i hvor Sempel og Slett end dette værck Synes, faciliterer det dog merckelig handel og vandel, bringer Pengene i Circulation, i det folck faar at vide, at et og andet er til kjøbs, som de ej saa lige før vidste, og er der hos ingen til Besværing, da det staaer eenhver frit for at betienne sig der af og at lade det blive, om ham saa Synes. Vel haver dette værck udi dend Seenist indgivne og ved Politie og Commerce Collegio hvilende Suppliqve udseet til nogen for stoor vitløffthged, men allernaadigste Konge! det er ickuns en allerunderdanigst proposition og ansøgning, som Indstilles til allernaadigste Bifald eller forandring, Da det hvercken er Conferentz Raad von der Ostens eller min Intention af et frit væsen, som til et Intelligentz værck udfordres, at forandre dets Natur til tvungen og ufrit. Imidlertid for at optage dette saa nyttige værck, saaledis som det kand lade sig gjøre indtil det behager Eders Kongl. Maj^t i Naade at hielpe det paa fode, har Jeg i Aar giort begyndelsen med at lade trycke een Adres og Notifications Relation, hvor af Jeg her ved allerunderdanigst nedlegger Prøve tillige med dend der af giorte indretning allerunderdanigst bedendes, at Eders Kongl. Maj^{tt} foruden de andre forhen allerunderdanigst ansøgte Friheder og benaadinger allernaadigst vilde beneficere det med Frihed til uden eftertryck af andre at maa lade trycke og forhandle deslige nu begyndte Adresse og Notifications Relationer, hvoreffter Jeg denne min allerunderdanigste ansøgning, tillige med forrige paaberaabte Suppliqve i Dybeste underdanighed indlader under allernaadigste Bønhørelse forblivendes til min Død

Eders Kongl. Maj^{ts}

Allerunderdanigste

Kjøbenhavn

Troe Pligt skyldigste Tienner

d. 16 Januarij 1725.

J. Wielandt.

b.

(Efterat der er afgivet Erklæring om hvert enkelt Punkt i Udkastet til Adressekontorets Virksomhed og Privilegier, slutter Skrivelsen med følgende almindelige Bemærkninger:)

Af disse voris allerunderdanigste Erklæringer, som vi paa eenhver af ovenbem^{te} Conferentz Raad von Ostens og Cancellie Raad Wielandtz Projects Poster Specialiter have forfattet, vil Eders Kongl. Maj^t allernaadigst Selv betencke, hvor vanskeligt det vil falde for os efter Eders Kongl. Maj^{ts} allernaadigste Befaling af 19 Martj 1723 at giøre nogen forandring der udj til nogen nytte eller Tienniste for Publico; Thi der er icke een Eeniste Post iblant

dem som jo hensigter til en

}	usædwanlig og tilforn	}
	særdelis Egen-Nyttighed og ¹⁾	

uhørt tvang og hinder udj Commerciens og Negotiens, som paa en Subtil maade vil blive betyngtet med nogle unødvendige udgifter, hvilcke mest vil falde paa de fattige og Eenfoldige som i Stæden for at finde sig udj saadanne nye paafund hjulpne, ville blive bragte udj een stoer forvirrelse.

Dette Project bliver vel forestillet af dennem lige som det skulle tienne til en accuratezze, Men vi kand icke begribe hvor udj saadant skal bestaae og hvor til det skulle være fornøden, efter som der ere saa mange høij Priiselige Forordninger udgangne, med hvilcke gemeene Mand paa langt lettere maade kand bringes udj god skick uden tvang og udgifter, og skulle de nu forbindes til noget nytt, og der foruden efterleve de gamle anordninger og brugelige Sædvaner, Saa vil der paa icke følge andet, end at de ville ved saa mange og adskillige foreskrevne maader med at løbe fra det eene stæd til det andet for at angive sig, lade sig indskrive og tage Attester, jo vil giøre dennem kiedsommelige ved deris brød og Næring paa saa Suur en maade at søge og finde. Derforuden maa vi og forestille,

¹⁾ Efter Resolutions- og Hovedprot. 1722—25 S. 647, hvilket ogsaa bedre stemmer med Skrivelsens Udtryk længere henne.

at ved een stoer deel af Posterne, dersom de maa blive efterseete, vil adskillige og mange fattige folck blive betaget den liden næring og Fortienniste, som de hidindtil have hafft ved de forrige ordonancer og Sædvaner, som nu udj saamange Aar uden nogens paaklage virckeligen ere udj brug. Vi ville indtet tale om hvad Skade Eendeel der af Eders Maj^{tes} interesse særdeelis ved Post Contoiret og andre stæds venteligen vil til føyes. Vi kand vel vente os, at begge de gode Mænd ville fore kaste os, at vi icke kand got giøre det vi her fore stille om Egennyttighed, Saa som de icke ved nogen af Posterne have satt eller Taxered deris umage ved Contoiret for ringeste Skilling, men at det kand staae i deris fri magt at give hvad og hvor meget de Selv ville. Men vi have dend erfarenhed af dend Daglig Praxin som har indsneget sig ved saadanne Contoire og Skriver stuer, at det er saa meget desto være efter som fattige folckes fri villie udj saadanne tilfælde blive gemeenligen de største extorsioner somme tider ved gode og somme tider ved haarde Ord underkastede. Mand kand og vel tæncke, at saa mange Skriver karle som til saa stort og mægtigt værck efter disse opmutzede store Projecter uforbigiengelig udkræves, vil have betaling for deris umage. Enddog her er hverken publicque ey heller particulaire fond, hvor af de aparte kand lønnes. Og naar saadant fond icke haves, Saa vil saadanne vaste Concepter paa det sidste falde af sig Selv, til begge de gode Mænds egen forliis, og Præjudice. Hvor for vi for ingen deel understaaer os til at raade Eders Kongl. Maj^{tes} med sin allernaadigste Confirmation dennem der udj at styrcke. Men saa som Eders Kongl. Maj^{tes} tilforn i omm^{tes} Befaling os tilholder at vi skulle tillægge hvis vi Selv kunde for got befinde at være nyttigt og Practicabelt til et Adresse Contoires indrettelse Saa maa vi allerunderdanigst bekiende vor Skrøbelighed, at vi icke viide, hvad nyttigt for et Adresse Contoires indrettelse kand forfattes, og helst herudj denne

Kongl. residentz Stad, undtagen det skulle være for noget som blev fundet paa gader eller andre stæder, som var tabt, at de det da kunde paa adresse Contoiret Deponere og tilkiende give, imod at faae en god finde løn: Saa og om nogen noget haver at Selge. Men begge disse 2de Poster kand her effter som hidindtil og tilforn sket er gives til kiende udj Gazetterne som tvende gange om ugen blive tryckte og udgifvne, hvilket skeer med større mæglighed og mindre bekostning, end om der for et aparte Contoir skulle indrettes. Ellers kand ingen om saadan et Contoirs bestandighed give bedre underretning, end Conferentz Raad von Osten Selv, som Adresse Contoiret tilforn har begyndt, og som har forsøgt, at det hvercken kunde lønne sig Selv, icke heller kunde folck i saa mange Aar, som hand det holdte, komme i sædvane at adressere sig der til, hvor over bem^{te} Contoir ophævede sig selv og gandske er forsvundet. Hvorfor Saa som Erfarenheden har lært os at det icke er til nogen nytte; Saa skulle vi allerunderdanigst holde for best, at det icke heller var fornøden at det tiere skulle forsøges. Alleting Indstilles i allerunderdanigst ydmyghed til Eders Kongl. Maj^{te} allernaadigste got befindende af

Eders Kongl. Maye^{te}

Allerund. Troe Pligtskyl. Tienner

v. Holstein, De Pretorius, F. Trojel, N. Slange

C. Scavenius, J. P. Rateckens, D. B. Weyse, B. Kløcker

D. C. Lemvig.

Politie og Commerce Collegium

d. 22 Juny 1725.

Pol. & Kommerce-Koll. Memorialbog 1728—27 S. 557—59 i Raadstue-Arkivet.

c.

**Stormægtigste Konge
Allernaadigste Arve Herre**

Anlangende Supplicantens allerunderdanigste ansøgte Friheder og Benaadinger til et Adresse Contoirs indrettelse her udj Kiøbenhavn, Da referere vi os til vores der om allerunderdanigste indgivne tancker af 22 Junij næstleden ang^{de} hans begyndte tryckte Adresse og Notifications Relationer, at Eders Kongl. Maj^t der paa allernaadigst ville Benificere Adresse Contoiret med Friehed til uden eftertryck af andre, at maa lade trycke og forhandle, Da holde vi allerunderdanigst for, at hand der paa icke haver noget Privilegium nødig, Saa som det staar ham frit for saadant at trycke, naar folck vil unde ham denne næring. Vi Indstille alleting udj dybeste underdanighed til Eders Kongl. Maj^{ts} eget gotfindende og forblive — — (Underskrift og Datering som forrige Skrivelse).

Pol. & Kom.-Koll. Memorialbog 1723—27 S. 560, i Raadstue-
Arkivet.

Tilføjelser, Rettelser og Trykfejl.

Første Bind.

- S. 25, L. 13: Som Bidrag til Oplysning om det kongl. Postvæssens Materiale har Stipendiar ved Gehejme-arkivet, Herr Kand. mag. J. Jessen efter et Règlement for Hofpersonalets Lønninger for Aaret 1580 (Sjæl. Tegn. XIV Fol. 407—19) meddelt mig, at der paa Kjøbenhavns Slot underholdtes 3 Postvogn-Svende og en Stalddreng til at have Opayn med de 3 Postheste og deres Foder. Med Havre forfodredes aarlig fra Slottet 4 Postrideheste.
- 171, L. 4: Som Herr Justitsraad, Kontorchef Hasselberg har gjort mig opmærksom paa, har Holst ogsaa som Forlægger arbejdet sammen med Martzan, thi Christen Ostersøn Veylles Glossarium juridicum Danico-Norvegicum er nemlig trykt 1652 paa deres Bekostning.
- 211, L. 6: Om den Betydning, som man tillagde Almanakernes Spaadomme, vidner, hvad Bircherod under 4 Januar 1670 fortæller i sine Dagbøger (Molbechs Udg. S. 126): „Da man i Stephan Fuhrmanns Calendarium over indeværende Aar læste i hans Prognosticon til Februar Maaned disse Ord: „Eine heroische Person steht in Lebensgefahr,“ sagde een herom aperte, at det var Kongen af Dannemark ment; og kan jeg sancte bevidne, at jeg i disse Dage hørte det af flere Munde: at inden Paaske skulde man se stor og mærkelig Forandring i disse Riger“.
- L—LI Nr. 106 og Nr. 107. Som Forfatter til dette Skrift nævnes Andreas Jessen (Cl. Fasting, Fortegn. over de i Danmark og Norge udkomne danske Skrifter. S. 266—67). En tydsk Udgave, hvori dog Designationen (Nr. 107) mangler, findes nu paa kgl. Bibl., nemlig:

Copia Eines Schreibens aus Holstein, Darinnen Von dem grossen Sturm vnd Wasserfluth, So den 11 Octobris in der Burchardts Nacht geschehen, gedacht wird, was für vberaus grosser Schade an Menschen vnd Viehe in Dithmarschen, Nordstrande, Holstein, an der Elbe etc. geschehen, vnd was sich nach diesem für grosse Wunder mit Blut auch mit grossen Schlangen von 8 vnd 9 Schuen lang, vnd sonst vngewhren Würmen, die den Leuten in der Nachbarschaft in die Heuser gelauffen, dasz sie sich jhrer nicht erwehren können, begeben,

Im Jahr 1634.

2 Bl. 4to u. St. og A.

S. LXXVIII. Nr. 201. Fasting p. anf. St. S. 432 nævner en Udgave af 1676.

Efter Udgivelsen af 1ste Bind blev jeg af Herr Kand. mag. Fr. Krarup gjort opmærksom paa, at det kunde have sin Interesse at se, hvorledes et af de ældste hjemmegjorte avislignende Flyveblade, der efter min Anskuelse netop vare Datidens Aviser — dem af Martzan og Moltke udgivne —, saa ud. I Anerkjendelse af dette Ønskes Berrettelse aftrykkes her det i den bibliografiske Fortegnelse S. LXIII nævnte Nr. 146. Ved Valget har det ikke saa meget været mig om at gjøre at forelægge et Blad med særligt interessant Indhold som et, hvis Indhold bestemt pegede i Retning af Avisen:

Side 1.

A V I S E R

Aff atskillige Steder særdelis aff,

Glyokstad,

Jydland,

Halland,

Norge,

Oc

Tydsckland.

Prentet I Kiøbenhavn, den 14. Junij.

ANNO M. DC. XXXXIV.

Oc er hos Joachim Moltken til Kiøbs.

Aff Helsingør den 6. Junij 1644.

Side 2.

EFter vor Commandant Herr Obr: Lieutenant Gabriel von Regensperg haffuer erfahret, at de Svenske udi Skaane, meget Quæg haffde sammensancket, oc vilde lade bortføre til Sverrig, da haffuer hand i Afftis der Klocken var 10. udcorderit Ritmestern Johan Petersen, oc Corporalen Hans Möller med Borgerskabet Heste oc 20 Soldater med 3. Bode, som ere ankomen 1. Mil fra Landskron, oc attaqueret der nogle Soldater, dem flux offuerrumplet, en Corporal nedeerhugget, 3. Soldater taget til fange, oc ere wskadde kommen offuer igien, I Dag der Klocken var 9. med sig førendis 14 Øxer, 2. Heste, med 3. Soldater.

Aff Halmstad den 5. Junij.

De Svenske haffue haft i Sinde at beleire osz her, som de oc begynt haffue med 900. Mand, mens effterdi de fornam sig icke sufficient at være, ere de med hast den første PintzeDag under Prædicken dragen der fra igien. Effter di de i en udfald hafue lidt temelig skade.

Aff Jydland den 4. Junij.

De Svenske rømme bort aff atskillige Steder her udi Landet, som fra Vendsyssel etc. oc sæncke sig ved Renszborg, der at formere en Leyer imod de ankommende Keyserske.

Aff Odevald den 24. Majj.

I it Vdfald aff vor Leyer paa de Svenske, ere bleffne 117. Mand paa deris Side, gantske affklede oc wbegravne efterlat. Officirerne komme lykkelige fra Kiøbenhaffn til osz, dog met stor Liffsfare Styckerne haffde de bund: til Skuden, dog wlad, huilcket fororsaagde Frycten hosz de Gottenborger Fribyttere, saa de icke torde voffue at giffue sig imod osz.

Aff Glyckstad den 1. Junij.

Her omkring ligge 2000. Svenske Ryttere, huilcke forgangen Tiszdag haffue aldels affbrend Hanrow, oc herettis her

Side 8. her for vist, at den gandske Venstre Fløgel aff 3000. Mand ville begiffue sig til Merschlandene, mens Obr: Alefelt holder her god Ordre oc Disciplin, oc haffuer it vaaget Øye paa dem, saa de negat Guds hielpe icke meget skal udrette.

Extract Skriffuelse fra Lybeck den 2. Junij.

Huad sig Krigens Tilstand belanger, da samle de Svenske deris underhaffvende Armee ved Hadersleff, oc sigis, at Torstensohn vil begiffue sig der fra med en deel Folck til Rensborg, oc der sla sin Leyer, efftersom alt Korn, som endnu hosz Adelige Personer vaar at finde, er med stor hast der samme steds henført. Det Svenske Folck faaer ellers endnu idelig Affbreck aff Bønderne, eller Snaphanerne. Den Victorie som GVD Allmectige haffuer undt hans Kong: Mayst. aff Dannmarck offuer den Svenske Hollendiske Flode ved Sild, huorfor Gud være loffuet, haffuer giort de Svenske gandske kleinmodige oc forsagde, oc er for vist berettet aff deris egne Folck, at der som hans Kongl. Mayst. kunde faa først nogen fast Foed udi Jydland igien, da skulle hele Compagnie gierne begiffue sig fra Svensken til hans Kongl. Mayst. udi Dannmarck. Her foruden fick jeg fra Borgermester aff Wien en sandferdig Skriffuelse, at Keyseren gandske oc aldellis haffuer slaget Ragotzki saa hand i dette Aar neppeligen kand komme paa Fode igien, eller hans Keyserlige Maystat videre importunere.

Extract Skriffuelse af Magdeburg den 27. Majj.

General Major Konigsmarck er dragen med en hast fra Leiptzig, nogle meene til Weseren, nogle til Bremer Stiff. Det Vngariske Krigsfolck, eller Heyducker, haffue begiffuet sig igien paa Keyserl. Mayst. side, oc hielpe nu forfølge Ragotzki paa det yderste, og saa at hand med flid maad sollicitiret om Fred, huor paa hans Keyserl. Mayst. Commissarier

ere

ere reist fra Wien, oc som sigis, skal haarde Puncta hannem Side 4.
 der paa foreholdis, iblant andet skal der udi findis at hand
 skal refundere hans Keyserl. Mayst. oc de Vngariske Stater
 deris dem tilføyede Skade, Tyrckerne ere saare ilde tilfreds
 med Ragotzki, at hand dem haffuer skuffuet, Tzscherin, som
 er forordnet Ambassadeur til den Tyrckiake Keyser, ud-
 ryster sig stattelig, antager meget Folck, huis bortreisor skal
 skee den 10. Julij, thi den Tyrckiske Ambassadeur skal allerede
 haffue begiffuet sig fra Constantinopel paa Reisen. For den
 Festning Ofen haffuer voris indtaget den forneemeste Skantz-
 tze. Til Beslutning skriffuis mig fra Wien efterfølgende
 Ord aff en god Ven, aff den 28. hujus, nemlig at Voer haffue
 Caissawen udi Vngern indtagen, saa vel ocsa icke langt der fra
 liggende et fast Slot, nu gaa de an paa et andet fast Slot, huor-
 udi Ragotzki skal haffue sit liggende Fæ.

Aff Parisz.

Hertog Carl haffuer Conjungeret sig med Ge-
 neral Beden i Luxenborg med 4000. Mand, haffue
 saa til sammen en Armee paa 10000. sterck, huad de
 dermed vil udrette skal mand met det først fernemme.
 Le Conte de Cornal, som haffuer opgiffuet Vberlin-
 gen, er kommen ind til Byen, huor hand
 holdis i stor ære.

Andet Bind.

- S. 117, L. 19. Beviset for, at Hieronymus Paulli er en Søn
 af Daniel Paulli, findes i det af Forfatteren i Chr.
 Bruuns Danske Samlinger, 2 Række, V S. 238 med-
 delte Aktstykke.
 — 275, L. 16. I Kancelliets Breve for 1720 i Geh.-Ark.
 har jeg fundet: Allerunderdanigst Fortegnelse Paa

dennem Som ndi denne Kongl. Residentz Stad Kjøbenhavn Fra den 1 January 1721 til 1 January Ao 1722 Ere (Kopulerede, Fødte og Døde). Trykt hos Joh. Sebast. Martinis Enke. Den maa være bestemt til Forelæggelse for Kongen.

Tredie Bind.

S. 100, L. 3 f. n.: der læs: des

Fjerde Bind.

- 2, L. 2 f. n.: tilhage læs: tilbage
- 14, Anm. 2: dette Værks S. 97 l.: dette Værks I S. 97
- 44, L. 10: falden l.: faldne
- 50, — 15: ; Monsr. l.: : „Monsr.
- 70, — 3 f. n.: I en l.: I en Aargang af en
- 94, — 6 tilføjes: (Extr. Rel. 1722 Nr. 20 og 26)
- 95, Anm. 2: Artegnelser l.: Antegnelser
- 98, L. 11 f. n. bortfalder: og
- 136, L. 10 f. n.: Skole l.: Skoles
- 162, Anm. 2: Caffé-Hauszz l.: Caffé-Hausz zu
- 180, L. 1 f. n.: Bladets egen Natur l.: Bladet
- 189, Anm. L. 3: ssa l.: saa
- 195, L. 2 f. n.: løse l.: løs
- 206, — 14: Heterodoxi l.: Heterodoxi

NAVNE- OG SAG-REGISTER.

(I det Følgende betegner Kursivskriften Numrene i den bibliografiske Fortegnelse. I Rubriken „Aviser“ betegner Forkortelsen M. A. Maanedsavis, U. A. Ugeavis.)

Aabenbaringer, se under Flyveblade.

Aagaard, Christen, Lektor i Theol. I 99, II 21, 832.

Aalborg III 202—3.

Aalborg, Hans, Boghdl. I 157.

Aarhus I 45, 114, Nr. 117, 118, 171, IV 48.

Abelin, Rasmus, I 110.

Abo, Joan Nicolaus, Konsul II 819—20.

Addison, Joseph IV 151—53, 173.

Adelen I 63, IV 197—98, 248—50.

Adelslexicon III 3, IV 135.

Adolph, Ivar Pedersen, Præst I Nr. 200.

Adresseaviser III 118, 207—13, IV 68—69, 83—84, 90—92, 266, 271, 274, 278,

udkomne i

Kjøbenhavn:

Adress og Notifications Relation IV 83—85, 274, 278.

Kgl. allern. bevilgede Adresse-Contoir i Kjøbenhavn—(dets) — Efterretninger IV 90—91.

Odense:

Ugentlige Provincial Notifications Liste III 207—10.

Dend Moralske Land-Løbere III 210—12.

Glückstadt:

Schleswig-Holsteinische Anzeigen III 213.

Paris:

Feuille du bureau d'adresse IV 68.

Adresskontorer og deres Virksomhedsomraade III 209, 212, IV 68—70, 77—78, 80—81, 273—74; i Kjøbenhavn IV 76—85, 88—92, 264—78.

Ahlefeldt, Claus v., Oberst I Nr. 119; **Friederich, Greve, Storkantsler** II 182—83; **Greve, Statholder** II 817—18.

Akademi, det ridderlige, i Kjøbenhavn IV 9—10; i Sorø IV 10, 12; for **Fruentimmer, Forslag til** IV 130—31.

Aktstykker, se under Flyveblade og Aviser.

- Albertsen, Peder, Univ. Vice-
 kantaler I 155.
 Albrecht, Joh. Dan. IV 101;
 Lorentz, Boghdl. I 161.
 Aletheia, Pseudonym IV 170.
 Aleophilus, Pseudonym IV 187.
 Almanaker I 148, 151, 203—12,
 II 207, 209, 228, 260, III 118,
 120, IV 279.
 Als el. Alsing, Jesper Henrik-
 sen, Præst II 76—83, 84, 195,
 338.
 Alterbogen II 85—88, III 10, 20
 —21, IV 96.
 Albertin, Marie Elisabeth, gift
 Erlund IV 42.
 Altringer, Gnrlkom. I Nr. 93.
 Amadis, Romancyklus II 6.
 Amagere, Optog af III 164
 Amsterdam II 188.
 Ancher, Peter Kofod, Prof. IV
 126—27, 167, 234.
 Anchersen, Joh. Peter, Prof. IV
 172, 201—3, 240, 243—44,
 Math., Biskop II 99, IV 124.
 Andersdatter, Sidsel, gift Holst
 I 170, 173—76.
 Andersen, Hans Chr. II 24; Ja-
 cob, Skibskapt. I Nr. 136;
 Jens, Præst I 69, Nr. 95;
 Peder, Boghdl. I Nr. 169.
 Anna, Dron. af Skotland I Nr.
 32; — Kejs. af Rusland III
 179—80, 185, 187—88; — Ca-
 thrine, dansk Dron. I Nr. 66;
 — Sophie, Kurfyrstinde af Sach-
 sen Nr. XXXIII.; — Sophie
 (Reventlow) dansk Dron. II
 279—81, 347, III 61—62.
 Antwerpen I 122.
 Arcadia, Roman II 6.
 Archt, v. d., Jan Janson, Boghdl.
 I 149.
 Arendal III 150.
 Argenson, d', Politilientn. II
 325, 361—62.
 Arkana IV 76, 94.
 Arrebo, Anders Christensen, Bi-
 skop I 45, 101 Nr. 66, 68, II
 14, 29.
 Aspern, Josias v., Kjøbmd. III
 87, 89, 92, 247.
 Astræa, Roman II 6.
 Augsburg I 103—4, 112.
 August, Prindsesse af Dargun
 III 198—94.
 Auktionskataloger og -plakater
 II 260, III 21—22, IV 270.
 Aumont, d', Feltmarsk. I Nr. II.
 Aurifaber, Joh., Præst I 105.
 Avertissementer I 217—18, II
 296, 354, III 56, 153, 155, 209,
 211, 234, IV 70—71, 74—76,
 85—88, 92—104, 109—15, 157,
 237—39; Avertissementstillæg
 til Aviserne III 56, 155, IV 86
 —88.
 Aviser, politiske, deres Begreb
 I 4—6; Tilbliven I 121—25;
 Kilder I 194, 216—17, II 125,
 146—50, 215, 274, 296, 353,
 III 81, 84, 96, 97, 172—73, 181,
 188, 187, 190, 257, IV 37—39,
 56; Korrespondenter II 151—
 52, 216, III 145—46, 159—61,
 IV 37—39, 63—65; Udstyrelse
 og Udgivelsesmaade I 134—88,
 192—93, 196, 200—201, 214—
 15, II 87—88, 68, 74—75, 89,
 119—32, 211—14, 233—34,
 272—76, 306—7, 312—13,
 III 41—43, 50—54, 58—59,
 123—25, 131—35, 151—55, 207
 —8, 210, 212, 218, 216—17;
 vexlende Titler I 134—88, 193,
 200, 215, II 119—22, 129, 304;

Fællesbetegnelse for Aviser og Flyveblade I 182—83, 195; deres Brevform II 147—48, III 51, 124; Abonnement og Priser I 127, 216, 227, II 123, 126—27, 129, 212, 344—45, III 43, 97—98, 106, 126—27, 181—83, 152, 206, 213, 232—33, 236—38; Udbredelse III 98—100, 126—27, 129, 215—19; Hurtighed i Udgivelsen af Nyheder I 215—16, II 120, 153—54, 248, 342—43, 353, III 51, 97, 106, 133—34, 172—73, 232, 269; Portofrihed og Forsendelse II 248, III 24—30, 34—35, 53, 114, 119—20, 122, 126—31, 213, 221—23, 232—33, 236—38; IV 60—61; Udbredelse II 314—15; IV 1—2, 31, 33; deres europæiske Betydning tiltager II 314—15, 317, III 39, 177; betragtes som almindeligt Dannelsesmiddel II 67, 137, 317, 341; III 152; IV 5—13; udraabes for Upaalidelighed IV 2—4, 18; deres Udgivning betragtes som uhæderlig III 238—40; IV 3—4.

deres Indhold:

Nytaarsrevner og Nytaarsønsker I 221—23, II 88, III 134, 155—57; udenlandske Nyheder I 194, 219, 221—23, 225—26, II 166, 215—16, 236—38, 238—35, 304—5, 309, 318, 353, 355, 357, 359—60, III 45—46, 52, 86—87, 133—35, 152—53, 155, 180, 182, 184, 186—87, 189, 214, 220, 223, 243, 250, 259, 263—64, 273; Tyrkekrigene

I 219, 221—23, II 42—43, 69—70; Svenskkrigene II 51, 180, 193, 173—88, 217—18, 274, 276—77, 325; danske diplomatiske Forhold II 172—73, 235, 296, 298, 306, 352—53, 359, III 155, 171, 196, 258; Aktstykker II 123, 145—46, 235, III 135, 136, 153; indenlandske Nyheder I 217—18, II 52—54, 167—68, 213, 216, 234, 274—77, III 42, 54, 59, 184—35, 153, 155, 176—77, 210—11, 219, IV 263; officielle Artikler, se Pressen; Kongen og Kongehuset II 47—52, 93—94, 168—71, 179—80, 217, 234—35, 277—81, 296—98, 311, 320—23, 347, III 61—64, 135, 138—50, 159—66; Fæstidige for Kongehuset III 62—64, 139—43; akademiske og literære Nyheder II 52, 190—92, 276, III 45, 59; Dagsnyt (Blandinger) II 52, 193—97, III 61, 157—59, 209—10; underholdende Stof I 220—21, II 52, 166—67, 193—204, 238, 281—82, 285—87, III 45, 49—50, 66—70, 211; se for Øvrigt: Avertissementer, Bekjendtgørelser, Feuilletonroman, offentlige Forlystelser, Handelsefterretninger, Lotterier, Overtro, Personer, Angreb paa og Fornærmelser imod —, Personalefterretninger, Polemik og Fejder i og imellem Aviser, Priskuranter, Reklame, Regeringsforanstaltninger (Udnævnelser og Forordnin-

ger), Skipperliste, Skuespil, Vejrberetninger; Holdning overfor det gottorpske Hus II 94, 184—86, 810, 816, 860—62; Stemninger overfor Sverig II 186—87, 217; Uvillie imod Frankrig II 144, 236—38, 304—5, III 220; Interesse for Rusland II 285, III 79, 85—87; Holdning i religiøse Spørgsmaal II 48, 70—71, 144, 236—37, III 134, 198, 219; ræsonnerende Karakter II 140, III 70—71, 184, 186; humoristisk Tone III 186—88; populærvidenskabelig, orienterende Retning II 145—46, III 44—46, 57, 64—65, 195, 213; Upartiskhed II 139, 141—44, 188, 291, 296—97, 348, III 96, 224—26; Ræsonnementer II 89—46, 69—70, 144, 297—98, 858, III 214, 221, 225—26; Rygter II 143—44, 297—98, 858, III 258.

poetiske II 24—25, 31—95, 384; III 204.

Maanedes- I 86—87, II 165—67, 296, 854, III 58; historisk-literære og underholdende II 320, III 44—45, 64—65, 185—88; ræsonnerende politiske III 65, 70—71, 186.

udkomne i
Kjøbenhavn¹⁾:

Wochentliche Zeitung ausz
Hamburg, 1657—58 (P. Hake. U. A.) I 192—94,
maaske fortsat af

(Europæiske) Relation ausz
unterschiedlichen frembden Oertern, 1658 & 1659
(P. Hake og Enke. Overgangsblad) I 197

Europæiske Wochentliche
Zeitung, 1660, 1661 og
1663 (P. Hakes Enke? U.
A.) I 198—99

Allerneueste Post-Zeitung,
1661 (P. Hakes Enke? U.
A.?) I 198, 200.

Wochentliche Zeitung, 1659 (P.
Morsings Enke. U. A.) I 201.

Europæiske Wochentliche
Zeitung, 1668—65,
fortsat som

Ordinarie Post-Zeitung, 1667
& 1669 (H. Gøde. U. A.)
I 184, 214—23, 237, II 210;
IV 74.

Extraordinaires Relations
(aus allerley Orten) 1672—
77 & 1679. (D. Pauli. U. A.)
med Tillægsbladet

Extraordinaire Oeresundis-
sche Relation, 1676, 1677
og 1679 II 119—28, 136—
64, 841—44, IV 74—75.

Extraordinaires Maanedlige
Relationer Oktbr. 1672—84,
(D. Pauli. M. A.) II 128—30,
165—205, 841—44, IV 74—75,
fortsat som

Maanedlige Relation, 1685—
Juni 1698 (J. Ph. Boeken-
hoffer) II 232—39,

Nye Tidender som Kjøben-
havns Mercurius frembar,
Juli 1698—1701
— som Kjøbenhavns Post-

¹⁾ Aarstallene angive de bevarede Aargange.

- Rytter frembar, 1702—
Septbr. 1729 (J. Laverentzen) II 275—87, 308, 347, Oktbr. 1729—1730 (J. Wielandt) III 70—71, 83
- Kjøbenhavns Maanedlige Post-Rytter som medbringer Nye Tidender April 1781— (J. J. Høpfner) III 185—48.
- Dansk Advjs 1675, 1676, 1680 (D. Paulli. U. A.) II 180—85.
- Ordinarie Posttidende (fra Nov. 1672)—Jan. 1673,
fortsat som
- Ordinaire Post-Tidinger Marts 1673—Septbr. 1681 (19 Marts 1673 til Marts 1674 Onsdags Post-Tidinger) (J. Gøde, C. Luft, J. Ph. Bockenhoffer. U. A.) II 211—12, 215—21, 241—42, 345.
- Ordinaire Post-Tidinger, 1674 (J. Gøde. M. A.) II 213.
- Copenhagensche Relation (Novbr.) 1676—77, 1679 (J. Gøde, C. Luft. U. A.) II 213—14, 216.
- Ordinaire Dansk Advjs, 1680 (Uvis Udgiver. U. A.) II 214.
- Kopenhagischer Post-Benter 1703, 1704, 1713, 1715—16, 1719—23, 1729 (J. Laverentzen. U. A.) II 273—75; 1730 (J. Wielandt. U. A.) III 53,
fortsat som
- Die Dänische Fama 1735, 1739, 1741, 1744 (J. J. Høpfner) III 133, 179, 182—87, 189—90, 250, 256, 263, IV 87.
- Den Kjøbenhavnske Post-Rytter 1704, 1713, 1719, 1721, 1722, 1729 (J. Laverentzen. U. A.) II 272—75,
fortsat som
- Kjøbenhavns Post-Rytter 1730—Marts 1731 (J. Wielandt) III 53; April 1731, 1733, 1735— (J. J. Høpfner) III 58, 181—82, 146—51, 165—69, 184, 186, IV 87, 102—4.
- Copenhagen (med Tillægsblad) Suite des Nouvelles de Copenhagen, Oktbr.—Decbr. 1719 (J. Wielandt. U. A.) III 41—42,
fortsat som
- Nouvelles de divers Endroits, 1720—21, 1723—28 (J. Wielandt) III 42—43, 49—50, 81 (jfr. 125 under Wielandts Enke?)
- Gazette de Copenhagen 1749 (E. H. Berling) III 152.
- Extrait des Nouvelles 1720—22 (J. Wielandt. M. A.) III 43—49, IV 124.
- Extraordinaire Relationer Novbr. 1720—1748 (J. Wielandt og hans Enke. M. A.) III 58—65, 125, 184—85, 189,
fortsat som
- Nye Stats-Tidender 1749— (E. H. Berling) III 153.
- Extraordinaire Relation 1721—23, 1725—28, 1730. (J. Wielandt. Dansk U. A.) III 52, 72—78, 88, 95—96, IV 85—86, 96; 1731 (Wielandts Enke) III 123—24,
fortsat som
- Kjøbenhavns Extraordinaire

- Relation 1782—48 (Wielands Enke) III 124, 146—51, IV 87
- Kjøbenhavnske Danske Post Tidender 1749— (E. H. Berling) III 158—71, IV 87—88.
- Extraordinaire Relation 1731—23, 1725, 1727—28, 1731, 1739 (J. Wielandt og hans Enke. Tydsk U. A.) III 51—52, 72, 81—82, 92—95, 124—25,
- fortsat som
- Kopenhagener Deutsche Post-Zeitungen 1749 (E. H. Berling) III 151—52.
- poetiske:
- Den Danske Mercurius Aug. 1666—Maj 1677 (A. Bording. M. A.) II 24—25, 31—35, 207, 212, 234,
- fortsat som
- (forskjellige med samme Titel) 1677, 1678 (J. H. Als o. fl.) II 74—76, 80—88, 338.
- Mercurius, Novbr. 1688—Juni 1691 (A. Bartholin) II 89—95, 338.
- Mercurius Latino-Poeticus 1672 (G. Huber. M. A.) II 68—78, 110.
- Bergen:
- Ridende Mercurius 1721—22 (P. Nørvig. U. A.) III 201—2.
- Altons:
- i Almindh.: II 314, III 84—86, 106, 192—98.
- Altonaische Relation 1675 (fra 1672 uvist med hvilket Navn),
- fortsat som
- Europæische Relation (fra 1676)
- Altonaischer Mercurius (fra 1690 el. før) und desselben Relation aus dem Parnasso
- Staats- und Gelehrte Zeitungen des Hollsteinschen (1728 gantz) unpartheyischen Correspondenten (fra 1727)
- Staats- und Gelehrte Zeitungen des Königlich Dänischen unpartheyischen Correspondenten (fra 1731?)
- Altonaischer Mercurius (fra 1751—1875) II 125, 142, 147, 215—16, 308—13, 357—59, 360—63, III 84—86, 95, 101, 106, 172, 187, 192—93, 215, 217—21, 223, 244—46, IV 22, 232.
- Reichs Post-Reuter (1696—1789) II 306—7, 312—13, III 84—86, 100, 106, 192—93, 215—19, 222, 244—46, 273, IV 22, 24, 56, 64—65.
- Gazette d'Altona (1758—1772) III 217.
- Altonaische Staats- und Gelehrte Zeitung (1758—66) III 216.
- Staats- und Gelehrte Neuigkeiten (1758—60) III 216—17.
- Glückstadt:
- Glückstadter Fortuna (fra 1742) III 212—13.
- Wandsbeck:
- Neueste Nachrichten von

Staats- und Gelehrten Sa-
chen (kaldet Wandsbecker
Zeitung) (fra 1746 el før)
III 218—14.

Udlandet:

deres Forsendelse og Udbre-
delse i Danmark og Kon-
kurrence med de danske I
195, III 24—28, 100—108,
151, 172, 286, 288, 266—67,
271, IV 52, 58, 59—60, 283.

med uvist Trykkested:

Wochentliche Zeitung 1688
I 198.

Wöchentliche Zeitungen 1646
I 198.

Wochentliche Donnerstags-Zei-
tung 1659 I 199.

Ordinari Wochentliche Post-
zeitungen 1660 I 199.

Sverig (Stockholm).

Extraordinari Post Tijdender
I 125, 135.

Stockholms Post-Tidningar
III 199.

Tydskland:

Europäische Wochentliche
Zeitung, Lübeck I 198.

Schiffbecker Posthorn III 40.

Der Hollsteinische unparthey-
ische Correspondente, Schiff-
beck, III 39—40, 96, 100—
101, 106.

Schifbaker Staats- u. Gelehr-
ten Zeitung des Holst. un-
parth. Correspondenten, III
101, 197—98.

Hamburgske i Almindh. I
127, 135, II 66—67, 802—3,

805, 808, 814, 317—19, III
192—97, 257—59.

Particular Post Hamburger
vnd Reichs Zeitung, Ham-
burg I 127.

Einkommende Ordinar und
Postzeitungen, Hamburg (?)
I 193.

Europäische } Mitwochent-
Sambstä-

liche } Zeitung, Hamburg I
199, IV 70.

Nordischer Mercurius, Ham-
burg I 216, II 37, 118—19,
121, 125, 138, 142, 147, 149,
154, 189, 342, III 84, 102,
IV 3, 6, 70.

Hamburger Relations-Courier
II 309, 318, 359—60, III 102,
172, 183—84, 256, IV 71.

Hamburger Reichs-Postilion
II 318—19, 363—66, III 102,
196, 258.

Staats- und Gelehrte Zeitun-
gen des Hamburgischen un-
partheyischen Corresponden-
ten III 101, 172, 194—
97, 258.

Hamburgische Neue Zeitungen
III 218.

Wöchentliche Relation, Halle
III 57.

Frankfurter Journal II 144.

Leipziger Zeitung II 67.

Extract Derer Nouvelles, Leip-
zig III 57.

Historische Nachrichten, Re-
gensburg III 102, 106, 198.

Relation Aller Fürnemmen
und gedenkwürdigen Histo-
rien, Strassburg I 123.

Gazette de Cologne III 108,
106, 172.

Holland:

Haarlemmer Courant II 147.
Haager Post-Zeitung II 147.
Utrechtische Gazette III 188.
den fransk-hollandske Presse
i Almindlh. II 140—41, 316,
319, III 102—3, IV 117.

Nouvelles solides et choisies,
Amst. II 319.

La Quintessence des Nouvel-
les, Amst. & la Haye, II
320—22, III 90, 92, 246.

Amsterdam (med Tillægsblad)
Suite des Nouvelles d'Am-
sterdam II 325—26, III 42,
81, 89, 102, 106, 172, 194.

Nouvelles extraordinaires de
divers endroits (kaldet Ga-
zette de Leide), III 42, 91,
102, 106.

Mercurie historique et poli-
tique, la Haye, III 108, 106,
188.

Mémoires historiques pour le
siècle courant, Amst. IV
68—64.

spanske Nederlande:

Nieuwe Tydinghen, Antwerpen
I 122.

La Clef du Cabinet des Prin-
ces de l'Europe, Luxem-
bourg (senere Verdun) III
44—46.

Frankrig (Paris):

Gazette de France, I 125, II
125, 165.

La Muse historique, II 32—
36, 44.

La Muse heroi-comique, II 32.

Le Mercure galant II 325,
361—62, III 44.

England (London):

Mercurius poeticus, II 32.

Public Intelligencer, II 125.

Monthly Recorder, II 166.

The London Gazette II 316,
III 40.

The Observator II 322.

The Postboy II 326, III 89—
90, 248.

skrevne, deres Begreb I 5—6;
private Nyhedsbreve I 83,
226—27; II 299, 323—24;
IV 27—29; Postmestrenes
Nyhedsberetninger IV 61
—63; udenlandske I 103—4,
111—13, XCIII; II 137—38;
III 194; IV 26—27; ham-
burgske I 118—15, II 148—
49, III 81, 97, 105, 172, 181,
183, 184, 187—88, 190, 257,
265—67, IV 30—40, 44—45,
257—59; kjsbenhavnse III
27, 129, 151, 236, 238, 251—
54; IV 29—30, 40, 49—60,
65, 260—64; i Provindserne
og Norge II 124—25, IV
17—18, 48, 59—60; deres
Portofrihed IV 45, 52, 59—
60, 64; Censur IV 262.

Adresse-, se Adresseaviser.

lærde III 270—72, IV 116—49,
160, 168—69; almindeligt
Indhold IV 121, 129, 134—
35, 136—37, 146; Meddelel-
ser om Danske Bøger og
Forhold IV 131—23, 125, 133
—38, 139, 141—49.

- udkomne i
Kjøbenhavn:
- Nye Tidender om lærde Sager
1720, Oktbr. 1722—1723,
fortsat som
Nye Tidender om lærde og
curieuse Sager 1724—48,
Kjøbenhavnske o. s. v. som
ovf. 1749— II 286—87;
III 8, 9, 15, 233, 235, 237,
IV 119—20, 124, 125—49,
214, 217.
- Nova litteraria 1721 IV 120
—23.
- Nova orbis literati 1729 IV
124—25.
- Journal over danske Bøger,
saavel gamle som nye 1749
IV 125.
- Altona:
- Altonaische gelehrte Zeitungen
IV 182, 217, 223.
- Udlandet:
- Lärda Tidningar, Stockholm
IV 180.
- Hamburgische Berichte von
gelehrten Sachen III 198—
94, 271, IV 180.
- Nova litteraria maris Balthici
et Septentrionis, Lübeck IV
118.
- Acta eruditorum, Lipsiæ IV 116.
- Neue Zeitungen von gelehrten
Sachen, Leipsig IV 119.
- Chr. Thomasius, Monats-Ge-
spräche IV 119.
- P. Bayle, Nouvelles de la re-
publique des lettres IV 117.
- Journal des Sçavans, Paris II
191, III 69—70, IV 116, 129.
- Philosophical Transactions,
London II 191, IV 116.
- Baacke, Anna Margr., gift Ulrich
og Weinerth, Bogtr., Avisudg.
III 215—17; Jobst Hinr., Bogtr.
III 215.
- Baade, Nicolaus, Bogtr., Avis-
udg. III 213—14.
- Babst, Joh. Jac., Bogtr., Avisudg.
III 212.
- Bachoff, I. I. B. v., Baron III
179—80, 185, 251, 255, 260, 261.
- Baden, G. L. II 20—21.
- Bager, Hans I 227.
- Bagger, Hans, Biskop II 115.
- Baggesen, Jens II 15, 24, 28.
- Balderoni, Julius Cæsar IV 73.
- Balhorn, Joh., Bogtr. I Nr. 9,
34, 38, 39.
- Baltzersøn, Iver II 335—36.
- Bang, Claus, Præst II 75; Tho-
mas, Prof. I 164, II 98; Oluf,
Klokker IV 169.
- Bankokurs, se Priskuranter.
- Barckhausen, Korrespondance-
Skr. III 190, 265; IV 83—84,
36—87, 257—59.
- Barczai, Achaz, Fyrste af Sieben-
bürgen I Nr. VI.
- Barfod, Sekapt. II 175.
- Bartas II 14.
- Barth, Christ., Bogtr. I Nr. 10.
- Bartholin, Ahasuerus, Avisskr.
II 83—95, 338; Albert, Borgem.
II 270; hans Søn Thomas II
270; Hans, Prof. II 280; Ras-
mus, Auktionsdir. III 6; Ras-
mus, Prof. I 208; Thomas,
Prof. II 72, 180, 191, 199, 205.
- Bartscher, Ane Didrikstr., gift
Tunge og Paulli II 98.
- Basilisk II 199.
- Basewitz, Greve, II 316.

- Battiste, Jean II 365, IV 64.
 Bauer, Gnrilmajor ^r Nr. 119, 122, 124, 130.
 Baxmann, Joh. Ad., Bogtr. II 223, 244.
 Bayle, P. IV 117, 119.
 Beaumelle, Laurent Angliviel de la, Prof. IV 123, 244—51.
 Bech, Peder, Postinsp. IV 59—60.
 Becker, Gottfried, Hofapoth. IV 84—85.
 Becket, John, Silkefabr. III 163.
 Begravelsesomkostninger II 168, 336—37.
 Behai Effendi, Pseudonym IV 147.
 Bellarminus, Rob., Kard. I 78, Nr. 71.
 Bene el. Behn, Joh. Conr., Bogtr. III 195.
 Benedicht, Laurentz, Bogtr. I 48, Nr. 14, 18, 21, 26, 27, 29—31, 33—35.
 Bek, Lave II 88.
 Bekjendtgjørelser, retelige IV 72, 95.
 Bekjendtgjørelsesmaader udenfor Aviserne IV 71—74.
 Bentzon, Sekr. III 74—79, 241; Chr., Byfoged IV 102.
 Bergen II 246, III 150, 201—2, IV 60.
 Bergen, Christiane Elisabeth v., gift Rasch og Bockenhoffer II 230—31; Gimel, Bogtr. I Nr. 38.
 Bering, Vitus, Historiograf I 99, II 12.
 Berlin IV 264, 272—73.
 Berling, Carl Gustav, Bogtr. III 116; Ernst Heinr., Hofbogtr., Avisudg. III 115—20, 123, 129, 172; IV 57—58, 86—88, 145, 204, 215, 218, 268; Melchior Chr. III 116.
 Bernstorff, Joh. Hartv. Ernst III 223—26; IV 39.
 Bertelsen, Ivar, Præst I 59 Nr. 11.
 Berthelsen, Eskild, Præst II 83.
 Bestuchew, Alexis Riumin, russ. Min. II 275, 316, III 80—85, 181, 243, 250, 275.
 Bibeltrykning I 139—40, 152, 184—85, II 114—16, 262—63, 266—68.
 Bibliographia parisisa II 190.
 Bibliotheca gallica II 190.
 Bie, Mette, gift Berthelsen II 83.
 Bjelke, Henrik, Rigsadm. II 16.
 Biergaard IV 50.
 Bieringe, Eskild Jacobsen II 216.
 Bilde, Peder, Lensmand I 24.
 Bille, Anders, Rigmarsk I 113—14 Nr. 131, 132.
 Bing, Jens, Dr. med. IV 54.
 Bircherod, Jens, Prof. I 207, II 115; Jens, Biskop I 214; II 177, 196, 229, IV 2, 14, 17, 78, 279; Joh. Jensen, Prof. II 270; Sekr. III 237.
 Birghden, Joh. v. d., Postm., Avisudg. I 124.
 Biron, Hert. af Kurland III 179, 186—88, 250.
 Bjærgmel, se under Flyveblade.
 Bloch, Jørg. Carstens, Biskop III 173.
 Blodregn, se under Flyveblade.
 Blotegn, ligeledes.
 Blondel, fransk Min. III 220.
 Blunden, Humphrey, Bogtr. I Nr. 194.
 Bockenhoffer, Joh. Joachim, Bogtr., Avisudg. II 87, 90, 98, 222—29, 231—32, 238, 345—47; Chr. Joachim II 207, 229—30; Hans Philip, Godsejer II 207,

- 230—31, 271; Marie Magd., gift Klarskov, og Susanne Margr., gift Jersin, II 231.
- Bockenhofferske Legat II 229—30.
- Bodmeribreve, se Konnoasement.
- Boganmeldelser II 191, III 45, IV 96, 122—23, 129—30, 131—34, 145.
- Bogannoncer IV 70, 71, 74, 95.
- Bogbindere I 170, 176, 181.
- Bogfortegnelser II 112, 114, 129, 130, 190—92, 234, III 45.
- Boghandel og Boglader I 143, 149, 151, 157—60, 162—63, 165, 168—71, 178, II 86—88, 100—104, 106—10, 112—13, 116—17, III 7, 201.
- Bogtrykkere, Kjøbenhavns II 87—88, 222—23, 261—62, 263—65, 271, III 21—22, 204; Universitetets første I 143—47, 177—78, 181—84, 202—6, 211, II 206—10, 223—25, 252—61, III 36—37, 109, 121—22; — anden I 140—42, 150, 183—85, 195, 202, 236, III 111.
- Bogtrykkerier i Altona II 303, 306—7, 309, 311; i Bergen III 201; i Christiania I 148; i Jylland III 202—3, 270; i Kjøbenhavn I 154—56, 178—80, II 227—28, 271, III 7—8, 33, 87, 112, 116—17, 120—21, 122, 205; i Odense III 205—7.
- Bolingbroke, engelsk Min. II 815.
- Bolt, Søren, Postm. IV 17.
- Bondestandens Trældom og Undertrykkelse IV 193—99, 201.
- Borch, Ole, Prof. I 99, II 21.
- Bording, Anders Christensen, Mag., Avisokr. II 1—65, 69—71, 83, 207, 212, 231—37, 367, III 204; Christen, Læge II. 1—2, 7; Dorothea, gift Stürck, og Kirstine II 2, 10; Laurids, Præst I 12—8, 8—9; Laurids, Rektor, og Peder, Foged II 1.
- Borrebye, Jacob, Præst IV 145.
- Bornheinrich, Joh. Jac., Bogtr. II 263—64.
- Borringholm, Morten, Boghdl. I Nr. 58.
- Borthaus, Søren Madsen, Postinsp. III 25—26, 28, 105, 236, 237, IV 48—49, 59.
- Brachfeld, Poul, Boghdl I 86.
- Bradshaw, John I Nr. XVII.
- Brahe, Sophie II 11.
- Brandt, Jens Jepsen, Postm. III 106—7, IV 89—40; Joh. Christ., Bogtr., Avisudg II 287, III 22, 38, 79—80, 204—6, IV 15; Peter Wilh., Bogtr., Avisudg. III 205—7, 211; Simon, Bogtr. III 205—6.
- Braun, Georg, Dekanus I 107.
- Bregninge Sogn II 250.
- Brenner, Walter, Bogtr. I Nr. 3.
- Breuil, du, Avisudg. II 325, III 91, 102.
- Brevbefordring, se under Postvæsen.
- Brochmand, Jesper, Biskop I 46, 65, Nr. 184.
- Broderskab, se Lighed.
- Brorup III 78—78.
- Bruin, Jacob de, Postm. III 105, 107.
- Brumundt, D. S., IV 184.
- Brun, Urban, Amtsforv. III 74—75, 77, 78.
- Brunsmann, Joh., Præst II 245.
- Brusgaard II 7—8.
- Bræmer, Chr., Præst II 100, 107; Joh. Præst II 113.

- Brømers Have i Sophiegade IV 97.
- Buchner, Peter, Mestermænd I 68.
- Bugenhagen, Joh., I 106.
- Bugge, Maren Finde, gift Nørvig og Kothert III 201.
- Bunge, Kancellir., Avisakr. III 240.
- Burmester, Ludolf Heinr. og Chr. Ludv., Bogtr., Avisudg. II 312, III 221, 223, 224, IV 80; deres Arvinger III 218.
- Burrhi, Alkymist II 20—21.
- Busch, Georg I 59, Nr. 13.
- Butter, Nathanael, Avisudg. I 118, 184.
- Bålow, Bogtr. III 218.
- Børrestole, IV 76, 89, 264—66, 270.
- Bøger, se Privilegier paa —.
- Bøgeskov, Eeke Hansen, II 75.
- Galerus, Albert, Præst I Nr. 43.
- Cantor, Jacob, Jøde III 74, 241.
- Caoursin, Gaill. I 88 Nr. 1.
- Capel, Arthur I Nr. 180, 181.
- Capell, Oberst I Nr. XIX.
- Carl I af England I Nr. 179—81, XIII; — II, I Nr. X, XVI, II 140; — IX af Sverige I Nr. 54, 56, 57, 64; — X Gustav I 86—87, 92; — XII, II 283; IV 29; dansk Prinds II 310, 360—61, IV 42; Prinds af Hessen-Philippthal II 325—26.
- Carolus, Johan, Bogtr., Avisudg. I 123 Nr. 74.
- Cassali, Capitano Orlando, Løge IV 75.
- Cassius, C. I Nr. 105.
- Cassube, Chr., Bogtr. I 206, 212—13, II 206, 207, IV 2, 11; Dorothea, Bogtr., Avisudg., gift Gæde, Luft og Bockenhoffer II 206—10, 212, 222—23, 225, 229, 252—60, 266, 271.
- Catharina I, Kejs. af Rusland II 284.
- Catz, Jacob II 6, 15.
- Cavallo, Greve I Nr. XIX.
- Celadon II 6; — von der Donau II 118, 342.
- Censur I 40, 127—31, 185, 206—11, 226, 233—36, Nr. 163, II 140—41, 167—68, 293—303, 306, 311, 312, 348—56, III 72, 180—81, 183, 185, 190—92, 196—97, 202, 208, 205, 207, 214, 219—27, 251—57, 261—70, 272, IV 26, 53, 54, 64, 104, 201—3, 208, 224, 262.
- Chamilly, Ambass. II 308, 359.
- Charlotte Amalie, dansk Prindsesse II 279, III 143.
- Chetardie, de la, Marquis III 186—87.
- Christensen, Anders, Skibsbarb. II 286—87, IV 129; Gregers, Lektor i Theol. II 21; Thomas, Bogb. II 109.
- Christian II af Danmark I Nr. 2; — III I 104—6 Nr. 6, 9, 10; — IV I 88—89, 94—97, 107—8 (se endv. under Flyveblade); hans Søn Christian, I Nr. 66, 103—5, 111, 168, 169; — V, I Nr. XXXIX, XL, II 35—36, 49—51, 60—63, 172, 174, 177, 179—82, 184—85, 218—21, 246—47, 299—300, 367; hans Søn Christian, II 299; — VI, II 278—79, III 138—43, 146, 163, 179, 182—83, 193, 194, 205, IV 45, 168, 243; — VII, III 143, 160, 164; — Albrecht af Gottorp II 94, 184—86; — Wilhelm, Adminst. I Nr. 81.

- Christiania I 45, *Nr.* 187, 167, 175, 200, 204, XII, XV, XVII, XLI, II 242—43, III 148.
- Christina, Dronn. af Sverig I LXXXIII.
- Christ-opbyggelig Tiids-Fordriv, Roman IV 170—72.
- Christopher, Greve af Oldenburg I *Nr.* 6.
- Chronich, Niels Svendsen I *Nr.* 167.
- Chronskiold, Gnrltoldforv. II 133.
- Cigala, Joh. Michael I 217.
- Claesen, Jacob Lorentz, Postforv. III 108—5; IV 52—53.
- Clasen, Insp. III 214.
- Clausen, Marie, gift Drubin og Holst IV 106—6.
- Claussen, Dr., Superint. III 61.
- Clitau, Thomas, Redaktør IV 180, 184, 140—44, 207, 214—16, 282—83.
- Coldingske Gaard IV 97.
- Coleri Husholdningsbog IV 196.
- Constant, Kapitajn IV 65.
- Cornut III 110, 118.
- Couranter I 111, 122, 128, 138—84, 192—93, II 133, 140—41, III 188, IV 46.
- Crébillon fils. IV 260.
- Cromwell, Oliver I *Nr.* 180, 181, 194, 202, III, XVII; Richard I *Nr.* III.
- Cronhelm, Fried. Ditlev Karl v., Avisudg. III 218.
- Crumholtz, Præst II 811.
- Cyrus, Øjenlæge III 170.
- Cæsar, Cæjus Julius I 120.
- Daabelsten, Joh. Marie Thomasdtr., gift Bartholin og Lave-rentzen II 270; Margr. Thomasdtr., gift Wielandt III 1—4.
- Dalbye, Kirstine, gift Payngk og Luft II 83—84.
- Dalin, Olof IV 172—73.
- Dalin, Anders Benedict, Præst I 46 *Nr.* 53.
- Damascenus I 58.
- Dangerfeld, Sara Maria, gift Reimers II 311—12.
- Danske Krone paa Hj. af Stranden og Færgestrædet IV 90.
- Dansk Sprog i Flyvebladene I 41, 47, 77; i Aviserne I 229, II 64, 128, 167, 204, 206, 210, 215, 275, 327, III 100, 106.
- Dansk-ostindisk Kompagnis Kontor i Altona III 87—95, 246.
- Defoe, Daniel IV 151.
- Dehn, v., Baron III 258.
- Deichmann, Barth., Biskop IV 123.
- Deisme, se Filosofiske Systemer.
- Demonstrativ Methode IV 183, 206, 210, 212.
- Deposition II 180.
- Desroches de Parthenay, Jean Blaise, Publicist IV 63—65.
- Destinon, Gnrlmajor IV 87.
- Diego af Navarra I *Nr.* XIX.
- Dilbaum, Samuel I 87.
- Diplomatiske Forhold, danske, se Aviserne.
- Disputatser, Disputeresøvelser I 177, II 223, 253, 256, IV 189, 148, 190.
- Dixvurst, Johan, Bogb. I 181.
- Djæsvletroen I 219 *Nr.* 42, 43, II 202—4, 281—82.
- Dokkens Indvielse III 163.
- Dommedag, Tegn for I 50—55, 220.
- Dommeres Bestikkelighed IV 187, 197.
- Doris, Pseudonym II 75.

- Doroschensko, Kosakhetman I Nr. XXXVIII.
- Dorothea, dansk Dron. I 22, 26, 28.
- Dotzem, Wilh. Justina, gift Ernst II 301.
- Drage III 67.
- Drejter, Justitsr. III 237; Magnus, Dir. IV 171.
- Drøge, Cath. Margr., gift Meicken II 99; Joh., Raadm. I 162, 168, II 99.
- Dresden IV 272.
- Dreyer, Bernh. Simon, Bogtr. II 812—13, 862—63.
- Drubin, Kilian, Parykmager IV 105—15; agende Postmestre (den Ældre og den Yngre) IV 106.
- Duellanter IV 187.
- Duncan, Jacob, Garlmajor II 188, 177—79.
- Dunkelmann, Jochim II 288.
- Durel, Magnus, svensk Resident I 195.
- Dybvad, Jørg. Christ., Prof. I 45, 56, 73, Nr. 18.
- Dyck, A. v., Maler I Nr. 181.
- Dyer, Avisskr. II 822.
- Dyrekampe II 278, IV 97.
- Dyrskist, Peder IV 2.
- Dørffling, Oberst I Nr. 119.
- Eckhardt, Joh. David Adam, Bogtr., Avisudg. III 218.
- Edvardsen, Edv., Konrektor II 151.
- Eftertryk II 25, 66, 112, 334, 346, III 12, 15, 19—20, 21, 201—2, IV 155.
- Eichhorn, Daniel, Bogtr., hans Enke Kireten II 223.
- Eilersen, Jørg., Rektor I 168.
- Eilschow, Fr. Chr., Mag. III 170, IV 147—48, 167, 207, 234.
- Elbsvaneordenen II 6, 118.
- Eliesen, Poul I 14.
- Elisabeth, dansk Dron. I Nr. 2; —, Dron. af England I Nr. 26, 27; — Kejs. af Rusland III 188, 214; — Augusta, g. m. Hans Lindenow I 195.
- Ellen Marsvins Gaard III 125.
- Eller, Georg, Borgem. I 23.
- Emmel, Egenolf, Bogtr., Avisudg. I 124.
- Engelbrechtsdatter, Dorthe IV 2.
- Engelchen, Frederik (Gardauensis) I Nr. 60.
- Enkekasser o. desl. IV 95, 101—2.
- Erici, Augustus I 46 Nr. 47.
- Eriksholm II 11.
- Erlund, Chr., Postdir. II 323, 365, III 25—29, 103—6, 107, 236, IV 32, 34, 40—49, 52, 55, 61, 105—6, 260, 262; Mathias og hans Hustru Susanne IV 41.
- Ernst, Joh. Bartram, Politim. II 295, 298—301, 350—51, 355—56, 368, III 72, 180; IV 28—29; Joh. II 106.
- Ernst Gynther af Augustenborg II 76.
- Erythropilus, Joh. Just, Boghdl. II 87.
- Escholt, Mikkel Pedersen, Præst I 45, 59, Nr. 204.
- Exegese, populær IV 204—6.
- Eytzinger, Michael, Boghdl. I 86.
- Fabricius, Jac., Læge, og Elisabeth, gift Paulli II 98.
- Fairfax, General I Nr. 190, 181.
- Falster, Chr., Rektor IV 17—18, 122, 186, 192, 197.

Farum, se Jensen.
 Fastenaw, Avisskr. IV 29.
 Fasting, Borgem. III 237.
 Fedders, Chr. og Oche I 162.
 Fejder i Pressen, se Polemik.
 Feuilletonroman III 58.
 Fikkens Lusters-Reise, Digt III 168.
 Filosofiske Systemer, Shaftesburys IV 166; Wolffs IV 132—33, 168, 208, 217; deistisk IV 182, 168, 250.
 Fine, Arnold Hansen de, Konrektor I Nr. 115, 117.
 Finke, Abel Peter I 162; Jacob, Prof. I 170.
 Fisoher, Lorentz, Byfoged IV 178, 216.
 Fisker, Corfitz, Postdir. IV 60.
 Fleury, fransk Min. III 182—83, 189.
 Flyveblade og Nyhedsskrifter, de ældte I 14—15; deres europæiske Udvikling I 30—34; mere eller mindre tidsbundne I 35—37;
 danske I 88—101, II 289—47, 287—92, III 205, 206, IV 3, 13—14, 279—83; udkomne i Norge I 89—90, 136, II 242—43; Titler I 41—42, II 240, 288; Illustrationer I 43—44, XCIV, II 243; Tryksteder I 44—45; Forfattere I 45—46; de udgives af Avisudgiverne I 137—38, 185—86, II 240—42, 288; deres Betydning ophører II 241—43, 291—92; mystiske I 47—76; deres Naturbetragtning og opbyggelige Tendents I 47—50; Sædeskildringer I 59—70; Overtro

I 41, 47—76; Fornuftbetragtning II 243—45; historiske I 76—93; Aktstykker I 94—95 Nr. 54, 57, 73, 107, 164, 191—94. 199, 202, VI, XX—XXIII, XXVI—XXVII, XXXI, XXXV, XXXVIII, II 240; Udlandets Politik I 80—82; Tyrken og Paven I 77—80; Stemning overfor Sverig I 85—90, 128, II 289—91; polemiske se Stridskrifter; avislignende I 185—88, 189—92 Nr. 52, 116, 122—24, 132, 136, 143, 145—48, 150, 156—59, 172, 203, VIII; II 242—43; IV 280—83.

de danske Flyveblades Indhold:

Aabenbaringer I 67—70, 75, Nr. 50, 74, 95, 170, VII, IX; Bjærgmel I Nr. 34, 49; Blodregn I Nr. 51, 85, 94, 170; Blodtegn I 71, Nr. 48, 85, 94, 166; Djævlebesættelser I Nr. 42, 43, II 244—45; Formaning til Pønitentæ I Nr. 11; Formærkelser af Sol og Maane I 48, 51, 52, 54—55, 60—61, Nr. 200, 201; Græshoppesværme I 41 Nr. 7; Havmænd og Havfruer I Nr. 78; Hexefølgelser I Nr. 33, 40, II 244; Hoffærdighed i Klædedragt I 63—70, 74—76 Nr. 83; Hungersnød I Nr. 60; Jesuiter og Papiister I 78—79, Nr. 21, 26, 62, 71, 93, 118; Ildregn I Nr. 48, 51; Ildsvaade I Nr. 35, 117, 118, XXX; Jordskjælv I 43, 51, 55, 58—61, Nr. 35,

97, 98, 171, 204, XXXVI, VI 129; Jordskred (?) I Nr. 187; Kometer I 44, 55—58 Nr. 13, 18, 22, 77, 78, 167, 186, XIV, XV; Luftsnyer I 44, 48, 51, 52, 72, 73, 75, Nr. 24, 99, XXV, XXVIII, XXXVI; Lynnedslag I Nr. XXXVII; Misfødsler I 49, 58, 65—66, 71—72, Nr. 24, 83, 84, 94, 114, 115, 167, 170, 182; Mordberetning I Nr. 198; Mus I Nr. 19; Opfindelse (?) I Nr. XXXII; Oversvømmelser I 55 Nr. 72, 106—8, IV 279—80; Profetier I 73, Nr. 20, 28, 74; Rejseberetninger I Nr. 8, 61, 79, 80, 82; Religiøse Sværmer I Nr. 110; Spøgeri I Nr. 96; Syner, se Aabenbaringer; Søskade I Nr. 91; Tegn (Jertegn) I Nr. 15, 42, 86, 101, 109, 123, 167; Danmarks Historie: Christian II, I Nr. 2; Grevefejden I 18, 89, Nr. 3—6; Christian III I Nr. 9, 10; Frederik II I Nr. 12, 14, 19, 28—31; Christian IV I Nr. 41, 45—47, 53, 61, 66—70, 75, 76, 79, 80, 82, 88, 89, 102—5, 111, 112, 119—65, 168, 169, IV 282; Frederik III I Nr. 173—78, 184, 185, 189, 190, 199, XI, XII, XVIII, XX—XXIV, XXIX, XXXIII; Christian V I Nr. XXXIX, XL; II 246—47; Frederik IV II 289—92; Christian VI III 149—50; Svenskekrigene I 83—98, 98, 101, Nr. 12,

67—70, 119, 122—65, 288—91, II 240, 288—91, IV 280—83; Udlandets Historie: England I Nr. 26, 27, 62, 180, 181, 191—97, 199, 202, III, X, XIII, XVI, XVII, XXVI, XXVII, XXIX, XXXI, XXXIV, XXXV; Frankrig I Nr. 31, II; Holland I Nr. 65, 191—93, 199, XXVI, XXVII, XXIX, XXXI, XXXIV, XXXV; Irland I Nr. 116, 118; Lifland I Nr. 17; Polen I Nr. 25, 203, I, IV, V, VIII, XXXVIII; Rusland II 284, 291, III 79—80; Siebenbürgen I Nr. I, VI; Sicilien I Nr. XIX; Skotland I Nr. 32, 58, 59, 179; Spanien I Nr. 31, 55, II; Sverig I Nr. 54, 56, 57, 64, XIV; Tyrkekrigene I 38, 48, 79—80 Nr. 1, 16, 19, 36—39, 44, 52, 113, 183, XXXVII, XLI, XCIV; Tydskland I Nr. 55, 73, 81, 90, 102; Venedig I Nr. 63, 183.

Fogli d'avisi I 108 II 187.

Folkersam, Oberst, IV 28.

Fondaco dei Tedeschi I 17.

Font, de la, Avisudg. III 42, 102, 275

Forbud mod Salg af Bøger III 181, 188; mod at indføre og sælge Aviser, III 192—98; mod at omtale Rusland i Aviserne III 85—86, 245—46.

Forelæsninger, se Kollegier.

Forglemmelse, Menneskehedens Velgjærning IV 228, 224—29.

Forlystelser, offentlige (undt Skuespil) II 199, III 164—65, IV, 75—76, 97—99, 242.

- Formørkelsers. under Flyveblade. Forordninger, se Regeringsforanstaltninger.
 Forvandlinger II 200—201 III 67.
 Foss, Math., Biskop I 75—76.
 Franck, Kancelliforv. II 280, 347—48.
 Frankfurt a. M. I 84—86, 124 Nr. 78, II 118, IV 273; a. O. I Nr. 46.
 Fransk Sprog i Aviserne III 10—11, 40—41, 152.
 Frantzen, Susanne, gift Bookenhoffer og Paulli II 98, 222.
 Frausing, Andreas, Postm. IV 48.
 Fredensborg III 165.
 Frederik II af Danmark I 106—7, se endv. under Flyveblade, II 251; — III, I 85—87, 91, 109—10, 207—11, se endv. under Flyveblade; II 16—19, 24—25, 34, IV 30—31, 279; — IV, II 277—81, 320—22, 347—48, 364, III 61—62, 64, IV 29, 43, 47; — V, II 278—79, III 143—45, 146, 160—64; — Christian af Brandenburg-Baireuth III 213; — Ulrich af Brunsvig I Nr. 73.
 Frederikshald III 164.
 Frederikssund III 160.
 Friis, Christen, Kantsler I 64, 146; Mogens, Greve II 198.
 Frisch Joh., Præst, Redakt. II 308.
 Fritsenkeri IV 184, 203, 250, 252, 282.
 Frivile, de, Jacob I 207.
 Frøselevgaard I 214.
 Fuchs, Casp., Kongens Sekr. I 105, 107.
 Fuess, Jochim, Bogtr. I Nr. 78.
 Fugger, Hændelshus I 103—4, 112.
 Fuhrmann, Stephan I 207—10; IV 279.
 Fursman, Gothard, Adv. IV 148.
 Fødsel, søgte IV 197, 201.
 Fødte og Døde, se Kopulerede.
 Gabel, Christ., Rentem. II 16, 19; Chr. Carl, Adm. II 290; Fredr., Kammerherre III 75.
 Gallas, General I Nr. 167.
 Gandelmus, Johannes IV 72.
 Gangloff, Hans Wilh., Postkontr., IV 32—33, 35—36.
 Gawry, Greve I Nr. 58.
 Gazette à la main IV 27.
 Gediccus, Simon, Præst, I Nr. 50.
 Geertsen Chr., Boghdl. I 168, II 87, 89—90.
 Gejstligheden, Angreb paa IV 192—96, 205, 219—22.
 Gendern, Elisabeth v., gift Paulli II 98; Johanne v., gift Würger II 99.
 Genealogi se Adelslexikon.
 Gersdorf, Jochum, Rigshofm. I 171.
 Giedde, Brostrup, Oberberghauptm. I 227; Ove, Adm. I Nr. 79, 80.
 Giese, Albertus IV 80.
 Glad, Rasmus I 101, Nr. 12.
 Glasing, Christ. G., Bogtr. IV 280, 285.
 Glenorchy, storbrit. Min. IV 257.
 Glückstadt I 45, Nr. 174; III 212—13.
 Godiche, Andreas Hartvig, Bogtr. III 111, 116, 119; IV 221; Cecilie Cathr., gift Berling III 116, 118, 120; Jørg. Mathiesen, Bogtr. II 271, 289, III 110; Math. Jørgensen, Bogtr. I 155, Nr. XXXIX, II 126; Jørg. Mathiesen III 118.

- Gomez, Gabriel, Taxatør I 109, II 814.
- Graa, Hans Jensen, Bogtr. III 121.
- Graah, Andreas, Kancelli-Assessor III 8, 18, 37—38, 109, 115—16, 119—20, 129; Jacob, Student IV 207, 218—17.
- Graabe, Jacob Sørensen, iel. Kjøbmd. III 6.
- Gram, Hans II 19, 29, 30, 39, 83, 269—70, III 3, 174, IV 54, 168; Overjægerm. IV 245.
- Grefkens eller Orkitzdr. Cathr., gift Sartor, Winckler og Martzan I 149, 151—56.
- Greflinger, Georg, Avisudg. II 37, 118—19, 342 III 102; IV 6, 16.
- Gregersen, Oluf, Bogb. I 170.
- Gregor XIII, Pave I 112.
- Gretser, Jac., Jesuit I Nr. 71.
- Grevefejden, se under Flyveblade.
- Greys, H. A., Kobberstikker I Nr. 184..
- Griesch, Postsekr. IV 33—34.
- Griffenfeld, Peter I Nr. XXXIX, II 20—21, 76, 207.
- Griis, Nicolai, dansk Resident III 88—89, 90, 248.
- Grill, Caspar Ehler, Postskriver III 23, 35, IV 47, 52—56, 260—62.
- Groth, Joh. Christ., Bogtr. III 113, 204, IV 125, 165.
- Grund, Georg Chr., Bogtr. III 201.
- Grøshoppesværme I 41 Nr. 7, II 198.
- Guntzou, Anders, Mag. II 101, 105—6.
- Gustav II Adolph af Sverig I Nr. 100.
- Gutterwitz, Anders, Bogtr. I Nr. 56.
- Gyldenløve, Ulrik Fred. I Nr. XXXIX, II 16, 19, 25, 26, 169.
- Gyldensteen, Joh. Henr. (Huguetan) Greve III 87—88, 90, 247.
- Gyldenstjerne, Joh., svensk Ambass. II 138.
- Gyllemborg, Olof IV 173.
- Göldencrone, Chr., Baron III 75, IV 51.
- Günther, Frederik, Kongens Sekr. I 164.
- Gøde, Henr. Clausen, Bogtr., Avisudg. I 45, 155, 202—14, 219, 223, 237 Nr. XIV, XXV, XXVI, XXXV, XL, II 104, 206—8, 228, III 122, IV 74; hans Hustru Sophie I 202, 212, 214; Jørgen Clausen, Bogtr., Avisudg. I 208—9, 211, 223 Nr. XL, II 38, 71—72, 111, 206—7, 210—15, 224, 240—42, 273, 338, 345, IV 74; hans Døtre Anna, gift Høg, og Georgia II 207.
- Haagen, Bartholomæus, Borgem. III 2.
- Haandværksstanden IV 187—88, 191.
- Haberegger, Vitus og Abraham, Bogtr. I 155—56, XCIV.
- Hack, Hans, Bogtr. I 184; Pieter, Kjøbmd. I 184.
- Haen, Claus, Forv., Foged I Nr. 97.
- Hætte IV 101.
- Hagedorn, Thomas III 160.
- Hagen, Frantz von, Oversekret. II 364, IV 37, 258—59; L. van, Maler I Nr. XL.

- Hagensøn, Isaac, Tingskr. I *Nr. 166.*
- Hagerup, Johannes, Student IV 172—73.
- Hake, Peter, Bogtr., Avisudg. I 150, 188—86, 192—97, 226, *Nr. 168, 169. III, II 298, III 111; hans Enke Cathrine I 185—86, 191, 197—200.*
- Hall, Jos., Biskop IV 165.
- Hallerfort, Joh., Boghdl. I 157, 166; Elisabeth, gift Moltke, og Martin, Boghdl. I 160—61.
- Hamburg I 26, 45, 110, 127, *Nr. 8, 46, 61, 186, 190, II 188, 194, 302—3, III 192—97, 257—59, IV 30—37, 39—40, 44—45.*
- Hamilton, Jarl af I *Nr. 180, 181.*
- Hammerich, Dr., hans Enke Margr. III 32.
- Hammond, Bastian, Postskriver III 129.
- Handels- og Skibsefterretninger I 122, II 52—58, 111, 187—89, 166, 189, 216, 296—97, 314, 339—44, 354, III 54, 81, 124, 157, 209, IV 50, 72—73.
- Hane, Ph. F., Mag. IV 8.
- Hans, Hert. af Sønderborg I *Nr. 61.*
- Hansdatter, Ingeborg, I 69, *Nr. 95; Martha, gift Moltke og Lützen I 162, 167—68, II 100—106.*
- Hans Mickelsen, Pseudonym IV 161.
- Hantzch, Georg, Bogtr. *Nr. 91.*
- Harboe, Ghmrdinde IV 92; Ludv., Biskop IV 168.
- Hartgers, Joost, Kobberstikker I *Nr. 181.*
- Hartmann, Johannes, Bogtr. II 202.
- Hartvig, Caspar, IV 85—86.
- Hatzfelt, Feltmarsk. I *Nr. 136, 140.*
- Haubold, Chr., Boghdl. II 118; Peter, Bogtjærer I *Nr. XXXVIII* II 118—14, 191, 205.
- Haven, Niels v., Hører IV 141—43.
- Havmænd og Havfruer I *Nr. 78, II 200—201, III 67; 166—167.*
- Heberlin, G. H., II 244.
- Hechmand, Skibskaptajn III 55—56.
- Hedegaard, Chr. Ditlev, Dr. jur. III 212.
- Hegelund, Peder, Biskop II 2, 4.
- Heiberg, Peter Andreas III 180.
- Heilbrunner, tysk Theol. I *Nr. 71.*
- Heinemarck, Jonas, Overtoldforv. I *Nr. 97.*
- Heins, Poul, dansk Envoyé II 308—9, 359—60; IV 28.
- Heitman, Joh. IV 134.
- Hellen, v., preues. Min. IV 89.
- Helmfeld, Feltmarsk. II 187.
- Helsingør I 45, *Nr. 62, 65, II 124—25, 151—52, III 162.*
- Helt, Jørg. og Vilh. IV 41.
- Helvad, Niels, Præst I 45, 48, 56, 59, 63, 65—66, 78, 74, 132, *Nr. 72, 75—77, 92, 96—98; IV 3.*
- Hemmet, Iver, Biskop II 2.
- Hennings, Cath., gift Berling III 116.
- Henrik, Greve af Holland I *Nr. 180, 181.*
- Heraldik, se Adelslexikon.
- Hermesdorff, Chr. I 152.
- Hertz, Henrik IV 189.
- Hertzholm, Ivar, Historiograf I *Nr. XXXIX.*
- Hess, Johanis, Skibskapt. III 55.

- Hesse, Conrad, Envoyé I 109; Died., Skriftstøber III 117.
- Hessel, Byfoged III 161.
- Heun (Hunno), Chr. (Herbs. Thur.) I Nr. 46.
- Heuss (el. Heusz), Heinr., Boghdl. Avisudg. II 303, 306—7, 314, III 215, IV 32—33; Heinr. Chr., Avisudg. II 319, IV 32; Johann, Postm., Avisudg. II 306, 319, 365 III 105—7, 187—88, 215—16, 221, IV 32—36, 56; Johann, Postkom., Avisudg. III 216—17, 219, 222—24; IV 38—39, 64—65; Johann Christian, Avisudg. III 218; Peter, Avisudg. II 318—19, 363—66, III 102.
- Heussinger, Legationssekr. III 219.
- Heuszler, Leonhard, Bogtr. I Nr. 39.
- Hexeri og Trolddom I Nr. 33, 40 II 4, 202, 244—45.
- Himmerich, Hans, Politim. IV 15, 93.
- Hindsholm, Laurits Jakobsen, Biskop IV 1.
- Hjorth, Margr. Cath. Gertsdr., gift Jersin III 111.
- Hjørning, Edele Cath. III 8; Thom., Kommercerd. III 6.
- Hobel og Vester-Bærum Sogne II 24, 383.
- Hoberg, Michael, Bogtrykkersv. I 158.
- Hoffærdighed i Klædedragt, se under Flyveblade.
- Hohenmühle, Joh. Chr., dansk Resident II 318, 363, 366, IV 36.
- Hojer, Andreas, Prof. III 46; 120, 122—24.
- Holberg, Ludvig, II 30, 237, III 2, 11—17, 74, 91, 96, 174, 205, 211—12, IV 10—12, 14, 19—23, 55, 96, 106, 122, 125, 127, 134, 157—58, 161, 163, 175, 177, 180—82, 185—86, 187, 190, 192, 197, 216, 217, 222—24, 231, 234, 240, 242—44, 245—48, 251—52.
- Holck, Christen, Rigsraad I Nr. 78; Eiler, Kom. I Nr. XIX, II 24.
- Holders, Student IV 143; Rasm., kgl. Kjøkkeninsp. IV 100.
- Holk, Hans, Agent IV 92.
- Holle, Herm. Heinr., Bogtr. III 89—40.
- Hollender, Erik, Præst IV 102.
- Holm, Niels, Prok. IV 89—92; Peder, Prof. IV 206.
- Holst, Andreas, agende Postm. IV 105—6; Jürg. Jürgensen, Boghdl. I 46, 128—31, 137—38, 165—66, 169—76, 185, 205, 213, 233—36, IV 279; Herman I 173—74.
- Holtzberg, Johannes Petersen, Bogtr. III 202—4, 270—72.
- Holtze, Envoyé IV 53.
- Hoppener, Joh., math. stud. I Nr. 78.
- Horn, Frederik, Prok. III 117—18, IV 100; Gustav, Generalfeltmarsk. I Nr. 126.
- Horrebow, Peder, Prof. IV 80, 201.
- Hossen, Georg Andreas, Postm., Redaktør III 217, 226—27.
- Huber, Georg, Violonist, Avisskr. II 67—73, 110.
- Huguetan, se Gyldensteen.
- Hukommelseskunst IV 135.
- Hungerensød, se under Flyveblade.

- Hven, Peder, Bogtr. I *Nr* 62 (65).
- Hykleriet IV 191—92.
- Hülle, Heinr. Chr., Bogtr. II 312 III 187—88, 215, 219—20; IV 80.
- Hänell, H. G. II 282.
- Hæg, Peder el. Hæcke, P. A., Bogtr. III 184.
- Hæfer, Hans, Bogtr. I *Nr* 75.
- Hæg, Just, Kantsler I 64—65; (el. Hæg) Just Jensen, Bogtr. III 111; Peter Andersen, Kjøbm. II 207, 280.
- Høll, Ludv. III 66.
- Høpfner, Chr., Brygger III 110; Joh. Jørg., Bogtr., Avisudg. III 22, 109—22, 129—30, 169, 172, 174, 183, 185, 190—92, 203—4, 257, 265, 266—68, 269, IV 102—4; Nic. Chr., Bogtr., Avisudg. III 117—18, 121; Peter Marquard, Bogtr. og Avisudg. III 122.
- Høyberg, Ville, Student IV 177, 180, 186, 222, 233.
- Høysgaard, Jens, Klokker IV 143—44.
- Jacob VI af Skotland I *Nr* 58, 59, 62; — III engelsk Kronpræst. III 222, 273.
- Jacobsen, Maren II 7.
- Jacobæus, Holger, Prof. II 252.
- Janson, se v. d. Archt.
- Jantzen, Postmester III 130—31.
- Ibendorf, Johannes, Bogtrykker-svend I 153.
- Jepsen, Jacob, Landsdommer, IV 84.
- Jensen, Jens (Farum), Præst I *Nr* 94.
- Jersie II 224—25.
- Jersin, Hans Niemann, Student IV 135; Jens Dinesen, Biskop I 67, 69 II 4; Villads Albertsen, Bogtr. II 231, III 111.
- Jessen, Andreas, Præst IV 279; Matth., Præsident (1680—1712) II 308, 810—11, 859, 860.
- Jesuiten, se under Flyveblade.
- Ildregn, ligeledes.
- Ildsvaade, ligeledes.
- Illustrationer, II 114—16, IV 93, 162, 171; se i Øvrigt under Flyveblade.
- Information II 269, III 174, IV 73, 77, 94—95, 207, 269.
- Johan Adolph, holst. Hertug I *Nr* 46; — Georg I, Kurfyrste af Sachsen I *Nr* 81; — III I *Nr* XXXIII.
- Johnn, Aug. Fr. v., Postdir. IV 260—62.
- Johnns, Chr. Aug. v., dansk Envoyé, III 193—96, 198, 258.
- Jonsøsen, Runolf, Rektor I *Nr* 185.
- Jordskjælv, se under Flyveblade.
- Journaler, lærde IV 116.
- Ireton, I *Nr* XVII.
- Island I *Nr* 92, 185.
- Itzehoe I 87—88.
- Juan d'Austria I *Nr* II.
- Juel, Jens, Rigsrd. og hans Døtre Christence, Elsebe, Margr., Susanne II 7—9; Jens, Baron II 820; Just, Adm. II 290; Niels, Adm. II 81—82, 182—83, 186; Ove, til Brusgaard II 7; Peder, til Hundsbek II 8.
- Jurachin, russisk Ambass. II 324.
- Justsen, Hans, Borgem. I 114.
- Jürgens, Gjertrud, gift Paulli II 99.

- Juul, Gnrlmajor III 78.
- Iversen, Bogtr., Avisudg. III 207.
- Iversøn, Christ., Renteskr. I Nr. 97.
- Jægerspris III 165.
- Jørgen, dansk Prinds II 76, 169, 174, 248.
- Jørgensen, Bendix, Postskr. IV 48; Oluf, Præst I Nr. 94.
- Kalendarier, se Almanaker.
- Kanalanlæg I 220, II 198, 288.
- Kannikedom ved Roskilde Kap. I 145—47; ved Ribe Kap. II 22.
- Kartofler III 65—66.
- Kattrup II 290, 271.
- Kjeldsen, Jens, Rektor II 4.
- Kierteminde, Peter Petersen, Skibskapt. I Nr. 202 XIX
- Kildendal IV 97.
- Kingo, Thomas, Biskop II 80, 261.
- Kirchhoff, Catharina Elisabeth, gift Heuss III 217.
- Kjærligheds Ændrings- og Undringspejl, Roman II 269.
- Klarskov, Peter Olufsen, Præst II 207, 231.
- Klaumanns Gaard IV 98.
- Klim, Niels Andersen, Klokker, Boghdl. II 118.
- Klingenberg, Poul, Gnrlpostm. I 186—87, II 110; Konferentsr. III 287.
- Klumrath, Conrad I Nr. 61.
- Klynborg II 3, 11.
- Klyne, Anders Sørensen, Raadmand II 2—4, 7; Jens Andersen II 3; Ingeborg, gift Bording II 2, 11, 28; Søren Jensen, Raadmand II 2, 28.
- Kniphof, Claus I Nr. 2.
- Knoff, Christ., Hofpræst II 251.
- Koch, Andreas, Bogtr. I Nr. 174.
- Kofod Ancher, se Ancher.
- Kohl, Jac., Borgem. I 162; Joh. Peter, Prof. III 192—98.
- Kolding II 196—97.
- Kollegier III 174 IV 8—10, 12, 73, 95, 188, 207—8.
- Kometer I 219—20, se endv. under Flyveblade, II 198, IV 74.
- Kommunikationseværk i Kbhvn. IV 69—70.
- Koncerter IV 97—98, 188.
- Kongens Nytorv III 158—59.
- Kongsted (Regiostadanus), Ole Pedersen, Præst I Nr. 31.
- Konnossementer, Fragt- og Bodmeribreve III 86.
- Kopulerede, Fødte og Døde, Lister over, I 218—19, II 189, 275—76, III 155, IV 284.
- Korck, Kopist II 817.
- Korff, russ. Min. III 188.
- Kornerup, Fuldm., IV 60.
- Korrespondenter, politiske I 27, 103, 104—10. IV 64—66.
- Kothert, Christ., Bogtr. III 201.
- Krabbe, Baron, II 188; Ritm. II 180; Stiftamt. II 92.
- Kraft, Peder, Landsdm. IV 178—74.
- Krag, Dor., g. m. Chr. Gyldenløve IV 43; Erik, Oversekr. II 16.
- Krandsen i Skindergade IV 94.
- Kritiken og dens Stilling II 191, III 178, IV 116—117, 122—23, 125—28, 131, 134, 141—44, 145, 180—82, 242, 243, 246—48, 251.
- Kruse, Henr., Bogt. I Nr. 166; Johan. Bogb. II 264—66.

- Krøger, Jac., Præst I Nr. 19; Justitsrd. IV 50.
- Kuhn, Valentin, Bogtr. I 148, 152.
- Kummer, Gabriel, Hattemager-
evend I Nr. 43.
- Kundgjørelse se Bekjendtgjørelse.
- Kunstkammer, det kgl., II 250—
52, 285.
- Kvaksalvere, se Læger.
- Kvindekjønnet, Angreb paa IV
206—7, 247.
- Kvægpest II 202.
- Kyng, Jac. Hansen, Præst II 64.
- Kühn, Traktør IV 99.
- Køln I 85—88, II 66.
- König, Ludv., Boghdl. i Basel
I Nr. 71.
- Königsmarck, Gnrl. I Nr. 140,
149.
- Körbitz, Joh. Christ., Overkrigs-
sekretær II 110, 318, 364.
- La Croix, F., Maler IV 140.
- Laegh, W. v. d., Kobberstikker
I Nr. XL.
- Lakajisme IV 187, 248.
- Lamberty, de, Guill., Publicist,
II 824, IV 13.
- Lamprecht, Georg, Bogtr. I
Nr. 184, XIII; Martin, Bogb.
I 176.
- Landmilitzen i Hertugdømmerne
III 197—98.
- Landstings Holdelse, Bekjendtgj-
jør. om III 56—57, 124, 155,
209, 211.
- Lang, Jørg. Bogtr. I Nr. 35.
- Lange, Ide, g. m. Jens Juel II
7, 9; Jens, Postdir., IV 58—59;
Poul, Bogtr. I 127.
- Langebek, Jacob IV 54, 126, 168,
243.
- Langes latinske Grammatik IV
208, 211, 212.
- Larsen, P., hans Ølstue IV 19.
- Lassen IV 50; Christ. Hedv.,
gift Paulli II 117, III 181.
- Latinsk Sprog i Aviserne II
66—73, IV 6—7.
- Latomus, Sigism., Bogtr. II 121.
- Laud, Erkebiskop I Nr. 181.
- Laugestridigheder og Laugs-
skikke I 150—51, 179—81,
II 85—88, 263—68, III 110,
112—14, 122, 164.
- Laurentz, Benedicht, Bogtr. I
Nr. 61.
- Lauridsdatter, Kirstine, gift
Klyne II 2, 7.
- Lauritsen, Christen, Boghdl. II
116.
- Lautenbach, Conr. I 36.
- Laverentzen, Johannes, Bogtr.,
Avisudg. II 245, 249—72, 280,
285, 288, 299—302, 308, 347—
51, 355, III 6, 16, 20, 24—25,
33, 36, 59, 61, 70, 82—84,
103, 248, IV 15.
- Le Blond, Maler III 66.
- Leck, Andreas Laurentii, Postm.
I 186.
- Lejebibliothek III 7.
- Lejmann, Christ., Uhrm. II
77—79.
- Leipsiger Messe i Grønnegade
IV 76.
- Leisching, Polycarp Aug., Lega-
tionsraad, III 218.
- Lektoratet ved Ribe Kapitel II
21—23, 331—32.
- Lelius, Frue IV 76.
- Lemvig, C., kgl. Konfess. II 279;
Ellen Marie, gift Bircherod og
Laverentzen II 270; Søren
Præst III 219.

- Lente, Gehejmer. IV 92.
- Leonora, Christina, Grevinde af Ulfeldt I Nr. XX—XXIV; IV 1—2.
- Leopold af Dessau, Feltmarsk. og Søn af sm. Navn IV 87.
- Lerke, Else, gift Holst I 170, 173; Jacob, Postforv. IV 52; Overceremonim. IV 53.
- Lescy, Garllieutn. III 79.
- Lesselin, Alexandre, II 82.
- Lettere d'avisì I 112.
- Levesen, Leve Elias, Postm. III 29; Elias, agende Postm. IV 41, 105.
- Lew, Victor de, Bogtr., Avisudg. II 308—6; hans Enke III 806, 314, 357—58.
- Liebe, Joh. Melchior, Boghdl. II 87, 113, 116.
- Liermanns, Margr., gift Høpfner III 110.
- Lighed og Broderskab, Menneskenes IV 199—201, 249—50.
- Liliecrona, svensk Min. I 134.
- Lillie, Ludolf Henr., Bogtr., III 120.
- Lincker, Georg, dansk Resident II 359.
- Lintrup, Søren, Provst, IV 118.
- Literære Journaler, se Tidsskrifter.
- Liungsa, Maria, Jfr. IV 178.
- Lodberg, Biskop III 237.
- Lodde, Barthold. Joh. IV 181, 170.
- Londeman, Edv., Prof. III 9—10, 36.
- Lorentzen, Otto I Nr. 170.
- Loret, Jean II 32—33, 35—36, 44.
- Lotterier III 54, 59—60, IV 76, 95, 100.
- Louise, Frederik IV's Dron. II 277, 279—80, 347, III 61; — Frederik V's Dron. III 143, 164—65; — dansk Prindsesse III 143.
- Ludvig XIV af Frankrig II 35, 118, 140, IV 117, 151.
- Luft, Corfitz, Bogtr. II 208—9, 224—25; Magd. Sibilla II 226; Sophie II 225; Ulrik, Landsdm. II 84, 208, 225—26.
- Luftsyner I se under Flyveblade II 158—59, 175—76, 193—99, 281, III 66—67.
- Lund, Jacob, Postforv., IV 52, 56—58, 65, 263; Zacharias, Rektor II 5.
- Lundhoff, Andreas, Mag. IV 207—14.
- Luxdorph, Bolle Villum II 302, III 192.
- Lynnedslag I Nr. XXXVII, II 175.
- Lynow, Ove, Bogtr. III 22, 111, 113, 206, IV 172—73.
- Lysholm, Christ., Redaktør III 174—75, IV 12.
- Lyskander, Claus Christophersen, Præst I 45, 99, 101, Nr. 69.
- Lübeck I 198.
- Lützen, Peter, Raadm. II 101, 105—6.
- Læger og Kvaksalvere II 69—70, 170, IV 72—73, 75, 94.
- Læstus, se Glad,
- Løven af Norden I Nr. 96.
- Løvensørn, Poul, Gnrlmajor III 18, IV 47, 60.
- Madsdatter, Marine, gift Hemmingsen I Nr. 11.
- Magdalena Sybilla af Sachsen I Nr. 105, 111.

- Magdeburg I 43, *Nr.* 50.
 Magnussøn, Arne, Prof. II 245,
 III 19, IV 155; Thorstein,
 kgl. Befalingsm. I *Nr.* 92.
 Maillebois, de, Marchal III 189.
 Mailly, Anna Maria, se de
 Neale.
 Major, Georg, Præst I 105.
 Mallet, Paul Henri IV 64.
 Malmø I 43, 45.
 Malmø, Jac. Rasmussen I *Nr.* 29.
 Malmø-Herberg ved Stranden
 IV 141.
 Marconnai, de, Thiers, Læge
 III 69—70.
 Mariaborg, Joh. I 107.
 Marperger, P. J. II 317.
 Marselius, Selius, Gnr/postm.
 I 187.
 Martini, Joh. Sebastian, Bogtr.
 III 111; hans Enke IV 284.
 Martzan, Melchior, Bogtr.,
 Avisudg. I 126—31, 133—34,
 137—56, 166, 181, 185, 195,
 233—36, *Nr.* 95, 137—38,
 152, 155, 166, 175, 187, 189,
 190, II 108, III 111, IV 279—
 80; hans Hustru Sidsille I
 142; hans Trykkeri I 154—56,
 XCIV.
 Mathisø, Johannes, Kapellan I
Nr. 94.
 Medman, Peter, Borgem. I 27.
 Meicken, Joachim, Præst, og
 Maria Elisabeth, gift Anchersen
 II 99.
 Meier, Andreas, Præst I *Nr.* 8.
 Meiner, Gottlob Samuel, Bogtr.
 III 101.
 Melanchton, Philip I 104, XCIII.
 Melhus, Melchior, Student II
 78—79.
 Menanti I 112.
 Mengel, Chr. Gotl., Boghdl. IV
 284, 285.
 Menoza, Roman IV 175.
 Mercurius librarius danicus II
 129, 191—92.
 Metamorphosis, Digt IV 161.
 Meyer, Joh., Avisudg. I 127;
 Joh. Hinr., Redaktør III 217;
 Marie Cathr., gift Godiche og
 Høpfner III 111, 116, 117;
 Samuel Gottfried, Auditor
 IV 89.
 Meyersberg, Baron, kejserlig
 Envoyé II 172.
 Michelsen, Niels (Aalborg?) I
Nr. 86.
 Mickelsen, Søren I *Nr.* 128.
 Mikkelsen, Hans, Biskop I 68.
 Milan, Gabriel, Gnr/faktor I
 109—10.
 Milatz, Died. Chr., Redaktør III
 213.
 Minucius Felix II 144.
 Mir Veis, Afghanerhøvding
 III 58.
 Misfødler I se under Flyve-
 blade, II 198, 201, IV 62.
 Mogensøn, Mikkell, Præst I
Nr. 91.
 Mohun, engelsk Adelsm. II 322.
 Moltke, Joachim, Boghdl., Avis-
 udgiver I 126, 128—31, 137—
 89, 156—69, 171, 173, 184,
 195, 233—36, *Nr.* 129, 141—
 42, 144, 146, 148—49, 156—
 59, 163, 184, IV 280; Joachim
 og Elisabeth I 161; Johan,
 Boghdl. I 161, 166—68, II
 101; Joachim Fried. II 101,
 106.
 Monrad, Joh., Præst IV 6.
 Moral, verdslig, dens Beret-
 tiggelse og Begrændsning over-

- for Christendommen IV 188—85, 190—91, 204—5, 219, 235—86.
- Moralisten, Skildring af IV 219—21.
- Moralske Tanker, filos. Skrift IV 175, 185.
- Moralske Ugeblade, se Tidsskrifter.
- Mordberetninger I Nr. 198, II 81, 195—96.
- Moritsøn, Morten II 78.
- Morsing, Peder Jensen, Bogtr. I 144, 177—84, 186, 190, 194—95, 200, 236; hans Enke Sophie I 96, 182—84, 190—91, 201—2, Nr. VI, VIII, X, XI; Familienavnet I 178.
- Moth, Mathias, Oversekr. II 245.
- Mugneitz, Melchior II 286.
- Mullmann, Jesuit I Nr. 93.
- Mundt, Povl I Nr. 44.
- Mundus idem et alter, Digt IV 165.
- Munk, Jens, Søkapt. I Nr. 82; Ludv., til Nørlund I Nr. 42.
- Munthe, Ludv., Biskop I 45, 71—72 Nr. 115.
- Mus, nedfaldne fra Skyerne I Nr. 19.
- Musikalske Selskaber IV 96, 188.
- Mussenius, Simon (Luchovianus) I Nr. 23.
- Mynter, Jørg., Borgem. I Nr. 6.
- Mylius, Peder Bentson IV 50.
- Myller, Henr. Chr. IV 75.
- Müller, Fr. Anton, Resident IV 41; Georg, Bogtr. I 43; Henr., Rentem. I 174—75; Nicolai, Gnrlpostdir. II 78, III 105, 127—128, 190, 265.
- Münnich, Greve, Gnrl. III 188.
- Møinichen, Chr. à, Oversekr. III 85, IV 46, 261.
- Møller, Andreas Madsen, Bogtr. III 203; N. H., Bogtr. IV 207, 218; O. H., Rektor IV 168.
- Nesle, Louise Julie de, Grevinde de Mailly, og Marie Anne de, Hertuginde de Chateauroux III 221.
- Nested, Nelans Povelsen, Præst I 45, 64—65, Nr. 84.
- Nestved, Henning Poulsen, Præst I Nr. 169.
- Neuhaus, Conr. Hartv., Bogtr. III 223.
- Neuhof, Conr., Bogtr. III 110; Theodor, Baron III 187—38.
- News-letters I 111; IV 27.
- News-writers I 111.
- Niels Klim, Roman III 16, IV 127, 172, 176.
- Nielsen, Gregorius III 33; Hans (Søby), Præst I Nr. 83; Peder, Præst I Nr. 85; Rasmus, Gaardm. I 67; Tyge, Bogtr. I Nr. 105, 111, 127.
- Nold, Christen, Prof. II 115.
- Nordlys II 231.
- Norge I 85—86, 89—90, 136, 148, 186—87, Nr. 19, 24, 78, 91, 115, 127, 146, 161, 167, 174, 176, 200, 204, X, XII, XIV—XVIII, XXIX, XLI, II 24—26, 99, 112—13, 151, 215—16, 231, 242—43, 246—48, 274, 276, 333—36, III 6, 25, 54—56, 96, 99, 105, 113—14, 122, 127, 129, 146—50, 162, 166, 201—2, 236—37; IV 48, 59—60.
- Normann, Andreas, Hofjv. II 223.

- Nossenius, Joh. Maria, Arkitekt I Nr. 46.
- Nouvelles à la main I 111.
- Nyborg II 184—85, 152, 194.
- Nyheder, Begjærlighed efter I 38, 120—21, IV 16—17, 22.
- Nyhedsblade, se Flyveblade.
- Nyhedsmeddelelser i Middelalderen I 10.
- Nykjøbing p. Falster III 162, IV 176—77; p. Morsø III 166—67.
- Nytaarsrevuer og Nytaarsønsker, se Aviser.
- örnberg I 107, 112, II 100—101.
- Nøragergaard II 230.
- Nørvig, Peter Povelsen, Bogtr. II 267, 271, III 201—2.
- Ø-Brazile II 201.
- Odense I 88, Nr. 1, III 204—12, IV 14, 17.
- Ohland, Jürgen, Bogtr. II 307.
- Olavius, Johannes, Præst II 6.
- Oldtidsvidenskab, Oldsager II 236, 285—86, IV 160.
- Olufsdatter, Gyri, gift Paulli II 99.
- Omløben med og Udraaben af Flyveblade, Viser, Aviser o. desl. III 79—80, IV 18—16, 157.
- Opdragelse og Skolevæsen, Reform af IV 8—9, 188—91, 211, 242—43.
- Opfindelser I Nr. XXXII, III 66.
- Opitz, Martin, II 5, 14—15.
- Orkizsdatter, se Grefkens.
- Ossuna, Hertug af II 323.
- Osten, Jacob Frantz v. d., Kjøgemester IV 76—77, 79, 88, 264—67, 270, 272—75, 277; hans Sønnen IV 89.
- Ostenfeld, Christen, Prof. II 108.
- Ostermann, Greve III 179—80, 184—86, 188, 250, 255—56, 259—61.
- Otte, Peter, Sergent II 202—3.
- Overevømmelser I, se under Flyveblade, II 197.
- Overtro, i Flyvebladene I 41, 47—76, II 244—45; i Aviserne I 128, 219—20, II 47, 175—76, 197—204; rationalistisk Betragtning af II 238, 244—45, 281—82, III 66—68, 184.
- Oxenstierna, Oberst IV 41.
- Palladius, Peter, Biskop I Nr. 10.
- Palmberg, Edvard v., IV 98.
- Pamela, en Roman, IV 181—82.
- Papirfabrikation III 22.
- Papister, se under Flyveblade.
- Paris I 14—15, 111, II 82—83, IV 278.
- Parman, Johan, Bogb. II 265.
- Parry, William I Nr. 26.
- Parykker IV 109—15.
- Pas, Simon de, Kobberstikker I 156.
- Paschasius, Henrik I Nr. 97.
- Paskvil, se Satirer.
- Paul V, Pave I Nr. 63.
- Pauli (Pauls eller Paulsdatter) Margr., gift Haubold II 113; Menelaus, se Nsted.
- Pauli, Ane Margr., gift Bookenhoffer og Normann II 222—23; Daniel, Boghdl., Avisudg. I 185, II 27, 71—72, 91, 96—117, 119, 128, 180, 186, 142, 144, 146, 152, 166, 169, 191, 204—5, 210, 214, 216, 218, 240—42, 273, 304—5, 338—44, III 28—24, 39, 54, 57, 61, 231, IV 3, 6, 74, 238; Daniel, Bogtr. II

- 99, III 202; Hier. Chr., Boghdl. II 116—17, 267, 271, IV 284; Holger, Kjøbm. II 98, 114—16, 262—63; Jac. Henr., Publicist I 161, II 98, 116; Joachim Richard, Kammerraad, II 98—99; IV 23, 170—72, 237—39; Joh. Joachim, dansk Resident II 99, 151; Simon, Prof. I 161, II 97—98, 102, 108—10, 227; Simon, Boghdl. i Straszburg I 167, II 98, 100, 222; Familiens øvrige Medlemmer II 98—99, 116.
- Payngk, Ahasverus, Læge II 88.
- Pedanteri IV 94—95, 186.
- Peder Paars, Digt III 11—14, IV 184.
- Pedersen, Christen, Gnrlfiskal, I 207—10; Giert I Nr. 125; Hans, Borgem. II 26; Jens, Præst I Nr. 114; Johan (Flensburg.) I 45, Nr. 42; Morten, Præst I Nr. 22; Povel, Redaktør II 239.
- Peign, Jean Charle IV 76.
- Peking I 9.
- Pentz, Chr., Greve I Nr. 130, 148.
- Perlesticker, Anders Pedersen I Nr. 94.
- Personalefterretninger I 217, II 52, 192—93, 216, 276, III 59, 155, 158, IV 28, 50, 52.
- Personer, Angreb paa el. Fornærmelser imod, i politiske Aviser II 91, 297, 308, 311, 318, 319, 352—53, 364, III 180—81, 191, 219, 225, 247, 252, 254—55, 267—68, 270; i skrevne Aviser IV 37, 46—47, 53, 65, 260—62; i Tidsskrifter IV 182, 212—13, 214—15, 238.
- Peter I d. Store af Rusland II 283—85, III 83, 85.
- Petersen, Chr. I 161, II 100; Frants, Renteskr. II 818; Hans, kgl. Musikant I 161, II 104; Jacob, Bogb. I 161, 176; Niels Math., Prof. IV 166, 186, 222.
- Petkum, Simon de, dansk Resident I 109.
- Petri, Helvig, gift Moltke I 161—62, 168—69, II 100—110; hendes Familie (Peters el. Petersen) I 161—62.
- Philaethes, Rudolf Frederigøsn, Pseudonym IV 144.
- Philedor, Pseudonym II 239.
- Phønixberg, Poul Johannes, Bogtr., Avisudg. II 287, III 15, 22, IV 156—63.
- Pietisme IV 168, 171—72, 243.
- Pius V, Pave I 112.
- Plakater, Opslag af IV 71—73, 266, 271.
- Plautus II 143.
- Plesner, Student III 174.
- Plessen, Chr. Sigfred v., Rente-kmrpræs. II 255.
- Polemik og Fejder i Pressen, II 53—54, 70—71, 91, 186—88, III 91—96, 148—51, 165—71, 209, IV 80—81, 99—104, 112—14, 122—23, 141—44, 147—49, 160—61, 207—22, 232—33, 242, 243—44, 246—47.
- Politiseren IV 16—25, 54, 65—66, 208, 231, 233.
- Pontoppidan, Erik, Prokantsler II 205, IV 126, 189, 175, 191, 243—44.
- Portechaiser, se Bærestole.
- Postforsendelsesret, se Portofrihed, under Aviser.
- Postulation III 110, 113.
- Postvæsen I 16—29, 115—20, 186—88, 215—16, II 120, 247

- 48, III 25, 29—30, 51, 130—31, IV 43, 83, 106—7, 279.
- Potocki, polsk Feltherre I *Nr. VIII*.
- Poussin, fransk Diplomat II 318.
- Povelsen, Niels (Welleius) Præst I *Nr. 94*.
- Prag I 86—87.
- Prahl, Niels, Student III 168, 239.
- Prehn, Brigader IV 42.
- Presseforsøelser og Pressesager II 294—95, 297, 301, 304—11, 318—14, 317—26, 355—66, III 72—78, 81—86, 88—91, 177—90, 193—99, 214, 219—27, 241—48, 250—51, 255—65, 273, IV 26—27, 33—37, 46—47, 53—54, 65, 102—4, 215—16, 257—62.
- Pressen, benyttet af Statsmagten (Regeringer og Ministre) I 13, 77, 93—98, *Nr. 26, 112, 189—90, 195—96*, II 183—86, 217—18, 315—17, 347, 352, 355, III 80—81, 83—84, 88—95, 173, 181, 249, 253—55, IV 63—64.
- Priskuranter, Vexel- og Bankokurs II 137—38, 339—40, 342, III 56, 124, 155, 209, 231.
- Privilegier paa Aviser og Tidsskrifter I 122, 125—26, 132, 182, 203, 233, II 111, 210, 231—32, 256, 303, 306, 311—12, 314, 338—41, 345—47, III 10—11, 23—24, 112, 114—16, 118—19, 203—4, 213, 216—18, 231, 271—72, IV 52, 76, 83, 172; paa Bøger I 141—42, 148, 163—64, 168—69, 171, II 106, 112, 115, 300, III 10—11, 19—21, 36, 110, 122, IV 79, 155, 171; paa Adressekontor IV 68, 76, 77, 264—67, 270—71.
- Profetier, se under Flyveblade.
- Projektmagere III 15—17, IV 187.
- Prokuratorer IV 187.
- Prænumeration, IV 95—96, 102, 110.
- Præsidenter i Altona III 275.
- Præstestanden, se Gejstligheden.
- Prætorius, Gnrlmajor, Envoyé IV 37.
- Psalmebøger I 148, II 261—68.
- Qualen, Henning v., Overpræs. III 223—25, IV 38.
- Qvitzov, Erik, til Sandager og hans Datter Anne Margr. II 8.
- Quoten, v. IV 98.
- Rabe, Joh. Gottlieb, Tøjmaker IV 103.
- Raben, Peder, Adm. II 290.
- Radebandt, Marcus, Kammertj. I *Nr. 97*.
- Ragotzki I, Fyrste af Siebenbürgen I *Nr. 136*; — II, I *Nr. I, VI*, IV 282—83.
- Rahbek, Knud Lyne IV 224, 240.
- Rakkestads Len II 24, 333.
- Ramus, Joach. Fr., Prof. III 118, 120.
- Randulf, Enevold Nielsen, Præst I 45, 60—61, *Nr. 201*.
- Rangsyge II 252, 270; IV 248.
- Rantzau, Ritm. II 180; Stiftamtmd. III 206; Chr., til Asdal IV 50; — Ascheberg, Hans, Overpræs. III 222—23; —, Greve IV 126—27; — Breitenburg, IV 5, 28; Detlev IV 5.
- Rasch, Claus, Politim. II 300; Jacob, Rektor IV 122—123; Joh., Præst II 151; Jørgen, Prof. II 230; Martin, dansk Agent I 110, IV 30—31.

- Rasmussen, Søren, Assessor II 295, 298, 348—51.
- Ratchen, Joh. Philip, Politim. II 356, 368.
- Recension, se Kritik.
- Rechenberg, Kapt. III 78.
- Redaktører II 238—39, 303; III 46, 178—75, 213, 217—18, 224, 226—27, IV 188—41.
- Reedtz, Peter, Kantaler I 207.
- Reenberg, Chr. Christ., Præst IV 221—22.
- Regeringsforanstaltninger (Udnævnelser, Forordninger) II 48—49, 52, 171—72, 212, 216, 234, 260—61, 265, 276, 296, 310—11, 345, 354, III 20, 37, 42, 59, 110, 120, 122, 139, 155, 194, 197, IV 51, 53.
- Røhder, Elisabeth Apollonia, gift Paulli II 98.
- Reimers, Chr., Bogtr., Avisudg. II 306—12, 322, 359—61.
- Rejseberetninger I se und. Flyveblade, II 201, 286—87, IV 129.
- Reitzer, Chr., Stiftamtmd. IV 46, 260—61.
- Reklame, III 59—61; IV 74, 94, 105, 109—15.
- Religiøse Sværmer I Nr. 110.
- Renaudot, Theophrast, Avisudg. II 165, IV 68.
- Reporter IV 57.
- Reravius, Rasm. Hansen, Præst I 45, 99, Nr. 13.
- Resen, Peder, Præs. II 107—8.
- Reusswurm, Valentin, Læge IV 73.
- Reventlow, Chr. Ditlev, Overpræs. II 312, 362, III 246; Conr., Storkantaler II 319—20.
- Revolutionen, Forbud paa —, se Samfundsforhold.
- Rheder, W. L. v., Postdir. III 127—28, 183, 190, 256, 265.
- Rhode, Robert, Redaktør III 217.
- Ribe I 82, 115, II 1—4, 23, 331—32; IV 18, 48.
- Riber, Christen Hansen, Biskop I 69, Nr. 95; Mikkel Sørensen II 23.
- Riden Sommer i By III 164—65.
- Ridderhjelms, Oberstlieutn. IV 41.
- Ries el. Riis, Jørgen, Højesteretsadv., Journalist II 287, IV 9, 12, 21—22, 65, 139, 176—223, 241—42, 248—49, 252.
- Rist, Joh., Præst II 5—6, 15.
- Robinson Crusoe, Roman IV 151.
- Rochi Kapel I 149, 151, 157, 160, 177—78.
- Rodigbæk II 10—11.
- Rodriguez, Carlo, Prof. II 112.
- Romdorf, Anders, Rektor II 3.
- Ronsard, Pierre, II 5—6, 14.
- Rosenberg, Postm. III 190—31.
- Rosenkrands, Gunde, Rigsd. I 96; Holger, Rigsd. I 67; Ivar, Statsmin, II 315; III 205; Jørgen, til Kieldgaard II 8.
- Rosenkreutzordenen II 67, 72—73.
- Rosenpalm, Adm. III 75.
- Rosensparre, Ulf, Rigsd. I Nr. 78.
- Rosenvings, Math. Henriksen, Landsdm. og hans Datter, Mette Sophie, gift Erlund IV 42.
- Roskilde, Villads Olufsen, Præst I 227.
- Rostgaard, Fr., Oversekr. II 250, III 4, 9, 27, 60, 61, 84, 172, 236, 239, 243.
- Rosz, Wilh., Bogtr. I Nr. 49.
- Rothe, Joh. Chr., Boghdl. III 181; Gabr. Chr., Boghdl. IV 239.

- Rothmer, Herm. Henr., Bogtr. III 113.
- Rousseau, Jean Jacques IV 201.
- Rousset de Missy, Jean, Avisudg. III 188.
- Royal Ock, et Spil IV 76.
- Rudel, Joh., Syndikus I 106.
- Rumpf, holl. Resident II 323.
- Rungius, Frideric, I Nr 51.
- Rüdel, Heinr., Inspektør III 214.
- Rømer, Oluf, Prof., Politim. II 260, 281, 300.
- Sallo, Denis de, IV 116.
- Samfundsforholdene, Opposition imod IV 196—201, 248—50.
- Sartor, Salomon, Bogtr. I 139—40, 142, 145, 149, 157—58, 160, Nr. 76, 115.
- Satirer I 98, II 239; IV 54, 162, 165, 242, 243—44, 246.
- Savery, S., Kobberstikker I Nr. 105, 181.
- Sax, Gabriel, Bogb. I 142.
- Saxe, Karen Jemsdtr., gift Hæg III 111.
- Scavenius, Peder, Prof., Gnrk. I 155, II 92.
- Scepper, Cornelis, Publicist I 13.
- Schaack, Hans, Feltmarsk. II 16, 19, 92; Hans, Gnrllieutn. IV 29.
- Schade, Georg, Adv., Avisudg. III 216—17.
- Schal, Hans, Bogb. I 181.
- Schambius, Joh., I Nr. 35.
- Schaten, Hub., Kobberstikker I Nr. XL.
- Scheerbaum, J. F., Prof. IV 8.
- Scheidt, Chr. L., Prof. IV 232.
- Schein, Calixtus, Syndikus I 107.
- Schilderup, Jens, Biskop I 153.
- Schlegel, Joh. Elias, Prof. IV 240—44; (eller Schlögel) Joh. Mich., Sekr., IV 39—40.
- Schleitz, Marx v. I Nr. 5.
- Schlichtenberger, Cyriacus, Superint. I Nr. 20.
- Schmalherz, Valentin, Bogtr. I 193.
- Schmausz, J. J., Prof. IV 8.
- Schmedtgen, Joachim, Bogtr. II 88—89, 223, 289, III 22, IV 125, 171.
- Schmidlin, Joh., Boghdl. I Nr. 78.
- Schmidt, Albrecht, religiøs Sværmer I Nr. 110; Christen. Not. publ. IV 148, 170.
- Scholtz, Heinr., Prof. III 219—20.
- Schomaker, Sophie Elisabeth, gift Heuss III 216.
- Schomburg, Bernhard L. V. v., Præs. III 221.
- Schreuder, Hans Samuelsen, Domprovst I Nr. 115.
- Schulin, Joh. Sigismund III 179, 184, 193, 249, 255, 257, 261, 262, IV 54.
- Schultz, Joh. Fr., Bogtr. III 122; Peder, Student IV 160—61.
- Schumann, Casp. Boghdl. I Nr. 33; Joh., Boghdl. I Nr. 37.
- Schüller, Legationssekr. III 18.
- Schönan, Friedr. Chr., Præst IV 125, 126, 148—49, 170.
- Sechmann, Justitskr. III 90.
- Sedlcansky, Daniel, Bogtr. I 36.
- Seerup, Jørg., Byfoged III 177.
- Sehested, Christen Thomesen, Kantaler I 130; Christen Thomesen, Adm. II 290; Christian, Oversekr. II 316, 362; Hannibal I 89—90, II 35; Jens Sten, Oberstlieutn. II 289; Malte, Ritm. II 7; Oberst IV 41.
- Sallebjerg II 289.

- Selm, N., Avisudg. IV 84.
- Selmer, Lorentz, Fuldm. IV 104.
- Seminarium, theologisk IV 196, 201.
- Severinsen, Mads, Præst I Nr. 30.
- Shaftesbury, Filosof IV 166.
- Sichman, Peter, Bogtrykkersv. I 153.
- Sidney, Philip II 6.
- Sigismund af Polen I Nr. 56, 57, 64.
- Sild, Skrift paa I 49.
- Simensen, Oluf, Auktionsdir. II 107, 111.
- Skaaning, Hans Hansen, Klokker, Bogtr. I 45, Nr. 117, 118.
- Skagen II 239.
- Skeel, Otte IV 5.
- Skeen, III 147.
- Skibsefterretninger, se Handelsefterretninger.
- Skipperliste III 56, 124, 155, 209, 234.
- Skolebøger I 148, 151, 181, 205—6, 228, IV 95, 208, 211—12.
- Skolevæsen, se Opdragelse.
- Skriftprøver I 178, II 227.
- Skriftstøberi III 117, jfr. Typer.
- Skrivekontor, IV 171.
- Skuespil I 220, II 193—94, III 158, 210, IV 96—97, 98, 246—47, 251.
- Slangerup III 160.
- Slesvig I 39, 45, Nr. 3, 48—50, 59, 75, 170, XXXVI.
- Smid, Christiern I 45, Nr. 8.
- Smit, Gnrifiskal III 242.
- Snedkerne flytte Laugaskilt III 164.
- Sneedorf, Jens Schelderup, Prof. III 174, IV 12.
- Joh., Bogtr. I 88, Nr. 1.
- SocialOmvæltning, se Samfundsforhold.
- Societas literaria indagantium IV 118—19.
- Sollicitanter II 259—60, III 15—17, IV 187, 196, 227.
- Sommerfeldt, Oberst IV 37.
- Sophie, dansk Dron. I Nr. 14; — Hedevig, dansk Prindsesse II 277; — Magdalena, dansk Dron. II 278—79, III 140—42, 164—65.
- Soldaters Mishandling IV 187, 249.
- Sorø I 45, Nr. 166.
- Spaadomme I 67—70, 73, 206—11, Nr. 20, 23, 50, 74, 95, 96, VII; IV 279.
- Species, de fire, Forordning om III 95—96, IV 161.
- Spectatorer, se Tidsskrifter og Ugeblade, moralsk-satiriske.
- Spener, v., sachs. Min. IV 240, 244.
- Sperling, Anna II 88; Otto, Dr. I Nr. XXIV, IV 14; hans Søn af sm. Navn III 3.
- Spiering, Bogtr. II 318; Conr. Jacob, Bogtr. III 218.
- Spillehuse IV 197, 201.
- Spillekort, Fabrikation af III 22—23.
- Spormand, Peder, Prof. I 130, 164, 235, II 293.
- Sproglige Spørgsmaal II 205, IV 135, 136—37, 160—61.
- Spøgeri I Nr. 96.
- Staalhandske, Oberst I 128, Nr. 136.
- Stad Hamborg i Skindergade IV 97.
- Stadsgaard II 7.
- Stage, Oluf, Oberst I 89.

- Stampe, Henr. Jensen, Præst I 76.
 Standsforskjel IV 197—99.
 Statskalender IV 79—81, 272.
 Stavnsbaandet, se Bondestanden.
 Steele, Richard IV 151—52.
 Steiner, Fr. I Nr. IX.
 Steinhorst, Amt III 194—95.
 Stelle, Joh., Avisskr. IV 31.
 Stenberg, Oberstlieutn. I 87,
 N. 148.
 Stenbukkens Gaard III 125.
 Stenstrup, Niels, Præst IV 74.
 Stephan Bathori af Polen I Nr. 25.
 Stockelmann, Joh., Bogtr. I Nr.
 46, 78.
 Stoever, Joh. Herm., Redaktør
 III 218.
 Stockholm I 125, IV 273.
 Stormflod, se Oversvømmelser.
 Strafford, Greve I Nr. 180, 181.
 Straszburg I 106, 123—24.
 Strimesius, J. S., Prof. IV 8.
 Stridsakrifter I 13—14, 98—98,
 Nr. 27, 112, 189—90, 195—96,
 XIX, XXIV, II 235—86, 289
 —91, III 86, 91, 96, IV 30—31,
 143—44, 148, 211, 213—22,
 282—83.
 Struck, Bertel, Raadm. II 249.
 Stub, Bente, gift Paulli II 99.
 Studenter i Fejde med Burscher
 II 77—80; angrebne i Aviser
 III 169.
 Stur, Georg, Mag. art. I 106.
 Sturm, Joh., Rektor I 27, 106,
 128.
 Sturtzkopff, Jost, Boghdl. I 21.
 Stutenhjelm, v., svensk Min. III
 182, 256.
 Stykkesholms Havn III 4.
 Stürck, Joh. Pedersen, Forpag-
 ter II 10—11.
 Støcken, Chr. v., Justitser. II 302;
- Joh. Henrik, Envoyé II 320
 —26.
 Suhm, Peter Fredr. IV 180.
 Supplikanter, se Sollicitanter.
 Surland, Syndikus III 196.
 Svabe, Jacob, Dr. IV 14.
 Svane, Hans, Erkebiskop I 152—
 53, 185, II 107.
 Svaning, Johannes, Historiograf
 I 93.
 Svave, Peter I 93.
 Sveistrup, Niels Andersen, Præst
 I 68.
 Svend Dyrings Hus, Skuespil
 I 189.
 Svendsen, Brynjulf, Biskop I
 164; Morten, hans Enke II 77.
 Svenskekrigene, se under Flyve-
 blade og Aviser.
 Sverdrup, Niels, Præst II 151.
 Syner, se under Flyveblade.
 Sympathetisk Kur III 69—70.
 Syv, Peder, Præst II 91.
 Sæby, se Nielsen.
 Søhlenthal, Henr. Friedr., Baron
 II 326, IV 49.
 Sølling, Hans Knudsen, Prok.
 IV 77.
 Sørensen, Jens, Borgem. I 173.
 Talbot, engelsk Min. I 134.
 Tassis, Francescode, Postm. I 18.
 Tegn (Jertegn), se under Flyve-
 blade.
 Terkelsen, Søren, og hans Enke
 Elsebe I 172—78, II 5—6.
 Terlon, fransk Ambass. II 304,
 357—58.
 Terpager, Niels Pedersen, Raadm.
 II 11; Peter, Lektor i Theol.
 II 23, 26, 249.
 Tessin, Carl Gustav, Greve III
 182—83, 256.

Theatret, se Skuespil.
 Thenner, Hier., Hofrd. I 27.
 Thestrup, Chr., Prof. IV 104, 201,
 218, 220.
 Thiele, Joh. Herman, Kobber-
 stikker IV 140.
 Thielo, C. A., Organist IV 170.
 Thisted II 244—45.
 Thomasius, G. IV 119.
 Thomassøn, Peder og Laurids
 II 10.
 Thomsen, Mikkel, Bogtr. I Nr.
 204, XV, XLI, II 243.
 Thornam, Peder Jacobsen, Post-
 skr. III 128—30.
 Thott, Tage, Rigerd. II 11—12;
 Tage, Etatard. IV 28.
 Thura, Albert, Præst IV 136—38.
 Tidemand, Hans, Præst I Nr. 66.
 Tidemann, Marcus, Bogholder
 IV 77—78.
 Tidendeskrivere I 111—15.
 Tidsskrifter og Ugeblade,

udkomne i
 Danmark¹⁾:

literære:

Acta philosophica et medica Haf-
 niensis, 1671—76 (udkomne 1673
 —77) II 191, IV 118.

Dänische Bibliothec oder
 Sammlung von alten und
 neuen gelehrten Sachen
 aus Dännemarck 1737—47,
 IV 168—69.

Samling af adskillige nyttige
 og opbyggelige Materier
 saa vel gamle som nye
 1743—45, IV 169.

se i Øvrigt Aviser, lærde.

Vittighedsblade:

Dend forkeerte Mercurius
 1726—28, IV 15, 156—61.

Forblummed Corresponden-
 ce 1746, IV 286—39.

Den Skiemtende Avis 1751,
 (med Tillægblad):

Den Maanedtlige Mercurius
 1751, IV 289.

underholdende:

Det ny indrettede Thee- og
 Caffee Huus 1726—28, IV
 162—63.

Dend lystige Fama af dend
 narriske Verden 1728, IV
 168.

Een Curieux Samtale i de afdsdes
 Blige, Flensborg 1730, IV 163.

Christ-opbyggelig Tids-Fordriv
 1734—37, IV 170—73.

moralsk-satiriske (Spectatorer)
 IV 131, 151—54, 155, 164,
 172—74, 182, 235.

Dend fordanskede Patriot
 1726, IV 155.

Dend nyttige danske Tids-
 Fordriv 1728, IV 164—65.

Aristippus eller den Philo-
 sophiske Spectateur 1738,
 IV 165—66.

Den Svenske Argus 1740,
 IV 172—73.

Skyggen af den døde Argus
 1741, IV 173.

Spectator 1742—43, IV 173—74.

Den Danske Spectator 1744
 —45, IV 176—229, 242.

Den Danske Anti-Spectator,
 1744—45, IV 176, 185, 188,
 189, 209—17.

Diogenes (?), IV 224.

¹⁾ For saa vidt ikke Trykkestedet er angivet, ere de udkomne
 i Kjøbenhavn.

- Den Nye 1745, IV 235—36.
 Der Aufmercksame 1745, IV 235.
 Der Fremde 1745—46, IV 239—44.
 Dend Moralske Land-Løbere, Odense, 1747, III 210—12 (jfr. Adresseaviser).
 La Spectatrice Danoise ou l'Aspasie moderne 1748—50, IV 244—52.
- landøkonomiske:
 Kjøbenhavnske Samlinger om adskillige til Land- og Stad-Væsenet, Agerdyrkingen m. m. henhørende Sager 1747—48, IV 169.
- theologiske:
 Exegetiske Betænkninger 1745 IV 204—6.
 se i Øvrigt de ovf. nævnte literære.
- filosofiske:
 Den danske Spectators Philosophiske Spectator 1744—45, IV 207—17.
 Philosophiske, Historiske og Oeconomiske Skrifter 1746—47, IV 167, 233—34.
- historisk-politiske:
 Den Politiske Tilskuer 1745, IV 230—33.
 Thom. Clitovii Dubia og Correctioner Over Den Politiske Tilskuer 1745, IV 232—33.
- afblandet Indhold III 210—12, IV 154—55, 162—63.
- Udlandet:
 The Tatler, Lond. IV 151.
 The Spectator, Lond. IV 151, 173.
- Den Svänska Argus, Stockh. IV 172—73.
 De deensche Spectator, Amsterd. IV 175.
 Curieuses Caffé Hausz zu Venedig IV 162.
 Der Patriot, Hamb. IV 155.
 Die lustige Fama aus der när-rischen Welt, Hamb. IV 163.
 Der dänische Spectator, Hamb. IV 180.
 Der Spectateur oder Betrachtung über die verdorbenen Sitten der Welt, Nürnberg IV 166.
 Titley, storbrit. Min. III 183, 189—90, 222, 264—65, 273, IV 259.
 Toldfrihed I 147—48, 163, 170—71, 181, 250, III 22.
 Toldsvig IV 106—7.
 Tonti, IV 76.
 Tordenskjold, Peter II 276—77.
 Torfæus, Torfe II 269.
 Torm, Erik, Politim. II 302, III 145, 181, 192; Erik Olufsen, Præst I 153, 174—75.
 Torstenson, Leonhard I Nr. 144, 149; IV 232.
 Trampe, Gnrlmajor, Envoyé, IV 28
 Treschov, Gerhard, Præst IV 218—21, 223.
 Treu, C. F., Præst IV 147.
 Trolddom, se Hexeri.
 Trondhjem, III 149.
 Troner, Marie, gift Brandt III 207.
 Tscherning, Andreas, Prof. II 5, 15—16; Poul, Gnrlaud. I Nr. IV, II 15—16.
 Turesen, Johannes, Bogtrykker-sv. I 153.

- Tutschin, Avisokr. II 322.
- Tychonius, Chr., Stiftsprovst III 107; IV 45.
- Tydsk Sprog i Flyvebladene I 77, 85, 96, 98, 101, 189, IV—V; II 240; i Aviserne I 194, 200—201, 227—29, II 128, 167, 275, III 108.
- Tydskhed i Danmark IV 161, 187.
- Tyende III 209, IV 77—78, 81, 82, 84, 94, 265, 267—68, 271.
- Typer, købte i Holland og Tydskland I 148, 178—79, II 254.
- Tyrkekrigene, se under Flyveblade og Aviser.
- Tythe, Elisabeth, gift Pauli II 99.
- Udenlandsk Skik, Efteraben af, IV 188—89.
- Udlændinges Dom om danske Forhold IV 241, 246—49.
- Udnævnelser, se Regeringsforanstaltninger
- Udraaben af offentlige Kundgjørelser IV 72; for Resten se Omløben.
- Ugeblade, se Tidsskrifter.
- Ulfeldt, Eiler I 108—9; Korfitz, I 97—98, 217, Nr. 189, 190, XX—XXV, II 19—21.
- Ulfstand, Hack, Rigard. I Nr. 30.
- Urfé, Honoré d', II 6.
- Ulrici, se Baacke.
- Ulrik, dansk Prinds I Nr. 102.
- Ulrikka Eleonora, Dron. af Sverige II 170—71, 243.
- Ulszen I 43, Nr. 19, 35.
- Ulvborg II 8—10.
- Universitetsreformer III 169, IV 190, 196, 201.
- Wadskjær, Fred. Chr., Prof. III 205, IV 12, 187—89, 146, 176, 178—79, 218.
- Waitz, Georg Ludv., Postkontr. IV 89, 57, 63.
- Valdemar Christian, dansk Prinds I Nr. 120, 121.
- Waldkirch, Henrik, Bogtr. I Nr. 47, 53, 58, 66, 68—69, 77, 79, 82—83, 85, 94; hans Enke Giedske I 169.
- Valgesten, Thomas I 203—4, 210, II 209.
- Walkendorf, Christ., Rigahofm. I Nr. 26, 29, 53.
- Walter, Jürg., Oberst I Nr. 189, 190.
- Vandal, Joh., Biskop I 46, Nr. XL.
- Vandel, Bagge, I 203—5, 211—12, Nr. XIV, XV, II 207.
- Vandflod, se Oversvømmelser.
- Wandsbeck III 218.
- Varemagasin, det kongl. IV 103.
- Vedel, Anders Sørensen, Historiograf I 83, II 249—51; Anne, gift Struck II 249.
- Wed. l-Jarlsberg, Fr. Ant., Greve IV 50.
- Vedeman, Vilh., Bogtr. II 261.
- Wegener, Nicolaus, Bogtr. I Nr. 49, 59.
- Wegner, Henrik, Postm. IV 48.
- Weiberg, Fr., Euvoyé II 299, IV 52.
- Weidemann, Henr. Aug., Bogbinder III 201; Just, Faktor IV 104.
- Veile, Traktør IV 101.
- Weinerth, Joh. Gottlieb, Bogtr. III 215; hans Enke, se Baacke.
- Vejrberetninger II 52, 189—90, IV 62.
- Vejrglas IV 98.
- Walleius, se Povelsen.
- Venedig I 103.

- Wentzel, Otto Christ., Boghdl. II 117, 170.
- Wentzhardt, Joh., Postm. IV 32, 42.
- Verhoeven, Abraham, Bogtr., Avisudg. I 122, 184, II 188.
- Wering, Christen Jensen, Bogtr. I 185, 202, II 88, 112, 223, III 111; Søren, Bogtr. III 111.
- Werlauff, E. Chr., Prof. IV 161.
- Werner, Adam Fr., Not. publ., II 25.
- Wernicke, Chr., Envoyé II 313, 323—25, 361—62.
- Veron eller Verroux, Jean le, Avisskr. II 320—22.
- Verssamling IV 154—55.
- Versunds, Martha I 162.
- Westerholt, Jørg., Mag., Redaktør IV 125, 138.
- Vestesen, Søren II 77—80.
- Westphalen, dansk Envoyé IV 85.
- Vexelkurs, se Priskuranter.
- Veylle, Christen Ostersøn IV 279.
- Whitte, Hans, Mag. IV 95.
- Wibe, Ditlev, Oversekr. II 347; III 239; Mikkel, Ghmr. IV 5—6, 10.
- Viborg III 64, 202.
- Wickradt, Joh., Bogtr. I Nr. 8.
- Wielandt, Joachim, Bogtr., Avisudg. II 268, 271, 285—87, 301—2, 356, III 1—38, 41—44, 53, 58, 59, 62—65, 70—71, 72, 75, 80, 81, 85, 86, 103—4, 107—8, 109, 123, 127, 201, 231, 232, 235, 236, 238, 241, 243, 253, IV 4, 48—49, 79—87, 88, 96, 119—20, 128—29, 135, 154—55, 160, 263, 272—73; hans Hustru, se Inger Windekilde; Jochum, Skomager III 2; Peder, isl. Kjøbmand III 1—2; Cath. Maria, gift Vindekilde III 2, 6; Margr. Elisabeth III 2, 6; Marie Elisabeth III 10.
- Wien IV 272, 273—74.
- Wiering, Thom. v., Avisudg. II 318, III 102, 107, 259, IV 58.
- Vigilosaphus, Pseudonym II 74.
- Wikovski, Kosakhetman, I Nr. VIII
- Wilde, Jochim, Boghdl. I 161.
- Vilhelm, dansk Prinds IV 42.
- Winckler, Melchior, Bogtr. I 149—51, III 111.
- Vind, Jørgen, Rentem. I 107; Ole, Præst I 185; Niels Krabbe, Envoyé III 199.
- Vindekilde, Inger, gift Graahe, Hjørning og Wielandt III 6, 37—38, 109—10, 114—16, 118—20, 126, 128, 130, 191, 203—4, 268—70, IV 103—4, 141, 263; Peter, isl. Kjøbmd. III 4, 6.
- Vinding, Rasmus, Justitser. II 302.
- Vingaard, Mads, Bogtr. I 43, 49, Nr. 12, 13, 17, 23, 36—39, 43, 44, 47, 52, 55.
- Vinhofvers, Dina I Nr. 189, 190.
- Winstrup, Peder, Biskop I 71, II 12.
- Winterburger, Joh., Bogtr. I 15.
- Vinterfeld, Baron, Stiftamt. II 135.
- Virtuoser IV 269.
- Viser og Vers I 83, 98—101, XCIV, Nr. 2, 4, 6, 9, 12, 21, 24, 29—31, 35, 66, 68, 69, 74, 86, 91, 139, 169, 170, XIX, XXVIII, II 240, 287, III 79—80, 205, 206, IV 14—15, 156.
- Wittenberg, Albrecht, Redaktør III 218.
- Vittighedsblade, se Tidsskrifter.

- Vognerupgaard IV 209. Wulf, Peder IV 94
 Voigtländer, Gabr. II 5. Wullenweber, Jürg., Borgem I
 Nr. 6.
 Volckius, tysk Theol. I Nr. 71. Wundschius, Joh., Præst I Nr
 XXXVI
 Volf, Jens Lauridsen, Boghdl. I
 46, 227, Nr. 168, 169.
 Wolff, Chr., Filosof IV 133, 168.
 208, 217.
 Wolffen, Anna Dor., gift Paulli
 II 98.
 Voltaire, Arouet de, IV 245.
 Vorm, Jens, Prof. IV 139; Ole,
 Prof. I 164, II 8—9.
 Voskamp II 299
 Wuchters, A., Maler I Nr. XL. Zacharia, Joh. Christ., Redaktør
 III 217.
 Zborovski, Christ., polsk Magnat
 I Nr. 25.
 Zemann, tysk Theol. I Nr. 71.
 Zimmermand, Joh., Bogb. II 265.
-